

POLITIKA

VAGY

ORSZÁGÁSZATTAN

TEKINTETTEL

A KÉT MŰVELT VILÁGRÉSZ ÁLLAMINTÉZMÉNYEIRE
ÉS TÖRVÉNYHOZÁSARA

RENDSZERES TAN- ÉS KÉZIKÖNYVÜL

ÍRTA

KAUTZ GYULA,

JOGTUDOR, A BUDAI KIR. MŰEGYETEMBEN A NEMZETGAZDASÁGTAN S JOG- ES TÖRVÉNYISME
REND. NYILV. TANÁRA; A PESTI KIR. EGYETEMNÉL A POLITIKAI TUDOMÁNYOK MAGÁNTANÁRA
ÉS AZ ÁLLAMTUDOMÁNYI VIZSGALOBIZOTTMÁNYNAK TAGJA; A MAGYAR TUD. AKADÉMIÁNAK
LEV. ÉS A KIR. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULATNAK R. TAGJA STB.

PEST, 1862.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

A józan és igazságos középút legyen a nemesb lelkűek egyedüli ösvénye.

Gróf *Széchenyi*, Világ. 261. lap.

Die Wissenschaft, vor allem die Wissenschaft des Staates, die uns die höchste ist, weil das Gedeihen alles übrigen Menschenwerkes wesentlich von ihren *Erfolgen* bedingt ist: darf nur nach der *Wahrheit* forschen, und muss diese frei und kühn verkünden. Es ist dies besonders wichtig in einer Zeit, die wie die unserige, die *objectiven* Maszsläbe der Dinge und der Menschen verloren, und die *subjectiven* der Parteianschauung dafür angenommen hat.

Levita, Die Volksvertretung. 42-43. lap.

Toujours des réformes; – jamais des utopies.

Proudhon, Théorie de l'Impôt. 1. 1.

Tartalommutató.

BEVEZETÉS.

ELSŐ FEJEZET.

Az Álladalom és annak Alapviszonyai.

1. §Az álladalom fogalma és lényege általában	1
2. §Az álladalom célja különösen	7
3. §Folytatás.....	12
4. §Az állam alapereji: a terület és népesség.....	18
5. §Folytatás	23
6. §Az állam mint létszer és annak fejlődési törvényei	32
7. §Az állam történeti fejlődése és különfésése	36
8. §Az állatnczék megvalósítási módjai és műszervei.....	42

MÁSODIK FEJEZET.

A Politika vagy Országásztan általában,

9.§. Az államtudományok általában	47
10. §. A Politika vagy Országásztan	52
11. §. A Politika módszere; forrásai, eszményi eleme és tanelveinek jelleme	59
12. §. A politika jelentősége, haszna, szükségessége	69
13. §. A politikai tudomány történeti kifejlődése és irodalma. A) Az ó- és korban	74
14. §. Folytatás. B) Újabbkor, jelesen a francia forradalomig.....	79
15. §. Legújabbkor; jelesül C) a tizenkilenezedik század.....	85

ELSŐ RÉSZ.

Alkotmányi Politika.

ELSŐ KÖNYV.

Az Állam hatalom és a Népszervezet.

ELSŐ FEJEZET.

Az Államalkotmány általában.

16. §. Az államalkotmány vagy alapszerkezet általában	93
17. §. Az alkotmány kellékei és szükséges tulajdonságai	96
18. §. Az alkotmányi politika és annak feladatai	100

XII

MÁSODIK FEJEZET.

Az államhatalom és annak politikaiszervezete.

19. §. Az államhatalom és a fenségesség általában.....	102
20. §. Az államhatalom funkcióköréi és szervezete	107
21. §. Folytatás.....	114

HARMADIK FEJEZET.

A Kormányhatalom és a Fejedelem különösen.

22. §. A kormány, a fejedelem és annak jogköre	118
23. §. A fejedelemség elnyerési és elvesztési módjai	121
24. §. A kormányi és fejedelmi jogok.....	128

NEGYEDIK FEJEZET.

A Népszervezet és a Népjogok.

25. §. A nép politikai tekintetben általában	135
26. §. A nép osztályozása Rendek szerint.....	136
27. §. A nép osztályozása; Pártok, Műveltségi, és Birtokviszonyok szerint.....	143
28. §. Az alkotmányos politikai népjogok	149
29. §. Folytatás.....	150
30. §. Folytatás.....	156
31. §. A közvélemény és a sajtószabadság különösen.....	164
32. §. Folytatás.....	171

MÁSODIK KÖNYV.

Az Államformák.

ELSŐ FEJEZET.

Az Államformák általában.

33. §. Az államformák és azok osztályozása	178
34. §. Folytatás	182

MÁSODIK FEJEZET.

A Theocratiai Államforma.

35.§. A Theocratia különösen	186
------------------------------------	-----

HARMADIK FEJEZET.

A Demeocratiai Államforma.

36. §. A democratia eszméje, fajai, és történeti fejlődése	189
37. §. A democratia különösen.....	192
38. §. A democratia fény- és árnyoldalai tüzetesen	198

NEGYEDIK FEJEZET.

Az Aristocratiai Államforma.

39.§. Az aristocratia általában, annak története, jelleme és szervezete	205
---	-----

XIII

40. §. Az aristocratiai és a demokratiai eszmék és elvek ellentétele.....	209
41. §. Az aristocratia fény- és árnyoldalai, és korunkbani jelentősége.....	211

ÖTÖDIK FEJEZET.

A Monarchiai Államforma.

42. §. A monarchia általában, annak fajai és szerkezete.....	215
43. §. A monarchia világtörténeti fejlődésében.....	223
44. §. A monarchia jelleme, jelentősége, és hivatása különösen.....	227

HATODIK FEJEZET.

Az alkotmányos képviseleti monarchia különösen.

45. §. Az alkotmányos monarchia eszméje és lényege.....	235
46. §. A képviseleti monarchia története, jelleme és jelentősége.....	247
47. §. Végelmélkedés a státusformák felett.....	255

HETEDIK FEJEZET.

A Törvényhozó Testület és a Népképviseleti Rendszer különösen.

48. §. A törvényhozó testület és a képviseleti rendszer általában.....	260
49. §. A t. testület és képviseleti rendszer szerkezete, és az egy- vagy kétkamara- rendszer különösen.....	269
50. §. Az alsó és felsőház tagjainak kijelölési módja és különösen a választási jog.....	281
51. §. A törvényhozó testület jogai általában és különösen.....	295
52. §. A nemzetgyűlési ügyrend, és a törvények.....	306

MÁSODIK RÉSZ.

Kormányzati Politika.

ELSŐ KÖNYV,

Általános Kormányzati Politika.

ELSŐ FEJEZET.

A közigazgatás rendszere és általános szerkezete.

53. §. A kormányzat és kormányzati politika általában.....	317
54. §. A kormányzati szerkezet általában és történeti fejlődésében.....	323
55. §. A központosítás és az önkormányzat a közigazgatási szerkezetben különösen...	328
56. §. Folytatás.....	337
57. §. A közhivatali szerkezet meg az államszolgálat.....	344

MÁSODIK FEJEZET.

A kormányzat és közigazgatás szerkezete különösen.

58. §. A legfelsőbb központi államigazgatás, és különösen a minisztérium, és a státustanács.....	351
---	-----

XIV

59. §. A tartományi kormány, és a kerületi vagy megyei igazgatás.....	360
60. §. A községi szervezet és községi igazgatás	371

MÁSODIK KÖNYV. Jogszolgáltatási Politika.

ELSŐ FEJEZET.

A Bírói Hatalom és a Jogszolgáltatás általában.

61. §. Az igazságszolgáltatási politika általában.....	379
62. §. A bírói hatalom politikai tekintetben, és a legfelsőbb államtörvényszék különösen	384

MÁSODIK FEJEZET.

A jogszolgáltatási politika alapintézményei és vezérelvei.

63.§. A bíróság függetlensége; a kormányzattól elkülönítése; a nyilvánosság és szóbeliség; a törvényszékek, és az ügyvédi tisztt.....	390
64.§. Folytatás.....	395

HARMADIK FEJEZET.

A Büntető Politika különösen.

65. §. A büntetés általában, annak mérve, és a büntények	399
66. §. A büntető hatóságok; az esküdtzések, és a bünvádi eljárás	405
67. §. A különböző büntetésnemek, és különösen a halálbüntetés	418
68. §. A börtönbüntetés és a fogházügyi reform különösen.....	427

HARMADIK KÖNYV.

Rendészeti Politika.

ELSŐ FEJEZET.

A Rendészeti Ügy általában.

69. §. A rendészet és a rendészeti politika általában.....	438
70. §. A rendészet vezérelvei, jelentősége, és hatósági szervezete	443

MÁSODIK FEJEZET.

A rendészeti Ügyágak és Intézkedések különösen.

71. §. A felsőbb állambiztonsági rendészet	447
72. §. A polgárok személyi bátorléte és biztonságára czélzó rendészeti intézkedések.....	452
73. §. Orvosi vagy közegészségügyi rendészeti intézkedések	460
74. §. Vagyonbátorsági és szegényügyi rendészet	462

**NEGYEDIK KÖNYV.
Művelési vagy Kultúrpolitika.**

ELSŐ FEJEZET.

Vallás-, Egyház- és Erkölcstügyi Politika.

75. §. A művelési politika általában.....	466
76. §. Az állam viszonya a valláshoz; a vallás- és lélcckismeretszabadság; és a státus- religio.....	470
77. §. Az állodalom viszonya az egyházhoz különösen	479
78. §. Folytatás	485

MÁSODIK FEJEZET.

Tudomány-, Művészet- és Közoktatásügyi Politika.

79. §. Az állam viszonya a szellemi műveltséghez	489
80. §. Az állam feladata és helyzete a növelés és az elemi oktatásügy tekintetében különösen.....	493
81. §. A középitanodák, jelesen a gymnasiumok és a reáliskolák	497
82. §. Főiskolák és egyetemek; művészeti főtanodák és tudományos akadémiák.....	502
83. §. Folytatás	508

FÜGGELÉK.

Egyéb Közigazgatási Ügyágak általában.

84. §. A közigazgatás többi ágai.....	517
85. §. A hadügyi politika főbb pontjai.....	518
86. §. A külügyi politika főbb pontjai.....	523

ELŐSZÓ.

Az „Országászat” a politikai bölcselek legnagyobbikának Aristotelesnek találó megjegyzése szerint: a művészetek művészete, a legnemesb, a legnagyobb, és legnehezebb mesterség. Nem lehet e szerint kétség az országászat tudománynak messzeható jelentősége, szüksége, sőt nélkülözhetlensége felett sem, egyáltalában, és különösen korunkban meg alkotmányos államokban, hol e tanszak elveinek ismerete nélkül olly honpolgár, a ki jogaival helyesen élni, hazafiúi kötelmeinek megfelelni, a közügyek menetére bármilly módon befolyjni, vagy azok iránt csak figyelemmel is viseltetni akar: alig gondolható.

Hogy mindekkoráig az összes államtudományi irodalom hiányában vagyon egy, korunk gyakorlati státusélete és szükségei meg a tudományi vívmányok színvonalán álló, rendszeres „Politikai Kézikönyvnek,” arról legújabbán két nagy és illetékes szaktekintélynek t. i. R. Mohlnak (az államtudományok története és irodalma cz. művében) és Barthélémy St. Hilaireiiek (Aristoteles politikája fordításához csatolt „bevezetésében” tett) nyilatkozatai tanúskodnak. – Egy olly munka tehát mint a jelen, a melly nem mint valami politikai pártirat, vagy alkalmi hézagpótló, hanem mint az érintett tudományirodalmi szükségnek megfelelni törekvő s komoly tanulmányokon alapuló rendszeres szak mű lép a közönség elé, legalább ez irányban, igazolásra nem szorul.

A cél, mellyet magamnak kitűztem, az vala: összefüggő egészbe foglalva az összes művelt emberiséget foglalkodtató s mozgásba hozó politikai érdekek és törekvésekre vonatkozó elveket és eszméket: olly rendszerét a gyakorlati államtannak nyújtani, a melly: az államszervezés és kormányzás összes elvkörét

és elméletét szem elé állítsa; az országászat valamennyi nagy kérdéseit és feladványait folytonos tekintettel a fennálló státus-intézmények re és a kulturális történelmi momentumokra lehetőleg kimerítőn tárgyalja; korunk politikai irányai feladatai és fejlődésai alapos megértésére és méltányolására vezessen; józan állambölcsés és égi elvek és nézetek terjesztésére, valamint félszeg politikai fogalmak és téveszmék kiigazítására célozzon; visszaszállások és bajok megszüntetésére és orvoslására alkalmas eszközöket és utakat kijelöljön; és így kalauzul is szolgáljon a népek politikai magatartása és azon állami alakzatok és intézmények életbeléptetése tekintetében, a melyek a szerencsés köz- és státusélet, az igazi állami jólét felvirágzás és haladás feltételeit és alapjait képezik.

A munka irányát és szellemét illetőleg, szükségesnek tartom itt némelyeket korunk állami irányai felett egyáltalában, és az államszervezés néhány sarkalatos alapelve tekintetében különösen, megemlíteni. A kor, melyben élünk és melyet világtörténelemszerek teljes joggal neveznek mozgalmi átalakulási és újítási időszaknak: valódi átmenetkor. Átmenetkor, melyben minden erőelemek és érdekek még folytonos súrlódásban léteznek, az ó- és új eszmék és elvek közötti harc még végét nem érte; idealizmus és realizmus, egyéniség és állammindenhatóság, tekintély és észelviség, rend és szabadság, még helyes egyensúlyját föl nem lelte; igazi organikus közvetítésnek még nem örvendhet. – Innen fejthető meg, hogy valamint a népelet egyéb köreiből, úgy az államrendezés- és szerkezetben sem értünk még azon fejlemfokra föl, a hol a hitnek és meggyőződésnek ereje, a gondolat hatalma, az elhatározások szilárdsága, a cél világos ismerete, és a lelkesülés kitarásánál fogva: a fennlévő ellentételek minden irányban megnyugtató kiegyenlítésére, az államalakítás és újítás sikeres foganatosítására képesek volnánk.

A modern államnak, melyet alapjelleme és irányzata szerint jog- és kultúr államnak nevezhetni, világtörténelmi feladata az ó- és középkori státuselveknek, az újkori szellemirány és észelviség alapján kibékítése, az egyéni önállóság és államhatalom, a szabadság és rend, igényleteinek kiegyeztetése. E célra azonban mindekkoráig csak félig jutott el, és így még tényleg sok tekintetben rendezetlen és

hiányos is. Ennek oka egyebek között abban rejlik, hogy egyfelől a réghiek vakbuzgó bámulói, a történelmi jognak és kiváltságoknak túlzó szószólói, meg a feudalizmus és autokratizmus szokalelkű védelmezői, minden újításnak és reformnak megátalkodottan ellene szegülnek; másfelől meg a politikai racionalizmus és radicalizmus túlhevés apostolai és zászlóvivői századunk amuoysis eléggé negatív irányát még fokozva, s félreismerve azt, hogy mint minden nagy és nemesnek kivitele, úgy a politikai világreformoké is csak az idők hosszú sorának lehet eredménye, s hogy semmiféle reményeket sem hiúsít meg az óriás téren lassú lépéssel haladó történelem inkább mint azokét, kik azon időköz felett csalatkoznak, melly valamely megkezdett nagy államújítás bevégzéséhez szükséges: minden fenállott s történetileg kifejlett és igazolt intézményt és állapotkört, egyáltalában halomra dönteni akarják; a szabadságot szabadosságban, az egyenlőséget egyenzésben, a kormányhatalom megszorítását kormánytalanságban és fejetlenségben keresik; és így az ellentételek kibékítése s az egyedül célravezető és áldásos országászati működéshez megkívántató közvetítése lehetlenné válik.

Egy másik jellemvonása de egyszersmind árnyoldala is korunk politikai célzatai és törekvéseinek az, hogy napjainkban, mint már Cherbuliez is megjegyzé, mindenki csak η ép jogokról, politikai igényekről és szabadságról beszél, azon állami kötelmek és tartozásokról pedig sokan egészen megfeledkeznek, mellyeknek az egyes az állampolgár az egész és a közhatalom irányában alája van vetve, s a melly kötelmek és tartozások teljesítése nélkül szerencsés államfejlődés nem is gondolható.

Az állam, mint szabadság – műveltség – és jóllétközület, a társadalmi jogok erők érdekek és hatalmak öszhangján és egyensúlyán alapszik; de, hogy ez öszhang és egyensúly teljesen megvalósítassék s állandóan fentartassék, és így a státus igazi boldogsága és jólléte elérettessék, szükséges mindenekfelett az: hogy a politikai intézmények és formák erkölcsi alapokra, az azokat kezelő és élvező polgárok tiszta honszeretete, törvénytisztelése és jogérzületére építenek; a társadalom valamennyi osztályait és réte-

geit, népet és kormányt, a kölcsönös bizalom és őszinte becsülés kötelékei fűzzék össze; a nép minden körei anyagilag megnyugtató, elégtelenséget biztosító helyzetnek örvendjenek, s hogy uralkodót és alattvalókat egyaránt azon meggyőződés hassa át, hogy az állam céljai csak úgy érettethetnek el, ha erős és tisztelt kormány, teljes politikai és polgári szabadságnak örvendő néppel karöltve jár; uralkodás és engedelmesség a törvényesség alapján és határai között találkozik; s önmérséklet és önmegtágadás itt is, amott is, lélekismeretesen gyakoroltatik. – Alig szükség ezek nyomán említeni azt, hogy milly nagyon tévednek azok, kik a rendet és szabadságot két ellentétes s össze nem egyeztethető elemnek tartják; továbbá azok, a kik azt hiszik, hogy az állam szerencsés alakulása csak a formák- és institutióktól függ, az érzület és a szellem pedig, a melly azokat átlengi, és a mellyben azok kezeltetnek és érvényesítetnek, valamint az anyagi elégtelenség, melly biztosítja fenállásukat és emeli hatályukat: csak másodrendű jelentőséggel bíró momentumok; – végre azok, a kik félreismervén azon benső létszeres egy befüggést, mellyben a társadalom- és népelet minden nyilvánulatai és elemei egymással állanak: azt gondolják, hogy az állam reconstitúciója és reformja pusztán jogi vagy politikai alapon fogantatható, az intézmények és formák erkölcsi megjavítása meg a közgazdasági érdekekkel összhangbahelyezése pedig figyelemre sem méltatandó.

A mi az államszervezés tulajdonképeni vezérelveit illeti, igénytelen nézetem abban öszpontosul, hogy legcélszerűbb és a valódi jog- és culturailag feladatának legmegfelelőbb az a státusszerkezet lennie, a melly egyfelől a két legfőbb államélettelényezőt, t. i. a conservatív és a progressív elemeket helyes egyensúlyba és kapcsolatba hozza; másfelől pedig a monarchiái aristarchiai és demarchiai elemnek és hatalmaknak organikus egyesülését eszközli; jelesül olyképen, hogy mindegyiknek érvényrejutása alaptörvényileg kitűzött határok között biztosítatik; az egyeduralmi „épelmi és főrendi jog- és érdekkörök egymással kapcsolata érintkezése és viszonyhatása helyesen rendeztetik; és így azon fajta államformáknak valószínűsíthetők meg, melly egyáltalában vegyes s ta-

tusalkatnak nevezetik, és mint eszménye a legnagyobb ó- és újabbkori állambölcseleőknek: Aristoteles és Polybios, Cicero és Dio-Cassius, Bodin és Locke, Montesquieu és Sismondi, B. Constant és Toqueville, Brougham és Stuart Mill, Dahlmann és Pfizer, Mohl és Röder. Rotteck és Roscher, Széchenyi és Eötvös-nek, tekintettel korunkra: repraesentativ monarchiának vagy alkotmányos képviseleti egyeduralomnak szokott hivatni.

Midőn azonban ez államformafajra, mely az újkor legnagyobb felfödözésének és vívmányának joggal nevezetett, s mely a rend és szabadság, az igazság és törvényesség, az egyéni önállóság és a közhatalom, a progressiv és a conservativ elem, uralmát leginkább biztosítja, mint a modern állam legnemesb alakzatára utalok: nem czéлом azt állítani, hogy az alkotmányos monarchia az egyedül tökéletes, és minden népek idők és országokra egyaránt alkalmazható s mindenütt egészen egyforma s ugyanazon intézmények szerint megvalósítható státusidom. A ki az életet, a históriát, és a népek és időviszonyok különféleségeit ismeri, alig fogja ugyanis kétségbe vonni azt: hogy a politika körében az általános jót feltalálni többékevésbé lehetlen; hogy (Brougham és Sismondi megjegyzése szerint) az állami institutiók csak annyiban hívhatók jóknak, a mennyiben céljoknak és az adott szükségleteknek megfelelnek; hogy a különböző nemzetek különböző viszonyai fejlődési fokai, történeti műveltségi és nemzeti sajátságai, különböző státusintézményeket és idomokat is föltételeznek; hogy a legmesszebbterjedő politikai javítások és átalakítások a papíron végkép hatálytalanok maradnak, ha egyszermind a népek szellemében s akaratában is azon átalakulás meg nem történt, s támaszra nem talál; s hogy nincs félszegebb eljárás annál, mely intézményeket, mellyek egy egészen más és idegen nép természetével és történetével kapcsolatban fejlődtek ki, s e szellemi kapcsolatban jótékonyaknak is bizonyultak: ez okból a hazai földbe is áltüntetni iparkodik; a hol azután kiszakítva az eredeti összefüggésből s mint holt tag beillesztve egy egészen más idomú státus testébe: épolly ártalmasakká vagy eredménytelenekké válhatnak, mint amott előnyösek és jótékonyak voltak.

Ez utóbbiak alapján ítélendő meg azon módszer is, a melyet az egész jelen munkában követtem, s elméletileg a 11.§-ban tüzetesen kifejteni iparkodtam. E módszernek, mely némileg a történelmi iskolához és a természettudósokéhoz hasonlít, s a melyről mint egyáltalában az egész dolgozatról elmondhatom Gervinussak „*sie ist frei von jedem Kunstwort eines Systems, und frei von jedem Kunststück der Sophistik,*” több nagy horderejű s figyelemreméltó folyamányai vannak. Először ugyanis az, hogy illykép a politikai tudomány teljes önállóságra emelkedve pártdoctrina lenni megszűnik, s feladatához méltóbb állásba helyeztetik, Schützenbergernek a jeles francia állambölcseletről e megjegyzése szerint: „*la science n'a rien de commun avec l'esprit de parti; dévouée au culte de la vérité, elle ne veut plus ni flatter les passions, ni ménager les préjugés, ni exalter les esprits etc.*” Másodszer az, hogy az egyes intézmények és államalakzatok összes természetének, fény- és árnyoldalainak, előnyei- és hátrányainak tüzetes és elvszerű ecsetelése, s mintegy természetisztóriai leírása által: a tudományi elmélet lényegileg teljesebbé, sokoldalúbbá válik; az olvasó ítélete, felfogása élesíttetik, félszeg pártelfogultság s részrehajlás tévegei elkerültetnek; másfelől pedig a tudomány valamennyi nagy vitakérdéseinek megoldása megkönnyebbítetik, a mennyiben t. i. mindenütt azon hely- nép- és időkörményekre történhetik tüzetes utalás, a melyekben az egyes institutiók előnyösek és hasznosak, vagy pedig helytelenek- és károsaknak mutatkoznak. – Tagadhatatlan előnye végre e tárgyalásmódnak az, hogy ép azért, mivel minden pártot, minden iskolát meghallgat; mivel nem rábeszélő és rideg exclusiv irányt követ, hanem az igazság körében minden elv- és nézetkülöniséget fontolóra vesz; mivel mindenoldalúgig vizsgálódva és bírálva jár el; főleg pedig annak bizonyításával is foglalkozik, hogy az eddig jobbára kiegyenlíthetlenneknek tartott látszólagos ellentételek, legtöbb esetben igazi öszhangzásban állanak: hogy ép ez okokból, mondjuk az egyetlen valóban kibékítő, egyezményes, s organikus módszert képezi, a melylyel igazság és összefüggés, következetesség és öszhang jó az egész elvrendszerbe; s a mely nélkül az állami és nemzeti köz- iét létszeres és tiszta megismerésére soha fel nem emelkedhetünk.

Hogy egy ily szellemben írott munka, mely a tudomány komoly alakjában lép a világ színe elé, s mely a tudomány méltóságához illő higgadt mérséklet hangján szól: nem szenvedélyek ébresztése és szítására vagy izgatásra czéloz: hanem inkább nyugodt elmélkedésre készítet és kedélyeket csillapítani képes, szükségtelen említenem. De ép oly kevéssé is kell utalnom arra, hogy e mű: a világhistoria szemléletében hozsannáht nem kiált történeti s bevégzett tényeknek csak azért mert bevégzettek; – a szabadság, egyenlőség és nemzeti nagyság magasztos és lelkesítő eszméi elől el nem zárkózik; az emberiség és haladás minden nagy érdekei és czeljai iránt meleg buzgalommal viseltetik; s egyáltalában azon erős hitnek és meggyőződésnek akar tolmácsa lenni: hogy a Népek valódi szükségei, az emberiség minden nemesb vágyai, az idők folyamában mind kifognak elégíteni; s hogy nemünk folytonos haladása és tökélyesedése, előbb utóbb, az igazság és humanitás, a jóllét és szabadság teljes diadalára vezetend!

A mi a mű belszerkezetét illeti, csak annyit akarok megéríteni, hogy a sokhelyütt előforduló idézetek és jegyzetek korántsem hiú írói dicsvágyból, hanem azért csatoltattak a szöveghez, hogy a tudománnyal tüzetesen foglalkodóknak is további tanulmányra kalauzul szolgáljanak; az irodalmat egész terjedelme szerint megismertessék; a forrásokat mely ékből meríték kimutassák; főleg pedig hogy a szöveg aránytalan kiterjesztésének mellőzésével annak egyes pontjai bővebben tárgyalathassanak; az egyes tanok dogma tört én-e ti momentumai némileg megérintethessenek; a fenálló tételes intézmények és történeti adatokra pedig tüzetes utalás történhessék.

Midőn egyébiránt szerző ez igénytelen kísérletet nyilvánosság elé hozza, legkevesebbé sem ismeri félre annak tökélyetlenségét, számos hiányait, s igenis mélyen érzi, milly nagy volt az aránytalanság gyöngé ereji és a feladat óriásszerűsége közt; milly könnyen eshetik a tárgy roppant nehézségeit ismerő szakembereknél a szerénytelenség gyanújába; s hogy bármennyire iparkodott is teljesen önálló, tekintélyektől független nézlet- és álláspontot elfoglalni: reája is alkalmazhatók soktekintetben a híres amerikai státusbölcslőnek Sidney-

VIII

Campnek e szavai: „it will doubtless appear presumptuous in an inexperienced writer, thus to have attempted a subject the discussion of which might well challenge the exercise of the greatest abilities.”
– Szolgáljon egyébiránt e tekintetben mentségeműi az, hogy olly nagy és fontos időkbén, mint a mellyeket mi élünk, minden egyesnek, a ki magában csak némi erőt is érez, a közügy elősegítésére közremunkálni mulaszthatlan kötelme; s hogy engemet is a hit, hogy nagy dolgokban a legcsekélyebb adomány sem vetendő meg, birt arra, hogy e szerény lapokat a haza oltárára letegyem; és áltatok egyfelől az eszmék tisztázásához és helyes elvek terjesztéséhez, másfelől pedig az igazság és szabadság, a rend és a törvényesség uralmának előmozdításához, habár csak egy paránnyal is hozzájárulni, megkísértsem.

Budán, 1861.

A SZERZŐ.

A fordításjogot idegen nyelvekre szerző fentartja magának.

Bevezetés.

I. Fejezet.

Az Álladalom és annak Alapviszonyai.

1.§

Az álladalom fogalma és lényege általában¹⁾.

I. Az ember rendeltetését a földön csak úgy érheti el tökéletesen, ha társaságba lép, s erőit és törekvéseit, embertársai erőivel és törekvéseivel egyesítve, egy nagyobb, s bizonyos renddel és szervezettel bíró Egésznek tevékeny alkatelemévé lesz²⁾. Ezen „Egész”, mint társasági állapot, akkor, hogyha egy összes nép- vagy nemzetegyhéniséget átkaroló, s meghatározott területen, közös főhatalom alatt álló, s időtartamhoz nem kötött, független Létszert vagyis Organismust képez: Álladalom – (Állam, Staat, Státus) nak nevezetik.

Az „Álladalom” lényegéhez ugyanis mindenekelőtt megkívántatik az, hogy bizonyos közterületen meghatározott embertömeg megtelepedett s állandó lakhelyeket vett légyen. Ez embertömegnek szám viszonya nem mindenütt ugyanaz, de legalább akkorának kell lennie, hogy több családok és törzsekre terjedjen, s ez utóbbiak valódi néppé alakultak legyen³⁾; mert egyébként tulajdonképeni államszervezet, és államalakulás alig gondolható. – A mi a közös föld térség et illeti, a mellyről azt mondhatni, hogy ellentétben az álladalom szellemi, személyi és élő alaperejével: a lakossággal, annak anyagi és nyugvó főelemét képezi, ez annyira szükséges föltétele az államnak, hogy habár a személyi kapcsolat valamely nép vagy néptörzsnél mégis vagyon, de összefüggése ez utóbbinak meghatározott országterülettel nincsen (jelesen vagy nincsen még, vagy nincsen már), Álladalmat a szó tulajdonképeni értelmében nem képez; a miért is vándornépekről, honkereső nemzetek és törzsekről, csak azt lehet mondani, hogy a státus előcsarnokában vannak, de nem benne. Mire vonatkozólag egyébiránt szem előtt kell tartanunk azt, hogy az országterület jelentősége és fontossága már csak onnan is kitetszik, hogy tőle függ nagyrészt a társadalom tevékenységének, a nép történelmi szerepének, az állam feladatainak, minősége; valamint tekintélyesebb sora azon biztosítékoknak

is, a mellyek által valamely álladalom önállóságát és függetlenségét megalapíthatja és megvédheti! – Egy másik lényeges föltétele és ismérve az Álladalomnak az, hogy a benne lakozó vagy az azt képző emberösszeség: egy magában bensőleg és szakadatlanul egybefüggő egységes Egész⁴⁾ és valódi erkölcsi Személyiség; – másfelől egy, bizonyos általános, nyilvános érdekek⁵⁾, közös jogelvek, életnézetek, viszontagságok, intézmények, és rendszabályok által, összeforrott s egybekapcsolt Testkép jelenkezik, amellyben, mint éltető és mozgató szellemnek, egy erős Közakarattal, Köztudalomnak és Közérdeknek kell uralkodnia, a melly előtt minden, az Egésznek céljaival ellenkező m a g á η é r d e k η e k meg kell hajolnia; és pedig az okból, hogy a nélkülözhetlen külső rend, biztonság és arányosság, az egyes társadalomtagok célzatai és törekvéseiben, előidézethessék, támadható nehéz súrlódások, összekoczczanások és zavarok, megakadályoztassanak; másfelől meg azért, hogy az egymástól némi elszigeteltségben jelenkező egyéni működések, a ziláltság és összehangzástalanság állapotából kiragadtatva, egy fensőbb Egységbe foglalathassanak, s egyúttal az általános nemzetcélok s közérdekek szempontjából vezethetessenek. – Szükséges és természetes folyamánya az eddigieknek az, hogy Álladalom, bizonyos közös főhatalom, az az vezető igazgató és rendező közhatóság, vagyis Felsőbbség nélkül, nem is gondolható⁶⁾; s hogy e szerint igenis természetszerű tünemény az, hogy minden álladalomban találunk szervező és kormányzó hátóságokat és közlönnyöket, mellyeknek feladatában áll: az egyesek kölcsönös társalmi jog- és szabadságkörét megállapítani; a köz ez élők megvalósításához szükséglett erőelemeket és tényezőket előállítani vagy összefoglalni; a nemzetet más nemzetek irányában képviselni; az előfordulható jogbántalmakat akadályozni, s ha megtörténtek, orvosolni; az egyes társadalomtagokat emberi s polgári életcéljaik elérésében gátoló külső, közérökkel elhárítható akadályokat, eltávolítani; szóval a társadalom egyeseinek és összeségének szellemi, anyagi és erkölcsi jólléte és boldogságára célzó mindennemű intézményeket ápolni, támogatni és fejlődésükben segíyezni⁷⁾. – E közös főhatalom, mint folyamánya a státusélet szükséges szervezetének és természetének olly lényeges alkatelemét képezi az államnak, hogy ott a hol a közfelsőbbségnek tekintélye nincsen; a hol az országló és kormányzó műszerveknek tevékenysége megcsökkent; s hol az államtagok a politikai engedelmességet felmondták, és mindenki azt teszi, a mi neki tetszik, nem gondolva az Egészszel s annak képviselőjekép jelentkező főhatalommal: ott Anarchia, fejtelenség, kormánytalanság és közzavar áll be, a melly minden álladalmi életnek és létezésnek egyenes ellentétele és halála! – A mi a fentérintett államfogalomhatározatban előforduló azon tételt illeti, melly az Önállóság, és Függetlenségre vonatkozik, ez ollykép veendő, hogy minden „államnak” nevezendő közületnek (Gemeinwesen) egy magában

némileg bevégzett, önjogú, független politikai testet kell képeznie, s nem olly társaságot, a melly egy más idegen államnak hatósága, felsőbbbsége alatt állana, s attóli függőségben jelenkeznék. Időtartamhoz nem kötött társaságnak pedig annyiban lehet az álladalmat hívni, a mennyiben az államnak, mint erkölcsi s politikai organismusnak, eggyk fötulajdon-sága és ismertető jele az, hogy nem egy ideig óráig összesereseglett embertömeget, hanem egy tagjainak változásától egyáltalában függetles, s a nemzedékek és nemzedékek jövése és menése közepette, folytonosan megmaradó, s élő Egészset képez⁸). – „Létszernek” vagyis orga-nismusnak pedig nevezetik az álladalom végre annyiban, a mennyiben, (mint már megérintettük) egy magában szorosán összefüggő, alkelemeinek és intézményeinek viszonzossága és benső kapcsolatából származó Egészset képez; bizonyos benső rend- és művezettel bír, s némelly tekintetben az egyetemes nemzettevékenység, fejlődés, érdek-, erő- és szellemőszhang egységes rendszeréként áll szemeink előtt⁹!

II. Az eddigiek nyomán az állam lényegének legalább általános meg- ismerésére eljutván, azon eredmények és következtetésekre kell egy pillantást vetnünk, a mellyek az állam fogalom fentebbi meghatározásából iolyományoznak; s pedig annyival inkább, mivel e kérdés egyfelől a tüze- tesben meghatározandó államczélróli kérdéssel, másfelől meg azon fel- adatok megállapításával áll szoros kapcsolatban, a melly feladatokat az államtudomány egyáltalában, és a Politika különösen, megoldani hivatva vagyon.

Mindenekelőtt szemeinkbe tűnik ugyanis az előrebocsájtottak szerint hogy az „Álladalom” nem pusztá forma, ráma vagy intézménykör, a melly ben a társadalmi élet mozog és fejlődik¹⁰), hanem a valódi, terü- letileg és egységesen szervezett „Né p eg ész” tényszerű külső nyilvánul ata; valamelly nép vagy nemzet egységesen rendezett őszléte; vagyis valódi, eleven, tartalommal bíró lény és létszer, mellynek bizonyos művezete, rendje, anyaga és szelleme, tehát reális létele vagyon¹¹); s ép ennél fogva bizonyos önmagábani jogosultságnak, jelentőségnek, és méltóság- nak is örvend! – A népegész külső nyilvánulatának az államot azért kell neveznünk, mert (mint bővebben látandjuk) egyfelől: közvetlen és főfeladatát a Jog- és Jogosság megvalósítása, vagyis polgárai kölcsönös s egymáshozoi jog- és szabadságkörének meghatározása és biztosítása, meg cselekvényeik s akaratnyilatkozatuknak a közczélok szempontjából] szabályozása képezi; a minek következtében az álladalom az egye^{sek} tevékenységét s a társalmi törekvéseket, csak kiválóig külső, kiilec czélzó irányukban és hatásukban, veszi figyelembe; másfelől pedig; azért, mivel a népegészset minden egyéb hason, de idegen népegészset, azaz államok iránti önállóságában és külviszonyában tünteti fel, képviseli és személyesíti. – Egy másik természetes következménye a mondottaknak

az, hogy az álladalom egy tényleges Összállapottai Egyesülvény, vagyis a népelet összeségét magában foglaló s abból alakuló eleven Közület¹²⁾ (Gemeinwesen, Commonwealth.), a melly egy önmaga Egységének közontudalmára jutott polgári társaságot képez; s a mellyben az Összérdeknek és Összjónak követelése, a magánérdek és a magánhaszon követelése felett, természetes túlsúlylyal bírván: az Egyes, a magánpolgár az alárendelt; az Összeség, a Nép vagyis az Egész pedig mindenkor Czélkép jelenkezik. – Az Álladalomban továbbá szükségkép, mint létezése és alakulása egyik főfő és lényeges momentjét: bizonyos érdek- és nézetáltalánosságot; bizonyos köz- és összcélzrai irányzatot, bizonyos egyetemességét a törekvéseknek és akaratoknak, találjuk; a mi nem egyéb, mint természetes folyománya a népi jellemegységnek, a közös erkölcsök és szokásoknak, a történeti viszontagságok és fejleményeknek, a mellyek a társadalom és nemzetélet elemeit és alapjait képezik¹³⁾. – Végre szükséges momentuma az Államlényegének és tüneményének az, hogy a státusban lakozó egyetemes emberösszeség, bármilyenek legyenek annak egyes körei, osztályai, testületi viszonyai, érdekei és céljai: egy közös, azaz mindnyájuk felett álló, egységes, (Szükségesetere kényszerítő hatalomteljvel bíró, tehát közuralomjoggal felruházott) főhatalomnak, alárendelve jelenkezik; melly főhatalomnak hivatása: az elágozó s egy tulajdonképeni gyúponotot szükségglő érdekeket, egy egységes, mindenre kiterjeszkedő központi közvetítésnek alája vonni; az Egészet közérőkkel és közszközökkel külső és belső létezésében biztosítani; az általános érvényű s minden polgárt kötelező jogszabályokat és törvényeket megállapítani; az összes társadalomból egy jólrendezett Egészet s politikai Testet alkotni; szóval az egyetemes polgárzatot a közjó és közboldogság szempontjából szervezni, vezényleni és kormányozni.

Kitűnik mindezekből már most az is, hogy az Állam és a Társadalom, mellyben némelley az újabb állambölcselek közül, két lényegileg különböző jelenséget, egymással szemközt álló tüneményt véltek találni¹⁴⁾, tulajdonkép ugyanazt jelent, vagy legalább olly értelemben, mint ez utóbbiak föltevék, ellentételt nem képcz. A társadalom (die bürgerliche Gesellschaft) ugyanis természetében és elemeiben szemlélve, nem más, mint valamelly Álladalomban létező lakosságnak, s e lakosság életcéljai és természeténél fogva szükségessé vált egyetemes (az az szellemi, erkölcsi, anyagi) munkamegosztásának és munkaegyesítésének, meg az innen eredő viszonyok, törekvések, állapotok, functióknak összesége¹⁵⁾. De mindezt csak ollykép értve, hogy a népesség ép e mostérintett munkamegosztása és egyesítése, s az abból származó viszonyok törekvések és functiók, korántsem nyilvánulnak, már önmagukban véve, bizonyos egységes összrendben, hanem inkább a társalmi osztályok, elemek, érdekek, és czélok

külön felesége szerint szerteágazó, megannyi külön külön tevékenységi és socialis életkörökben; s hogy valódi rendszerré, vagyis egybensőleg és külsőleg szorosan összefüggő létszeres Egésszé csak álladalmi szervezetükben, s egységes foglalatukban válnak¹⁶⁾-¹⁷⁾! – A társadalom egysége positiv létezésében és művezetésében véve, e szerint nem más mint maga az Állam, a melly ép a társadalmi erőket, elemeket és hatalmakat foglalja magában összes viszonylataik és nyilvánulásaikban¹⁸⁾; s a mellyben ugyanazon emberek, a kik a különböző socialis körökben külön külön irányok s magánczélók megvalósítására törekednek, sőt érdekeik ellentételessége által nem ritkán egymással össze is koeződnek, vagy egymástól elszigeteltetnek: képezik, hogy úgy mondjuk, az anyagot; jelesül pedig olykép, hogy itt már nem ellentételes érdekeik és czéljaikkal, hanem legfőbb egységök, teljességökben jelenkeznek, vagyis valódi Egyetemességre, és Közérdekűségre emelkednek¹⁹⁾!

¹⁶⁾ Szükségesnek tartjuk e helyütt megéríteni, hogy a „Bevezetés” jelen első fejezete, az „Általános Államtan” azon részeit és elemeit is tárgyalja, mellyek a „Politika” tudományos megalapítása és fejtegetéséhez szükségesek, de ez utóbbiban rendszerint előfordulni nem szoknak. V. ö. egyébként ez egész „Fejezetre” nézve: Ahrens: Organische Staatslehre. (1850.) I. k. Rottke: Allgemeine Staatslehre. (1830.)1-73.1. Bluntschli: AUgem. Staatsrecht. (1851.) 1-149. I. Schmitthenner: Zwölf Bücher vom Staate. (1839.) I. k. 1-30. I. Benczúr: A Társadalmi Rend és Szabadság elméletei. (1848.) 33-49. Rob. Mohl: Encyclopädie der Staatswissenschaften. (1859.) többhelyütt. Pauler: Jog- és Államtudományok Encyclopédiája. (1851.) 143. s. k. L Röder: Politik des Rechts. (1837.) 1-64. I. Cornwall-Lewis: Treatise on the method of observation and reasoning in the Politics. (1852.) és Rössl er: System der Staatslehre. (1857.)

¹⁷⁾ Az ember társasulási ösztöne s természetes hajlatáról szöllanak tüzetesen: Plato, Aristoteles, Cicero, Fiiangieri (Scienza della Legislaz. I. 1.), Fuoco (Saggi Economici 1827. II. 348. s.k. 1.), Sismondi, Röder (Naturrecht. 1846. 184. 1.) és K a ut z: Die Nationalökonomie als Wissenschaft. (1857.) 9-16. 1.

¹⁸⁾ Milly értelemben veendő itt Nép- és Nemzet arról alantabb tüzetesen.

¹⁹⁾ Azt mondja Bluntschli (id. m. 21. 1.), „Im Staate stellt sich die Einheit des Ganzen, die Zusammengehörigkeit des Volkes dar.” I. még Röder i. m. 47. lapján.

²⁰⁾ A társas öszlétben élő embereknek, Zöpfl: (Staatsrecht. 1846. 3-4 1.) helyes megjegyzése szerint, egyéni és magánérdekeik ügyeik és feladataik mellett mindenütt és mindenkor vannak olly érdekeik ügyeik és feladataik is, a mellyek általánosok, mindnyájukkal közösök, minden polgárt egyáltalában illetők, vagyis nyilvánosak; I. még Sidney- Camp: The Democracy. (Newyork 1841.) 142. 1. és Schmitthenner: Zwölf Bücher vom Staate (1839.) I. 2-4.

²¹⁾ Azt mondja a nagyhírű éjszakamerikai democrata államtudós Lieber: On civil liberty and Selfgovernment (1859. német kiad. 24. 1.) című művében. „Der Staatsbegriff enthält nothwendig den Begriff „Regierung” d. h. einer gewissen Anstalt mit zwingender, über der Macht der Einzelnen stehenden Gewalt;” – meg az Anarchia európaszerre ismeretes teoretikusa Proudhon: (Confessions d'un révolutionnaire) „Les premiers hommes fondant la société, ne se dirent point „organisons nos droits et nos devoirs; mais: constituons au milieu de nous une autorité, qui nous surveille et nous gouverne!”

⁷⁾„Kormányzás és Kormányoztatás mond Aristoteles (Pol. Lib. I. cap. 2.) ép olly hasznos mint szükséges és nélkülözhetetlen; I. még Louis Napoleon: Idées Napoléoniennes. Chap. 1. David Hume: Essays etc. „a kormányzat eredetéről”; s Rössler: System. 370. s. k. 1. míg Schmittthener egyenesen így szól: „die durch eine Regierung geleitete bürgerliche Gesellschaft ist der Staat.”

⁸⁾ Ezt az eszmét tudunkra legelőször Röscher, a jeles német nemzetgazdász vette bele az álladalom fogalomhatárázatába: I. System der Volkswirthschaft (1854.) §. 16. azután Röder: Politik. 47. lap és Burke: Reflections on the french revolution, a hol ezeket mondja „Az álladalom egy nagy Egylet, Közösségesség, és pedig minden Nagyban és Nemesben, a mellynek céljai csak a nemzedékek és nemzedékek összműködése által való-síthatók és érhetők el” s a t.

⁹⁾ Erről alantabb bővebben.

¹⁰⁾ Mint sokan gondolják.

¹¹⁾ V.o. Treitschke: die Gesellschaftswissenschaft, (1859.) megjelent jeles dolgozatát: 65-107. lapon; azután Rössler munkáját többhelyütt.

¹²⁾ Vagy Nyilván állapot, tág. ért. Köztársaság is.

¹³⁾ V. ö. a fentebbi 5-ik jegyzetet.

¹⁴⁾ Ide tartoznak jelesül már Schlözer: Allgem. Staatsrecht. §. 4. Zachariae: Vierzig Bücher vom Staate. (1839.) I. 54. 1. Krause: Philosophie der Geschichte; (1843) 194.1. némileg Hegel: Rechtsphilosophie. §. 183.188. és legújabban a Socialismus elméletének tüzetesebb figyelembevételé folytán L. Stein: Socialismus u. Communismus. (1842. 1850.) és System der Staatswissenschaft. (1852.) Ahrens: Naturrecht (1846.) 113.-127. s k. lap. Liebe: Der deutsche Grundadel. 208. 1. Winter: Die Volksvertretung 110. 1. Rob. Mohl: Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften. (1855.) I. 67.-110. 1. Ricci: Del Municipio, corne unità elementare dell a Città e nazione ital. (1847.) Calhoun: Disquisition on Government. (1857. Works. Vol. I.) Costa: Einleitung in die Gesellschaftswiss. (1856.) 8. 1. és honunkban Hunfalvy Pál a Magyar Múzeum 1851-52-ki évfoly. 635-643-ik lapján.

¹⁵⁾ Ezt már Aristoteles is belátta, mondván (Polit. I, 1.): A legkitünőbb s minden társulatokat magában foglaló Egyesület: az Álladalom. V. ö. még Rössler: System. I. 136. 141. 142. lapon.

¹⁶⁾ Sokat tón nézetünk szerint e tévely elterjedésére egyfelől a Társaság, Gesellschaft, Société szónak több különböző értelembeni használata; másfelől meg az, hogy az Álladalom fogalma sokszor azonosítatik az állami főhatalom fogalmával. Innen származik egyebek közt azután a híres olasz Romagnosinak, s honunkban az alapos tudományú Hunfalvynak azon tévedése is, hogy mindketten a társadalomban, hogy úgy mondjuk, a közület anyagát és tartalmát, az álladalomban pedig a pusztá Formát, vélik találni.

¹⁷⁾ Kiteszjik innen az, hogy igenis helyesen tesz a közönséges szójárág is, midőn társadalmat, és álladalmat legtöbb esetben egészen azon egy értelemben véssen. Hogy mennyiben teendő vagy tehető egyébbiránt e két kifejezés között különbség, arról a követk. §.-ban.

¹⁸⁾ Jól mondja Treitschke (id. munk. 82. 1.) „Alle diese Genossenschaften müssen sich dem Staate in ihrer äusseren Existenz beugen, können nur im Staate durch den Staat bestehen,” és Rössler: (I.201.134-143.) „Die Zusammenfassung und harmonische Lenkung aller ethischen und socialen Functionen ist der Staat; der die grosse Sphäre der Centralisation der menschlichen Kräfte ist” s a t.

¹⁹⁾ Hogy egyébbiránt mindezekből korántsem következik az, hogy az államhatalomnak joga v. ép feladata volna, a társadalmi tevékenység köreire és nyilvánulataira föltétlenül s minden irányban befolyni, vagy azokat ép absorbeálni, arról a következő §.-ban bővebben.

2. §.

Az álladalom célja különösen¹⁾.

I. Szoros kapcsolatban a mondottakkal azon kérdés merül fel: micsoda tehát az a Hada lomnak tulajdonképeni célja és feladata!? milly hivatásnak kell megfelelnie a statusnak nemünk világtörténeti fejlődésében!? Öncél, önjogú ténye az, vagy csak eszköz!? Önálló, ethikai Létszere az, vágj csak múltó Intézmény!?!²⁾. – E kérdés megoldása, s az erre vonatkozó momentumok minden oldalú alapos átvizsgálása pedig felette fontos és messzehorderejű, már csak azért is, mivel csak ez úton ismerhetni fel és ítélni meg tökélyesen az Államhatalom³⁾ befolyási és tevékenységi körét; mivel csak illykép juthatni kimerítő méltányolására az Álladalom világhistóriai jelentősége és szereplésének, épügy mint emberiségi Szükségességének, Nélkülözhetlenségének!

A felelet a föltett kérdésekre, a különböző nézetű állambölcselek és gyakorlati státusférfiak részéről nagyon különböző, vagy legalább egymástól eltérő; egyik ezt, a másik amazt nyilvánítván az Álladalom céljának! így hogy csak a legismertebb s legtekintélyesb szakembereket emeljük ki, az ókorban: Plató az államot a Jog- és Igazság valódi rendszere és megvalósító intézményének; Aristoteles a minden irányban teljes és boldog emberéletet megalapító közületnek; Cicero: az általános jog- és jóllétközösség céljábólí emberegyesületnek; az újabbak közül: Grotius a jog és közboldogság megvalósítására irányzó társaságnak; Höbb es a közbéke s védelem biztosítására alkotott intézetnek; Locke tulajdonszentesítő közösségnek; Bacon, Thomasius s (némileg) Bentham a közhaszon élvezésére társasult embersokaságnak; Montesquieu az egyéni szabadságot megvalósító egyesületnek; Savigny, Eichhorn, meg a német történelmi jogiskola többi követői: a szellemi népesség s közösség külső alakulmányának; Burke a nagy angol státus férfiú az egytetemes s fensőbb életérdekekbeni közösségnek; J. Kant és követői Rotteck, Jordan, Klüber, Aretin, Murhard, Bitzer, Zachariae, Behr, Hartenstein: a Jogállapot meghonosítása és biztosítására célzó intézménynek; Hegel Schmitthenner, Rössler s némileg Bluntschli: az általános emberi rendeltetésre irányzó, s a Jogosság- s Boldogságot előidéző létszernek; Schlegel, Demaistre, Bonald, Krauss s némileg Stahl: az Istenország földi képmásának; Albrecht: minden észszerű emberi célokat előmozdító institutiónak; Pauler: a jogailapot megvalósítására, s a szellemi s anyagi tökélyesedés előmozdítására irányzó társulatnak; Karvasy: a státuson kívül meg nem valósítható célok elérésére szervezett egyesületnek; B. Eötvös: az egyéni biztosság s az elszigetelt erők által nem létesíthető intézmények megvalósítását eszközölő tár-

saságnak; Fichte, Rôder, Ahrens és Zöpfel: a kölcsönös támogatás s mindenemű jog- és kultúrintézmények által a valódi humanitás létesítésére célzó közszerkezetnek nevezi 4).

E különböző értelmezések elfogulatlan áttekintése azon megismerésre vezérel, először: hogy ezen fogalomhatározatok nagyrésztében, az államnak célja, magával az államnak mint ténynek eszméjével összekapcsolatik, a mit, a dolog világos felfogása tekintetében, helyeselni egyáltalában nem lehet; másodsor arra, hogy alig vagy az értelmezések körzetében olyan, melly a többieket föltétlenül kizárná, vagy legalább magába nem fogadhatná; s egyáltalában momentjeit az igazságnak nem tartalmazná! – A mi nézetünk szerint e kérdés eldöntése különböző fog lenni a szerint mint vagy abstract és bölcséleti, vagy pedig concret és tapasztalati szempontból indulunk ki. Az utóbbi tekintetben ugyanis kétségenkívüli dolog az, hogy az államcélok felőli kérdést föltétlenül, tehát minden nép, minden idő s minden műveltségi stádiumra egyaránt alkalmazhatólag eldönteni nem is lehet³); ha a státus tapasztalati s positiv jelenségét, a mint azt az életben, s az emberiség történetében találjuk, tüzetesen méltányoljuk. Tagadhatatlan tény ugyanis az, hogy a Státus lényegileg különböző feladatokat és célokat tűzhet ki magának elérésül; hogy a népek és az emberiség különböző korszakaiban és fejlempolczain, a státusok által teljesítendő feladások, megvalósítandó törekvések is különbözők szoktak lenni; hogy jelesül nagy műveltségű országokban, azaz magasb fejlempolczokon, az államcélok mások, nagyobbak, nehezebbek, mint alacsony fejlettségű közületekben; hogy az erkölcsi, az anyagi és a politikai élet fejlődésével karöltve mindég új és terjedtebb nézetek is fognak e tekintetben fölmerülni: s hogy e szerint, egy általános szabály elvnek ez ügybeni felállítása örökké hiányos és tökéletlen fog maradni.

II. Ezeket szemelött tartva és kiindulva a Státus Eszméjének szempontjából a következőkben ekkép véljük e kérdést megfejthetőnek: - Az első s legsürgetőbb szükség, mellynek bármely emberi egyesületben s tehát kiválólag az Álladalomban okvetlenül ki kell elégítetnie, a Jogállapot előidézése, a Jogéletrend intézményeinek és szabályainak megalapítása és foganatosítása! A „Jog” ugyanis mint egyike az emberi létezés és a társalmi ösztét s fejlődés leglényegesebb, legnélkülözhetlenebb föltételeinek, olly főfontosságú elem, hogy nélküle, vagyis rendezett jogállapot, az összes életviszonylatok békés s biztosságnak örvendő rendje nélkül, semminemű társalom s közületi élettevékenység s sikeres munkálódás nem is gondolható⁶). S nyomozva közelebről a népek fejlődését csakugyan meggyőződhetünk a felől, hogy az említett szükséglet, mintegy ösztönszerűleg és önmagától, hozza lassankint elő a társalomtagok azon általános erő- és érdekegyesülését, a melly a

Jogeszmenek megvalósítására célozva, legelőször is egy általános társadalmi főhatalom vezetése mellett közös célját mindnyájuknak, a közbiztonságot alapítja meg, s létszeres alakulásában oly Közintéz m én ynyé válik, a mely a Jog és Igazságosság elveit érvényre emelni; a társalontagok egymással érintkezései, viszonyai és cselekvényeiben sinórmérvként megállapítani; a személyi és vagyoni biztonságot, és bátorságot előidézni; s minden jogbántalmakat és sérelmeket, ha szükséges phisikai erőhatalommal is, megakadályozni és orvosolni, vagyon hivatva; – a mi ép nem egyéb mint az Álladalom! ⁷⁾

A rendezett Jogállapot teljes megvalósításának egyik főfolyománya az, hogy az államtagok mindenike, mint emberi méltósága s személyi szabadságában biztosított polgár, minden általa észszerűnek felismert, s küljöléte, erkölcsi, anyagi és szellemi boldogságára, vezető célok elérésére, szabadon s akadálytalanul törekedhetik; erőinek, képességeinek teljes kifejtését és érvényesítését foganatosíthatja; s hogy mind e tekintetekben csak állami tagtársainak hason joga és képessége által korlátoltatik, jelesül akkor, hogyha törekvései és célzatai azok jogaival összeütközének, vagy ép az Egésznek Java és érdekével ellentétben állának⁸⁾). A Jogeszme és a Jogossági Elv e szoros, szükségszerű kapcsolata az Álladalomeszmével, oly lényeges és messzeható, hogy a státusfeladat s tevékenység legtávolabb köreire is kiterjed, s hogy mindenkor azon nagy és döntőjelentőségű szabálmérvet és correctivumot képezi, a melyet a státus-főhatalom összes működése, célzatai és intézkedéseiben, vezérelvkép szem előtt tartani van hivatva ⁹⁾.

III. Ámde a Jogállapotnak s Jobbiztonságnak megvalósításával, az emberi s társadalmi lét minden igényei és szükségletei nincsenek még elégitve, illetőleg kimerítve. A jog és igazságosság elvének életbeléptése kívül és mellett, vannak a társalomba lépett egyének, és polgárok öszlétének, még más egyéb főfontosságú céljai és szükségletei, a melyek a joggal azon egy vonalon állanak; közérők s egyesített munkálódással valósítandók, illetőleg fedezendők; az állami rend és létszer hatályos rugóit, föltételeit, és biztosítékait képezik; és így szükségkép az állami célok és feladatok sorába helyezendők. Minden csak némileg is előre haladtabb és műveltebb ¹⁰⁾ népeknél tapasztalhatjuk ugyanis, miszerint az államtól, illetőleg az azt vezénylő és képviselő közhatalomtól, a pusztá jobbiztonság és jogosság megvalósításán kívül, még több más is követeltetik; s hogy azon mérvben, a mint ezen egyéb feladatoknak is megfelel, neveztetik az állam s államszerkezet helyesnek, és tökélyetesnek! Tüzetesen szemlélve e viszonyt, csakhamar megismerésére jutandunk annak, hogy a társalomban élő polgárzat szellemi és anyagi kifejlése, és tökélyesedése; a közjölét, az erkölcsi és gazdaszati népbőldogság; a sociális erők és elemek szerencsés öszhangzatából száрма-

zó közvirágzás; a műveltség és előhaladással karöltve járó valódi humanitás; mint föltételei és iránypontjai földi rendeltetésünk és társalmi öszlétünknek, okvetlenül azon feladatok és czélok körébe tartoznak, a mellyeknek, habár nemis közvetlen előidézésére, s megvalósítására, de bizonyára közvetett előmozdítása, támogatására, a státus hívatva vagyon; jelesül annyiban, a mennyiben mind e czéloknak az egyének általi elérése, számtalan akadályokra és nehézségekre talál, s pedig olyanokra, a mellyeknek legyőzése vagy elhárítása csak rendezett öszműködés, erőegyesítés, s állami közremunkálódás által válik lehetségessé. – A „Jogállam” eszméjének félszeg magyarázása és felfogása végső eredményben odavezethetne, a státust pusztá jog valószínű s biztosító műszervvé torzítani; s tevékenységét és befolyását mindazon fő fontosságú s közérdekű társalomügyek teréről végkép kizárni, a mellyek nélkül valódi humánus és kulturai Álladalom nem is képzelhető. Az államélet mélyebb megismerése azon meggyőződést költi, hogy a jogállapot megvalósítása, tulajdonképeni kiegészítését, s valódi jótékonyosságát, és gyümölcsozó sikeret csak az által éri el, ha olly Intézmények, és Állapotok megvalósítására is kiterjeszkedik a státus, a mellyek az Egyesnek korlátolt, elszigetelt erei s tehetségei által nem létesíthetők; az öszseségnek támogatása, érdeke, java, szempontjából szükségeseeknek mutatkozik; s csak is az Egésznek közremunkálása és erőöszsesítése által foganatosíthatók¹¹⁾.

Hogy az álladalom feladata és hivatása, nem csak a Jogmegvalósítás, és Jogosság-alapítás, hanem még sok másra is kiterjed, a mi ebben a fogalomban nem tartalmaztatik, kitétszik magának a gyakorlati életnek; a világtörténet egyetemes menetének szemléletéből; – jelesül pedig azon számos viszonyok és körülményekből, a mellyekben Jogról és Jogosságról szó sincsen¹²⁾, és mégis mindenirányú segély ápolás előmozdító működés tapasztalható az államhatalom részéről¹³⁾. Az állam mint igen szépen mondja Ahrens, saajtszerű közép- és gyúpontja az emberi életnek, tüköré az egyetemes fejlődésnek, ismérve a közműveltségi foknak. Az állam ép ezért soha sem gondolható teljes elszigeteltségben az emberiség fensőbb szellemi erkölcsi és kulturai érdekei és törekvéseitől; s ha ezeket tartjuk szem előtt, leszünk képesek az Álladalom világhistóriaiai szerepét és küldetését épúgy mint fensőbb s egyetemiebb emberiségi irányzatát felfogni és méltányolni; – és Bluntschli: két nagy státus elv létezik, úgymond, melly mint két fénylő csillag a státus életének pályáján tündökölve és termékenyítve fénylik, s melly két elv formáját és tartalmát a státusnak föltételezi, és ez a Közboldogság¹⁴⁾, – és a Jogosság. Egyik is másik is lényeges momentum a státus czél megállapításában s a különbség a kettő közt csak az, hogy az utóbbit kiválólag a Juristák, az előbbit ellenben leginkább a Státusférfiak tartják szemek előtt!”

¹⁾ V. ö. e kérdésre nézve Zopfl: Staatsrecht. 46.-56.1. Murhard · Der Zweck des Staats. (1832.) Bluntschli: Allg. Staatsrecht. 28.-36. 1. Rösler. System I. 201-215. és 283.-366.1. K. Mohl: Encyclopädie. 65.-84. 1. és Eötös · Korunk uralkodó Eseményei. II. 60-121.

²⁾ Hogy egyébiránt mindannyiszor midőn a státusban megvalósítandó feladatokról szövelünk, egyúttal magának a státusnak elvét is felmerülni látjuk, a mint az a következők-ből is kitetszik, csak újlagos bizonyítéka annak, mit fentebb az állam és a társadalom ugyanazonságáról állítottunk.

³⁾ Alig szükség különösen megérintenünk azt, hogy mindannyiszor midőn a státusz-czélokról teszünk említést a státustanban, az álladalmat némileg azonosítjuk az azt képviselő vezénylő és szervező hatalommal, mint azon közczélok megvalósítására hivatott közhelyes és műszervelet; – mely körülmény egyszersmind magyarázatul szolgál azon már előbb megérintett tévedésnek, a mely az álladalmában nem lát egyebet pusztáformánál, vagy legfeljebb a társadalmat alakító és idomító közege nélkül.

^{*} Egyébb fogalomhatározatok közül említésre méltó még Fröbelé, a ki azt mondja: „der Staat ist eine aus sich selbst organisirte und dirigirte Gesellschaft, zum Behufe der Einheit des politischen Lebens,” továbbá L. Steine, ki így szövel: „der Staat ist die zur selbstständigen organischen Persönlichkeit erhobene Gemeinschaft der Menschen etc.” és Treitschké: „der Staat ist die organisirte Gesellschaft zur Ordnung und Förderung des gesammten Volkslebens.” – Hogy a francia vagy angol írók e tekintetbeni értelmezéseit nem említjük, az egyszerűen azért történik, mert e nemzetbeni írók és tudósok e kérdéssel tüzetesen még sohasem foglalkodtak.

⁵⁾ Így nyilatkozik egyebek között Duden, Welcker és Robert Mohl is.

⁶⁾ Ezt már Aristoteles (Pol. Lib. I. cap. 1.) is határozottan kimondá: „A Jogosság lényeges alkeleme az álladalomnak, s a Jog érvényesítése szabálya és alapja a polgári életnek és forgalomnak.”

⁷⁾ E fokozatos fejleményt jól ecsetli Ahrens Org. Staatslehre (I. k. 82--102), a hol a népek jogosztöne mint a státusalakulás főfő rugója tüzetesen kiemeltetek és méltányoltatik. V. ö. még B. Eötös (II. 100. ff.), ki a Jogállapot (nála Biztonság) megvalósítását nevezi egyenesen az állam feladataképp.

⁸⁾ Figyelve fentebb felállított nézetünkre, a státuszszél historiai viszonyosságáról, itt egyenesen azt mondjuk „a teljesen megvalósított Jogállapot;” – mert hogy despotiákban, rabszolgákat tartó államokban, az itmondottak, gyakorlati s pozitív érvénynyel nem bírnak, nem is szükség említenünk.

⁹⁾ A Jogeszmenek az Álladalmeszméveli e szoros egybefüggésének folyamánya azután az ismeretes kifejezés, „Jogállam” (Rechtsstaat) mely ellentétben a „Rendőrállam” (Polizeistaat) olly státusról szokott mondatni, melynek körében a Szabadság s Jogosság elvének igen szűk, az államhatalmi gyámkodás és kormányi beelegyedésnek pedig igen is tág tér nyitottat.

¹⁰⁾ Szellemdúsan kifejti ezt Roscher: System der Volkswirtschaft II. köt. 1-14 lap.

¹¹⁾ A Jogfogalomnak egészen új meghatározása és felfogása alapján legújabbban Ahrens és Röder, az államnak mint „Jogállamnak” czéljait és feladatait is sokkal terjedtebb s egyetemiebb szempontból tekintik, jelesül ollyképp, mint mi is kevés eltéréssel a szövegben kifejtyük. V. ö. Ahrens Org. Staatsl. 1102-131 és Röder: Politik des Rechts 4. 33. 34. 35. I. Fröbel: Theorie der Politik. I. 21-25.

¹²⁾ Jelesen legalább közvetlenül; vagy azon szoros értelemben, a melyben a Jogfogalom és lényege a még eddig uralkodó szokás és nézet szerint, vétetik.

¹³⁾ R. Mohl határozottan felszövelalva az Államnak mint pusztá jogbiztosító Intézet-

nek felfogása ellen, egyebek köztára is utal, hogy a Jog bizonyos tekintetekben nem is mint ö n c z é l, hanem mint föltétele és eszköze egyéb kívánatos vagy szükségszerű emberi viszonyok és feladatoknak jelenkezik; hogy léteznek vagy léteztek egész államfajok (Staatsgattungen), a mellyeknek tartalma és irányzata a pusztá Jogrend által a legelső pillanatra is már észrevehetőleg, ki nem mentetett, millyenek például a Theocratiák, a classikai államok; s hogy maga a legtökélyesb alakban és módon megvalósított Jogállapot sem volna megfelelő és kielégítő, valamelly népnek tényleg fenálló szükségletei és céljai irányában. (Encycl. id. helyeken.) Hasonlóan Bluntschli 35.-36.l. – Nem szükség ugyan említenünk, hogy mindakét említett tudós, nem az újszerű, vagyis Ahrens-R ö d e r-éle, hanem a régi vagyis a kantféle Jogeszmét tartja szemei előtt.

¹⁴⁾ A mi tulajdonkép minden különleges érdekek és vágyak lehető legegyszerűbb s legöszhangzóbb kielégítésében áll.

3.§.

Folytatás.

IV. Jog és Közboldogság, Műveltség és Humanitás; vagyis mindaz, a mi a státusban lakozó polgárság körében: a jogosság és biztonság megvalósítására; a szellemi és anyagi tökélyesbedés és jólét előmozdítására; a valódi emberiesség és közérdekűség meghonosítása és előidézése vezérel: mindaz (tágértelemben véve az Álladalom célját), – feladatát képezi a státusnak; a melly e szerint semmitől sem maradhat távol, a mi csak az embert, mint eszes érzeki lényt rendeltetésének elérésére segítheti. Szükség azonban e helyütt félreértések mellőzése, vagy félszeg következtetések megelőzése tekintetéből, tüzetesen meghatározni azon korlátokat, és megszorításokat, meg a szellemet és értelmet is, a mellyben az állam célok illy képe ni megállapítása veendő! – Midőn ugyanis az álladalomnak e sokoldalú és magas feladatokat tűzzük elébe, korántsem akarjuk vagy akarhatjuk avval azt állítani, mintha az államot vezető közhatalomnak, az volna hivatása: hogy a polgárságnak nem csak jogbiztosságot és bátorlétet, hanem általános szellemi és anyagi jólétet, boldogságot, elégyültséget, s. a. t. közvetlenül és tényleg mégis szerezzen; s úgyszólván gyámkeze alá véve azokat, életük céljainak s rendeltetésüknek elérésére mintegy szükségszerűleg vezesse. – Hiszen ez úton a státushatalomnak olly feladást tűznénk elébe, a mellynek megoldására egyáltalában tehetlen és képtelen lenne; de másfelől ha tá r z ó szerepet és befolyási hatalmat is tulajdonítanánk neki olly társadalmi érdekek és életkörök irányában, a mellyek összes természetük és jellemüknél fogva, tagadhatlanul bizonyos önállósággal bírnak, sajátyszerű szervezetet igénylenek i), az államhatalmat illetékes és elégséges szakavatottsággal bíró hatósági intézménynek el nem ismerhetik, s annak túlbuzgó, ügyködő befolyása és beelegyedeése által nem csak úgy elő nem mozdítatnának és ki nem fejlesztetnének, hanem egyenesen csökkentetnének, szabad alakulásuk és mozgalmukban akadályoz-

tatnának. Azt mondani, hogy az állam a közjólétet, a műveltséget, a humanitást, a szellemi és anyagi boldogságot maga s közvetlenül valósítsa meg, ép annyit tenne, mint a status mindenhatóság ép oly veszélyes *mint* észellenes és félszeg elvének hódolni; oly állambefolyást szentesíteni melyi mindent gyámkodó, ellenőrző, igazgató és rendőrileg intéző kezelés alá fogadna, s elfojtva forrásában minden szabadabb élettevékenységet s szellemmozgalmafc, gépies formákba öntene, eltorzítana! Illy felfogása az államnak egyenes ellentétben állana magával annak erkölcsi lényege, fensőbb természete, s összes szervezetével, eltekintve attól, hogy illyszerű államműködés és hatály következtében, a státus a helyett, hogy az Egyesnek szabadságát, szabad fejlődését, egyéni és személyi önállóságát, tökélyesbedését s így jóllétét is biztosítaná, és elősegítené²): az ókori classikus államoknak meg a modern communistikus államterveknek módjára: az Egyént végkép elnyelné; a pantheistikus állameszme vak és lelketlen közegévé aljasítaná; emberi méltóságából kivetkeztetné; szóval a polgárok-nak, mint észszel felruházott s szabadságra teremtett lények, összeségéből, egy óriási gépezetet, egy nagy szolgátomeget csinálna!

A státus fő fő hivatása és mint fentebb is kiemeltük, közvetlen feladata: a Jogosság, a Jogállapot, s Jobbiztosság megvalósítása, és fenn-tartása³); – minden többi ember érdekkörök, s társadalmi tevékenységi s törekvési czélok tekintetében azonban: ez élj a csak az: azokat alakulásuk és nyilvánulataikban támogatni, segíyezni; az emberek tartalmi életfeladatainak megvalósításához megkívántató, s csak Köz erő és Köz-támogatás által létesülhető Intézményeket életbe lépteni, vagy létesülésükben segíyezni⁴); úgyszólván a közjólét és humanitás külső föltételeit, megvalósítani, és biztosítani! – És ez az álladalom másodrend-beli, vagyis közvetett célja, a mellynek jelesül csak akkor felelhet meg, s csak úgy felelhet is meg igazán és teljesen, ha előbb a Jogállapotot s Jobbiztosságot megvalósította, amelly ugyanis minden többi társadalmi életcélznak, érdek-s tevékenységi körnek, alapja és szükséges előzménye⁵)!

A tulajdonképeni államcél s az ennek megfelelő államfőhatalmi tevékenység e szerint nem abban áll, s nem arra irányul, hogy a közhatalom boldogítsa a Népet, hanem inkább abban, hogy a népnek önboldogítását elősegítse; önjólétének megvalósítására neki a lehetőséget megszerezze; a miért is a hivatásának sükeresen megfelelni törekvő kormány, nem oda fogja irányozni működését és tevékenységét, hogy a nemzetet fölülről, mintegy gépileg, bizonyos irányba betolja, s bizonyos pályára erőszakolja; hanem inkább oda, hogy ösztönözve és lendítve, utakat nyitva, és módokat nyújtva, az erők minden tekintetbeni kifejlését, s oszhangzó közremunkálódását elősegíti; azok szabad használatát s értékítését biztosítja; a polgárságot önerőfeszítés, önálló működés, önmagabani bizalomra serkenti; szóval a népnek önmaga általi fölemelkedését,

s nemesbítését lehetségessé teszi ⁶⁾! – Melly ügy tekintetében egyébiránt alig szükséges még azon észrevételt ide csatolnunk, miszerint az állam összes tevékenységében s feladatellátásában: a fő fő vezérelv, a melly mint fénylő és kalauzoló szövétnak szakadatlanul a közhatalom szemei előtt álljon, soha sem lehet más mint: a Jogosság és a Közérdek; jelesül ollyképen, hogy minden közintézkedések és rendszabályok csak és egyedül e két elven nyugodjanak, s soha ollyasmi foganatba ne vétessék, a mi vagy a Jogosság és Igazság eszméjével, vagy a Közérdek és Közjó igényleteivel összeütközésben volna ⁷⁾.

Folyományakép a mondottaknak, a következőket lehet, mint az előbeniekben megérintett némelly eszmékre is nagyobb világosságot árasztó tényeket, kiemelni. Először jelesül azt, hogy azért nevezők némelly helyen az Álladalmat a népéletegész kül nyilvánulatának, mivel a státuscél tekintetében, melly a Jognak mint a társadalom élettevékenysége kül szabályozványának s biztosítékának, meg a szellemi s anyagi jollét s tökélyesedés külső föltételeinek, megvalósításában áll: az Állam tulajdonkép mint Intézmény, mint Közleg s Műszerv jelenkezik; a mellynek rugóját s mozgató elemét a szinte külérőhatalommal felruházott státushatalom képezi. Másodszor azt, (a mi szinte némileges folyománya a most mondottaknak) hogy az Állam és a Társadalom között, realiter és tényleg, csak akkor, és annyiban van különbség, hogyha az Államot nem mint általános tény, mint jelenséget, – hanem mint Intézményt tekintjük, a hol ugyanis leginkább mint szervezett s bizonyos központi hatalommal, felruházott Műszer v et látjuk, a melly illy tekintetben, már a társadalommal, vagyis inkább a népélet egyes körzetei és nyilvánulataival, bizonyos viszonylatban áll⁸⁾. Harmadszor azt, hogy ezen most említett értelembeni ellentét álladalom és társadalom közt, abban is találja bővebb megfejtését, ha az előadott státuscélokróli elmélet nyomán, azt mondjuk, hogy az állam (t. i. a közhatalom) a különböző társaságok, magánkörök, egyesületek viszonyai és ügyeibe ép úgy valamint a házi és családiakba be nem avatkozhatik, s hogy e jogot csak azon esetre adhatjuk neki, hogyha e társaságok vagy egyesek által a Jogéletrend és Jogállapot megsértetnék, vagy pedig a Közérdek és a közjó veszélyeztetve volnának ⁹⁾.

V. Az állam mint a szervezett jog- szabadság- rend és egyenlőség organismusának – szükségessége az előrebocsájtottak szerint minden kétségen felül áll. Magával az emberiséggel eredett az, s az állami ösztön Istentől magától az ember természetébe plántáltatott. Bármilly alapnézetből induljon is ki valaki, azt tagadni vagy félreismerni nem fogja: hogy a státusnak legmélyebb, legbensőbb, mondhatni anthropologiai szükségessége ép abban rejlik, hogy az Egyes, mint ollyan, emberi lényének teljes kifejtésére nem juthat, hanem az egész nem, az

összes társadalom segélyző, védő és támogató erejére és közreműködésére szorul; valamint azt sem, hogy az igazi, a tőkélyetes állam, mely az egyetemes embertermészet kifej lésére van alapítva, semmitől sem vonhatja magát egészen vissza, a mi csak az ember rendeltetése, boldogsága és céljaival némi összefüggésben vagon. – Az államnak azon felfogását, mely szerint az pusztá policziai védintézetnek és biztosító társulatnak nyilvánítatik, mi, mint igenis rideget, ki nem elégítőt és hiányost, határozottan visszautasítjuk; mert azon meggyőződésből indulunk ki, hogy az álladalom feladatai és céljainak köre, olly nagy és messzeterjedő, hogy alig gondolható élet- és társadalomkör, a mely elöle egészen elzárkózhatnék; befolyását végkép nélkülözhetné; s hogy annál jogosb, annál nemesb léssen, mennél nagyobb mérvben képezi a mindent átható középponti szellem és műszerv, vagyis a Közhatalom, az összeség valódi, eleven és személyi kifejezvényét, és képviselőjét.

Igaz! a mi e közhatalom tevékenységének formáit, mértékét és módjait a népek és viszonyok különféleségében, s különböző irányzataiban illeti, ezek különbözők lesznek mindenkor. Mennél sokoldalúbbá léssen ugyanis a státushatalom tevékenysége, annál kevésbbé közvetlen és egyenes is szokott az lenni rendszeren; s míg például a műveltség alantabb fokán álló állam egyes életköröket s érdekeket különösen vett vezetése és gondoskodó befolyása alá a többieket pedig végkép s igenis túlzott mérvben egészen magára hagyta: addig a magasfejlettségű kultúr-állam az összes nép- és társadaloméletre kiterjeszkedik, annak minden ágazataira és rétegeire irányozza figyelmét; magában értetődővén, nem az ó és régi fogalmak és eljárás szerint, hanem csak úgy, hogy azokra az Őszerő és Őszerdek termékenyítő hatályát irányozza¹⁰⁾; s az eggyes alkatkörök közt a helyes egyensúlyt s öszhangot előidézi; a mi azután alkalmul szolgálhat azoknak megnyugtatására is, kik e különbözetet világoosan föl nem” fogva, az államhatalomnak napjainkban mindinkább nagyobbó hatásköre, és befolyása miatt feljajdulni magukat ösztönöztetve érzik! – Az álladalmi főhatalom szerepét tüzetesen illetőleg, ez, mint már mondók, a viszonyok különfélesége, a nemzet jelleme s műveltségének foka szerint különböző leend. Majd ugyanis positiv-alkotó, közvetlenül vezető, működő, rendező és szervező; – majd kíméletesen és közvetítőleg föllépő és kiegyenlítő; majd meg mérséklő és korlátozó, vagy ellenőrző és ótalmazó: de sohase legyen ollyan, a mely erőszakkal és önkényleg olly életkörökbe lép, mellyel a küluralmat nem túrik; soha ollyan, a mely ott hol föllépnie kell, ezt olly módon teszi, hogy általa s rideg keménységénél fogva a szabad népélet eleven mozgalmát és fejleményét megkötné, vagy csökkentené. Az állodalom hivatása, mindazon erőket, mellyek bizonyos népben, mintegy csirában megvannak, kifejlésre fölhíni, azokat, kapcsolatban a társadalom minden tevékenységköreivel öszhang-

zatosan összefoglalni, s a közös nagy czélok elérésére irányzani; de ezt is mindenkor csak olykép, hogy az általános szabad fejleményi ügyfolyamból szerencsés Öszhang és Egység származzék! – Azon státus, m ellj a súrlódó érdekek erők és törekvések egyensúlyját az által akarja helyreállítani, hogy nem a visszaéléseket és kinövéseket, hanem magukat az erőket semmisíti meg, és nyomja el, s melly az eleven, pezsgő és mozgó életet erőszakosan lelánczolni ügyekszik: ez által csak önmaga ellen dühöng, csak tulajdon lényét rontja le, és ismeri félre, a miért is rendesen hajótörést szenved, s erőszakos belrázkódtatásoknak csiráit kelti önnön kebelében!

Csak akkor, ha mindezeket tüzetesen figyelembe vesszük, és megfontoljuk, leszünk képesekké, az álladalom tulajdonképeni feladatát és rendeltetését felfogni, s azon nagy óriási horderejű szerepet és jelentőségét is megítélhetni, mellyet a státus nemünk egyetemes történetében, minden korban, és minden világrészeken tanúsít! Az emberiség, mint jól jegyzi meg egy szellemdás újabb államphilosoph, nem juthata erőinek és képességeinek teljes kifejlésére és érvényesíthetésére, álladalombani létei, és álladalom nélkül. – Senkisé fogja tagadhatni, hogy az emberiség legnagyobb legnemesb vívmányai, a szellemi műveltség, az ipari haladás, a tudomány és művészet, a népek törekvései és küzdelmeinek minden nagyobb hódítmányai, mind, csak a nemzetéletnek álladalombani egysége, művezete, és kapcsolatában találják valódi felső és központi érvényesülésüket¹¹⁾! – hogy az egyetemes technikai, gazdasági, s értelmi műveltség jelenségeinek súlya, értéke és jelentősége leginkább csak azon befolyás és hatály szerint méltányolható, mellyet a Státuséletre, s annak fejlődése és mozgalmára gyakorolnak, míg mindazon törekvések, és kulturai szülemények, mellyek az államélet alakulása és viszonyaira be nem folynak, jobbára a magán- és egyéni élet körébeesnek vissza, emberiségi fontossággal és nyomatékkal azonban nem bírnak! ¹²⁾

Az itt bővebben kifejtett felfogásmód szerint, az Álladalom nem valami üres forma, haszonvadászó részvénytársaság, rendőri intézmény, vagy valami lelketlen emberhalmaz és Gépezet¹³⁾: hanem valódi eredeti, az ember erkölcsi természetében gyökeredző, bizonyos önálló életelv s életerő (*βίος πόλις*) által áthatott ember is égi Létszer, melly bizonyos szellemi élettörvények szerint fejlődik; a nép és társadalmi elemek haladásával és fejlődésével párhuzamosan tökélesbeedik: rendeltetésünk minden irányaiban, s feladataink elérésében segélyez és támogatja a jogosság és igazságosság követelményeinek kielégítését eszközli; s támogatva és buzdítva, óalmazva és vezénjelve, az embert minden észszerű és jogos törekvéseiben és munkálódásaiban, védszárnjai alatt tartja; szóval oly természetszerű és szükséges tünemény, hogy azt emberek szerződése, önkényszerű Eggyezkedése kifolyásának tekinteni, nemcsak élettal és elmélettel, egyenesen összeütköző, hanem oly

föltevés is, a mely következtetéseiben a legfelszegebb túlságokra vezet, s sem az elvont státusbölcselet, sem a gyakorlati állam élet igényleteivel kinemgyeztethető. – Kitészik az előrebocsátottakból végül az, hogy milly nagyon tévednek és milly igaztalanok azok, a kik a státusban az Egyéni szabadság és jóllét megsemmisítőjét, a szolgaság és nyomasztó egyenlőtlenség megörökítő intézményét vélik találni; mert félreismerik azt, hogy ép minden észszerű szabadság és egyenlőség, rend és biztonság, egyéni jóllét és önállóság, személyi méltóság és emberiségi függetlenség: csak az álladalomban és nem kívüle gondolható, és valósítható! – Mennél inkább vizsgáljuk az álladalom lényegét és természetét, valamint történeti fejleményét, annál világosabban fogjuk belátni, hogy az nem szükséges Rossz, mint Rousseau és Proudhon, Zachariae, meg a communistikus utópisták állítják; hanem ellenkezőleg szükséges Jó, – valódi kútfeje és föltétele minden Nagynak, Nemesnek, és Maradandónak! s mint ilyen nem is valami mulandó, ideig óráig tartó Képezmény; hanem sohasem nélkülözhető szükséges és természetes Létszere és Műszerve a népéletnek és összfejlődésnek; valódi tökélyesítő közege közös emberi lételünknek; közvetítő és termékenyítő hatalom, legnagyobb és legvalóságosabb szerve a világhistóriának; alapja és biztosítéka, az egyetemes polgárosulás, művelődés és boldogságnak¹⁴⁾!

¹⁾ Illyének például az Egyház és a Vallás, a Tudomány és a Művészet, a Gazdaság és az Ipar sat. Ezekre nézve mondja D a h l m a n n: „der seiner Bestimmung treue Mensch bringt dem Staate jedes” Opfer der Person und des Eigenthums, nur nicht das Opfer seiner höheren Bestimmung selbst. I. még A h r e n s: Naturrecht (1846.) 123. és B l u n t s c h l i (i. m. 27-28.): dem Staate gebührt keine vollkommene Herrschaft über das Individuum; denn das Individuum gehört weder der Gemeinschaft nach der Erde, noch dem Staate, als einer irdischen-leiblichen Gemeinschaft.”

²⁾ R ö s s l e r: System der Staatslehre. I. k. 376.

³⁾ D a h l m a n n: Politik. (1847.) 6. lapon.

⁴⁾ Mindezt is csak addig azonban, míg annak a közérdek szempontjából szükségessége fenáll.

⁵⁾ Jól jegyzi azért meg A h r e n s: (Naturrecht. S. 123.) hogy az állam mint intézmény ép ez általa történő jogmegvalósításnál fogva bizonyos felsőbbbségi és közvetítési állást foglal el, a többi népéletérdek és tevékenységi körök irányában.

⁶⁾ B l u n t s c h l i: (Staatswörterbuch. Bd. IV. 248.1.) azt mondja hogy semmisen biztos jele egy alacsonyműveltségű, vagy kóros természetű államéletnek mint az, ha a státushatalom mindenbe rendőrileg beleelegyedik, s a társadalmi élet minden nyilvánulatait gyámkodó befolyása alá helyzi. I. még D a h l m a n n: Politik. 7. lap.

⁷⁾ E két alapelvnek azonban egymással mindenkor összhangban kell állnia, jelesül olykép, hogy egyik a másiknak mintegy szabályozóját és correctivumát képezze. Egyébként igen könnyen megtörténhetnék, hogy kivált a K ö z j ö, és K ö z é r d e k korlátlan, hatalomra törekvő főhatalomtól az álladalomban, a jogosság s szabadság elvének mellőzt é v e l, a legkeményebb önkényhatározatok igazolására felhasználtathatnék; s a hízelgő Közjó eszme czéjére és ürügye alatt, a legkebellasztóbb intézkedések fogantatíthatná-

nak. Gondoljunk csak a francia forradalomkori „Comité du Salut public”-re! L. még Mohl: Encyclop. 82. l.

⁸⁾ Innen lehet megfelelni már most azon kérdésre is, mennyiben lehet az Álladalm mint Eszköz, és mennyiben mint Önczél tekinteni. I. Schmittlhenner: Zwölf Bücher vom Staate. I. 7-8. l.

⁹⁾ Az egész szövegbeni fejtegetésekből a státus célja felett kitetszik az, hogy mi az államtól, s illetőleg az államhatalomtól sem szerfelett sokat és nehezet nem kívánunk, mint sok újabbkori állambölcselet; sem egészen szenvedőleges tétlenségre sem kártoztatjuk, a mire egyfelől az abstract liberalismus, másfelől az anarchia elvének pártolói, egy Proudhon és hozzá hasonlók szüntelen utalják. – Igen sok szellemű és alapos nézet található e tekintetben genialis Eötvösünk műv. id. helyein, a mellyek azonban nagyon is csekély körre szorítják az államtevékenységet, jelesül az okból, hogy a szerzőtől kártoztatott állam mindenható sági elv gyökerében megingattassék.

¹⁰⁾ Főleg pedig a különmű akadályok elhárítása, az egyéni erők elégtelenségének következtében szükségessé váló támogatás, kiegészítés nyújtása; előrelátó gondoskodás sat. által. – Nézetünk szerint ép itt fekszik egyik fő feladánya összes újkori államéletünk s állambölcseletünknek, melly nem egyéb, mint az egyének s az államhatalomnak egymással kibékítése; a rend és szabadság elvének összhangzatos megvalósítása; az antik és a modern állameszmének sikeres egyeztetése!

¹¹⁾ Hogy az álladalom ezen centralis Egységi és Középpont, többször említi Rössler id. munkájában, és Ahrens ismeretes művében.

¹²⁾ L. Schlosser: Weltgeschichte fürs Volk. I. Előszó. XII. és Becker világtörténetének legújabb (1860-Yi) kiadása. I. köt. 3. lapját.

¹³⁾ L. Welcker: Staatslexikon. (2. Ed.) XII. 367. lapon.

¹⁴⁾ Az állam viszonyáról az Egyének, s a Családokhoz 1. Zöpfl: Staatsrecht. 4 ff. 1. Bluntschli: Staatsrecht. 45. s k. 97. s k. lapokon.

4.§.

Az álladalom alapereji: a terület és a népesség ¹⁾.

I. Az álladalomnak mint legfőbb, általános és független Létszernek tartalmát, illetőleg alaperejét egyfelől a Terület mint tárgyilagos, – és másfelől a Népesség, mint személyi s alanyi tényező, képezi; és pedig olyképp, hogy e kettőnek egyesülése nélkül, az államnak realitása nincsen is, kapcsolatában pedig a státuseszme tényleges megtestesüléseként jelenkezik! Az első alapelem az állodalomban az a Föld, melly mint az egyes államhoz tartozó s az abban kizárólag uralkodó ossza karat térileg megállapított mezője, státusterületnek hívatik. A szó „Föld” megfelel a fogalomnak „Nép”; a szó „Terület” pedig a fogalomnak „Állam”. Státusterület alatt ezek szerint azon nemzetközi jog szerint hatáiraiban elismert Térséget kell érteni, a mellynek körében semminemű idegen státushatalom, valamint semmiféle kivüle létező felsőbbség jogosan nem intézkedhetik. Az államterület feletti felsőbbbségi hatalma az állami közületnek: Terület felsőségnek (Gebietshoheit, Imperium) nevezetik, a melly azonban nem azonos az állam tulajdonnal (Dominium)

mert ez utóbbi mindég magánjogi jellemű, míg amannak lényegileg politikai természete vagyon; a mi azon megismerésre vezet, hogy a hűbéri államszerkezet azon elve, melly szerint a státusterülete és alkatelemeinek összesége, egyenesen állami vagy igazabban, fejedelmi tulajdonnak nyilvánítattott, félszeg és helytelen; s hogy az államfőhatalomnak joga státusterület tekintetében csak az abbani Rendelkezés jogot tartalmazza de soha se azt, hogy valódi tulajdont adjon neki az állam alkatrészei összeségére nézve! ²⁾-³⁾) Minden souverän államterület egy magában zárt Egész, a mellyben a státus területfelsőségének azon positiv uralkodásjoga vagyon, hogy törvényeinek és rendeleteinek elismertetést szerezzon; hogy kormányzati intézkedéseit foganatosíthassa; és törvényszékei által igazságot szolgáltatasson. Nem fér azonban össze a modern állameszme szerinti nyilvános jellemével a területfelsőségnek az, hogy általa a státusterület vagy annak egy alkatrésze, mint magánjogi tárgy, a középkori szokás módjára⁴⁾ elidegeníthetessék, miután e tekintetben szabály az, hogy a honterület elidegeníthetetlenek és oszthatatlannak tartassék ⁵⁾-⁶⁾). A területfelsőség némileges megszorításáról más álladalmak javára csak annyiban és azon esetre lehet szó, ha státusjogi alapokon történnék; például akkor, hogyha államszerződvény nyomán a szomszédországnak az államon keresztül egy katonai útnak szabad használata engedtetik meg; vagy midőn valamely város tekintettel a szomszéd álla dalomra, szabadkikötővé alakít atik át stb.

Az államterületnek a nép- és státusélet tekintetébeni jelentőségét; – minőségének, geographiai, physical és terjedtségi viszonyainak fontosságát, a státusfejlődés, hatalom, erő, és szerkezetre nézve, csak azok ismerhetik félre, kik a physical világrénd szoros kapcsolatáról és összefüggéséről a szellemivel és erkölcsivel, fogalommal nem bírnak. – A hontertületet illetőleg ugyanis mindenekelőtt annak terjedelme és határai érdeklík az országászt, már csak annál fogva is, mivel ebben egyik határozó momentuma fekszik a státus általános alakulása és tevékenységének. A hellen állam alkotmány például, melly a szűkkörű városi életből fejlődött ki, nagy államterületen kinemvihető; az újkori képviselői Monarchia nagyon kis területen, torzalkattá törpül A státusterület Nagyságát jelesül illetőleg ⁷⁾, ez mindenekelőtt nem pusztán geometriailag, hanem főleg népszámitlag értendő; s a mi e két elem alapján a nagy és kicsiny álladalmakra vonatkozólag felhozható, a következőkben pontosul össze. Nagy álladalmak tagadhatlanul avval az előnnyel bírnak, hogy kivált ha egy egységes fajú, jellemű, nézletű, és műveltségű népességet *foglalnak* magukban, politikai tekintélyük és hatalmuk, közgazdasági erejük és virágzásuk, nagyobb és belterjesebb leszen nem említve azt, hogy számos főfontosságú reformok, javítások, vállalatok szellemi és *társadalmi* intézmények, csak nagyobb státusokban foganatosíthatók, s hogy ez utóbbiak

nemcsak egyetemes kül- és belforgalmuk, önvédelmök, összeköttetések, világszereplés tekintetében, kedvezőbb helyzetnek örvendenek, más államok játékszerévé nem fajulnak, magasb eszmejárást szülnek, a népességben erős önértéket s önbizalmat költenek; hanem nagy csapások, járványok, hadjáratok stb. következményeitől is jobban megóvhatják magukat, mint a kicsinyek⁸⁾. De e fényoldalok mellett nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy nagyon kiterjedt státusokban a közintézmények szükséges összműködése, az egyes tényezők és közegköröknek bizonyos központi s gyors egyesítése és érvényesítése, nagyon meg van nehezítve; hogy a kapcsolat a távolban működő s egymástól elszigetelt kormányi műszervek között módfelett meglazul; s némileg ugyanaz történik, mint nagyon terjedt gazdaságoknál a nemzetháztartásban, hol a véghatárok felé eső részek és pontok rendszeren sokkal kevesebb figyelemmel s gonddal kezeltetnek, s még e mellett sok hasznos erő és mellékforrás is veszendőbe megyén⁹⁾; nem említve azt, hogy itt a határnépekkel viszony is bajosan rendezhető; az Egész átnemtekinthető¹⁰⁾, s hogy nagy szenvedélyek, izgatások stb. nagy és sűrűnépességű státusokban rendszeren sokkal vesztes eredményekre vezethetnek, mint kicsinyekben! – E mellett a kisebb álladalmak mellett, valamennyi tekintélyes állambölcselek, jelesül egy Arisztoteles, William Petty, Toqueville, Eötvös, Gervinus¹¹⁾, Röder is, azt hozzák fel: hogy ezekben rendszeren a vagyoni és erkölcsi állapotok egyszerűbbek és egyenlőbbek; hogy nagy szenvedélyeknek, dicsváagnak, olly biztos és sikeres tért nem nyitnak; minden képességek és erők jobban és összhangzóbban fejlesztetnek ki; értelmiség és erkölcsiség nagyobb; a javítás és haladás szelleme minden még legkisebb apróságokra is kiterjedhető; sőt mi több, maga a polgári és politikai szabadság is sokkal könnyebben, biztosabban és tartósabban honosítható és alapítható meg, mint nagy álladalmakban, mellyek, mint az egyetemes történelem tanúsítja, soha sem voltak kedvezők a népszabadságra nézve. Egyébiránt e kérdést föltétlenül és absolute nem is dönthetni el, mert az egyes álladalmak tényleges viszonyai, és népessége, másfelől a világtörténet fejlődési mozgalmi, s egyes korszakok eszme- és hatalomiránya mindenkor döntőleg fognak e tárgyra befolylni¹²⁾⁻¹⁴⁾.

A mi továbbá az Államhatárokat illeti, e tekintetben okvetlenül legszerencsésebb azon státus leend, a melly tengerek és világforgalrai pályákkal érintkezik; mellyet támadások, hódító hadjáratok és berontások ellen, könnyen védelmezhetni; melly jól kifejlett körzetes, egységes és összefüggő alakzattal bír; s a mellynek geographiai határai a lakosság nemzetiségi határaival azonosak, és összeesők! – A határok tekintetében különösen azt lehet mondani, hogy a tengeri és folyami határoknak azon kettős előnye vagyon, hogy az államterületet nemcsak igen nagy mértékben biztosítják, hanem egyszersmind más álladalmak és népekkel a

legelevenebb s legtermékenyebb forgalmat lehetségesek. Ez utóbbi előny jelesül igen is hiányzik, a sivatagok, rengeteg erdők, és homokpuszták által képzett határoknál; míg a bérczlánczoknak és hegyhatáknak e tekintetben azon tulajdonságok van, hogy a műveltséget és a törzseket egymástól elszigetelik; az élénk közlekedést gátolják ugyan, de az államterületnek könnyebb megvédhetését és mególtalmazhatását lehetségesítik. – Nagy horderejük az államok alakulására nézve továbbá magának a területnek physicali viszonyai, jelesül a földminőség, és az éghajlat. Ez utóbbi tekintetében jelesül kétségbevonhatlan tény az, hogy az Égalj az összes világtörténet tanúsága szerint, mindenkor kiváló befolyást gyakorolt a népek jelleme, erkölcsi és társadalmi fejlődésére, politikai hatalma és intézményeire; valamint alig tévedünk, ha az állítjuk, hogy a mérsékelt égalj egyáltalában magasbirányú és szabadabb státusalakulattal; a forró elpuhító és ellankasztó éghajlat a politikai közönyösségen s szolgálékületen alapuló despotikus vagy theokratiai államformával; a hideg pedig, ha nem *Mette* dermesztő és rideg, melly szinte az autokratizmusnak kedvez, szabad intézményekkel és országszerkezettel szokott bizonyos kapcsolatban és viszonylatban állani! --A földszajátságát illetőleg ennek határozó befolyása se fog félreismertethetni, ha figyelembe vesszük, hogy mennyivel előbb fejlett ki például elevenebb politikai élet sziget- és parti tartományokban, mint benső vidékeken; hol t. i. az idegen országok feléi vágyakodás, a forgalmi üzlet, a vállalkozási szellem, és a műveltség mindég később szokott jelenkezni! Nem lehet észrevétlenül hagyni továbbá azon szajátszerű ellentétet, melly a hegy- és síkvidéki lakók, illetőleg tartományok között létezik, mert míg amazok sokkal öntudatosbak, szabadságvágy óbbak, de egyúttal szokásaik, intézményeik, fejlődési házaikhoz ragaszkodóbbak; addig emezeknél mindennek ép ellenkezőjét találjuk. Egyáltalában pedig azt mondhatjuk, hogy a státusra nézve legkedvezőbb a változatos alakzatú földterület, hegyekkel és völgyekkel, folyók és tengerpartokkal, rónák és pusztákkal; de mindenkor helyes arányban és egyensúlyban, mivel csak ekkép költethetnek fel a lakosság erei és tehetségei minden irányban; míg roppant terjedelmű sivatagokon az állami élet megposhad, s a társadalom kifejlődése számtalan akadályokra talál; a miért is rajtok csak az államtalan életmódú vad nomád törzseket látjuk barangolni!

II. Az álladalom másik alapereje a Nép, mint egysége a státusterületen lakozó s annak tagjai összeségét képző Egyéneknek. A statusnességnek, (millyet egy jeles publicista helyes megjegyzése szerint egy véletlenül összecsoportosult vagy összehordott embertömeg még nem képez) – tekintetében az országászra nézve főfontosságu, annak számerejc, műveltségi állapota, politikai és polgári rendek szerinti osztályzása, és fajminősége, azaz Nemzetisége; a miért is ez képezi e helyütt fejtegetéseink tulajdonké-

peni tárgyát. – A mi jelesül a Népeesség Számerejét illeti, erre nézve azt lehet mondani, hogy a nagy és sűrű lakosság azon előnnyel jár, hogy illy álladalomban a hatalom és védelem elégséges közegei és tényezői megvannak; a nemzeti öntudalom, a szellemi, értelmi és anyagi műveltség emeltetik; hathatós közvélemény kifejlése lehetségessé válik; s a kormányzat és alkotmány minden irányú szükségleteinek fedezésére elégséges erők állanak rendelkezésre stb. Megvannak azonban árnyoldalai is, a mennyiben igen nagy és sűrű népeesség szükségletei óriásiak; a törvényhozás illy álladalomban megnehezedik; a termelés és fogyasztás egyensúlyának legcsekélyebb megzavartatása vagy a forgalom és kereset fennakadása, a legveszélyesb belmozgalmakra szolgáltathat alkalmat; úgyannyra, hogy a népszámerő tekintetében azon állapotot kell legczélszerűbbnek tartanunk, a hol a lakosság sűrűsége az államterülettel, a keresetforrások s vagyonság biztonsága és mérvével, meg az ország összes műveltségi, politikai és physical viszonyaival helyes arányban mutatkozik; mert csak ezen föltétel alatt várható sikeres gazdasági és értelmi haladás, biztos alapokon nyugvó politikai fejlődés, szabad szellemű de erőteljes kormányzat, s nyugodt, békés, rend- és törvénytisztelő polgári magatartás! – A mi pedig a Nép műveltségi állapotát illeti, e tekintetben azt mondhatjuk, hogy annak rendesen, sőt szükségkép annál nagyobbnak, belterjesbnek, és általánosabbnak kell lennie, mennél erősebb magasbirányú és tekintélyesb államéletet akar élni; hogy az egész státusszerkezetnek a nép műveltsége és erkölcsi tulajdonai és fejlettsége mérvéhez kell szabva lennie; hogy mennél műveltebb valamely nép, annál szabadszellemeűbb, öntudatosb, magasb irányokra törő, de egyszersmind szabadságra, önkormányzatra annál méltóbb, annál érettebb is: míg ellenben semmisen képes a társadalomban a nyugalmatlanság és szenvedélyesség, a vak előítéletűség és a rendzavaró fejletlenség szellemét ápolni, és kifejteni, mint a nagy tömeg műveletlensége, szellemi, erkölcsi és ipari értelmiségének és érettsége előmozdításának elhanyagolása.

¹⁾ V. ö. Ahrens: Org. Statslehre. I. 201. sk. Bluntschli: Staatsrecht. 109-119. 1. M o h l: Encyclopädie. 562. sk. Zachariae: Vierzig Bücher vom Staate. II. 43-165. 1. Etudes de Geographie appliqués à la Politique. (1826.) Cotta: Deutschlands Boden. (1854) többhelyütt. Ritter: Kleine philosophische Schriften (1839) egészen. Rössler: System der Statslehre. I. k. 524 ff. K a u t z: Nationaloekonomie. I. 225. ff.

²⁾ Ez okból idegen státusnak nem engedi meg az újkori álladalom területén a törvénykezést, a rendőrhatalom gyakorlatát stb. – legfelebb kivételkép s ekkor is csak fenálló szerződvények alapján.

³⁾ Innen ered azután az is, hogy háború alkalmával az újkori státuseszme nyomán, miután nem egyesek, hanem államok viselnek egymás ellen hadat, a meggyőzött országban nem a magánjogi földbirtok, hanem csak a területfelsőség, az államjavak, s a köztársaságok jutnak a győztes rendelkezése alá. – Az államterületi felsőség minden háború

által kérdéssé válik, mert azon erőtlől függ, melylyel magunkat benne fentarthatjuk. Az erőszakosan elűzött fejedelemnek például joga míg arról le nem mondott, mint óvástét a bitórló ellen, fenmarad, a kinek ugyanis cselekvényeit kétségessé változtatja. Béke idejében azonban minden foganatbavétele állami cselekvényeknek idegenhatalom által, a nemzetközi jog legéktelenebb megsértése.

⁴⁾ Midőn tudniillik egész országrészek fejedelmeiktől mint földtelkek s pusztá árutár-o-yak eladtattak, elzálogosítottak, megosztattak stb.

⁵⁾ A francia 1848-ki alkotmány 11. §-a azt határozza, „la république française est démocratique, u n e e t i n d i v i s i b l e.” Hasonló tétel fordul elő az 1849 Austriai Birodalomalkotmányban (2. §.) s némileg az 1850-diki porosz államaptörvényben. (2. §.)

⁶⁾ Azon esetre hogyha az államterület egy része elidegenítendő volna, Hugo G r o t t i u s azt az elvet állítja fel, hogy nemcsak az egész államtest beleegyezése szükséges, hanem még különösen azon elidegenítendő rész lakóié is. (De Jure Belli et Pacis. II. 6. §. 4. s k.) Hogy legújában ez elv legalább némileg gyakorlatilag érvényesítetett, tudjuk azon gyönyörűen szervezett á l t a l á n o s s z a v a z á s i m ű t é t b ű l, melylyel Napoleon császár Nizzát és Savoyát Sardiniától Frankhonhoz csatolta. Az á l l a m t e r ű l e t n e k k ö z i g a z g a t á s i s z e m p o n t b ű l i f e l o s z t á s á r ű l a l a n t a b b f o g u n k s z ű l a n i . -

⁷⁾ V. ö. különösen Tocqueville: „La Démocratie en Amérique”. (1838. magyar kiad.) I. 257-261. B. E ö t v ö s : Korunk eszméi. I. 84. 85. 398. 399. és II. köt. 124-127. 1.

⁸⁾ „Einem grossen Leben anzugehören ist besser, als ein eigenes kleinliches Leben zu führen” mond R ö s s l e r id. m. 546. 1. – Innen magyarázható is meg az általánosan s az egész történelemben mutatkozó hajlandóság nagy államalak megalkotására. Korunkra nézve tüzetesen említik meg e t é n y t L ö h e r : Land u. Leute (1856.) cz. műnk. és E ö t v ö s : id. m. I. 84.

⁹⁾ Gondoljunk csak az ókori keleti álladalmakra és Rómára; az újjabbkorban V. Károly és II. Fülöp világbirodalmára; Chinára, Oroszországra, Austriára!

¹⁰⁾ A r i s t o t e l e s, ki e feladványt szinte már fejtegette, ezt különösen kiemeli. Pol. VII. könyv.

¹¹⁾ E nagy hírű történész „Einleitung in die Geschichte des 19-ten Jahrhunderts” (1853. 181.1.) egyenesen azt mondja, hogy az újkori népszabadság csak úgy érhető el és biztosítható, ha a nagyálladalmak kicsinyekre feloszlatatnak stb. Mohl (Encycl. 569. lapon) pedig azt jegyzi meg „államfelosztás politikai öngyilkosság, melly csak akkor helyesíthető, hogyha valamely birodalom igen is nagyra nőtt, vagyha gyarmatok tétetnek függetlenekké, vagy ha több nemzetiségek igényei semmiképp sem egyenlíthetők ki”.

¹²⁾ Némellyek szerint (jelesül Toque ville és Fröbel nézete nyomán) a nagy és kicsiny státusok előnyei F ö d ö r á t i ó k , vagyis Á l l a m s z ö v e t s é g e k által, egyesíthetők.

¹³⁾ Aristoteles és nyomain B l u n t s e h l i azt mondják, „hogy a státusterületnek a népszükségletével megegyezőnek vagyis akkorának kell lennie, a mennyit a nép ész- és anyagi erővel betölthet és elláthat.”

¹⁴⁾ így például egy Monarchiára nézve nagyobb terület léssen előnyös, – e g y t i s τ t a d e m o c r a t i a i államra nézve pedig a csekély államterület.

5. §. Folytatás.

III. Főio fontosságú a népesség tekintetében az államra és az összes státusszervezésre nézve, e népesség Nemzetisége, Faj m i n ő s é g e ¹⁾; melly

kivált a legújabb időkben, valóban mély jelentőségű momentummá vált az államélet alakulásában, s forrása azon érdekek és törekvések egyikének, a mellyek szerencsés érvényítése, és elintézése az országászat legnehezebb feladatai közt foglal helyet. – Az emberiség ugyanis, mint tudva lévő dolog, több különböző, kisebb nagyobb néptörzsek s népfajokra oszlik (Nemzet szor. értelm.), mellyek bizonyos öszszemélyeket, úgyszólván emberiség és egyes közt álló Egészeket képeznek; egymásközt pedig történeti viszontagságok, nézletek, nyelv, jellem, erkölcsök, és jogfogalmak, s a t.-nél fogva, különböznek²⁾).

A „Nemzetiségek” körüli ügy tekintetében az országászt kiválólag azoknak az Állam iránti viszonylata, s az innen eredő közjogi és politikai intézmények és rendszabályok illetik, a mellyek álapján jelesül azon Nemzetiségek állása és jogköre az egyes státusokban szervezendő és meghatározandó. Köztudomású tény ugyanis az, hogy az Álladalom néha csak elve szerint és eszmeileg egy Nép állama, míg a gyakorlatban és történelemben nem áll mindenkor egy bensőleg és külsőleg bevégett, egyfajú népegészből; a honnan azután rendesen az szokott következni, hogy miután a Státus és a Nép alaplénye mégis csak két oldala azon egy magasb Eszmének, t. i. a személyi és létszeres Közületnek: ott a hol valamely Nép, (vagy mondjuk) Nemzetiség, Népiség (Eötvös szerint) nem bír egy neki teljesen megfelelő státussal; a Státus pedig egy kizárólag hozzátartozó Népiséggel: hogy itt mondjuk, két sajtászerű történelmi mozgalom vagy tüneménynel találkozunk, a mellyet egyfelől a nép képző státusmozgalomnak, másfelől a státusképző Népmozgalomnak szokás híni; s a mellynek fejleprocessusa úgyszólván az egyetemes nép- és államélet történetének egyik főfő alkatelemét és tartalomrészét képezi³⁾). Kétségen kívüli dolog az, hogy az államnépesség fajegysége s nemzetiségi azonossága a legkívánatosb és legczélszerűbb már csak azért is, mivel egyforma erkölcsök és nézetek, történeti viszontagságok és szokások, jellem és nyelvnél fogva: az állameczéloknek, intézményeknek, és törekvéseknek, okvetlenül nagyobb öszszhangzása, nyomatéka, és hatálya leend; mivel egy egyöntetű s hason szellemi és anyagi műveltségi fokon álló népet mind politikailag szervezni, mind igazgatni és kormányozni könnyebb, s egyáltalában az erők és érdekek olly fő fontosságú egyesítése és öszzpontosítása illykép lényegileg előmozdítatik és biztosítatik⁴⁾! Minthogy azonban e szerencsének ritka állodalom örvendhet, miután Dahlmann megjegyzése szerint a hisztória mindenkor a természetes fejlődés csendes menetelét közbe közbe szakasztá; s a legkülönbözőbb néptörzseket és fajokat egymás mellé és fölé halmozá; és így azon egy státusterületen nem ritkán több különböző, eltérő nemzetiségi érdekek és törekvésekkel föllépő, Népiségek léteznek⁵⁾: szükségkép azon feladata is támad az országásznak: e különböző nemzetiségi érdekeket és czélok

lehetőleg egymással öszhangba hozni mutatkozó ellentéteket kiegyenlíteni; s mindazt elkövetni, a mi az innen eredhető súrlódásokat, és az állami közérő gyengítésére s lankasztására vezető irányzatokat, megakadályozhatja; s helyes mérvükre visszavezetheti..

A nemzetiségi fontos kérdésnek a státus szervezés és kormányzás szempontjából tárgyalásánál, illetőleg eldöntésénél, figyelembe vennünk és ismernünk kell, miben állanak és öszpontosúlnak tulajdonkép az úgynevezett nemzetiségi törekvések; milly irányt és ez élt tűznek ki maguknak azok az államközületbeni megvalósítás tekintetéből; milly eredményekre vezetnek vagy vezetnének e törekvések, ha megvalósítatnának vagy legalább olly értelemben mint czélba vétetik, valósítatnának meg; és végre milly mértékben és mennyire feleljen meg és felelhet meg az állami szerkezet és kormányzat azoknak a törekvéseknek, ha czéljait, a státus felad a tokát egyáltalában szem elől téveszteni, a státus önmagát megtagadni, megsemmisíteni nem akarja⁶!?

Mindezekre a következőkkel válaszolhatni. Először ugyanis tagadhatlan tény az, hogy (mint genialis Eötvösünk is megjegyzi) alig van tünénye az újabb államtörténet és korszaknak, a mellynek valódi értelmét tüzetesen meghatározni, nehezebb volna, mint azt, hogy mire czéloznak tulajdonkép korunkban az úgynevezett Nemzetiségi törekvések és mozgalmak⁷)! Bármí egyetemes legyen is a nemzetiség érzelem napjainkban, az mégis csak érzelem mellynek fogalma ép olly nehezen állapítható meg mint bármínemű érzelmeké egyáltalában, mellyek egyeseket sőt egész népeket gyakran megragadva, őket a legnagyobb erőfeszítésre bírják, a legnemesb tettekre lelkesítik, a nélkül hogy számot tudnának maguknak világosan adni az indokok és irányokról, mellyek őket e mozgalomban és lelkesülésben vezették! – Két pont vagy on egyébbiránt, a mellyben daczára a legnagyobb fogalomzavarnak, a melly a nemzetiségek körében tulajdonképeni vágyaik, jogigényeik, czélzataik tekintetében uralkodik: többékevésbbé mindnyájan megegyeznek és ugyan a) annyiban, a mennyiben mind azon meggyőződésre alapítják érzelmeket és törekvésüket, hogy dicsőség bizonyos népiséghez tartozni⁸), mint a melly akár szellemi akár erkölcsi vagy egyéb tulajdonai által másokon túltesz, s a melly ezen magasb képességeit vagy kitűntette a múltban, vagy azok fényes érvényesítésére van hivatva a Jövőben, b) a mennyiben mindegyik népiség e föltett toagasb hivatásának teljes érvényességet iparkodik szerezni az által, hogy a szunnyadó néperők tökéletes kifejllesztése által, a más népek feletti túlsúlyt és uralkodást, melly ötet (képzetele szerintl illeti, megvalósítsa, biztosítsa. A minek azután természetes folyománya az, hogy az őket magában foglaló Státus irányában különmemű követelések és jogigényletekkel lépnek fel, a mellyeknek szelleme abban áll, hogy az államhatalom szerezz meg és biztosítsa mindegyikök számára azon közegeket, utakat és módokat,

a melyek által mindenoldalú kifejlesztésök foganatosíthatassék, s önérvényesítési törekvésük és erőfeszítésök, lehetőleg előmozdítassék, vagy könnyítessék! – a minék gyakorlati kifejezését az ismeretes „Nemzetiség Egyenjogositási Elvben” találjuk; eltekintve azon népiségektől, a niellyeknek törekvése egyenesen oda célloz, eddigi államközületekből kilépni, s egy saját, önálló státust alakítani!

Az országász ítélete a nemzetiségi törekvések illy értelembeni érvényesítése és nyilvánulása felett minden habozás és tétovázás nélkül kimondható, és pedig kedvezőtlen és nem helyes lő fog lenni! Nem helyes lő legelőször ugyanis azért, mert a nemzetiség eszméje és érzületének illymódoni érvényesítése, nem más, mint az egyéni önösség és egoimusnak a magán- és egyéni életkörből a köz- és nyilvánéletkorbei átvitele, a hol ugyanis úgy mint ezelőtt egyén egyén ellenében, most népiség népiség ellenében válik önzővé, túrheterlenné, haszon- és hatalomkeresővé. - Nemhelyeslő másodsor azért, mivel a nemzeti törekvéseknek illyszerű nyilvánulása, igen gyakran világos státuszjogi alapintézményekkel szerződésileg megállapított közvisznyokkal és határozatokkal állhat egyenes ellentéthez, s így olly eredményekre vezethet, melyek később korabb az összes fenálló Statusrendet alapjaiban megingathatják, és veszélyeztethetik! – Nem szabad félreisernünk ennek folytán tehát azt, hogy sem az észjog, sem a moral, sem a józan politika követelésének nem lehet nevezni azt: hogy minden, valamelly külön nyelvet beszélő s külön nemzeti jelleggel bíró embercsoport, már magától, egy külön státus alapítására, vagy pedig az állodalom szerkezetében, bizonyos saját-szerű kivételes intézmények és helyzet követelésére, felvan jogosítva. Sőt ép azon megismerésre kell vezetnünk minden komolyabb figyelembevétele által a fenálló státuszvisznyok és nemzetiségi irányoknak, hogy ha a Nemzetiségi törekvések olly értelemben mint nyilvánulnak, tényleg érvényre emelkednének, mint B., Eötvös is megmutatá, nagy része a létező európai Státusoknak, szükségkép feloszlásának s tökéletes átalakulásának vezetnénk elébe ⁹⁾; a mi több fontos okok, főleg pedig már csak annál fogva sem lenne kívánatos, mert ez óriási romlás és átalakulás közeplette, az amúgyis élénk izgatottsági állapotnál fogva, a melyben világrészünk valamennyi népei léteznek, a fejtelenség és az anarchiái elem igen igen könnyen uralomra vergődhetnék; az évezredek folyamában megszilárdult s meggyökeredzett magán- és közjogi elvek és nézetek, alapjaikban megingattatnának; az országlat és kormányzás terhei elviselhetetlenké válának; sőt még maguk legnemesb kultúrvívmányaink is igen könnyen veszélyeztetnének; nem említve azt, hogy milly nagy és kedvező alkalom nyújtatnék még arra is, hogy Szabadság és Jogosság az általános zavarban az erőszak, az anyagi hatalom, és a Despotismusnak áldozatul essék! – Nem helyeselhetni országászati szempontból a nemzetiségi

törekvéseket említett értelmükben továbbá azon okból sem, mert veszélyeztetik áltatok mind a Közszabadság, mind az állampolgári Egyenlőség elve, a mellyet ép összes újkori államfejlődésünk és polgárosításunk főfő hódítmányai közé kell sorolni, s a melly egész alapzata és természeténél fogva, olyan, hogy kivételes, és kiváltságos helyzeteknek és igényieteknek, a millyenek a nemzeti törekvések háttérében mindenkor vannak, egyenesen ellene vagyon; s így csak azon mérvben valósítható meg igazán, a mellyben az állampolgárok körében mesterséges válaszfalak, és határvonalok nem emeltetnek. – De nem helyeslőleg fogunk ítélni e törekvések felett végre az okból is, mivel, a mi kivált az érintett „Nemzetiségegyenjogúságot” illeti, ennek gyakorlati kivitele az álladalmi szervezetben főleg ott, hol a különböző népiségek egészen keverve s területileg elkülönzetlenül léteznek, olly áthághatlan és lenemgyövezhető nehézségekre akad, hogy bármelley erőlködés annak érvényesítésére, mint tartós, és maradandó sikerre nem vezethető törekvés, csak az államerők és hatalmak lankadását idézendő elő, de megnyugtató eredményekre soha sem fog vezetni¹⁰⁾.

IV. Nem akartuk egyébiránt mindezekkel sem a „Nemzetiségi Elem” vagy Ügy Jelentőségét és Fontosságát félreismerni, tagadni¹¹⁾; sem azt mondani, hogy bizonyos értelemben és bizonyos határok közeplette, a nemzetiségi Igényieteknek a státusban és a státushatalom által elég ne tétessék. – A „Nemzetek,” mint a nagy Emberiség egész és az Egyének között álló megannyi önjogú lények és organismusok, gyakorlati és politikai tekintetben a valódi Humanitás előföltételeif s Ahrens szerint a valódi Világpolgáriság csak azon nagyszerű Dóm lehet, a mely a nemzetiségek erős oszlopain emelkedik! – és a nemzetiség mindenkor az alap, a folytonosan élénkítő kútforrás, és képző erő, mellynek segélyével az Államok és Népkörök magasabbra emelkedhetnek! Az emberiség története csak a különféle Nemzetek és Népiségek által nyeri sokoldalúságát, hatályos gazdagságát, valódi életelevenségét! Századunk feladatainak egyikét e szerint tagadhatatlanul az is képezi, a különböző Népiségeket, nem mint ellentételes, hanem inkább mint egymást kiegészítő és támogató műveltségköröket kifejteni, egymással öszhangba hozni; a mi csak az által létesíthető, ha azon sajátzerű képességek és tulajdonok, a mellyekkel az egyes népiségek külön külön történelmi hivatásuk betöltésére, a gondviselés által felruháztattak, teljesen, de egyzersmind öszhangban a többi népiségekéivel kifejlesztetnek; – ha az állami törvényhozás és kormányhatalom a népiségek jellemét és szellemit irányzatait figyelemre méltatja, és intézményeiben szem előtt tartja; – s a különböző nemzetiségek törekvéseit és munkálódásait ollykép vezényli, hogy a látszólag ellentételes súrlódások csak gyümölcsöző belegyes-ségre, öszzetartás és termékeny versenyre, vezessenek!¹²⁾⁻¹³⁾

De mindez csak úgy és azon föltétel alatt fogatosítható, hogyha a nemzetiségi fogalom megvalósítása nem a fentemlített értelemben, hanem olykép vétetik célba, hogy a történeti jognak, melylyel kapcsolatban áll, teljes elismertetés és érvényesülés szerzetetik, ha jelesül nem a pusztá nyelvkülönbségen alapuló nemzetiség, hanem a történelmi- és politikai értelemben vett Nemzetegység elve vétetik alapul – sa minden egyest, mint egy nemzet tagját illető tulajdonok kifejtésére szükséges egyéni szabadság teljes megvalósítása eszközöltetik. Vagyis, valamint minden egyes állampolgár teljes joggal bír különböző erőinek és tehetségeinek kiképzése és hasznosítására, a mennyiben ez másoknak, az az polgártársainak szabad kifejlődésével és jogaival ellentétben nem áll: ép úgy mindenik népiség et is illeti ugyanezen Jog; a midőn addig míg valamelly Nép egy magában bevégzett Egészkép áll előttünk, jogosultságának köre iránt nem lehet kétség; – a mi ép a Nemzeteknek Jogosultságát képzí. Mindezen túl a nemzeti egyenjogúsítás elvének gyakorlati érvényesítése, a legnagyobb következtelenségekre vezet, a mellyek sem az egyik sem a másik Népiségnek, sem az azokat magábanzáró Státusnak javára nincsenek, javára nem lehetnek.

V. Ez általános elveknek a történelmi s positiv állam viszonyok szempontjából! tüzetes méltánylása, csak a következő esetek megkülönböztetése alapján, vétethetik fogatba. Es ugyan tekintve: Először: ollj státusokat, a hol több népiségek és fajok laknak egyesülve, ezekben minden egyesnek tagadhatlanul vagyon Joga: természetes létezésre, vagyis kiválólag arra, hogy saját nemzeti nyelvén beszélhessen; azon és abban magát irodalmilag és szellemileg művelhesse; községi ügykezelésében azt szabadon használhassa; helyhatósági politikai működésében avval akadálytalanul élhessen; iskoláiban tannyelvkép alkalmazhassa; valamint arra is, hogy nemzeti szokásai erkölcsi és hagyományai tiszteletben tartassanak; senki által büntetlenül ne sértegettessenek ¹⁴). Mindez azonban nem vonja maga után azon következtetést, mintha egy közös, álladalmi ügyekben kizárólag uralkodó státusnyelv nem létezhethék; sőt ellenkezőleg ez szükséges és kívánatos lesz mindenkor anyiban, a mennyiben ezt a kül- és bel népegységet és erkölcsi személyiséget kifejező Státusegység; az államhatalom működési Egysége; s az álladalomnak más álladalmak iránti önálló személyisége követeli. – A mi a népiségek jogintézményeit illeti, e tekintetben mindegyikök állami elismerést nem vehet igénybe, sőt ép szükséges, hogy az államlakosság politikai egysége, összefüggése, érintkezése, forgalma, s fejlődése érdekében egy az Összeséget átkaroló s az egyes népi jogokat egygyólvasztó, közös Törvény szerkezet állapítassék meg. – Felette hamis elv másfelől az, mintha minden nemzetiség, a melly valamelly álladalomban létezik, már ennél fogva felj, volna arra jogosítva, a másik Nemzet

ellen feltámadni, s álladalmat alakítani! Egy népiségnek létezéséből ugyanis még korántsem következik az, hogy az, magában elégséges is státus alakítására! – vagy ha mindjárt bírna is a szükséges képességgel, még nem szükséges következés az, hogy azon állami önállóságát életkép fenntartani és biztosítani is képes! Álladalmakat a pusztai nyelvi határok s nyelvkülönbözések szerint alapítani akarni a legnagyobb képzetelenségekre vezetne; s ki a történelmet ismeri, jól tudja, hogy nyelv és nemzetiség tekintetében egymástól elütő sok számtalan törzs és embertömeg van, de nagyon kevés van közülök hivatva arra is, hogy Népet, Nemzetet politikai értelemben is képezhessen. Az álladalmi élet és Organismus körében a pusztai természeti különzetesség, millyen a nyelvi is, még nem tekintethetik elégséges jog címnek a történelemben és a politikai világfejlődésbeni önálló szereplésre; – e jogcím ha már e kérdést egészen elvontan a históriától, s tisztán abstract-jogi szempontból akarjuk eldönteni, egyedül az államalakíthatás és fenntarthatáshoz¹⁵⁾ megkívántató anyagi, erkölcsi és szellemi Erőteljben, a Cultura és Történeti Hivatásosságban fekszik, csak abból származtatható; a mi tényleg igazoltatik azon körülmény és tapasztalás által is, hogy vannak Népek, a mellyek műveltebb s fensőbb erőkkel felruházott nemzetek vezetése nélkül, illő kifejlődés és létezésre nem juthatnak, s a szükséglett képességek hiányánál fogva, magukat kormányozni s önálló államkép szervezni, képtelenek. – A felett azonban, vájjon valamely népiség ténylegesen bír-e a fentérintett szellemi s anyagi Erővel és Képességgel, vagy nem!? – a felett még eddig felette hiányos nemzetközi jogállapotainknál fogva, nem emberi hatalom, hanem az Istentől való nyilvánulása a világtörténetben szokott, határozni! Tekintve Másodszor: olly álladalmakat, a hol a lakosságot egy Nemzet politikai értelemben képezi, itt már e nemzet mint eleven összegyéniség, melly az államtestben létezik, fensőbb jogosultsággal bír, mint az előbbi pont alatt tekintetbe vett nemlévő is évek. – A Nemzetnek illy értelemben nem kell épen Egy népiségből állania; de okvetlenül kedvező leszen az Állam Egységére nézve, ha a Nemzet egy főnépiségre támaszkodhatik, a többi népfajelemek pedig mint például a Németek Frankonban, a Szlávok Poroszországban, a fő népiség irányában bizonyos alárendeltség, vagy legalább mellékes jelentőségű helyzetben jelenkeznek. Minden nagy és életerős népnek egyébiránt, melly képességgel bír az itt fölvetett értelemben Nemzetté, vagyis mintegy Uralkodó népiséggé válni, megszokott rendesen lenni bizonyos politikai életnézlete, és állami küldetése; a minek csak akkép és azon esetre felelhet meg, ha az egész államra jelleme és lénye valódi bélyegét reá üti; s intézményeiben és politikai alkotványjaiban úgy jár el, hogy nemzetiségének typusa és culturereje, mindenütt átsugározék, és kifejezésre találjon. Illy értelemben áll

azután azon elv is, hogy egy státusban több különböző népiségek lakhatnak ugyan együtt, de az Egésznek, szellemi s erkölcsi jelleme csak Egyé lehet, t. i. az uralkodóé!¹⁶

Befejezésül említés teendő még e helyütt az államlakosságnak bizonyos rendek és osztályok szerinti megoszlásáról; a melly felette nagy nyomatékú momentum a státus létszerében annyiban, a mennyiben ettől függ nagyjából, hogy a státusélet súlypontjai hol keresendők; a státus tevékenysége milly irányban és szellemben nyilvánuljon; s mellyek azon igények, a mellyekkel a nemzet egyes nagy alkotói a közhatalom irányában fölléphetnek! Á népi különböző osztályokrai megszakadása azonban alantabb tüzetesen lévén tárgyalandó, itt bővebb kifejtése feleslegesnek látszik, a miért is azonnal más jelentékenyebb feladvány megoldásához fordulhatunk.

¹⁾ V.o. a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag: Eötvös: Korunk Esméi. I. 46. 64. s k. 94. s k. 164. 177. 354. és II. 13. ff. 56. s k. 1. Ritter: id. m. Rössler: System. I. 527. sk. Gróf Széchen: Politische Fragen der Gegenwart. (1851.) Bluntschli: Staatsrecht. 38. s k. Deloche: Du Principe des Nationalités (1860.) Deutsche Vierteljahrschrift. 1861-iki foly. vagyis XXIV. évfolyam. Ähren s: Org. Staatslehre. I. 210s k. Treitschke: id. m. 10-14. I. Mocsáry: Programm a Nemzetiségek körül. (1861.) Fröbel: Sociale Politik. I. 240 s k. I. Türkheim: Verfassungs- u. Staatenpolit. (1842.) 37 s k. I.

²⁾ A „nemzetiség” szót tüzetesen meghatározni és értelmezni nehéz dolog. Tulajdonképen s valódi értelemben csak egy jellem-, származás-, történet-, és nyelvazonosságot tanúsító, s e tekintetben Egysége s összetartozandósága öntudalmával bíró népet lehet alatta érteni. – Mi a következőkben a két szót Népiség és Nemzet fogjuk leginkább használni, s az első alatt a népet fajbeli jelleme meg sajátzerűsége szerint (tehát Nemzetet szoros értelemben), az utóbbi szó alatt pedig egy különösen államot alkotó népegészet akarunk érteni; vagyis a Népet kiválólag „politikai” tekintetben. V. ö. Fröbel: Soc.Politik. I.240-243. Bluntschli: Staatsrecht. 40.I. Rössler: System I. 357.

³⁾ E tekintetben e két eset adhatja magát elő: a) Ott a hol a Népiség nagyobb, terjedtebb, mint az álladalom, a közös népi öntudat a státushatárokon messze túl csapongván, politikailag abban nyilvánul rendszerint, hogy a nép magát a fajrokon külállami néppel kapcsolatba helyezni, sőt néha egy egységes államegészszé válni törekszik; példa erre Olaszhon s némileg Németország; – vagy pedig másfelől, a szűkebb körű státus oda törekszik, hogy a hozzátartozó népet, egy külön néppé alakítsa át. (Athene. Toskana. Poroszország.) b) A mi pedig azon esetet illeti, midőn a státusterület nagyobb mint a Népiségé, s a hol több népfajok képezik a lakosságot, ott az tapasztaltatik, hogy az álladalomnak rendszeren oda irányul törekvése, egy össznépet, Nemzetet pol. értelemben alkotni belőle, (példa reá a régi Római Status; a Normannok és Szászok idősza Angliában; az Austriai birodalom legújabb korban) vagy pedig biztosítván az egyes népiségeknek némileg Önállóságát, mindnyájukat egy magasb Nemzet egészbe olvasztani. (Éjamerikai Unió, Helvetiai köztársaság.) Másrésztől meg azt is tapasztaljuk, hogy az álladalomban lakozó népek különbözősége abban nyilvánul, hogy rendszeren az Népi, melly műveltség s politikai erély által magát kitűnőbbnek tudja vagy tartja, a többieket assimilai ni törekszik (Magyarok körülbelül 1848-ig), a mi ott hol az utóbbi egyszersmind az uralkodó Népiség is, az által

mozdítatik elő, hogy e törekvés a státus és státushatalom által is támogatatik. Épen ellenkezőjét látjuk ellenben mindennek ott, a hol valamely túlsúlyra törekvő nép módfeletti nyomása alól menekülendők, a többi népiségek elszakadási vágyat tanúsítanak; a mi sokszor az egész statust felbomlással fenyegetheti. (Példa reá Hollandia, Belgium legújabbkori forradalma; az Irlandi Repealmozgalom, Lengyelek fölkelése 1830 stb.) Hogy a lakosság fájkülönbfélesége, addig míg egy nagy Egészbe be nem olvad, forradalmak támasztására is szolgáltat okot, már Aristoteles: Pol. V. 2. emlité. V.o. még Ritter: Philosophische Schriften. 118-260.

⁴⁾ Jól mondja Schutzenberger: „Lorsque les Lois et la force matérielle sont le seul lien qui unissent entre elles les populations soumises à un même pouvoir social, l'Unité politique et sociale de l'Etat est artificielle, elle n'est point organique et vitale. Le pouvoir et les institutions.puisent une grande force dans leur origine nationale”. (Les lois de l'Ordre Social. I. 186. 1.) – Mindennek igazsága kifog tűnni legjobban, ha Frankhont meg Austriát egymással hasonlatba hozzuk!

⁵⁾ Vagy mint M o h l mondja: „Das Bewusstsein der Nationalität und der Staatsangehörigkeit nicht zusammenfällt.” (Encycl. 578. 1.)

⁶⁾ Hogy a nemzetiségi ügy állami elintézése főleg ott léssen igen nehéz, a hol nemcsak területileg egymás mellett álló népiségek léteznek, hanem mint például Magyarországnban, helyenkint, községenkint is a lakosságot különböző népfajból polgárok képezik, említeni tán felesleges is.

⁷⁾ V. ö. különösen: E ö t v ö s : id. m. I. 46. 65. 1.

⁸⁾ Azt mondja a német republikánus Fr ö b e l., „In die Bedeutung des Wortes „Nation” mischt sich immer entschieden eine Vorstellung von Grosse und Macht” (id. m. 241).

⁹⁾ Ezt nem látszik belátni De l o c h e : Principe de Nationalité cz. m. 139-150.1. V. ö. E ö t v ö s : id. m. I. 94 s k. 1. de már ezelőtt T ü r k h e i m is illyformán nyilatkozott. V. ö. Verfassungs-Politik. I. 66-68. lapját.

¹⁰⁾ V. ö. E ö t v ö s : I. 177.

¹¹⁾ Hiszen az egész világtörténelem és műveltségi fejlődés a V á l t o z a t o s s á g , az E l l e n t é t e s s é g , és a K ü l ö n z e t e s s é g törvénye szerint fejlődik. – A mi a Nemzetiség a Népekre, az az E m b e r t ö r z s az összes Emberiségre nézve. Lásd például Bluntschli remek cikkét „Arische Völker”, a Deutsche Staatswörterbuch I. köt. és Ré n a n : „Système comparé des Langues Sémitiques” (1859) cz. munkáját.

¹²⁾ Hogy azok, a kik a nemzetiségi különbségek erőszakos egyéni ösit ose illetőleg kitérlésére törekedtek, mindenkor legnagyobb ellenségei voltak a Népszabadságnak, mondja T ü r k h e i m : id. m. I. 63.1.

¹³⁾ Ép így igaza van a francia S c h ü t z e n b e r g e r n e k , midőn azt mondja „L'esprit de conquête et la Diplomatie moderne ont lésé profondément toutes les Nationalités! Les justices politiques ont une grande part de responsabilité dans les commotions qui éclatent dans ks vieilles sociétés de l'Europe.” (id. m. I. 197.)

¹⁴⁾ Hasonlóan Schutzenberger id. m. I. 186. 1. meg M o c s á r y : Programma Nemzetiségek körül.

¹⁵⁾ V. ö. Toqueville: La Démocratie en Amérique, (magyar kiad.) I: 260-262.

¹⁶⁾ Hogy az államszerkezet és státusintézménykőr a nemzet jelleme, sajátzerúségei, s történeti fejlődésének megfelelő legyen; s hogy egy olly államalkotmány, melly mind evvel ellentétben áll, a tartandóság semmi föltétéleivel sem bír, s az első vihárnál mint kártyaház összeomol, más alkalommal fog megemlítettetni.

6. §.

Az álladalom mint Létszer; és annak fejlemtörvényei¹⁾.

I. Az *egységes* népéleten nyugvó, annak nemzedékeken és századokon át tartó létében gyökeredző, s bizonyos egészletes formában és összefüggésben nyilvánuló Státus művezet vagy Államtest tüzetesb nyomozása azon megismerésre vezet, hogy az Álladalom, mint egy nagy erkölcsi és nemzeti Személyiség, és Egész, a melyben az egyesek tevékenysége és munkálódása szakadatlan kapcsolatban és viszonyhatásban áll; hol az Egyes az Egésszel, az Egész az Egyessel ezer meg ezer szálakkal függ össze; s a melyben szükség és jog, történet és közös érdekek, ipar és forgalom, megannyi kötelekeket fűz a tagok közé: hogy az Álladalom mondjuk, nem valami esetleges Tünemény, hanem olly világtörténelmi jelenség, melly (mint láttuk) az emberi természet s a társadalom benső lényegében bizonyos szükségességgel eredetileg adva van; meghatározott erők és tényezők által indytatik; fejlődésében és alakulásában bizonyos törvények által kormányoztatok; önmagában némi természetes czélszerűséget és fejleszabályt hord: szóval Létszert, Organismust képez²⁾-³⁾).

Az államnak, mint létszernek felfogása és nyilvánulása, több messzehorderejű következményekkel áll kapcsolatban⁴⁾. Mindenekelőtt ugyanis avval, hogy ezen az alapon a státus létele és jogosultsága, ellentétben a szokásos államjogalaprólí elméletekkel, valódi ethikai bázisára vezetetik vissza; s már nem úgy tűnik élénkbe, mint pusztá halmazata és gyüledéke az Egyeseknek, mint gépies aggregátuma véletlenül összerakult családi köröknek, s mint egy ideig óráig tartó múltó természetű Képezmény vagy Csínálmány, a mellynek létforrása az egyének akaratónkényében keresendő. – Egy másik hasonjelentőségű folyománya az érintett viszonyoknak az, hogy a státus belső szerkezete, a néposztályok termer szetszerűsége és lényege, az állam bizonyos hatalmi és vezényleti Egységének szükségessége, nemzet és kormány közti harmónia stb. illykép tüzetesebben méltányoltatik, és szem előtt tartatik. – Ép így folyománya a fentérintett ténynek az, hogy a nemzeti élet rendszerében nemcsak minden elem, minden rész, és minden tag a legszorosb kapcsolatban s összefüggésben jelenkezik a többiekkel, hanem még olly érdekegyütteséget s kölcsönös föltételezettséget is tanúsít, hogy egyiknek virágzása és jólléte, rendszeren a másiknak is virágzását és jóllétét; egyiknek az enyészete és hanyatlása, rendszeren a másiknak enyészetét s hanyatlását is szokta maga után vonni! – Végre főtulajdonsága és sajátyszerűsége az Álladalomnak, mint Organismusnak az, hogy alakulásában és fejlődésében nem a Véletlen és a Vakesetlegesség, hanem bizonyos természetszerű fejlemtörvények, vagysis a politikai élettünemények egységes és szakadatlan kapcsolatában: hason körülményekben és előzményeknél hason eredm-

nyeket és jelenségeket előidéző állandó szabályok uralkodnak! ⁵⁾. - E szabályok és törvények létezését az állami világban és politikai fejleményekben, a tudomány jelen álláspontján többé kétségbe vonni ép oly kevéssé lehet mint magában a physikai világ tüneményeinek körében. Hogyha ugyanis minden a mit látunk és észlelünk, a teremtés legóriásibb műveitől le egész a legsilányabb parányokig és teremtményekig, bizonyos törvények uralma alatt áll, valóban nem vagyunk e feljogosítva azon állításra, hogy az Álladalom, a történet és teremtés e legnagyobb műve is, csak illyszerű alapokon és szabályokon nyugszik!? De hogy mindez nem pusztá hit, vagy vélelem, hanem élő és kétségbevonhatlan tény kitetszik az állami életnek s fejleményeknek minden alapos, mélyebbreható vizsgálatából is! Lehetlen ugyanis észre nem vennünk azt, hogy a népek politikai élete és tevékenységében, daczára minden nemzeti műveltségi geographiai s történelmi sajátosságoknak, és különlegességeknek: mégis mindenütt és mindenkor bizonyos hasonosság és egyformaság mutatkozik ⁶⁾, törekvéseik, szükségleteik, érdekeik és működelmeknek tekintetében; a mi ép másnak, mint illy általános hatályú törvények és természetszerű organikus szabályoknak nem tulajdonítható! Másfelől meg kétségbevonhatlan tény az, hogy az álladalmak szerkezete és alakulásában, bizonyos okok és tényezők, mindenütt és minden időben némi azonosságot és hasonlatosságot idéznek elő; a mi egyrészt ismét illy meghatározott törvényeknek létezését bizonyítja, másrészt meg ugyanazok raunkalódását és hatályosságát lehetségésíti! ⁷⁾

II. Midőn az Álladalomnak létszeres természetét és tulajdonságát egyenesen és határozottan elismerjük, távol van tőlünk a szándok evvel azt állítani, hogy mi a Státust egy gépies physikai létszernek tartjuk, a mellynek erői, rugói, és törvényei, úgy mint a physikai világéi, vakon, bizonyos természetszerű szükségességgel, és vaskövetkezetességgel működnek, s az emberi és szellemi erőhatást, az akaratszabadságot, s a szabad elhatározást kizárják ⁸⁾. Korántsem! A physikai tünemények és törvények illy értelemben azonosítása a politikaiakkal, nemcsak a legfelszegebb eljárás volna, hanem egyenesen kivetkeztejné tudományunkat azon jellemből, a melyet mi mindenekfelett annak vindikálni óhajtunk, t. i. az ethikai-társadalmiból! – Hogy az államélet létszere nem ollyszerűen megkötött és természetszükségességű Valami mint például a Növény- vagy Allattest, a melly szinte létszer (de természetesen csak physikai) az a következőkből is kitetszik. Mindenekelőtt köztudomású dolog ugyanis az, hogy a physika organismusnak (például a növénynek, az állattestnek) bizonyos meghatározott és rendhezkött fejlődési és hanyadási időszaká vagyön, úgy hogy életfóiyamában tényleg bizonyos Körfutamot (Kreislauf) tanúsít; míg ellenben a Nép- és Államélet létszere korántsinces illykép szabályozva, és megkötve, miután

majd külvilágok és befolyások majd az emberi cselekvésszabadság, annak fejleményét közbe közbeszakasztja, módosítja, sőt a létszeres fokkövetkezetet (Stufenfolge) nem ritkán láthatólag megzavarja és akadályozza. – A physikai Organismus továbbá, lényegénél fogva egyáltalában és kivétel nélkül bizonyos idő lefolyta után elenyészik, feloszlik; míg az állami organismusnál ezt legalább illy absolut értelemben állítani nem lehet, mert a benne működő és szereplő erkölcsi és szellemi erők mindenoldalú szakadatlan ki-és továbbfejlesztése alapján, mintegy véghetlen létezés tökélyesedés és előrehaladásnak bírja föltételeit⁹⁾.

Ez im mondottak nyomain egy másik s nemkevesbé fontos következtetésre jutunk, melly a politikai világélet természete és fejleményére nem csekély világot áraszt, t. i. azon megismerésre, hogy az államéletet kormányzó törvények szinte nem azonosok a physikai világéival, a mellyek mindenkor bizonyos természetszerű szükségességgel működnek! Kitészik mindenekelőtt ez onnan is, hogy illykép a népek politikai élete mindekkorig magasb eszményiebb fokokra emelkedni, nem birt volna; hogy a politikai népéletben s annak alkotmányjaiban, formáiban, és alakzataiban, sohasem találjuk azon önkénytelen, gépies, és szigorú szabályszerűséget és azonosságot, mint a physikai világ alkotványai és szüleményeiben; a minek azután egyik főfolyománya az, hogy a státuséletnek körében sohasem számolhatunk az események és jelenségek olly természetszerűségére azonos bekövetkezése és vissza visszatérésére, mint a physikai tüneményekében! ¹⁰⁾. De méginkább igazolja ez állítást azon tagadhatlan tünemény, hogy daczára azon bizonyos és elvitáztalan egyformaság és hasonlatosságnak, melly a föld népei közt társadalmi és álladalmi életök tekintetében bizonyos pontig, a közös embertermészet s társadalomerő meg társadalomirány alapján, mutatkozik, daczára mondjuk ez egyformaság és hasonlatosságnak: a különböző népek és álladalmak élete és szerkezetében, a különböző nemzetjelleg, geographiai, műveltségi, jog-szerkezeti, s történeti viszonyok és állapotok mindenkor bizonyos különzetességet, sajátyszerűséget, egymástóli eltérést is idéznek elő! a melly Különzetesség, a mellett hogy minden államot egy magában bevégzett-sajátyszerű Egészszé alkotja, még azt is okozza, hogy a tán általános érvényű törvény, minden egyes népre nézve, annak sajátlagos körülményeiben, annyiban mégis különbözőleg nyilvánul, és működik, a mennyiben ép e sajátlagos körülmények és viszonyok által, lényegében módosíttatik, és hatályában korlátozható!¹¹⁾! – Mindez, kapcsolatban azon történelem és tapasztalat által egyaránt fényesen igazolt ténynyel, hogy a népek állami élete mint szabad, szellemi és erkölcsi erőkn és elemeken nyugvó Organismus, folytonos mozgalomban s továbbfejlődésben létezik, s hogy az emberiség haladása az egyes népkörökben egy szakadatlanul emelkedő s tökélyes-

bedő köz- és társadalomrendszert mutat fel, a melynek egyes alkatelemei (az egyes államok) életében egy pillanat sem tökéletesen olyan mint a másik; egyetlen tüneménykör sem pusztá másolata és lenyomatja a másiknak: azon megismerésre vezet, hogy mindannyiszor, midőn állam-éle ti törvények vagy szabályokról szólunk, nem physikai és szükség ess égi törvényeket értünk és érthetünk, a melyek a szabad fejlődést és tökélyesbedést lehetlennének, s az állami közállapotoknak csak szomorú rideg és csüggesztő körfutamat állapítanak meg; hanem olly törvényeket, melyek az eszi és teremő embererőt, és embertevékenységet, örök jogosultságában és hatályában meghagyják, s a népek államélete folytonos haladásának s tökélyesbedésének alapul és támaszul is szolgálnak, azaz Fejlemtörvényeket!¹²⁾

¹⁾ V. ö. Aristoteles: Pol. Lib. VII. és VIII. többhelyütt. Plato: De Legibus. IV. és V. k. Szent-Pál Apostol a Cor. irt lev. 12. fejez. Haug: Alig. Geschichte (1841) I. 1-56. L. Stein: System der Staatswissenschaft (1852) I. k. többhelyütt. Lotze: Mikrokosmos. Ideen zur Geschichte der Menschheit (1856) I. köt. Kautz: Nat.-Oekonomie I.182sk.lap. Bluntschli: id. m. 20 sk. I. Schmitthener: Zwölf Bücher I. 4-6. I. Eötvös: id. m. II. 440-572. Schützenberger: Les Lois de l'ordre social; többhelyütt.

²⁾ Létszernek nevezi Ähren s: „die in der Einheit eines Ganzen ursprünglich gegebene Wechselbestimmung aller Theile und Verhältnisse.”

³⁾ Ellentétben az absztrakt liberal és a respublikái államtheoretikusok elvével, a kik az államban csak pusztá egyének halmazát vélik látni, már Aristoteles azt monda: „a státus nem véletlenül összekerült vagy összehordott embertömeg, hanem egy társadalmi egységes Egész, melynek önálló életézlja van” sat. (Pol. VII 7. fej.) – Hasonló ért. nyilatkozik már Plato (id. h.) Cicero, Polybios (Sz. Pál id. h.), Dante, Macchiavelli, Montesquieu, NagyFridrik (Antimach. 9-ik fejez. b.), Burke (Reflections nem. kiad. 58.1.), Puchta (Cursus der Institutionen. 1.23-29.). Roder: (Grundgedanken 1855. 113.1.) Adam Müller: (Elemente der Staatskunst. I. 7. IL 265.) Krause: (Urbild der Menschheit. Ed. I. 295-304. 327 s k. lap. Philosophie der Geschichte 177-205.) Schelling: (Sämmtl. Werke. Abth. II Bd. I. lap. 529. s k.) Hegel: Sämmtl. Werke. 1833. VIII. kötet. 221-321. és IL k. 331-451. L. Stein: (id. a.) Haug: (id. h.) Ranke: (Fürsten und Völker. 1837.1.73.) Guizot: (La Démocratie en France. Chap. IV.) Schützenberger (id. m. L 201.) Röschler: (System 1.12-13-ik§.) Bluntschli (id. h.) Büla: (Encyclop. 1856. I. 33-34.) M o hl: (Encylop. többhelyütt) és sok mások. – Ezek ellenében amazok sorából kö vetk. említjük: Jul. Fröbel (több. h. id. m.) Sidney-Camppt a ki „Democracy” (Nevyork. 1841. 30-31. 1.) című munk. így nyilatkozik „States and nations are but men, mere aggregations of individuals.” Hasonlóan nyilatkozik az Angol Macculloch: „A State being nothing but a collection of Individuals.” és J. S Mill: Essayson Pol. Economy. (1844.) 134. lap. I. még Fröbel: Soziale Politik. IL 71. ff.

⁴⁾ Az államélet organikus lényegének méltányolása nemcsak a dolog természetének megfelelő követelmény, hanem az egyedüli út arra is, hogy a status és népélet számos, egyébbként végkép megfej the ti en tüneményei, megértethessenek, s benső összefüggések s kapcsolatuk megismerésére emelkedhessünk.

⁵⁾ E törvények létezése és jelleméről V. ö. Comte: Traité de Législation. L. II

Chap. I. He rschel: „A discourse on the natural philosophy. (1846.) 36-37. I. és Kautz: Nationaloekonomie. I. 199-204.

⁹⁾ V. ö. a köv. §-t,

⁷⁾ Illy törvények s szabályok létezését a historiában és államéletben, elismerik többé kevesbbé a 3-ik jegyzetben említettek mindnyájan. V. ö. azonban még különösen Schmitt-henner: Zwölf Bücher. I. 1-6. és III. 15 s k. I. Stiefel: Universalgeschichte (1851). I. Bevezet. H a u g: id. m. I. 34 s k. I. G e r v i n u s: Einleitung sa t. 176. I. es Buckle: History of Civilisation in England. (1859.) I. k. többhelyütt.

⁸⁾ V. o. a szerző id. német művén kívül Zellernek: Geschichte der griechischen Philosophie. (1856.) I. 14-15. lap. s Ugyanattól a „Theologische Jahrbücher” (1846.-1847-ki folyama 220-256-1.) vállalatban megjelent értekezését.

⁹⁾ Azok ellen kik ezt tagadják, erélyesen nyilatkozik Buss: Nordamerikanisches Bundesrecht von Story, művéhez Bevezetésben. (1844.) XIX. lapon.) I. még Blunt-schli: Staatsrecht. 22. ff. Rössler: Staatslehre. 1.432. és Mocsáry: A magyar Társasélet. (1856.) 2-4. I.

¹⁰⁾ Szolgáljon példakép a következő „Physikai törvény” az, ha azt mondjuk: ha egy égő parázsdarab egy halom száraz löporra tétetik, az lobbot fog vetni vagyis mindenütt és mindenkor szükségképe tűnemény fog tapasztaltatni. – Ellenben az államélet körében nem fogjuk ép illy bizonyossággal mondhatni „önkéntyuralmi Státusformának szükségképe a nép eltompulása és elaljasodása lesz következménye”; mert egy erkölcsileg ép s erélyes jellemű népet ép annál sz a b a d s á g r a v á g y ó b b á s b á t r a b b á f o g v á l t o z t a t n i.

¹¹⁾ Jól jegyzi meg azért a híres angol közgazdász Macculloch, hogy a moralpolitikai, és közgazdászati! tudományok főleg abban is különböznek a természettudományoktól, hogy az utóbbiaknak tételei és állításai mindenesetre, amazoké pedig csak az esetek többségére alkalmazhatók illetőleg vonatkoznak. V. ö. még Rössler: System I. 431-445. lap.

¹²⁾ Hogy mindennek a mit e §-ban mondtunk, alig volna értelme, ha azoknak volna igaza, a kik az Álladalomban p u s z t a formát vélnek látni, említeni tán felesleges is.

7.§.

Az álladalom történeti fejlődése és különfélesége¹⁾.

I. Mint mindenben úgy az álladalom alakulásában is mély titok leple fődí az eredetileg létezett s teremtő szellemi vagy physikai erők működését. A történet az első álladalom alakulását és fejleményét nem szemlélte, s nem képes előttünk feltárni; a miért is tapogatódzva és hasonzatokon haladva, csak annyit mondhatunk, hogy habár a Státus nem is képezte hihetőleg nemünk eredeti állapotát, s habár sokhelyütt csak későbbi szüleményekép jelenkezik az az emberek társadalmi fejlődésének; mégis egyike a legrégibb a legáltalánosabb világtörténeti tűneményeknek; a melyre az emberiség állandó lakhelyeken megtelepedett s földbirtoklajdont megállapított elei, egyfelől a leprimitívebb viszonyokban is már előforduló folytonos jószágcsere, eszmekezkedés és forgalom, másfelől a jogbiztonsági szükség, az elszigetelt erők s működések elégtelenségének felismerése, a közös vezetés és kormányzás nélkülözhetlensége, s idegen támadások és hódító hadjáratok elleni ótalora szükségessége által utaltattak és vezettettek!

Mint hogy pedig az államalakulás e most említett természetszerű előzményei és föltételei az összes emberiségnél nem mindenütt és egyszerre voltak meg egyenlően, s mivel különböző időkben és körülményekben, különböző erők rugók és tényezők munkáltak közre az álladalmak előhozása és megalapulásánál, nem lehet csodálkoznunk azon változatoságon, a mellyel az emberiség történetében a státusalakulás tekintetében találkozunk. Így bizonyítják históriai emlékeink, hogy egyhelyütt az álladalom alig észrevétlenül, s csak fokonkénti fejlődés alapján alakult kistörzsek és népelemekből; máshelyütt egy tekintélyes harczi vagy hitalapító általi szervezés nyomán; ismét másutt gyarmatosítás és telepítések, elszakadás, és forradalom által s a t. Találunk eseteket a történelemben a hol a földterület már megvolt előbb, de a rajta lakozó nép csak később jutott politikai összetartozandósága öntudalmára (Athenebeliek Attikában); eseteket, a hol az egybefüggő népesség, vagy megtelepedés vagy hódítás és honfoglalás útján magának államterületet szerzett (Magyarok, Germánok, Oshéberék); eseteket, a hol több kisebb népkörök vagy közületek általi szövetséges állam jött létre (Görögországé Hansavárosok, Schweitz, Németalföld); olyakat, a megyékben egy közös fejedelem alatt több országok vagy tartományok egy birodalomra alakultak (Ausztia) vagy a hol egy rész, vagy társország a többitől elválva, függetlenné tette magát (Németalföld Spanyolhontól 1579); eseteket, a hol egy hatalmas hódító vagy idegen fejedelem parancsszava álladalmat alkot vagy átalakít (Napoleon) végre oly eseteket, a hol az eleinte függőségben volt, de lassankint megerősödött gyarmat tartományok, anyaországuktól elszakadtak s önálló független státusokká váltak (például az Amerikai Unió). – Ez az államoknak Keletkezése; lássuk azok Megszűnését, és Felbomlását. Ennek a tünetménynek számtalan példáival találkozunk a világhistóriában, mellyek mindannyi tanúbizonyságai annak, hogy mint minden földi és emberi, úgy a státus sincs örökkévalósággal ellátva²⁾, hanem alája vagyon vetve szinte az enyészet nagy törvényének, s hogy egyáltalában a státusok élete és fejlődésében sincsenek kizárva oly viszonyok és válságos körülmények, a mellyek adandó alkalommal az államépületet halomra dönthetik 3). Státusok megszűnnek létezni, és felbomolhatnak ugyanis: hódítók általi pusztítás és erőszakos felbontás által⁴⁾; – más státusokkali Unió vagy egybeolvadás által⁵⁾; feldarabolás és kivándorlás által⁶⁾; belső erkölcsi és társadalmi romlás és elfajulás következtében⁷⁾; sőt annyiban, a mennyiben a néptestnek desorganizatiója, a közhatalom semmibevétele, s a közfennség lerontása, polgárháborúk vagy lázadások közepette a státust egyenesen alapjaiban megingatják, s a politikailag szervezett népből egy chaotikus tömeget csinálnak az Anarchia által is; a melly tekintetben azonban annyiban is fényes tanújelével találkozunk az „állam” természeti ész- és szükségszerűségének, erkölcsi és történeti nélkülözhetlen-

ségénefc, a mennyiben ép maga az Anarchia rendesen csak átmenetet képez egy új államalakulat s státusszerkezetre; mert egyenesen önmagából a legszigorúbb dictaturát szokta szülni, a melly ép magát a felbomlott közrendet s államépületet kényúri erőhatalommal reconstituálja, egybeforrasztja, és megszilárdítani szokta.

II. A mi a státusnak az idők folyamábani fejlődését illeti, azt tapasztaljuk, hogy mint minden erkölcsi és szellemi alkotványnak és létszernek, úgy az álladalomnak is megvan saját szerű alakulási mozgalma, vagyis története. Az államok e történeti fejlődése, mint tulajdonképeni nyilatkozványa a nemzettest politikai életviszontagságai, kül- és beltényezői, szellemi és anyagi erői és törekvéseinek, épen azért, mivel a státusnak mint „létszernek”⁴⁾ az fekszik természetében, hogy nem minden elemei erői és képességei jutnak egyszerre és egy időben kifejlésre, hanem csak az idők folyamában, successiv haladásban: az államok történeti fejlődése, bizonyos korszakok szerint nyilvánul, a melly korszakoknak mindegyike, a saját szerű alapviszonyok, formák, s életirányok bizonyos sora által, minden többi korszaktól különbözik, s különjellemű egységes egészet képcz. E korszakoknak tartama nem minden álladalomnál egyenlő, s egymástól nem is mindég élesen elkülönözhető, mert az illető határok sokszor egészen egymásba folynak, az átmeneti mozzanatok és jelenségek tüzetesen mindenütt mégsem határozhatók, s mivel a históriában egyáltalában egymástól egészen elszakadva és elválva semmi sincs, hanem ó meg új, múlt jelen és jövő, ezer meg ezer szálakkal egymásba szöve nyilvánul⁸⁾). E fejlődési ügyfolyamban, a melly az álladalmat rendesen fokról fokra emeli, s az egytetemes népelet előbbrehaladásával karöltve, kül- és belserveszete és alakulatában is folytonosan tökélyesb polczon tünteti fel, az új új alakzatok és tényezők felmerülése következtében az előbbeni formák, alakzatok, s tényezők mind szükségkép megmen semmisülnek vagy változnak, hanem csak módosulnak, s az új állapotokkal szorosabb összhangba s helyesb arányba lépnek⁹⁾).

A státus organikai természeténél fogva, folytonos mozgalomban és fejleményben lévén, az álladalmat mindenkor mint az általános cultur-állapotok hű kifejezvényét és tükrét találjuk. A különböző államfejlődési korszakok szerint pedig egyáltalában különféle státusállapotokat lehet és kell is, megkülönböztetnünk. így jelesen mindenekelőtt alacsony- közép- és magas műveltségieket: – állapotokat mellyek a teljes virágzás, vagy az (ideiglenes) megállapodás, vagy már a hanyadásra mutatnak! – végre egészséges és kóros, természetszerű és el fajult állapotokat, a mellyek tekintetében azután az egyikből a másikkai átmenet tüzetes figyelembevételre az országászra nézve, főleg szükséges. Ez átmenetek, miután a státus és népek élete nem esztendő, hanem évszázadok szerint számítandó, rendszerint csak lassan, sok ingadozások és hullám-

zatok közepette történnek, hacsak külbefolyások, erőhatalom, tévedések, rendkívüli események, vagy mesterséges intézkedések és kísérletek: a fejleményi folyamat menetében nem siettetik, vagy nem zavarják! - Mint a tenger folytonos apály és dagály által hányattatik, úgy a népek és államok élete nyugidók és válságos idők által; nyugidók, midőn az alak vagy forma a tartalomnak teljesen megfelel, s a fejlődés békés utón rendes kerékvágásban és mederben halad; – válságos idők, hol a megváltozott tartalom, más, új formát is keres, vagy követel, s a békés alakulást a mozgás, és a hullámmozgás váltja fel. Illy válságok akkor, hogyha a pozitív jog rendes körében s a fenállónak lényeges megingatása nélkül történik az átmenet és átalakulás: Reformnak; akkor azonban, ha a fenálló jogtörvény és társadalmi rend erőszakos megzavartatásával megy foganatba, Forr a dal ómnak nevezetnek. Hogy a forradalom, ha mindjárt az általa előidézett változás még olly szükséges volt is, magában véve mindenkor borzasztó csapás, sőt néha halált s felbomlást okozó betegségkitörés, tagadni senkise fogja, a ki csak valaha is azon számtalan bajokat, viszályokat, szenvedéseket, érdeksértéseket fontolóra vette, mellyek minden forradalommal többé kevesbbé, karöltve szoktak jární! Azon erkölcsi kár jelesen, a mellyet a néha győztes jogtalanság és erőszak látása okoz, rendesen csak a jövő nemzedékben orvosoltatik, s hogy ott a hol a jogalapzat lerontatik vagy egészen fölzavartatik, egy darab ideig többékevésbbé az erősbik joga uralkodik, s azé az előny, a ki eszközeinek megválasztásában a lehető legnagyobb kíméletlenséggel jár el, szinte tagadhatlan, eltekintve attól, hogy a forradalmak legtöbbször az elavulttal és rosszal a még valóban életrevalót és jót is elsodorják. Az tehát a mi a valóban áldásosán működő országász, minden népe javát szíven hordó államfő, s minden bölcs törvényhozási hatalom legnemesb czélját és feladatát képezi, az a reform, melly untalan éberen működve, ront ugyan de csak ott a hol az Új szükséges, s épít egyúttal is, hogy „tabula rasa” ne maradjon, s a jog- s államfolytonosság elve önkényesen megne sértessék! Igaz! mint minden Nagy a világban, úgy ez is, felette nehéz; s kétfélet föltételez: először ugyanis egy olly bölcs szerkezetű államalkotmányt, melly mint Roscher mondja, elégséges kapukkal van ellátva, a mellőzendő rossznak s elavultnak kieresztése és a szükségessé vált jónak és újnak bevezetésére; másodsor: olly bölcs önmérsékletet a nép minden tekintélyesebb osztályainál, hogy bár áldozatokkal és kellemetlenségekkel volna is egybekötve, mégis csak ezeket a törvényes alkotmányi kapukat használja fel! Csak ezen a módon, és úton lehet azonban megfelelni teljesen az egyéni és társadalmi élet azon két nagy s látszólag ellenkező szükségletének: t. i. a szakadatlan folytonosság, – és a szabad fejlődés és tevékenységnek. Egyébiránt minden államéleti állapot és jelenségkör, ha alaposan s

országázi szempontból akarjuk megismerni meg méltányolni, mindig azon kornak és műveltség foknak mérve szerint bírálendő meg, a mellynek közepette, a mellynek befolyása alatt, képződött. E tekintetben azonban sokan tévednek, a mennyiben néha oly állapotokat, a mellyek a Jelen szükségleteinek s követelményeinek még nem vagy már nem felelnek meg, egyáltalában helyteleneknek, és félszegeknek nyilvánítanak; másfelől meg igen gyakran tekintetbe nem veszik azt, hogy mennyiben voltak az egyik vagy másik tüneménykör előidézésére tisztán politikai okokon kívül egyéb, péld. társalmi, vallásbeli, ipari, gazdasági, rugók és viszonyok is befolyással. – Egyébiránt kétségbevonhatatlan tény az, hogy tartósan és jóhatással csak azok az állapotok és intézmények fognak lehetségesek lenni, a mellyek a fennforgó valódi szükségleteknek, a nemzeti jellem, nézletmód, érdekek, és jogos törekvéseknek megfelelnek, azokkal összhangban állnak! – Valódi fénypolcztát és virágkorát egyébiránt akkor éri el az álladalom, hogyha minden alkatelemei és tényezői, erői és körei mindenoldalúlag kifejlettek és hatálybaléptek; a nemzet politikai élete és fejlődése, annak minden többi, tehát erkölcsi, gazdasági, szellemi, érdekeivel s feladataival harmonicus egybefüggés s termékeny viszonzhatásba lépett; a társadalomnak szóval emberiségi és kulturai céljai lehető legtökélyesbeh, s legnagyobb terjedelemben megvalósítatnak, és eléretnek. – Nem következik azonban innen még az, hogy az államélet e virágzási polcztát mindenütt végkép azonos és egyenlő formák, viszonyok, és intézmények jellemezik, s mintha csak egy bizonyos, mindenütt ugyanazonos és változhatlan alakzatban kellene annak nyilvánulnia! Hiszen ezt már maga azon (általunk már megérintett) körülmény is lehetlenné teszi, hogy az álladalmak, mint a különböző népegyéniségek és nemzetszemélyiségek concreet kifejezévényei¹⁰⁾, ez utóbbiak megannyi sajátyszerű jellemében, institutiókkal, történeti fejlemény viszony okkal jelenkező létszerét képezik; s így tér- és idő, nemzetiségi, és műveltségi állapotok s előzmények különfélesége szerint: szükségkép mint egymástól sok tekintetben elütő és különböző közületek is mutatkoznak¹¹⁾!

III. A mi végre az Államokat tekintettel általános szerkezetök, alkotmányuk, és alkatukra, különösen illeti, erre nézve meglehet különböztetni A) Az államalkotmány szempontjából: abszolút álladalmakat, a hol t. i. a főhatalom birtokosa annak gyakorlásában semminemű törvényileg megállapított korlátoknak vagy megszorításoknak alájavetve nincsen; – és alkotmányos álladalmakat, a hol a főhatalom csak illyszerű törvényileg megállapított korlátok között működhetik. - B) Az államforma, vagyis az uralkodás és kormányzási alkat minőségesszempontjából meglehet különböztetni Monarchiákat, a mellyekben t. i. az állami főhatalom egy Egyedúrnál vagyon; Aristo-

cratiákat, a hol a főhatalmat a főrendűek vagy a jobbágok osztálya gyakorolja; és Democratiákat, a hol az államfenség lényegileg a Nemzetnél, a Népegésznél mint uralkodónál vagon, s csak az állami főhatalom gyakorlása tekintetéből adatik mintegy megbízás-kép a végrehajtó s vezénylő főhatalom bizonyos közlegek és műszerveknek által. – C) Saját-szerű osztályát vagy fajtát képezik végre a státusoknak az úgynevezett Szövetségek, Szövetséges Álladalmak; a mellyek körében ismét több alfajok különböztethetők meg. így különösen, a mi az úgynevezett Államszövetséget (Staatenbund) illeti, ennek lényege abban áll, hogy ámbár több státusok egyesülnek egy Összállammá, de a belszerkezet mégsem olyan, hogy egy saját-szerű s bevégzett alakú egységes Államegészet képezzen; hanem a fő vezetés vagy egyikére az egyes (nevezzik) Részállamoknak, mint Elsőre (Hegemónia) ruháztatik; vagy az egyes államok követői által testületileg gyakoroltatik. – A mi pedig a Szövetséges Államot (Bundesstaat) illeti, ennél már a különböző Részálladalmak nemcsak egy államhalmazt, hanem egy valódi önállón szervezett egységes Államegészet tesznek; a hol jelesül a szövetségfőhatalom nem az egyes részálladalmak, hanem tulajdonképi szövetségi, nemzetközponti műszervekben öszpontosul. A szövetséges államokra találunk példákat Sparta- és Atheneben, a Schweitzi köztársaságban 1848 előtt, és a Német Szövetségben 1815-től mostanig. Az államszövetségnek példáját ellenben szemléljük 1787 óta az éjamerikai hatalmas Unióban, és az 1848-ki év óta a helvetiai álladalomban ¹²⁾-¹³⁾).

¹⁾ V. ö. Aristoteles: Pol. V. könyv. Bluntschli: Allgemeines Staatsrecht. 124-137. Schmitthener: Ideales Staatsrecht. 26-266. Eötvös: Korunk Esméi. IL 440 végig. Gabriel: De la vie et de la mort des Nations. (1857.) Vorländer: Über die Phänomene des Untergangs der Völker, a „Zeitschrift für die gesammte Staatswiss. 1859. folyama 2-3. füzetében. Rauh: Über den Ursprung der Staaten. (1857.) B. Kemény Gabor: A nemzetek fejlődéséről. (1856.) Vis cher: Die Bildung der Staaten und Bünde im alten Griechenland. (1849.)

²⁾ Zöpfl azt jegyzi meg, hogy még egy európai állam sem állott fenn 1000 évig nagyszerű rázkódítás és felforgatás nélkül.

³⁾ Hogy itt nem az Egyeseknek, hanem csak az államnak mint szervezett Egészen megsemmisüléséről lehet szó, említeni tán különösen nem is kell.

⁴⁾ Majdnem Magyarország Batu Khán pusztításai korában; keleti hódító hadjáratok stb.

⁵⁾ Az olasz államok 1860-ban Sardiniaival; Lengyelország Oroszországgal; – Sándor világbirodalma.

⁶⁾ Cäsar korában a helvetiaiak.

⁷⁾ Keleti ősszallamok, – némileg Babylon, Júdea és Róma.

⁸⁾ V. Ö.Eötvös: II 465. i l.

⁹⁾ A mennyiben e fejlemenet a közgazdasági momentumokkal áll kapcsolatban, az e munka 2. kötetében fog tárgyalatni.

¹⁰⁾ Így Ahrens egyebek közt igen szellemdúsan utal azon körülményre, hogy az

őskori álladalmak közül, az ásiiaiak a vallási, hellének a képzelet és reflexió, a római a politika és jog elemét fejtette ki és érvényesítette leginkább; épúgy valamint az újabb időkben: a román eredetű státusok az egységet és egyformaságot; az anglosaxonok az egyéniségi s szabadsági elemet, a germán államok pedig a közvetítés elvét képviselik leginkább.

¹¹⁾ Nem akarjuk egyébiránt mindevel tagadni vagy kétségbe vonni létezését egy bizonyos: általánossági, emberiségi, s egyenlőségi momentumnak is az álladalmak létszerében. – Nézetünk szerint a történelmi és a bölcséleti iskolának hibája ép abban rejlik, hogy amaz ezen általános emberiségi elemet, emez pedig a nemzetiségit és különzetit becsülte alá és ismerte félre; holott a valódi, megnyugtató s tökéletes államnészlet csak mindekét elem határozott elismerése-és méltanyolásán alapítható V. ö. Kautz: Nat.-Oekonomie. I. 242. s k. hol bővebb kifejtése adatik e tárgynak.

¹²⁾ Helyén vagyon itt röviden megérinteni a különbséget a mely az államok közt annyiban létezhetik, a mennyiben a Fejedelmők közjogi állása uralkodási tektb. különbözölehet. Értjük a Personal- és a Reál unióban álló státusokat; a melyeknek lényege abban áll, hogy a Personaluniónál csak a fejedelem közös több egymással kapcsolatba lépett országra nézve; míg a Realunió az által képezetik, ha a több szorosan összefüzt országokat koronája alatt egyesítö Fejedelem mindez országokra nézve egyszersmind egészen egyformán a legföbbsz államvezényleti, s kormányzati hatalmat is gyakorolja, vagyis mindnyájan egy közös központi igazgatás és törvényhozó hatalom alatt állanak. Ez utöbbsz elvet egész terjedelmében fogantatba venni az ausztriai birodalmi kormány törekedett 1849-töl 1860-ig.

¹³⁾ A „Világállam”, a melyet egy jeles államphilosoph, az emberiség történetének valódi eszménye és végeredményeképz tekinti, szükségképz az egyes nemzetek s álladalmak 'egyéni jellemét, sajátzerüségeit, és önállóságát korlátozná; s ezért ha lehetséges is volna megalapolása, a mi egyébiránt szinte kérdéses, töbz tekintetelnél fogva öhajttandónak ép nem neveztetetik. V. ö. Plutarchot: Róma Nagysága és Boldogságáról. Feuerbach: „Die Weltherrschaft das Grab der Menschheit.” Bluntschli: Staatsrecht. 26-27.1.

8. §.

Az államcélok megvalósítási módjai és műszervei¹⁾.

I. Az álladalom fentebb kifejtett céljainak biztos elérése, és feladatainak sikeres megvalósítása mindenekelőtt bizonyos intézményeket, műszerveket és közlönnyöket föltételez, melyek a státus- és társadalomrend tulajdonképeni kapcsait, egységesen összefoglaló, vezénylő és támogató rugóit, képezik; s az egytetemes politikai életnyilvánulás és fejlődés biztosító és védelmező orgánumaiként működnek. Ezen állami intézmények szerves összefüggésökben és viszonylatukban szemlélve Álladalmi Szerkezetnek hivatnak, s sajátlagos rendeltetésök szerepök és feladataik különbfélesége, valamint azon tárgyköröknek, a melyekre vonatkoznak, változatossága szerint, bizonyos osztályok és csoportokra szakadnak, a melyeknek tüzetes fejtegetése az országászat tudományának mint látni fogjuk, legfö feladatát képezi.

Hogy valamelly státus feladatának tökélyetesen s minden irányban megfelelhessen²⁾; mindenekefelett szükséges az, hogy egyfelöl a megkívántó

önállóságnak és függetlenségnek kifelé s más államokkal viszonylatában, örvendjen; másfelől az, hogy a sikeres bel- és kül tevékenységének s fejlődésének alapját s hathatós szellemi rugóját képző akarat- és érdekegység polgáraiban és tagjaiban meglegyen; és végre az, hogy mindazon erővel és hatalomtelj jel is legyen felruházva, illetőleg ellátva, a melly erő és hatalomtelj megkívántatik arra, hogy a jogállapotot egész terjedelmében megvalósíthassa, az anyagi és szellemi tökélyesedést, polgárai műveltségi és jólléti érdekeit pedig olly mérvben mozdíthassa elő, illetőleg támogathassa és biztosíthassa, a milly mérv az állam méltóságának, s az ember, és a társadalom rendeltetésének teljesen megfelel. – Mindenekelőtt tehát múlhatlanul szükséges, hogy minden államban egy bizonyos központi főhatalom létezzék; a melly (mint már fentebb megérintetek) a státusonállóságot és fensséget, egyetemes, az összes magasb s maradandóbb érdekeit átkaroló hatalomteljében képviselje, s mint tulajdonképeni s közvetlenül intéző, rendező, s végrehajtó hatalom, és közlöny, a társadalom minden közügyeiben eljárjon. Az állami főhatalom, melly a körülmények szerint vagy egy egyesnél (Monarchánál) vagy a népgyűlésnél (a demokratiában), vagy a kitűnőknél (az arisztokráciában) vagy egy választott testületnél lehet – eszmeileg szemlélve nem más, mint a státuscélok megvalósítására irányzott Őszakra, melly felruházva a szükséges anyagi erő s külső hatalommal gyakorlati önérvényesítése és tevékenysége tekintetében, ép ez okoknál fogva mint uralkodó jelenkezik.

II. A közcélok megvalósításához, és az ép említett állami főhatalom szervezése és megállapításához továbbá szükséges föltét az Alapszerkezet, vagy mint mondani szoktuk Alkotmány (Verfassung) melly alatt összességét azon organikus alapintézmények, s maradandó jellemű közrendszabályoknak értjük, mellyek nyomán az Egész, és annak alkatelemei, s ezek egymással összefüggése; a közhatalom és a politikai jogokat gyakorló alanyok közti viszonylatok; az országlási és kormányalkat; meg a főhatalom gyakorlásában résztvevő vagy arra egyáltalában befolyó műszervek s közlönnyök, megállapítvák és rendezvék; szóval a közcélok elérésére szükséges létezőt kiválóbb s lényegesb fővonásaiban szerveztetik; az összeségnek és az egyeseknek kölcsönös viszonyai szabályoztatnak stb. Az államalkotmány, az itt fölvetett értelemben, mindenkor és mindenütt a státusélet fejleményi és műveltségi fokának kifolyása, illetőleg ismérve; az összes államtevékenység fő fősinórmértéke és rendszabálya; s tulajdonkép minden, bármilly alkatú és jellemű álladalomban is (többé kevesbbé) megvan; miután bizonyos alapszerkezettel és organisációval minden államnak, még magának az autocratiának és az önkényuralomnak is kell bírnia!

Az utolsó s nem kisebb fontosságú föltétel a közcéloknek az állam-

báni megvalósítására nézve a Kormányzat (Regierung) mint összesége azon intézmények és műszerveknek, a melyek a közhatalom gyakorlati cselekvőségét és tevékenységét foglalják magukban, s illetőleg állapítják meg; a mint jelesen az utóbbi a státusalkotmány nyomán a concret viszonyokban, a közczélok elérésére irányzott s e végre tüzetesen szervezett, hatóságok, és functiókban nyilvánul; s az egyetemes állami életnek és mozgalomnak egységes s fensőbb szempontokból kiinduló igazgatása és vezényletével foglalkozik.

Hogy az államhatalom kormányzati és igazgatási tevékenysége, a státusban megvalósítandó czélok és feladatok különb félesége, az álladalomnak a fenálló státusrendszerbeni helyzete, valamint magának az államorganismusnak benső tagolata és szerkezeténél fogva, több körök és irányokban nyilvánul, említeni szükségtelen is. – Tekintve ugyanis a) különösen az álladalomnak egyfelől a többi státusok irányábani állását és viszonyát, másfelől saját belső teendőit és feladatait: a Kormányzat: vagy külügyi, vagy pedig belügyi; a mennyiben tudni illik tevékenységét és működését vagy a nemzetnek kifelé képviselése, megvédelmezése, s érdekei előmozdítására, – vagy pedig a belső országos ügyek igazgatása és vezetésére irányozza, b) Tekintve az államorganismus benső tagolatát és szerkezetét, jelesül a községi, kerületi, tartományi, s központi közeletkörök szerint: az államkormányzat feloszlik községire, kerületire, tartományira, és központira; a szerint a mint annak hatálya és intézkedései vagy a községekre, vagy az országkerületek és részekre, vagy pedig a központi közügyekre és igazgatásra vonatkoznak. – c) Tekintve végre az államkormányzati tevékenységet és feladatokat, az álladalmi közczélok sikeres megvalósítása szempontjából tulaj donkép, a kormányzat, maguk e közczélok különböző iránya és jelleme szerint, több ágakra vagy körökre oszlik. Jelesül pedig 1. Első és fő feladata a státusnak a Jogállapot megalapítása és biztosítása lévén, mindenekelőtt azon követelés támad a kormányzati hatalom irányában, hogy az említett célra megkívántató intézmények és műszervek megvalósításáról gondoskodjék; s a közigazgatás tevékenysége odairányoztassék, hogy a társadalomban a jog- és igazságosság eszméje érvényre emeltessék; bárminemű jogsérelmek és bántalmak megakadályoztassanak; az egyesek vagy az Egésznek jogos öszlétét háborító cselekvények lehetőkép meggátoltassanak; s a már megtörtént jogkárosítások orvosoltassanak, vagy visszatoroltassanak. Ez ága a kormányzatnak a Jogszolgáltatás³⁾. 2. Az államfeladatok körében második helyen az álladalom céljai megvalósítása s műszerveinek életbeléptetéséhez szükségképp megkívántató anyagi vagyon megszerzése és kezelésével találkozunk. E tekintetben tehát a kormányzat egy ágának azon intézkedéseket kell magában foglalnia, a melyek által a közsükségletek fő-

dözésére megkívántató külső javak, legsikeresebb módon összegyűjtethetnek, kezeltethetnek, és alkalmaztathatnak; s ez ágat az u. n. Pénzügyi Igazgatás, Államháztartási politika képezi. 3. A kormány- és közhatalom feladatai egyikét az állampolgárok anyagi jóllétének előmozdítása, s a gazdasági közboldogság elősegítése képezvén: az államigazgatás egy önálló és sajátlagos köre mindazon intézkedések foganatbevételére vonatkozik, a mellyek a közgazdasági érdekek, az ipar, a munka, a forgalom, a termelés és kereskedés, minden iránybani kifejlesztése és ápolására jótékonyan hathatnak; a nemzeti vagyonság s anyagi előhaladás előmozdítása s biztosítására szükségesek; s a különböző termelési ipari és forgalmi foglalkozásoknak egymással helyes egyensúlyjokban, és az egyetemes államélettel fensőbb összhangzásukban megtartására, alkalmasak. És ez az úgynevezett Gazdasági Kormányzat. - 4. Az anyagi jóllét s nemzetvagyonság az erkölcsi és szellemi műveltség és jóllét nélkül mélyebb alapjait nélkülözvén, s a társadalom értelmi s morális fejlettsége és tökélyesbedése magának az összes államrendnek legszilárdabb kapcsát és föltételét is képezvén: önként következik szükségessége egy olly önálló kormányzati körnek, a melly kiválólag a szellemi és erkölcsi érdekek ápolása és biztosítására célozzon; s a műveltségi és morális társadalomtényezők és erők ébresztése, s az államélet egyéb köreivel összhangzásbahelyezésére terjeszkedjék ki. És ezt rendszeren Művelési Igazgatásnak nevezik. 5. A társadalmi ősziét sa népelet „külső” rendje, különmemű háborgatásoknak és zavartatásoknak lévén időről időre kiteve: kell léteznie egy olly államkormányzati tevékenységkörnek, a melly főleg arra legyen irányozva, hogy e háborgatások, fenyegető veszélyek, és zavartatások közvetlenül, egy arra a célra különösen rendezett hatósági műszervkör által meggátoltassanak, és elhárítassanak⁴). És ez a Közrendészet, vagy Policziai Igazgatás⁵). 6. Az álladalomnak önállósága biztosítására, a külföldről jövő netáni megtámadások ellenébeni megvédelmezésére, valamint a belső rend nyugalom és biztonságnak minden erőszakos megzavartatástól megóvására: katonai erő, s hadszerkezet szükségeltetvén, a kormányzati tevékenységnek, e tárgyra, vagyis a megkívántató haderő előállítására és rendezésére is kikeli terjeszkednie; a mi tulajdonkép a Hadügyi Igazgatás körét képezi. Végre 7. Minden némileg tekintélyesb álladalomnak idegen státussal érintkezése, viszonylata, és ügyleti összeköttetései lévén: ezek is az állami kormányzat egyik külön szakát képezik, a melly rendszerint Külügyi Kormányzatnak hivatik⁶).

Ezek lévén a kormányzat- s állami közigazgatásnak egyes ágai és osztályai, a mellyek a közcéllok szempontjából, minden előrehaladtabb és polgárosult népeket magukban foglaló álladalmakban előfordulni szoktak, e helyütt még csak azt kell kiemelnünk, hogy a) az im felemlített köz-

igazgatási körök vagy ágak egymástól ugyan független, de a felsőbb államegység s kormányvezénylet tekintetéből, maguk közt *létszeres* kapcsolatot és összefüggést megállapító állásban jelenkeznek; b) hogy az egyetemes kormányzati tevékenység s állami igazgatásnak, mindenkor meghatározott törvényeken és szabályokon kell alapulnia; c) hogy magára a kormányzati intézkedések fogantatavétele és gyakorlati kivitelére, mindenkor és mindenütt bizonyos közhatósági műszervek és közlönnyök szükségesek; a mellyek szinte bizonyos viszonylatban és egybefüggésben állanak s a státuscélok megvalósításának alaki közegeit és föl-tételeit képezik ⁷⁾.

¹⁾ V. ö. Paul er: Jog- és Államtud. Encyclopadiaja. 144. s k. 1. Mohl: Encyclopadie der Staatsw. 130.1. s egyébtt. Rössler: System. I. Előszó. Bevezetés és 417-418. 1. Akens: Jurist. Encyclop. 113-116. 1. Karvassy: Politikai Tudományok. I. 3-4.1. Rottek: Staatslehre. 1-27.1.

²⁾ Jól nevezi már Aristoteles az ezt eszközlő és fogantatosító tevékenységet, vagyis a Politikait a legnagyobb mesterség, és a legnemesb s legfelsőbb Művészségnek (Pol. Lib. III. cap 7).

³⁾ Ahrens a Jogszolgáltató Igazgatást három főirányra, t. i. a Jogótalom, a Jogfentartás, s a Joghelyrehozás szerint, három részre osztja, s az első Megelőző Jogszolgáltatásnak, vagy Policziának nevezi (1. alantabb); a másodikat: önkénytes, szabad Jogszolgáltatásnak (freiwillige Rechtspflege) hja; a harmadikat pedig Jogorvosló, vagyis Polgári és Büntető Törvénykezésnek czimezi.

⁴⁾ A rendészetnek illy értelmezése által egyfelől kikerültetik a policziai működésnek az államélet majdnem minden nyilvánulásaira irányzó kiterjeszkedését szentesítő tévedés; másfelől mellőzettek mindazon ellenmondások, a mellyekbe a „Policzia” fogalmat másképp meghatározó tudósok (például maga az e szakbeli legnagyobb tekintély Mohl is) keveredtek.

⁵⁾ E fogalomhatárzatóból kitetszik az is, hogy mi a Policziának, mint a Jogszolgáltató egy mellékágának is fogjuk fel hivatását; de egyszersmind az állam- s társadalom élet minden többi ágaira is kihatónak tekintjük; jelesül annyiban, a mennyiben azok terén is fordulnak elő olly háborgatások és zavartatások, a mellyek a külső rendet s békés fejlődést gátolhatnák; s közös erővel s hatalommal (a melly csak a státusnak van birtokában) eltávolítandók. – Nagy nyomatékot helyünk továbbá fogalomhatárzatunkban azon két szóra „külső” és „közvetlen”, az okból, mivel az általános és felsőbb társadalmi rendet még sok más tényező és erő is védelmezik és biztosítják, mint a pusza „rendészetiek”; másfelől azért, mivel egyrészt közvetlen a törvénykezés, a haderő, a vallás stb. is gátolja azon háborgatásokat; s másrészt, mivel a policziai közlönnyök és műszervek egyenesen hatnak azon háborítások ellen, és nem közvetve, mint a tulajdonképeni általános kormány hatóságok! – Végre szükségtelen figyelmeztetünk arra, hogy az itt kifejtett felfogás nyomán a Művelési vagy Culturpolitika tökéletesen különválasztatik a Rendészettől, s az őt illető nemesb állásba s méltóságba helyeztetik.

⁶⁾ Azon szoros kapcsolat s természetes egybefüggésnél fogva, a melly a Közigazgatás egyes ágai és körei közt létezik, úgy hogy azok egyes nyilvánulataikban majdnem egészen összefolynak, s egymástól élesen külön sem választhatók: tapasztaljuk azt, hogy valamint a Policzia a Jogi, a Közgazdasági, a Culturai térre és érdekekre is kihat, épügy a kül-

ügyi Kormányzat a belügyek némely nyivánulataira is kiterjeszkedik, amennyiben t. i. ezek egyes esetekben a külügyi viszonylatok által érintettek. így például vallási, forgalmi, jogszolgáltatási ügyek (Vámszerződések, Szökevénybűnösök kiadására vonatkozó Egyezkedések stb. esetei).

⁷⁾ E hivatali s hatósági műszervekről l. egyelőre Bluntschli: Allgem. Staatsr. 22. lap.

II. Fejezet.

A Politika vagy Országásztan általában.

9. §.

Az Államtudományok általában¹⁾.

I. Az emberek társadalmi és állami élete és szervezetére vonatkozó tudományoknak, mindekkoráig egy általánosan elfogadott s mindenoldalulag megalapított elvkörből kiinduló, s az élet és ítézet követelményeit is kielégítő rendszere, és körzete nem létez²⁾). Pedig ez mind a tudománynak közvetlen érdekében és mélyenható jelentőségének tekintetéből, mind pedig az okból is nagyon óhajtandó volna, mivel minden egyes tudományi ágnek az összes rendszerbeni helyzete feladása és vizsgálatköre, azonnal világosan kitűnnék, s így tulajdonképi jelleme tárgyalási módja és jelentősége is tüzetesebben méltányoltathatnék.

Az emberi tudomány és ismenvilág terjedelmes körében, egy önálló és sajátlagos jelleggel bíró tudományrendszert találunk, mely kiválólag a társaságban, jelesül állami társadalomban élő embereknek, mint egy fensőbb egységbe összeforrott létszeres egésznek élete és alakulásával foglalkozik; az egyes polgárokat mint egy magasb Öszlétnek és Közületnek tagjait és alkatelemeit tekinti, vagyis az Államtudományit³⁾. – Státustudományok, vagy Államtudományoknak e szerint minden, az „Álladalomra” vonatkozó, s a tulajdonképeni országász és a politikailag tevékeny állampolgár képzése és kalauzolására irányzó, ismeszakok összesége nevezetik; a mely tehát nem egyéb, mint rendszeres foglalata azon tanítmányok és elveknek, a melyek az álladalomnak, mint az egységes s rendezett népélet külnyilvánulásának, természetete és lényege, szerkezete és intézményköre, elemei és alkatrészei, tényezői és mozgató erői, rendezése és vezénylete, fejlődése és történeti állapotaira, szóval egyetememes bel- és külvizonyaira vonatkoznak. – Kitetszik ebből, hogy az Államtudományoknak egy mindenekfelett nemes, mély jelentőségű, raesszehorderejű, de valóban nehéz s óriási feladatkör is jutott osztályrészül. – Az államtudomány vizsgálati és fejtegetési tárgyát mindenekelőtt ugyanis az Összes nemzetélet, egységes külső rendje és művezetében, képezvén, hivatásában álland, tüzetesen kimutatni, mint

szorulnak a népeknek minden gondolható életcélok szerint messze szétágazó törekvéseik, a külső együttlét bizonyos egységes megállapított rendjére; mint valósítatik meg azok által tényleg e rend; mint gyakorol ez azon törekvések és működelmekre befolyást; s mint hatnak viszont ez utóbbiak reája, kisebb nagyobb mértékben vissza!? Az államtudománynak leendő tisztjében megmutatni, mint válik a népnek és pedig akár egyeseiben akár társaságai és testületeiben tekintsük azokat, egész élete, egy s ugyanazon időben államképző erővé, s államtevénkenységi tárgygyá!? Nekie áll feladatában: az államnak egységes életét minden jelentékeny tüneményeiben, az összes néplétteli viszonylatban, és minden intézményeivel szem elé állítani! kormánynak és kormányzottaknak öszműködését a népegész életcéljai előmozdítására, vizsgálat alá vonni! – az egyeseknek s testületeknek, sőt egész néposztályoknak, a státusközérdek tekintetébeni őnalárendelését, különzetes érdekeik s céljaikról lemondását, tekintetbe venni! valamint azt is kifejtteni, mint valósul meg a nép egyesei különtörekvései változatosságában a Nemzetegység eszméje; mint nyernek az általános társalmi fogalmak a concret népes közéletben tartalmat és életet; mint mozog, fejlődik, és hanyatlik az álladalom; mint nyilvánul és működik a kormányzat és az alkotmány; mint felelnek meg hivatásuknak s a közület igényleteinek a különböző hatósági műszervek és közlönyök; mint oszol meg és hat ismét a népegész, különböző osztályai és rétegei szerint az összes státusalakulásra; mint folybe termékenyítőleg vagy lankasztólag az államigazgatás az emberi s polgári élet köreire; mint részeltetnek a népnek egyes rétegei a hatalom gyakorlatában; mint igazolják magukat, mennyire felelnek meg rendeltetésüknek a különböző politikai intézmények; milly kapcsolatban vagy ellentétben jelentkeznek a nemzetiségi és a politikai érdekek és törekvések az álladalmakban; milly arányban és milly körülményekben lépett a szabadság és az egyenlőség elve valósulatba a különböző államokban és államfajokban; mennyire gyakorolhat befolyást, s terjesztheti ki gondoskodását és rendező eljárását a státushatalom a kiválólag erkölcsi és szellemi érdekek, vagy a kiválólag anyagi és gazdaszati törekvésekre; és viszont mikép hatnak ezek vissza az állami célokra, és szervezetre; s mint foglalja egyátalában a közhatalom a tulajdonképeni közvetlen hatáskörén kívüli népeletviszonyokat egy magasb egységbe össze, a mennyire t. i. ez, egyfelől az egész közületnek, másfelől maguknak ez egyes életköröknek kifejlése és tökélyesbülése érdekében kívánatos sőt szükséges! – Végre feladatául tekinti az államtudomány tüzetesen kifejtem: a Jog- és Igazságosság elvének a népnek közéletébeni megvalósulása módjait és eredményeit; a közerkölcsiség és a társadalmi morál elveinek az egyetemes közéletbeni érvényét és hatását; az ipari és forgalmi érdekek és törekvéseknek az állami ösziet, s az anyagi köz-

boldogság megalapítására gyakorolt befolyását; valamint magának a közhatalomnak, mindezen érdekek, törekvések és tényezők biztosítása, előmozdítása és az általános öszérdek szempontjábólí vezérletére célzó feladatait, intézkedéseit és teendőit!

Ezen általánosan kiemelt feladatköréből és fogalmából az államtudományoknak, azon megismerésre jutandunk, hogy az államtani elmélet az egyetemes népélettel és társadalommal foglalkozik, olykép t. i. hogy annak minden tevékenységi és nyilvánulási köreire kiterjeszkedik, vagyis mind anyagi és szellemi, mind erkölcsi és jogi, mind politikai és állami ügyeit, viszonyait, és elemeit, vizsgálatai tárgyául fölveszi s nyomozásainak alájaveti. – E magában véve rendkívüli terjedelmű nyomozáskör és feladat azonban, tüzetesebben szemlélve azon célát, a melyet az államtudományok elérni törekszenek, lényegileg megszorítatik és korlátoltatik az által, hogy az Államtani szakok a népélet mind e nyilvánulásait és viszonyait: nem minden irányban és minden oldaluk szerint veszik vizsgálat alá, hanem csak annyiban, a mennyiben egyáltalában külső érvényük, és viszonylatuk vagyon; a mennyiben a közület öszlétezése célja, mozgalma és alakulására behatnak; a nép- és államélet lényeges alkatelemeikép szerepelnek; és külsőleg, az Egészre kiható cselekvőseget tanúsítanak⁴); míg a többi momentumok és oldalakra vonatkozólag az illető nyomozást és elvkifejtést egy egészen más jellemű különös és sajátlagos tudományrendszerre hagyja. – Kitetszik innen az, hogy az Államtudományok körébe kiválólag csak az állami Jogra, azután az Állararendezés és Kormányzásra, továbbá a Nemzetgazdaságra, és annyiban a mennyiben a Közerkölcsiség is némelly tekintetben a fentkitűzött jellemmel bír, a Közerkölcsre vonatkozó tudományszakok sorolhatók; a népélet egyéb nyilvánulatai és köreire, például a vallásra, az egyházra, a művészetre, a szellemi művelődésre, vonatkozó tanágak pedig, mint lényegileg különböző, s eltérő jellemű élettevékenységi momentumokat, fejtegető és tárgyaló ismeretek, a Hit- és Egyházatan, a Művészetan, és Művelődéstan egészen önálló tudományrendszereit képezik⁵).

II. A mi már most az Államtudományok tulajdonképeni osztályozatát és egyes ágait illeti, e tekintetben nem is szükség különösen kiemelni azt, hogy a státustudományok a szerint a mint a vizsgálódásnak a raellyből kiindulunk, neme és módja különböző; vagy a szerint, a mint az állami élet különböző oldalai és nyilvánulásai vétetnek tüzetesen figyelembe: többféleképp osztályozhatók. így vonatkozva az említett első momentumra, vagyis a tudománykör egyes ágai jelleme és vizsgálódási megfejtegetési módjára: meglehet különböztetnünk a) Bölcséleti Államtudományokat, a melyek t. i. a státusélet általános eszi természetét és eszményét, funkcióit és feladatait tárgyalják; b) Történelmi Állam-

tudományokat, melyek az állam históriai fejlődését, a státuseszme fokontkenti megvalósulását, a közczéloknek bizonyos tér- és időben mikép *történt* tényleges megvalósítását fejtegetik; végre c) Gyakorlati Államtudományokat, a melyek a státusczéloknek adott viszonyokbani legszükeresb elérése módjait és közegeit ismertetik. – Vonatkozva ellenben az utóbbi momentumra, vagyis a státusélet különböző nyilvánulási köreire, és így az egyes államtudományi szakok fő eleme és közvetlen anyagára: meglehet különböztetnünk, mint már fentebb is tevők a) Jogi Államtudományokat, a melyek kiválólag a státus jogviszonyaival, jogintézményeivel, a polgárok s az államhatalom jogviszonylataival, s a státusnak idegen státusokkal jogkapcsolatával foglalkoznak; b) Gazdászatiakat, a melyek a nép anyagi ipari s gazdasági életszervezete és mozgalmára vonatkoznak; c) Politikaiakat, a melyek tüzetesen a legczélszerőbb államszervezés és kormányzás elveit fejtegetik; és d) Közerkölcsit, a mely az államot mint lényegileg általánosan kötelező morálszabályokon alapuló, s azok szerint működni hivatott közületet vonja vizsgálat alá. – Lehet végre a Státustudományokat a szerint a mint az egyes ismeágak vagy a kül- vagy a belállamügyekkel foglalkoznak, kül- és belügyekre osztani, a hol azután a Nemzetközi Jog meg a Diplomatia az első, minden többi állami ismeszakok pedig az utóbbi osztályba tartoznának. – Véleményünk szerint az államtudományok leghelyesb s legczélszerőbb osztályzása az leend, a hol egyfelől az illető tanszakok jelleme és iránya, másfelől tárgya és főeleme, egyidejüleg talána kifejezésre; s e tekintetben előbb egyáltalában felosztanók az összes státustudományokat elméletiek, vagy jobban⁶⁾ dogmatikakra, és történelmiekre; - azután pedig az említett négy fő népéletem Vagy oldal szerint: Jogiakra, Politikaiakra, Közgazdaságiakra, és Közerkölcsire. Ezeknek nyomán az Államtudományok körzete a következő sorozat szerint volna osztályozható és áttekinthető:

Államtudományok.

- I. Dogmatikai Államtudományok, és úgyan különösen
 1. Általános Államalaptan?).
 2. Jogi Államtan, és ugyan a) Államjog, b) Nemzetközi Jog⁸⁾.
 3. Politikai Államtan vagy Országásztudomány, és ugyan a) Államszervezés-, b) Kormányzástan.
 4. Közerkölcsi Államtan.
 5. Gazdászati Államtan; vagyis Nemzetgazdaság- és Pénzügytan.
- II. Történelmi Államtudományok.
 1. Államtörténelem.
 2. Statisztika.

E felosztás és sorozatra vonatkozólag egyébiránt megemlítendők különösen még ezek a) hogy az érintett határok on belül az itt elésorolt

államtudományi főszakoknak (tehát a Jognak, a Gazdaszatnak, a Politikának, és a Morálnak) mind tárgyai mind nyomozási vidékei összeütők; csakhogy mindegyikök egy külön külön oldalát veszi ezeknek tüzetesen figyelembe és vizsgálat alá; s hogy mindegyik tudományág egyenként véve a többit részint föltételezi, részint megalapítja megsegíti b) Hogy nézetünk szerint az Államjogtannak köréből, úgy a mint az rendszeren tárgyaltatni szokott, igen sok kiküszöbölendő, és a Politikába viendő át. c) Hogy a Közérkölcstan azért vétetett főleg mint legújabb államiam szak, a státustudományok itt közlött körzetébe föl, mivel tényleg léteznek az állami életben, szerkezetben és kormányzatban olly viszonyok és esetek, a mellyeket sem maga a Jog, sem a Politika, sem a Közgazdaságtan elvei és tanai szerint, megfejtteni, illetőleg elintézni, nem lehet; és mégis az összes államrends külső népeletre nézve a legnagyobb fontossággal és horderővel bírnak ⁹⁾. Végre d) hogy multhatlanul szükségesnek tartjuk ugyan azt, hogy a státustudományokban az úgynevezett socialis momentum is kellő figyelemre méltattassék; de azért nem helyeseltetőnek tartjuk azon eljárást a melly szerint az államtudományok eddigi körzetének egy avval majdnem ellentétben álló egészen új, úgynev. Társadalmi tudománykörzet állítatik melléje ¹⁰⁾; a mi által ugyanis az államtudomány egyrészt lényeges, alkatrészei és elemeitől megfosztatik; másrészt üres és pusztá formák, népeleti idomok tudományává törpítetik ¹¹⁾!

¹⁾ V.o. Mohl: Encyclopädie többhelyütt. Pauler: Jog s Államencyclopädia. 6-9. és 142. s k. I. Brougham: Political Philosophy (1844.) Bev., Objects, Pleasures, and Advantages of Political Science." Treitschke: Die Gesellschaftswissenschaft. (1859.) Rössl: System. Bevezetés. Rösch: System der Volkswirtschaft. I. §. 16. Ahrens: Org. Staatslehre. I. 78-84.1. Lor. Stein: System der Staatswissenschaft. (1852.) Bev. Léon Tillard: Nomenclature etc. (1851.) Ott: Écon Sociale. (1851.) 1-37. Hepp: La division des Sciences sociales. (1836.) Bülow: Encyclop. der Staatsw. (1856.) t. h. Schmitthenner: Zwölf Bücher I. 30-33. I. Mohl: Gesch. und Literatur der Staatswiss. I. 67-110. és III. 341-407. Rottek-Welcker: Staatslexikon. I. k. Bevezetés. Heidelberger: Kritische Zeitschrift für Rechtswiss. III. 3. és Münchener: Krit. Übersicht der Rechtswiss. III. 2.

²⁾ Oka ennek egyébiránt abban rejlik, hogy az államtudományoknak egész a legújabb korig nem szenteltetett még annyi figyelem, a mennyit joggal igényelhetnek.

³⁾ Röder: Politik des Rechts. I. lap.

⁴⁾ Illyformán nyilatkoznak Schleiermacher, Rösch, Treitschke, Bluntschli, Laurent, es több újabbkori írók kik c kérdéssel foglalkoztak.

⁵⁾ Ezek az életörök jelesen csak annyiban érintendők meg az államtudományban, a mennyiben jogi és közérdeki jelentőségük és oldalaluknál fogva ezt mintegy szükségszerűleg magukkal hozzák.

⁶⁾ Miután a tételes s positiv államtudományi szakok (milyen például a tételes államjog) is ide helyezendők.

⁷⁾ Melly jelesen bevezetéskép az állami alapviszonyokat és tüneményeket tárgyalja; s a státúsetet általános alapelemei s föltételeit fejtegeti.

⁸⁾ Ide sorolhatni a „Büntetőjogot” is.

⁹⁾ Az államerkölcstudomány tekintetbevétele a státustudományok rendszerében legújabb időben kitünőleg Mohl, Rössler, Schleiermacher, Ahrens, ifjabb Fichte, Rothe, Marheinecke, az angol Ferguson, Whewell, a franczia Garnier, Jouy, Droz, Simoni, s az amerikai Lieber által sürgettetett; jelesül az okból, mivel az államjog- és a politikai tudományban kiválólag azon elvek fejtegettetnek, a mellyek szerint a közrend s állami ösziét fenntartása külsőkép, szükség esetében, erőhatalommal is foganatosítható; míg a morálatn belső indokokat és szabályokat is iparkodik érvényre hozni. Továbbá azon okból, mivel igen sokszor valami állami tény vagy intézkedés a rideg jogi vagy célszerűségi szempontból, nem is elégséges és célravezető, hanem a kormányhatalom vagy a polgárok erkölcsérzületének hozzájárulását is szükségesíti. S mivel tényleg a Morál is tárgyává válhatik a közfgyelem és méltányolatnak, a miért is különös intézmények alkotandók, mellyek a közerkölcs megszilárdítására és fentartására célozzanak! – Es azután kivált napjainkban, a hol az államok politikájában és diplomatájában, minden morális elem ügyis majdnem végkép számúzve van, valóban nem fölösleges e momentumra tüzetesen odautalni, l. példákat Mohlnál: *Encycl.* 500 s k. lapokon. V. ö. még Lieber: *Political Ethics.* (1838.) helyenkint. Ugyanattól: *Die bürgerliche Freiheit und Selbstverwaltung* (1860.) Rothe: *Theologische Ethik.* III. 2. rész. 840-1009. Ahrens: *Naturrecht.* (1846) 138-139. Whewell: *Morality including Polity.* (1854.) Rössler: *System.* I. 417-430. J. Garnier: *Morale Sociale.* (1854.) Mohl: *Geschichte und Literatur.* IL 351 s k. Droz: *Applications de la Morale à la Politique.* (1825.) Jouy: *La morale appliquée à la Politique.* (1824.)

¹⁰⁾ Nézetünk szerint ez által ugyanis alig maradna valami magukra a Státustudományokra nézve még fenn; a minek aztán szükséges eredménye az lenne, hogy pusztá formák tanává fajulna a státustudomány, s sem a népéletnek egységes tevékenységet, sem a köztintzményeknek tulajdonképeni jelentőségét s hatályát meg nem fejthetné. E hibát tényleg elkövetik Mohl, s Riehl, utóbbi „*Naturgeschichte des Volks*” (1854.) cz. munkájában. V. ö. Treitschke: *id. m.* 78. 103. 104.

¹¹⁾ A Nemzetgazdaságtanról, mint Államtudományi Főszakról tüzetesen a 2. kötetben szözlünk.

10. §.

A Politika vagy Országásztan.

I. Minket az Államtudományok rendszerének nagy köréből, mint emlitenünk nem is kell, a Politikai Állam tan, a szorosb értelemben ¹⁾ Politikai Tudomány, vagy mint mi ezután nevezni fogjuk: az Országásztan ²⁾ érdekel. Szükség tehát, hogy mindenekelőtt ez utóbbinak fogalmát és feladatát tüzetesen kifejtsük és megismerjük. – E tekintetben egyáltalában azt mondhatjuk, hogy addig míg az államölcelet, és az általános államjogtan a népélet jogi oldala és nyilvánulásaival, a fejdelem és a nép egymásiránti jogviszonylataival, s az államélet eszményével foglalkozik; míg a Nemzetgazdaságtan a társadalom és állam anyagi és vagyoni érdekeit és ipartevékenységét elemezi; és az Államtörténet és Statisztika az állami fejlődés és alakulás históriai eset-

lésére meg a fenálló közviszonyoknak és állapotoknak rajzára terjeszkedik: addig a Politikának, mint önálló s különös jellemmel bíró tudománynak, lényege abban áll: hogy a gyakorlati állam életet, alkotmány és kormányzat által megállapított tényleges mozgalma és nyilvánulásában szemléli; a nép- és társadalomorganizmust kormányzók és kormányzottak egymáshoz viszonya szempontjából nyomozza; a státusz-szerkezetes államformáknak befolyását a népegészre és ennek viszonyhatását amazokra megfejt; az országási tevékenység és intézkedés módjaival, szabályaival és törvényeivel megismertet, és így egyúttal, és egyáltalában tekintve: azon eszközök és módok tudományos kifejtését adja, a melyek által az állam élet céljai és feladatai lehető legsikeresebben és legtökélyesebben, elérettethetnek és megoldhatnak!

Így fogva fel a Politikának, mint önálló státustudományi főágnak, feladatát és lényegét, annak értelmezése legegyszerűbben következőkép állapítható meg: A Politika vagy Országásztan az államcélok legsikereseb megvalósítására vonatkozó elveknek rendszeres foglalata; vagy „a legczélszerűbb Államrendezés és Kormányzás Tudománya”³⁾.

Kitetszik a mondottakból az, hogy az Országásztan jelleme és lényegében, egyfelől az „általános államéletet” szem előtt tartó általános irány vagy elemmel, másfelől az ezen államélet feladatai megvalósítására legsikeresebben vezető módok és eszközök tekintetbevételén alapuló: czélszerűségi momenttel, találkozunk. E két eleme, vagy oldala között a politikai életnek azonban lényeges különbség vagy ép ellentét nem létezik, mert az elsőnek nyomán a tulajdonképeni államéletnek mozgalma, a politikai institutiók természete, alapja és hatálya, s a népéletnek alkotmány és kormány által rendezett és előidézett nyilvánulása, mint tény, tapasztalati állapot tekintetik; míg a másik elemnek nyomán, a melylyel a Politika a társadalmi tevékenység minden nyilvánulatait a közület célrendszere gyújtójában egyesíti, ezen tényleges állapotok nyomozásából nyert eredményeknek mintegy érvényesítése, alkalmazása vétetik célba; úgyhogy egyik elem a másikat szükségkép föltételezi, kiegészíti, és támogatja; jelesül azonban az utóbbi az első nélkül örökké hiányos, tökélytelen és határozatlan volna⁴⁾!

II. Az országásztannak tulajdonképeni hivatását és jellemét tehát az előrebocsájtottak szerint, az állam legczélszerűbb elrendezése és vezénylete képezvén, önként következik innen, hogy a Politika főfő irányának abban kell öszpontosúlnia, hogy a népeknek mint független politikai közületeknek, gyakorlati életmozgalmát s alakulási törvényeit, okaikban és eredményeikben szem elé állítsa; az államhatalmak legczélszerűbb szervezése és tevékenysége módjait és irányait kijelölje; a

különböző népeletnyilvánulásoknak az Egészbeni kapcsolatát, az egészket képviselő közhatalom általi vezényeltetését, és egymásközi kölcsönhatását, földeritse; az álladalmat képző polgárok és néposztályok politikai működését, indokai és következményeivel megmagyarázza; az állam lényegéből származó fogalmakat úgy a mint azok a gyakorlati népeletben életet és tartalmat nyernek, kimutassa; a szabadság és rend, az uralkodás és az engedelmesség, a polgár egyenlőség és különbség, politikai hatályját, működéskörét, és szükséges korlátait föltüntesse; alkotmányt és kormányzatot, központi és helyhatósági közlönyöket, szerkezetök, öszműködésök, és általános tevékenységökben meg tulajdonképeni hatáskörük szerint, megismertesse; az álladalomnak elemeit és erőit, intézményeit és formáit, culturai és gazdaszati viszonyait: a közület élete és ez éljai szempontjából és érdekében, kimutassa és méltányolja; s így az országászati tevékenység vezérelveinek alapos megismerésére a státus – feladatok megoldására vonatkozó legczélszerűbb módok és eszközök megválasztása és foganatosítására kalauzoljon⁵).

És innen van, hogy ez ismeág, mivel a valódi politikai művészségre vezérel: még Állami Észélytan, Állambölcsességtan, Politikai Ildom – vagy mint a németeknél szokásos: Állam művelytanok (Staatskunstlehre) is czímezhető⁶).

Ezen tudományunk egyik főelemét képző czélszerűségi momentum azonban nem olly értelemben veendő, mint némellyek által történik, a kik a Politikát pusztá eszélyességi elméletnek (Klugheitslehre) tekintik, a melly például azt tanítja, hogyan lehetne czéljainkat leghamarább legkönnyebben, bármi Ily úton is megvalósítani és elérni! E balfelfogás jelesül onnan eredt, hogy a gyakorlati közéletben eszélyesség és Politika sokszor rokonértelemben, t. i. furfangóság helyett, vétetik, s politikusnak még a kétesjellemű, ravasz ember is szokott hivatatni⁷). E szójárásban azonban a „Politika” nem is valódi értelmében vétetik; s valódi nemes fogalmának csak torzulata és elfajulásával találkozunk, a mennyiben a Politika erkölcsi tartalma és jelleme végkép félreismertetik, vagy tagadtatik! Az Országászattan vagy Politika nem olly értelemben Czélszerűség tan, mintha a közczélokot szennyes és tisztátlan eszközökkel és módokon is lehetne vagy kellene megvalósítani. Sőt ellenkezőleg; az igazi Országász igenis jól tudja, hogy az állam czéljai csak a Moral és Jogossággali leghűbb öszhangzásban, a nép és kor jogérzületének, erkölcsi meggyőződéseinek elveivel egybefiiggsben valósíthatók meg tartandóan; hogy az országásznak is csak jogos czélokra, nem jogtalanokra kell törekedni; s hogy a rossz, a szennyes eszköz, a legszentebb czélt is bemocskolja, elrútítja; valamint tényleg az egyetemes államtörténelemből is azon tapasztalást meríthetjük, hogy a legnagyobbszerű, a legtermékenyebb, és a legáldásthozóbb státuspolitika többnyire nem az volt, a

melly ravasz eszélyesség, és furfangosság, hanem, a melly bölcsesség, jogtisztelet és morális erő által vezéreltetett, s annak alapján fogantatott⁸⁾.

III. Az Országásza ll a n vagy Politika már tulajdonképeni jelleme és feladatánál fogva mindenkifelett gyakorlati, p r a c t i k u s tudomány. Ez jelesül olykép értendő, hogy feladata nem annyira az állam-eszménynek, és státusideálnak, hanem inkább a tényleges gyakorlati államéletnek, a tapasztalati, adott, concret státusviszonyok, állapotok, intézmények, és tüneményeknek, nyomozása és megfejtése. Kitetszik innen hogy a politikai elveknek ép azért, mivel a valódi élet s állammozgalom tüzetes vizsgálatának eredményei, magára ezen gyakorlati életre h a t á s u k annál bizonyosabb és könnyebb lesz; másodsor az, hogy a státuscélok megvalósítására alkalmazott e s z k ö z ö k n e k és m ó d o k n a k, mindenkor az életből magából kell merítve lenniök⁹⁾, ha azt akarjuk, hogy ugyanazon életre jótékonyul vissza is hathassanak, vagyis valóban hasznosak, és sikerre vezetők is legyenek; végre kitetszik innen az is, hogy a Politika tulajdonképeni gyakorlati jelleme és irányánál fogva, feladatait nem annyira választani, és csinálni, mint kapni és fogadni vagyon hivatva, a mint ezek jelesül, tér- és időbeni viszonyokból támadnak, és megoldást követelnek. Jól mondja Dali m a n n: Az Országászatban állami egészségtan, nem ép azért mintha csak egészséget szerezne, hanem azért, mivel a betegség okait, forrásait, elhárító vagy enyhítő szereit megismerteti, s az egészségi állapot biztosítása és fenntartására célzó közegeket és utakat kijelöli.

Egy további folyománya tudományunk eddig kifejtett természete és lényegének az, hogy mint a valódi l a g l é t e z ő státusélet rendezése javítása s tökélyesbitésére célzó ismeág: egyfelől tudomány (a szó szorosb értelmében) másfelől művészségtan. – Tudomány jelesen annyiban, a mennyiben az általános államtanban s állambölcséletben kifejtett á l l a m f e l a d a t o k és áll a m e s z m é n y e k tekintetbevételével, másrészt a státustörténelem és statisztika által megismertetett erőknék és eszközöknek nyomán: a tényleglétező államépület számára, mintegy az a l a p r a j z o t elkészíti s e l v s z e r ű e n megállapítja, s egyúttal a státusélet szervezésének, vezetésének, s igazgatásának természetét, föltételeit és eredményeit kimutatja. M ű v é s z s é g t a n pedig annyiban, a mennyiben a tudománytól nyerve az irányzó eszméket és elveket, a valóság-hoz alakítóig és idomítólag fordul; az á t m e n e t e k e t előkészíti; az ellentételeket kiegyenlíti; szóval e s z m é n y t és l é t e z ő t egymással érintkezésbe helyezni, kibékíteni, és közvetíteni tanít bennünket¹⁰⁾. – De mindkét tekintetben, s daczára annak, hogy gyakorlati s tapasztalati irányú tudomány a Politika, melly kiválólag a concret viszonyokkal és adott állapotokkal foglalkozik, sőt mondhatjuk ép ez okból: szüksége

van annak mindenesetre bizonyos Előképre, concret Esményre, a melly t. i. azt fej ez vén ki, a minek lennie kellene, a mire adott körülményekben törekedni tanácsos volna, szüntelen előtte lebegjen; s a meilynek megvalósítása, létező államalakulásban, egyik fő célját képezze ¹¹⁾. Az egy nagy tévedés, a mellytől ez utóbbi tekintetben azonban a Politikának gondosan óvakodnia kell az, hogy ne induljon ki azon eszméből, mintha az országász arra volna utalva: egy minden idők és minden népek, vagy minden országokra alkalmazható, egyaránt czélszerű, és üdvös intézménykört vagy alkat formát és szerkezetet, e tudományból meríteni ¹²⁾; a mit már maga a különböző népek és korszakok különböző jelleme, a nemzetiségi hisztóriai, műveltségi, s társadalmi viszonyok s ok félesége és változatossága is egyenesen lehetlenné tenné, és meghiúsítana.

IV. Az illy értelemben felfogott Politika vagy Országásztan a valódi észszeres és organikus államéleti reformnak és haladásnak is tudománya ¹³⁾; jelesül azért, mivel egyfelől a státus céljai, elemei, erői és eszményeinek, másfelől adott népek társadalmi történeti nemzetiségi, műveltségi viszonyainak méltányolása alapján, a szükséges és kivihető reformokat kimutatja, és azt, ami a fennállónak békés továbbfejlesztése, tökélyesbítése tekintetében legközelebb foganatosítható és foganatosítandó, szemünk elé állítja. – Az Országásztannak e kitünőleg gyakorlati, és egyúttal közvetítő jelleme abban is fényesen nyilvánul, hogy kapcsolatban az élet természetszerű folytonos továbbfejlődésével, s annak, ekkép támadt követelése szerint: a szakadatlan haladás és javítás pályáján járdái ugyan, de e menetében és magatartásában sem túlzott eszményi ¹⁴⁾ igényletek, sem szenvedélyes mozgalmakban pillanatnyi érvényre jutott tények vagy események által magát háborítani, zavartatni, vagy feltartóztatni nem engedi; mert igen is jól tudja, hogy az élet, a practikus államalakulás, organikai természeténél, ugrásokat és szakadásokat nem ismerő jelleménél fogva, mindenkor az erők és viszonyok egyensúlyjának helyreállítására törekszik; hogy az igazi politikus állása az élet irányzata és mozgalmában keresendő; s hogy a valódi országász és státusférfi feladása mindenkor az leend, álláspontját az élet azon nagy, középső hullámszámban s irányzatában elfoglalni, a melly minden végleteket kerüli, legyőzi, vagy módosítja! – Ép így fő követelése a józan politikának az, hogy állami számításainknak s tevékenységünknek mindig nemcsak az egyes és legközelebi pontokra, hanem az egészre, és minden idők s fejleményi körökre kell kiterjeszkednie, azokkal összhangzatban állnia; mert egyébként a biztos criteriumokat s támaszpontokat eljárásunkban nélkülözőnk, csak egyes erők osztályok vagy érdekekre támaszkodnánk, sőt még oda is juthatnánk, hogy tudományunk elszigetelt, önző, elzárkózó jellemű ismeaggá fajulna; s a pillanatnyi eredmény-

nek, és haszonnak, minden egyéb fensőbb tekinteteket és érdekeket feláldozná¹⁵⁾-¹⁷⁾!!

¹⁾ A Politika a görög *πολις πολιτεια* (Város, Közület, Köztársaság)ból veszi eredetét. Politikai Tudományoknak (tág ért.) pedig egyáltalában minden státustudományok is szoktak hivattni.

³⁾ Tudunkra e magában igen helyes s kivált itt igen jól használható szót a „Politikára” még senkiesem alkalmazta szakművekben. Lexikonaink közt Blochnál (a legújabb kiadásban) találtam. Egyébiránt nem kell, „Országász a t o t” egy ugyanazon értelemben „Országglattal” venni, mert ez utóbbival csak az állami főhatalom gyakorlatát egy monarchia által; az előbbi szóval ellenben az Összes államrendezést és igazgatást akarjuk jelelni, és kifejezni.

³⁾ Az országásztan fogalomhatárait különfélék, de a miennkel a legtöbbek némileg megegyeztetetők. így például Spittler (Vorl. über Politik. 3.1.) azt mondja: „Politik ist die Wissenschaft der besten Einrichtungen des Staates.” Bülau: (Encyclop. 2. Ed. 267.1.) „Lehre von den Mitteln zur Erreichung der Staatszwecke.” Luden: (Polit. 36.1.) „Politik ist die Entwicklung der Maximen der Staatsweisheit.” Sc hl ö z er: (Staatsgel. 15. 1.) „Geordnete Anzeige von den Staatsgeschäften.” Mohl: (Encycl. 541.) Wissenschaft der Mittel, die Staatszwecke so vollständig als möglich in der Wirklichkeit zu erreichen.” Pauler: (Encyclop. 143. 1.) „Azon elvek foglalata, melyeknek alkalmazása által az álladalom céljai legsikeresebben valósíthatók.” Karvasy: a módok és eszközök tud. a melyek által a státus céljai elérhetők. Stein igen kori. értelemben veszi a Pol. a mennyiben azon szabályok Összeségének nevezi, a melyek szerint az álladalmi alkotmányok alakúinak.

⁴⁾ Mint e helyütt kitetszik, mi a Politikának mint egyenesen practikus jellemű tudománynak fogalmát, tágabb alapra fektetjük az eddiginé; s bővebb tárgykört vindikálunk neki, jelesül az okból, mivel mind e fontos státuséleti tünemények, a melyeket itten kiemelünk, a státustudományok egyikében sem találnák megfejtésöket; s mivel a pusztajogi és célszerezési momentet, a Politikában megoldandó feladványokkal szemközt, egészen megfelelőnek s elégségesnek nem tartjuk.

⁵⁾ Hogy a Politika valódi tudományá csak akkor válik, hogyha mindez itt fölemlítetteteket, meghatározott s egy rendszeres egészet s egységet képző elvekre vezette vissza, említeni tán felesleges is.

⁶⁾ Pauler: Állami Eszélytannak nevezi. 1. azonban alantabb.

⁷⁾ V.o. Rotteck: Staatslehre. 24-26. Bluntschli: Staatsrecht. 1-2. lapon. Sidney-Camp: Democracy 33. 1.

⁸⁾ Szépen mondja Welcker: (Staatslexikon. 2. Edit. V. köt. 46. lap.) „Auch politisch ist nur das gross und heilsam, was von den ewigen Ideen der Menschheit und der Gerechtigkeit ausgeht.”

⁹⁾ Röder: Rechtspolitik. 2-3. 1.

¹⁰⁾ Kitetszik innen, hogy. a Politika tényleg az Állambölcelet és az Államtörténet tudománya között foglalja el a helyet, s e kettő elveinek és tanainak adott körülményekbeni közvetítésére törekszik! V. ö. Ahrens: Nat. Recht. XIII.

¹¹⁾ Ily állami előkép (Musterbild) vagyis inkább gyakorlati Eszményekről, 1. alantabb.

¹²⁾ Mert ez által nagyon hamar elvesztené tekintélyét és jótékony hatályát az életre. V. ö. Sidney-Camp: Democracy. 32-38. lap. hol az mondatik „Political Science is

no vain chimera; it does not mock its votaries with notions theoretically Systematik, but impracticable. It yields them truths beautiful in theory and substantial in the experience” etc.

¹³⁾ „Das höchste Darstellbare in der Politik ist, nachdem Nichts vollkommen ist, was besteht, – der Fortsehr it” mond Dahlmann: i. in. 9. lap.

¹⁴⁾ Hogy még az absolut Jó is csak szakadatlanul haladó képesítés és érlelés által válik valóban kivihetővé és üdvössé, mutatja Röder: Politik. 2-3. Japon.

¹⁵⁾ Felfogásunkhoz soktek. közelit Pfizer, a ki illy című művében: „Gedanken über Recht, Staat und Kirche” (1842. I. 324.) a Politikáról mint tudományról így nyilatkozik: „Politik ist eine empirisch bedingte Wissenschaft, zum grösstentheil gegründet auf erfahrungsmässige Gesetze der Natur, und schöpfend aus den wechselvollen und mannigfaltigen Erscheinungen des vielgestaltigen Lebens in der Wirklichkeit! Sie stellt ein Musterbild auf, zeigt mit Rücksichtnahme auf die allgemeine Geschichte der Menschheit und auf die besonderen Verhältnisse der einzelnen Völker, die naturgemässen und besten Wege zur Annäherung an ihr Ideal, und lehrt alle vernünftigen und zweckmässigen Mittel zur vollkommensten Erreichung jedes Staatszwecks kennen” stb.

¹⁶⁾ A mi a Politika vagy Országásztannak különbözőzését a vele soktek. rokon bölcséleti vagy általános államjogtól illeti, ez következőleg határozható meg. Az államjog *kiválólólag* a státusélet jogi szabályait, és viszonyait, uralkodó s polgárok közötti jog kapcsolatokat, a Politika ellenben magát a jog-határokon belül mozgó és nyilvánuló államéletet fejtegeti, s egyszersmind azon utakat módokat és intézményeket ismerteti, mellyek által a jogeszme teljes uralma az államrendben megvalósítható, és megszilárdítható, „A nyilvános eszjog (állambölcsélet) a társadalmi szabadság és rend eszményét, a társas ösziet szükséges föltételeit, a jog-és jogtalanság kérdéseit tárgyalja (mond Pauler), a Politika ellenben az eszményt az étletl közvetíteni, a jog és államtöbbi céljainak létesítésére a legezlszerűbb közegeket kijelölni stb. iparkodik; s mint-hogy az Igazság határain belül több utak és módok ajánkoznak a társadalmi élet tökélyesítésére, azoknak észszerűségét, nagyobb kisebb alkalmosságát a Közjó tekintetéből tárgyalja.” – A Politika hatásköre és nyomozási mezeje tágasabb mint, az „államjog” az okból, mert a társadalmi élet belső (szellemi stb.) oldalai és nyilvánulása! tekintetében, nem a pusztá Jog fogalmából, hanem az általános támogatás, előmozdítás, közérdek szempontjából! vezénylés, egybefoglalás eszméjéből indul ki, és azon alapszik! – Az államjog a státust inkább nyugvó maradandó szervezetében, ellenben a Politika folytonos mozgalmában tekinti, s rníg amannak főfö kifejezését az Alkotmány képezi, addig emennek (mint Rluntschli megjegyzi) leginkább a Kormányzás, a gyakorlati államtevékenység felel meg stb. Mindez azonban *nem* zárja ki azt, hogy Jog és Politika, Államjogtan és Országásztan, igensokszor legalább eszmeileg, össze ne olvadjanak, s pedig olykép, hogy egymástól szorosan minden esetben élnem választhatók, s tanaik kölcsönösenegymásjellemét öltik magukra! – V. ö. még Mohl: Encycl. 543. ff. Ugyanattól Geschichte der Staatswissenschaft. III. 351. ff.

¹⁷⁾ A mi az Országásztan vagy Politika alkotórészeit illeti, erre nézve mi azon szempontból indulunk ki, hogy a Politikai Tudomány egy rendszeresen összefüggő stöb alkalatrészekből képződő egységes Egész; de nyomozási körei és vidékei különfelesége következtében több részekre vagy szakokra oszlik, a melly szakok azután mint külön és önálló tanágak is tárgyalhattnak. E részek pedig a következők: A) Alkotmányi Politika. B) Kormányzati Politika. Es ez utóbbi azután különösen a) Állalános Kormány- és Törvényhozási, vagyis Szervezési Politika, b) Jogszolgáltatási Politika, c) Pénzügypolitika. d) Nemzetgazdasági Politika, e) Cultiurpolitika. f) Rendészeti Politika, g) Hadügyi és végre h) Külügyi Politika. – Mindezekről tüzetesen az alant következő egyes szakaszokban.

11. §.

A Politika módszere; jelesül forrásai, fejlemtörvényei, eszményi eleme és tane lveinek jelleme¹⁾.

I. A tudomány módszere alatt azon utat és módot értjük, melly annak elvei megismerése és megállapításában, meg igazságai és tanainak kifejtése és tárgyalásában követetik. Az első főbbfontosságú momentum c tekintetben tehát azon kérdésnek megoldása „mellyek azon források a mellyekből a tudomány igazságai és elvei merítetnek;” a mi azután magára az egész tudomány szak jelleme és irányzatára nézve is döntő befolyású körülmény²⁾.

Az Országásztan mint kitünőleg gyakorlati és tapasztalati isméág, egyfelől a concret státusélet s államtevékenység természete, intézményei, szerkezete, hatálya és viszonyai, kifejtése és nyomozására, de másfelől mint valódi ethikai jellemmel bíró tudomány, arra is vajjon hivatva³⁾ (mint fentebb látók) hogy az államélet haladása s tökélyesbit é se föltételeit és módjait is kijelölje; tehát nem csak a lettre és a létezőre, hanem arra is kiterjessze figyelmét, a mi adott viszonyok és körülményekben a javítás és reform érdekében foganatosítandó; hogy így a fen áll ló mellett a jövendő t és czélba veendő t is méltányolva, olly tudományyá váljék, melly az emberi és nemzeti társadalomrend legmagasb állami feladványai megoldásához is tényleg hozzájárul⁴⁾. – Kitészik innen, hogy már maga a tudomány lényege és feladata azt hozza magával, hogy igazságainak és elveinek meg ismerési forrását hol kell keresnünk. A fő fő és közvetlen megismerési forrás ugyanis a tapasztalatban, a történelmi és positiv állapotok, fejlemt viszonyok, s intézmények mindenoldalú nyomozása, következtetések és eombinatiókrai felhasználása, és tüzetes átvizsgálásában rejlik⁵⁾-⁶⁾; míg a másik forrásból, vagyis a gyakorlati ethikai emberészből, csak akkor és annyiban menthetünk, a mennyiben tudományunk második eleinte, a mellyet egyáltalában eszményinek nevezhetni, jó tekintetbe; a mellyre nézve ugyanis a történet, a tapasztalás egészen kielégítő támaszpontokat nem szolgált⁷⁾! – Tudományunk feladatának e második momentumára nézve, egyébiránt nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy még ennek irányában is főfontosságú a tapasztalat⁸⁾ annyiban, a mennyiben csak ennek alapján és segélyével vethetünk korlátolt körü szellemi szemeinkkel mintegy jóslói és látói pillantást a jövőbe; a mennyiben magának a legnagyobb lángésznek feje sem képes a gyakorlati s adott viszonyokat és állapotokat ignorálni; s egyebet mint szellemi reproductiójukat és létszeres továbbfejlesztésöket eszközölni; s a mennyiben az egyedül magára állított emberész, melly a történeti s fenálló állapotokat figyelemre nem méltatja; az államélet positiv természetét, tulajdonait, szük-

ségeit, feladatait és tényezőit számba nem veszi; s minden tekintet nélkül a létezőre és a kivihetőre, absztrakt ideálokat fejt ki: mindenkor a tévelynek vagyon alájavetve, s rendesen a legbadaarabb, a legfelszegebb ábrándképletek és torzalakok ajánlására és védelmezésére vetemedik! – A politikusnak, ha sikerrel és szerencsével akar eljárni tudományi elméletének és rendszerének felállításában, nem szabad soha szem elől téveszteni azt, hogy az Országásztant, melly a gyakorlati életből fejlődik ki s viszont a gyakorlati életre hatni van hivatva, üres fogalmakkal, elvont, tartalom nélküli eszmeevolúciókkal fölépíteni, az élet és államrend eszerszerű alakzatai és gazdag változatosságú állapotainak semmibe vételével, sovány fogalomschemákkal és spekulációval, megalapítani nem lehet; „hogy mint szelleműs Eötvösünk is már kimondá, az államtudomány eredményei csak annyiban, a mennyiben tapasztaláson alapulnak, járnak valódi haszonnal;” hogy mindenkor csak a tények egyetemes körének tanulmányozása és a tapasztalásból történő kiindulás vezet megnyugtató eredményekre, s képesíti a politikai bölcselőt arra, hogy valóban életrevaló intézményeket és módokat hozhasson javaslatba, hogy az állami létszer s tevékenység alakzatai és nyilvánulásai felett alapos Ítéletet hozhasson; szóval a tudomány nagy feladatainak megoldása és rendeltetésének eléréséhez *tényleg* és sikeresen járulhasson⁹⁾ í

II. Az országásztant feladatai egyikének, fentebbi elmélkedéseinkben az, „államélet fejlemtörvényeinek” kimutatását és megismertetését neveztük, jelesül olly végből is, hogy ez úton az országászi s álladalmi tevékenység valódi vezérszabályainak felfogására juthassunk. – E feladat megoldása tudományunk tapasztalati eleme és jellemével áll közvetlen kapcsolatban, a mennyiben, „államéleti törvények” csak a tényleges politikai nép- és társadalomfejlődés és pozitív állapotok mindenoldalú vizsgálata és nyomozása alapján ismerhetők meg, és bizonyíthatók be tüzetesen.

– A *politikának*, mint a *gyakorlati államtevékenység s államműködés* tudományának, eddigi terméketlensége, meddősége és ingatag jelleme ugyanis főleg onnan ered, hogy művelői mindekkoráig az államéletben és fejlődésben uralkodó organikus szabályok vagyis fejlemtörvények megismerésére nem törekedtek; s így a politikai okoskodás és az országászi tevékenység jobbára csak az ide oda kapkodás, tapogatózás és experimentálá s hullámzatainak nyomán haladott; a politika exigenciák tudományának, vagy inkább nemtudományának czimeztetett, s biztos támaszpontokat és kiindulási alapokat nélkülözvén, soha határozottan előrelátható s kiszámítható eredményekre következtetni nem bírt!

A tudomány a közönséges tudás és ismerettől abban különbözik, hogy az egyes tények és tünemények okzatos összefüggése, a benső rugóknak, és szabályoknak, a mellyeken egy egész tüneménykör és annak részei, nyugszanak, ismeretébe behat; s így nemcsak az események külső

halmazának, hanem benső, szükséges, és természetszerű kapcsolatának és egységének belátása és felfogására emelkedik; szóval a természeti vagy fejlődési törvények kifejtésével és ismertetésével foglalkozik¹⁰). Korunk tudományi mozgalmainak egyik fő irányzata a fizikai és erkölcsi világ e törvényeinek fölmutatása és kifejtésére czéloz. E hivatás és feladat alól napjainkban az Államtudományok, s ezek legjelentősbike a Politika, sem vonhatja ki magát, sőt iparkodnia kell, hogy annak minden erejével lehetőleg megfelelni képessé is váljék. Mert csak úgy, ha ezt fogatba vesszük, leszünk képesek az ezer meg ezer alakú s változatosságú politikai tények és tünemények árjában, bizonyos támaszpontokat nyerni; a látszólag esetlegesen fel- és aláhullámzó jelenségek tömkelegében, a benső rendet, összefüggést s egységet megismerni; s oda jutni, hogy tudalmunk ne legyen pusztá töredék, tapasztalati adathalmaz, vagy másolatszerű lenyomata a valóznak és létezőnek, hanem valódi tudomány, mellynek bizonyos rendszeres egysége, okzatos elvi összefüggése van. - A politikai élet fejlemtörvényeinek megismerése többféle, mind elméleti mind gyakorlati hasznokkal kínálkozik. Először ugyanis azon belátásra vezet, hogy egyes országokban, népeknél, vagy korszakokban, különböző fejlődési tényezők és sajátyszerű életalapok léteznek, mellyek az egész társadalom és állami létszer sajátyszerű mozgalmá és alakulására befolyanak. - Másodsor megismerésére jutunk ekkép azon örök erők és természeti határoknak, mellyeknek minden emberi és társadalmi lét és tevékenység alávetve vagyon, s mellyeknek semmibevétele és szemelőltévesztése csak szánandó fellázadás volna azon fensőbb világrend alapzatai ellen, mellynek alkotóját és igazgatóját a teremtetés urában szemléljük. - E törvények megismeréséből merítjük harmadsor azon megnyugtató öntudatot, hogy a népek álladalmi élete nem egyeseknek kénye kedve vagy szeszélye, nem az erőszak vad hatalma, vagy a véletlen vak uralmától függenek, hanem bizonyos örök változhatlan s fensőbb kezek által rendezett szabályterv szerint fejlődnek; valamint azon lélekemelő igazságot is, hogy a népek valódi szükségletei az emberiség fejlődése folyamában mind kielégítetnek; hogy a szabadság és a jóllét, az emberi személyméltóság, és egyenlőség elvének uralma mindig kiebb és kiebb terjed; hogy a népeket népektől, polgárosztályokat polgárosztályoktól mesterségesen elválasztó válaszfalak, előjogok, kiváltságok mindég szűkebb és keskenyebb térre szorítatnak; hogy az állami hatalom gyakorlata mindinkább szellemiebb és észszerűbb alapokra fektettetik stb.- E törvények megismerése nyomán jutunk végre azon helyzetbe, hogy a jövő tüneményeket és viszonyokat, némileg előremondhatjuk; a Jövő alakulása és állapotai mintegy látói pillantást vehetünk; a mennyiben t. i. az események és tények láncolatánál s az azt kormányzó törvény fölismerésénél fogva, felvagyunk jogositva föltenni azt, hogy mihelyt a

jövőben valahol és valamikor ugyanilyen okok és tényezők, ugyanilyen irányban és módon fognak valamely okozmány előhozására összeműködni, a kérdéses tüneménynek is szükségképp elő kell fordulnia; vagyis annak bekövetkezése mintegy bizonyosan előremondható.

A mi ez államéleti fejlemtörvényeknek tulajdonképeni kutatása és kifejtése módszerét illeti, ez a következőkön alapszik. A politikai búvárnak feladata abban állván, a különböző tünemények és tények vizsgálásából, s a történelmi viszonyok és események egyetemes folyamatának nyomozásából, törvényeket levonni, törvények létele és működésére következtetni: mindenekelőtt szükséges, az egyetemes történelmi, s tapasztalati viszonyok és jelenségek lehető legnagyobb körét¹¹⁾ a vizsgálódásnak alájvetni; azután az okozmányokról az okokra, az eredményekről a kútfőkre és rugókra visszamenni; az egyenlőségeket és a különbözőségeket a jelenségekben különválasztani, illetőleg egymásmellé helyezni; a több különböző tények és tünemények hason tulajdonairól azok közös okára visszakövetkeztetni; a hisztóriai eseményeket s azok fejleményét általánosítani s mindezekből azután a közös Szabályt levonni; vagyis az Inductió és hasonkövetkeztetés (Analógia) módszere nyomán a törvényeket megállapítani¹²⁾. – A nélkülözhetetlen közeg és mód mind e tekintetekben természetesen a szakadatlan összehasonlítás, a politikai tünemények és tények egymással összehasonlítása, mert csak ennek segítségével juthatunk tökéletes megismerésére annak, a mi az állam életben mindenütt azonos, maradó, és egyenlő; és annak a mi változó, különböző, és eltérő; a mi azután egyfelől a szabálynak, másfelől az az alóli kivételnek meghatározására vezérel¹³⁾! Egyébiránt sohase szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy mint már fentebb (§. 6.) is megemlítők, a Politikai Tudományban, mint akaratszabadsággal észszel és szabad önelhatározással felruházott lényekből alakuló státusok életét elemző ethikai jellemű isméágban kivált annál fogva is, mivel a népek politikai létszerei és alakulatai mindenkor egy lényegileg különbözőségi elemet is foglalnak magukban, s mivel az állami élet szakadatlan mozgalomban s fejlődésben létezik, s így soha mint nyugvó hanem mindig csak mint fejleményi állapot szemlélhető: a politikai tudományban mondjuk, sohasem számolhatunk a tünemények föltétlenül azonos jelleméből levonható s természetszükségességi törvényekre, hanem csak szabályokra (Regein) a mellyek t. i. kivételeknek is engednek tért¹⁴⁾⁻¹⁵⁾; s hogy valahányszor tudományunkban törvényekről szözlünk, rendesen csak olly törvényeket értünk, a mellyeknek alapját nem föltétlenül azonosság állapotok, hanem fejleményt viszonyok és jelenségek képezik; egy szóval: fejlemtörvényeket¹⁶⁾!

III. Azt mondtuk fentebb, hogy mint kiválólag tapasztalati s gyakorlati jellemű ismeretnek, a Politikának az áll feladatában, hogy a

tényleges államélet, államtevékenység és államfejlődés lényegének természetének s törvényeinek megismerésére vezessen. E feladatnak az eddig kifejtettek szerint elégtételt, azon kérdés merül fel immár, vajjon ki van-e ez által végkép merítve a tudomány lényege és feladata; n in cse-nc egyéb teendője, és hivatása!? – Erre szinte adtunk már többször választ annyiban a mennyiben határozottan kijelentők, miszerint a Politikának mint valódi etnikai és társadalmi tudománynak: a nép- és államélet folytonos tökélyesbítése és javítása, s így egy a létezőnél magasb, tisztább, eszményibb státusállapot előkészítésével is kell foglalkoznia; s hogy az e tekintetben szükséges, és a pusztá történet vagy tapasztalatból nem meríthető előképek, irány eszmények figyelembevételére már csak azért is utalta tik, mert e tudománynak természetében rejlik, hogy a nép- és államéletet ne csak nyugvó s megállapodási helyzetében és viszonyában, hanem folytonos, eleven mozgalma, haladása s fejleményében is vegye tekintetbe; valamint azért is, hogy a gyakorlati államférfiúnak eljárásában és tevékenységében valódi vezető és kalauzolókép szolgáljon; hogy a valódi étellel mindég karöltve sőt azt némileg meg is előzve, nem pedig utána sántikálva, járjon; s mivel minden javítás és reform működés csak akkor válhatik valóban gyümölcsözővé és áldásossá, ha bizonyos előképek és életképes eszmények szemlőtt tartásával foganatosítatik¹⁷⁾-¹⁸⁾!

Midőn a politikai elmélet ezen eszményi elemét illykép elismerjük, kötelességünkben áll azonban azt is határozottan kiemelni, hogy mi lly értelemben és milly megszorításokkal tartjuk ezt lehetségesnek. Óvakodnunk kell ugyanis mindenekfelett azon félszeg s tévelyes felfogástól, mintha a Politikának az állana feladatában, hogy egy minden concret viszonyokat ignoráló, minden nemzeti történelmi műveltségi sajátságokat és különbzetességet semmibesevő, s minden idők és népek, vagy országokra alkalmazható, „Államtevékenységi Eszményt, s Politikai Ideált” állítson fel és fejtsen ki! Hiszen ez egyenes ellentétben állana tudományunk kitűnőleg gyakorlati, positiv jellemével, természetével és irányzatával; sőt hatálya és tekintélyjével! A politikai elméletnek mindenekfelett azon elvre kell alapítatnia, hogy neki az élet és való öszletes, a dott viszonyai és állapotai szolgálnak tulajdonképeni anyagául; hogy rajongó eszményhajhászó irány által minden higgadt szenvedély telén államférfiút csak elidegeníteni, de magához vonzani soha sem volna képes; s hogy olly természetellenes szerepet öltene, mellynek nyomán önmagával hasonlana meg, önmaga értékét és jelentőségét rontaná le. Az államtudósnak fontolóra kell venni azt, hogy politikai elmélete azon mértékben válik ingataggá, hiányossá, és félszeggé, valamint gyakorlatiatlanná, a mellyben a létezőtől és fen állótól messze eltér¹⁹⁾; hogy a különböző népek különböző politikai céljai, irányai, jelleme, és viszonyai, minden

elvont általánosítást visszautasítanak²⁰⁾; s hogy a különböző nemzetiségi és történelmi műveltségi fokok örökké ünnepélyes vétót fognak elébe rivallni, azon elméletek és törekvéseknek, a mellyek figyelembe nem véve e főfontosságú tényezőket, minden népre és államra egy gépíes egyenlőségű eszménymintányt tukmálni, mindnyájokat egy és ugyanazon *államképlet* prokrusteságára *szorítani* szeretnék²¹⁾!

Az a mit a Politikai tudomány tenni képes» s tenni feljogosítva vagyon, e szerint nem elvont bölcséleti ideálok kifejtése, hanem concret, történeti alapokon nyugvó és progressiv előképek felállításában áll, a mellyek által az adott körülmények és viszonyok szerint: az épen itt, és épen most foganatosítandó, lehetséges, és kivihetőre utaltatik; vagyis az állambölcsélet által felállított általános eszményeknek, adott idő- és térbeni megvalósítása s lehetőleges kivitele, kifejtetik! – Csak így leszünk ugyanis képesek: a hisztóriailag adott és az eszményileg követeltre egyformán szemünket vetni; az emberi ész, szellem, s akaratszabadság teremtő erejét és hatályát elismertetésre hozni; s a józan politika s igazi állambölcsesség igényleteinek megfelelőleg, a mindenkor elérhető és megvalósíthatót kijelölni; s egy szóval tudományunknak a gyakorlati államéletben is azon főfontosságú állást és tekintélyt kivívni, a mellyre egyetemes társadalmi haladásunk jóllétünk és boldogságunk érdekében igényt tarthat²²⁾!

IV. Hátra van még, a mondottak folyamánakép, azon kérdésnek megfejtése milly jelemmel bírnak a politikai tudomány tanelvei és szabályai!? vajjon általános, föltétlen érvényűek-e azok, úgy hogy mindenütt és minden tekintetben alkalmazhatók és megállhatok! vagy pedig csak viszonyosok, és relativ érvényűek, a mellyeknek csak bizonyos tér- és időviszonyok báni alkalmazhatóságot és érvényt lehet tulajdonítani!? – Erre a következőkben válaszolhatunk. Mint lényegileg tapasztalati, s a gyakorlati életben gyökeredző tudomány, melly az adott nép- és államélettel foglalkozik, következtetéseiben és fejtegetéseiben a különböző népek és országok nemzeti történelmi műveltségfoki különzetességeinek folytonos figyelemmeltartására vagyon utalva, s feladatául tekinti a státuslétszer tökélyesbitése és javítása tekintetéből mindazon módokat, intézményeket és eszközöket megismertetni, a mellyek az egymástól oíly sok viszonyok tekintetében élterő népek különböző államczéljaik megvalósítására vezethetnek: a Politika már tulajdonképeni természeténél fogva, annak megismerése és méltányolására van hivatva, hogy magának az állameszmének practikus megvalósulása, megtestesülése: tér és korviszonyok szerint nagyon különböző; hogy az állam épügy mint az egyén mindenkor csak a történelem és a fejlődés szüleménye; hogy a közéleti formák és intézmények nem mindég és mindenütt absolute ugyanazok és egyenlők; hogy a folytonosan emelkedő emberiség, élet-

szakai egyikében, létszere egyik ágában sem mutat fel föltétlen-egyforma-ságú s örökmaradandóságú állapotokat; hogy a politikai élet és fejlemény előmozdító közegei és útai mindenkor csak az egyes népegyéniségek külön-külön életalapjaiból mentendők: s hogy e szerint tanelvei és szabályai legnagyobb része nem abszolútérvényű és alkalmazhatóságú; hanem csak viszonyos, az az bizonyos tér- és időkörműnyekben, bizonyos föltételek alatt érvényes és horderővel bíró²³)! E főfontosságú ténynek, a mellynek megismerése és méltányolása a legújabbkori tudománybúvárlat legnagyobb horderőjű vívmányainak egyike, következménye és folyománya az: hogy a) a politikai elmélet, mint kifolyása és szüleménye a korfejlődés és viszonyoknak, absolute befejezettnek, és bevezetettnek sohasem nevezhető, hanem karöltve magával az államérettel, szakadatlan tökélyesbedésnek elébe vihető; b) hogy az országászatban a legtöbb igazságok és szabályok, csak azon föltételek és megszorítások mellett érvényesek és alkalmazhatók, a mellyek a concret életviszonyok s állami állapotokból folyományoznak; c) hogy e szerint egy és ugyanazon tanelv, egy és ugyanazon státusforma, és intézmény, az egyik népre korra vagy álladalomra nézve, igenis érvényes, czélszerű, sőt áldásteljes, míg a másik nép kor és államra nézve felette káros helytelen és czélelleses lehet; d) hogy az alaposan eljáró tudomány a gyakorlati élet-állapotokra mindenkor csak a folytonos fejlődésben létező, hely idő nemzeti és geographiai körülményektől függő, történeti tünemények mérvét alkalmazhatja; s hogy e) végre ó vadkodni kell a politikai elméletben egy olly országászati s kormányzati mintán vagy eszményt nyújtani akarni, a mellyet minden idő, minden népek és minden álladalmakra nézve egyaránt jónak, czélszerűnek, és fogantatvaendőnek látszanánk tartani²⁴)!

E felfogás és tárgyalásmód számos előnye és fény oldalai, félreismertetlenek. Legelőször ugyanis kétségbevonhatlan az, hogy illy úton a tünemények mindenoldalú és legmélyebb ismeretére emelkedhetvén, valódi objectív igazságokra jutunk (puszta alanyi vélelmek és föltevések helyett), s kiragadva az elméletet az egyének örökké változó s külbebatások, s pártnézetek befolyása alatt álló szemléletköréből, bensőleg és külsőleg megszilárdítjuk. Bizonyos továbbá az, hogy, miután a vizsgálódások és nyomozások nem egyik vagy másik időre, nemzetre, vagy államalkatra, hanem az egyetemes státuséletre, és annak minden időben s minden alkatbani nyilvánulásaira terjeszkednek: az elmélet köre szükségkép sokkal gazdagabbá és teljesebbé válik, s így a felismert igazságok termékenyítése és hasznosítása is sokkal biztosabban és sikeresebben történhetik. Ezen felfogásmód óv meg bennünket azon káros és gondosan kerülendő tévedéstől: intézményeket, állapotokat, rendszabályokat, a mellyek valamikor vagy valahol jók és czélszerűek voltak, – egészen más viszo-

nyok és helyzetekben, alkalmazni, életbeléptém akarni²⁵). Csak ez a módszer szolgált alkalmat és lehetőséget arra, hogy a nép- és társadalom-élet minden föltételei, céljai, és intézményei tüzetes méltánjolására emelkedhessünk, azok viszonyos, hisztóriai jogosultságát, és célszerűségét beláthassuk²⁶), s így fölöttük pártranemhajló ítéletet hozhassunk; s másfelől azon veszedelmes általánosítástól (Generalisation) tartózkodhassunk, a melly gögös önhittségben és megvakultságban népek és népek, műveltségfokok és műveltségfokok, álladalmak és álladalmak között²⁷), a különbségeket semmibeveve: mindnyájukat egy és ugyanazon gépies mintába szorítani; egy és ugyanazon politikai intézménykör és formasorozatnak alája vetni; egy és ugyanazon államalkotmányt és szerkezetet, hibázhatlannak nyilvánítva, valamennyi népekre és országokra alkalmazni, szeretné²⁸). – Egy igen nagy horderejű folyománya e tárgyalásmódnak végre az, hogy ekkép a politikai theoria nemcsak felszabadul a pártfelekezetestesség nyomasztó befolyása alól, a mennyiben tudományhoz illően, minden pártok fölé emelkedik, hanem nagyrésze az eddig úgynevezett vitakérdéseknek (Controverskérdések) a legegyszerűbb megoldatását is nyeri, a mennyiben, az itt kifejtett fensőbb egyeztetési módszernek alapján belátjuk és megismerjük azt, hogy legtöbbször az ellentételes irányok mindegyike bír bizonyos jogosultsággal, hogy bizonyos határig mindegyik pártnak igaza lehet, s hogy mindkét félnek tévedése csak abban áll, hogy az egyik azt a mi magát már túlélte, csökönösen fenntartani; a másik pedig azt, a minek még ideje nem jött el, túlhevesen, és nagyon is korán meghonosítani akarja²⁹)-³⁰).

¹) V. ö. St. Mill: System of Logic, rationale and inductive. (Ed. 3. 1851.) VI. könyv, vagyis II. köt. 401-527. Corne wall-Lewis: Treatise of the methods of reasoning in Politics. (1852.) többhelyiütt. Opzoomer: De Weg de YVetenschappen. (1852.) B. Eötvös: Korunk Esméi. I. 32-44. és II. 440 s k. Mohl: Geschichte und Literatur. III. 363. s k. Schmitt h e n n e r: Ideales Staatsrecht. 14-25. I. Kautz: Nationaloekonomie. I. 367. s k. Knies: Polit. Oekoriomie. (1853.) 321-355. Roder: Politik. Előszó.

²) Innen ered azután a tudomány módszerben követett úgynev. Bölcséleti és Történelmi irány megkülönböztetése, a mellyről Bluntschlijól mondja: hogy szükségkép egymással ellentétben nem áll. V. ö. Staatsrecht. 15-19. I. és Pranti: Die Aufgabe der Philosophie. (1854.) 31. I.

³) V. ö. Roder: Politik. Előszó. XII. Schützenberger (Ordre Sociale. II. 64.) „La Science politique serait stérile si l'absolutisme des faits données rendait impossible l'application des principes” etc. es Schell in g: (Sämtliche Werke. 2. Abth. Bd. I. 239.) „Wo Fortschritt ist, da giebt es auch ein Wohin!”

⁴) A tudomány e két momentuma és alkeleme alapján tehát egyfelől képmása, másfelől előképe leend a valónak, a pozitív állami életnek!

⁵) Azt mondja a nagy történész Schlosser: (Gesch. des achtzehnten Jahrhundert. Ed. 4. Bd. II 446.) „Über Staat und Staatsverfassung kann nicht die reine Theorie,

sondern die Erfahrung Aufschluss geben, weil erstere nur das Allgemeine kennt, was nirgends ist!"

⁶⁾ Hogy ezt nem olly értelemben akarjuk vétetni, mintha az ész működések s teremtő erőnek e téren alkalom nem nyílnék, kitetszik a következőkből; – valamint onnan is, hogy maga az összes elméleti vizsgálódás, combinatio, következtetés az ész működése nélkül nem is gondolható.

⁷⁾ E nélkül ugyanis a tudomány többékevésbé nem volna más, mint da guerreotypszerű lenyomata a létezőnek. Nem szabad ugyanis felednünk azt, hogy a felett, a mi a társadalom rendeltetése, a mi előkészítendő, és célba veendő a tapasztalás és történelem maga fölneem világosíthat; s hogy másfelől minden valóban nagy és termékeny politikai elmélet olyan leend, a mellynek bizonyos magasb előképek is lebegnek szemei előtt.

⁸⁾ V. ö. Bacon: Aphorismái IX. és Eötvös: id. m. 22-26.

⁹⁾ Az inductív és tapasztalati módszert az államtudományunk körében legelőször Aristoteles alkalmazta; s ugyanez után követték ötet az újabb korban Bodin, Bacon, Montesquieu, Burke, Toqueville, Dahlmann, Széchényink, Roscher, Bluntschli, Eötvös, Opzoomer, St. Mill, Brougham, Cornewa ll-Lewis, sőt-némileg maga Proudhnnis. Bacon: De augmentis Scientiarum" (II. 10.) e módszert historia ruminatának nevezi; s Brougham: Political Philosophy III. 80 ff. szinte nagyon ajánlja. – A mi felfogásunk is e körben mozog, csak-hogy némelly lényeges kivételekkel, és megszorításokkal.

¹⁰⁾ Erről bőven: Kautz: Nat.-Oekonom. 376. s. k. l.

¹¹⁾ Jól mondja azért Macculloch, „a single experiment is not sufficient to establish a mle” stb. Épígy Herschel: „Experience by which mean not the experience of one, man, only, or of an age, but the accumulated experience of all mankind in all ages”. (Prelim. Discourses on Natural Philosophy. 76. l.)

¹²⁾ Az így föllelt és megismert törvény, azonban csak akkor bír teljes értékkel és hitelességgel, hogyha újólág a gyakorlati és tapasztalati életben, mint próbakövön, a folytonosan fölmerülő új meg új tünemények egy hosszú során át, kísérleti próbának vettetik alája.

¹³⁾ Szolgáljanak például a következők. Illyszerű politikai fejlemtörvénynek (nagybani viszonyokat véve) nevezhetjük: hogy a Despotismus rendesen mint a despotát mint népét erkölcsileg megrontja; hogy a népek értelmi s ipari fejlődésével karöltve szabadabb alkotmány iránti vágyak és törekvések is támadnak; hogy a democratiai államforma csak az egyenlőségelvnek a nép minden életkörei és életnyilvánulásaiban meghonosulása nyomán, léphet életbe; hogy alkotmányos népképviselői Monarchia csak nagyobb álladalmakban igazán keresztülvihető; hogy katonaszellemű nemzetnél szabad alkotmány erős alapon soha nem létesülhet; hogy az anarchia közönségesen dictaturára vezet, hogy a közhatalomnak egy személyben, vagy közlönybeni összpontosítása, mindenkor avvali visszaélést szül; hogy minden státusforma vagy intézménykór csak addig állhat valóban fenn, míg a neki alapul szolgáló eszmék, állapotok, szükségletek stb. meg nem váltóztak; hogy a szabadságvágy műveit s öntudatos népnél azon arányban nő, a mellyben egy megátalkodott Absolutismus azt az anyagi erővel elfojtani akarja; hogy a legújabb kori államszerkezetben a decentralisatio utáni törekvés ép olly módon lépett a 17-18. század központosító iránya helyébe, mint az ókorban ép ellenkező viszonyok közepettea Centralisatio a decentralisatio helyébe stb.

¹⁴⁾ Példa erre: hogy az Autocratia és a mindenbe gyámkodólag beegyedő kormány rendesen a népet közönbössé, indolenssé, erélytelenné változtatja; de nem szükségkép mindeniket, mert egészséges jellemű, s természettől erélyes népre nézve illy hatást

nem fog gyakorolni. Vagy az: hogy a tiszta democratia csak igen kis álladalomban foglalhat helyet, a képviseleti pedig nagyobbban. Vagy az: hogy a politikai szabadság minden néposztály s rétegrei kiterjesztése, higgadt jellemű, s érett népnél egészen más eredményeket fog előhozni, mint olyaknál, mellyek nagyon heves véralkatúak, kicsapongok, műveletlenek stb.

¹⁵⁾ Mindezt B. Eötvös: (II. 443.) is határozottan belátja, és elismeri, de az itt vont következtetésekre nem igen jut el.

¹⁶⁾ Így azután azon kifogásnak is elejét vesszük, mellyet Hallam: (Introd. to the Literature of Europe Vol. III. ch. 3. Sect. 2.) az inductiv módszer ellen emelt.

¹⁷⁾ Illy Előképről a Politikában szóll a nagyhírű angol államférfi és tudós Cornv v a 11- Le wis: Treatise on Politics. II. köt. 203 s k.

¹⁸⁾ Már Aristoteles (Polit. IV. k. I. fej.) és P lin i us is ajánlja: (Epist. 21. lib. 6.) V. o. még Knies: i. m. 256. Fichte: Handelsstaat. (1801.) 7. I. Chalibäus: Spekul. Ethik. (1850.) I. 5-6. I. Fichte ifj.: System der Ethik. (1850.) I. 5. Schliephake: Einleitung in die Philosophie. (1857.) 71. lapon.

¹⁹⁾ Azt mondja Ferrara: „La teoria del futuro non puo costituirsi nemica alia teoria delPassato” (Import, dellEconomiaPol.) 25.1. Ép így Cantú César: Storia Universale. (Ed. VII.) I. köt. 25. 1.; sőt maga Saint-Simon: a socialismus alapítója (Legislation etc. 1818.) és Proudhon is! I. Kautz: Nationaloek. I. 375 és 405.

²⁰⁾ L. Dahlmann: Politik. 236.1. Bentham: Works. (1838.) I. k. 171. ff. Blilly félszeg tehát Fröbelnek (Politik I. Vorwort) e nyilatkozata: „der politische Schriftsteller hat nur die Wahl, entweder die principielle Perspective auf die Zukunft, oder die praktische Arena der Gegenwart aufzugeben” nem is szükség említeni.

²¹⁾ Gyönyörűen kifejti a híres Gneist: (Englisches Verfassungs- und Verwaltungsrecht. II. köt. 829. 1.) hogy az ógermán községélet meg az antik Respublika formái ránk nézve egészen alkalmazhatatlanok, mert egészen más eszmék, érdekek, s néposztályi viszonyon épültek fel.

²²⁾ Illy értelemben nyilatkozik a világ legnagyobb államtudósa Aristoteles is már (Politikája több helyein) és Ethikájában (I. 15.). Ép így Leonhardi: Voiberichte zu Krauses Philosophie der Geschichte. (1843.) lap XIX. és LXVL Fichte ifj.: System der Ethik. I. lap. XIV. XV. Rosier: System. I. 438.445.

²³⁾ B. Eötvös azt m.: (11.351.) „A Politika azon tudomány melly azt tanítja, hogyan kell alkalmazni helyes mértékben, különböző elveket.”^A

²⁴⁾ Azért valami elv vagy igazság nem szűnik meg elv vagy igazság lenni, mert nem mindenütt és minden körülményekben alkalmazható. – Ép így nem következik innen az, hogy a Politika csupa ingatag elvek összesége. Hiszen nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy minden állami élet, minden idők és minden népekben bizonyos egyéni öségi és hason la to sági és maradandó sági elemet is foglal magában, nem csak k ül onze tességit, a miből aztán ép azon eredmény folyományoz, hogy az említett törvények és szabályok, bizonyos föltételek alatt mindég és mindenütt egyformán mutatkoznak, és érvényesíthetők is. Így p. o. habár nem minden nép s nem egykorúlag s hason intézményekkel emelkedik a Constitutionalismushoz; de azért sokan tényleg, s egykor bizonyosan odajutnak; a miért tehát illy esetekre is kikeli terjesztünk figyelmünket. Épígy a Democratia, Aristokratia, Monarchia, Despotia, bizonyos pontig mindenütt és mindenkor ugyanazon tüneményeket és eredményeket fogja mutatni. – A fősúly itt mindenesetre arra helyezendő, hogy az egyszer, illy szellemben felállított politikai theoria a lehető legteljesebb, vagyis olyan legyen, hogy minden főbb pontnál, afenforgó viszonyok különbözőlése szerint különböző elveket, v. szabályokat is tartalmazzon, különféle intézmények vagy közegeket és módokat is kijelöljen, vagyis úgy járjon el, hogy a helyett hogy

egy általános (s ép azért legtöbb esetben hiányos) elvet állítana fel: tüzetesen ki- mondja: ezen esetben vagy körülménynél: ez meg ez; – a másik esetben vagy körülménynél pedig az meg amaz, alkalmazandó és elfogadandó! – Milly képtelenség volna például minden népre és műveltségfokra nézve az absolut Monarchiát, vagy az absolut Demokratiat; – a Juryt vagy annak ellentétét, – a Födöralismust vagy az Uni- tarismust ajánlani!

²⁵⁾ Jól illik ide Roschernek e megjegyzése: (System der Volkswirtschaft I. §.29.) „Nur derjenige wird recht beurtheilen können, wo, wann und warum z. B. die aliquoten Reallasten, die Naturaldienste, die Zunftrechte abgeschafft werden müssen, der vollständig erkannt hat, wesshalb sie in ihrer Zeit eingeführt werden mussten! Ugyan ezt mondhatni az államélet tüneményeiről is.

²⁶⁾ így az absolut Monarchiának az újkor kezdetén, hol a középkori zilált állapotokból a modern államegységbe csak egy erős hatalomteljell felruházott státüsű volt képes átvezetni; ily czélszerűségét s jogosultságát kétségbe vonni alig lehet.

²⁷⁾ Hogy a Theokrátiában például egészen más elvek szerint lehet a fejdelem és nép közötti viszonylatok helyes egyensúlyát rendezni mint az alkotmányos egyeduralomban, említésre se szorul.

²⁸⁾ Kicsoda merné ugyanis észszerűen állítani hogy az éjamerikai unió demokratikus köztársasága ép úgy az oroszok vagy törökökre is alkalmazható; – vagy a francia centralisatió az angol selfgovemement szellemű államrendszerrel?!

²⁹⁾ Gondoljunk csak az ellentétre, mely a középkori és a modern állameszme között létezik; s azonnal megfogjuk a különböző politikai pártiskolák irányait és nézleteit e tekintetben ítélni.

³⁰⁾ A politikai tudomány segédtanait illetőleg, e helyütt röviden csak azokat emeljük ki, a mellyeknek e tudománnyal közvetlen és közlelbbi kapcsolata és viszonya van: jelesül pedig az általános Ész- és Alla mjojtant, a Nemzetgazdászattant, a Moráltudományt, a Státüs- és Culturtörténetet, a psychikai Anthropologiat, meg a Statisztikát.

12. §.

Az Országásztan jelentősége, haszna, és szükségessége.

I. Azok után, a mellyeket tudományunk fogalma és feladatáról eddig felhoztunk, valóban szükségtelennek látszik, annak még jelentősége, haszna és fontosságáról különösen és bővebben szölni is! – A politikai tudomány, egyike azon ismeágaknak, a mellyek korunkban mind elméleti mind gyakorlati szempontból a legnagyobb horderejű szerepet viselik, s a mellynek tanulmányozása, alapelveiben megismerése, és méltányolása, minden némileg műveltebb hon- és világpolgárra nézve mulhatlanul kívánatos, sőt szükséges! Lehet-e ugyanis fensőbb, nemesb, és érdekesebb feladatot gondolni, mint megismertetését és kifejtését azon elve- nek intézményeknek és módoknak, a mellyek segélyével az Álladalom- nak, a világtörténelem és az emberiség e legnagyszerűbb, legfenségesb alkotványának, czéljai, feladatai, és tulajdonképeni rendeltetése elérhető; a népeknek haladása jólléte és boldogsága szilárd alapokra fektethető; az állami erők és tényezőknek egy közös nagy célrai öszraüködése, vala-

mint helyes viszonylata és egyensúlya megvalósítható; s a társadalmi rend szabadság igazság és egyenlőség nagy eszméi és követelései, érvényesíthetők és megalapíthatók!? – Az országászáttan messze-
ható jelentősége és értéke felett a legparányibb kételynek sem lehet helye, ha meggondoljuk, hogy miként vezet e tudomány bennünket a státus benső életművezete és mozgalma, az uralkodás és kormányzás alkatai, a főhatalom szervezése, a polgári jogok és kötelek, a törvényalkotás és igazgatás, alapjainak és nyilvánulásainak méltányolására! Mikép ismerteti meg velünk a jog és igazság, a közjó és közérdek lehető legtökélyeseb gyakorlati megvalósítása közegeit és föltételeit! Mint szolgáltató sinórmérvet a közintézmények s az államtevékenységi formák és idomok megítélésére; mint jelöli ki a józan haladás s újítás útjait és módjait; mint bizonyítja be szükségességét a nemzet és kormány, néposztályok és néposztályok, polgár és polgár közötti egyetértés és jó összhangnak, minden; nagy és áldásosabb eszme kivitele, és a státus békés fejlődésére nézve; mint mutatja meg azt, hogy az államnak nemcsak anyagi hanem szellemi erkölcsi erőinkkel és tehetségeinkkel is kell szolgálnunk, ha a státus magas eszméjének teljes megvalósulását akarjuk; mint vezet megismerésére annak, hogy a valódi közszabadság nem csak az alkotmányon hanem a kormányzaton s közigazgatáson is alapszik; mint helyzi minden kételyen felül azon tényt, hogy az álladalom azon arányban felel és felelhet meg hivatásának, s nevezhető tökélyesnek, a melly arányban az értelem és az érdem, az erény és a polgári becsérzet foly be a közügyek vezetése és intézésére, s hogy ép és egészséges népélet ép és egészséges politikai formákat is szükségei; mint foglalkozik tudományunk, szóval, megoldásával azon nagy világfontosságú kérdéseknék, és feladatoknak, a mellyek az összes emberiség érdekét és figyelmét fölkeltik, egyeseket épúgy mint az Összeséget közvetlenül s legközelebbről illetik, s mellyeknek szerencsés megfejtése és elintézésétől nemünk nyugalma és jólléte, jövője és boldogsága függ!

A politika azon tudomány továbbá, melly az egyes honpolgárt épúgy mint egész néposztályokat, állami helyzetők, érdekeik, és teendőik felett alaposan tájékozza, melly a nép minden köreiben a státuspolgári jogok és kötelek megismerése és méltányolására vezérel, a közszellem és a hazaszeretet tevékeny kifejlését, éber munkálódását előmozdítja; minden egyesnek keblében a nagy Egész iránt, mellynek tagját s alkatelemét képezi, s mellyel végzetszerű összefüggésben áll, figyelmet, a közügyek menete iránt érdekeltséget támaszt, s így az eleven, termékenyítő és gyümölcsöző politikai életmozgalmat és sürgelmet támogatja! - Csak a politika képes bennünket az állémet viszonyainak, eseményeinek, és jelenségeinek, okai rugói és láncolata megismerésébe beavatni, azon törvényeket és rendszabályokat, a mellyeken úgyszólván az összes státus-

rend nyugoszik és fejlődik, kimutatni; s így számtalan olly tüneményeket megmagyarázni, a mellyek egyébként mint megannyi megfejthetlen rejtélyek állanának előttünk. – Csak a politikai tudomány művelése és figyelembevétele szerzi meg azon meggyőződést, hogy az államélet s államboldogság egyik fő föltétele a bölcs mérséklet, mindenoldalú szilárd törvényhezi ragaszkodás, az önzéstelen áldozatkészség, kölcsönös méltányosság, kormány s nép közötti viszonyos tiszteletben áll; hogy a politikai jogok élvezete és gyakorlata mindenekfelett meleg hazaszeretetű, erkölcsös érzelmű és érett emberek méltók; hogy a túlzott szabadságvágy szabadoság és fejtelenségre épűgy vezet mint a túlzott rendtisztelet szolgaságra és kényuralomra; hogy e két fogalom rend- és szabadság nemcsak hogy ellentétet nem képeznek sőt ép egymást kiegészítik, és szükségkép föltételezik, a mennyiben rend: szabadság nélkül, és szabadság rend nélkül, csak az állami ősziét helyes egyensúlyának megzavarását idézné elő stb.

A politikai államtan mutatja meg és igazolja azt, hogy csak azok a változtatások újítások és reformok szoknak igazán áldásosak, gyümölcsözők és maradandók lenni, mellyek bölcsesség, jogtisztelet, méltányosság, és tapintattal honosítatnak meg. Hogy ellenben az, a melly a fennállót természetellenesen magától ellöki, erőszakos felforgatással jár, s a köz- vagy magánérdekeket könnyelműen sértegeti: hatálytalansága és áldástalansága magvát már kezdettől fogva magában hordja. De másfelől azon megismerésre is jutunk e tudomány művelése folytában, hogy az eszélyesen foganatosított politikai Reform az egyedüli út és mód erőszakos rázkódásokat kikerülni, forradalmakat elhárítani, s azon fejlődésmenetét az egyetemes állam- és culturéletnek biztosítani, melly nélkül valódi szellemi társadalmi és anyagi jóllét nem is gondolható.

A politikai tudomány óv meg bennünket számos tévelyek, és felszeg előítéletektől, a mennyiben megismerésére vezet bennünket azon igazságnak, hogy egy és ugyanazon állami forma vagy intézménykör nem mindenütt és mindenkor alkalmazható, célirányos, vagy foganatosítható; hogy tartós és szerencsés államintézmények nem pusztán irott törvények és egyezményekre, hanem a történeti fejlemények, a nép műveltségi, erkölcsi, honpolgári érzületére alapíthatók; hogy mint genialis Csengerink mondja: „a politikában ki dicsekedhetik avval, hogy feltalálta az általános jót!? ha e szempontból vizsgáljuk az emberi intézményeket, nem állapotunk meg az Utópiáki! A népek áralakulásának, az emberiség fejlődésének koronként vannak bizonyos alakjai; hiányosak kétségtelenül, csak lépcsői az előhaladásnak, nem a tökély legfőbb foka, hova sohasem juthat fel az emberiség” stb., valamint annyiban is, a mennyiben, egyes institutiók és államidomok vakbuzgó bámulásától visszatartóztat; szellemi szemeinket a történelem jelenségeinek méltányos megítélésében élesíti; a rosznak látszó

jóoldalaira, a jónak tartott árny⁷ékaira figyelmeztet; s így azon fellengző rajongástól is megóv, a mellyel politikailag eleveőbb időszakokban egyesek bizonyos kedvencz eszmék és eszmények iránt viseltetve, legtöbbször a társadalom és állam benső természete és szükségleteinek félreismerésével, annyi baj és veszély hozatik milliók és milliók fejére. – De végre társadalmi orvostudomány és növeléstan is a Politika, a mennjiben tudni illik, egyfelől a már kiütött s el nem háríthatott kórok és betegségek gyógyítására az államélet terén, utakat és módokat jelöl ki, sa helyes egyensúlyjában megzavart politikai létszert szabályszerű helyzetébe visszavezetni tanítja; másfelől meg tervrajzát nyújtja azon eljárásnak, a melylyel a nép mindég tágabb és tágabb rétegeit, a szabadság s alkotmányos jogélvezet sáncaiba befogadni, arra méltóvá tenni lehet, s így azok maguknak és az egésznek javára és dízére lenni is megtaníthatnak!

Mindezek nyomán valóban azon meggyőződésre juthatunk, hogy a Politika, mint azon ága az álladalmi tudományoknak, melly tulajdonkép mindnyájuk között bizonyos központi állást foglal el, a mennyiben minden egyes ágának hódítmányai csak itt találnak tulajdonképeni egységes érvényesülésre: teljes joggal a státustudományok koronájának, az állam- és népélet valódi Mestertudományának neveztetetik; s hogy alig gondolható az emberi tudalom és ismeretvilág nagy rendszerében szak, a mellynek nagyobb fontosságot, és jelentőséget tulajdoníthatnánk.

II. Természetes folyománya mindennek az, hogy alig létezik tudomány, a mellynek tanulmányozása és művelése, hasznosabb, szükségeseb sőt kivált alkotmányos országokban, és alkotmányos jogélvezetnek örvendő polgárookra nézve, nélkülözhetetlenebb és gyümölcsözőbb volna! Csak a Politikából merítheti a gyakorlati státusférfit ép úgy mint az egyszerű honpolgár politikai magatartása és működése vezérelveit, és szabályait; csak ennek kalauzolása mellett juthat kormány és nemzet, az állami hatóság és annak műszervköre, kötelmeinek és feladatainak tökélyetes megismerésére és felfogására. A politikából meríti az országász és a törvényhozó, a közhivatalnok és a bíró, a rendészeti közlöny és a magánpolgár, azon elveket, a mellyek szerint hivatásában és kötelességei teljesítésében pontosan ügy értően és lelkiismeretesen eljárhat; a köz- és magánjólét előmozdításánál közreműködhetik; a reája bízott ügyeket és érdekeket méltólag képviselheti; szóval emberi s honpolgári hivatásának teljesen megfelelhet. A mi különösen a kormányzat és törvényhozás férfiak illeti, ezeknek a politikai tudomány elveinek ismerete főleg azért szükséges sőt nélkülözhetetlen, mert egyébként egész működésöknek és tevékenységüknek mintegy mélyebb szellemiebb alapja hiányzanék; intézkedéseiknek a közjóvali megegyezése és öszhangzása örökké kérdéses maradna, s e mellett a tévedés és balfogások annyi

veszélyének is lennének kitéve, hogy Isten és ember előtt a legsúlyosb felelősségterher nyugodnék rajtuk; s igen könnyen megtörténhetnék, hogy boldogság és jóllét helyett ínséget és viszályt hozva a társadalomra, áldás helyett átok követné lépéseiket. – A mi pedig a polgárokat illeti, ezeknek csak a politikai tudomány elveinek ismerete szerzheti meg a felvilágosodás, érettség és értelmiség azon fokát, a mely állami jogaik üdvös gyakorlatahoz, honpolgári köteleik sikeres teljesítéséhez megkívántatik; valamint csak illykép juthatnak azon karba, hogy a nyilvános közéletben előforduló események vagy közérdekű ügyek felett helyes meggyőződésen s önbelátáson alapuló Ítéletet hozhatnak; magukat a pártizgatások és csábítások közepette biztosan, illően tájékozhatják; az alhazafiságot az igazítól megkülönböztethetik, s egyáltalában az állam szervezete, feladatai, tevékenysége felett alaposabb nézetet szerezhetnek; a minnek egyik főfontosságú és messzehorderejű folyamánya az, hogy ekkép a fenálló intézmények és törvények szükségessége és hasznossága felőli meggyőződés a polgárookban meghonosulván, az azok iránti tisztelet és engedelmisség is hathatósan előmozdítatik és szilárdítatik. Csak a politikai tanelvek figyelmesb tekintetbevétele alapján fejlődhetik végre ki erős és eleven közvélemény, mely melegítő és termékenyítő lehelletével az egész államtestet keresztülhatja; minden egészséges és nemesb irányú közéletnek hathatós rugóját és tényezőjét képezi; s azon szellemi erőalap is, a mely az alkotmányok szilárdságot és tartandóságot, a kormánynak tájékozási iránytűt; és a közhatalomnak, a mely vele karöltve jár, künn és benn az országban, tekintélyt, hatalmat, és nyomatékokot szerz.

Valóban, mennél nagyobbak korunkban az állam követelményei s a társadalmi élet igényletei egymás irányában; mennél bonyolódtabbakká válnak napjainkban a közügyek és politikai viszonylatok; mennél inkább veszi igénybe az álladalom sorsa és tevékenysége polgárainak éber figyelmét és érdekeltségét; mennél nehezebb és nagyobb feladatoknak megoldására kell az álladalomnak törekednie; s mennél inkább nő a kilátás mindenütt arra, hogy a népek minden osztályai és rétegei, megnyerendik az államügyekbei beleszóllás jogát, s mennél inkább kezdik a hatalmasok és kormányok maguk is belátni szükségességét sőt magukra nézve is nélkülözhetetlenségét a polgárok részeltetésének a közügyek elintézésében: annál követelőbben tűnik élönkbe a Politika tanulmányozásának és figyelemreméltatásának szükségessége; mert hiszen csak ebben bírjuk az egyik főszövétneket, mely bennünket a rögzös pályán biztosan vezethet, s a jóllét és haladás, a köz- és magánboldogság, a nyugalom és közéletültség, alapjainak megvetése, és megszilárdítására oktathat¹⁾.

¹⁾ Sok jó megjegyzés található még Brougham: Polit. Philosophy cz. nagy művének Bevezetésében.

13. §.

A Politikai tudomány történeti fejlődése és irodalma ¹⁾.**A) Az Ó- és Középkorban.**

I. A tudomány, mint a természet- vagy embervilág jelenségeinek összefüggő megismerésén alapuló elmélet, vagy elvrendszer, közönségesen csak az idők hosszú sorának szokott szüleménye lenni ²⁾. De méginkább áll ez a Politikáról, mint azon kiválólag tapasztalati jellemű ismeágról, mely a népek állami szervezete rendezése és vezényletével foglalkozik; s így csak akkor keletkezhetik és alapítható meg, mikor a történelmi világfejlődésben s a gyakorlati státusélet körében különböző államalakulatok s fejleményi viszonyok már fölmerültek, s mintegy a vizsgálódás és nyomozás anyagául szolgáltatottak; nememlítve különösen azt, hogy a Politikai Elmélet is több fejlődési fokokon haladt keresztül; míg az idők folyamában, kapcsolatban a társadalmi és állami élettel, tökélyesbedék, s bensőleg gazdagodva, s rendszeres egészszé válva, az élénkebb közélettel bíró népeknél, mint önálló tudomány, a morális és státustudományok rendszeréből kibontakozott. – A mi magát a theoria haladását illeti, ez mindenkor több, különféle irányú és szellemű rendszerek alapján szokott végbemenni; a mely rendszerek mindegyike az egésznek megvalósításához kisebb nagyobb mértékben hozzájárul; azon emberiségi tudalomnak mellyre egyesek vagy egész korszakok a státus felfogásában emelkedtek, nyilatkozománya és formája; de másrészt, miután az állambölcselők rendszerint az őket környező politikai s társadalmi viszonyok törekvések és eszmék befolyása alatt gondolkoznak és írnak, és egyáltalában senki korán túl emelkedni nem képes: tényleges kifolyása és többé kevésbé hű képmása is szokott lenni azon politikai állapotoknak és irányzatoknak, mellyek a szerzőiket környezik, s gondolkozásmódjuk és nézleteikre hatottak!

A politikai elmélet, egyetemes fejlődésében és alakulásában tekintve, tehát nem másból áll, mint több különböző, idő szerint egymásrakövetkező, s egymástól tér- és kor viszonyok szerint eltérő vagy öszhangban álló kor-elméletekből; a mellyeknek mindegyike relatív jogosultsággal s értékkel bírhat; egységökben és összefüggésökben szemlélve pedig kifejez vényét és irodalmi nyilvánul v anyát képezik azon folytonosan tökély esbedő és előrehaladó emberiségi ismerendszernek, a mellynek alapján a státusélet általános törvényeinek, az országrendezés és kormányzás szabályainak, felfogására és megértésére emelkedünk. – Es ép e különböző de maguk közt bizonyos kapcsolatban álló politikai elméletek tartalmát, fejleményeit, hatását, s a kor- és világviszonyokkali egybefüggését megismertetni; a különböző népek és idők legkitűnőbb államtudósainak nézeteit és elveit az álladalom szervezése igazgatása és tevékenysége körül, kimutatni; a

tudomány viszontagságait, fokonkénti tökélybeszedését, s irodalmi művekben megalapított rendszereit, szem elé állítani: képezi a politikai tudomány Irodalomtörténetének tulajdonképeni feladását³⁾!

II. A mi a politikai tudomány ókori fejlődését és állapotát illeti, ez is fényesen igazolja a bevezetésben mondottakat, a mennyiben az egész ókori államelmélet szoros összefüggésben jelenkezik a practikus státus-élettel és állapotokkal; s a mennyiben valóban csak az ókor vége felé, miután a keleti, a hellen, és a római államalakulás gazdag változatossága tüneményei nagyrésze a történet színpadán keresztül vonult, találkoznak az első rendszeresebb politikai teoriákkal – Mi e helyütt, mellőzve az öskeietí bölcseimi rendszereket, a mellyekben az államelmélet csak felle csekélyjelentőségű és minden befolyás nélküli elemire akadunk, figyelmünket egyenesen az ókor két legkitűnőbb s valóban vilaghisztóriai súlylyal bíró népére, a Görögökre és a Romaiakra fordítjuk! – Egy általános megjegyzés, mellyet e két, tudományunkban pályanyító s fényes tehetségű nép, politikai elméletére vonatkozólag tenni szükséges az, hogy e korban, a tudomány meg az élet közötti viszony egészen masszerű volt mint az újabb időkben, s hogy e szerint az államtani bölcselemek és rendszereknek jelleme is szükségkép elütő azokétól, a mellyeket a modern emberiségnél találunk. A státustudósok ugyanis a görögök és rómaiaknál nem voltak pusztá elmélet és tudomány emberei, hanem egyidejűleg gyakorlati államférfiak és törvényhozók is, a kiknek műveltsége és rendszere nem holt könyveknek hanem a gazdag változalmú practikus státus-életnek tanulmányozásából, a státusügyekbeni tényleges ré sz vét élből, önképzés s önelmelkedés nyomán képződött, úgy hogy tudományukat, melly az életteli folytonos érintkezés által tisztázott és idomitatott, valóban élőknek, húsból és vérből állónak lehet nevezni! Innen van azután az, hogy daczára állambölcselemek eszményi jellemének, mindnyáján az üres abstractiónak ellenségei; hogy az álladalom felöli nézetők korántsem olly gépszerű és lelketlen mint sok újkoriaké, hanem valóban organikai a szó nemesb értelmében; hogy a státus és a jogeszmét mindenkor a morállal és a benső igazságosságali kapcsolatban fogták fel; s hogy egyáltalában sok tekintetben egy magában egységesb, bevégettobb politikai nézlethez s elvrendszerhez emelkedtek, mint legnagyobb része újkori utódjaiknak.

A mi jelesül a Görögöket illeti, ezeknél mint a tudomány a művészet, s a magasb irányú közélet egyáltalában, úgy különösen az államelmélet is, kitűnő polczra emelkedék, s több kiváló jelentőségű képviselőket mutat fel. így mindenekelőtt Socratest, a ki az összes államtant s társadalmi elméletet az ethikára alapítá s a státus különböző alkatait és formáit annak általános szerkezetével hozza kapcsolatba; Herodotot a ki ismeretes történelmi művének egyik helyén (III. 80. ff.) a státus-

kormányformákat osztályozza és elemezi; Phytagorást, a ki rejtelmes bölcseimi rendszerében az államszervezés némellj pontjait szinte kiemelte, Thukyd id est, ki peloponnesi hadtörténelmében ismeretes lángelműsége és messzelióóságával az államrendezés és alakulás több jelentékenyebb momentumára utal; főleg azonban Platon és Aristotelest, mint a kikben az egész ókori státusbölcselet úgyszólván legteljesb s legjellemzetesb kifejezői és képviselőire talált. A mi Platót különösen illeti, ennek két *idevágó* munkája „A Köztársaságról” és a „Törvényekről” érdemel kitűnőleg figyelmet⁴⁾. Plato szerint az álladalom egy nagy rendszere a jogoságnak és erénynek, mellynek feladata az, az igazság és erkölcsiséget megvalósítani, az egyénnek az Összeségbei beolvadását eszközölni, s egy minden tekintetben tökélyes és bevégzett emberi életet megalapítani és lehetségessé tenni. Ennek kivitele tekintetéből Plato a státusban mindent, közösnék nyilvánít, tulajdont és családot, növelést és oktatást, életmódváltást és tudományt, a közösség elve szerint szerveztetni és központilag igazgattatni tanácsol. Intézményei, mellyeket javaslatba hoz, jobbára aristocratiaiak; az egyeduralmat elébe teszi a democratiának; három néposztályt t. i. kormányzót, vitézlőt, és iparost különböztet meg; a mellyek jelesül az államvezényletére, védelmezésére, s anyagi javakkali ellátására hivatvák. Plato egész nézletmódjából egyáltalában azt látjuk, hogy az sok tekintetben a görögspártai államállapotokon alapszik; s hogy mint az antik világ egyáltalában, az egyéni személyiség semmibe vételét, az ember természetes szabadsága és ősjogainak szemelőltévesztését tanúsítja. – Sokkal alaposabb és tanulságosabbak azonban Plató műveinél a nagy világbölcseknek, Aristotelesnek politikai és erkölcsi munkái⁵⁾. Aristoteles felfogásmódja és rendszere concret tapasztalati irányzatú; eszmekörében soha sincs a világ úgy, hogy eszmeköre a világban is ne volna; tanainak jelleme sokkal gyakorlatiabb; s ép azért sokkal gazdagabb, eredménydúsabb is mint bármely egyéb ó- vagy középkori íróé. Szerinte a státus, mint egységes létszer, az emberek jóllét- s boldogságra irányzott ösztöneinek, természetének kifolyása, s épen azért az egyedüli út és föltétel is arra, hogy az egyesek és a társadalom céljait elérhesse. Aristoteles az államszerkezetet és formákat mellyeknek helyes és czélszerű elrendezését jó törvények és alkotmányi szabályok által a közjó és közboldogság szempontjából sürgöli, a szerint a mint a főhatalom gyakorlata Egy – Több – vagy minden állampolgárnál vagyon: monarchiainak, aristokratiainak, és demokratiainak nevezi; a mellyek közül föltétlenül egynek sem ad elsőséget, s csak korára nézve látszik az aristokratiai elem által s törvények szerint korlátolt Monarchiát különösen kedvelni; míg többhelyütt egyenesen kimondja, hogy az leszen a legtokélyetesb státusszerkezet, a mellyben a Legjobbak uralkodnak, és a melly a fenálló társadalmi physikai művelt-

ségi és közgazdasági viszonyoknak legmegfelelőbb. Az államhatalmat magát ép oly formán mint az újkori államtudósok, három ágra, vagyis törvényhozás, jogszolgáltató bíraskodás, és végrehajtásra osztja, s hozzáteszi, hogy ennek feladata nem ép abban áll, hogy az absolut jót és helyeset, hanem a viszonyosán czélszerűt, az elérhetőt, és lehetségest vegye czélba. Aristoteles volt e mellett az első, s e tekintetben valóban majdnem valamennyi újabbkori államtudósok felett is álló státusbölcselelő, a ki az államot és annak szerkezetét folytonos egybefüggésében a társalmi s különösen az ipari s gazdasági állapotokkal fogta fel; s ki a politikai psychologia és emberismerettan, a státus életre befolyó kiil tényezők, physikai és geographiai föltételek, teljes méltánylásából indult ki; szóval daczára egyes tévedéseinek, s az államfejlődés aránylag csekély tapasztalatkörének, oly magas polczára emelkedett a politikai belátás és felfogásnak, hogy művei még ma is, két ezer éves műveltségi haladás után, az állambölcsestég és tudomány legbecsesb, legnélkülözhetetlenebb kútforrását képezik. – Utána a görögök körében valami kiváló jelentőségű státusbölcselet nem találunk, s említést még csak egyfelől a Stoikusok iskolája, a mely t. i. az állameszmét a világeszmével azonosítá, s a kosmopolitikus elméletét alapítá meg, másfelől az ismeretes történesz Polybios érdemel, mely utóbbi művének egyik helyén (VI. 3. ff.) a különböző államalkotakat politikai szempontból igen érdekesen és alaposan elemezi, s a vegyes, vagyis a monarchiái aristocratiai és demokratiai elemnek egyesüléséből származó államformának ad elsőséget.

III. A rmi a Romaiakat illeti, ezeknél mint tudva lévő dolog, a Jog és Jogeszme gyakorlati kifejtése és érvényesítése legnagyobb példáival találkozunk, de a politikai elmélet, terén, eredetiséget, s önálló behatást a tárgy lényegébe, hiába keresünk! Legjelesb állambölcselelőjük M. T. Cicero ki „De officiis”, „De Republica” és „De Legibus” című dolgozataiban a politikai elvek nagy körét említi meg, a nélkül azonban, hogy azoknak rendszeres egybefüggése és egysége méltányolására emelkednék. Politikai nézletmódjának főbb pontjait képezi, hogy a státust az embererő és emberész legfényesb szüleményének nevezi; feladatául a jogcs közjöllét megvalósítását nyilvánítja; s ép oly formán mint Polybios a vegyes államformát tartja a legczélszerűbbnek és legtökéletesebbnek. Kívüle a Romaiak közt még csak Pliniust, Senecát, Sallustius és Tacitust⁶⁾ lehet felemlíteni, mint a kiknek irataikban elszórva itt ott politikai elvek és fejtegetések találhatók⁷⁾.

Az óvilág felbomlása és a középkor egész majdnem ezeréves időszaka folyamában a Politikai theoria említésreméltó nyomaival nem igen találkozunk; ámbár tagadhatatlan, hogy a meghonosuló s mindinkább terjedő kereszténység több oly elemeket és tényezőket hozott a szellemvilági mozgalmakba, melyeknek hatása az államelmélet megújulása és

tökélyesbitésére jótékony hatásának bizonyulhatott volna. *Karöltve* ugyanis az Üdvözítő magasztos tanainak meggyökeredzésével az emberi személyiség s egyéniség nagy elve jutott lassankint elismertetésre, a mi természetesen az államtheoriára is jótékonyan és termékenyítőn hatott volna, hogyha az egykorúlag *túlsúlyra* emelkedő egyházi irányok és törekvések, a státus elméletet is uralmuk alá nem vonták, s olly tanok megalapulására alkalmat nem szolgáltattak volna, a mellyek némelly tekintetben ugyan az emberi személyiséget semmibevevő ókori tanok irányában, tagadhatlan haladást képeznek, de másfelől az által sokat ártottak, hogy az Álladalom valódi tiszta gyakorlati és világi fogalmának kifejlését nehezíték és akadályozák! Ennek folyományaké az egész középkori politikai elméletben, a mellynek alapeszméjét a „Theokratia” képezi, az egyházi közrendet látjuk döntő elemként szerepelni, a minek következtében azután a keresztényvilág mint egy nagy Istenország szemléltetett, s minden társadalmi és álladalmi kérdés csak e szempontból tárgyaltatott és oldatott meg. E felfogásmóddal tényleg találkoznak valamennyi középkori állambölcseleknél, egy Sz. Ágoston és Tertullian, egy Lactantius és Iräneus, egy Aegidius Romanus és Patricius, Occám és Gerson, – sőt magánál a 13. század végén működött Dantenál is, a ki „Monarchia” című művében ugyanezen eszméket és elveket vallja. – A fordulatpont e tekintetben csak akkor állott be, a midőn a harmadik rend, a polgári osztály, ellentétben a hanyatló fölbirtoki arisztokráciával, s a középkori feudalisraussal, előtérbenyomult, az anyagi és ipari érdekek nagyobb jelentőségre emelkedtek, a szellem szabadabb mozgalma s az egyházhatalom alóli felszabadulása, az eszmék fejleményét és súrlódását lehetségesíteni kezdé, s egyáltalában maga az újonnan megállapuló európai státusrendszer, az államfelőli elmélekedéseknek újabb lendületet, s az eddigiektől eltérő irányzatot adott, t. i. a 16. század folyamában, a mellyről azonban a következő szakban szöllumk.

¹⁾ A politikai tudomány történeti fejlődése az általános státustudományrendszer fejlődésével, elválhatlan összefüggésben és kapcsolatban állván, az egész jelen fejtegetésben csak olyképen adható a politikai elméletek irodalomtörténeti átnézete, ha egykorúlag és kapcsolatban a velők kiválólag rokon állomjogi s állambölcseleti elméletek is föl-említetnek. – A státustudomány történetére egyébbiránt a következő főmunkák vonatkoznak: Rob. Mohl: Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften. (1855-1859.) II. kötet. Blaquey: History of Political Literatur. (1854 óta.) I. kötet Hildenbrand: Geschichte der Rechts- und Staatsphilosophie (1860 óta.) II. kötet. Buss és Hepp: Geschichte und System der Staatswissenschaft. (1839.) Janet: Hist. de la philosophie morale et politique. (1858.) Benczúr: Társadalmi Rend. 82-147. Felir: Geschichte der politischen Theorieen. (1856.) Vorländer: Geschichte der philosophischen Lehren von Moral, Recht und Staat. (1855.) Ifj. Fichte: System der Ethik. (1850.) I. k. Raumer: Geschichte der Begriffe von Recht, Staat und Politik, (új kiad. 1860.) Tiberghien: Génération des connaissances humaines etc. (1844.) 2 rész. Förster: Deutsche

Monatsschrift. (1853.) Schön: Literatura politica aevi medii. (1836.) Varga: a M. Tudománytárban. Pauler: Bevezetés az Eszjogtanba. (1852.) 40-136. I. Schmitt-henner: Zwölf Bücher vom Staate. (1839.) I. 34-181. I. Rau: Primae, Lineae historiáe politiees. (1816.); míg hosszabb rövidebb irodalomtörténeti átnézeteket a jeles Rotteck – Welckerféle „Staatslexikon” meg a Bluntschliféle „Staatswörterbuchon” kívül Stahl, Ahrens, Rotteck, Lerminier, Rössler, Aretin, Röder művei is tartalmaznak.

³⁾ Az itt következőkről szerző, „die geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomie”. (1860. II. köt.) című munkája 11–33. lapj. kimerítően értekezett.

³⁾ Hogy a politikai elméletnek és tudománynak története fejleményét nemcsak irodalmi művekből, hanem a törvényhozás, a gyakorlati államkormányzat, a népek általános nézetei és eszméiből az államszerkezet felett, meg a szónokok, történészek stb. nyilatkozataiból is meríthetni, kétségen kívüli dolog. Itt azonban feladatunk főleg csak az irodalmi művekre vonatkozik.

⁴⁾ A két munka közötti különbség abban áll, hogy az elsöben Plato túlnyomólag eszményt, az utóbbiban pedig a valóhoz közelítő államelméletet akar kifejteni.

⁵⁾ Jelesül: Octo Libri Politicorum és Nikomachi Ethikája.

⁶⁾ Jelesül Annalisai IV. 33. szakában.

⁷⁾ Említhetők itt még Agrippa és Ma ce na s státusférfiak, kiknek utóbbika remek beszédeiben és javaslataiban a democratia s az egyéni szabadság eszméjének, azután a gondolatés szólásszabadságnak, meg az államkormányzás több szabályelveinek kifejtésével foglalkozik.

14. §.

Folytatás. – B) Újabbkor, jelesül a francia forradalomig.

I. Azon időszak, mely az anyagi érdekek, az ipar forgalom és kereskedelem kifejlését, a klasszikai tanulmányok megújulását, a nemzeti státusok megalapulását, a sajtó fölfödése által eszközölt megszüntetését a tudományi monopóliumnak és szellemi rabszolgaságnak, a polgári elem megszilárdulását, az újvilág megnyílását, a gyakorlati irányoknak túlsúlyra emelkedését, a rationalismust és a hitreformációt hozta meg: ugyanazon időszak egyszersmind kiindulási pontja is lön az államtudományi elméletek megújulásának, kiválólag pedig a státusjog- és politikai tudomány új alapokon és új elvek szerinti fejleményének. – Az Összes új korbelti államelmélet fejlődése egyáltalában két időszakra osztható, a szerint a mint jelesül az 16. századtól fogva, tehát körülbelül Macchiavelli Morus és Bodintól a 18. század végéig vagyis Rousseau és Kantig, s az ezek befolyása alatt végkép kifejlett alkotmányos s közsabadsági elvrendszer megalapulásáig terjed; azután a francia forradalomtól napjainkig, a hol az épemlített alapirány nyomán a modern Jog- és Kulturállandalom theoriája valamennyi ágazataiban és irányzataiban tüzetesebben és tudományosabban kifejtetett, s ellentétben a vele szembeálló részint vallási, részint reactionarius részint vegyes elvű elméletekkel és tanokkal, mindinkább tekintélyesb és befolyásosb polczra emelkedék.

Mint egy valódi szellemi (habár nem is erkölcsi) óriást, ki egy egész államrendszert karol fel eszméiben, látjuk az újabbkori politikai elmélet kiindulási pontján Olaszország hírhedt státusbölcseleit Nic. Macchiavellit, a „Discorsi”, a „Principe” és a „Livius munkája feletti tanulmányok” lángeszű szerzőjét. (1469-1527.) Kiindulva egy az antik álladalmak világnézetével sok tekintetben rokon felfogásból, környezve egy mélyjeiben megromlott és megrothadt társadalmi állapottól, birtokában a legbámulatossabb állam- és emberismeretnek, s gazdag tapasztalásokra építve tanait: Macchiavelli e három munkájában egy egészen új alapokon nyugvó rendszerét nyújtja az országászatnak, a melynek kiváló pontja a korlátlan uralkodói hatalomnak valamely nép feletti megalapítása és fenntartására vonatkozik, jelesül oly végből, hogy általa a kitűzött nemzeti célok és feladatok elértethessenek, s egy mind bel- mind külügyi tekintetben szilárd tekintélyes államszerkezet megvalósíthatassék. A remek szerkezetű s valóban mély politikai belátást s tapintatot eláruló munkák főhiánya, mely tudományi becsületet is csökkenti az, hogy a szerző elmékedéseinek fő elvei azon tévelyes nézeten alapulnak, hogy Jog- és Igazságosság csak tételes intézmények folyománya; hogy a hatalom nem a nép hanem az uralkodó javára és érdekében kezelendő; hogy a fejdelem (ha oly nagy célok kivitelét eszközli, melyek a nemzet s államegész általános jóllétére vezetnek) még az erkölcsi felelősségtől is fölmentendő; és szükség esetében a népet minden politikai s polgári jogaiból kivetkeztetheti; s hogy az eszközök a ez él által mindenkor szentesítetnek és igazoltatnak. – Macchiavelli e fagyasztó elméletének némileges ellentétélet: egyfelől az angol Morus Tamásnak ismeretes „Utópia” című műve (1516) hol az ókori platonismus elvei élesztetnek fel, Botero „Ragion del Stato” (1589) című dolgozata, hol az állam és a társadalom természetét s a fejdelem feladata stb. igen szellemdúsan s az újabbkor szellemében tárgyalatik, Lipsius „Politicozum libri VI.” (1590) Savedra Faxardo” Idea Principis christiani” (1600) irata, Mariana „De rege et regis institutione” (1598) feliratú műve, melyben egyenesen a kényúrügyilkolás helyeseitetik – másfelől pedig a híres francia államtudós Bodin „Six Livres de la Republique” (1576) című államtudományi dolgozata képezi. Bodinnak igen sok észszel s bő tapasztalattal írt munkájában a következő messzehorderejű tétélekkkel találkozunk: Az álladalom egy közös főhatalom által vezetett népösszeségnek, s ennek közös dolgainak rendszere; a közfenség eredetileg a népnek tulajdona; az első államforma a patriarchalmonarchia, melyet azután az egyeduralom, az arisztokratia, és végül a democratia szokott követni; a politikai államintézményeknek meg kell egyezniök a nép általános viszonyaival, alkatelemeivel és irányaival; a státusok hanyatlásának fő oka a nagyon egyenlőtlen és aránytalan vagyongosztásban rejlik stb.: – megannyi nagynyomatékú eszmék, a mennyi-

ben az összes újkori államelmélet több sarkelveit már elég szabatosan és világosan magukban foglalják, s egyúttal arról is tanúskodnak, hogy Bodinnak a világ legnagyobb szakemberei egy Aristoteles, Montesquieu, s mások körében, helyet foglalni, jogos igénye vagyon¹⁾⁻³⁾! – A tizenhetedik század folyamán nagyobb jelentőségre és hirre kapott államtudósok között a Német: Conring (De civili Prudentia. 1662.), Klock, Besold, Keckermannon, azután Spinozán, Hertiuson meg az absolutistikus irányú Graswinkel (De Jure Majestatis. 1642.) és Filmeren (Patriarcha, or natural power of King. 1665.) kívül, kitűnőbb helyet vívtak ki maguknak a szabadelvű Milton (Defensio pro populo anglicano. 1651.) Harrington (Oceana. 1656.) a nemeskeblű de szerencsétlen Algernon Sidney (Discours of Government. 1698.), Puffendorf, Thomasius, főleg pedig Hugo Grotius, Hobbes és Locke. II. A mi különösen Hugo Grotiust illeti, ez, „De Jure Belli et Pacis” (1625.) című művében a státuseszme tisztább felfogásából indulván ki, azt egyenesen a Jog- és Igazságosság létszerének nevezi, mint az emberi akaraton s kényen felül álló tényt tekintí, s céljául a béke, a rend, s a jó öszhang biztosítását tűzi ki. Az államjogot leginkább művének 3. és 4. könyvében tárgyalván, itt újólag az állam eszméjét fejtegeti, a mi pedig annak formáit illeti, egyikhez sem hajlik föltétlenül, ámbár több elveiből, meg különösen onnan, hogy szerinte a népnek még a legnyomasztóbb fejedelemönkény irányában sincs oka passiv engedelmességéből kilépni, az tűnik ki, hogy inkább az absolutistikus államszerkezetnek látszik elsőséget adni. – A második nagyobb befolyású státusbölcselelő, a kit fentebb megneveztünk, az angol Hobbes a „De Give” (1642.) és „Leviathan” című művek szerzője. Hobbes szerint a státus pusztá védintézmény az emberek természetes önzése s egymással ellenkezése leküzdésére; eredetét az emberek önalávetése valami hatalmas fejdelem alá képezi; s ez utóbbi hatalmának, az állam egysége és szükséges ereje tekintetéből mindenkor korlátlanoknak kell lennie. – Míg Hobbes rideg eszmekeire igen sokban Macchiavellire emlékeztet, addig a szabad szellemű s magasb irányú John Locke a „Treatises on Government” (1690.) szerzője Bodinhoz hasonlít, a kinek némelly alapeszméit általa bővebben kifejtve találjuk. A státus jelesen Locke tanítása szerint a tulajdonbiztosítás végett létezik, s épen úgy mint maga a főhatalom a polgárok szabad szerződése és egyezkedésének kifolyása; a korlátolt monarchia, az egyedüli jogos és tökélyes státusforma, mellynek lényegét a nép fenn s égi elv érvényesítése, és az képezi, hogy benne a törvényhozó hatalom a végrehajtótól elkülönözve jelenkezik, s kiválólag a nemzet képviselői által gyakorolatik, olykép, hogy habár a végrehajtó hatalom közreműködik is a törvények alkotásában, a nemzetképviselek által hozott szabályoknak magát alávetni tartozik; főleg pedig az utóbbak beleegyezése nélkül semminemű a d o k a t

ki nem vethet. Egyáltalában bármennyi hiányokkal és félszeg nézetekkel is bővelkedik Locke elmélete, annak mindenesetre fényes tanúsága, hogy a szabad angol alkotmány melly ez időtájban (1689.) végleg megállapított, az állambölcselek figyelmét tüzetesen magára vonta, s azon meggyőződést kezdé költeni, hogy ezen államformában létesítetett először azon közalkotmányi szerkezet, melly az újkori emberiség szabadság- s jogérzülétének leginkább felel meg⁴).

A tizennyolczadik század, mint minden egyéb tekintetekben, úgy különösen a politikai elméletek terén is csak következetes továbbfejlesztője és megalapítója volt azon elveknek és eszmeirányoknak, melyeket a 16. és 17. század pályatörő szellemei az irodalomba bevittek, s általános fővonásokban kijelöltek. – Azon időben ugyanis, midőn a francia absolutismust tetőpontján, a szárazföldi európai státusokat a politikai és kivált pénzügyi bonyodalmak legmagasb polczán, magát a társadalmat pedig az erkölcsi elfajultság legundokabb posványába süllyedve látjuk: ugyanazon időben majdnem valamennyi kitünőbb népeknél akadunk egyes, nemesb keblű s magasbirányú politikai bölcselekre, a kik sóvár pillanatokkal tekintvén az anyagi és állami műveltség hatalom és jóllét pályáján szükeresen előrehaladó Brittor szagra, és különösen annak alkotmányi s kormányzati institutióira, ez utóbbiakat mintegy követendő eszményképet honosaiknak szeméi elébe állítani, s mintegy mentőhorgonyt az általános chaosból és társalmi anarchiából, föltüntetni iparkodtak. – E férfiak körében tagadhatlanul a legfényesb helyet a francia Montesquieu az „Esprit des Lois” (1748.) című ismert classikus becsű és óriási horderejű munka szerzője foglalja el. Montesquieu Angliának meglátogatása, Europa különböző országaiban tett utazásai és tapasztalásai, meg valószínűleg a nagy britt államtudósoknak, főleg pedig Lockenak tanulmányozása következtében, említett művében melly a legkülönbözőbb államtudományi, történelmi és culturhistóriai fejtegetéseket tartalmazza, először ecsetelte tüzetesen az alkotmányos Egyeduralmi államformát, s annak politikai társadalmi és történelmi jelentőségét, hatását, és föltételeit. Alapeszméi az ünnepelet államtudósoknak ezekben öszpontosulnak. Az államok alkotmányi szervezetére az ország physikai, műveltségi, s etimológiai viszonyai bírnak befolyással, úgyannyira, hogy ezek figyelembevétele nélkül e tekintetben sükeres tevékenység nem is gondolható. Az államformák hárman vannak: Köztársaság mellynek éltető eleme és alapelve a polgárerény; a Monarchia, mellynek főrugója a dicsvágy és bec s érzet, és a Despotia, mellynek alapja a félelem, a rémület. A köztársaság azután két különböző alformában nyilvánul, t. i. Aristocrátiában, mellynek föelvé az önmérséklet, és Democratiában, mellynek rugója az erény, és a közszellem. Egy absolut tökélyességű és érvényű államforma nem létezik, de művelt és polgárosultabb népekre nézve

az angol országai bír legnagyobb jelentőséggel s követésre méltó jellemmel. A természeti állapot nem az erőszak és a harc, hanem a béke állapota. Az államfőhatalom háromféle: törvényhozó, bíraskodó és végrehajtó, a melyeknek azonban szabad s alkotmányos állandalmakban meg kell osztva lenniök, úgy hogy egyesítve senkinél se létezzenek, mert ekkor a szabadság szolgáltsággá fajul. A politikai népszabadság lényegét a közéletviszonyok tekintetében! autonómia, vagy önkormányzat képezi. A mi a törvényhozást illeti, ez a nemzet jogát képezi, a mely azonban képviselők, jelesül egy felső és alsó házat képző hongyülésben gyakoroltatik, egyetértésben a fejdelemmel ki a törvényeket szentesíti stb. Egyáltalában Montesquieuről azt lehet mondani, hogy Aristoteles óta alig létezett még állam-bölcselelő, a ki concret gondolkozásmód, alapos tanulmány, sokoldalú tapasztalat s meleg szabadság- s közvetítő érzület által olly nagy mérvben tündöklött volna mint ép Montesquieu, ha mindjárt nem is lehet kétségbe vonni azt, hogy tanainak egyrésze az újabbkori tudományfejlődés által lényegileg megczáfoltatott, vagy legalább helyesebb alapokra visszavezettetett.

III. Montesquieuvel majdnem egykorúlag Angliában a híres bölcselelő és nemzetgazdász Hume Dávidot, a ki az álladalmat a közjó megvalósítására czélzó intézménynek nevezi, s a monarchiái arisiokratiai és demokratiai elemekből alakult alkotmányt legjobbnek nevezi; és Fergus ont több jeles moralpolitikai művek szerzőjét, – Olaszthonban pedig az ismeretes lángelmű Filangieri t találjuk. Ez utóbbi jelesül „La scienza della Legislazione” (1784.) cz. munkájában, az uralkodó korirány szellemében elemezi a státustudomány több kérdéseit; a politikai elmélet alapjának az etimológiát nevezi; a vegyes államalkatot elveti; az esküdtzéki és sajtószabadsági intézménynek hő pártolója; s egyáltalában egyike azoknak, kik a tizenyolezadik századnak mint a humanitás századának, szellemével egyezőleg, a törvények közjórai irányzatát, az emberiség elveknek terjesztését, a jog- és méltányosság érzelem megszilárdítását szerencsés tapintattal és sikerrel előmozdították. – Ugyan e tájban irt és működött Németország újkori Socratese, a bölcselet óriási befolyású reformátora s megújítója, Kant Immanuel. Kant többrendbeli munkáiban jelesül, a szerződésen alapuló státust a jog törvények alatt szabadon egyesült emberi társaságnak nevezi, a melyben a főhatalomnak mindenki engedelmességgel tartozik, a mely főhatalom a törvényhozási, bírói és végrehajtói tevékenységágakban és functiókban nyilvánul. A törvényhozás mindenkor csak az összes nép egyesült akaratának lehet kifolyása, s a legjobb államforma a respublica, mely a népfennségi elvet legtokélyesben érvényesíti; a közszabadság s egyenlőség eszméjét legszéles alapon valósítja meg; lényegében azonban úgy tekintendő, mint olly államalkat, a melyben a nemzetakara t egységes nyilatkozánya, a törvény, az

egyedüli uralkodó. Hogy Kant jog- és államelmélete az összes újkori, kivált német politikai eszmefejlődésnek kiindulási pontjául szolgált, s egész a legújabb időkig majdnem általános elismertetésnek örvendett, különösen említeni tán szükségtelen is!

Az utolsó s leg hatalmasabb állambölcsele e korszakban azonban a világhírű Jean Jacques Rousseau a „Contrat Socialnak” (ou Principes du Droit public. 1761.), a modern republicanusmus abstract liberalismus e nagyhorderejű s rajongással fogadott evangéliumának szerzője. Rousseau említett művében, azon feladatot iparkodván megoldani, miként lehetne a státust öszhangba hozni a természeti állapot és szabadság követeléseivel, azt állítja: hogy az álladalom az emberek eredeti s elidegeníthetien szabadságánál fogva, csak szerződésen alapulhat, a mellynek nyomán minden egyes polgár a közakarát (volonté générale) alkotásához járul, a mellynek magát alájaveni köteles; hogy a főhatalom a polgárok Összeségénél vagyon, kik mint annak részesei állampolgároknak, mint a törvények alárendeltjei pedig alattvalóknak neveztetnek; hogy ezen hatalom mellyet kiválólag a törvényhozás joga illet, általános, feioszthatatlan, elidegeníthetetlen, és csalhatatlan, miután a társadalom ollyasmit, a mi önlétele és érdekével ellenkeznék, nem akarhat, nem rendelhet. A végrehajtó hatalom gyakorlása Rousseau szerint a kormánynál vagyon, ollykép azonban, hogy annak jogai nem szerződésen, hanem mindenkor visszavonható felhatalmazáson, vagy megbízáson alapulnak. A kormány elrendezése szerint a státusok: aristokratiák, monarchiák, democratiák; a melly formák közül föltétlen elsőség egyiknek sem tulajdonítható, s míg például kiterjedelmű országokban a democratiái lesz inkább helyén, nagyobb s gazdag államokban a monarchiának lesz elsőbbsége ⁵⁾). Végre sajátzerű momentuma Rousseau elméletének az, hogy ő a népfennséget minden előtte élt állambölcseleknél szélesb alapokra fektette; hogy a képviseleti elvet elvetette; az általa javallott államszerkezet biztosítására különféle ó-római intézmények fölélesztését tanácsolta stb. – Rousseau val a politikai theoria e korszakbeli fejleményköre végére ért; s a gyakorlati államvilág épügy mint a szellemi, nehéz tusákon és küzdelmeken keresztülhatolásra volt utalva, mielőtt napjaink tisztultabb s alaposb állam felfogásmódjához emelkedhetett, a minta következőkből ki fog tetszeni.

¹⁾ Nem szükség különösen említenünk, hogy ez átnézetben csak a legkiválóbb, s a politikai és státusjogi tudományra nézve legbefolyásosb állambölcseleket említhetjük fel, míg a többieket, a kik valamely jelentékenyebb elmélettel az irodalmat nem gazdagították, hallgatással mellőzzük; utalva egyszerűen a fent megérintett (§. 13. Jegyz. 1.) terjedelmes szakmunkákra.

²⁾ Ép olly formán mint Platonak „Köztársasága” és „Törvényei” közt, vagyon különbség IV Tacchiavelli, „Principe” je és „Liviussa” közt, a mennyiben az utóbbi a szabad-

ság, amaz pedig a kényuralom teoriáját tartalmazza. V. ö. Mohl: Lit. Gesch. III. 526. sk. és Vorländer: id. mű. 88. s.k. lap.

³⁾ A népfennségi elv szinte megvan már határozottan Bodin munkájában. V. ö. B a u-drillart: J. Bodin et son temps. (1853).

⁴⁾ A 18. század elején kiváló jelentőségű írók találunk a hollandszármazású Huber Ulrikban, ki „de Jure Civitatis” (1705.) művében az álladalmat szerződésre, de az ember s társadalom erkölcsi természetére is alapítja; a demokratiai államformát leginkább dicséri, az államhatalmat korlátoztatni tanítja stb.

⁵⁾ Minthogy azonban R. szerint a nép bármikor elveheti a főhatalmat monarchájától vagy az egyideig túrt arisztokrátiától (Contrat Soc. III. 18. ff.) önként következik, hogy mindég csak a demokratiát tekinti az egyedüli jogszerű államalkatnak!

15. §.

Folytatás. Legújabb kor, jelesül C) a tizenkilencedik század.

I. A francia forradalom világrázkódtató befolyása, meg a vele egykorúlag uralomra kapott politikai eszmék és irányzatok következtében: Europa valamennyi cultúrnépénél tagadhatlan lendületet vön a státuselmélet fejlődése, úgyannyira, hogy a XIX. század folyamában, egész hosszú sorával találkozunk a legkülönbözőbb politikai eszmerendszereknek, a mellyek alapján azután tudományunk előhaladása és tökélyesbedése a legnagyobb mérvben jelenkezett is. – A mi ez uralkodó irányokat és befolyásosb iskolákat illeti, ezek, a szerint a mint maguk az államélet terén egymással küzdő és tusakodó politikai pártok, egyáltalában három főosztályra szakadnak, és ugyan egyre, a melly az a lkotmányos képviselői monarchiát s annak intézményeit képviseli; egyre melly a köztársaság és a népuralom megalapítására törekszik; és egyre melly ellentétben az összes, újkori szabadság-elvekkel és törekvésekkel az absolutismus, és a korlátlan egyeduralom mellett emel szót, s a szerint a mint vagy a középkori hűbériség, vagy pedig a vallás-egyházi uralom szempontjából indul ki, két részre oszlik, t. i. egy conservativ-feudal, és egy theocratico-egyházselvi pártra. Ez iskolákra nézve egyébiránt általában azt lehet megjegyezni, miszerint a 19. század valamennyi valóban nagy és befolyásosb államtudósai túlnyomólag az alkotmányos monarchiái iskolához tartoznak; hogy a republicai irányban csak Frankhon, az Éjamerikai Unió és Németország egykét szakembere halad; az absolutistikus párthoz pedig csak a Németek meg a Francziák némelly kitünőbb tehetségű státusbölcselei szítanak. – Mi a következő átnézetben az egyes cultúrnépek csak valóban tekintélyesb, s kitünőbb politikai íróit, s pedig időrendi sorozatban említjük fel ¹⁾, egyszerűsítés végett nem osztályozván azokat több különböző iskolák szerint; és ugyan a mi

A) Az Angolokat, a kik az újabbkori államtudomány kifejlése és

tokélyesbitéséhez legnagyobb mértékben járultak s kiválólág az alkotmányi politikának a kormányzati! szoros kapcsolatát mindég leginkább szem előtt tartották, illeti, ezeknél az államjog és a politikai theoría irodalmi mezején a következők tündették ki magukat különösen. Először az angol államalkotmány jeles fejtegetője ü elől me mellett Edmund Burke, a világhírű parlamenti szónok és státásférfiú, a ki „Reflections on the French Revolution” (1790.) című művében az állam eredetét nem a szerződés és az egyéni akaratkény, hanem a történelemre vezeti vissza; az állami és politikai szabadságnak szükséges korlátaira utal, a fejedelmi hatalom kiterjesztése mellett szavaz, az államügyek kezelésében és intézésében a fenn-tartás és az eszélyes reform elvét ajánlja s egyáltalában a franczia forradalom borzadalmi által elkésérített kedélyhangulatában, a nép-szabadság s alkotmányos jogélvezet körét, tetemesen megszorítani kívánja. Utána kitűnő hírre tett szert a republikánus sőt communistikus irányú Godwin, „Political Justice” (1796.) című munkájával, mellyben minden társadalmi bajokat egyenesen a kormányok és fejedelmeknek rója fel, sa legszélesb democratiai alapú álladalomszerkezetet dicséri. Némelly tekintetben evvel hason irányú, ámbár hasonlíthatatlanul alaposabb és sokoldalúbb az U tili tar is mus szellemdús apostola, a világhírű Jeremiah Bentham, ki századunk elején több classikus becsú, ámbár inkább a jog- és törvény-hozás körébe tartozó munkával gazdagította az irodalmat, és segítette megalapítani az igazgatás és kormányzat alaptanait²). A század második tizedében említésre méltó politikai munkával lépett fel J. Craigh: „Elements of Political Science” (1814. ném. 1816.), mellyben felette szabad-elvű irányban a fejdelem és a kormány a nép kedveért és javára felállított-nak és hivatottnak nyilvánítatik, s kivált a népszabadsági jogok legszélesb democratiai alapokon kiterjesztése ajánltatik. A legújabb korban, mint tekintélyesb politikai író (a mint státusférfiú és szónak is méltó hírre szert tett) Lord Brougham lépett fel, Munkája melly „Political Philosophy” cím alatt (1840-1844.) három nagy kötetben majdnem az összes állam-tudományokat tárgyalja, kivált annyiban is igen becses, a mennyiben az alkotmányos monarchia intézményeit különös szakavatottsággal s gyakorlati tapintattal tárgyalja. Hiánya csak az, hogy benne mélyebb elméleti s philosophiai alapvetésnek nyomaira alig akadni, s hogy a munka inkább egy roppant adathalmazhoz mint rendszeres egészhez hasonlít. - Anglia legújabbkori állambölcselei sorában mint kitűnőbbet csak még Smith O'Brient egy democratikus irányú kormánytan szerzőjét, Millt, Whewellta nagyhírű philosophot s egy „Morality including Polity” (1854.) című munka szerzőjét, Corne wall -Lewist, kinek munkáját a „Politikai Módszerről” már többször dicsérettel fölemlítők, és G. Bowyer, nevezük, melly utóbbi „Commentaries on universal public Law” (1854.) című nagyobb munkájában a bölcseleti közjogot tárgyalván, többhelyütt politikai elveket

is fejteget, s annyiban sajátlagos irányú, a mennyiben tudunkra az egyetlen nevezetes britt státustudós a ki a vallásegyházi elemet az állammal szoros befüggésbe iparkodik hozni. Egy másik érdekes pontja fejtegetéseinek az, a hol az államhatalommegosztás elvét a státusegység elveivel törekszik öszhangba hozni.

B) Gazdagabb és sokoldalúbb mint az angol irodalom, a Francia, státusjogi és politikai irodalomtermelvények tekintetében. Legkitűnőbb képviselőit ugyanis a politikai elméletnek a következők képezik. Legelőször is az ismeretes Sièyes a ki „Qu'est-ce que le tiers état?” (1788.) művében legelőször szállalt fel a harmadik néprend politikai jelentősége mellett, s követelése, hogy az államalkotmány épülete kitűnőleg arra építessék. – Nagy befolyással az alkotmányos monarchiái elvek kifejlésére volt Benjamin-Constant a ki századunk második és harmadik évtizedében számtalan kisebb nagyobb de mindannyi jeles értekezésekkel, mellyek „Cours de Politique constitutionelle” czím alatt (1818 stb.) rendszerezve adattak ki, törekedett a népszabadsági intézményeknek érvényt és elismerést szerezni. – Nyomdokaiban jártak azután Hello: „Du Régime constitutionnel” (1830.) Pages: „Droits politiques” (1817.), a higgadt irányú Massabiau „Esprit des Institutions politiques” (1821.) Dounau: „Sur les garanties individuelles” (1822.) Tracy: Commentaire sur l'esprit des Lois” (1819.) Jouy: „La morale appliquée à la Politique” (1824.) című műveikkel, főleg azonban a mint nemzetgazdász és történész is európai hirre kapott (szweitzolász származású) Simonde de Sismondi, a ki „Etudes sur les Constitutions des peuples libres” (1836.) cz. munkájában, az államszervezés és kormányzás több főkérdését valódi státusférfiúi tapintat, lángész, és alaposággal fejtegeti, s kiválólag a nemzetfennségi elméletet, az egyeduralmi tant, és a választásügyi elveket vonja új szempontbóli tárgyalásnak alája! – A legújabbkori francia államtudósok közt mellőzve a középkori irányú Debonald, Maistre és Ballanche-t, fényes helyet foglalnak el Guizot, számos történeti és státusjogi munkáival⁴); Billard: a respublikái szerkezet felett kiadott művével (1837. 1848.) Cormenin, a közigazgatási politika egyik kitűnőbb megalapítója (De la Centralisation. 1840.) Courtet de l'Isle (La science Politique). Laferrière a legnagyobb francia közjogtudósok egyike s a nagy „Droit publique et administratif” (1854.) szerzője; Laboulaye, azután Schützenberger a ki „Lois de l'ordre sociale” (1850. II. köt.) művében a közársasági státusjog alapelveit fejtegeti; Remusat a ki legújabban megjelent „Politique Liberale” (1860.) cz. dolgozatában a 89-ki forradalom vezérelveit szellemdúsán védelmezi és fejtegeti; Vacherot a ki a „Democratiáról” szolló dolgozattal (1860.) Ad. Garnier: „Morale Sociale” (1850.) című ethiko-socialis jellemű értekezéseivel, Béchard (Administration de la France. 1851.) Prevost-Paradol ki „Etudes parlementaires” című

értekezései; Dupontwhite a ki „L'Individu et l'État” es „De la Centralisation” (1856. 1859.) dolgozataival, Odilon-Barrot a ki legújában a Centralisatio lényege s gyászos hatásairól írt (1861.) művével gazdagította a politikai irodalmat; végre Alexis Toqueville a remek „Démocratie en Amérique” (1839.-1841. 5. köt.) és „L'Ancien Régime et la Revolution” (1856.) című nagyobb terjedelmű munkák hallhatatlan szerzője, a ki a köztársaságra nézve ugyanazt tévé, illetőleg adá munkájában mint Montesquieu az alkotmányos monarchiára nézve. – Nem sok használható, de annál több paradoxonokat magában rejtők végül a hírhedt Proudhonnak politikai művei, mellyek közöl csak az 1843-ban megjelent „Creation de l'Ordre dans l'humanité,” az 1853-ben közzétett „Principes d'Organisation sociale,” és a legújában tilalommal sújtott „La Justice dans la Revolution et dans l'Eglise” címűt említjük meg⁵⁾.

II. C) M í g az angolok a gyakorlatiságot s a gazdag élettapasztalatokat, a francziák a formaszépséget és könnyű szellemdús modort honosították meg tudományunkban, addig a Németeket illeti az érdem, hogy a Státusjog és Politika bölcséleti és historiai alapjaira visszavezettetett, rendszerezetett, s elméletileg alaposabbá, bevégzettebbé vált. – Sokat tőn e tekintetben Kantnak, Hegelnek és Krausenak filosofiai rendszere egyfelől, és a német jogtörténelmi iskolának működése másfelől, úgyhogy majdnem valamennyi kitünőbb szakférfiak lényegileg azon alapokon állanak, mellyek az említett iskoláktól megvetettek. A legünnepeltebb nevek, mellyeket eddig a német államtudomány fölmutathat, a következők: Schlötzer („Allgemeines Staatsrecht und Staatsverfassungslehre.” 1803.) aki körülményeit s korát tekintve, meglepő szabadelműséggel nyilatkozik; Krug (Staatswissenschaft. 1824.) Rotteck (Staatslehre. 1829.) Jordan (Staatsrecht. 1834.) Aretin (Staatsrecht der constitutionellen Monarchie. 1824. 1837.) Pölitz (Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit. 1825.) Spittler (Vorlesungen über Politik. 1828.) Luden (Staatsweisheit. 1811.) Weber (Politik. 1823.) Hoffmann (Staatsbürgerl. Garantien. 1830.) kik mindannyian Kant nyomain haladnak, s az alkotmányos monarchia szellemében írnak; K. S. Zachariae (Vierzig Bücher vom Staate. 5. köt. 1832. 1843.) a ki először kísérté meg egyetemiebb szempontból az államtudományokat fejtegetni; Mal chu s a ki (Politik der inneren Staatsverwaltung. III. köt. 1823.) a belügyi kormányzatot először tárgyalta alaposan és szakavatottsággal; Dahlmann (Politik. 1835. 1847.) a ki mint Montesquieu Frankhonra, úgy Némethonra nézve iparkodott a britt államalkotmányt mint utánzandó példányt felállítani; Röder (Politik des Rechts. 1837.) a ki a lángszellemű bölcselőnek Krausenak jog- s államtani elveit iparkodott a legszabadabbelvű alapokon a politikába és státusjogba bevinni; Schmitt h e n n e r k i (1839-ben megjelent államtud. munkájában) a conservativ és liberal irányt törekvék egyeztetni; Pfizer (Gedanken

über Recht, Staat und Kirche. 1842.), a ki az alkotmányos monarchia legszabadabbalvú szöszöllóinak egyike, Roc hau (Realpolitik. 1859.) Bluntschli (Allgemeines Staatsrecht. 1852. 1857.) a ki a hisztóriai és a bölcseleti irányt közvetíti gondolatdús, valódi státusférfiúi tapintattal s széles tudománynyal írott művében; Zop fi (Staatsrecht. 1846. 1855.) Held (Verfassungsrecht. 1854.) a kik a positiv államjogot is fejtegetik; Haller (Restauration der Staatswissenschaft. 1816.) Vollgraaf (Politik. 1828.) Stahl (Philosophie des Rechts und des Staats. 1845. III. köt.) Adam Müller (Elemente der Staatskunst. 1811. III. köt.) Br an diss (Der Staat auf christlicher Grundlage. 1859.) mint a feudal- és egyházi irányú nézletmód képviselői; Struve (Staatswissenschaft. 1847.) és Fröbel (System der sozialen Politik. 1847.) mint republikánusok; s legújabban Rudolph Gneist a classikus angol közjog szerzője, Lor. St ei n az államtudományok rendszerének új szempontbóli fejtegetője, Rössler a Hegel-féle állambölcselet új rendszerezője; Hildenbrand a legújabb jog- s áuibölcseleti író, meg Rob. Mohl, ki harmincz éves tanulmányainak dús gyümölcseit és termelvényeit az utóbb lefolyt öt hat év alatt kezdé rendszerezett alakban közrebocsájtani. (Geschichte und Literatur der Staatswiss. 1855. III. köt. Staatsrecht, Völkerrecht und Politik. 1860. ff. Encyclopädi. der Staatsw. 1859. Polizeiwissenschaft. 1844. 3. k.)⁶⁾

D) A mi a többi európai és amerikai népek et s írókat illeti, ezek között még csak a következők érdemelnek tüzetes említést. 1. Olaszországban: Lampredi (Jus publicum universale. 1777.) Baroli (Diritto privato e publico. 1837.) Rosmini Serbati (La società. Filosofia del diritto. 1839.) Tolóméi (Corso de diritto naturale. 1849.) Soria de Cri s pan (Philosophie du droit public. 1853. ff. IX. köt.) és Ricci (Del Municipio. 1847.) Romagnosi, Taparelli, Ambrosoli, Ventura (Sul potere publico. 1859. 2. vol.) 2. Spanyolországban: Colmeiro (Derecho politico. 1844.) Don os o Cortes (Lecciones de derecho politico. 1837.) a portugall származású s democratikus irányú Pinheiro-Ferréira (Droit public, etc. 1832) 3. Schweizban: C h erb ulie z (Garanties constitutionnelles. 1838.) 4. Belgiomban: Destrivaux (Droit public. 1849. 2 köt.) 5. Hollandiában: de Val, Tex, és mások. 6. Ejamerikában: Franklin, Payne, Adams (Defense of the constitution etc. 1788.) Story (az amerikai alkotmány remek commentátora. 1844.) Hamilton, Madison és Jay (a Federalist nagyhirű szerzői.) Lieber (Political Ethics. 1839. Civil Liberty and Selfgovernment. 1853.) a német származású s alapos állambölcselet; Wilson a Law-Lectures jeles írója, és legújabban Calhoun a „Disquisition on Government” című rabszolgavédő munka ismeretes szerzője, meg az ismeretes nemzetgazdász Carey: „Social Science” (1858-1860. III. köt.)⁷⁾ Végre 7. Magyarországra nézve alig szükség említenünk, hogy Széchenyiben, Desewffyben, Keményben,

Szalayban, Csengeriben, Paulerban, Récsiben, Karvasjban s Báro Eötvösben olly jeles szakembereket bír, kik a külföld bármelly népének is dicsére válnának ⁸⁾).

¹⁾ Nem tartjuk jelesül szükségesnek a részletes ismertetést az egyes – szaktudósoknál azért sem, mivel magában az egész munka folyamában amúgyis mindeniket még pedig többször is idézzük.

²⁾ Jelesül a „Törvényhozási Ügyrend,” a „Büntető politika” stb. ilyenemű művei által.

³⁾ Lehet idesorolni még a következőket is: Lorimer: Political progress not necessarily Democratic. (1857.) Hildreth: Elements of Politics. (1854.) Wrotesly: Thoughts on Government. (1860.) Dick: Nature and office of State. (1848.) Grossmith (Government upon first principles. 1860.)

⁴⁾ Például a „Polgárosulás története” a „Democratia Európában s Franklonban” (1837. 1849.), az alkotmányos Népképviselési Rendszer története” stb.

⁵⁾ Ide sorolható még: Macarel (Droit politique. 1823.) Thorombert (Principes de la Politique. 1825.) Girardin (Politique de l'Avenir. 1857.) Riche-Gardon (Doctrine démocratique. 1850.) Alletz (De la démocratie nouvelle. 1837.) Martin (La Science Sociale, au point de vue des faits. 1851.).

⁶⁾ Fröbel: legújabbban „Theorie der Politik” (1861) című művében alkotm. monarchistává lett. – Említendők még: Eisenhart (Philosophie des Staats. 1843.) Eckendahl (Allgemeine Staatslehre. 1848. 2. Ed.) Planta (Wissenschaft des Staats. 1852.) Schleiermacher (Staatslehre. 1845.) Fries (Politik. 1848.) Leo (Studien zu einer Naturgeschichte des Staats. 1833.) Türkheim (Betrachtungen über Staaten-und Verfassungspolitik. 1842. 2. köt.) Welcker (többrendbeli munkáival.) Rönne: Staatsrecht der preussischen Monarchie. (1858. ff.) Schübler (Der organische Staat. 1847.) Walesrode (Democratische Studien. 1859.) Strauss (Briefe über Staatskunst. 1856.) Busz und Hepp (Geschichte und System der Staatswissenschaft. 1839.) Erdmann (Philosophische Vorlesungen über den Staat. 1852.)

⁷⁾ Meg Channing a nagyhírű unitárius-apostol.

⁸⁾ Ide helyezhetők még: Virozil; Szeremley (Politika. 1844.), Benczur (a társadalmi Rend és Szabadság Elméletei. 1848.), Húnfalvy Pál, Szontágh, Mocsáry, Lónyai, Lukács és mások.

ELSŐ RÉSZ.

ALKOTMÁNYI POLITIKA.

Első Könyv.
Az Államhatalom és a Népszervezet

I. Fejezet.
Az Államalkotmány általában.

16. §.
Az állam alkotmány vagy alapszer kezet általában.

I. Az álladalom alapszerkezete vagy alkotmánya alatt a „Státus alapzatát és alkatát, vagyis azon organikus rendszabályok és intézmények összeségét értjük, a mellyek szerint az Egész és annak alkat-elemei egybefüggése; az államhatalomnak s a népnek egymás iránti jogviszonylata; az országglás- és kormányforma; meg a főhatalom gyakorlásában résztvevő vagy arra befolyó műszervek megállapítvák; az áliam minden elemeinek és hatalmainak tevékenységköre kijelöltetik; szóval a státuseszme praktikus megvalósítása és a közczélok elérésére szükséges létegetet s szerkezet fővonásaiban meghatározatják¹⁾! – Ellentétben a Kormányzattal, melly a társadalom vezényletével, és az alkotmányban kitűzött elveknek és szabályoknak foganatosításával foglalkozik, s így az államműszervek functióinak foglalátát képezi: az Államalkotmány tulajdonkép az alapzatokat veti meg, a mellyeken az összes nép- és államelet mozog; a formákat és határokat jelöli ki, a mellyek szerint és között a társadalmi erő- érdek- s akarategység és nyilvánulás Jétesitetik; s a közhatalomnak a népre, és a népnek a közhatalomrai befolyása és hatása általában és alakilag rendeztetik²⁾⁻³⁾.

„Alkotmánynyal” (tágértelemben véve), az az bizonyos szerkezetűei s benső életművezettel, a mellynek alapján a társadalom mint egy egységes egész, közakarát és közerővel önlétét s politikai szervezetét biztosítja, minden álladalom, még maga az önkényuralmi is bír, a mennyiben olly általános (szokások hagyományok útján fejlődő) alapok és formák nélkül nem is gondolható, a mellyek működésének, létezésének szükséges föltételeit képezik. – A mi a státusok ez alapszerkezetének eredetét és megalakulását illeti, ez vagy az idők folyamában, szokások erkölcsök és

történeti viszontagságok nyomán, történik; vagy pedig az államalkatot s szervezetet illető jogelvek és alaptörvények pozitív szerződészerű megállapításának folyománya. Az utóbbi esetben az államszerkezet, mint egy a státus összes benső életét szabályzó főfeltételek felett államuralkodó és nemzet között kötött szerződvény jelenkezik, a mellyben mind a státusfő mind a nép jogai és kötelmei meghatározhatnak, s a melly szerződés alapján az ország ellentétben az abszolút országokkal, a hol t. i. az uralkodó a nép irányában semminemű pozitív s törvényileg megállapított korlátoknak alávetve nincsen: alkotmányos áíadalomná válik. – Es ez az „Alkotmány” szónak második vagy szűkebb értelme (megegyezőleg a „Constitutio” vagy a franczia „Charte” szóval); a hol azután az ez alkotmányt megalapító szabályok és intézmények állami „Alaptörvényeknek” (Leges Fundamentales) hivatnak⁴). – Az alkotmányi törvények vagy tüzetesen arra a célra kiadott okmányokban írásba foglaltatnak és összegyűjtetnek, vagy csak különböző helyeken és időben megállapított elveken alapszanak; és így: írott vagy nem írottaknak nevezetnek⁵). Az államalkotmányok, daczára annak, hogy az összes államszerkezeti organismusban kitűnőleg a szilárd s maradandósági momentumot képezik, szinte nincsenek kivéve a fejlemény és változás nagy természetörvényének uralma alól, a mennyiben egykorúlag és pár vonatosán magával az általános nép- és társadalomélettel, s művelődéssel, általalakulnak; s mint tulajdonképeni szüleménye a nemzetek jelleme, történeti viszonyai, és fejlettségi állapotainak, mindenkor többé kevesbbé hű képmását és kinyomatát is képezik a népek kulturai állása, szellemi anyagi irányai és törekvései, tulajdonságai, világnézlete, és polgárosultságának! – Eleinte ugyanis jobbára szokásokon és hagyományokon sarkallva, rendesen egyeseknek vagy keveseknek politikai túlsúlyjára fektetve: a nemzeti életféjlődésnek azon stádiumában, a hol a nyomozás, az észelviség, és a reflexió előtérbenyomul, az emberszemélyiségi s egyenlőségi elv mindinkább elterjed, s elismerésre talál, s az uralkodó hatalmak tévelyei vagy visszaélései inkább kezdetnek éreztetni: rendszerint az államalkotmányok is magasb stádiumba lépnek át, jelesül a mennyiben majd a békés reform és egyezkedés útján, majd forradalmi rázkódtatások közepette, látjuk új alapokra emelkedni, általakulni; kitűnőleg pedig szerződések nyomán maguk a nagykorúvá vált népek által az uralkodás és kormányzás formáit megállapítani⁶). Legsükeresbben s legbiztosb eredménnyel egyébiránt akkor alakítatnak át az alkotmányok, hogyha a létszeres alakulási ügy folyam törvényei szerint, és azon természetes politikai közlönnyök és műszervek által foganatosítatik, a mellyek a nemzeti törvényhozás- és vezényletre hivatvák, vagyis a nemzet képviselői és a kormányzati hatalomnak összműködése és közremunkálódása által⁷). Nem lehet egyébiránt kétségbevonni azt, hogy olly politikai fejlemfokokon, a hol valamely nép még

valódi állami öntudalomra nem jutott, erre még csak egy magasb kéz által mintegy előkészítendő: az egyoldalúlag, vagyis a nemzetképviselők közreműködése nélkül, maga a kormány, az uralkodó által megállapított úgynevezett engedményezett (octroyirozott) alkotmányok⁸⁾ is czélszerűek lehetnek, ép úgy mint azok, a mellyek rendkívüli körülményekben, a kormány közreműködése nélkül, egyoldalúlag a nemzet képviselői által alkottattak, néha szükségeseeknek, sőt ép elkerülhetetleneknek mutatkoznak. E tekintetben egyébiránt a történelem és tapasztalás azt bizonyítja, hogy valamint a forradalmi korszakokban életbehívott alkotmányok idővel mérsékeltebb szellemben és iránybani módosítást szükséglenek, épúgy az engedményezetteknek (ha az engedményező által egyáltalában fenntartatnak, s meg nem csonkítatnak) sorsa az szokott lenni, hogy rövid idő múlva már lényeges javításokra szorulnak, és a népszabadság igenis szűkreszabott határainak és körének, kiebb terjesztését tüntetik fel visszautasíthatván szükségkép!

II. A mi az alkotmányok nemeit és felosztását illeti, erre nézve eltekintve a már fölemlített különbségtől: szerződéses és engedményezett alkotmányok között, egyáltalában osztályozhatjuk az alkotmányokat: vagy azon momentum szerint, hogy kinek adják kezeibe tulajdonkép az állami főhatalmat; vagy a szerint hogy milly módon és milly irányban gyakoroltatik tüzetesen azon főhatalom. Az első tekintetben tehát meglehet különböztetni monarchiái aristocratiai és democratiai alkotmányokat, jelesen a szerint a mint az uralkodás és főhatalom vagy egy monarchánál, vagy a kitünőbbek rendjénél, vagy a népösszeségnél vagyon. Az utóbbi tekintetben meglehet különböztetni: absolut vagyis korlátlan, és képviseleti vagy korlátolt alkotmányokat. Az absolut alkotmány jelesül az, a hol a főhatalom birtokosának akarata egyedül a közvetlenül uralkodó; míg korlátoltnak az nevezetük, a mellyben a nemzet vagy általában vagy egyes rendek és osztályai szerint valódi politikai személyiséggé lévén szervezve: a főhatalom gyakorlatában az uralkodót ellenőrzi, korlátolja, s a népérdekeket az uralkodó érdekei ellenében érvényesíti és biztosítja. Az absolut alkotmányban, az uralkodó akarata olly kizáró jellemmel, és súlylyal bír, hogy azon szükséges elientétség vagyis különbség, melly a nemzetben kormányzó és kormányzottak, uralkodó és nép által képviseltetik, kifejezésre nem is talál; a mi mind a monarchiában mind a democratiában előfordulhat; mert absolut monarchiává változtatja ez alkotmány a státust akkor, hogyha az uralkodó egy egyes physikai személy, melly magát az állammal és nemzettel azonosítja; valamint absolut democratiává akkor, ha az összes nép organikus tagozat nélkül, egész tömegében közvetlenül birtokolja és korlátlanul gyakorolja a legfőbb államhatalmat. – A képviseleti és korlátolt alkotmány ellenben a nép befolyását sőt részeltetését a közügyek elintézésében megállapítja; de mind

az uralkodót mind a népet a főhatalom gyakorlatában bizonyos törvény-szerű, és a jogosság, az észszerűség, és az állami eszély által követelt, korlátok közé szorítja; s egyáltalában egyenes ellentétben állván minden autocratismus és despotismussá, minden anarchia vagy dictaturával: a státusban egyesült emberiség összes céljainak s rendeltetésének a legmegfelelőbb⁹⁾).

¹⁾ V. ö. Krug: Über Staatsverfassung. (1806.) Schlötzer: Staatsverfassung. (1816.) Hoffmann: Tübinger Zeitschrift. (1844. 1. 191. s k.) Welcker: Art. Staatsverfassung a Staatslexikonban. XII. köt. Zöpfl: Staatsrecht. 242-245. 1. – Az alkotmányok illymódoni értelmezése már Aristotelesnél is található. 1. Politik IV. könyv. 1. fejt. továbbá III. k. 1. és 4. fejt.

²⁾ Legtágabb értelemben a státus egyetemes szerkezetét t. i. mind alkotmányát mind kormányzását is lehet Alkotmánynak nevezni.

³⁾ Hogy az alkotmány nem pusztán az állami jogrend részeként tekintendő, hanem még az állami eszély, a státusiód, az államoral szempontjából is méltánylandó, Mohl (Encyclop. 131-132.) állítja.

⁴⁾ Millenyek például Anglia, Magyarország, Éjamerikai Unió, Belgiom stb. alaptörvényei. 1. erről bővebben: Story: Commentaries on the constitution of united states. (Ném. kiad.) 128. s k. lap.

⁵⁾ Illy alkotmányi s részben alaptörvények például Angliában: az 1215-ki Charta; a „Petition of Rights” (1627-ről); a „Habeas-Corpus” acta (1679-ből); az 1689-ki „Bill of Rights” stb.; Éjamerika Unióban az 1776-ki függetlenségi nyilatkozvány, meg az 1787-ki államalkotmánytörvény; Frankhonban az 1793-ki Alkotmány; az 1814-ki Charta; az 1830-ki és 1848-ki alkotmánytörvény; Németországban az 1848-ki birodalomtörvény; Austriában az 1849. Marcziusi birod., alkotmány; Belgiomban az 1831. Marczius 3-ki törvény.

⁶⁾ V. ö. Ahrens: Naturrecht. 116. s k. 1. és Eötvös megjegyzését id. m. I. 415 lapj.; valamint Aristo tel. Pol. Lib. V. cap. 7.

⁷⁾ Illy esetekben az alkotmány mint bilaterális szerződésből származó: szerződésesnek neveztetik, s azon tulajdonsággal bír, hogy mind megváltoztatása és megszüntetése, mind magyarázata és értelmezése csak mindkét félnek megegyezése és özműködése útján történhetik.

⁸⁾ Hlyen volt például XVIII. Lajos Chartája 1814-ben; Sándor orosz czáré 1815. Lengyelhonra nézve, – Ferencz József austriai császáré 1849-ben.

⁹⁾ Lásd Levita: Die Volksvertretung im Repräsentativen Staate. (1850.) 21.lapon, és Szalay: Státusférfiak Könyve. I. 17-19. lap.

17. §.

Az alkotmány kellékei és szükséges tulajdonságai.

I. Valamint az álladalom a világtörténet legnagyobb, s legfenségesb alkotványa, úgy egy az államban élő emberiség rendeltetését és céljai megvalósítását lehetőleg előmozdító, és biztosító Alkotmánynak (mint az összes államerő, hatalom, tekintély és jóllét leghathatós tényezőjének) meghonosítása és létesítése, nemünk legnagyobb és legfontosabb fel-

adatai egyikének nyilvánítandó. – E feladatot egyedül a lehető leg-tökélyesb polczra emelkedett államművészség, vagy országászat oldhatván meg, mindenekelőtt hivatásában áll tudományunknak, azon kellékeket és szükséges tulajdonokat legalább általában¹⁾) és fővonásokban kijelölni, a melly kellékek és tulajdonok egy tökélyes és a társadalom egyetemes közccéljainak megfelelő államalkotmány kiváló alapjait és föltételeit képezik, s minden állami szervezés és rendezésnél tüzetesen szem előtt tartandók.

Ezeket figyelembe véve, s tekintet nélkül az egyes valóban létező álladalmak és népek különböző viszonyaira és állapotaira, egyáltalában azon államalkotmányt fogjuk a legmegfelelőbbnek és legtökélyesebbnek nevezhetni, a melly mindazon főkellekeket és tulajdonságokat magában rejtji, a mellyek a státus valamennyi ez élj ai n a k lehető iegbiztosb s legteljesb megvalósításához megkívántatok; s a mellyek segélyével a nemzeti közszabadság, és a joguralkodás; a rend, és az összhang; a haladás és a tökélyesbedés; a különböző társadalom-elemek és osztályok czélszerű összforrasztása és kölcsönhatása, leginkább elérhető. Az országásztan szempontjából csak azon államalkotmány nyilvánítható különösen czélszerűnek és megfelelőnek, melly az állami főhatalomnak szervezetét és hatáskörét olykép állapítja meg, hogy annak lehető legnagyobb egysége erőtelje és hatálya, a lehető legnagyobb polgárszabadság s egyénbiztonsággal karöltve járjon²⁾); hogy a hatalornmali visszaélés, mind felül-ről mind alulról akadályozva és nehezítve legyen; s kivált az államhatalom különböző, ágaiban s köreibeni nyilvánulása olykép történjék, hogy az azt képviselő műszervek közöl aránytalan túnyomosságra egyikse emelkedhesek a másik felett³⁾), hanem inkább helyes egyensúlyuk és harmonikus összevágó közremunkálódásuk lehetőleg biztosítassék. Egy főfő kelléke minden czélirányosan szervezett államalkotmánynak továbbá az, hogy ez utóbbi által a valódi nemzeti közakarat és közjó érdekeinek uralma biztosítassék; a nemzet erő mindenoldalú kifejlődése elősegítessék; a kormányzatnak s államgépezetnek a valódi népjóllét és közérdek szempontjából! tevékenysége, és működése lehetségesitessék⁴⁾); erős, tekintélyes, a nemzet bizalmában gyökeredző áll am vezénylet megvalósítassék; a honpolgárok minden értelmes érdemes és arra bármiféle tekintetben méltó osztályának és rétegének, az állam közügyeinek elintézésére és menetelére, bizonyos befolyás biztosítassék; a progressiv- és conservativ elemek helyes egyensúlya, a politikai s közgazdaszat! meg culturalai tényezők szerencsés öszműködése és kapcsolata előidéztessék; s egyáltalában mindazon intézmények életbe íéptettessenek, mellyek által az állampolgárok minden erői és képességei, érzületei és törekvései, sőt még maga önzésök és netáni hibáik is, az államjóllét s közboldogság előmozdító tényezőivé, a közös czélok hathatós emeltyűjívé válhassanak. – Hogy

pedig az alkotmány mind az uralkodó mind a nép céljainak és feladatainak megfelelőhessen, s nemcsak pusztá hang vagy írott malaszt maradjon, hanem a gyakorlati életben is gyökereket verhessen és megszilárdulhasson, mindenkéfelett főkéllékkép jelenkezik az, hogy az alkotmány a nemzet jellemével, műveltségfokával, közgazdasági és ipari állapotaival, saját-ságaival, s világnézetével öszhangzásban legyen⁵); hogy a nép értelmi fejlettségével, politikai érettségével helyes arányban álljon; s azon elemek érdekek és erőkre építessek, a mellyek adott viszonyok és körülmények közepette az alkotmánynak legsikereseb hatályát és megszilárdulását lehetősegitik. Igen jól jegyzi meg a lángeszű Sismondi a szabad nemzetek alkotmányaira vonatkozó tanulmányaiban „az alkotmányok épúgy mint a törvények egyáltalában, a népek szokásain és erkölcein, hajlamain, és emlékein, szükségletein és nézetein nyugszanak; s azért ép olly félszeg mint felületes eljárás, valamelly népnek nem egy szellemével és viszonyaival megegyező alkotmányt nyújtani, hanem olly államszerkezetet nyakára tukmálni akarni, a melly államszerkezet néhány általános s igaznak hitt tételre alapszik, de a fennforgó igényleteknek és szükségleteknek legkevesebbé sem felel meg; a mire nézve a legutóbb lefolyt 60 esztendő elég szomorú és hangosan szolló példákat mutat fel”⁶)! – Egy másik, de az ím említetteti szoros kapcsolatban álló kelléke a célszerű alkotmánynak az, hogy az a nemzet történeti fejlődésmenetének, hisztóriai viszontagságainak legyen mintegy szüleménye; hogy a népnek történeti alapjaiból kifejlett létszert képezzen; s ne legyen vak utánzata vagy gépies másolata egy idegen, tán egészen különböző elemek erők s alapokon nyugvó társadalomban-divatkozó államszervezetnek. Napoleon 1803-ban a szabad Schvycitziakhoz intézett egyik kiáltványában igen helyesen jegyzé meg „hogy az olly alkotmányi forma, melly nem eredménye egy nemzet történeti viszontagságai-, jó- s balsorsa, erőfeszítései, és küzdelmeinek: mély gyökereket soha sem verhet”! – A mi különösen a státuséletben olly nagyfontosságú erkölcsi elemet illeti, ennek szinte minden épszerkezetű és célirányos alkotmányban képviselve és kifejezve kell lennie; mire nézve szem előtt tartandó mindenkor az, hogy a népélet céljainak összes erkölcsi tartalma az álladalomban kifejlődhessék, és annak alkotmánya által, a mennyire ez kivihető és jogos módon fogatosítható, ápolassék és biztosítassék; olly kivált jogi intézmények vagy rendszabályok pedig a mellyek által az erkölcsi társadalomcéllok veszélyeztethetnének, lehetőleg mellőztessenek. - Nem kevesebbé fontos és lényeges kellék az alkotmányban az, hogy meglegyenek benne azon organikus alapintézmények és szabályok, a mellyek egyfelől fennállhatását és kifejlődését biztosítsák, másfelől annak a kor szükségleteivel, a haladó népműveltséggel, és a terjedő értelmiséggel, öszhangzásban álló általakulását, megjavítását, reformját, lehetősegitsek; vagy mint a német államphilosóph Fröbel megjegyzi, „a státus szerveze-

tének tokélyes kifejlése egy hosszú cultúrmunkának a feladata; de ép azért hogy e culturmunka sükerüljön, már eleve bizonyos módszert kell megállapítanunk, a mellj szerint a népek ez ügyben eljárjanak!”

Végre fő fő kellékét és föltételét az államalkotraánynak képezik az alkotmányi Biztosítékok, mellyek alatt tágértelemben minden a létező státusalkotmányt fennállásában és foganatosításában közvetlenül vagy közvetetten támogató tényezőt és intézményt, tulajdonképeni értelemben azonban csak azon jogi és politikai rendszabályokat és institutiókat értjük, a mellyek már eredetileg a végre alkottattak, hogy az alkotmány törvénytelen, elhamarkodott eltörlés vagy megváltoztatás, vagy önkényes megsértés ellen biztosítsassék; jelesül az államhatalmi ágak egyikének vagy másikának kiszabott köréböli kitérése, akadályoztassék; a nép összegének vagy egyesének szabadsági jogaival visszaélése gátoltassék; és mind a kormány mind a nép azon erőkkkel felruháztassék, a mellyek az alkotmány által nekik adott jogok, szabadékok, s befolyáskör megóvtalmazására és biztosítására szükségesek. Ezen biztosítékok, lényeges alkotórészét és mintegy zárkövét képezik minden alkotmánynak, s a hol hiányzanak, ott mint Rotteck találón jegyzi meg „az alkotmány pusztá hang; nagyon is kétes birtok, melly alig érdemes a felépítés és megszerzéssel járó fáradságra; miután mind hatály mind tartandóság tekintetében, a véletlentől függ, s mint az emberi természet minden alaposb tanulmányozása és ismerete, valamint a történelem ezerszerű tapasztalásai bizonyítják, igen igen könnyen megsemmisíthető, törékeny portéka ⁶⁾!”

II. A gyakorlati eredmények mellyekre az előrebocsájtottak nyomán jutunk, a következőkben öszpontosúlnak: a) hogy egy absolut és általános értékű, vagyis minden nemzetre, minden időre, és minden országra egyaránt alkalmazható, alkotmány nem létezik és nem is létezhetik; már csak azon okból sem, mert az ethnologiai physikai ipari műveltségi és historiai előzmények viszonyok és föltételek, mellyek mindenütt döntő befolyással vannak az alkotmányok megalakulására és fennállására, felette különbözők, és változatosak; s hogy e szerint lékeli mondanunk egy olly alkotmányi eszmény kigondolása utáni törekvésről, a melly eszmény minden létező vagy ép még ezután is létezendő népek és státusok szükségleteinek, céljainak, fejlettségi fokának, erőinek és viszonyainak teljesen és egyformán megfelelne⁷⁾. – b) hogy ezek szerint az alkotmány jósága és helyessége tekintetében mindenkor csak viszonylagos, az az adott tér- idő- és népvizonyokbani jóság- és czélszerűségről szólhatni; s hogy az országászat valódi feladata ép abban áll, az alkotmányt az adott viszonyok, az élet követelményei, és a műveltségi állapotokkal öszhangba hozni; a népélet alapzatainak és elemeinek általakulásával karöltve időről időre megjavítani, tökélyesbíteni. – c) hogy az alkotmánynak jósága és czélszerűsége akkor bizonyul be leginkább, hogyha az álladalom hiányos

kormányzat és igazgatás által veszélyeztetik, a mennyiben a jó alkotmány képes sokszor egyedül azon törvényszerű eszközöket és módokat nyújtani, a melyek által a visszaélések megakadályozhatók és orvosolhatók, és a korlátain túllépő státushatalom természetes jogkörébe visszautasíthatik. A honnan azután kitetszik félszége a híres angol költő Pope azon mondatának, „On Forms of Government let fools contest! Whaté 'er is best administred, is best⁸⁾!” – a mennyiben a jó alkotmány a rózsz kormányzatot lehetlenné teszi, vagy legalább akadályozni képes⁹⁾.

¹⁾ Vagyis elvontan adott viszonyoktól.

²⁾ Mint a mely az államfeladatok s az emberi rendeltetésnek leginkább megfelel. - Guizotnak és Eötvösnek e tárgybeli nézeteit l. Eötvösnél id. m. I. 137. 181. l. és Bluntschlinál: Staatslexikon. IV. 546. l.

³⁾ Tehát az eszközök kijelölése szükséges, melyek által az államhatalom ágait képviselő személyiségek es műszervek, magukat alkotmányilag őket illető jogaikban védhessek, és biztosíthatóak.

⁴⁾ V. o. egyáltalában Sismondi: Etude sur les Constitutions. 301. 77. 22-36. 45. 46. lap. Szalay: Státusférfiak Könyve. I. 19. lapon.

⁵⁾ Ezt egyebek közt tüzetesen kiemelte Hello: Du régime constitutionel. (1830.) és Welcker: Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe. (1813.)

⁶⁾ Cicero is már így szólt: Nee unius hominis aut temporis est constitutio Republicae. (De Republ. II. 21.) hasonlóan Nagy Frigyes: Antimachiavelljében. (12. Fej.)

⁷⁾ A Biztosítékokról alantabb bővebben.

⁸⁾ Demaistre is elismeri ezt mondván: Egy olly alkotmány mely minden nép számára készült, egyikre se alkalmazható.

⁹⁾ Vagyis: „Hadd szívódjanak az eszelősök a legjobb kormányrendszer felett. Az a melyik legjobban kezeltetik az a legjobb is.” l. még Napoléon Lajos: Idées Napoléoniennes, chap. 1.

⁹⁾ Értelme csak annyiban van ez állításnak, a mennyiben igen sok függ az emberektől, a kik a kormányzatban stb. résztvesznek; s kevés a formáktól ha a tartalom belőlök hiányzik. l. alantabb az 53. §. is.

18. §.

Az alkotmányi Politika és annak feladatai.

I. Azok nyomán a miket az Alkotmánynak lényege és kellékeiről felhoztunk, nem leszen most már nehéz magát az Alkotmányi Politikának (Verfassungspolitik) mint az Országásztattan első főrészenek, fogalmát és feladatát is tüzetesen meghatározunk. – Általában és elvontan tekintve tudni illik „az alkotmányi Politika azon elveknek rendszeres foglalat, melyek szerint az álladalmak alkotmányai legcélszerűbben rendeztetnek.” – Feladatát tehát tüzetesen azon kérdések vizsgálata és fejtegetése képezvén: „mikép lehet a státusz céljait az alkotmány által elérni” az alkotmányi politika hivatása mindenekfelett abban fog állani: az állami alapszervezést és legcélszerűbb s legesélyesebb fogantatását! módjait ki-

mutatni; a főhatalom lényegét és irányzatát, megoszlását s összeműködését, határait és korlátait a közczélok szempontjából elemezni; az államuralkodó és a nép jogait, egymáshoz viszonylatát s kölcsönös köteleit és tartozásait tekintettel az államfeladatok legsükebb megvalósítására, megismertetni; *főleg* pedig azon állameszélyességi szabályokat és elveket kijelölni, mellyek az álladalmak uralkodási és kormányzasi alkatának meghatározásában szem előtt tartandók, és követendők; s a mellyek szerint egyáltalában az összes államtevékenység, s kormány és nemzet közczélok megvalósítására irányzó közremunkálásának, köre és mezeje, megállapítandó. – Az államformákat, mint az alkotmányi politika egyik legjelentékenyebb tárgyát illetőleg, tudományunk e része különösen olyképen vagydon hivatva fejtegetni, hogy azok egyes nemeinek és fajainak előnyeit és árnyoldalait, alapjait és irányait, fenntartási tényezőit és átalakítási módjait, elfajulásait és kinövéseit, a közczélok szempontjából tüzetesen megismertesse; a főhatalomnak szerzése és gyakorlata, megszűnése és jelleme sajátságait kimutassa; alkotmányos országok tekintetében az állampolgárok alkotmányos jogainak, s az avvali mint-élésnek föltételeit és eredményeit földertse; kiválólag pedig az állami közügyeknek elintézésére gyakorolt népbefolyást, az országgyűlést, és annak szervezetét, s alakítását jogviszonyait és hatáskörét, az eszély és czélszerűség elvei szerint tárgyalja és elemezze!

II. Kitegzi ezekből, hogy az alkotmányi politika mint tudomány valamennyi államtudományi isméágak közt legnagyobb hasonlatosságot s legközelbi rokonságot a bölcséleti államjoggal tanusít, a mennyiben mindkettő sok tekintetben egy és ugyanazon tárgyal foglalkozik, egy és ugyanazon államéleti tüneménykörre vonatkozik és a mennyiben az államjog legközelebb a jognak és jogosságának a státusbani uralkodását követeli, s az államot egyetemes viszonyainak jogi oldaláról veszi szemügyre: emez pedig vagyis az alkotmányi politika, azon legczélszerűbb módokat és eszközöket nyomozza, mellyek szerint kiválólag a Jogosság eszméjét, a mennyire ez a státus alkotmánytól függ, megvalósítani, s így az által egyszersmind a nemzeti közjóllétet és boldogságot előmozdítani lehet.

II. Fejezet.

Az Államhatalom és annak politikai szervezete.

19. §.

Az Államhatalom és a Fenségiség általában¹).

I. Az álladalomnak mint illjennek már fogalmában fekszik, lényeges ismerjelként, egy olly központi hatalomnak létezése, melly a társadalom rendezése irányzása és vezényletére van hivatva; az Egész, mint főfő és uralkodó erő, egységben fentartja; s egyfelől a státuscéllok megvalósítására irányzó társadalom-akaratnak másfelől az e társadalom-akarat teljes érvényesítésére megkívántató közérőnek képviselőjét és legfőbb közlönyét képezi; és ez az Államhatalom (Staatsgewalt.) – Az államhatalom, mint a tulajdonképeni fő és uralkodó hatalom a státusban tárgylagosan véve, nem egyéb, mint az Államuralkodót (legyen ez aztán akár egy egyes személy, akár a népösszeség) mint olly at illető intézkedési stb. jogok összesége; alanyilag tekintve pedig, magát ez uralkodási főjogok birtoklási és gyakorlási állapotát jelenti.

Az államhatalom jogalapja, és jogszerűsége magában az álladalom létele és természetében valamint feladataiban rejlik, s mint foglalata a státusban létező valamennyi erőnek és uralkodásjogoknak, még legfőbb hatalomnak is nevezhető (Oberste Gewalt, Pouvoir suprême), mivel felette semminemű felsőbb hatalom nem létezik, érvényessége alapját semmiféle más hatalomból nem származtatja, s olly jellemmel bír, hogy semminemű őt akadályozó, vagy ellenőrző vagy gátló uralmat meg nem tűr, s államhatalom lenni azon pillanatban megszűnik, a midőn egy illy idegen erőhatalom ellenébe vagy fölébe emelkedik. Nem következik ebből azonban az, hogy az államhatalom szükségkép korlátlan, vagyis semminemű határokkal sem bír; miután terjedelme és hatköre már maga a fogalma vagyis az által megszorítatik, hogy jogos hatalom; úgyhogy természetes korlátai már magukban az álladalomnak céljaiban léteznek. - A mi az államhatalom tulajdonképeni terjedelmét s hatkört illeti, ezt tétlegesen meghatározni igen nehéz, s csak azt mondhatni, hogy az államhatalomnak nemcsak önfenntartása és biztosítására szükséges minden erő birtokában kell lennie, hanem tulajdonképeni feladatai tekintetében mindazon erő és tehetékekkel is fel legyen ruházva, a mellyek által azon feladatok minden iránybani teljes megoldására képessé válik. Az államhatalomnak mint ollyannak, továbbá gyakorlati önérvényesítése és tevékenysége tekintetéből, okvetetlenül szükséges az, hogy bizonyos személyesítője, birtokosa és képviselője legyen. És e képviselő más nem lehet, mint azon phisikai vagy azon erkölcsi személy, mellynek

a közület (Gemeinwesen) általános rendezése és vezetése áll illetőségében. Tehát emitt a törzsfő, vagy egy kényúr, amott a fejedelem; egyik álladalomban a jobbágok (Aristocratiai rend) a másikban a népösszeség közgyűlése. – E viselője az államhatalomnak ott a hol maga jelen nem leket, vagy nem működhetik, hatalmának egyik vagy másik részét alárendeltekre, műszervekre, ruházhatja által, a mi jelesül minden némileg nagyobb terjedelmű s magasb fejlettségű álladalomban elkerülhet len. - Az államhatalom és annak képviselője erőteljének mindenkor megfelel az egyesek és az összeség részserőli engedelmeskedési kötelesség; jelesen azon terjedelemben és mértékben, a mint az egyes státusok lényege meg ez élj a által föltételeztetik. E tekintetben egyébiránt szem előtt tartandó az, hogy ezen imemlitett benső jogosultságon túl a természetes kötelem és tartozás nem terjed, s hogy az úgynevezett állampolgári engedelmesség mindenkor csak föltételezett és bizonyos határok közötti lehet; vak szolgai hódolattá pedig észszerűleg soha nem válhat.

Ezeket előrebocsájtván, lássuk már most az államhatalomnak tulaj donképeni ismérveit és tulajdonságait. Ezek jelesül a következők: a) Kizáróság, működési egység, és oszthatatlanság, olly értelemben, hogy több főhatalmak, a mellyeknek az állampolgárok vagy alattvalók egyenlő engedelmességgel tartóznának, létezése, magával a státusnak lényegével, s feladataival ellenkeznék, b) Örökös s ég és Maradandóság, a mennyiben idei képviselőjének vagy birtoklójának halála vagy egyébnemű akadályoztatása miatt meg nem szűnik (hacsak egyúttal az állam maga is végkép fel nem akar oszlani²⁾). c) Egyetemesség és Altlánosság, a mennyiben tevékenysége és hatásköre az államhatalomnak az egész országterületre, s minden honpolgár, lakos és osztályra kiterjed, d) Felelőtlenség, olly értelemben, hogy a felelősség, mindég valami felelősségre vonó fensőbb hatalmat föltételezne, a melly azután ép maga volna a főhatalom, e) Forrására nézve a státushatalom egy, a mennyiben, eszmeileg és jogilag az államhatalom a nemzetben, mint politikai öszszemélyiségben nyugszik (1.alantabb), f) Az államhatalomnak egyik főtulajdonsága továbbá az, hogy Önálló, olly értelemben véve ezt, hogy minden egyéb idegen hatalomtól független, s a státus benső rendezése és vezetése tekintetében, semminemű külhatalom vagy erő által nem korlátolthatatik. Végre g) Az államhatalom mindenkor bizonyos kölcsönhatásban áll az összeséggel, a mennyiben mindenkor ez utóbbinak bizonyos befolyását érzi, és viszont reája visszahat.

IL A státusjognak s közvetetten a politikának egyik igen sokszor előforduló fogalmát a Fenségiség vagy Souveranitás képezi. E kitétel valódi jelentvénye felett azonban az államtudósok mindekkoráig sincsenek tisztában magukkal. Majd ugyanis a legfőbb hatalom (Suprema Potestas) bizonyos személy általi birtoklása, majd a Fölség (Majestas, tekintettel

az állam legfő képviselője méltóságára), majd az államhatalmak összesége majd a monarchának politikai jog- és hatalomállása stb. szokott alatta értetni³⁾⁻⁴⁾. Elvontan és eszmeileg tekintve a fenségiség vagy souveranitás nem egyéb, mint a státusnak, illetőleg az azt képző nemzetnek összes jog- méltóság- és hatalomteljében nyugvó Önuralmisága, a politikailag szervezett társadalom jog- és hatalomösszesége⁵⁾. – E jog- és hatalomtelj gyakorlati nyilvánulása, és tétleges érvényesülése azonban mindenkor bizonyos birtoklót, viselőt, személyesítőt föltételez; a melly azután nem más, mint azon physikai vagy erkölcsi személy, mellynél az összes állam legfőbb kép viselésjoga és vezénylete vagon. Így tehát a tulajdonképeni fenségesség, melly mindenkor bizonyos eszmei és nyugvó tény, mintegy reális és külső alakban lép valóságba, a mennyiben tudni illik, monarchiákban az egyedur, aristocratiákban a főrendűek, democratiákban pedig a népösszeség (jelesül a Népgyűlés) jelenkezik mint a közfenségiség valódi személyesítője, az állami főhatalomnak birtokolója, az államuralmiság külső képviselője.–

Így tekintve a fenségiséget, nem leend nehéz azon kérdésre is felelni, „mi vagy ki képezi annak tulajdonképeni kútfejét, és végcélját, mennyiben helyes és mennyiben helytelen a sokszor hallott Népsouveranitási kitétel⁶⁾!?” – A fenségiség az itt fölvett értelemben ugyanis csak az államilag szervezett, az az népet és kormányt, alattvalókat és fejedelmet magában foglaló, s organikus, maradandó egészként vett Nemzetet illeti, úgy hogy fejedelmi souveranitás nép nélkül és népi souveranitás fejedelem vagy kormány, vagy állami szervezet nélkül, nem létezik. A Fenségiség mindenkor Nemzetfenségiség, vagy a mi vele azoneyértelmű státusfenségiség; de reális valósulatra és kifejezésre csak az államfőhatalmat gyakorló Műszervben jut, úgy hogy egy illy műszerv hiányában szenvedő nép nem souverän hanem csak egy nagy, rendezetlen és chaotikus tömeg, a mellynek fenségisége sem az egyesektől benn, sem a többi államok és politikailag szervezett népektől künn, el nem ismertetik.

Egy másik s nemkevesébbé jelentős momentum a fenségiségre vonatkozó kérdésben, az, vajjon a souveranitás fogalmában, fekszik-e egyszersmind annak korlátlanlansága vagy nem!? Erre azt felelhetjük: A fenségiséget, habár az foglalata is az összes államhatalomnak, abszolútnak, és határtalannak csak a legridegebb autocratismus vagy a legtulzóbb democratismus és radikalismus nyilváníthatja; a melly tudni illik azt mondja magáról, „Az állam én vagyok, az állam mindenható!” A fenségiséget elismerő státusjog és politika mitsem tud és tudhat korlátlan, semminemű megszorítást sem ismerő souveranitásról. Mert ez ellenkezik az embernek, a társadalomnak, az államnak természete és rendeltetésével; ellenkezik a státus céljai és feladataival, ellenkezik minden észszerű és humánus

államszerkezettel, melly minden önkényt, minden erőszakot szükségkép és föltétlenül kizár. Illy értelembeni fennségiséggel sem a nép igazi politikai szabadsága és műveltségi érdekei, sem az anyagi jólét tényezői és föltételei, sem az emberi és socialis haladás irányzatai és kellékei összenem egyeztethetők⁷⁾. Eltekintve attól, hogy mindenütt a hol fogamatba vétetett, történelem és tapasztalás egyhangúlag *elitélte* az illyszerű eljárást és felfogást; míg másfelől, maguk az államhatalmi műszervek functiói tekintetében sem fogatosítható a korlátlan souveranitási elv olykép, hogy az bármilly irányban is sükeres eredményekre vezetne. Azt hinni, hogy a Souverän, legyen az aztán akár az egyedur, akár a népgyűlés, akár a néhány főrendü, az állam felett, és nem az államban benn áll, már csak annál fogva is nagy félszég, mivel ép maga a státus sem más mint szüleménye, illetőleg egysége az uralkodó (tág. ért.) és az alattvalók közötti ellentéttségnek; s mivel maga a státus is kifelé mindenkor a többi álladalmak joga, belül pedig saját természete és alkatelemeinek az az polgárainak emberi jogai által korlátoltatik.

III. A népsouveranitás egyedül jogos értelme mindezek szerint csak az, hogy az Államhatalom forrása, eszmei birtokolója, és mindenkori végczélja a Nemzet, mint egységes organikus egész; hogy a nemzeti Öszszemélyiség mint államilag az az politikailag rendezett létszer a mellyben egy legfőbb hatalomműszerv felállítatik vagy elismertetik, a társadalmi hatalom jog erő és intézménykör kútfeje, illetőleg szabálymérve; s hogy a fejedelem és kormány a nemzetnek közakarata és közerejében gyökeredzve a nemzet javára és kedveért, nem pedig az utóbbi a fejedelem, vagy kormány kedveért léteznek; tehát minden tevékenységét és gondoskodását is arra van hivatva irányozni, hogy a nemzeti közjó, s közérdek megvalósítassék és biztosítassék!

A nemzetfennségiség illy felfogása szerint a souveranitás elvileg és tehetésileg a Népszerűben nyugszik, de az utóbbtól közvetlenül soha sem gyakoroltathatik, hanem csak alkotmányilag szervezett hatalmi műszervek és képviselők által, a mellyeknek létezése vagy felállítása egyébiránt még korántsem fosztja meg a népet (mint Rousseau és követői gondolják) szabadságától, sőt (föltévén azon műszervek helyes rendezését és tevékenységét) ép ellenkezőleg a közszabadság és közjóllét leghathatósb támasztékot és biztosítékot nyer. – A fennségiség így értelmezve nem egy és ugyanaz: népuralkodással vagy tömeghatalommal, hanem a nemzet főhatalomdelegatiói eszmei jogával, és a jog, igazság és szabadság valódi uralmával és hatalmával⁸⁾, a mennyiben minden társadalmi elemek és erőkörök viszonyos önállóságát és jelentőségét elismerjük; a fejedelem és nép közötti viszonyt egyedül ész- és czélszerű alapjaira visszavezetjük; e népsouveranitás elvét a monarchia elvével magával is összeférőnek nyilvánítjuk, és a nemzeti közakarata nyilvánulása nak egyedül ész-

szzerű és helyes módja is lehetségessé tétetik; a mennyiben tudni illik, nem a tömeg szeszélyei és önkényétől, vagy ép a néphízelgők és ámitók befolyásától, hanem egy létszeresen egymásba fűződő intézmények soráni keresztülmenetelétől tétetik függővé, a melly intézmények sora ép a valódi Nemzetakar at megismerését és napfényrejutását eszközteni van hivatva⁹⁾-¹⁰⁾.

¹⁾ V. ö. Montesquieu: *Esprit des Lois*. Liv. XL chap. 6. Ancillon: *Über Souveränität*. (1816.) Zachariae: *Vom Staate*. I. 82. ff. Zöpfl: *Staatsrecht*. 84. ff. Schmittthener: *Das Wesen der Staatsgewalt*. (1841.) Mohl: *Encyclop.* 107. 695. I. Ugyanaz: *Geschichte und Literatur etc.* I. 268-286. I. Bluntschli: *Staatsrecht*. 335.sk. Ahrens: *Org. Staatslehre*. I. 168-193. ff. Röder: *Pol.* 64. 123. Schützenberger: *Lois de l'ordre social* II. 1. sk. Dupontwhite: *L'Individu et l'État*. Toqueville: *Démocratie*. I. ch. 4. Mur hard: *Die Volkssouveränität*. (1832.) Thilo: ugyanaz. (1832.) Story: *Comentaries on the constitution*. 216. s k. 1. *The Fédéralist*. Kr. 47. s k. Adams: *Defence of the amer, constitut.* 365. s k. 1. Wilson: *Lawlectures*. 394. s k. P a l e y: *Moral and political philosophy*. Book VI. Colins: *De la Souveraineté*. 2. torn. (1857. 1858.) B. Eötvös: II. 136. s k. 1. Lieber: *On civil Liberty*. 124. s k. 1.

²⁾ A monarchiára nézve az államhatalom ez örökössége a franczia jelmondattal, „le roi est mort, vive le roi” által találóan fejeztetik ki.

³⁾ Mohl a *Souv.* szót ép csak az Álladalomnak mint olyannak önállósága és Függelenségének megjelölésére használja. – Tényleg *Souverän* státusoknak azokat nevezük, mellyek egyetemes belügyeik s külviszonylataik tek. nincsenek semmiféle más állannak alájavetve.

⁴⁾ A reál státussouveranitás megkülönböztetendő a monarchiái álladalmakban a monarchának tulajdonított személyi souveranitásától. Ez utóbbi értelemben ugyanis a *Souverain* szó annyit teszen, mint legfőbb személyi állami emberméltóság, melly egyszermind nem múló, nem visszavonható, s nem átszállított, ámbár (választó monarchiákban) választásból eredett is légyen. Ezen személyi souveranitás egyébiránt független a státusalkotmánytól, a mennyiben, habár az uralkodó hatalomnak korlátok is tétetnek elébe az alkotmány által, azon souveranitás meg nem szűnik. (Gondoljunk az annyira korlátolt államhatalmú angolkirályra, vagy a belgiomira, a ki nemkevésbbé souverän azért, mint bármelley egyébb monarcha.)

⁵⁾ V.o. Fröbel: *Theorie der Politik*. I. 108-110. 213-216. és 142. -Schützenberger (*Lois de l'ordre* II. 1-4.) azt mondja: „la Souveraineté est le Moi de l'Etat, le Principe de sa personnalité; elle diffère des Pouvoirs, comme la cause diffère de l'effet; comme le tout diffère de ses partis” stb. Fichte: *Beiträge zur Staatslehre* (1848.) azt mondja hogy a S. nem más mint „Einheit der Regierung”, míg Franz: *Vorschule der Physiologie des Staats* (1857. 32. 1.) azt állítja hogy a S. mindég a Hatalom teljét és annak Ontudalmát jelenti.

⁶⁾ A népfennségiesség elvét felállítják Bellarmin, Mariana, Buchanan, Hotoman, Claude Seyssel, Althus, Hubert, Languet, J. Boucher, Bodin; – újabb korban Rousseau-és Locke; korunkban a democrat-republikanus irányú írók. I. Murbard: id. munkáját.

⁷⁾ V.o. Laferrière (Droit public administratif de la France. 1854. Tom. I. pag. 8-9.) szellemdús fejtegetését. – Szépen jegyzi meg Montai embert (De l'avenir pol. de l'Angleterre cz. műv. XVI. fejezetb.) az angol államról „Personne n'y est toutpuissant; ni le Roi, ni la Loi, ni la Noblesse, ni l'émeute! Tout ce qui triomphe, tout ce qui domine, rencontre à chaque pas des barrières!”

⁸⁾ Így tekintve van azután értelme a nagyhírű francia államtudósoknak Royercollard, Sismondi, Guizot, Toqueville, Schützenberger és Laferrière azon állításainak, a hol a népsuveranitás fogalma helyébe a Nemzeti Jogosság, a Nemzeti Ész fenségiségét teszik, s a szokott értelem vett népsuveranitást a durva erőszak, emezt a szellemi néperő nyilatkozványának nevezik. Így Guizot azt m.: én nem hiszek sem az isteni jogban, sem a népsuveranitásban, mert nem látok bennök mást, mint a hatalom bitorlását. (I. Bluntschhi: Staatslex. IV. 541.) Ifj. Fichte: Volkssouv. ist Herrschaft der allgemeinen Volksvernunft, realisiert in der Selbstregierung des Volks, és Schützenberger: La nation est la Source de tout pouvoir social, mais l'intérêt véritable de la Nation, (qui est la règle suprême de l'action des pouvoirs publiques), est: que la Justice prévale dans toutes les Conditions de l'ordre sociale public et privé, (id. m. IL 12.1.) Épigy Sismondi: Eludes sur les Constit. 88. s k. és 302. I. Royercollard: ismeretes 1831. Octob. 4. Beszédjében, Benjamin – Constant, Murhard: id. műv. 187. s k. 1. Biilau: Wahlrecht und Wahlverfahren. (1849.) 2. és 4. lap. és Toqueville: La Démocratie. III. 253.

⁹⁾ Tévednek a mondottak szerint tehát mind az absolutismus mind a radikalismus túlbuzgó előharczói, annyiban a mennyiben a Souveranitás fogalmát a legszélsőbb végletekig viszik; s jelesül amazok a fejedelmet kénye kedve szerint korlátlanul uralkodó félistenné, s a népet egy vakon engedelmeskedni és tűrni tartozó szolgatömeggé teszik; emezek meg ellenben minden felsőbbiséget s tekintélyt lerontva, a fejedelmet bármikor is elűzhető, kérdőre vonható, tehetlen közlönnyé aljasítják; a népönként elvét trónra emelik; s az egész államszerkezetet a tömeg szenvedélyei és pillanatnyi felindulásai pusztá játékszerévé változtatják! A népfenségiség illy értelembeni felfogásának veszélyeiről I. Eötvöst: I. 59. s k. 376. s k. 204. 131. 64. sőt magukat a legszabadabbelvű demócrata írókat Storyt: id. m. 217. s k. 1. és Liebert: On civil Liberty. 131. 240. 328. 338. 366. I. végre To que vilit: ism. műv. Sismondit: Études. 305. s k. 1. A Jacobinusok tanairól Franciaországban: Thiers: Hist. de la Révolution. II. 200. ff. Lamartine: Révolution de 1848. Tom. II. 149. s k. lap. Washington nyilatkozata: Bluntschlinál Staatsr. 343. lapon.

¹⁰⁾ Hogy a Népsuveranitás olly érte, mint mi azt elemeztük összefér a monarchiával is, mutatja Murhard: id. m. 337-390. Hogy Belgiomban az alkot. 25. §. szinte ki van mondva, tán említeni se kell.

20. §.

Az államhatalom funkcióköréi és szervezete.

I. Az állam erkölcsi személyiségének öszéletműködése, s az azt képviselő státushatalom tényleges nyilvánulása, magában és forrásában tekintve ugyan egy, de a különböző államtevékenységi irányok és körök szerint több úgynevezett alapfunctiók, vagy működési ágakban jelenkezik.

Ezen működési ágak, mint részei és alkatelemei az eszmeileg és elvileg egy államhatalomnak egyenként államhatalomnak is nevezetnek (die Staatsgewalten)¹).

Az államhatalomnak több ágakrai oszlására vonatkozólag mindenkéltől megkell jegyeznünk azt, hogy e megoszlás kétféle szempontból vétethetik figyelembe. Vagy ugyanis alakilag, az az bizonyos meghatározott tárgyra vonatkozás és tekintet nélkül, tehát általában; vagy pedig tárgyilag, az az tekintve bizonyos ügyszakot, mely körül mint *anyag* és tárgy körül az államhatalmi funkció mozog, *vagyis* különösen. – Minket e helyütt kitűnőleg az első szempontbóli megoszlás érdekelvén, az utóbbit csak futólag érintjük meg; megjegyezvén, hogy tárgyi tekintetben az államhatalom a) külsőre és belsőre osztható, a mennyiben t. i. annak működése és funkciója vagy a külső vagy pedig a belső állam ügyekre, s intézkedésekre vonatkozik; b) az állam különféle feladatai szerint: jogi, kulturai, közgazdasági, katonai, stb. államhatalomra, a mennyiben t. i. vagy a jogi, vagy a művelődési, vagy az ipari stb. társadalomérdekek és törekvések ápolása és előmozdítására, irányul.

Alaki azaz formai és általános szempontból véve az államhatalomnak több működéságakrai megoszlását: felette különböző nézetekre találunk a publicisták és státustudóspk rendszereiben. Így például Aristoteles az államhatalmat három ágra, úgymint tanácskozási, igazgatási, és bíraskodásra; Grootius és Locke két ágra, úgymint: törvényhozás és végrehajtásra; Montesquieu és utána Kant, Blackstone, Delolme, Toqueville, Story, Adams, Fröbel, Marron y Villodas, és a legtöbb ujahbkori írók: törvényhozási, végrehajtási és bíraskodásra; Rousseau törvényhozói s ennek alárendelt executiv ágra; Benjamin-Constant és Clermont-Tonnerre: törvényhozási, bírói, végrehajtói és közvetítő meg fejedelmire; B. E ö t v ö s: kormányzói, törvényhozói, közigazgatási, bíraskodási és királyi ágra; Ahrens: kormányzói, törvényhozási és végrehajtásra osztja stb. – Az alkotmányos státus természetének és lényegének alapján, a legegyszerűbb felosztás a következő: A) az állam mindenkéftől egy központi vezénylő és igazgató hatalmat szükségelvén: a státushatalom egyik ágának e funktiókörre kell természetsszerűleg kiterjeszkednie, a mellyfunctiókört általában Kormányhatalomnak (Regierungsgewalt) nevezhetni²). A kormányhatalom, több különböző ágakra oszol, mellyek a következőkben öszpontosulnak. Legelőször ugyanis, és kivált monarchiái álladalmakban, a Kormány az összes állam legfőbb vezényletével és képviselésével foglalkozik, a mennyiben az egyetemes státuséletnek irányt és lendületet ad; az ellentételeket és érdeksúrlódásokat kiegyenlíteni törekszik, idegen államokkal egyezkedéseket, szerződéseket fogantostít; s az Egésznek *egységét* és egybefüggését biztosítani van hivatva.

A kormányhatalom másodsorú Főfelügyelő hatalom, annyiban, a mennyiben a kormánynak áll tisztében, az állami életkörök s a társadalmi tevékenységágak egyensúlyát fenntartani, azok mindegyikét kiszabott határaitban megtartani; minden támadó zavar vagy belrendetlenség mellőzésére hatni stb. Harmadsorú Törvényszentesítő a kormányhatalom, a mennyiben a nemzetgyűlésben hozott törvényeknek, szentesítése által, valódi törvényi erőt szerz. Végre Végrehajtó és Igazgató hatalom annyiban, amennyiben egyfelől az érvényre emelkedett törvényeknek gyakorlati foganatosítását eszközli, vagy ellenőrzi, másfelől meg a társadalmi néperdekek és az államfeladatok különböző ágai szerint, majd buzdítólag és gyámolítólag, majd mérséklőleg és korlátozólag, a népelet egyes ügyköreire behat, s azokat az egésznek megfelelő s javára lévő fejlődésökben és kapcsolatukban teszi gondoskodása tárgyául. – B) Nem kisebb fontosságú lévén az álladalmi élet céljainak sikeres megvalósítására nézve: egy az összes státustevékenységnek alapjait és vezérszabályait kijelölő hatalom, a státushatalom e második főágát és tevékenységkörét Törvényhozási Hatalomnak (Pouvoir Constitutiv et Législativ) nevezzük. A törvényhozási hatalom feladata egyfelől az egyetemes jog és státusélet maradandó s alaprendszabályait megalkotni s kitűzni; az államszerkezet fővonalait épűgy mint az állampolgárok-nak maguk közötti s a főhatalomhozi viszonylatát törvényileg megállapítani; másfelől pedig az általános alaprendszabályok és törvények tüzetesb kifejtésűl s részletezésűl, egyes vagy általános célokra és esetekre vonatkozólag maradandó jellemű és kötelező törvényeket alkotni³⁾. – C) A kormányzat és törvényhozás által még nem lévén az államélet és államrend minden igényletei kielégítve, szükség, hogy az államhatalom egy önálló ága és funkcióköre a jogosság és a törvénynek érvényét és méltóságát, egyesek épűgy mint az összeség irányában biztosítsa; a megsértett jogot helyreállítsa, a bántalmakat s jogzavartatásokat visszatörölje stb. szóval az igazságszolgáltatást minden irányban kezelje, s foganatosítsa; és ez a Bírászkodási Hatalom. Mint pusztá Ítéletet hozó funkció, a bírászkodás némellyek szerint egy külön államhatalmi ágat nem képez mert ez pusztá erkölcsi művelet, logikai funkció, s a törvényvégrehajtásnak egjik külön neme; de azon értelemben, mint itt vétetik, (a mint a következőkből ki fog tűnni) azaz mint tisztán, önálló, állami természetű Jog- és Igazságkezelés, lényeges alkatága s önálló funkcióköre az általános státushatalomnak, melly, ha mint ilyen az államszervezésben tényleg elismeretik, a közszabadság és rend leghathatós rugói és biztosítékai egyikét képezi⁴⁾.

II. Azon kérdésre „vajjon millyennek kell lennie az államhatalom politikai szervezetének, s ez államhatalom különböző ágai elrendezésének, hogy általa a státuscélok legbiztosabban elértethessenek, s az álladalom közfadatai sikeresen megoldathassanak!” – a külön-

böző állambölcseleők és országászati írók egymástól eltérő feleleteket adtak. – A politikailag czélszerű és a státus-feladatoknak egyedül megfelelő államhatalomszervezésnek, mindennekfelett olyannak kell lennie ⁵⁾, a melly a) a nemzetakarát és nemzeterő egységének megfelelőleg, az államhatalomnak, a neki okvetetlenül szükséges, feladatai által követelt, erő- és hatalomteljét, gyors, egységes működési képességet, erélyt és szilárdságot biztosítja, b) E hatalomtelj, erély és gyors hatékonyság mellett azonban a polgárok egyéni szabadságát, biztonságát, s emberi függetlenségét le nem rontja, azt jelesül nem jobban, mint azt a közczélok megvalósítása szükségessé teszi, megnem szorítja, c) Olyan, a melly a társadalom minden köreinek nemcsak tiszteletét, és bizalmát, hanem valódi ragaszkodását, szeretetét, áldozatkészségét is előidézi és megtartja, d) Végre olyannak kell lennie, melly maguk az államhatalom különböző functiói között nemcsak a helyes arányosságot, a szükséges öszműködést, a státus-feladataikra folytonos irányulást előidézi, hanem még azt is eszközli, hogy maguk azon ágak s functiókörök egyike sem legyen birtokában olly képességnek, a mellynek segélyével magát a többi ágak fölé helyezhetné, s így egyedül s kizárólag uralkodóvá válhatnék!

Ezek lévén főfő kellékei az államhatalom politikai szervezésének⁶⁾; mindennekfelett az államhatalmi functiókörök megosztási és egyesítési feladványa ⁷⁾, melly Montesquieu óta az európai és amerikai országásokat és állambölcseleőket olly nagy mértékben foglalkodtatá, vonja magára figyelmünket! – Az államhatalom politikai szervezésének itt szóbanforgó momentumára nézve ugyanis, két egymástól lényegileg eltérő iskolára, illetőleg elméletre akadunk; a mellynek egyike azon elvből indul ki, hogy akkor felelhet meg csak tökéletesen az államhatalom feladatainak és a státusczélok igényleteinek, ha egy a különböző ágakat magában öszszesítő s egységesen egybefoglaló Organum vagy Műszervben nyilvánul⁸⁾; – a másika, és ez a Montesquieu által képviselt s a legtöbb újabb státustudósoktól elfogadott elmélet pedig azon eszmén alapszik, hogy az állami s közszabadság, a társadalmi jóllét és boldogság csak akkor leend biztosítva, hogyha az államhatalom külön külön functiói szerint ollykép osztatik meg, és tagoltatik, hogy mindenik ág vagy functió (tehát végrehajtás, törvényhozás, bíraskodás) gyakorlatában, külön külön műszerv, illetőleg s z emélyiség létezik, és pedig úgy, hogy abban azután a másik hatalmi ágak viselői és gyakorlói egyikének vagy másikának, semmi befolyása, vagy beleszóllási joga nincsen!

Vessük e két elméletet bírálat alá. – A mi jelesen az első iskolát illeti, ez az egy s égi és Öszpontosítási elvet képviseli, s azon nézetből indul ki, hogy az államhatalomágak között minden kocződás és súrlódás (a mennyiben t. i. azok meghatározott egyének s külön műszervek által gyakoroltatnak) akkép kerülhet ki legbiztosabban, ha a különböző műszervek egy

leg főműszerv vezénylete és befolyásának vettetek alája, s így az összes államhatalom egy főerőnek bocsáttatik rendelkezése alá. Ezen iskolának félszeg iránya, s hiányos felfogásmódja kitetszik azonban már onnan is, ha tekintetbe vesszük, hogy minden ilyenmű gépies összesítése az állami főfunktiónak, nem csak magával az álladalom organikus természetével és azon hatalmi működéságak tulajdonképeni feladataival áll a legélesebb ellentétben, hanem magát az egész társadalmi s állami rendszert is a legmerevebb egyformaságnak, s mechanikus mozgalomnak vetné alája, s következményeiben is nem vezethetne egyébre, mint minden egyéni s polgári szabadságnak elfojtására; a szabad társadalmi életfejlődés és művelődés csökkentésére; absolutismus és despotismusra; általános tespedés, és megkövülésre. A törvényhozó kormányzó és bírói hatalomnak egy kézben, vagy egy műszervbeni gépies összesítése, legyen aztán az a műszerv akár egy physikai személy (tehát egyedúr) akár pedig egy erkölcsi (tehát egy nemzetgyűlés) személy: szükségkép egyik vagy másik faját a dictaturának és a parancsárságnak szüli, s így sem a valódi polgári szabadság, sem a politikai jóllét, s közboldogsággal meg nem egyeztethető. Az államhatalom egyetemes funkcióköreinek egy kézben vagy egy testületbeni összesítése és központosítása, kivévén azon esetet, a hol a nemzeti lét és fennállás biztosítása, minden erőnek és hatalomnak egy központban egyesítését föltétlenül szükségessé teszi: vagy a nép kiskorúsága egy erős vezető és növelő kezét okvetlenül megkíván: a politika s józan állameszély fóruma *előtt* helyeslésre sohanem találhat. – Tekintve különösen az összes államhatalmat ekkép magában egyesítő physikai személyt,

a ki mint a főhatalomnak alakja, az az alkotott közlöny (formelles Organ) Egyedurnak szokott nevezetni, ez utóbbinak állása és illyszerű jogköre, (kivévé tán azon egy de nem is gondolható esetet hogy mindentudó legbölcsebb és legtisztább akarató egyéniség volna) a nemzeti jóllét szabadság's fejlődésre nézve jótékony hatású soha nem leend> vagy legalább azon arányban leend nyomasztóbb és lankasztóbb a melly arányban a nép értelmiség és általános műveltség tekintetében előbbre haladt, az az nagykorúvá vált; s a státushatalomban józan részvételre megérett. A valóban sikeresen működni akaró fejedelem, funkciói gyakorlásában a társadalom természeti közlönyének vagyis a nemzet érettebb öntudatosb részének közreműködését okvetlenül szükségű (eltekintve annak e közreműködésrei jogosultságától); s azon államuralkodó, ki feladatainak nagyságát s nehézségeit, s emberi korlátolt képességeit, fontolóra veszi, soha sem kísértheti meg észszerűen, vészes önámításban, a nemzet felvilágosult részének a hatalomban részvételből kizárását; annak tanácsa, figyelmeztetései, közreműködése mellőzését ⁹⁾- ¹⁰⁾! – Ez volt az első iskolának elmélete, lássuk mostan a másíklét.

Az államhatalmi ágak megosztása, külön külön személyek vagy

műszervekrei ruházása, szinte olly félszeg, és mind elméleti mind gyakorlati tekintetben baleredményekre vezető, mint az előbbemlített egyesítés és összefoglalás. Mindenikelőtt ellenkezik ugyanis a Montesquieu által ajánlott hatalommegosztás magával az államnak mint egységes egésznek jellemével. Valamint a testben a különböző funkciók számára különböző tagok és műszervek léteznek, a működés és sikeres mozgás pedig az egésznek összevágó tevékenységétől föitétéieztetik, ép úgy az államtestben is; a hol minden egyes tagnak sajátos helyzete megvan, de egyiknek sem a többiekkel egészen egyenlő állása, hanem mindeniknek kölcsönösen egymást föltételező függősége, és önállósága. Az államhatalmi ágaknak egymástóli abstract elkülönzése, és elválasztása továbbá nem csak a főhatalom egységes erélyes és gyümölcsöző működését lehetleníti, hanem még az egésznek összefüggését, egységét, is veszélyeztetné, és kérdőbe tenné; az államművezetnek megoszlását, megszakadását is szülhetné ¹⁾). Illy szoros elkülönítése, s kizárólag külön külön műszervekrei bizása a státushatalmi funkcióknak, üdvös hatást a társadalom- és államéletre soha nem gyakorolhat; mert a mi egymástól elválík, és a központtól eltér, a főczéltól is elkülöníti magát, s az egymástól elszakadt részek, legtöbbször külön irányt vévén, mint homlokegyenesti ellentétben álló erők és körök jelenkeznének; és a végeredmény tulajdonkép nem volna más, mint az egyik vagy másíknak föülkerekedése; belső meghasonlás; pártvillongás; folytonos hánykódás; vagy pedig olly gépszerű rendszer, a mellyben egyik tag a másíkat tétlenségre kárhoztatná; vagy a folytonos küzdelemben és versengésben elerőtleníténé; s így vagy anarchiára, vagy dictát urára vezetne! Bizonyítja mindezt tényleg a történelem és tapasztalás! bizonyítja magának az angol alkotmánynak, a mellyből Locke és Montesquieu ez elméletet levonhatni vélték, egyenesen az ellenkezőt tanúsító példája²⁾); bizonyítja végre azon körülmény, hogy az államhatalomnak a kormányzat, a törvényhozás, és a bíraskodás külön ágaivá történt kifejlése szerint: ez ágaknak még mindig megvolt bizonyos eleven középpontja, jelesül monarchiákban a Fejedelemben, Respublikában a végrehajtó hatalmat átszállító és ellenőrző Törvényhozó testben stb. – De maga az állítólag ekként biztosítandó közszabadság tekintetében is megkell vallanunk, hogy illy gépies hatalommegosztás által az nemcsak nem találna biztos támaszra, hanem eltekintve attól, hogy az egyik vagy másík hatalomág túlnyomóságra emelkedése által végkép megsemmisítetnék, az ép ekként előidézett szakadatlan surlódás és czivakodás által szüntelenül veszélyeztetnék, s folytonos ingadozásoknak volna kitéve ³⁾). –

¹⁾ Ez egész kérdést legalaposabban tárgyalja Story: „Commentaries on the Constitution of United States” 216 sk. I. Mohl: Geschichte und Literatur. I. 271. s k. Simon: De la Liberté. (1859.)l. 245. Lieber: On civil Liberty. 124-132. lapon. Eötvös:

id. m. II. 132 ff. Bluntschli: Staatsrecht. 25§. ff. Ahrens, Rotteck id. műv. főleg pedig Roder: Politik des Rechts. 104-156. 1. és Fröbel: Theorie der Politik. I. 182-203.

³⁾ Megemlítendő különösen e helyütt az, hogy e szó Kormány (Regierung) többféle értelemben szokott vétetni. Néha ugyanis az összes státushatalom, ellentéttségben a Népel vagy kormányzattal; néha az államigazgatás élén álló főműszervek, a főség vagy fejedelem nélkül; néha pedig a státusnak idegen státusok irányábani képviselőt és személyesítését képző állam fő műszere v nevezetük kormányának. – Ép így van a kormányhatalom kifejezéssel is. Néha ugyanis az Összes államhatalmat; néha csak a végrehajtó s executi v hatalmat; ismét máskor (legszoros értelemben) csak a legfőbb általános állam vezényletet az az Kormányzást jelenti, mely utóbbi esetben egyenesen megkülönböztetik a kormányhatalom a tulajdonképeni Igazgatástól, mely a kormányzati tevékenység azon neme, a mely adott esetekben kiválólag a részletekre vonatkozik, és az ügyek közvetlen elintézése körül forog. – Némellyek (így például hazai tudósunk Récsy is) a kormányhatalmat Végrehajtónak nevezik, s felszítják kormányra, mely a közügyek igazgatásának vezényletére czéloz; és igazgatásra, mely a tulajdonképeni ügyigazgatásból áll. -

³⁾ A törvényektől megkell különböztetni az egyes rendeleteket (ordonnances) a melyek akormányhatalomtól, előforduló konkrét esetekben, szabályként hozatnak, és közlegeti által fogantatba is vétettetnek. Illy rendeletek szükségesek, mert ezer meg ezer eset adja magát elő, melyekre nézve törvény nem létezik, s egyhamar nem is hozattathatik; s gyors intézkedés mégis okvetlenül teendő, hogy a közjó vagy közérdek hátramaradást ne szenvedjen. 1. Karvasy: Pol. Tud. I. 20.

⁴⁾ Egy különös, működésében illő függetlenséggel eljáró, alkotmány és jogosság, szabadság és biztonság felett, jótékonyan örökös bírói hatalomnak szükségességét egyebek között Story: Commentárja 672. s k. 1. azután Toqueville többhelyütt mutatja. 1. bővebben a 2. Részben.

⁵⁾ Azt mondja Levita (Volksvertretung. 238. lapon): „Es ist die höchste Aufgabe der politischen Weisheit, die höchsten Gewalten so zu organisiren, dass die Nation ihnen gern vertrauen möge; aber es muss das Werk Aller sein, und die Staatsgewalt, von deren kräftiger und thätiger Existenz das Wohl und Wehe der Nation abhängt, darf nun und nimmermehr ihrer Hoheitsrechte beraubt werden” stb.

⁶⁾ Egyáltalában tekintve.

⁷⁾ Amennyiben t. i. minden államhatalom tétlegesen csak emberek által fogantatosítható, s így bizonyos nyilvános személyiségekre, vagy testületekre át ruházattat teszen szükségessé.

⁸⁾ Ide számítandók jelesül az Absolutisták, és pedig akár a népabsolutismust akár a fejedelem absolutismust tekintsük. Amannak egyik szószólója Rousseau, azután Milton a ki az Összes törvényhozói és végrehajtói hatalmat egy testületben akarja összefoglalni, s legújában E. Girardin!

⁹⁾ Azabsolutushatalomról, annak tulajdonképeni teletje s fogantatosítása lehetlenségéről, veszélyeiről, s természetellenességéről, igen szépen szölli Bluntschli: Staatslexikon. 1. köt. 8-12. lapon, azután Roder: id. m. 146. ff. 273. ff.

¹⁰⁾ A hatalmi funkciókörök egyesítése ellen, alapon ámbár nem mindég elég tekintettel a státushatalom szükséges Egységi momentumára, szöllanak Montesquieu után Blackstone: angliai törvénymagyarázataiban 1: 146. s k. 269. Bentham (Cours de Législation, chap. 21. 22.). Wilson: Law-Lectures. 1: 394-409. Woodson: Elements of Jurisprudence. 56.53. Paley: id. műv. Book VI. ch. 8. A Federalist nagyírói írói. Nr. 22. 47, Jefferson: Notes on Virginia. 195.1. Adams: Amer.

Constitutions. 365-371. l. Story: Commentaries. 216-219. l.; – a Francziák közöl: Sieyès, Condorcet, Cherbuliez: (Garanties constitutionelles. 1838. 2. kötet) B. Constant, Tonnerre, Necker, Hello és Schützenberger: id. m. (II. kötetében.); míg a Németek között leginkább Jordán (Staatsrecht. 213. s k.), a Kant-Fichte iskola; Behr, Zachariae, Gross, Ancillon stb.; azután még Pinheiro-Ferreira és legújabbán Marron y Villodas is id. m.

¹⁴⁾ Ehhez az iskolához tartozik Romagnosi: La scienza delle costituzioni. (1815.) Aretin: Staatsrecht. I. 170. s k. I. Roh. Mohl: Geschichte und Literatur. I. 275. s k. Rossi, Laferrière, honunkban Eötvös (II. 136. s k.). Karvassy: Pol. Tud. I. 20-21. Angliában Bowyer: Commentaries on univ. public law. (1854.) I. kötetben.

¹⁵⁾ Egyebek között kimutatta ezt legújabbán Rud. Gneis t az angol államszerkezet iegalaposb ismerője korunkban: Staats- und Verwaltungsrecht Englands, passim.

¹⁶⁾ Némelly tekintetben új elméletet állíta fel napjainkban: Marron y Villodas spanyol státusbölcseleő illy cz. könyvében „Teoría sobre la division y funcionamiento de los três poderes en los gobiernos liberales.” (1857.)

21. §. Folytatás.

III. Az államhatalom megoszlása és egyesítésére vonatkozó vita-kérdés legegyszerűbben olykép oldathatik meg, ha a státushatalomnak magának feladatát és természetét szem előtt tartjuk, s azt mondjuk, hogy az léssen a hatalmi functiókörök legszerencsésebb politikai szervezete, a hol a státushatalom eszmei egységének megfelelő és a közcélok megvalósítására szükségkép megkívántató akarat egység, a különböző akaratnyilvánításokból természetesen kifejlődik; a hol a közös célzai irányzatban a hatalmak nem elválva hanem kapcsolatban működnek; a hol nem a gépies ingás és súrlódás, hanem a helyes egyensúly jelenkezik; az egészet pedig bizonyos benső szabály, s rend egyéfüzi és a functiók öszhangzatos kölcsönhatását és nyilvánulásait mindég egy fensőbb szempontbóli egységbe összeforrasztja ¹⁾). A mi nézetünk oda terjed, hogy az államhatalom ágai általában véve működési tárgy és forma szerint elkülönítendő, azután az innen folyományozó természetük és kölcsönviszonylatuk szerint méltánylandók, s csakúgy állapítható meg az államhatalom több rendbeli birtokolóra nézve, a minden egyes hatalombani részletetésnek tulajdonképeni mértéke, úgyhogy nem az objectiv hatalomkörök, hanem csak az e hatalommal felruházott személyiségek állítanak külön egymástól, vagyis inkább egyensúlyba egymással. Csak ekkép létesíthető ugyanis ollyszerű organizátioja a státushatalomnak, a mellyben az egyes ágak sem végkép egybeolvadva, sem végkép elkülönítve nincsenek, hanem egyfelől egymást kiegészítik és támogatják; másfelől megszorítják és korlátozzák; és így nem gépies egységben hanem létszeres egyesülésben: egy eleven és életerős egészsze olvadnak ²⁾).

Az államhatalmak ez egyedül célirányos és országási szempontból óhajtható arányossága s erkölcsi egyensúlya azonban csak akkép

valósítható meg, hogyha valamennyi hatalmi közlönnyöket, a mellyek az államrendezés és vezénylésre hivatvák, erős honszeretetet és valódi alkotmányos szellemet a melly egyáltalában nélkülözhetlen föltétele és alapja minden szerencsés államszervezetnek lengi át; ha jelesen maguk között szakadatlan, éber, önzéstelen, összműködésben állanak; az egyiknek gyengülése és szenvedőlegessége, a többiek erősödésével karöltve járó egyensúly-megzavarodásakor, csakhamar az elébbi rugékonyság és elevenesség által váltatik fel; s egyáltalában mindnyájukat a békés egyetértés, és összetartás elve lelkesíti, a melly sok és nehéz feladatainknak megoldásához úgyis föltétlenül szükséges. – Nem szabad egyébiránt ez ügyre vonatkozólag soha szem elől téveszteni azt, hogy mind az egyes hatalmi műszervek (tekintve a tagok számát s kapcsolatát) mind azoknak egymáshoz való viszonylata, az egyes funktiók külső határolatának (Begrenzung) megfelelőleg, csak az illető intézkedések és eljárások belső sajátosságai szerint és sajátosságai által határozathatnak meg helyesen. így jelesen mindenkor az egyes közügyszakok természete és tulajdonsága szerint fog az megállapíthatni, vajjon azon ügyszak elintézése legjobban egy egyes (vagyis monarchikus elem) vagy többek (aristokratiai elem) vagy mindnyájuk (demokratikus elem) által foganatosítható-e!! így például gyorsan elintézendő ügyek mindenekfelett sebes elhatározást és kivített, tehát egynek működését, hosszabb megfontolást s sokoldalú meghányatást igénylő ügyek többeknek közremunkálását stb. igénylik; a honnan azután következik az, hogy a végrehajtó hatalom élén egy physikai egyén (tehát az egyeduralmi elem) a törvényhozói tekintetében pedig egy számos tagokból álló testület leend leginkább helyén stb. Ez utóbbi viszonyra vonatkozólag egyébiránt figyelembe veendő az, hogy egy és ugyanazon physikai vagy erkölcsi személyiség többféle funktióknak egyszerre eleget nem tehet; hogy az állam élettevékenységének megoszthatatlanságánál fogva, a minden egyes alapfunktio számára felállított műszerv formell akarhatja ezen funktio kizárólag maga s tökéletesen nem képviselheti; s hogy ez okból, mivel különböző nyilvános személyiségeknek egy és ugyanazon funktio bani részvétele mindenkor csak létszeresen egyenlő, az az viszonyos lehet: a főhatalmi funktio knak bizonyos vegyítése jelesül az azokat képviselő elemek tekintetében szükséges; habár mindenkor túlnyomósságával azon elemnek a melly az illető funktio ban természetesen a közvetlenül illetékes és hivatott ³⁾.

IV. Az államhatalom politikai szervezete tekintetében az eddig mondtak nyomain azon további kérdés merülhet fel: vajjon melyiket illeti tulajdonképp és tétlegesen a három államhatalmi főfunktio körök között az elsőség, vajjon a kormányt, a törvényhozóit, vagy a bírót!? – E kérdés megoldása vagy hisztóriai vagy eszmei szempontból történhetik. Vonatkozva ugyanis a hisztóriai viszonyok s a tetlegfenálló államszerke-

zetek különbözésére, mindenekelőtt különbséget kell tennünk monarchiái és respublikái álladalmak között, a mellyeknek mindegyikében mind a törvényhozói mind a kormányzói hatalom sajátlagos jellemmel és hatáskörrel bír; a mi például a kormány tekintetében magában annak elnevezésében is mutatkozik, a mennyiben egyeduralkakban kormánynak, respublikákban pedig végrehajtó hatalomnak neveztetik; s a mellyek közt a lényeges különbség abban fekszik, hogy a végrehajtó hatalom csak a nemzeti törvényhozó hatalomnak mintegy exekutív műszerve és megbízottja működik; a kormány ellenben a monarchiái státusokban, a törvényhozó testtel mintegy egyenvonalon áll, s avvali öszműködése alapján, de mindenkor bizonyos függetlenséggel és önhatározási joggal is, intézkedik; nem említve az autokratikus álladalmakat, a hol ép minden hatalom a kormányban, illetőleg annak vezetője, az Autocratában központosul. – Tekintve azonban a kérdést tisztán eszmei szempontból, s általános alkalmazással a politikai és állameszélyi státusszerkezetre, a már fentebbek nyomain is azon meggyőződésre jutunk, hogy föltétlen elsőséget és túlnyomóságot egyik hatalomkörnek a másik hatalomkör felett tulajdonítani nem lehet; s hogy kormány és törvényhozás, végrehajtás és bíraskodás, mint egyenfontosságú s lényeges államfunkciók, az államszerkezetében és organismusában, egyenlő méltósággal, tekintélyvel, és erkölcsi súlylyal is bírnak⁴). Kitészik ez onnan is, ha például a törvényhozást magában, és az állam rendszerébeni helyzete szerint, és azután a kormányt ugyan ilyen tekintetben, közelebről vizsgáljuk⁵). Az elsőre nézve ugyanis, ez úton, azon belátásra jutunk, hogy a törvényhozás, annyiban, a mennyiben minden egyéb hatalom funkciók kiválólag csak a státustest egyes műszervei által gyakoroltatnak, a törvényalkotás pedig az egyetemes státustest által; továbbá annyiban, a mennyiben a törvényhozó hatalom az összes államrendet, a többiek pedig az utóbbinak csak konkrét esetekben nyilvánuló viszonyait szabályozzák; végre annyiban a mennyiben a törvényhozás többé kevésbbé az összes nemzetnek kifejezése, és az alapviszonyok megvetője: e tekintetben minden esetre mint első és legkitűnőbb államhatalmi funkciókör jelenkezik. – A második pont alatt említett vagy kormányi hatalomra nézve pedig ugyan e szempontból indulván ki hasoneredményre jutunk, vagyis arra, hogy annyiban, a mennyiben a kormányhatalom az egész államtestnek külső képviselőjét képezi; azt legfelsőbb folyamatban vezényli és irányozza; a nemzetet kultámadások, veszélyek stb. ellen megóvjja; az összes államgépezetnek rendes menetele és működésére felügyel; szóval sok tekintetben a nemzet egységes erkölcsi személyiségének, összakarátának, és irányzatának kifejezése: annyiban mondjuk meg, a kormányhatalom az, a mellynek az elsőség tulajdonítható.

V. És most már befejezőleg tüzetesen jelölhetjük ki azon politikai háta-

lommegoszlásrendszer és hatalomszervezeti funkciókört, mely nézetünk szerint egy minden tekintetben egészséges, és az álladalmi közcéloknak, (a jogosság és szabadság, biztosság és jóllét, humanitás és műveltségnek), lehető legteljesebben megfelelő, státusorganismus főfeltételét és kellékét képezi⁶⁾. Az államhatalom szükséges egysége elvéből indulván ki, s tekintve azt, hogy az államhatalmi ágak kormány és nép között anyagilag s teljesen meg nem oszthatók, jelesen olykép, hogy amaz kizárólag a végrehajtást, emez pedig kizárólag a törvényalkotást gyakorolja: azon véleményben vagyunk ugyanis, hogy valamennyi államhatalmi jogok eszmei részletek szerint, mind a kettőt, kormányt tudni illik és népet illetik. Így a kormányhatalomnak, a mi a törvényhozási hatalmat illeti, lényegileg és tapasztalatilag is illetőségében áll, activ befolyást gyakorolni, a törvényalkotásban, annyiban, a mennyiben egyfelől a kezdeményezési joggal, s a hozott határozatok ellenében végleges vagy legalább fel-függesztő vétőjoggal van felruházva; másfelől meg a fejedelem, családtagjainak felhatalmazása, vagy hivatalnokai vagy általa kinevezett főrendi egyének által foglal helyet s bír szavazattal a törvényalkotó testületben; a melly törvényalkotó testület kiválolag a népből való, melly abban szinte a kezdeményezés, a szabad tanácskozás, a határozathozás, a kormány ellenőrzés, jogával felruházva jelenkezik. – A mi a kormányzati s végrehajtó hatalmat illeti, ebben az államfőnök és a nép olykép osztozkodik, hogy az első a végrehajtás tulajdonképeni legfőbb műszervét: a Minisztériumot kinevezi, s evvel az összes kormányzatot és igazgatást gyakorolja; az utóbbi pedig-ugyan e ministeriumot, vagy köztársaságban a végrehajtó hatalom elnökét számadásra vonja, felelőssé teszi, ellenőrzi, főleg pedig az adó megszavazása vagy megtagadása által, a főfontosságú államháztartásra gyakorolt befolyás nyomán, állásában biztosítja, vagy annak elhagyására kényszeríti⁷⁾. – A mi végre a bíraskodási hatalmat illeti, ennek tekintetében is alkotmányos s képviselői államokban azt tapasztaljuk, hogy kormány és nép között megvan oszolva; annyiban jelesül a mennyiben amaz a bírákat kinevezi, és a kegyel mezési jogot gyakorolja, emez pedig⁸⁾ az esküdtszéki intézmény útján részt vesz a jogszolgáltatásban, s a bírókat, a jogszolgáltatás műszerveit, fölfelé és lefelé, függetlenebbekké teszi stb. ⁹⁾-¹⁰⁾.

⁶⁾ Egyetértenek lényileg velünk Story, Fröbel, a Federalist írói, Röder, Lieber, Levita, Karvasy, Mohl, Sismondi stb. (id. helyeken). S i s m o n d i azt m.: „Il faut non pas la séparation des Pouvoirs, mais leur cooperation pour un même but.” (Études. 38.1.)

⁷⁾ A Federalist szerzői (N. 48) azt mondják e tekintetben: „Ha e hatalomkörök nem kapcsoltnak és vegyítetnek olykép össze, hogy mindenik alkotmányos ellenőrzési joggal is bír a többiek felett: akkor az e k i k ü l ö n z é s ö k azon mértékben, a mint azt a szabadság érdeke követeli, a gyakorlatban, egy általában kivihetetlen marad!”

I. még Lieber: On civil Liberty. 126.1. és Simon: De la Liberté. II.244-247.1.

³⁾ V. ö. The „Federalist” N. 48. és Story Commentaries. 222. lapon.

⁴⁾ Az amerikaiak legnagyobb demócrátája Jefferson (Notes on Virginia. Pag. 195) a legislatív hatalmat nevezi minden többiek kútforrásának. – Nálunk legújabb időkben, valószínűleg az angol parlamentáris kormány eszméjének vagy a francia „Le roi règne mais ne gouverne pas” elvnek befolyása alatt B. Eötvös (II. 147. s. k.) nevezi a törvényhozó” hatalmat a végrehajtó felett állónak, de a végrehajtót azután a kormányhatalomtól különválasztja.

⁵⁾ V. ö. Bluntschli: Staatsrecht, 261. 263.

⁶⁾ Igen helyesen jegyzi meg a nagy éjamerikai államtudós Story: (Commentaries. 222. és 227.) hogy felette kívánatos volna, hogyha a funkciókörök mindegyike, a neki szükséges alkotmányos eszközök birtokába helyeztetnék, melyek önbiztosítására, s más hatalmi ágak túlnyomossága alóli mententartására szükségeseknek mutatkoznának; ha továbbá, minden hatalom ág daczára bizonyos pontig szükséges önállósága és függetlenségének, mégis oly szorosan volna egygyéforva, hogy mindeniknek érdekében állana, a másikat támogatni, és védelmezni. L. még „Federalist” N. 48. 50. 51. Azon esetre, ha e hatalmókörök pedig összekoczkodnának és egymással harczba elegeydnének Benj. Constant (Polit. Const. I. 2.) a királyhatalmat mint közvetítőt, Eötvös pedig (II. 404-410) egy legfőbb törvényszéket ajánl kiegyenlítésre.

⁷⁾ Valamint továbbá a kormányfőnök vagy államelnök jogköréhez tartozik az összes hatósági személyzetet s műszerveket kinevezni, s velők az általános igazgatást foganatosítani, ép úgy a népnek jogában és feladatában állandó jól szervezett önkormányzati és helyhatósági rendszer nyomán, még a hongyúlésen kívül is, egyenesen az igazgatásban tetteleges részt venni.

⁸⁾ Eltekintve attól, hogy a nyilvánossági elvnek az igazságszolgáltatás szerkezetében megvalósítása következtében a nép szinte mirčdenkor bizonyos befolyással vagy a hatalomgyakorlat ez ágára is!

⁹⁾ A bírói hatalom állásáról, szervezetéről, és az államrendszerben különösen viselendő politikai szerepéről és feladatáról a második részben fogunk szólni.

¹⁰⁾ A katonai hatalom tek. itt még azt jegyezhetjük meg, hogy a polgár- vagy nemzetőrség! intézmény által ebben is részt vészen a nép.

III. Fejezet.

A Kormányhatalom és a Fejedelem különösen *).

22. §.

A Kormány, a Fejedelem és annak jogköre általában.

I. Többhelyütt volt eddigi fejtegetéseinkben már arról szó, hogy az álladalomnak mint olyannak tulajdonképeni lényegével és természetével már eredetileg adva vagy a szükségessége egy olyan központi hatalomnak, és felsőbbségnek²⁾, a mely az államtársadalom érdek- erő- és akarategységének kifejezését; az egésznek, vezénylete képviselése, szervezése, s igazgatására hivatott közlönyt; és az eszmeileg vett státusz-

hatalomnak tényleges viselőjét és személyesítőjét képezi³). E központi hatalom a „Kormány.” A „kormány” hatalom fogalma azonban tágabb vagy szorosab értelemben vétethetik. Tágabb értelemben nevezhetni ugyanis így az államhatalmak összes egységes (tehát vezető, szervező, igazgató stb.) működését; vagyis az egyetemes politikai funkciót; a mely értelemben azután a kormányhatalom ép mint az egész, az egyes államhatalmi ágak pedig mint annak alkatrészei jelenkeznek⁴). Szorosabb vagy tulajdonképeni értelemben azonban a fentebb fölemlített államhatalmi funkciókörök elsejét, vagyis azon ágat jelenti, a mely egyenesen a felső államvezénylet végrehajtás és igazgatás tulajdonképeni foganatosítására vagyon hivatva; s a mely, annyiban a mennyiben élén rendesen valamely főnök, fejedelem, vagy elnök áll, a ki által mintegy physikailag képviseltetik: ez utóbbiban egyszersmind az összes államegészet és egységet kifejező személyiséget képcz.

A kormányhatalomnak természetében és lényegében fekszik az, hogy egyfelől tevékenységének sikeres kifejtése, másfelől kitűzött céljainak lehető legbiztosab s leggyorsabb elérése tekintetéből, a lehető legnagyobb akarategységet, valamint szakadatlan, soha nem nyugvó munkásságot teszen szükségessé. Mindez sem nagyobb népgyűlések, sem képviseleti kamarák, vagy bizottmányok által nem létesíthetvén, már a dolog természeténél fogva is, a kormányzat szükségkép egy monarchiái elemet vagy csúcsot igényel; mert csak az egyén képes a kormányactionak a szükséglett erélyességet, a kormányrendszernek a megkívántatott egységet, és a nép képzelméi, tisztelése, bizalmának: eleven kifejezést, s támaszpontot szolgáltatni.

Az alkotmányi politika legfontosb feladványainak egyikét a „Kormány” állásának az állam szerkezetébeni megállapítása képezvén: e helyütt kiválólag a kormány politikai jogköre, valamint azon szerepnek és állásnak tüzetesb kijelölésével kell foglalkozni, a mely állást a kormány élén álló személyiség elfoglal.

II. Ez utóbbi tekintetben jelesül szem előtt tartandó az, hogy az állam e mostérített személyesítőjét s a nemzetakarát s nemzethatalom legfőbb képviselőjét egyáltalában: Fejedelemnek (Fürst)⁵) nevezhetjük. A fejedelem állása és jogköre azonban a szerint a mint monarchiái államdalomról, vagy pedig republikái státusról szoltunk, különböző. - Amott ugyanis a nemzetfenségnek látható és physikai viselője és személyesítője lévén, több s fensőbb jog- s méltósági tulajdonokkal vagyon felruházva mint emitt; a hol kiválólag csak a végrehajtó hatalomnak feje és elnöke, s így szükségkép a nemzetfenségnek s nemzet hatalomteljnek nem foglalata és kifejezése. E különbség a monarchiái és a köztársasági fejedelemnek czime vagyis elnevezésében is jelenkezik, a mennyiben amott közönségesen Királynak, Császárnak, (Uralkodó, Felső, mellék-

nevezetekkel) emitt pedig egyszerűen El n ö k n e k K o r m á y z ó n a k hivatatik.

A Fejedelmet és Fejedelemséget különösen illetőleg, igen szépen fejti ki az egykori republikánus irányú, de most sokkal mérsékeltebb szellemben író német államphilosoph Fröbel Gyula azt, hogy a fejedelemségben a legmagasb s legfenségesb tisztséget szemléljük az emberiség világában, a melly csak létezhet, a melly csak gondolható. Szerinte a „Fejedelemtiszt” azon általános, azon fenséges jellemű méltóság, melly többé kevesbbé tisztán megismerve vagy sejtve, bármilly álladalomrendszerben, tehát a respublikában magában is föllelhető; s bármilly alakban vagy jogkörrel tekintsük, mindenkor azon megismerésre jutunk, hogy még maga a legdemokratikusabb köztársaság sem ment vagy bírt menni annyira, e legfelsőbb emberi tisztséget lényeges kellékei és jogaitól megfosztani, bármilly nagy mérvben szorította és nyirbálta is meg azokat. Sőt ellenkezőleg minden egészséges és szabályszerű politikai állapotokban lévő nép elég elevenen érzi azt, hogy fejedelmében önmagát mint egységet visszautkrözi; hogy abban Önmagát tiszteli és becsüli (a minek legszebb s legszóllóbb példája Anglia, bizonyítványául annak is, hogy e tisztelés igen is jól összefér a legnagyobb szabadság- s polgári önérzülettel); s hogy csak a legszomorúbb vizályok és hibák, a mellyek egyszersmind s egykorúlag a státus lételét is veszélyeztethetik, homályosíthatják vagy fojthatják el ez érzületet.

A „Fejedelemnek” (az itt fölvetett értelemben, mint „államfőnek” egyáltalában), jogköre és hatástere a vezénylete alatt álló s általa képviselt „kormány” jogkörével és hatásterével némileg egy- és ugyanaz levén, az egész következő fejtegetésben a kormány politikai állása és jogai felett, mindenkor kitűnőleg magát a Fejedelmet tartandjuk szem előtt; a miért, is az egész tárgyaláskört két szakaszra osztjuk; és az elsőben a fejedelmi állás elnyerési és elvesztési módjairól, kellékeiről és tulajdonságairól; – a másodikban pedig a fejedelmi jogokról szóllandunk.

¹⁾ V. ö. e tárgyra vonatkozólag: Bluntschli: Staatsrecht. 347- 413. lap. F r ö b e l: Theorie der Politik. I. 142-182. lapon. S i s m o n d i: Études sur les constitutions. 174. s k. lap. Calisto-Bernal: Teoría de la Autoridad. (1857.) 2. torn, és Zöp fi: Staatsrecht. 96. s k. 1.

²⁾ A kormányról már volt szó az 1. és 20. §§-ban.

³⁾ Igen szépen szól Fröbel (id. m. 143. s k. lapj.) a kormánynak s felsőbbségnek minden álladalombani okvetlen szüksége, nélkülözhetetlenségéről; arról hogy egy nép államá tulajdonké csak akkor válik, hogyha k o r m á n y t ismer el és k ö z ö s f ő h a t a l m a t; hogy a n e m z e t valódi fogalma politikailag értve, mindig népet és kormányt föltételez; hogy a kormány nem más mint a törvényes felsőbbség a melly a nép akarata és érdek sokaságából valódi akarat- és érdek egy s é g e t alkot stb. Egyenes ellentétele mindennek Proudhon, a kinek államtheóriája oda czéloz, minden tekintélyt, s így a felsőbbségit is a társadalomban lerontani, a k o r m á n y t mint felesleges műszervet kiküszöbölni stb., a miért is „Confessions d'un Révolutionnaire” (1852) czimű művében (23. lap)

egyenesen azt mondja: a kormányok csak isten ostorai, a mellyekkel az emberiséget fölnövelni kellett” sat.

⁴⁾ Így értelmezi legújabbán Lieber, Fröbel, Rössler is. – A kormányhatalom ekkép a fejlődést illető jogok s nyilvános hatalomfoglatásával azon egyértelmű, de csak a b s o l u t államokban, van egy személynél.

⁵⁾ Én e szót „Fejedelem” (állam fej e, fő n ö k e), azért tartom czészerűnek e fogalomra alkalmazni, mert egyrészt a dolgot igen találón fejezi ki, s másrészt mivel az alk'ülönböztetéseket szinte igen megkönnyíti. Legújabbán a Németeknél F rebel a „Fürst” (az angol First „Első”) szót ajánlotta illykép. I. Theorie der Pol I. 197-199. Használja még különösen S i s m o n d i s Études 232. s k. lap.

23. §.

A fejedelemség elnyerési és elvesztési módjai.

I. A fejedelemség elnyerési és keletkezési módjai közt, a raellyek az országászt leginkább érdeklik, a gyakorlati elméletben, a következőkkel találkozunk a) a mi különösen a monarchiái státusokat illeti, a fejedelemség ezekben elnyerettetik vagy választás által, mint az például a hanyatló római birodalom Imperatorai idejében, egy darabig Magyar- és Lengyelhonban, azután a Német császáribban, s legújabbán az utolsó harmincz év folyamában Frankhonban (Lajos Fülöppel és Napóleonnal) fordult elő ¹⁾; -- vagy b) Öröklés által, melly az újabkori egyeduralom rendes keletkezési módjává és formájává változott, s leginkább azok nemhelyeslésével találkozik, kik a választást czélszerűbb, és az ész követeléseiével is megegyezőbbnek nyilvánítják. – c) Fejedelem általi utódbehelyezés által, mellynek példájára Romában, (az államjogi a d o p t i ó formájában) az újabkorban pedig az orosz birodalomban, mint Nagy Péter czár átmenetes intézményére, találunk²⁾. – d) Független államokra nézve Adományzás, vagy a Főúr általi kijelölés által, mint az a Karolingek korában, s legújabbán a nagy Napóleon alatt, Heg Törökországban tapasztaltatott. – e) Néha új államok megalapítást vagy elismerésével kapcsolatban: státusszerződvények által is szokott fejedelem kijelöltetni, mint az például 1831. Belgiomban, s később Görögországban Lipóttal és illetőleg Otto királylyal történt. í) Nem szabályszerű de sokszor előforduló módja a fejedelemméltóság keletkezésének az önfölvetés, jelesül forradalmak, háborúk, válságos idők alkalmával; melly, ha egyszermind erkölcsileg is nem igazolt, bitorlásnak (Usurpatio) nevezetik (I. alantabb). Példáit ennek látjuk a délamerikai államok újabkori véres küzdelmeiben, Napoleon thrónrajutasában, az orosz birodalom múlt századi históriájában stb. Végre g) Idegen hatalom általi erőszakos behelyezés által ³⁾. -

A fejedelmi méltóságra jutás e különböző módjai közül az országászati szempontból kiválólag a választási és az örökletes egyeduralom politikai czélszerűsége veendő tüzetesen figyelembe, a mellyről azonban alantabb a

monarchiái államformánál fogunk különösen szólni, a miért is e helyütt csak még a trónutódsági kérdést akarjuk megérinteni. – E tekintetben jelesül szem előtt tartandó az, hogy az újkori státuszjog egyáltalában elismert egyik fő elve az, hogy a thronörökségi rendnek alkotmányos útoni előleges megállapítása, ellentétben a középkorban uralkodott s ép azért számtalan viszályok és belvillongásokra alkalmat szolgáltatott ingatag rendszerrel, közczélok szempontjából nemcsak kívánatos, hanem mulhatlanul szükséges is⁴). Az illykép megállapított thronutódsági rend alapján egyfelől az uralkodó család szakadatlan folytonosságában s összefüggésében mint egy egységes test jelenkezik, a mellyből bizonyos szabály szerint a fejedelem származik, s így Interregnumnak s a vele járó bajoknak eleje vétetik; másfelől magában az uralkodó családban is sok sűrűlódások megakadályoztatnak. Az alkotmányi megállapításnak továbbá egyik jelentékeny s messzehorderővel bíró folyománya az is, hogy a thronutódsági jog nem alapítatik az épen uralkodó fejedelem egyéni kénye és akarására, s hogy minden ollynemű végrendekezési vagy örökségszerződési intézkedés, melly a státuszalkotmánynyal ellenkezik, egyenesen törvénytelenné válik; – nem állván egyébiránt evvel ellentétben az, hogy az alkotmányi illető pontja, azon úton és módon, a mint keletkeztek, mégis változtathatók, úgy módosíthatók⁵).

A thronutódsági rend és jog tekintetében, egyáltalában a férfinemnek a nőnem feletti elsőbbségével találkozunk; csakhogy különböző államokban, különbözőleg. Így például Frankhonban, melly egyáltalában a roma államjoggal s jogintézményekkel soktekintetben megegyez, épen úgy mint Porosz-, Belga és Schwédországokban (s az ókori népeknél Görögországban és Rómában) az asszonyok föltétlenül kivannak zárva a thronutódságtól⁶); Németországban és Hollandban csak addig, míg férfiak vannak a fejedelmi családból, a midőn azután, ha t. i. ez utóbbiak kihaltak, a thron a legközelebbi nőre ollykép száll, hogy innen számítva, ismét az új férfitörzs nyer elsőbbséget⁷); Angliában végre Spanyolországban és Portugalliában, a nők csak a legközelebbi rokonág férfiái által záratlak ki, de a távolabb álló ágéit megelőzik, minek következménye az uralkodó házbani gyakrabbi változás⁸)-⁹). – A mi az állam egységét illeti, ez magával hozza annak megoszthatlanságát, vagyis azt, hogy a thron egyszerre több személyekre nem szállhat¹⁰); melly tekintetben kivált a középkori történelem elég szomorú példáit mutatja fel a több örökösök között felosztott s aztán hanyadásnak vagy végfelbomlásnak elébe ment országokrak. – Az örökösödésirendet illetőleg, újabb időkben ez jobbára az elsőszülöttségi elvre (Primogenitur) alapítatik; vagyis rendesen az elhunyt fejedelem elsőszülött fia jut a thronra, vagy ennek elhunytja esetében, ez utóbbi első fia; melly módon azután mindenkor az elsőszülöttségi rokonág, és ebben mindég az elsőszülött tag minden többi tagok előtt jár¹¹).

A fejedelmi thronutódság tekintetében főbb fontosságú momenta-
 mot képeznek végre a fejedelem személyes kellékei és tulajdonságai. így
 például némely státusokban meghatározott vallás követése igényeltetik¹²⁾.
 Erre nézve azonban azt jegyezhetni meg, hogy a milly mérvben volt ez
 intézménynek a középkorban bizonyos alapja és jogosultsága, oly kevéssé
 lehet azt a mai korban döntő fontosságú momentumnak tartani, a hol az
 állam és az egyház egymáshoz viszonyai oly lényegesen megváltoztak.
 Az egyedüli, a mi ez irányban egyébiránt tagadhatlanul óhajtható, elő-
 ször az: hegy a fejedelem minden keresztény államban okvetlenül keresz-
 tény legyen; és másodsor az, hogy azon valláshoz tartozzék, a mellyt
 alattvalóinak legnagyobb része követ; s így több tekintetknél fogva a
 thronon is képviseltetve szeret látni. A fejedelmi személy szükséges
 tulajdonságai tekintetében továbbá szem előtt tartandó az, hogy tör-
 vényes házasságból származott legyen, és ne szenvedjen az olly testi
 vagy lelki hiányokban, mellyek ötét a kormányzatra és uralkodásra föl-
 tétlenül képtelenné teszik. Az illy esetbeni trónbóli kizárás czélszerű-
 ségét maga a fejedelmi tiszt s méltóság fensége, tekintélye, feladata, más-
 felől azon körülmény is erősíti illetőleg igazolja, hogy kivált műveltebb
 népeknél semmi sem ronthatja le és csökkentheti annyira a fejedelmi méltó-
 ság tekintélyét, mint ha olly egyéniséget lát vele feldíszítve, a melly
 Isten és ember előtt arra egyenesen méltatlannak mutatkozik¹³⁾⁻¹⁴⁾.

II. A fejedelemség és a kormányhatalom tekintetében országászati szem-
 pontból nagy fontosságú momentum a thronutód kiskorúsága, vagy
 pedig (mint legújabbkorban Poroszországban tapasztaltatott) az uralkodó-
 nak országlási tehetetlensége esetében, szükségesnek mutatkozó Kormá-
 nyzóság (Regentschaft)¹⁵⁾. A fenálló státusok közjogában egyáltalá-
 ban azon elvvel találkozunk ugyanis, hogy a thronörökös kiskorúsága eseté-
 ben, egy ötét a fejedelmi hatalom gyakorlásában helyettesítő kormányzó
 jelöltetik ki; és pedig egy erre az esetre az alkotmányban vagy az uralkodó
 család házrendjében előre megállapított módon és formaszzerűséggel¹⁶⁾.
 Ezen Regensségre nézve azonban azt lehet megjegyezni, s részben a
 történelemből is bebizonyítani, hogy a vele rendesen karöltve járó bajok
 és hátrányok¹⁷⁾ igenis tanácslatosnak mutatják azt, hogy olly rövid tartamúra
 szabattassék, a millyenre csak lehet; s hogy jelesen a thronörökös
 nagykorúsága a lehető legkisebb időkorra tűzethessék ki; habár a feje-
 delmi hivatás illő betöltése korántsem nevezhető olly könnyű mesterségnek,
 hogy azt olly könnyedén valakinek magáévé tenni lehetne. A legtöbb álla-
 dalmakban ez érvek tétleg szem előtt is tartatnak, úgyhogy a legtöbbek-
 ben például a Német, Belgiomi, Hollandi stb. álladalmakban a 18. év a
 fejedelemség elfoglalására elégségesnek tekintetik. – A kormányzóság
 néhol előre, egyszer mindenkorra szabályoztatik; másutt előforduló szük-
 ségi esetben rendeztetik el; de az alkotmányos egyeduralmi státus

eszméjének tagadhatlanul azon eljárás felel meg leginkább, a hol a kormányzó kinevezése sem magának a monarchának, sem a hongyűlési kamarának, hanem az Összes törvényhozó testületnek, ide értve a fejedelmet is, adatik hatalmába és jogkörébe. – Ami azon esetet illeti, a hol a Régenség felállítása azért válik szükségessé, mivel a fejedelem thronralépte után vált személyileg tehetlenné kötetelmei s feladatai teljesítésére, itt ugyan azon elvek tartandók szem előtt mint az előbbeni esetben; megjegyvezvén hogy az említett tehetlenségi vagy méltatlansági ismérvek közé, a súlyos betegséget, némaságot, vakságot, eszelősséget, aljas magánbűnöket, fajtalan s közbotrányt okozó erkölcstelen magaviseletet stb. lehet sorozni¹⁸⁾. Köztársaságokban illyféle kormányzóság vagy helyettesség felállítása rendesen nem válik szükségessé, s nem is fordul elő, mert kiskorúságról illy státusok fejdelmői (az az elnökei) tekintetében szó nem igen lehet; s mivel rendesen van gondoskodva előre az által, hogy a köztársaság másod elnöke hatalmaztatik fel a kormányhatalom gyakorlására. Interregenség csak azon esetre volna szükséges tehát, ha mind a két elnök egymásután elhalna, új elnök pedig választva még nem volna!

Eddig a fejedelemség elnyerési módjairól tekintettel leginkább a monarchiai államokra szözlottunk; kell tehát egy pillantást vetnünk azon státusokra is, a mellyek respublicai alkotmánnyal bírnak. Itt jelesül mindenekelőtt azon észrevételt kell tennünk, hogy a kormányhatalom sikeres s minden irányban megfelelő gyakorlata ép úgy mint a monarchiai státusokban, a végrehajtási hatalom elén egy Egyént igényel, egyfelől a fentebb elsorolt okok miatt egyáltalában, de másfelől azért is, mivel a republikai főhatalom illy egységes személyesítése nélkül az ez államformában főfontosságú felelősségi elvnek igazi reális értelme nem is volna, mert megoszlottá s csak színlegessé válnék, s mivel egy Collegium, vagy Directorium már külső megjelenése által is gyengíti és csökkenti a kormányhatalmat, s a népnek a legfelsőbb hatóság iránti annyira szükséges tiszteletét¹⁹⁾.

A mi pedig a republikai elnökség felállítását illeti, ez rendesen választás által történik. Hogyha ugyanis a népnek le kell mondania arról, hogy maga uralkodjék és kormányozzon, legalább fejedelme szabad megválasztása által akar közvetett befolyást a kormányzat irányára gyakorolni, s egyxittal, hatalmát és bizodalját is kinyilatkoztatni. A kérdés itt csak az, hogyan történjék a választás!? vajjon általános szavazattal-e, és direkte az összes nép által, vagy csak közvetetten, az az a nép által kijelölt választók által; ez utóbbi mód az Éjamerikai egyesült álladalmakban, amaz kitűnőleg Romában, Schweitzban, és Frankhonban lévén (egy ideig) alkalmazásban. A válasz erre a következőkben adható. Habár tagadhatatlan is az, hogy a kormányelnökválasztás ott, a hol az az általános szavazat alapján történik, a belvillongás, zavargás, párt-

viszálykodás és sok aljas mesterkedések, megvesztegetés stbre szolgálthat alkalmat, s a népet nagyon sokszor mintegy lázas felingerültségbe helyezi: nem szabad másfelül azt sem szem elől tévesztenünk, hogy, kivált higgadt jellemű, érettebb népnél, s az általános szavazati jog helyes elintézése és foganatosításánál, az utóbbi választás mód érdemel elsőbbséget, jelesül az okból, mivel a népnek mint S i s m o n d i találón megjegyzi, mindenkor bizonyos természetes ösztöne, és hajlama vagy valamely k i t ű n ő egyéniséget az állam élére állítani; mivel a nagy néptömeg a személyes pártmesterkedések, fondorkodások által ollyannyira magát elragadtatni és megvakíthatni mégsem hagyja; mivel egy közepszerű vagy ép rossz embert ország fejedelmévé választani soha nem fog; mivel Első Polgárában, mindenkor önmaga dicsőségét és fényét érzi megtestesülve; s mivel ez a választásmód által önállóbbá és függetlenebbé válik az államelnök a képviselő testület pusztja majoritása vagy ép fondorkodása irányában; s még az is kikerültetik, hogy a megvesztegetés erkölcstelen üzletét ollykép nem gyakorolhatja, mert „meglehet mérgezni, mond Lamartine, egy kutat, de soha nem lehet megmérgezni egy egész folyót, vagy ép magát a tengert²⁰⁾!” Minthogy pedig az álladalom legfőbb érdekében fekszik, hogy egy szakadatlanul s folytonosan működő kormány nyal, s illetőleg kormányfővel bírjon, a melly nélkül sem az ügyek általános kezelési egysége, s kapcsolata, sem messzebbható tervek kivitele, sem nagyobbyszerű vállalatok, javítások, czélzatok létesítése, sem a biztonság s bizodalom mélyebb meggyökeredzése, nem gondolható: önként következik, hogy a kormányelnökségnek igen gyors és gyakori változása nem tanácsos, s mindazon esetekben, a hol a köztársaság fennállásának veszélyeztetése nélkül történhetik, s annyiban a mennyiben a democratiai státusszerkezet természetével, (melly hosszú időre terjedő hivataloskodást nem kedvel) megegyeztethető: az államelnöki tiszt időtartama nagyon rövidre ne szabassék, illetőleg az elnök újólagos megválasztása se zárattassék ki²¹⁾. – A mi végre az államelnök személyi kellékeit illeti, e tekintetben egyáltalában a szükséges szellemi s erkölcsi tulajdonokon kívül még különösen megkívánatik az, először: hogy a megválasztandó okvetlenül bennszülött legyen, nehogy a külföldnek csak legkisebb kilátás is nyitassák a köztársasági kormányrendszerre netán gyakorlandó befolyásra; másodsor, hogy illő érett időkorú legyen az, mellynél fogva az olly bonyolult s nehéz államügyek vezényletére képesnek mutatkozzék²²⁾.

III. Hátra van még szóllanunk a fejedelemség! méltóság megszűnési módjairól. Ezek ugyanis különfélék lehetnek. így például a) Lemondás, vagyis Leköszönés; melly az uralkodó szabad önelhatározásából eredjen, s semminemű hivatalkényszer által nem gátolandó, miután ez felette természetellenes volna, s csak a közjónak ártana, a mennyiben kényszerített fejedelmi tevékenység által a legfontosb államérdekek veszélyez-

tethetnének. A nyílt lemondáshoz hasonlít a hallgató, midőn t. i. az uralkodó (köztársaságokban az elnök) az országból eltávozik s hosszabb időre magát minden kormányzati tevékenységtől visszavonja, b) Abszolút képtelenség fölmerülése; p. o. ha az angol király a catholika hitre térne át, vagy a midőn mint fentebb már említetek, súlyos testi vagy lelki hiányok keletkezéssel kormányzóság felállítása válik elkerülhetetlenné. Ez utóbbi tekintetben azonban tagadhatatlan az, hogy monarchiákban az erkölcsi képtelenség vagy inkább méltatlanságnak, olly végből elismerése, hogy Régenség állítassék fel, mind elvi mind ténji szempontból nagy nehézségekkel jár; ha megfontoljuk, hogy azon testület mellyé felett Ítéletet mondjon, némileg a monarchának fölébe volna helyezve, s mivel ép egy rosszlelkű uralkodó végső erőfeszítés és tekintetlenséggel, követne el mindent hogy állását megtarthassa, c) Thróntóli Megfosztás; jelesül vagy idegen hódító, vagy belforradalom által, vagy pedig egy magát fölvető bitorló által, a ki az államhatalmat kezeibe keríti. Ez utóbbi esetre vonatkozólag különösen fölmerül országászati épúgy mind közjogi szempontból azon kérdés, vajjon „mi tartandó illy esetben a Fejedelménynevezett Legitimitása felől!” Erre a következővel válaszolhatunk. Mindenekelőtt bizonyos az, hogy mindezen c) pont alatti esetekben csak az eddigi uralkodás tényleges lerontása, de nem a thrón jogi megüresedéséről lehet szó. Ha a monarcha nem mond le jogáról, akkora tényleges viszonyok meg az ő thronjoga között meghasonlás létezik, a melly az álladalomra nézve minden tekintetben borzasztó csapás, s olly baj- és viszályforrás, melly sokára egyáltalában elviselhetetlenné válik. A mi az illegitim fejedelmet különösen illeti, ez annyira a mennyire valódi hatalma elér, a polgároktól engedelmességet fog követelni, s mivel jog- és jollétállapot álladalomban tényleges kormányzat nélkül nem lehetséges, bizonyos mérvig azt találja is fog; főleg annak folytában is, hogy az egyes alattvaló ellenzése íehető, a haderő, a rendészet, és a jogszolgáltató hatalom pedig az új fejedelem birtokába jutván, őt minden feltámadások ellen megfogja védelmezni. Minthogy továbbá a törvényes uralkodó azon hatalommal nem bír, hogy az iránta hű polgárokat megóttalmazza, nem is követelheti észszerűleg azt, hogy azok magukat értté s jogigényeiért feláldozzák. De másfelől azt sem lehet az elhajtott fejedelmről fölteni, hogy jogigényeiről a jövőre nézve végkép mondjon le, vagy ép őtet erre kényszeríteni, mert erre meg a bitorló fejedelemnek nincs hatalma és képessége! Törvényessé a bitorló, az az legitim fejedelemmé csak akkor leszen, ha őt a nemzet képviselöte, s alkotmányos műszervei, annak elismerik; míg a thrónvesztett uralkodó jogát elévülés által vesztheti el, hogyha t. i. külvizonyok által uralkodásjogáértti küzdelmével felhagyni kényszerül; az az benn az országban az ellenzés az új fejedelem ellen megszűnik, s külhatalmasságok által az új uralkodó tör-

vényesnek elismertetik; s így a thronfosztott megakadályoztatik abban, hogy jogát haderővel keresse s megújítsa.

¹⁾ A választó és örökletes monarchiáról alantabb.

²⁾ L. erről Tacitus: Hist. I. 15. 16. Macchiavelli: Livius I.

³⁾ Azt mondja Nagy Friderik Antimacchivell-jében (6-ik fej.) hogy egy privát-ember csak azon föltétel alatt emelkedhetik bűn nélkül trónra, ha vagy egy választófejedelmi országban született, vagy ha hazáját végveszélytől menti meg!

⁴⁾ A francia „le roi ne meurt jamais” és „le roi est mort, vive lt roi!” szójárás ezt elég találóan fejezi ki.

⁵⁾ Blackstone angol jogcommentárja I. 3. 3. egyenesen azt motidja, hogy a nemzet képviselétének és a királynak jogában áll, külön intézkedések nyomán i közvetlen trónutódot kizárni, s a fejedelemséget másra szállítani. – A törvény általi megállapítás egyenesen kíván mondv a Schwvéd alkotmányban (1809-ről Art. 1.) és a Spanyolhoni-ban (1837. Art. 54). – A trónutódságbóli kizárás jelesen előfordult egy egész uralkodó ágra nézve Angliában a Stuartok, Schwédhonban IV. Gusztáv utódjai, Frankhonban az idős Bourbonág tekintetében; míg egészen új trónutódsági rendet az ausztriai házra nézve a pragmática Sanctio; és 1830 Spanyolhonra nézve VII. Ferdinand (egyoldalú) intézkedése állapított meg. – Végre néha egy egészen új uralkodó ág hivatattik meg a thronra, péld. Bernadotteé Schwédhonban.

⁶⁾ Ez az ugynev. Sali ai Törvény alapján történik.

⁷⁾ Bajor alkotmány (1818. II. §. 4-5.) Würtembergi (1817. II. 9-10.) ausztriai pragm. Sanctió, mellynek következtében a Lothringház követte a Habsburgházat. – Hollandiára nézve I. alkotm. 1815. Art. 14-19.

⁸⁾ Blackstone: Commentárja I. 3. 2. Spanyol alkotm. 1837. Art. 51. Portugalliai 1826. Art. 87.

⁹⁾ A nőknek kizárása a thronból R ö d e r (Polit. 301-308.) szerint már csak annál az oknál fogva is kívánatos, mert nálok sem a szükséges értelmiség s jellemzilárd-ság, sem azon lélekönállóság s állhatatosság nem tételezhető fel, a melly a fejedelmi tiszthez okvetlenül szükséges; eltekintve attól, hogy nőfejedelmek idegen uralkodó házak helytelen befolyására szolgáltnak ürügyet és alkalmat, férjeiknek pedig a közügyek menetelére igen sokszor helytelen mérvben nyilik alkalom, hatást gyakorolni. Hasonlólag Bluntschli is (Staatsrecht. 52-53.).

¹⁰⁾ Mint az a középkorban történt, hol az álladalom mint magánjogi birtok tekintvén, a fejedelem által kénye kedve szerint adattathatott, elcserélthetett, megosztathatott stb.

¹¹⁾ Erről tüzetesen Röd er: Politik. 318. ff.

¹²⁾ Schwédhonban s Angliában jelesül a protestáns, Oroszországban á n. e. Görög; Görögországban szinte ez stb.

¹³⁾ A szükséges erkölcsi kellékek megszerzése és kifejlesztése tekintetéből R ö d e r (304. ff.) tüzetesen figyelmes trónutóda követelést ajánl, mellynek czélja az egyen, hogy erős tiszta s határozott jellemet, önmegtágadást, jogi- és vallásos-erényi érzületet stb. szerezzen és érleljen meg a fejedelmi utódban.

¹⁴⁾ Hogy államjogi s hivatali állásából folyó tartozásai s kötelességei a fejedelemnek – utódjára is jogérvényesen átmennek, említeni felesleges is.

¹⁵⁾ Louis Napoleon mint tudjuk a legújabbban élete ellen elkövetett merényletek után, erőszakos kimúlta esetére egy nejének! (!) elnöksége alatt álló kormányzóságot nevezett ki, míg fia a nagykorúságot elérné.

¹⁶⁾ Így péld. a Bajor alkotmány (II. §.10) a Spanyol (1837. Art. 57) a Portugalliai (1823. §. 92) intézkedett a Regensségre jogot tartható egyéniségről.

¹⁷⁾ L. erről S i s m o n d i: Etudes sur les Constitutions etc. 218. lap.

¹⁸⁾ L. alantabb.

¹⁹⁾ Kiáltó tanúságát látjuk ennek a francia forradalmi korszakban.

²⁰⁾ Éjszaka amerikában jelesül úgy történik a választás, hogy az egyes országokban különös elnök-választók, választatnak, s csak azon esetre adatik a nemzetgyűlésnek a jog, az elnököt megválasztani, ha az első általános választásnál többen hason mennyiségű szavazatot kaptak. De ekkor is ez utóbbiak valamelyikét keli a képviselő testületnek kijelölnie. I. erről T o q u e v i l l e: La Démocratie en Amérique. I. Chap. 8. és S t o r y: Commentar 627. s k. lap. hol e tárgy tüzetesb politikai elemzése adatik.

³¹⁾ Az éjamerikai unióban ez újonnan megválasztás meg van engedve; épúgy már újabbkori köztársaságokban is, s csak az 1848 ki francia respUBLICAI alkotmány (art. 45.) tiltotta ezt meg.

³²⁾ E j a m e r i k á b a n 35, F r a n k h o n b a n 30 év (1848 alkot, szerint) kívántatik meg. L. még Mohl: Staatsrecht und Politik, 1. köt. 468-470. I.

³³⁾ V. o. B l u n t s c h l i: Staatsrecht. 376-377. és Zöpf: St.-Recht. 100. sk.l.

24. §.

A kormányi és fejedelmi jogok.

I. Az állameszmében alapuló ellentétből nép és kormány között, ered szükségkép két különböző, de azért egymással mégis legszorosb viszonylatban álló kör, és ez a Nép- és a Kormány jogainak köre. Az országászatot e jogkörök tekintetében kiválólag csak az érdekl, milly terjedelmű- és jelleműek legyenek azok; jelesül annyiban, a mennyiben e két alaptényező e tekintetbeni sükeres rendezése, a státusélet alakulása és fejlődésére a leghatalmasb befolyást gyakorolja. – A nép- és kormányjogok e helyütt kitünőleg természet szerű alakjukban az az olykép soroltatnak elő, a mint azok egyfelől az álladalomnak és a kormánynak lényege és természetéből, másfelől a népnek és a társadalomnak érdekei és céljaiból önkényt folynak. Nem szabad egyébiránt e tekintetben azt gondolnunk, mintha a nép- és a kormányjogok egymást kölcsönösen meg nem szorítanak, mert minden észszerű államszerkezet fő-kellékét ép az képezi, hogy a népjogoknak bizonyos kormányi kötelesegek, épúgy mint a kormányjogoknak meghatározott népkötelmek felelnek meg; s hogy ép akkor léssen valóban boldog valamely állam, hogyha e két kör egymással helyes egyensúlyban álland, vagyis ha sem igen sok sem igen kevés kormányzás nincsen; ha a maga helyén kormányoznak, de a maga helyén az alattvalók engedelmeskednek is. – Az egész jelen kérdésre egyébiránt legkönnyebben akkor adhatunk választ, hogyha folytonos tekintettel az állam lényege és feladatára, azt nyomozzuk: melly czélok természet szerűleg olyanok a politikai közületben, a mellyek a kormányhatalom közvetlen befolyását és tevékenységét szükségésítik; és mellyek azok, a mellyek kiválólag a népnek szabad moz-

galma és működése által létesíthetők!? – Se szempont szerint az egész tárgyalásnak két főrésze kell osztatnia; s így előbb szövellandunk a Kormány, és az azt képviselő fejedelem jogköréről, és kötelmeiről, illetőleg általános hivatása és teendőiről.

A fejedelmi állás, hatalom, jogkör és hivatás tekintetében, mindenekelőtt különbség teendő a fejedelem Személyére vonatkozólag, a szerint amint az vagy mint monarcha, tehát király vagy császár; vagy pedig mint republikánus államfő vagyis mint köztársasági elnök vétetik tekintetbe. – A Monarchiának mint illy ennek ugyanis úgynevezett Felsőjogok (Majestätsrechte) szoknak tulajdonítani, a mellyek az egyeduralmi államjog szerint állása s méltósága lényeges kellékeit s folyományát képezik. Ide tartozik mindenekelőtt az, hogy a monarcha mint a státusfenség souveranitás és méltóság legfőbb képviselője és személyesítője, Főlségnek nevezetik ¹⁾; személye tekintetében szentnek és sérthetetlennek nyilvánítatik ²⁾; fejedelmi hatalma bizonyos jelv nyék által is kifejeztetik ³⁾; valamint az, hogy rendesen fényes udvartartás, külső fény és pompa, nagy jövedelem, stb. által minden többi állampolgárok felett kitűnik⁴⁾; s cselekvényei, illetőleg államkormányzati intézkedései miatt felelőségre senki által sem vonattathatik ⁵⁾. Mindezen rendküli praerogatívák, kitüntetések és előnyökben a Respublikái elnökök nem részesülnek; sőt a mi az utolsó pontot illeti, egyenesen ellenkező helyzetben vannak, a mennyiben t. i. kormányzati cselekvényeik miatt a nemzet által felelőségre vonattathatnak ⁶⁾. A felelőségre vonatkozólag, melly az államügyek életfontosságánál, valamint az önkényuralom minden módoni megátlása szükségénél fogva, minden czélszerűen rendezett státus főkéllékeinek egyike, az újabbkori alkotmányos státuselmélet a monarchiákra nézve azon intézményt ajánlja, hogy a monarcha, mint az államfenség s nemzetméltóság személyesítője és legfőbb kifejezvénye, személyére nézve ugyan semmi felelőségteher alatt ne álljon, nehogy ekkép a fejedelmi méltóság tekintélye és nimbusa csökkentessék; de annál inkább álljanak az alatt tulajdonképeni kormányműszervei, tanácsosai, illetőleg ministeriuma, a mellyel netán panaszra okot adó cselekvényeket elkövettetett (I. alantabb erről bővebben).

II. Más szempontból tekintendők a fejedelem tulajdonképeni kormányzatjogai (Regierungsrechte) a mellyekre nézve monarchiái és köztársasági fejedelmek között már olly nagy és lényeges különbségek nem léteznek. Vegyük ezeket egyenkint, a) A kormány- s illetőleg fejedelemjogok között kitűnő helyet foglal el az államnak idegen államok irányábani képviselése; melly minden kormánynak szükségkép képezi hivatását, miután nem népek népekkel hanem országokkal állanak politikai érintkezésben; a miért is tényleg mind a monarchiái mind a respublikái státusokban a kormány s illetőleg annak fejének jogkörébe látjuk ezt adva.

Ebből a képviselésjogból folyományoz azután⁷⁾ először: a had- és béke jog, mely mindenekfelett egységes akaratot erőt és megfontolást igényel, titoktartást, gyors intézkedést, s az egyetemes kül- s belviszonyokkal teljes ismeretséget föltételez; s azért kivált nagyobb testület, például nemzetgyűlés által sikerrel nem gyakorolható; ámbár másfelől tagadhatlan az is, hogy egy könnyelműen eljáró kormánynak ezen jog által borzasztó fegyver szolgáltatik kezébe, a honpolgárok életét vérét mindenét kockáztatni; a miért is a felelősség elvét kivált e téren foganatosítani, egyike az alkotmányos álladalmak fő fő kellékei és biztosítékainak⁸⁾. Másodsor: származik a fentemlített képviselési jogból a diplomati ai közlekedésjog, mely szinte természetzerűleg csak a fejedelmet és kormányát illetheti, már csak azon ügyeknek természeténél fogva is, a mellyek e működési téren előszoktak fordulni. A közlekedés maga alkotmányos államokban mindenkor a ministerium közbenjárulásával intéztetik a fejedelem által, de a mi a követküldést vagy elfogadást illeti, ez kitűnőleg a fejedelemnek személyi jogkörébe tartozzék, mert a követ nem a kormányt, hanem egyenesen az összes, álladalmat s annak fejét képviseli. Harmadsor még a szövetség-s államszerződések megkötésjoga is származik az érintett képviselési hivatásból, mint lényeges alkotmomentuma a már említett jogoknak, a mennyiben csak a kormányról tehetni fel, a fennforgó viszonyok és helyzetek olly alapos s mindeniránybani ismeretét, a melly illynemű ügyek elintézéséhez okvetlenül megkívánatik⁹⁾. – b) A mi különösen a belügyi politikai viszonyokat illeti, ezek tekintetében a kormányhatalom, Összességéből állván a státus vezénylete, igazgatása, ótaímazása és szervezésére: vonatkozó jogoknak, bizonyos központi államhatalom teljként jelenkezik, melly sugarait és világát mindenüvé kiterjeszti s a státus- s népelet; minden ágai és minden nyilvánulásaira bizonyos befolyást gyakorol, így a kormánynak illetőleg a fejedelemnek politikai tulajdonsága a Hivatalfen n s ég (Amtshoheit) vagyis az, hogy forrása s kiinduláspontja az összes hivatali s hatósági tevékenységnek és erőknak, s azok legfőbb vezényletének. Innen ered a kormánynak joga a közhivataloknak betöltésére, ellenőrzésére, azok feletti felügyelésre és a hivatalnokok elbocsájtására. A modern monarchiában újonnan fölelevenült ezen elv az államlétszer egységének tagadhatlanul szilárd támpontot szerzett, s még magában a köztársaságokban is elismerésre jutván, az összes államigazgatási gépezet összhangzatos, sikeres, és egybevágó működésének egyik főföltételét és biztosítékát képezi¹⁰⁾. Kapcsolatban a hivatalfennséggel az államfejedelem Kitüntetés i joga (Ehrenhoheit) jelenkezik, a melly t. i. abban áll, hogy állami méltóságokat, nemességet, rendjeleket és címeket csak ő adhat. Egy fejedelem, melly e jogaival helyesen él, ki ezen szép kiváltságot, hogy személyi érdemet fölkeressen s megjutalmazzon, eszélyesen használja, felette jótékonyan hathat mind erkölcsi mind jólléti tekintetben népére¹¹⁾. – c)

A belügyi kormányjogok sorában fontos helyet foglal továbbá a fejedelem törvényhozási fennsége (Gesetzgebungshoheit) el; melyly abban áll, hogy a kormány, jelesül a fejedelem a nemzetképvisellel egyetemben, a törvények alkotásában eljár, vagyis a kezdeményezés jogát épúgy mint a képviselőt gyakorolja; a szentesítés által a hozott határozatoknak törvényi s közkötelező erőt szerez; az alkotott törvényeket kihirdeti; s azok fogamatba vétele felett szakadatlanul örökődik. E törvényhozási funkciója a kormánynak, ez utóbbi állása és feladataival szoros kapcsolatban áll, s azért magában még a legdemokratikusabb státusokban sincs egészen megtagadva neki, kivéven azt, hogy a vétőjog, mellyel t. i. a fejedelem vagy államfőnök a nemzetgyűlési határozattól a szentesítést megvonhatja, néhol meg van szorítva, s szűkebb korlátok közé helyezve¹²). – d) A kormány-illetőleg fejedelemjogok egyikét továbbá a Törvénykezelés-fenség (Gerichtshoheit) is képezi, jelesül annyiban, a mennyiben a jólrendezett monarchiái államban a fejedelemnek áll jogában a bírakat kinevezni; az igazságszolgáltatást az ő nevében foganatosítani, a törvényszékeket ellenőrzni; a büntényeseket üzöbe vétetni; megkegyelmezésjogot gyakorolni, s kiválólág a hozott halálítéleteket fejedelmi helybenhagyásával megerősíteni, vagy másnemű büntetésfaj által, enyhíteni¹³). Köz-társaságban e tekintetben azon eltérés tapasztaltatik, s elvileg okvetlenül helyeslendő is, hogy a törvénykezési funkció a kormánytól egészen külön vagyon választva, a melly esetben azután az államfőnöknek más szerepe e tárgyban nincsen, mint a bírák kinevezésére befolyani, a büntényeseket üzöbe vétetni, az ítéletet végrehajtatni, vagy pedig a kiszabott büntetés enyhíteni. – e) A kormányhatalom egy alkatelemét képezi ezeken kül még a Rendőrfenség (Polizeihohheit) a mennyiben a közbiztonság s jóllét küladályai közvetlen elhárítására felállított hatóságok és műszervek, jogkörüket és tulajdonképeni forrásukat s kiindulási pontjokat szinte a kormányban bírják. – f) A Financzfenség szinte kiegészítő alkatrésze a kormányi illetőleg fejedelmi hatalomnak (és pedig monarchiákban épúgy mint republikákban) a mennyiben a státusczelok megvalósítására vonatkozó anyagi vagyonnak a polgárok jövedelmei és vagyonforrásaiból megszerzése, annak kezelése és alkalmazása, szóval az állami háztartás legfőbb vezénylete- és rendezésében nyilvánul. A financzfenségnek azonban mindenkor megvannak bizonyos természetszerű korlátai és határai, a mellyeknél fogva a fejedelem a népnek megadóztatásában, a közszükségletek fődözésénél igénybevetelében, bizonyos ponton túl nem lehet, s egyáltalában minden jelentős intézkedésében okvetlenül a nemzet képviselőt meghallgatása s beleegyezésére utaltatik; melly utóbbi momentum egyikét képezi az alkotmányos s szabad státusok fő feltételeinek. – g) A Cultúrfenség, mellynek alapján az álladalom kormánya illetőleg fejedelme, egyfelől a nép szellemi művelése, oktatása, növelésére; más-

felöl az államban létező egyházra s egyházviszonyokra, annyiban a mennyiben azoknak az általános állam- és népeletre közvetlen befolyásuk vagyon, hatalmát kiterjeszti; s a nemzeti közcélokkal öszhangba hozni törekszik. – h) A közgazdasági fenntetés, vagyis a kormányhatalomnak Pénzverési joga és a nemzet ipari, forgalmi s gazdasági érdekei s tevékenységére gyakorlandó befolyása, i) A legfelsőbb Felügyelési hatalom, melly abban nyilatkozik, hogy a kormány minden az államélet körében előforduló fontosb események s viszonyok felett magának folytonosan tudomást szerezni vagyon hivatva, jelesül pedig abban is, hogy a közhatalom mindennemű intézkedések, testületek, községek, társulatok, részvényegyleteket is ellenőriz, annyiban a mennyiben általok a státus közcéljai közvetlenül érintetnének, vagy ép káros irányzatuk, vagy visszaéléseik által veszélyeztetnének. Végre j) a fejedelmi hatalom lényeges alkatrésze és momentumja a Hadfenség (Kriegshoheit), melly abban áll, hogy az államfőnek nemcsak hadat izenni s békét kötni áll jogában mint fentebb láttuk, hanem az is, hogy a katonai erőt legfelsőbb folyamatban vezényelheti; az összes szárazföldi s tengeri hadnak parancsnokát képezi; a tiszteket kinevezi, erődívenyeket építet, a hadszereket megszerzi, és a nemzetgyűlés beleegyezésével katonaságot gyűjt, ujonczoz stb. A fejedelmi hatalom e joga olly annyira elvagon ismerve, hogy még a köztársaságokban is az elnök rendszeren a haderő fővezénylője szokott lenni, habár a tetteges parancsnokságot maga nem is gyakorolja. – A hadfenségi kormányjogra nézve igen nagy horderejű azon kérdés, „vajjon a katonaság csak a fejedelem vagy vajjon az alkotmány irányában is esküdjék hűséget és engedelmisséget!” Erre következőkkel válaszolhatunk. Az alkotmányrai esküvés a fejedelmet mindenesetre akadályozni fogja olly cselekvényekben, mellyek az alkotmány csonkítása vagy megsemmisítésére czéloznak¹⁴⁾; de másfelől kétségbe vonhatlan az is, hogy kettős eskü, kettős kötelezettség a katonaság lelkiismeretébe könnyen meghasonlást hoz, a fegyelmet csökkenti, s még pártviszályok martalékává is változtatja; nem említvén azt, hogy a katonaságnak természete s egész lényegével kiáltó ellentétben áll az, hogy tanácskozó testületté alakíttassék¹⁵⁾, sa katonai engedelmisség bármelley pillanatbani felmondására feljogosíttassék! A katonai hűség s engedelmisség a fejedelem irányában mindenkor a szabály, még ott is a hol az alkotmányra is feleskedtetik a haderő; s csak a legvégső szükség, midőn például a kormányfő zsarnokilag akarna visszaélni katonahatalmával, fogja igazolni vagy mentetni az engedelem felmondását és megtagadását. Egyébiránt minden attól fog itt függni, millyen a katonaságnak szelleme, jog- és szabadságérzülere, s hogy mint sok más illy féle esetekben úgy ebben is nem a formaszereőség hanem a szellem és a jellem lészen a döntő tényező. A mi végre a Respublikákat illeti, ezekben (s nem ép ok nélkül, a mennyiben katonaszellemű

státus valódi köztársasággá soha sem válik) a kormányhatalomnak az összes haderőei kiterjesztése nem szívesen látott institúció¹⁶⁾, a miért is az alkotmány főcélja oda szokott irányulni, hogy vagy egészen vagy pedig legalább főrészen a katonaság feletti rendelkezésjog az államfőnek korlátlan hatalomkörébe ne adattassék¹⁷⁾-¹⁸⁾.

Ezek a kormányhatalom s illetőleg fejedelem jogai, a melly éknek helyes érvényesítése és foganatosítása minden jólrendezett, feladatainak megfelelő, jóllétet és szabadságot, rendet s közbiztonságot megvalósító vagy megvalósítani segítő, államalkotmánynak s státusszerkezetnek lényeges föltételei és alapzatai egyikét képezi. – De mind ezen jogoknak a gyakorlati államéletben a kormány és a fejedelem tetintetében, ugyanannyi s ugyanakkora kötelelességek, tartozások is felelnek meg; tartozások, mellyek a nép igazi boldogsága, jólléte, elégtelenség, szabadsága, és nyugalma minden kitelhető erőkkeli, lélekismeretes előmozdításában állanak; s annál szentebbek, annál magasbbak, és visszautasíthatatlanabbak, mennél szorosabban viszonylat mellyben minden kormány a néppel áll; s mennél elvitázhatatlanabb jogigénye van minden népnek, arra: hogy azon hatalom vagy műszerv, mellynek magát vezényletére bízta; s melly összes ereje, tekintélye és szilárdsága valódi forrását mindenkor csak a népben leli fel, mindazt elkövesse és foganatosítsa, a mi e benne helyzeti bizodalomnak igazolására, és magasztos feladatának illő megoldására szolgálhat és vezethet¹⁹⁾.

¹⁶⁾ E cím a római császárkorból való, a honnan átszármazott a frank monarchiára, és a német császárokra.

¹⁷⁾ A „szent vagy szentelt” melléknevet tüzetesen találjuk az újabbkori alkotmányok közül a Bajorban (II. §. 1) a Spanyolban (1837 §. 44) az Ausztriában (1849 §. 14); ellenben hiányzik a protestáns államok alaptörvényeiben, péld. a Hollandiai (1848 §. 53) és a P o r o s z (1850 §. 43) alkotmányban.

¹⁸⁾ Ilyének a korona, a királypálca, kard, stb.

¹⁹⁾ Mindez természetesen azért, hogy a fejedelmi méltóság tekintélyét emelje; külső föllépését az uralkodónak nyomatékosabbá tegye; nagy jövedelméveli jótétét lehetségessé stb. – Különös fontosságai bír e tekintetben a fejedelmek úgynevez. C i v i l i s t á j a, melly Angolhonban vévén eredetét, a szárazföldi államokban is meghonosult, s bizonyos jövedelemösszeget képez, melly a fejedelemnek mint illyennek a nemzeti köztárgyból rendszeren évenként kiszolgáltatik; s majd egyszer mindenkorra (mint Angliában) Hollandban, Belgiomban, minden fejedelem trónraléptekor) vagy időről időre (mint Görögthonban, Norwégiában, Spanyol- s Portugallországbán) szokott megállapítani. E tekintetben egyébiránt bizonyos az, hogy nem igen összeférő a korona méltóságával, hogyha a fejedelem anyagi szükségletekkel ellátása sokszoros tárgyalások és vitaközléseknek szolgáltat alkalmat, a miért is legczélszerűbbnek látszik a fejedelemnek e czéla bizonyos koronajósza g o k a t adni, mellyek a földjövedelem emelkedésével karöltve a növekedő udvarszükségletek fődözésére úgyis alkalmasbak mint készpénzbeli összegek előleges kifizése.

⁵⁾ Az angol államjog a közismeretű „the King can do not wrong” (a király nem tud rosszat cselekedni) szójárast tartalmazza e tekintetben.

⁶⁾ Erről alantabb a monarchiái államformánál bővebben.

⁷⁾ L. Blackstone: I. 7, 1. Francia-alkot. 1814 §.14. Spanyolhoni 1837 §.47. Portugall 1826 §. 75. Holla diai §. 55. Belga §.68. Ausztriai 1849 §.16, 7, 36, 6. Porosz hoi §. 48. Éj amerikai II. 2, 2. Schweitzi §. 90. Franciaí köztársasági 1848 §. 53, 60. – Hogy köztársaságokban e jogkör nem olly teljesen elismert mint monarchiákban, nem is szükség említeni.

⁸⁾ Az amer. Unióban a nemzetgyűlés ízen hadat, de a békekötés jogát az elnöknek adja, ki a senátus megegyezésével köteles e tárgyban eljárni. (Alkotni. I. 8. II. 2.) A *helvetiai* államalkotmány a békekötés s hadüzenés jogot a szövetségi gyűlésre; a francia köztársasági alkotmány (1848 §. 54) pedig az elnökre, de ollykép ruházza e jogot, hogy a nemzetgyűlés beleegyezését kikeli eszközölnie.

⁹⁾ Az egyes államok alkotmányaiban megszorítások és módozatokról lásd: S c h w é d h o n i §. 12. Hollandi §. 57. B e l g i o m i §. 68. Spanyol §.48. Portug. §.7. Ausztriai §.17. és Porosz §. 48. Angol: Blackstone I. 7, 2.

¹⁰⁾ V. ö. Blackstone: 1.74. Spanyol alkot. §. 75. 3. Ausztriai §. 10. Porosz §. 47. Belgiomi §. 66. Az utóbbi azonban a király jogát jobban megszorítja. Az amer. unió elnöke felvanhatalmazza a senatus beleegyezésével követeket, képviselő ministereket, consulokat, legfőbb törvényszéki bírakat s státushivatalnokokat kinevezni.

¹¹⁾ L. erről Napoleon mondatát Szent Ilona szigetén (L. Casas Memoirjaiban, V. 39. lap.).

¹²⁾ Az amer. unió elnöknek csak föltételes, a Norwegiai királynak szinte csak korlátolt vetoja van.

¹³⁾ Nem következik azért innen az, hogy a törvényszékek a fejedelem befolyása alatt álljanak, vagy annak kénye kedve szerint járjanak el. – Az egyetlen schwéd alkotmány szerint vesz a király személyileg részt a legfelsőbb törvényszék működésében. – A kegyelmezőjog meg van állapítva az Angol (Blackstone IV. 31, 2) Schwéd (§. 23) Holland (§.66). B a j o r (III. §. 4). Belga (§.73). Spanyol (§. 47, 3). Osztrák (§. 24). és Porosz (§. 49). alkotmányban különösen. – Még az uniói elnök is felvan ruházva a kegyelmezéssal (II. 3.) kivéven olly eseteket, a midőn az államkormány maga vádoltatik stb. – Tüzetesebben erről alantabb a M á s o d i k R é s z b e n .

¹⁴⁾ Blackstone (I. 7, 2). Schwédalkot. §. 14. Hollandiai §. 58. Belgiumi §. 68. Porosz §. 46, 47.

¹⁵⁾ Maga a republ. 1848-ki francia alkotmány 104. §-ja is egyenesen kinyilatkoztatja, hogy a katonai erő engedelmeskedni tartozik stb.

¹⁶⁾ Az amer. unióban a tulajdonképeni rendelkezéssal a Congressus vagyis nemzetgyűlésnél *vagyon* s az elnöknek *csak* a fővezénylet adatik át.

¹⁷⁾ Hogy monarchiákban a fejedelem mennyire legyen katona s mennyire nem, arra nézve egy nagy státustudós azt jegyzé meg: a fejedelem legelőször Uralkodó és Államférfiú, s csak második vonalban hadvezér! Ellenben Macchiavelli (II Principe. Cap. 14.) azt mondja: „ne legyen a fejedelemnek más célja, vagy gondolatja, más mestersége és érdeke mint a háború és a hadászat!”

¹⁵⁾ Mind e kormány hatalmi tevékenységkörökben a kormány s illetőleg a fejedelem alakilag hatalmát részint általános intézmények, részint rendeletek, parancsolatok, vagy tilalmak által gyakorolja; korlátozva lévén a fennálló alaps és alkotmányi törvények, jogrend, s törvényhozás által. I. Bluntschli: Staatsrecht. 413-414. lap.

¹⁹⁾ A státus és 'kormányhatalom kivételes és végszükségi jogáról, a rendes alkotmányi törvények felfüggesztésével, dicatorával, vagy ostromállapottal szokott járni, – szöll tüzetesen Bluntschli: Staatsrecht. 414-418. és Rochau: Grund-

sätze der Realpolitik. (1859). 108.1. Angliában ilyenkor (I. 15 Backstone: I. 1, 2.) a Habeas-Corpus acta függesztetik fel; a Rómaiaknál dictátort neveztek ki, a mely tekintetben Macchiavelli (Livius feletti könyve I. 34.) azt jegyzi meg „hogy az önként megajánlott és nem erőszakkal szerzett dictátorság mindég jó hatású vala.” Az újkorban az európai szárazföldön így esetekben az o s t r o m á l l a p o t szokott kihirdettni.

IV. Fejezet. A Népszervezet és a Népjogok.

25. §.

A nép politikai tekintetben általában.

I. Az állam céljainak és feladatainak sikeres megvalósítása, a politikai státusrendezés és kormányzás czélszerű fogatosítása, s így az egyetemes állami rend: lényegileg azon viszonyok, állapotok és jogok minősége által feltételeztetik, melljek közepette, illetőleg élvezése és gyakorlatában a Népet találjuk. Az országásznak, a ki eleven ép és egészséges állami *életet* akar előteremteni vagy kifejleszteni, mindennekfelett figyelembe kell vennie a társadalmi erők, tényezők, törekvések és hatalmakat, mint megannyi szükségileg adott tényeket; és azután tevékenységét arra kell irányoznia, hogy ezen hatalmakat az állam alkotmánya és rendszerében, egyenkint külön irányaik és tulajdonságaik szerint, hasznosítsa, egymással összhangba hozza; különösen pedig a gyakorlati önérvényesítés és önerő-kifejtés szükséges kellékeivel, a mennyiben ezek t. i. a közhatalom által adhatók és előidézhetők, ellássa, az az a társadalmi s állami létszerbeni mozgalmukat s a közügyek elintézésére vonatkozó befolyásukat lehetségessé ügye; vagyis politikai jogok élvezetébe helyezze. – Midőn a Nemzet kormány- és népre oszlik, az utóbbi korántsem válik pusztá passiv tömeggé hanem egy sajátyszerű belső tagolatú, s a kormányval szakadatlan kapcsolatban maradó létszerré, mellynek hogy a közczélok igazán megvalósíthatassanak, sohasem szabad és lehet a kormányval föltétlen ellentétbe jönie; valamint viszont, minden sikeres kormánytevékenység és működés csak akkor létesíthető hogyha a nép szükségletei érdekei és helyes kívánalmi lélekismeretes teljesítése illetőleg biztosítására irányul, s nem egyeseknek vagy egyes néposztályoknak, hanem az egységes és öszletes egésznek javát, jóllétét és boldogságát tartja szeméi előtt.

II. Főfontosságú mindennekfelett az összes államszerkezetre nézve, a nép politikai szervezete és tevékenysége tekintetében azon arány vagy mérték, a mellyben a politikai hatalom elemei: a műveltség, a vagyonnosság, a közügyekbeni részvét, a különböző néposztályok és rendek között megvannak oszolva; továbbá a sociális formák, mellyekben a nép

egyeseinek vagy részeinek érdekei és céljai az egész irányában föllépnek és valóban politikaiakká vagyis öszérdekekké és közczélokká válnak, végre a jogkör, melyre minden céljainak igazán megfelelni akaró státusban, annak polgárai, a közhatalom irányában igényt tarthatnak; s mely ép azért minden valódi alkotmányos államszerkezet alapföltételei és kellékei egyikét képezi.

26. §.

A nép osztályozása Rendek szerint ¹⁾.

I. A társadalmi hatalmak és körök osztályozása, különböző szempontokból indulhat ki, jelesen a szerint a mint az állampolgárság összege vagy Rendi, vagy Állampárti, vagy Műveltségi, vagy pedig Vagyon- s Birtokviszonyi tekintetben, vétetik figyelembe és taglala alá; és ugyan a) a mi mindenekelőtt a népességnek Rendi (Volksklassen Volksstände) osztályzatát illeti, erre nézve azon megjegyzés bocsájtandi előre, hogy rendeknek vagy n ép osztályoknak azon nagy csoportjai vagy rétegeit a lakosságnak nevezzük, melyek egyenlő életmód, hasoi erkölcsök, szokások, politikai és társadalmi érdekek valamint egyéni nézletek, sőt némileg még jogviszonyok által is, egymástól magukat mej különböztetik, illetőleg megannyi külön külön s sajátzerű jellemmel bii osztályokat vagy köröket képeznek. – A Néposztályok a modern áll dalomban körülbelül ugyanazon elemet képezik, a melyet az őskori státusol ban a várnák, meg a teljpolgárok s rabszolgákat magukban foglaló rétegek, a középkori státusokban pedig a tulajdonkép úgynevezett Rendi (Stände), millyen a Papi a Nemesi a Polgári és a Paraszt-Rend vala. lényeges különbség mindezen külön külön népességek között azon szembeötlik azonnal, a mint politikai állásuk és functióik szerint az ilk államszerkezetben, tüzetesen vétetnek vizsgálat alá. – így a mi a Vám rendszert illeti, mely Europa álladalmában meghonosúlni soha nem tudó ennek tulajdonsága és jelleme abban áll, hogy a társadalom különbe rétegeinek, már örökletesen az az természet és isteni rendeltetés szeri faj különb sége n nyugvó változhatian ellentételessége vétetik fel; ho az államorganismust több egymástól áthághatlan válaszfal által elkülönz körökre szakasztja; az állami életben épúgy mint a társadalmiban al végietesb stabilismus és conservatismus elvén alapszik, minden m galmat, szabadságot, szabad szellem- vagy iparfejlődést végkép lehetlei teszen; a nép legnagyobb részét néhány kevesek kényuri vagy theocra uralma alá hajtja és így egyáltalában egy eleven egészséges s ember méltó államszerkezetet szükségkép kizár. Némileg vele hasonló de emberiebb és államilag is inkább helyeselhető alakban jelenkezik az ó-classikus népeknél, a polgároknak Szabadok és Nemszabadokrai

osztása, a mennyiben itt a tulajdonképeni honpolgárok egyenjogúsága elismertetik, s a nép különböző körei és rétegei között semmiféle mesterseges válaszfal nem létezik. A mi a középkori tulajdonkép úgynevezett „Rendeket” illeti, ezek eleinte hasonlóan az őskeleti kasztákhoz, örökletes és vérnemességi különbség által jellemzett osztályok vaiának; később azonban lassanként hivatási rendekké (Berufsstände) alakultak át, s mint említők, különösen a Nemesi, – a Papi, – a Polgári – és a Póri Osztályban jelentkeztek²⁾. Ezen osztályzat majdnem valamennyi középkori státusban föllelhető, de kiváló fejlettségre a germán népekénél jutott, s túlnyomólag a népesség kulturai és gazdasági különbségében gyökeredzik; a miért is inkább magánjogi mint politikai és közjogi jellemmel bír; habár egyik eleme, vagy köre, t. i. a nemességben, az aristocratico-politikai hivatás és szereplés félreismerhetetlen jellemvonást is képcz. – Bármilylly fontossággal és jelentőséggel bírjon azonban a nép illy szempontból osztályozása, azt mégsem lehet tagadni, hogy ott a hol az imemlített ellentételes körök alapján szerveztetik az állam, t. i. a hivatásrendek szerint, ott a valódi s az emberiség céljainak egyedül megfelelő státus elv még igazán valósulatba nem lépett: mert nemcsak hogy az államöröké csak egy nagy privat jogi testületnek tekintetik itt, hanem még maga az álladalmi fejlődés, egység, s politikai népalakulás is lehetlenné válik, mert olly akadályokra talál a különböző hivatási rendek szükkeblősége, önössége, keskeny látköre és egymástóli idegenkedésében, a mellyek minden szabadabb tevékenységet és minden haladást csirájában elfojtanak és lehetlenné tesznek! Innen van az, hogy az újkor, jelesül Europa államrendszere körében, e hiányok megjavítása, s a hivatási rendek tekintélye és szervezete megszüntetésére, és feloszlataására irányú; jelesül annyiban is, a mennyiben a jogegyenlőség nagy és messzehorderejű elve érvényre, emeltetik; a kivételes törvények és kiváltságok helyébe egy minden osztályokat és rétegeket egyforma'n átkaroló védő vagy kötelező közpolgártörvény hozattatik; a régi rendkörök az államba beleolvasztatnak; a státus egyik vagy másik néposztály hatalomüzleti tárgya lenni megszűnik; s egyáltalában a mindnyájokat magábanfoglaló, egyformán támogató, egységesen vezénylő, s öszhangba hozó Státus rendeltetésének megfelelőleg valamennyi osztályok és rendek feletti uralomra emelkedik³⁾. – A modern néposztályoknak különbsége a középkori rendektől abban nyilatkozik, hogy a népnek státusszempontokból felosztását képezik, emezek pedig csak magánjogi s hivatási tekintetekből felosztást; hogy a néposztályok a nép egységét, a rendek annak szakadottságát föltételezik, hogy a néposztályok művelt, a rendek csak középfajlettségi culturfokon jelenkeznek; s hogy szóval a néposztályoknál mindenkor az állam, a politikai létszer a közjogi érdek; a rendeknél mindenkor csak a rend, az előjog, a magánviszony, a döntő fontosságú momentum.

Ezeket előrebocsájtva azon kérdés merül fel előttünk, vajjon mi képezheti tehát azon ismérvet és szabály mértéket, a mely szerint az újkori álladalomban az érintett néposztályok tulajdonkép czélszerűen szervezhetők és megkülönböztethetők!? Vajjon a vagyon, és birtok; vajjon a műveltség és értelmiség, vajjon az erény és érdem-e azon tényező a mely e tekintetben a legfőbb nyomatékú!? – Erre egyszerűen azt felelhetjük, hogy az egyedül biztos és egyedül helyes s kimerítő elv az említett osztályozásban a különböző nagy néprészek politikai jelleme, jelesül tekintve azon viszonyt, a melyben azok a népegység és a státusegész irányában jelenkeznek.

És ez elv alapján a következő négy néposztályt különböztetheti meg⁴⁾: 1. Az Uralkodót, mely a társadalmi kormány- és legfőbb vezénnyel foglalkozik.(2) Az Aristocratiait, mely a népelet bármely köréből a legkitünőbbeket, kiválólag pedig a felső nemességet foglalja magában. (3) A Harmadik Osztályt mely a szabad, műveltebb, s anyagilag is kedvezőbb állapotban lévő polgárságot számítja tagjai közé; végre 4. Az Alosztályt vagy negyedik Rendet, mely a kis polgár, a paraszt, és a munkás népességből áll. Politikai szerepe ez osztályoknak pedig egyszerűen az, hogy az első az álladalomnak fejét s vezérét; a negyedik annak legszélső alapzatát; a két középső pedig azon elemet képezi, a mely egyfelől az első osztálynak tevékenységét és hatályát majd túlnyomólag aristokratiai, majd pedig demokratiai irányban mérsékli, kiegészíti, és ellenőrzi; másfelől pedig erős jog- és szabadságérzete valamint belátása, tapintata, s a nemzet szükségének s a közboldogság föltételeinek tüzetes ismerete alapján, a legalsó osztályok érdekeit és igényleteit képviseli!

II. Az itt elősorolt négy néposztályok közül kiválólag a második meg a harmadik érdemel tüzetesb figyelembevételt jelesen azon nagyfontosságú szerepnél fogva melyet az álladalmi életben és fejlődésben visel. A második osztályt különösen illetőleg, ennek körében kiválólag a Főbb Nemességgel találkozunk. A főbb nemesség mellynek lényege abban áll, hogy a társadalmi valódi kitünőség és jobbágiság⁵⁾ egyszersmind politikai elismertetést és érvényt is ért el⁶⁾, egyike azon osztályoknak, a mellyek nemünk történetében mindenkor és mindenütt felette nagy befolyást gyakoroltak az államéletre és fejlődésre, s mellyeknek tevékenysége és magatartásától valamennyi népeknél az államszervezet s kormányzat minősége és jelleme még mindenkor lényegileg föltételeztetett?). Legnagyobb szerepet azonban kiválólag a középkorban, és az újkorban azon időpontig viselt az aristocratia, a midőn amott az iparos polgári osztálynak és az abszolút fejedelemség keletkezése által, emitt pedig a harmadik osztálynak és a demokratikus elveknek előtérbenyomulása következtében, aljában meggingattott, és összes politikai állása és hivatása megváltozott⁸⁾.

Korunkba ni szerepét és feladatait illetleg, egyáltalában azt mondhatjuk, hogy az országok különbözése és sajátzerúsége szerint ugyan lényegileg különböző leend, de tekintélyének, s méltóságának fenntartását és biztosítását csak akkép eszközölhetendi, ha kizárólagos jelleméből kivetkezik; minden önző, hatalom- és uralkodásvágyról lemond; valódi polgári érdem és erény által mindenkor kitűnni iparkodandik; fölfelé a népek, lefelé a trónnak védelmezése és képviselésére képesnek mutatkozik; a nemzeti közérdekek és közczélok buzgó támogatója és előmozdítójaként működik, s mind azt gondosan kerüli, a mi egykori kiváltságos helyzetéből folyva, a népek minden rétegeiben elterjedt egyenlőségi szabadsági és egyenjogúsági elveket és nézeteket sértené; s a soha vissza nem hozható feudal előjogok és szabadalmak megújítására czélozna! De másfelől a népek és fejedelmeknek sem szabad szem elől tévesztenie azt, hogy az aristocratia többnyire anyagilag s társadalmilag független állásánál, hagyományos eszélyessége és tapintatánál, valamint sokoldalú érintkezései és tapasztalásainál fogva: már természetszerűleg is hatalmasan nyúl bele az állami gépezet menetébe; hogy a mint a népet fölemeli *ú^y* a kormánynak támaszul szolgál; hogy egy valódi, erkölcsileg ép alapon nyugvó, érdemekben, értelmiségben és erényekben kitűnő főrend az állam egysége, tartandósága ⁹⁾ politikai nagysága tekintélye és hatalma legfőbb biztosítékát és tényezőjét, képezi; hogy az illy erős alapokon épült aristocratiai néposztályt megsemmisíteni, vagy ignorálni nem lehet; s hogy ezek szerint nem abban áll az állami bölcsesség napjainkban hogy az aristocratia, (ott a hol az életerős és a fennállhatás föltételeit önmagában hordó) ¹⁰⁾ megtörettség és gyöngítesség, hanem abban, hogy öszhangban a kor humanitási és észjogi igény léteivel, olly módon szerveztessék és rendeztessék, hogy az államorganismusnak erős, áldozatkész, minden nagyért s nemesért lelkesülő, s tevékeny alkatelemévé válják, s valóban az legyen, a mit elnevezése is már megjelel, t. i. a népességnek legkitűnőbb legnemesebb része, a nemzetpolgárságnak zománcza!

A másik nagy népességi osztály, melly az országász figyelmét legfőbb mértékben igénybe veszi: a Középrend, vagy az úgy ne v. harmadik Osztály; mellynek alkatelemei kiválólag vagyon, műveltség, s hivatási életmód, által tűnnek ki, s egyfelől a nagyobb földbirtokosokat, a tőketulajdonosokat, kereskedőket, gyárnokokat, s magasb iparosokat; másfelől pedig a hivatalnoki tanítói és lelkészi osztályt, a tudósokat és Írókat, művészeket és fensőbb technikusokat, orvosokat s gyógyszerészeket, mérnököket és ügyvédeket, foglalja magában ¹¹⁾). Tekintve különösen állami és sociális jellemét és irányzatát a harmadik osztálynak, erről azt mondhatjuk, hogy legkitűnőbb ismerveit az eszmék és elveknek tiszteletbentartása; rend és szabadságszeretet, eleven mozgékonyosság és üzleti tapintat; vállalkozási képesség, és önérzet; rendőri gyámkodástól idegen-

kedés s helyhatósági intézmények iránti előszeretet; fűrkésző szellem és itészeti irány; racionalizmus és gyakorlatiság; historiai jogok kevésbé vétele s húberállapotok iránti ellenszenv, képezik. A harmadik rend kiválólóg azon osztálya az álladalom lakosságának, mellynek körében a műveltség és nemzeti irodalom, a birtokérdekek és a polgárosulás, a családi erkölcsök a társasulási elv és az emberméltóság tisztelete, legbiztosb támaszra, s képviselőre talál. Politikai tekintetben a középrend¹²⁾ törekvéseinek egyik főrésze a közügyek elintézésében! részvételre, sa tartományi s községi igazgatásbai befolyás elnyerésére irányul; benne nyilvánul leginkább az úgynevezett közvélemény; küzdelmében szellemi és pénzbeli fegyverekkel vív; ellensége minden rendi elkülönülés és elzárkózásnak; kezelője s mozzgató rugója a sajtónak; igen jó ellenőrzője a kormányhatalomnak; s valódi forrása és tárháza a nagy technikai, finanziaális, tudományi, nemzetképviselőti és adminisztratív talentomoknak! Rája építhetők legtöbb biztossággal az alkotmányos álladalmi intézmények; ő szolgáltatja a nagy ipari, forgalmi meg államhiteli forrásokat, illetőleg tervelő- és szakembereket; körében vannak felhalmozva a nemzet legdúsabb szellemi és anyagi kincsei; ő az végre, melly a főrend és a negyedik osztály között tátongó óriási űrt legsükeresben kitölti, s az alsóbbnak főemelkedése, a felsőbbeknek lehanyatlása mozzgalmaiban a közvetítő s kiegyenlítő szerepet viseli¹³⁾. Kitétszik mindezekből az, hogy habár nem is az egyetlen, de mindenesetre a legfő és a legjelentékenyebb néposztály a harmadik rendben keresendő; s hogy minden szerencsés s ép államszerkezetnek kiválólóg¹⁴⁾ e népréteg alapzatára kell fektetnie, melly minden szabadirányú, s békés, szellemi és ipari haladást lehetőségesítő, kormányrendszernek mindenkor főfő támasza s biztossítéka leend. Az egy fő hiány, mellyet azonban e néposztály tekintetében sem leliet érintetlenül hagyni, az, hogy a harmadik osztály legalább ekkoráig nincs igen birtokában az államvezénylethez és uralkodáshoz okvetlenül megkívántató nézetfőnnség, általános tekintély, s a politikai messzelátóság és tapasztalatnak; másfelől meg az, hogy igen is hajlandó minden magasbat magához levonni¹⁵⁾, minden történeti jogokat alábecsülni; főleg pedig az anyagelviség s a pusztá hasznossági momentumot olly magasra emelni, hogy a nemzet nemesb fensőbb érdekei és javai néha vésszélyeztetvék¹⁶⁾.

Az utolsó vagy negyedik osztály, mellynek főjellemvonása az, hogy tagjai kiválólóg anyagi munkával foglalkoznak, s mind szellemi mind társadalmi műveltség tekintetében felette alacsony polczon állanak, magában foglalja a legalsóbbrendű hivatali egyéneket és katonaszemélyeket, a kis tőzséreket és kis iparosokat meg azok legényeit, a parasztságot és a munkásokat, a cselédeket és a napszámosokat. A negyedik osztály önálló kifejlése s szereplése csak a legújabb kor tüneménye,

s valamint a h a r m a d i k rend kiválólag a francia meg angol forradalmakal lépett a 17. és 18. században előtérbe, úgy ez utóbbi a legújabb socialis mozgalmak s forradalmak közepette kezdett különös jelentőségre vergődni, s az államorganismusbani tüzetesb figyelembevételt követelni ¹⁷⁾! – A mi jellemét s politikai szerepét ez osztálynak illeti, erre nézve alig lehet kétségbe vonni azt, hogy számereje tekintetében a népnek okvetlenül legtekintélyesb alkateleme; hogy államügyekkel foglalkozástól anyagi gondjai s életszükségletei miatt lényegileg elvonatik; hogy valamennyi néposztályok között a szellemi népérdekek körében kiválólag a vallásiakhoz hajlik, s így az egyház politikai hatalmának legmélyebb gyökerét és rugóját képezi; hogy politikai jogok gyakorlata tekintetében sem az elégséges szellemi sem a megkívántató polgári és anyagi képesség s függetlenséggel nem bír; hogy a demagogok és néphízelgők ámitásainak legkönnyebben hiszen; stb. Az egyetlen lényeges fővonás, mellyben ez osztály alkatelemei egymástól eltérnek, az: hogy egyik rész, vagyis a P a r a s z t s á g lényegileg conservativ irányú, szokásaihoz, formáihoz, s társalmi intézményeihez szorosán ragaszkodó, s minden gyorsabb változás, általakulástól állandóan idegenkedő népréteg; míg az elevebb környezetű, s a demagógiái uszításoknak jobban kitett városi negyedik rend, a munkások és napszámosok főleg pedig a gyármunkások, épen az ellenkező jellemvonást tanúsítják ¹⁸⁾, s bármely mozgalomhoz sokkal hamarább és készségesebben csatlakoznak! A negyedik rend foglalja némileg magában az úgynev. Proletariátust is; melly a végkép birtoktalan s egyedül kétkeze munkájára utalt népkörökből áll, s mint ilyen még szükségkép se nem káros se nem veszélyes, meri pusztán munka után élő népeség mindenütt és mindenkor szükségkép létezik; mivel az egészséges státusban a negyedik osztály magvát és főerejét mégis a városi polgár meg a jobb módú paraszt képezi; s mivel itt a proletár éhen nem fog meghalni, hanem szorgalom és mértékletes életmód mellett a felsőbb osztályrétegekbe is fog emelkedhetni. Felette súlyos állami betegségnek és kórállapotnak jele ellenben az, a hol a negyedik osztály nagyobb része proletárrá válik s nyomorba sülyed, mert illy állam legmélyebb alapzatai mérgeztetnek meg, úgy hogy a legelső nagyobb vihar közepette romokba is dőlhet! Egyáltalában országászati szempontból azt tanácsolhatni, hogy népek és kormányok ez osztály szükségletei érdekei és vágyaira nagyobb figyelemmel legyenek; azokat, habár tulajdonképeni államhivatalokra-s működésre képtelenek is, a nemzeti képviseletből, meg a községi igazgatásból végkép ki ne zárják; s mindent elkövessenek, a mi által ez osztálynak érdeke, figyelme és tevékenysége is az egészre irányuljon, s viszonylata és együttessége minden többi osztályokkal általa kellőleg megismertessék ¹⁹⁾.

Az eredmény, mellyre mind e néposztályok tüzetesb figyelembe-

vétele nyomán jutunk, pedig az: hogy az egészséges és szerencsés államszerkezet ép oly távol áll a néprendek gépies kasztaszerű elszigeteltségétől s elzárkózásától mint a szinte természetellenes s semminemű különbségeket s sajátságoségeket sem ismerő teljes egyenlőség től; hogy a legszilárdabb állam épület és státusforma mindenkor az leendő, mely ez osztályokat szerencsésen tudja befogadni, tevékenységre felhíni és közvetíteni; valamint az, hogy az álladalom, polgárságának megosztása tekintetében akkor fog legbiztosabban céljainak és feladatainak megfelelni, ha e különböző néposztályok egymással helyes egyensúlyban állva, egymás hiányait kiegészítve, s egymást buzdítva vagy mérsékelve: karöltve működnek a nemzetjöllét és közboldogság megalapítása és biztosításában.

¹⁾ V. ö. Bluntschli: Allgemeines Staatsrecht. 54-96.1. Riehl: Naturgeschichte des Volkes.-Die bürgerliche Gesellschaft stb. 1853. Treitschke: Die Gesellschaftswissenschaft. 14-32. Staatswörterbuch: Art: Kasten und Stände. Bürgerstand. Dritter Stand: Bauernstand. Vierter Stand, Adel, Aristokratie. Ahrens: Naturrecht. 175-187.-Courtet de l'Isle: Politique fondée sur la science de l'homme. (1838).

²⁾ Ezen rendszabályzat azonban a várnaitól már annyiban mégis különbözik, hogy a haladás vagy fejlődés és átalakulás lehetőségét ki nem zárja, valamint abban is, hogy egyeseknek egy alsóbb rendből a felsőbbiekbei fölemelkedése úgy mint a kasztnál akadályozva nem vála.

³⁾ Már Aristotelesnél is előforduló jelenség. (Pol. Lib. VI. 4.) Guizot egyáltalában három néposztályt különböztet meg: aristocrat iait, melynek tagjai munka nélkül birtokukból élnek; középosztályt, mely munka által szaporítja vagyonát, és köznepet, mely vagyon nélkül csupán munkája után él. (Démocratie en France.)

⁴⁾ Hogy mint egyáltalában mindenütt, úgy a társadalom e politikai rendfokozatában is mindég vannak bizonyos átmenetek s illetőleg kapcsok az egyes körök és osztályok között; s hogy minden illynemű osztályozás már a dolog természeténél fogva sok nehézségekkel jár, említeni tán nem is szükséges.

⁵⁾ Jobb ágbóli eredet.

⁶⁾ Hogy a Főnemesség egyfelől Örökletes vagy születési (Erbadel) másfelől hivatalbeli, vagy individual, mely kitűnő honpolgári érdemeken vagy egyéb állami vagy társadalmi kitűnőségen alapszik, köztudomású dolog. Az előbbeni egyáltalában államilag szervezettebb és szilárdabbnak nevezhető, míg az utóbbi vagyis az *egyén* nemességét kitűnőleg csak a rómaiak Senatorai s Lovagiában, meg a középkori egyházi méltóságok viselőiben látjuk organisálva. Alapél ve ezen nemességnek ez „minden kitűnő egyénnek nyitva áll a pálya, személyi érdemek által a nemzet nemességi osztályába fölemelkedni, s a státus az egyéni nemességet, a hol valódi egyéni kitűnőség létezik, elismeri.” – Ép illy formán szóll Napoleon Lajos „IdéesNapoléoniennes” (Organisation politique) című munkájában. – Az örökletes nemesség jog- és észszerűségéről. L. Bluntschli: Staatswört. I. 32-33.

⁷⁾ Kiválólággal politikai rendnek nevezi a Főnemességet Treitschke id. m. 21.

⁸⁾ Történetét s világhisztóriai viszontagságait a Nemességnek, különös tekintettel a római, a francia, az angol, meg a német Aristocrtiára, jól adja Bluntschli: Staatsrecht, id. h. a honnan egyszersmind kitűnik, hogy a római meg a brit

főnemesség volt az, melly magát a státus és a kor igényletei és szükségleteivel mindenkor a legjobb összehangzásba tudta helyezni.

⁹⁾ Miután az álladalom politikai Nagysága mindenkor lényegileg föltételeztetik a real társadalmi állapotoknak, érdekeknek, és irányzatoknak bizonyos folytonossága és tartandóságától; ez pedig tagadhatlanul az Aristokrátiában bírja egyik főfő elemét és rugóját.

¹⁰⁾ A hol nincs, vagy elhanyaglott, ott természetesen ép oly nehéz mint céliránytalan mesterségesen aristokrátiát csinálni akarni; így például az Éjamerikai Unió legalább egy politikailag befolyásos és örökletes nemesség megalapulására nézve, kedvező szintérül sohasem fog szolgálni. I. Toqueville: La Démocratie en Amérique. Tom 3-4.

¹¹⁾ Hogy e szerint Harmadik Rend és Polgárság korunkban már nem jelent egy és ugyanazt, mutatja Bluntschli találón: Staatswörterbuch. B. d. III. 178. - Történetét ennek a középosztálynak legjobban adja Thierry: Recueil des Monument inédits de l'histoire du tiers état (1850.) es Bluntschli: Staatsrecht. 81-92.

¹²⁾ Mit már Aristoteles is szépen kifejtett (Pol. VI. 11.) a ki egyáltalában a középosztályt id. művében igen szellemdúsan és találón rajzolja.

¹³⁾ S mindezek a tulajdonok mellett természeténél fogva nem forradalmi irányú.

¹⁴⁾ Nem mondjuk kizárólag, mint azt Guizot tévé, a ki majdnem egyetemes statusépületét és rendszerét csak erre az osztályra alapította; ép oly formán, mint Sieyès hatvan esztendővel azelőtt azt monda, „a harmadik rend minden.”

¹⁵⁾ Ezt nevezi Thierry alapelve és fő jellemtulajdonságának. Monuments inédits etc. I. pag. XXXI.

¹⁶⁾ Hogy mind e tulajdonainál fogva a harmadik osztály kitünőleg a repräsentativ monarchia és democratiában véli feltalálhatni a neki legmegfelelőbb állami formát, említeni tán nem is kell. L. még Montalembert megjegyzését az angol középosztályról, id. m. 273. l. Rochauét: Realpolitik. 157-160. l. Dahlmanét: Politik. 250. ff.

¹⁷⁾ Rie hl: „Naturgeschichte des Volkes” (II. 377. s más több helyen) így definiálja e néposztályt: „Die zum socialen Selbstbewusstsein erwachte Armuth”; a mi azonban nagyon félszeg nézet, mert így negyedik rend és proletáriátus azonegynek nyilvánítatik, a mi föltétlenül hamis.

¹⁸⁾ Mindkét jelenség legszerűbben a mezőgazdaság és műipar politikai jelleme, conservativ s illetőleg demokratikus természetéből levén megmagyarázható.

¹⁹⁾ Bluntschli azt mondja: hogy a Monarchiának, valamint a pyramis csúcsának a széles talapban, úgy a negyedik osztályban, van legbiztosb támasza, ha tudni illik organikus viszonylatba tudja magát avval helyezni; mint azt nagy monarchák még eddig mindenkor tevék.

27. §.

A nép osztályozása: Pártok, Műveltségi- és Birtokviszonyok szerint¹⁾.

I. A népességnek ímemlített általános politikai osztályzatán kül még más neme az osztályzatnak is szokott az állambúvárok által figyelembe vétetni, illetőleg a státus organismusában mint jelentékenyebb tényező szerepelni, jelesül pedig az, a melly a népnek műveltségi viszonyai, birtokállapotai és politikai pártirányzatai különb féleségén alapszik. – A mi jelesül a műveltséget illeti, erre nézve minden alaposb nyomozása

a társadalmi életnek azon megismerésre vezet, hogy szoros kapcsolatban az egyes néposztályok összes viszonyai, életmódja, iöglalkozasnemével, a szellemi javaknak birtokolása és megszerzése ugyan bizonyos elkülön-zott osztályok alakulását elő nem idézi; de azon arány vagy mérték szerint, mellyben a különböző néprétegekben elterjedve s meghonosulva vagyon, magára az állam egyetemes életnyilvánulásai- és mozgalmaira, lényeges hatást gyakorol. Műveltség, értelmiség minden státusban épúgy mint anyagi vagyon és gazdagság, politikai hatalomelem; s valamint azon nép, melly a műveltség alacsony fokán áll még, mellynek szellemi látköre szűk és korlátolt, s lényegileg egyenlően megosztott műveltséget tanúsít: állami fejlődésében mind a haladás mind a moz-galom főfeltételét nélkülözi; épúgy annál, a mellyben már egy szellemi-leg elevebb, ébrebb és műveltebb osztály fejlett ki, szükségkép elevebb állami élettevékenységet, értelmi aristokrátiát, sőt bizonyos nyughatatlan-sági tűzhelyet is találunk. A hol valamely néposztály az egésznek esz-méin uralkodik, a hol a közvélemény hatalmas fegyverének birtokában vagyon, ott mindég vagy kezei közé keríti a státushatalmat, vagy legalább oly állást foglaland el, hogy a státus politikai története az uralkodó és azon szellemileg kitűnő osztály közötti compromissumok szakadatlan láncolatát képezendi. Az államok mindenkor lényegileg fognak különbözni egymástóla szerint, amint a műveltség bennök elismertetik, és méltányol-tatik. Így nem lehet csodálni azt, hogy már csak azon szoros rokonságnál fogva, a melly szellemi fejlettség s szabadság s függetlenség utáni vágy között létezik, az Absolutismus ép úgy mint a Theokratia idegen-kedni fog a műveltségtől; valamint nem szükség tüzetesbben bebizonyítani azt, hogy az alkotmányos monarchia már természete és lényegénél fogva arra utaltatik, hogy a művelt osztályokat magához csatolja, azok-nak befolyását a közügyekre lehetségesítse, s a népoktatásról tüzetesen gondoskodjék; míg másfelől a felvilágosult kényuralom melly a műveltséget egyfelől ápolja másfelől elnyomni kényszerül, már e tekintet-ben is egy oly státusforma, mellynek igazi alapja és tartandósága sohase lehet. Bármennyire legyen egyebbiránt kívánatos hogy a művelt-ség s szellemi érettség illő fokára feljutott néposztálynak kezében nyugodjék a közügyek irányzatának hatalma, mindazáltal annyira nem mehetni, hogy a műveletlenebb osztályoknak azokra nézve ép minden befolyás megtagadtassék; miután az állam sohase lehet észszerüleg egy vagy más osztálynak uralmi birtoka; mivel a nemművelt osztályok élete vére és vagyonja ép olykép forog ott kérdésben mint a műveltebbeké; s mivel egy jólszervezett államnak soha sem szabad azon módok és esz-közökről, a mellyek által a gyöngébb, s alsóbb néprétegek közérzölete, hazaszeretete, s erkölcsi emelésére jótékonyan hathat, lemondani.

A mi másodsor a népességnek vagyon- s gazdaszatviszonyok

szerinti osztályzatát illeti, ez legegyszerűbben a nemzetipar három fő szaka: fölölművelés műipar és forgalom szerint méltányolható, jelesül a statuslét és statusalakulásra gyakorolt befolyása alapján²). Míg ugyanis amaz, vagyis a mezőgazdasági és földesúri osztály, foglalkozásnémetnek conservatív jelleme, a földművelés s földbirtok nemzetiesebb iránya, s sokszoros változásokat s rázkódtatásokat egyáltalában természeténél fogva, kizáró tulajdonsága miatt: minden államnak s státusalkotmányoknak kiválólag conservatív, aristokratiai és nemzeti elemét képezi; addig a műiparos és kereskedési osztály, üzletnémetnek ép ellentétes tulajdonságainál, a forgalom s technika szüntelen változásainál, a külföldi piacokra célzó törekvéseinél, a pénz- és hitelüzlet mozgékony természeténél, a közlekedési eszközök jelleménél stb. fogva: mindenkor a kiválólag kosmopolit világpolgári elemet, a haladás, újítás, változtatás elvét képviseli, magában az állambensejében pedig kitűnőleg a szabadsági és demokratikus törekvéseknek leendő kiindulási tényezője és támaszpontja. – Az állam népességének, a munkamegosztáson alapuló s a viszonyok különböző alkatára vezető ezen közgazdasági osztályzata, a státusfejlődés különböző szakáiban is különbözőleg mutatkozik, de egyáltalában mindenkor egyikét képezi azon rugóknak, mellyek a politikai élet-szerkezetre határozólag folynak be³). A legnagyobb veszély, melly ez oldalról a szerencsés államfejlődést fény égeti, abban áll, hogy a birtok igenis egyelőt le nem megosztása a társadalomtagok s körök között, a hol tudni illik keveseknek nagy gazdagsága mellett a nagy sokaságnak szegénységével s nyomorával találkozunk, a rend és szabadság szilárd megalapítását lehetlenné teszi; a nagy tömeget a gazdagok játékszerévé aljasítja, szóval éppen ellentétét azon állapotnak idézi elő, a mellyről J. J. Rousseau egyszer azt mondta „ne legyen senki olly gazdag hogy polgártársait megvásárolhassa; és senki olly szegény, hogy magát eladni kényszerüljön⁴)!”

II. Hátra vagyon még a Népek politikai Pártok szerinti osztályozásáról szóllanunk. Mindentűt a hol az államéletet a primitiv formákból kibontakozva látjuk és a nép társalmi és politikai érettségének tényleges nyilvánulásaira akadunk: azt tapasztaljuk, hogy a közélet azon mozgalmi, mellyek a státusra vagy nemzeti közügyekre irányozvák, rendszeren pártkülönülés formájában jelenkeznek. A pártok létele, ellentétele és sűrűdése azonban nem valami kórjel és veszély az állam rendszerében, hanem annak lényegében alapuló természeteszerű tünetény; mint gyakorlati nyilvánulása az állampolgárok azon különböző nézetmódja s felfogási irányának, a melly et a közccélok megvalósítására vezető különböző utak módok és eszközök tekintetében, és egyáltalában az egyetemes állami ügyek állapota fejlődése és alakulására vonatkozólag, tanúsítanak. A pártok létezése és sűrűdése mindenkor szólló tanúsága eleven

közérzület, élénk *közvélemény*, s tevékeny polgárszellemnek; biztosítéka a státusélet körében, épúgy *mint bárhol*, minden *haladás s előmenetel* emeltyűjét képző vetélynek és versenynek; iskolája a politikai eszmék és elvek kifejlődése és képződésének; szóval alapja és rugója minden némi- leg tökélyesb, egészséges elemekből alakuló alkotmányos államszerkezetnek. – Veszélyessé és valóban káros hatályúvá a partéiét valamely álladalomban csak akkor válik, ha nem a státusérdek s státusjólét szempontjából, hanem magánérdekek, önzés, pusztá hatalom- s uralkodásvági vagy anarchikus célzatokból kiinduló pártfelekezetestesség (Sektirerei) szakadársággá fajul; midőn a pártmozgalom magát nem a nemzeti közjó közegének, hanem épen ellenkezőleg az államot saját céljai eszközének tekinti; s midőn a szakadárpárt mitsem gondolva a lehetővel és a nemzetélet legfensőbb javai és érdekeivel, az összes államrendszert, szenvedélyes izgalom közepette koholt félszeg állameszmények és tervek szerint, átalakítani, erőszakosan megváltoztatni; alapzataitól és természeti horgonyaitól elszakasztani törekszik⁵⁾.

Eszmeileg és általában tekintve az államot, abban kiválólag két pártot lehet megkülönböztetni⁶⁾. Egyik jelesül a *conservatív*, mellynek vezérelve, a hisztóriailag adottnak, a történeti jognak, a tényleges viszonyoknak határozott méltányolása; a mozgalmi és szabadsági elemnek ellensúlyozása; a társadalmi egyenzés, a politikai rationalismus, és a túlsebes haladásnak mérséklése. A másik a *progressiv*, vagy haladó párt, melly a folytonos reformot és javítást tartja szem előtt, a hisztóriai jognak csak annyiban ismeri el igényietek, a mennyiben a szabadság s egyenlőség követeléseivel ellentétben nem állanak; a politikai intézményeket és a fennállót mindenkor az ész és ítészet szabálymérve szerint méltányolja, szóval szakadatlan haladást és tökélyesbedést akar! – Illy értelemben véve e két pártot mindegyik nemcsak jogosult az országászat szempontjából, hanem mulhatlanul szükséges is, annyiban, a mennyiben már maga az állam természete és lényege által követeltetik; egyik a másiknak szükséges kiegészítője és ellensúlyozójaként működik; sőt az egyedüli föltét ahhoz, hogy az állam szerencsés fejlődése biztosítsák, minden erőszakos rázkódtatásoktól megóvattassák; az átmenetek egyik stádiumból a másikba békésen és organikai módon történhessenek, s a rend és a szabadság, melly a politikai világrendben ugyanazon szerepet viseli, mint a centrifugál és centripetáierő a physikaiban, mint két főfő fontosságú tényezője és kelléke minden czélszerű államszerkezetnek, a státus egyetemes tevékenysége és nyilvánulásában, kifejezésre találjon⁷⁾-⁸⁾! – Ámde tekintve a tényleges állami életet, abban sohasem találjuk e két pártot illy egyszerű alakban és magatartásban, hanem a pártnézetek és árnyalatok sokszínű különbözésegei és ellentételei szerint, a legkülönbözőbb alakokban és irányzatokkal. Ez alakok és irányzatok azonban többnyire csak elfajulásai, s torzulatai

az említett két pártok egyikének vagy másikának. Így a conservatív irányban az úgynevezett absolutistikai, feudalreactionarius, középkori theocratiai párt; a progressív irányban pedig a radikal, a forradalmi és anarchiái párt. Az absolutista és a hűbéri középkori párt ugyanis annyira túlozza a fentérintett conservatív elveket, hogy egyfelől a korlátlan egyeduralmat minden alkotmányos formák, minden szabadsági intézmények kizárásával, másfelől a feudal institutiókat, s az aristokratiai meg egyházuralkodási államszerkezetet, óhajtja részint fenntartani, részint (ott t. i. a hol megszüntettek) okkal móddal visszaállítani. A radikal és a forradalmi párt pedig, mint egyenes ellenlábasa a most említettnek, minden fenállót gyökeresen megváltoztatni, a históriát megtagadni, a demokratiai uralmat egész terjedelmében és minden folyományaival azonnal életbeléptetni, akarja; sőt még magának az anarchiának és kormánytalanságnak barátjaként is jelenkezik. Í – Hogy e pártok mindegyike igen, igen nagyon téved, hogy az egyik ép olly siralmasan ismeri félre a históriát, az életet és az államot, mint a másik, s hogy sem az egyiknek sem a másiknak rendszerével egészséges ép és célravezető státus-életet megvalósítani nem lehet, tüzetes bizonyítgatást nem szükségesei. Mindkettő hamis utakon jár, a mennyiben vagy intézményeket, a mellyek már rég megszűntek tarthatók és életrevalók lenni, sírjukból galvanikus utón feltámasztani; vagy üres spekulatiók nyomán kigondolt életrevalótlan eszményeket s abstract ideálokat, a positiv létezerkezetbe beleoltani akarnak. A különbség közöttük mindezeknél fogva nem is olly nagy, mint első pillanatra gondolnók, mert mindkettő a lehet lent akarja; mindkettő a reális életet, a valót, a létezőt megtagadja; mindkettő rabságra és szolgaságra vezet, a mennyiben az egyiknél a rendben a szabadság; a másiknál pedig a szabadságban, a rend gyilkoltatik meg; s így mindkettő csak a dictaturát és a zsarnokságot szüli szükségkép.

E két egyaránt félszeg absolutirányú és tévutakon járó politikai párt illy módoni megismerése, azon meggyőződést szüli bennünk, hogy korunk államfejlődésében és államszervezésében, a hol egyfelől a túlzott rendpárti törekvések valódi eszménykép a katonai absolutismust, és az ostromállapot dictaturát; a túlzó szabadságpártiak forronóhajtott ideálja gyanánt pedig az általános negatiót, anarchiát és a permanens forradalmat látjuk ijesztő rémalakban előttünk állani: hogy korunkban mondjuk, ép a legsürgetőbb, a legégetőbb szükség a fentérintett conservatív- és progressív iránynak szilárdítása, terjesztése, uralomrajutása, mint a melly egyedül és kizárólag képes a valódi népérdekek s népjóllét igényeinek megfelelni, s az európai- s amerikai államrendszer hajóját a reactió és a revolutió viharain szerencsésen keresztülvezetni. Illy értelemben, e két párt mindegyike óriási szolgálatokat tehet az emberiségnek, a műveltség a polgárosulás és humanitásnak; eltekintve attól, hogy ekként

felfogva, egymással abszolút ellentétet egyáltalában nem képez, s bárki is egyenlő becsülettel és tiszta hazafiúi öntudattal sorakozhatik az egyiknek vagy másíknak a követői közé. Csak ekkép valósítható és érhető el az, a mi minden ép alkotmányos államélet egyik eszményi célját képezi, hogy t. i. a pártok egymás irányában méltánylással, tisztelettel, elismeréssel viseltethetnek; a türelmességet a szó legnemesb értelmében gyakorolhatják; s hogy minden egyes párttag az ellenpárt tagjaiban csak versenytársakat látand a közjóra célzó befolyás és közreműködés tekintetében⁹⁾⁻¹⁰⁾.

¹⁾ V. ö. Hume: Political Essays. Nr. 10. B. Mohl: Encyclop. 152-158. Rohmer: Die vier Partheien. 1841. Schmitthenner: Zwölf Bücher. I. 213. s k. lapok. Fröbel: Theorie der Politik. I. 233-262. Treitschke: Gesellschaftswissenschaft. 33. sk.

²⁾ Erről többet a „Delejütü” című folyóirat 1860. évfolyama 15. 16. 23. 25. és 34. 35. számában megjelent illy című értekezésemben „a Földművelés és a Műipar a nemzetek háztartásában.”

³⁾ Sok idevágó gyönyörű észrevételek Treitsch kénél. 40. s k. I.

⁴⁾ Hogy az anj^agi társadalomérdekek és állapotok napjainkban mindinkább válnak döntő tényezőkké a politikai élet terén is, azt kétségbevonni alig lehet már.

⁵⁾ A politikai szakadárokról igen jól beszél Fröbel: Theorie. I. 234. ff. Rájuk illik Proudhonnak (tulajdonképeni nagymesterek egyikének) e szavai: „Ces faux révolutionnaires, qui spéculent sur l'agitation plus que sur l'intelligence, sur les coups de main plus que sur les Idées; courtisans de la multitude, ils sont les agents de la monarchie absolue, que balaye la Liberté!”

⁶⁾ Hogy maguknak az egyes politikai pártoknak állása és irányzata különböző időszakokban és országokban különböző is szokott lenni, tagadni evvel nem akarjuk; valamint azt sem, hogy mindég nehéz leszen objective megállapított ismérveket kijelölni, a mellyek által a különböző pártok egymástól tüzeten megkülönböztetethetnek.

⁷⁾ Innen rendpárt és szabadságpártnak is lehet azokat nevezni.

⁸⁾ Progressiv és conservativ párt egyébiránt bármelley államformában és alkotmányban létezhet.

⁹⁾ E helyütt tüzeten kellett volna még szöllanunk az alkotmányos állam pártosztályai tekintetében főfontosságú kérdésről a Majorítások és Minorítások felett; – mellyet azonban alantabb tárgyalandunk.

¹⁰⁾ Pártoknak, a mellyekkel kiválólag csak szabadabb státusokban találkozunk, összeségét azoknak nevezhetjük a mondottak nyomain, a kik politikai meggyőződésből, a státusvezénylő hatalomnak, bizonyos államintézmények és állapotok megvalósítására, saját-szerű irányzatot adni törekszenek, s vagy a kormányra jutást vagy legalább az annak menetélre határozó befolyás elnyerését, keresik. A pártnak, melly bizonyos vezéreket s rendszerezett tervet követ, annál nagyobb leszen rendesen ereje és tekintélye, mennél nagyobb támogatásra talál a nemzet nagy részében; nem lényeges azonban az, hogy a kormánynyal mindenkor és minden körülményben ellenzék vagy ép ellenség-kép álljon szemben. – E p így tagadhatatlan az, hogy a párt fogalom lényegileg csak relativ; különböző időkben körülményekben és államhelyzetekben, különbözőleg nyilvánuló. Gondoljuk csak Anglia, Frankhon vagy hazánk újabbkori államtörténetében szerepelt v. szereplő pártok vagy pártymalat okra. Legismeretesb pártcsoportok a Toryk Whigek és Radikálok Angliában; a Kalaposok és Sipkások Schwédhonban; a Conservativek és Ellenzékiek Magyarországon (1830-1848-ig); a Guelfek és Ghibellinek

Itáliában; a Republikánusok és Democraták EjszakamerikáLan; a Legitimisták, Napoleo-
nisták, Orleanisták és Republikánusok stb. Frankhonban.

28. §.

Az alkotmányos politikai népjogok¹⁾.

I. A kormányhatalomnak, mint a társadalom vezénylete és képviselésére hivatott műszervnek, jogköre és terjedelme, minden valódi jog- és culturálladalomban a népnek jogkörében, az állampolgárok szabadsági és politikai jogaiban, leli fel szükséges korláta it és határát; illetőleg valódi kiegészítését és teljesülését. Ha elismerjük ugyan is azt, hogy a státusnak célja a jogosságnak, a közboldogságnak, s az arra szükséges föltételeknek megvalósításában áll; hogy az államban létező polgárság a főhatalomnak elismerése által még jogtalan ná egyáltalában nem vált; hogy a kormány a nemzetnek néma nemzet a kormánynak kedvéért áll fenn; hogy minden egyes valódi biztonságot és szabadságot csak az álladalomban keres és kereshet is; s hogy e szerint minden czélszerű államalkotmány egyik főfő kellékét az képezi, hogy a polgároknak mindezen tekintetekben a lehető legnagyobb s legteljesb biztosítékokat megszerze²⁾: ha elismerjük mindezt, akkor egyáltalában szükségtelennek látszik bővebb bizonyítgatása annak, hogy kell a kormányjogok mellett minden culturállamban egy sajátzerű és önálló népjogkörnek is léteznie; a melly nélkül az az állam, rendeltetésének meg nem felelhet, kitűzött czéljait elérni képes soha nem leszen. – Az állampolgári állásból folyó ezen Alapjogok, mellyek részben magukban az általános emberi ősjogokban is gyökeredznek, a társadalom tagjait egyenként és összeségesen véve illetik, a személyi vagyoni s szabadsági érdekek érvényesítése, biztosítása és őtaraazása körül forognak, bármelley kormányhatalom által, a melly önkényuralmat gyakorolni, s feladatait szándékosan szem elől téveszteni nem akarja, elismerendők és tiszteletbentartandók s annyiban a mennyiben minden valódi népszabadságnak föltételei és emeltyűji, egyáltalában szabadságjogoknak is nevezethetnek. – Tekintve egyenként e n ép jogoknak körét, azt tapasztaljuk, hogy a szerint a mint vagy az egyént mint egyént, vagy mint honpolgárt s államtagot illetik, az az a mint vagy túlnyomólag a magán- vagy a közérdekekre és ügyekre vonatkoznak³⁾: különbözők jelesül pedig egyéni- és népszabadságjogokra oszlanak. Mi e helyütt mindé Népjogok egyenkénti fejtegetésébe nem bocsájtkozhatunk, s azokra vetünk csak tüzetesebb pillantást, a mellyek az országászat szempontjából bírnak különös horderővel⁴⁾.

¹⁾ V. ö. Röder: Naturrecht oder Rechtsphilosophie. (1846.) 109. s k. 1. Ugyantól: Politik des Rechts. (1837.) 156-198. Bluntschli: Staatsrecht. 665. s k. lapok. Arétin: Staatsrecht. II. 1. r. 1. s k. lap. Pfizer: Gedanken über Recht, Staat und

Kirche. I. 38. s k. 151. s k. Lieber: On civil liberty and selfgovernment, többhelyütt. Hoffmann: Die staatsbürgerlichen Garantien. (1830. 2. köt.) Cherbulier: Théorie des Garanties constitutionnelles. Fröbel: Theorie der Politik. I. 159-168. Simon: De la Liberté. (1859. II. köt.) és Eötvös id. m.

²⁾ Ennek tulajdoníthatni azt, hogy legtöbb alkotmányos irányú státusbölcseleknél e népjogok rendszeren: állampolgárszabadsági „Biztosítékok” neve alatt fordulnak elő. - Jól jegyzi meg egyébiránt Rochau és Fröbel hogy a politikai jogok mindenkor folyamányai politikai hatalmak elismerésének és érvényrejutásának!

³⁾ Ide sorolva a szabad kivándorlásjogot is.

⁴⁾ At örvényhozásban és jogszolgáltatásban! részvételjogról alantabb úgyis tüzetesen kellvén szöllani (az államformáknál), itt nem fog különösen tárgyalatni.

29. §. Folytatás.

II. A Szabadság általában ¹⁾. – A szabadságjogoknak mint az alkotmányos culturállam alapzatainak, s a polgárok egyéni- és közjóléte biztosítékainak, méltányolása, szükségessé teszi magának a „Szabadság” általános értelmezésének előrebocsajtását. A szabadság fogalma jelesen épúgy mint a vele olly szoros kapcsolatban álló jogé, életben és elméletben igen eltérőleg és különbözőkép szokott meghatározatni. Általában véve tárgyilag: „szabadságnak” összes szellemi és anyagi erőink háborítlan kifejllesztése és alkalmazása lehetőségét, illetőleg azon állapotot értjük, a mellyben az ember mind önnön erőit és képességeit mind az őt környező természetéit, maga által választott czélok elérésére, szabadon és akadálytalanul használhatja ²⁾. A szabadságnak illy értelemben, az emberi és társadalmi lét különböző körei és irányai szerint, különböző nemei és nyilvánulási mezei lehetnek, minket azonban kiválólag csak azon neme érdekel, melly a socialis és politikai viszonyokra vonatkozik; s azon jogban áll³⁾, hogy az állampolgároknak: személyi és vagyoni biztosságra és függetlenségre; emberi és társadalmi létökből folyó képességeik és érdekeik érvényesítése- és szabad mozgalmára; az állam közügyei menetében és elintézésébeni részvételre és befolyásra, és az ezt létesítő intézményekre: teljes igényök vagyon. A mi tehát különösen a politikai szabadságot illeti, ez nem egyébb, mint egyfelől alkotmányilag foganatosított biztositása, a honban lakozó polgároknak minden, bármilly társadalmi hatalomtól eredő erőszakoskodás és hatalmaskodás ellen; másfelől azon szinte törvényszerűleg nekik nyújtott de egyszersmind csak is törvényszerűen megállapított módon s határok közt érvényesíthető jogképesítvény, hogy az állami közdolgok elintézése és rendezésében, közvetve vagy közvetten részesülhetnek és közremunkálhatnak ²⁾!

A „jog” legfőbb s legnélkülözhetlenebb korlátja a jogi szabadságnak, de másfelől biztositéka és ótalma is annak annyiban, a mennyiben külső nyilvánulását termékenyebbé és biztosabbá változtatja, belső

elgyengülés vagy elfajulás elől pedig megóvja. Innen következik, hogy a politika legnagyobb feladványainak egyikét a szabadság- és jogrendnek szerencsés közvetítése és egybekapcsolása képezi; másfelől az, hogy államban minden szabadságnak korlátolva és rendezve kell lennie, mind minden többi egyéneknek s polgároknak, mind pedig magának az egésznek joga által⁵); ámbár bizonyos az, hogy ugyanakkor midőn a szabadság a társadalomban a jog által korlátoztatik, s megszorítatik, egyszersmind bizonyos kiegészítését is nyeri, mert minden egyes szabadságoknak egymásrai hatását, egymással kapcsolatot és összemunkálását lehetővé teszi.

Sokan a szabadságnak lényegét és eszméjét tökéletesen félreértve: szabadossággal, féktelenséggel, ugyanazonosnak tartják⁶). E felfogás szerint a szabadság nem valami tétleges, teremtő, hanem egyenesen negatív, rontó és feloldó tényező. Mindezek, forradalmi szenvedély és láz által megvakítva, örülnek mindannyiszor valamikor csak egy jogkorlát megsemmisülését látják, azt hívén, hogy ez által a szabadság ismét egy lépést haladott előre. Pedig megvakultságukban nem látják azt, hogy a szabadság így értelmezve és foganatosítva, végkifejlődésében szükségkép az összes jog- és államrend felbomlására vezet, s végre is csak azt szüli, a mitől inkább irtódzott és borzadott mint bármitől, t. i. a szolgaságot! – A valódi, jog, eszély s morál határai között megmaradó szabadságnak ellenben, a mely még eddig az egész világhisztóriában valamennyi nemesjellemű s fensőbbirányú népek leghőbb vágyai és törekvéseinek egyikét képezte, s Széchényi által Isten legszebb ajándékának nevezetett, termékenyítő áldásthozó hatása, lángoló betűkkel van a történelem lapjaiba vésvé; mert mint csodajellemű bűverő, mindenütt a hol csak meghonosult és gyökereket vert, mint melegítő napsugár, életet és elevenséget teremtett; erőket és képességeket kifejtett; szellemi és anyagi műveltséget hozott; jóllétet és boldogságot honosított meg⁷). De épúgy mint a forradalmárok a fentebbrintett irányban, tévednek a szolgairányú absolutista pártiak akkor, midőn azt állítják, hogy a szabadság a kormányhatalommal s fejedelmi jogokkal össze nem fér, s minden közhatalmat csak erőltetni és gyöngíteni szokja. Figyelembe nem veszik ugyanis ezek azt, hogy misem képez hathatós és erősebb kormányi támaszt, mint szabadságnak örvendő, s a szabadság jótékony behatása alatt anyagilag és szellemileg gyarapodó, tehát boldog es nyugodt államnépesség; hogy semmisen fejtheti ki annyira és olly biztosan mind azon erőket és tényezőket, a melyekre ép egy erős tekintélyes jólrendezett kormányhatalom olly nagy mértékben szőrül; s hogy egyáltalában nincs olly hatalmas kötelék a társadalomban, mely polgárt polgárhoz, s egyeseket a státushoz úgy kapcsol, mint jólrendezett s szilárd alapokon nyugvó szabadság, mely ép ezáltal magának az összes állam- és társadalomrendnek, leghathatós s legbiztosabb forrásztékává válik,

A mi magát a szabadság gyakorlati foganatosítását illeti, ez tagadhatatlanul bizonyos organiszation igényel, melly nem áll másban mint meghatározott szabványok (Normen) felállításában, azon általános föltételekre tekintettel, a mellyek alatt a szabadság minden lényeges életviszonyok és életkörökben magamagát organisálni és szervezni képes léssen⁸⁾. E tekintetben sajátyszerű észrevételekre vezet bennünket azon viszonylatnak tüzetes szemlélete, a melly viszonylatban a különböző státus for más a szabadsághoz állanak. Míg ugyanis a theokratia és a despotismus a népszabadságot a korlátlan tekintély által elnyomja, addig a democratia ép ellenkezőleg egész a népuralkodásig iparkodik kiterjeszteni. Az aristocratia elismeri legalább részben az egyéni szabadságjogot, néha még inkább mint maga a democratia, de legfőbb törekvése az, annak népuralommá válását megakadályozni és nehezíteni. Az absolut monarchia szinte enged meglehetősen tá[^] tért az egyéni szabadságjognak, legalább a mi a személyi és vagyoni biztonságot illeti; de annál kérleheltebb ellensége a népszabadságnak, annál hajlandóbb azt gépies centralisatió és bureaucratia által elnyomni, fejlődésében elfojtani. A lényegének s eszméjének teljesen megfelelő alkotmányos monarchia végre az, a melly egyéni- és népszabadságot legszebb öszhangba és kapcsolatba képes helyezni, a mennyiben a hatalmaskodást mindenirányban kizárja, az egyéni szabadságot egész terjedelmében biztosítja, a népszabadságot pedig kormányhatalommal és fejedelmi tekintélyvel legsükebb módon egyesíti⁹⁾!

III. Az egyéni Szabadságjogok. – Szóllottunk eddig a szabadságról általában, lássuk már most annak egyes nyilvánulásait és köreit, különösen; és ugyan előbb az Egyéni Szabadságjogokat (Individuelle Freiheitsrechte) mellyek a polgárok kiválólág egyéni érdekei, különczélzatai s magánjogi viszonyaira vonatkoznak; az általános emberi ősjogokkal többé kevesbbé azonosok; és ép ez okból minden valódi jogállamban, még az alkotmány nélküliben is, tiszteletben tartandók és biztosítandók¹⁰⁾, Es ugyan

a) Létezés mególtalmazási jog (Right of personal Security, Schutz der Existenz), melly miután minden embernek joga „létezni” az első, minden szabadságjogok szükséges előzménye és előjárója. E jog mindenünkkel születvén, annyira terjed, hogy az államhatalomnak tisztjében áll, minden kitelhető módon biztosítani, sőt még magára a nemszületett ébrényre is bizonyos tekintetben óltalmazó s gondoskodó figyelmét kiterjeszteni¹¹⁾. E jognak nyomán feladatában vagyon a státusnak, az egyeseket mindenemű jogtalan bántalmazások és megtámadások ellen óltalmazni; polgártársai sértegetései vagy törvényellenes bármindenemű cselekvényei ellen megvédelmezni; sőt ha erői és tehetségei megengedik, végszükségben, midőn például az egyes magát a haláltól (p. o. éhhaláltól) megmenteni képes nem volna, ez utóbbit az enyészettől is megóvni¹²⁾. Szoros kapcsolatban e

joggal jelenkezik az ember személyi épségének tiszteletbentartása; minek folyamányát egyfelől a halálbüntetésnek eltörlése, vagy legalább lehető legkevesebb esetekrei megszorítása¹³⁾; másfelől az erőszakos testcsönki-tás, meg a polgári halál jogköltésnek, megszüntetése képezi¹⁴⁾.

b) A test szabad használati hatájszoga; mely a rabszolgaság helytelenségét; a szabad költözködhetés kivándorolhatás és telepedés jogát; az önkényszerii befogatás jogtalanságát, meg a foglalkozásnem szabad választásátfoglalja magában. Es ugyan, a mi különösen a kivándorlási szabadságot illeti¹⁵⁾, legyen itt elég arra utalnunk, miszerint születése által az ember akarata nélküli közületbe helyeztetik, bizonyos téren másokkali együttélés és öszmunkálásra utaltatik, s hogy e térhez rendesen a leg-hatalmasb kapcsok is szokják csatolni: de azon jogot soha élnem vesztheti, hogy életcéljai s rendeltetésének elérésére, ha szülőföldjén arra elég alkalmat nem talál, idegen földön is fölkeresheti a lehetőséget; s hogy ezek szerint a szabad kivándorlást gátló álladalom alattvalójából nem csak pusztá physikailag jelenlévő tagot, sőt sokszor egy nagyon is veszélyes elemet csinál¹⁶⁾, hanem maga is egy túrhettelen fogházzá aljasítja magát, mellynek fennállása annál inkább veszélyeztethetik, mennél nagyobb azoknak a száma, a kik illy jogellenes módon visszatartóztatnak; és pusztá anyagi jószág, vagy állami közegként tekintenek. – A mi továbbá a polgárok szabad költözködését s szabad mozgását (freie Bewegung) illeti, ez több álladalmakban különös alkotmányyszerű biztosítékok megállapítására adott okot. így jelesül az önkényszerű befogatás, több alkotm. álladalmomban főleg pedig Britanniában az ismeretes Habeas-Corpus-Acta által korlátoltatik, illetőleg szabályoztatik, míg másfelől arra terjed ki, hogy valamellypolgárnak bizonyos helyréi kényszertelépítése (Confinirung), valahonnani kiutasítása, vagy ép száműzetése, csak rendes törvényszékek által hozott ítélet alapján, foganatosítható¹⁷⁾. – A testi erők és szellemi tehetségek szabad használati joga, végre bizonyos fensőbb körét nyitja meg a szabadságnak akkor, midőn az egyéni cselekvőség s a szabad foglalkozásmódválasztás forog kérdésben. Mint észszel s értelemmel megáldott lény, az ember e téren, mint ura a természetnek, egész nagyszerűségében jelenkezik, s kivéve rendkívüli eseteket, valóban feleslegessé teszen minden állami gyámkodást vagy megszorítást; jelesen az okból is, mivel tényleg alig gondolható hathatós rugója és tényezője a valódi szellemi s anyagi haladásnak, az összes társadalmi és állami jóllétnek és gyarapodásnak, mint a hajlamaink- s erőinknek legmegfelelőbb foglalkozásnem szabad választása és gyakorlása.

c) Vagyon és Tulajdonbiztonság. Az ember földi rendeltetése elérésének egyik fő közegét és segédszerét az anyagi javak, s az ezekre vonatkozó tulajdon- és birtokjog képezvén, önként következik, hogy az álladalom irányában minden, vagyonát jogos úton szerzett polgár azon

követeléssel léphet fel, hogy vagyonának háborítatlan birtokában biztosítás-sék, mindennemű sértések, vagy erőszakoskodások ellen pedig megótal-masztassék. Egy további folyománya e szabadságjognak azután a vagyonnal s tulajdonnali szabad rendelkezhetés, valamint az is, hogy mindenki akadálytalanul fordulhasson azon módjához a keresetnek és iparüzlet-nek, mely által vagyonát jogos úton növelni, s így anyagi jóllétét s boldog-ságát megalapítani képessé válik. De másfelől az államhatalomra magára nézve is bír e kérdés jelentőséggel, annyiban, a mennyiben az, miután sem forrása sem alapja a magántulajdonnak, korlátlanul egyáltalában nem rendelkezhetik az alattvalók vagy polgároknak vagyona felett; mert illy-kép maga az álladalom válnék legveszélyesb ellenségévé a közrend, nyuga-lom és szabadságnak, s mivel jól tudjuk, hogy a hol a tulajdonjog egy-szer a státus szemeiben megszűnt szent és sérthetetlen lenni, ott rövid idő múlva maga az emberi személyiség s egyéni szabadság egyéb jogai sem fognak már soká tiszteletben tartatni, és elismertetésre találni¹⁸⁾. A mi egyébiránt nem zárja ki az álladalomnak rendküli esetekben visszautasít-hatlanul fölmerülő azon jogát, melly szerint a polgároknak vagyonát a közcélok biztosítására (természetesen mindég a törvényes formák figye-lemmeltartása, s minél hamarébb eszközzendő kármentesítés föltétele alatt) igénybe veheti (kisajátítás útján például), s az alattvalók tulajdonjogát felsőbbbségi tulajdonjoga (Obereigenthumsrecht) alapján megszoríthatja, d) Az egyéni szabadságjogok közé sorolandó továbbá a házbéke és a szabad közlekedés biztosítása. Az első jelesen abban áll¹⁹⁾, hogy lakásában és házának körében minden polgárnak urjoga tiszteletben tar-tandó, kiváólóg pedig minden, alapos ok és szükség nélküli, rendőri nyugtalanítás vagy ép erőszakoskodástól megkímélendő. Evvel némi kapcsola-tban áll az állampolgárnak azon joga, hogy papírjai, irományai, feletti joga ne háborgattassák; a levéltitok szentsége a közhatalom által meg ne sértessék²⁰⁾; a polgároknak társalmi beszédei vigalmi értekezései rendőrségi kémlelgetéstől, erkölcstelen feladásokat előidézö intézke-désektől ment maradjon; mert mindezek által az állam csak önmagát alja-sítja csak önmaga méltóságát és tekintélyét rontja le.

e) Vallás és Lélekismeretszabadság; Vélemény és Sajtó-szabadság, Ipar- és Forgalomszabadság, mellyekről más alkalom-mal teszünk említést.

Az alkotmányos politikai jogok körében, legújabb időkben, egy új, eddig kevés figyelemre méltatott jog merült fel, melly az országász figyel-mét nem kisebb mértékben veszi igénybe, mint bármely egyéb politikai jog, és ez a Nemzetiségi; – melly jelesül oda irányul, és abban áll, hogy az országban létező különböző nemzetiségek, a státus organismusá-ban és alkotmányilag, nemzetiségük tiszteletbentartását, nyelvüknek szabad használatát, a közügyek intézésére befolyást, joggal igényelhetik; és annyí-

ban, a mennyiben az az álladalom politikai egysége, integritása, históriai viszonyai és culturállásával összeegyeztethető: minden egyes nemzetiség, minden jogos és alkotmányilag megállapított módot és utat, a mellyen önérvényesítését, szilárdítását, szellemi és anyagi önkifejlesztését eszközölheti véli, szabadon és akadálytalanul felhasználhatja. – E tárgyról azonban a „bevezetésben” már tüzetesen levén szó, e helyütt szinte többet megérteni szükségesnek nem tartunk, s azon alantabb előforduló helyekre utalunk, ahol egyenként a nemzetiségi jogok politikai érvényesítése és gyakorlati foganatbavételéről úgyis tüzetesen kell szölnünk.

¹⁾ A „szabadságról” általában lásd: Simon: De la Liberté. (1859.) Dunoyer: La liberté du travail. (1845.) Stuart Mill: On Liberty. (1859. ném. 1859.) Coffinières: De la Liberté individuelle. (1828.) Lieber: On civil Liberty, többhelyütt. Ahrens: Naturrecht. 187-206. Girardin: La Liberté. (1857.) és Szemére: „Magyar Szónokok és Státusférfiak” Csengeritől cz. m. 71-73. lap.

²⁾ V. ö. Röder: Politik des Rechts. 40. I. Eötvös: id. m. I. 45. II. 190.

³⁾ Innen látni hogy a „Szabadságészme” a „Jogészmével” közvetlen kapcsolatban áll; s hogy csak is ez értelemben, az az mint „Jog” vétethetik itt tekintetbe.

⁴⁾ Aristoteles (Polit. VII. 2.) szerint a politikai Szabadság lényege ebben áll „kormányozni és kormányoztatni.”

⁵⁾ Jelesül pedig a jog az erkölcs és a törvény formáiban. Tehát nem áll Cicero mondása itt, a hol így szölli: Quid est Libertas!? – Est potestas vivendi ut velis. (Parad. V. 1.)

⁶⁾ Hogy az abstract népuralkodással nem azon értelmű, alaposan megmutatta legújabbban ismét Eötvös és Lieber, egy magyar, és egy éjamerikai államtudós. I. még Széchenyi: Világ. 65. 391.

⁷⁾ L. erről bővebben L i ebért id. m. Ährenst: Naturrecht, cz. m. főleg pedig Széchenyit: Világ: 382-389. és Stadium 273.

⁸⁾ Ez organisátio más volt jelesül az ó- más a közép- más az újkorban. Jól kifejtette ezt Ahrens eml. Természetjogában. 190. s k. lapon.

⁹⁾ A szabadság történeti fejlődését I. Ahrens id. h. azután Liebernél id. m. a ki az ó- közép- és újkori, azután tüzetesen az angol-amerikai, meg a franczia szabadságészme között térszen összehasonlításokat és különböztetéseket.

¹⁰⁾ Ellentétben a közvetlenül az államéletre vonatkozó szabadságjogokkal, az egyéni szabadságjogokat mellyekről Stuart Mill (Liberty, chap. 1.) azt m.: hogy nélkülök bármilyen legyen is a státusforma, igazi szabad nép nem is gondolható, még „Polgári Szabadság” nevezete alatt is ismerjük. – Az egyéni és a népszabadsági jogok közötti különbség kiténik egyebek között onnan is, ha különböző világkorokban történt megvalósulását a szabadságészmének vesszük figyelembe. Így az ókor melly a szabadság szemléletében az egészet, az államot tartá mindenkor figyelemmel, és a mellyben a polgárszabadság csak a közügyekbeni részvételjogot jelenté, kiválólag a népszabadsági, – az újkor pedig, melly az egyént és embert tekint mindenekelőtt, s inkább a részekből megy fel az egészhez, kiválólag az egyén szabadsági jogokra akarja állami rendszerét építeni. A valódi országászati feladat azonban az, egyéni- és népi szabadságot egymással összhangba helyezni, az egyént az egészben, és az egészet az egyénben, eleven öntudalomra érvényre és hatályra emelni. I. még Bluntschli: Staatsrecht. 668-669. és Lieber: Political Ethics. II. 13. és „Civil Liberty”: 28-29. lap.

¹¹⁾ L. Blackstone: Commentaries. I. 1. Savigny: System des römischen Rechts. IL 12.

¹²⁾ Már a Constantinféle törvényekben elismerve; nem csak mint nemzeti hanem mint emberi tartozás.

¹³⁾ A Politikai vétségekre nézve eltöröltetett a halálbüntetés az 1848. francia alkotmány 5. §. által, mondván „la peine de mort est abolie en matière politique;” – épígy az 1848. Frankfurti Alapjogterv 9. §-ban.

¹⁴⁾ Tüzetesen megtette ezt az 1850. Porosz alkotmánytörvény 10. §.

¹⁵⁾ Meg van engedve az angol Magna charta (1215. Blackstone I. 10.) az 1849. Osztrák Alkotm. §. 25.; a Porosz alkotm. §. 11. stb. által.

¹⁶⁾ Tudjuk milly siralmasan boszulta meg magát I. Károly angol király azon rendelete, magán szerzőjén, a melylyel Cromwellt megakadályzá egyszer kivándorolni!

„) Már a Magna-Charta is magában foglalja ezt, azon hazai törvényünkhöz hasonlító szabályival, hogy „legale Judicium pari um suorum.” Elvileg elvan ismerve a fentebbi az Éjamerikai, Francia (1814. §. 4. és 1848. §. 2.), Spanyol (1837. §. 7.), Görög (§. 4. 5.), Porosz (§. 5.), Portugall (1827. §. 145.), Hollandi (§. 151. 152.), Belgái (§. 7.), Ausztriai (1849. §. 8.), Norvégiai (§. 99.) Alkotmányi törvényben is.

¹⁸⁾ Innen származtatható egyfelől az állampolgárok önmegdöntésjoga, másfelől meg nyomasztó volta az állami könnyelmű finczműveletek, elkobzások, bankerottoknak, mellyek mint önsúlyú teher nehezdednek korunkban a nép vállaira és nyelik el milliók meg milliók véres verejétkkel szerzett s nehéz nélkülözések közepette megtakarított tökéit. A tulajdon sérthetlenségét elismerik a Code Napol. (§. 545.) Auszt. Polg. Törv. könyv (§. 365.), a Francia 1848-ki alkotm. (§. 11.), Belgiai (§. 11.), Napolyi (1848. §. 26.), Porosz (§. 9.).

¹⁹⁾ Elismeri ezt mindenkifelett a britt államalkotmány, továbbá a Portugalli (§. 145.6.), Hollandiai (§. 153.), Belgiai (§. 10.), Norvégiai (§. 102.), Görög (§. 8.), Ausztriai Alaptörvények (§. 10.), Porosz Alaptörv. (§. 6.). – Reája vonatkozik az ismeretes angol közmondás „my house is my castle”, s a nagy Chathamnak e mondata „a legszegényebb angol, gunyhójában szembe szállhat a koronával; s a királynak minden hatalma megtörik a nyomorú hajlék küszöbén.”

²⁰⁾ Elismeri ezt a Portug. (§. 145.), Holland (§. 154.), Belga (§. 22.), Schweitz (i §. 33.), Porosz (§. 33.) törvény.

30. §. Folytatás.

IV. A Népszabadságjogok. – Eddig kiválólag azon szabadságjogokról szóllottunk, mellyek az állampolgárnak kitünőleg emberi ösjogait képezik, s személyének, emberi méltóságának, egyéni életérdekeinek, s vagyoni viszonyainak biztosítása és tiszteletbentartására vonatkoznak; hátra van tehát még különösen szóllanunk azon polgári szabadságjogokról, a mellyek kiválólag a közületi ügyek- az államélet és a közérdekekkel állanak kapcsolatban; s az állampolgárnak tevékenységét annyiban a mennyiben ez az egésze vonatkozik és irányul, illetik, vagyis a tulajdonképeni politikai, az az köz- vagy népszabadsági jogokról. – Az egyéni és a népszabadsági jogoknak egymással organikus összefüggését kapcsolatát és kölcsönhatását azok, kiknek minden jognak ép

ugj mint minden szabadságnak létszeres és szükségszerű egybefüggéséről fogalmuk nincsen, félreismervén, nem ritkán egymással ellentétbe helyezek azokat, hamis válaszfalat-vontak közöttük, s arra szolgáltatnak alkalmat, hogy vagy az egyéni szabadságjog a közszabadságban, vagy amaz emebben semmisített meg¹⁾, s azon balhiedelem is támadt, mintha állam- és magánérdek, köz- és egyénjő szükségszerű collísióban és összeütközésben állana, holott a mélyebb nyomozás ép azon megismerésre vezet, hogy ez öszütközés legtöbb esetben csak látszólagos, s csak azon félszegségnek következménye, hogy a két szabadságkörnek határai hamisan és rosszul jelöltettek ki vagy határozottak meg. – Ez általános észrevétel után áttérhetünk a közszabadsági jogok egyenkénti megismertetésére és ugyan

a) A Jogegyenlőség²⁾. Annyiban a mennyiben az álladalom öszszes organisátiója lényegileg az egyenlőségi elvnek gyakorlati megvalósulásától is föltételeztetik a társadalomban, a közszabadsági jogok sorában az egyenlőségjoggal is találkozunk. Az egyenlőségi jog az emberek lényegileg egyenlő physikai és eszi személyiségének s természetének folyománya, a polgárok emberi méltóságának s jellemének következménye, s mint illyen minden rendezett közületben valódi alapzata, emeltyűje, biztosítéka és kiegészítő eleme az egyéni s politikai szabadságnak³⁾. Az egyenlőségi jog, nem absolut és anyagi értelemben veendő, mint azt korunkban olly sokan és olly félszeg megátalkodottságban teszik⁴⁾; hanem csak viszonyosán szellemileg és eszmeileg, mint egyenlő viszonyokbani jogegyenlőség, a melly e szerint nem a társadalmi lét negatívójára, hanem inkább biztosítására és szilárdítására vezet; magával a szabadsággal pedig olly benső viszonylatban áll, hogy amaz csak az egyenlőség alapján nyugodhatik szilárdul, épúgy mint az utóbbi csak a szabadságban és a szabadság által nyeri tulajdonképeni kiegészítettését és érvényét. – De mint minden nagy és nemes, úgy az egyenlőségi eszme is igen sokszor félreértetik és balul értelmeztetik. Némellyek szerint ugyanis a jogegyenlőség az áuadalomban nem más, mint minden egyes tagnak, minden egyes polgárnak, egészen egyforma résztvétele és befolyása a kormányzatra és törvényhozásra⁵⁾, mások szerint teljes függetlensége s természetszerű önállósága minden egyesnek az államhatalomnak irányában; ismét mások szerint absolut társadalmi egyenlősége mindnyájoknak úgy hogy egyik tagnak a másik felett, semmi szín és semmi föltét alatt sincs joga stb. E félszeg értelmezésekből, a mellyek egyébiránt rendesen csak forradalmi korszakok lázas mozgalmi közepette szoktak fölmerülni, *kitetszik az*, hogy az egyenlőség így fogva fel és valósítva meg, az állami közéletben szükségkép a fégféktelenebb, a legönkényesb tömeguralkodásra, s végre is anarchiára; a magánélet körében pedig minden társadalmi kötelék, csaiádviszony öszzhang és békés érintkezés felbomlása- illetőleg lerontására vezetne⁶⁾. Az

abszolút politikai és socialis egyenlőség, mely minden alárendelést és fölérendelést, minden tekintélyt és külkorlátot, minden engedelmességet és hódolatot felsőbbség és rend irányában kizár, a gyakorlatban a legundorítóbb következményeket szüli, mert mindent nivellírozó és egyező dühében mindent sarkaiból kiemel; a státusépület legmélyebb talpköveit szaggatja fel; atya és gyermek, férj és nő, iparos és munkás, házfő és cseléd, köztli minden kapcsolatot és köteléket összetép; minden valódi szabadságot és jogot leront; s végre is csak az absolutismusnak, s ha legvégső következményeiben tekintjük a Communismusnak és így tényleg csak a szolgaság a vadság és a nyomorban egyenlőségnek meghonosulásával segíti elő⁷⁾.

Az egyenlőségi jog tisztább valódibb értelme abban öszpontosul: hogy az igazi jog- és culturálladalomban egyfelől a polgároknak törvényelőtti⁸⁾ egyenlősége, valamint állami ótalom- védelem és biztosításrai igénye szent és sérthetetlen elvként elismerendő, tehát minden nyomasztó előjog és kiváltság mellőzendő⁹⁾; másfelől minden állampolgár, aki a megkívántató kellékek és tulajdonokkal bír, az államügyek elintezéseire befolyástól megnefosztható; s mindegyik, lételének biztosítása, s erőinek s képességeinek kifejlesztése és érvényesítésére szükségelt eszközöknek megszerzésében a közhatalom által egyenlő módon támogatandó és segítendő¹⁰⁾. Az itt mondottak a következőkben nyerik bővebb felvilágosításukat. Mindenekelőtt tagadhatlan ugyanis az, hogy az emberek és társadalomtagok mint emberek, egyenlők, mert az eszes embertermészet, s az emberméltóság az egész nemnek s így minden egyesnek közös tulajdona. Innen származik az, hogy vannak olly jogok, mellyek mindnyájunkat tényleg illetnek, mindnyájunk létele és tevékenységére egyaránt vonatkoznak. Nem ilyen általánosak és egyenlők azonban politikai jogaink, mert ezek már a státusra, az összes közületre vonatkoznak; a státus pedig már természete és egész lényegénél fogva minden föltétlen egyenlőséget kizár^{11)- 12)}, mert mint Organismus bizonyos benső szervezettel renddel és tagolattal bír, ez pedig lényegileg és szükségkép különbözőségeket és egyenlőtlenségeket föltételez¹³⁾. Igaz, az álladalom is annál inkább fog eszményéhez közelíteni, mennél szűkebb és észszerűbb körre fognak benne ez egyenlőtlenségek szoríthatni; de az egyenlőtlenségek egészen soha meg nem szűnhetnek, mert ez ép emberi szabadságunk s természetünk szükség-szerű folyamánya; s ha megszűnnének, az egésznek felbomlása volna. Ép úgy, a mint mint emberek mindnyájan egyenlők vagyunk¹⁴⁾, vagyunk mint egyének egyenlőtlenek¹⁵⁾; minek bővebb bizonyítgatása teljesen felesleges, ha szellemi és értelmi képességek, erők és hajlamok, ösztönök és érdekek, célok és birtokviszonyok, jellem és socialis viszonyok szerinti különbségeinket és egyenlőtlenségünket vesszük tekintetbe. E különbségeink szükségkép egyetemes társadalmi s politikai állapotainkra is

kihatnak s nemcsak arra vezetnek, hogy az egyéni kitűnőség s készség magának a köz- és magánéletben több jogokat és előnyöket bír szerezni, hanem arra is, hogy minden mesterségesen netán megállapított egyenlőség, csakhamar ismét az ellenkezővé válna át, s fennállása lehetlenségének hangosan szóló tanúbizonyságait hozná elő¹⁶⁾-¹⁷⁾.

b) Egyesülési és Népgyűlésezési Szabadság. – A politikai népjogok egyik legkitűnőbbike a szabad egyesülési és társasulási jog (Droit d'Association, Vereinsrecht) melly nem egyéb, mint azon joga az állampolgároknak, mellynél fogva, maguk között kisebb nagyobb körökben bármilyen jogos célra, és érdek előmozdítása tekintetéből, összeköttetésbe léphetnek, s közös erővel, egyesített akarral és eszközökkel, azon célnak elérésére törekedhetnek. A szabad Associatio egyike a leghathatós közegeknek a politikai s socialis növelés és fejlődésben, egyesítő kapcsa a szétágazó s elszigeteltségükben gyenge erőknak és érdekeknek; rugója a humanitás- a haladás és előmenetelnek; iskolája a politikai eszély és tapintatnak; tűzhelye és emeltyűje a közszellemnek és a hazaszeretnek; sőt ellenszere is minden forradalmi lázongásnak, a mennyiben egyik legbiztosb útja és módja a népkívánalmak és népszükségelemek idejekoráni kifejezése s a kormányhatalommal megismertetésére; a miért is minden alkotmányos államrendszer egyik fő ismerjele és föltételének nevezhető¹⁸⁾. – Nem következik azonban innen az, hogy az államhatalomnak a politikai egyesületek irányában semminemű ellensúlyozási vagy megszorítási jogai nincsenek. Bármekkora legyenek ugyanis ez egyesületeknek hasznai és fényoldalai egy alkotmányos álladalomban; bármennyire ismerjük is el azt, hogy a politikai egyetek által a közügyek iránti figyelem s érdekeltég folytonosan ében tartatik; hogy bennök a szabad honpolgár egyik közlönnyet találja fel kívánalmi és nézetei kinyilvánítására; s hogy egyáltalában ez úton is világosítható fel a kormány a közület valódi érdekei felett: másfelől nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy néha a politikai egyesületek az államban valódi hatalommá, „status in statu-vá” válhatnak; hogy általuk a státusművezetben egy valóban organikaiatlan elem állapíthatatik meg, melly az Egész felett nyomasztó uralmat is érhet el; hogy ügyes demagógok és szájhősök hatalmába kerülven, a köznyugalmatlanság ingerültség és bizalmatlanság elterjedésére vezetnek; a kormány minden, sokszor legjobb s legcélszerűbb intézkedéseit kivihetetlenekké vagy népszerűtlenekké teszik; a rend és tekintély alapjait aláássák; szóval olly jellemű és irányú tevékenységet fejtenek ki, melly egy rendezett társadalommal meg nem fér, sőt annak egyenes negatívóját képezi¹⁹⁾. Alig fog tehát kétségbe vonathatni az államhatalom azon joga, melly szerint minden illynemű esetekben, a hol t. i. politikai egyesülés tulajdonképeni clubburalkodássá és terrorismussá válnék, s az állam céljaival összütközésbe jöne: azon egyleteket feloszlathatja és meg-

tilthatja; mert megfosztva e jogtól, vagy lemondva a feloszlatást jogról, a kormány önlét eléről mond le elvileg és meghajol egy olly hatalom előtt, a mellynek kezében jogilag és észszerűleg az egésznek vezetése és igazgatása soha nem lehet ²⁰). – Sok tekintetben rokon tünemény a politikai egyesületekkel a Népgyűlésezés. A népgyűlések az ó görög-római álladalomban rendszeren a státushatalom gyakorlására s a közügyek elintézésére czéloztak, míg az újabbkori nemzeteknél, kiválólag szabad alkotmányi országokban, vagy bizonyos politikai véleménynek vagy követelésnek tömeges kifejezése, vagy pártszerveződés, vagy alkotmányos jogok (például követválasztási előtanácskozások stb.) gyakorlata, vagy egyszerűen tüntetés és demonstratio tekintetéből, szoktak tartatni. A népgyűlésezési jog, sok tekintetben ugyanazon előnyök és eredményekre vezetvén (sőt nemritkán ép szükségkép foganatosítandó is lévén) mint a helyes korlátokban megmaradó politikai egyesületek, daczára annak hogy kitűnőleg demokratikus jellemű tünemény, melly sok veszélyes elem kifejlését is okozhatja, föltétlenül elismerendő. De igenis ellenőrizendő vagy megszorítandó c szabadság akkor, hogyha ravasz népámitók vagy nagyravágyó forradalmárok, általa mindennemű mesterséges módokon a társadalmat csak izgalomba hozni törekszenek; midőn a tömeg szenvedélyeinek csak felébresztésére és fokozására szolgál; a fejtelenséget és anarchiát készíti elő; vagy a terrorismus viharai földézésére szolgáltat alkalmat. - A népgyűlésezés jelesül helyeselhető vagy nem helyeselhető lészen a cél, az idő, a mód, sőt maga a nemzet érettsége és jellemének minősége, szerint; a mennyiben ugyanis alkotmányos jogok gyakorlatára vagy nem azokra irányoztatik; válságos időkben s törvénytelen eszközökkel, vagy pedig békés időben és törvényes módon foganatosítatik; értelmileg fejlett s higgadt jellemű népről, vagy pedig műveletlen könnyen feluszítható s heves véralkatú tömegről van szó stb. Egyáltalában pedig következő eljárási rendszer gondolható a kormányhatalom részéről a népgyűlésezési jog tekintetében. A népgyűlésezési jog, illetőleg szabadság, szabályszerint s rendszeres körülményekben megszorítva nincsen, hanem a megszorítás csak kivételesen fordulhat elő. Itt azonban a következő óvatosságok szükségesek. Legelőször is, mindenki fegyver nélkül köteleztetik megjelenni, mert egyébként a physikai erőszak és vad szenvedélyesség a legnagyobb vihart is képes volna előidézni. Másodszor okvetlenül szükséges előleges bejelentése a tartandó gyűlésnek (tekintettel célja, ideje s helyiségére) a hatóságnál. Harmadszor, az államhatalomnak, műszervei által gyakorlandó felügyélése, a gyűlés tartama alatt, nem lehet kizárva. Negyedszer, azon esetben, hogyha a gyűlés részéről ollynemű eljárás volna föltehető, hogy a tulajdon, a közbiztonság, vagy ép maga az államrend, veszélyeztetve jelenkeznék, akkor a kormány vagy a községhatóság a gyűlés-igazgatói bizottságot biztosítékpenz (Cautio) letévésére kényszerítheti.

r) Kérvén y zési- s Pa n a szemelés j o g. Ez abban áll, hogy az állampolgárok mind a kormány mind a törvényhozó testület elébe panaszaiikkal, kérvényeikkel, fordulhatnak, s azt a (valódi vagy képzelt) bajok orvoslására felhívhatják. E népszabadsági jog észszerűsége és természetessége kitetszik egyszerűen onnan is már, hogy az államhatalom s törvényhozótestületnek legesleginkább áll érdekében és feladatában a nép kívánalmait, szükségait, panaszait, megismerni, hogy azokon segíthessen; s valóban megvetendő kormánynak kellene azt nevezni, a melly a nép kívánalmainak nyílt őszinte és törvényszerű kifejezését gátolná, s annak tudomásulvételétől elzárkóznék: hogy mi é r t elégtelen a nép, kik s mellyek azon osztályok a mellyek elégtelenek; mint és mimódon akarna a közvélemény a fennforgó bajokon segíteni; stb. Kitetszik ennek jog-szerűsége továbbá onnan is, hogy a szabad kér vén y ezé s nem egyéb mint a vélemény- és szólásszabadság természetszerű folyamánya és szükséges kiegészítése. Végre nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a kérvényzés és panasztételi szabadság gyakorlása nemritkán ép nagyobb viharoknak eltávolítására is szolgálhat, a nép szenvedélyes kitörései valódi villámhárítója lehet; akadályozása vagy tilalmazása pedig azon nem ép alaptalan gyanúra szolgáltat okot, mintha a kormány a polgárokbán a közügyek iránti figyelmet és érdekeltséget, a közszellemet és honszeretetet elakarná fojtani, vagy semmibe venni²¹⁾. A petit i ó j o g n a k ezek szerint minden álladalomban, a mellyben csak alkotmányosság és politikai szabadság nem pusztá phrázis és írott malaszt, okvetlenül tiszteletben és gyakorlatban kell tartatnia, a mint azt napjainkban már a legtöbb szabadabb szellemű álladalomban tényleg elismerve is látjuk. Lehetnek egyébiránt erre nézve is esetek, a midő n e jog vagy szabadság gyakorlása a státus békés fejlődése s köznyugalma tekintetében, roszhatásúvá is válhatik; midő n tudni illik, amugyis mozgalmas és válságos időkben, pusztá pártoskodási közegnek használtatik fel, sa tömegeknek úgynevezett o s t r o m p e t i t i ó k r a összedobolását vévén czélba²²⁾, könnyen arra szolgáltathat alkalmat, hogy egy pártnak a véleménye az összes népnek véleményekép jelenkezik, s félszeg intézkedésekre törekszik bírni a kormányhatalmat. Illy esetekben egy erős, jogossága öntudalmában szilárd közhatalom vagy kamara ellent fog ugyan állani, s a zivatarral megmérközni; de gyenge és erőtlen hatóság csakhamar meghajol, sőt néha még még is futamlik, a midő n azután a fejetlenség s vele a terrorismus vagy a kényuralom áll be! – Nagy veszélyek alkalmával tehát az aláírások gyűjtésének megtiltása vagy rendőrtóni akadályozása szükségessé válhatik; de mindég bajos kiút, mert a szabadságot igen könnyen nagyon is megszoríthatja, sőt a tömeget nemritkán annál nagyobb s nyakasz ellenszegülésre és kitartásra ingerli! Legokosabb ilyenkor az, ha az államvezető hatóság jókorán megteszi azon intézkedéseket, a mellyek a vihar szétosztatására szükségesek; vagy pedig

ha a vihar már kitört, azon karba helyezik a közhatalmat, hogy annak becsülettel elébe nézhet, sőt vele, ha elkerülheti éntül szükséges, szembe is szállhat. – Itt is vannak egyébiránt bizonyos óvatossági szabályok, melyeket szem előtt tartani mindenkor szükséges leend. így például az, hogy a petitió-jog csak teljeskorú személyektől gyakorolathassék; továbbá az, hogy a kérvényzés jelleme és formája a közhatalom iránti illő tiszteletet, vagy a közillendőség erkölcs és törvény korlátait le ne rontsa; végre az, hogy a kérvény vagy panaszlevél tartalma azon hatóság vagy hatalomág hivatali körébe tartozzék, a melly hatalomág vagy hatósághoz az tényleg intéztetik²³⁾.

Ezek volnának azon jogok, illetőleg szabadságok, mellyeknek minél teljesebb de egyszersmind eszélyesb megvalósítása és foganatosítása, minden valódi jog- és culturálladalom tulajdonképeni és főfeladatainak egyikét képezi. – Hátra volna azonban, ha átnézetünket itt egészen és minden irányban teljességre emelni akarnók, még szöllanunk több más közszabadsági jogokról is²⁴⁾, de mi mellőzzük ezeket az okból, mivel másutt amugyis tüzetesen s rokon tárgyakkali kapcsolatban fejtegetendők; s csak még egyre terjesztjük ki figyelmünket, melly az eddigiekkel elválhatlan kapcsolatban és összefüggésben jelenkezik, t. i. a közvélemény szabad nyilvánulásának főfő közegére, a népszabadság s alkotmányos államszerkezet valódi *életető* eleme és pÁlladiumjára, a műveltség és haladás leghathatós rugója és emeltyűjére, t. i. a Sajtószabadságra.

¹⁾ Az elsőnek példáját az ókorban, a másodiknak nyomait a középkorban szemléljük.

²⁾ L. Bluntschli: Staatsrecht. 688-693. Röder: Naturrecht. 138.sk. Ahrens: Naturrecht. 162. s k. főleg pedig Toqueville: La Démocratie en Amérique. Sokhelyütt.

³⁾ Sőt mint azonnal látandjuk némelly tekintetben a szabadsággal össze is olvad, s azonossá válik.

⁴⁾ Hiszen ez nem volna más, mint birtokegyenlőség, észegyenlőség, műveltségegyenlőség stb.

⁵⁾ Ez tulajdonkép az abstract democratia s a Rousseauféle államelméletnek egyik dogmája.

⁶⁾ Megmutatta ezt Eötvösünk: id. m. többhelytt, azután Bluntschli: id. munk. 690. Lieber: „On civil Liberty. 14. s k. 240. s k. lap. sőt az e tekintetben tekintélyként előttünk álló Toqueville is. L. még Rössler: Staatslehre. I. 373. ff.

⁷⁾ Ez utóbbira nézve alig szükség megemlítenünk, hogy a Socialismus és Communismus valamennyi elméletei egyenesen az egyenlőség abstract elvéből indulnak ki, s a szabadságról sehol se szólnak. Megmutatta ezt legújabbán L. Stein: Der Socialismus und Communismus (1848.) cz. munkájában, és „die Geschichte der socialen Bewegung” (1850. ff.) cz. könyvében.

⁸⁾ Jobban mondva, törvényszék előtti egyenlősége. – Elismerik e nagy elvet egyébiránt korunkban már valamennyi nyugat- s középeurópai államok alkotmányai. Így jelesül a Franczia (1814. §. 1.), Belgai (§. 6.), Schweitzi (§. 4.), Portugalliai (§. 145.), Ausztriai (1849. §. 27.), Poroszoni (1850. §. 4.).

⁹⁾ Illetőleg köztehetőli mentesség; – mellynek másfelől az abbani arányos részvétel kötelezettsége felel meg.

¹⁰⁾ Az egyenlőségelv practikus foganatbavételére nézve már Aristoteles is a helyes nézetet fejt ki, midőn így szól (Pol. III. 5.): a mennyiben egyenlők az emberek, egyenlőség is adassék nekik; hason előföltételeknél, hason jog.

¹¹⁾ V. ö. Hegelt: Sämmtl. Werke. Bd. IX. 150.: Vordem Gesetze gelten alle Individuen gleich, aber Gleichheit im Staatsleben ist etwas völlig Unmögliches. Sőt maga Bentham (Works I. 554.) is neveti a francia egyenzési dühösséget, daczára annak, hogy olly határozott democrata.

¹²⁾ Az egyenlőség végletekig vitt elvének szomorú eredményeit, a túlzott mozgékony-ságot, állhatatlanságot stb., a lángeszű R o s c h e r (System der Volksw. I. §. 203. Note 2.) Ritter a világhírű geograph által rajzolt (Erdkunde. I. 1019. s k. 1.) pusztá és homok-sivatagjellemeivel hasonlítja össze.

¹³⁾ L. Diocassius (LH.) által Agrippának szájába adott gyönyörű mondatokat a helyes értelemben vett jog egyenlőségről; azután a nagy angol státusférfit Burke: Reflections, etc. cz. művét, és Gentz: Nézeteit pol. egyenlőségről. (Ausgewählte Schriften. V. 241.) – Hogy egyébiránt mindennek bizonyos benső kapcsolata és egybefüggése vagyon a munkamegosztás világelvével, már Plato és Jezus-Sirák könyve (38. és 39. fejt.) is kiemeli.

¹⁴⁾ Mindez bölcselemi szempontból ki van fejtve bővebben Ahrens-nél: Naturrecht. 167-168.

¹⁵⁾ Innen kiindulva mondja Cousin (Plato „Törvények” cz. munk. fordít. bevezetésben): az igazi egyenlőség abban áll, az egyenlőtlenlennel egyenlőtlenül bálni. (Ép úgy mint Aristoteles!)

¹⁶⁾ Az egyenlőségi eszme egyébiránt egy lényegileg újkori eszme, melly az egész ókorban végkép félreismertetvén, s csak a keresztény s éggel támadván, igazi megvalósulásának csak a 16. század óta kezdett elébevetni. Az ókorban találkozunk az egyenlőségi elvvel különösen Senecánál: Ot. Sap. c. 31. és Benef. VII. 19. – Korunk egyik főfő feladata mindenesetre az, a még mindenütt fennálló egyenlőtlen-séget ki-küszöbölni, és ez által is a valódi humanitás és kereszténység diadalát előmozdítani.

¹⁷⁾ Az egyenlőség és egyenlőtlen-ség okai és folyamánai valamint a különböző világ-korszakok szerinti tüneményeiről I. Ahrens: Naturrecht. 170. s k. Comte: Traité de Législation. (1835.) többhelyütt; Courtet de l'Isle: La politique fondée sur la science de l'homme. (1838. 1840.) Leroux: Az Encyclopädie nouvelle, Art. „Égalité” alatt, és Bonnet de St. Simon: De l'unité spirituelle delà Société et de son but. (1841.) I. köt.

¹⁸⁾ Azt mondja Lieber „mennél kényuralmibb jellemű valami kormány, annál inkább nyomja el az egyesülési jogot.” – Korunkban az e téren már régóta legelőbbre haladt Britannián, meg az Ejamer. Unión kívül, el van már ismerve e jog Belgiomban (§.20.), Hollandban (§. 10.), Schweitzban (§. 46.), Poroszthonban (§.30.) s egyéb alkot., álladalmokban.

¹⁹⁾ Ép így nyilatkozik maga Washington egy 1786. Sept. 30. és egy 1794. Aug. 26. kelt levelében. Bluntschli: id. m. 697. I. Lieber: On civil Liberty. 105. I. B.Eöt-vös: id. m. II. 365. s k. 1.; – s nézeteiket a francia forradalom szomorú példái eléggé igazolják. Az 1848-ki francia forrad. korából ismeretessé lön e tekintetben a határozott irányú republikánus Cavaignac azon nyilatkozata Raumerhoz, a német központi kormány követéhez. Clubbokkal és egészen korlátlan sajtóval kormányozni lehetetlen.

²⁰⁾ Hogy tehát Felügyeleti joga is van a közhatalomnak minden egyletek és polit., irányú társulatok felett, természetes.

²⁾ Jól mondja Roder: az állami téren nem állván az, „qui tacet consentire videtur.” nem szabad a kormányoknak sohase, megtiltani a panaszemelést és kérvényzést; s a hallgatás sokszor nem egyéb a népeknél mint szél és end a tengeri vihar előtt!

²⁾ Emlékezzünk csak Britanniára s O'Connell monster-meetings-jeiből kikerült Repealpetíciókra, mellyek még az Angol kormány által is megtiltattak. – Ambár lehetnek esetek ahol az ostromkérvény ez csemplítettknél sokkal jogtalanabb dologra vonatkozhatnak. l. Montalembert: id. műnk. 161 – 162. l.

³⁾ E jog illetőleg szabadság elvan ismervé korunkban már a Spanyol (§. 3.), Portugalliai (§. 145.), Holland (§. 9.), Belga (§. 21.), Görög (§.7.), Schweitzi (§. 47.), Porosz (§. 32.) s más alkotmányok által.

³⁴⁾ Mellyek egyébiránt az eddig fölhozottaknak természetes folyamányaikép is jelenkeznek.

31. §.

A Közvélemény és a Sajtószabadság különösen¹⁾.

I. Első és legfőbb biztosítékát meg föltételét a valódi jog- és culturálladalomnak, nem pusztá jogok és formák, hanem az abban lakozó polgárság érzülete és szelleme képezi, a melly érzület és szellem a holtbetűk törvények és alakokba lelket és életet önt; s minden intézményben orgánumban és tagban elevenséget, mozgékonytságot életrevalóságot és fejlemképességet, teremt. – Ez érzületnek és szellemnek ébresztése, képzése, kifejlesztése, tehát bármilly álladalomszervezetnek, de különösen annak, a melly a nép legszentebb érdekeit és javait biztosítani, s az állameszme fensőbb követelményeinek megfelelni akar, főfő feladatát és hivatását képezi, hivatását, mellynek betöltése nélkül önmaga létét rontja le, önmagával jó ellenkezésbe, s örökké csak egy nagy, gépies és csonka mechanizmus marad! – Azon különböző utak és módok közül, mellyeken e cél elérése és biztosítására eljuthatni, a legegyszerűbb s legcsalhatlanabb: a lehető legnagyobb s legtökélyesb Nyilvánosságban fekszik, vagyis abban, hogy minden közügyek s államdolgok, mint a nemzet összes tagjainak közös, mindnyájukat közvetlenül illető: ügyei és dolgai tekintetnek; s ennek folytán az egyetemes államvezetés és kormányzás, a hatóságok működése és intézkedései, a törvényhozás és a bírói hatalom gyakorlása, a nyilvánosság világában, a közület tagjainak szemeláltára és szabad tudtulvétele mellett (tehát minden titkolódzás és homálybavonulás vagy kislelkű bizalmatlanság nélkül) foganatosítatik²⁾. – A nyilvánosság, mint eleme és lelke minden sükeres államtevékenységnek, egyedüli eszköz arra, hogy a valódi és észszerű közakarata nemzetben, igazán erőteljesen kifejlődhessék és a közszellemnek orgánumai és közlönnyei segélyével, érthető módon, termékenyítően és teremőten nyilatkozhassak³⁾!

Mint egyrészt folyamánya, másrészt biztosítéka és rugója a Nyilvánosságnak, sőt az összes államiéletnek: a közvélemény tüzetesen veszi igénybe

figyelmünket. – A közvélemény (Opinion publique. Öffentliche Meinung)⁴⁾, melly alatt valamely nemzetnek, összes politikai élete- és rendeltetésének megfelelő, s az álladalom közügyei s közérdekeire vonatkozó nyilvános öntudalma, érzülete és akarata, meg az ez által föltételezett s vele öszhangban álló nézetei és irányzatai összesége értetik, sok tekintetben nem egyéb, mint a státusorganismus szelleme és lélekismerete; melly nélkül az, erkölcsi és észü létszerből, pusztá mechanismussá válik, rugóinak és tényezőinek csakhamar bekövetkező haszonvehetlensége és megromlása miatt, tönkre jut. A közvélemény, mint folyománya és eredménye a nép egyetemes élettapasztalatai és viszontagságainak, meg azon szellemi processusnak, mellynek folyamatában a nép egyesei- és osztályainak a közdolgozók és közérdekek tekintetében eltérő nézetei és véleményei, végre is bizonyos öszfoglatba jutottak, s egységes kifejezésre emelkednek: egyrészt hű kinyomata és tükre az összes nemzeti műveltségállapot és fejlemföknak, másrészt többé kevesbbé hű viszhangja az egyetemes népszükségek, érdekek és jogigényleteknek. – A közvélemény, mint szellemi életerő dynamikus működésében szakadatlanul önmaga magát szüli, képviseli és megvalósítja a „Nép Szava” jogát: s azon közeg vagy forma is, a mellyben a népfennségiség s az összeség önkormányzata, az értelmileg s szellemileg érettebb polgároknak a kormányzatban láthatatlan részvétele, gyakorlatilag foganatba lép⁵⁾. – Mint foglalat és legtisztább kifejezése a közületben erőteljesen kifejlett öszértelmiség- és öszzakaratanak; s mint ellentétele s megvesztegethetlen bírása minden önzés, pártoskodás, vagy elfogultságnak: a közvélemény ez utóbbit hosszabb időköron keresztül végre is legyözi; s kifejtven minden irányban gyakorolt legjótékonyabb psychikai kényszer által a közérzület és honszeretetet; egybeforrasztván az ellentételes véleményeket és érdekeket; áthatván melegítő lehetetével az egész társadalmat: valódi éltető és termékenyítő elemévé válik az Összes államtestnek és státus organismusnak⁶⁾!

Hasonló jótékony hatálya tapasztalható a közvéleménynek az egyetemes kormány- s államhatalom művezetére és tevékenységére, ha tekintetbe vesszük azt, hogy csak általa válik lehetségessé az államban működő valamennyi erkölcsi és anyagi erők eleven egyensúlyának folytonos helyreállításá; hogy egyikéhez sem tartozván a megoszlott kormány- s államhatalmi functiók közöl, sőt inkább szellemileg fölöttük (és pedig mint közvetítő) állván, mindnyájukat egyesülten a törvényesség és jogosság pályájáni haladásra készíti; mindegyiknek hathatós segélyt nyújtja minden netán felmerülő visszaélések ellen a többiek részéről; s így támogatva és buzdítva, védve és bátorítva, az összes hatalomgyakorlat valódi kalauza szövétneke- és vezetőjévé is válik. A közvéleménynek a kormányhatalom tekintetében fontossága kítűnik továbbá még onnan is, hogy a legsokoldalúbb, a legszakadatlanabb, s a legtekélyetesb ellenőrzetét

képezvén a végrehajtó hatalomnak, ez utóbbit egyfelől politikai láterejének rendkívüli élesítése, másfelől önző s veszélyes tanácsadók szemfényvesztetésének föltárása által: tévedésektől, hamis intézkedésektől, szóval önmagától megóvjá; kormányzati feladatát és kötelmeit megkönnyíti; és annyiban a mennyiben mind az egyesek mind az Összeség legszívesebben önnézeteik, érzületeik és hajlamaik által hagyják magukat vezetettetni, azt is eszközli, hogy a közvéleményt meghallgató és figyelemmeltartó fejedelem vagy kormány, alkalmatlan ellenzés, nyakas oppositio és bizalmatlankodó ellenszenvvel egy könnyen nem fog találkozni. -- A közvélemény, mellyet korunkban a hatodik nagyhatalomnak neveznek, s maga Talleyrand is olly nagyra becsült, végre azon hatalmas szellemi tényező, melly az egyeseknek és az egésznek szükséges egységét s egységi öntudalmát megteremti, s vele a valódi közszellemnek s honszeretnek kútfejévé léssen; v az melly az összes államalkotmány s államigazgatás közczélokra irányzott szellemének biztosítékát s általa minden jogos s jótékony kormányrendszernek egyik alapföltételét foglalja magában; s hogy csak a közvélemény erőteljes kifejlése következtében nyernek a politikai jog és közszabadság minden egyéb biztosítványai és intézményei valódi értelmet és erőt; az állami formák és idomok életszerű fejlődésképeséget; a társadalmi kapcsok és kötelékek valódi tartandóságot, ruganyosságot és szilárdságot, szinte kétségtelen.

Az eredmény a mondottakból az: hogy valamint a kormányhatalom csak akkor felel meg igazán feladatának, csak akkor szerez magának legnagyobb tekintélyt és biztosságot, csak akkor képes a legnagyobb erőt kezeiben öszpontosítani, ha a közvélemény hatalmas szellemére támaszkodik ⁷⁾: épúgy másfelől jogában sőt hivatásában áll az is, hogy az igazi közvéleményt, a csak mesterséges, csinált, tévelyekkel előítéletekkel és önzéssel telt időszellemtől megkülönböztetni, s magát ez utóbbinak befolyása vagy ép uralma alól, mindenkép kivonni törekedjék. A lenge ingatag napi véleményekre, mellyek igensokszor kül izgalmak és fellázított szenvedélyek kifolyása, egy erős, méltóságos és szilárd kormányrendszer építeni, a legnagyobb képtelenség; s az igazi államférfiú s történetismerő a ki az életet és annak practikus szükségleteit ismeri, igen jól fogja tudni, hogy vannak időszakok a népek életében, midőn az úgynev. közvélemény nem más mint undorító lenyomata és tükre egy benseiben megromlott társadalomnak; hogy az állami életben nem mindég azok a legjobb hazafiak és a valódi népérdekek tolmácsai, a kik legjobban és leghangosabban tudnak lármázni ⁸⁾; hogy az úgynevezett közvélemény képviselői s nép szószóllói, sokszor csak az önzés, az uralkodásvágy, a nyughatatlankodás, az anarchia zászlóvivői; s hogy szóval maga az ismeretes mondat: „Vox Populi Vox Dei” is igen sokszor csak bizonyos pontig foglal magában igazságot, azon túl pedig pusztá rajongás, vagy hazugság ⁹⁾-¹⁰⁾!

II. A Nyilvánosság és Közvélemény tételges és külső elismerése- és nyilatkozatának fő közlegét és föltételét a Vélemény- Szóllás- és a Sajtószabadság képezi, s azért szükség hogy erre tüzetesen terjesszük ki figyelmünket. – Mindenekelőtt alig vonható ugyanis kétségbe az, hogy az eszme és a vélemény, a nyelv általi megtestesülésében, mint legszentebb joga a halandónak, s mint első és főföltétele minden társadalmi létnek és humanitásnak, szabad mozgalma és nyilvánulásában észszerűleg nem akadályozható¹¹⁾, s mindaddig míg ez a társadalomnak kárára nincsen, vagy jogos módon történik, semminemű kényszernek alája nem vethető. Innen ered az úgynevezett vélemény szabadság, vagyis a szóllás és sajtószabadság, melly nem egyéb, mint bármely állampolgárt illető azon jog, hogy nézeteit és véleményét előszóval vagy a sajtó útján azaz nyomtatványokban szabadon és akadálytalanul nyilváníthatja. A szólásszabadságról, mint a szabad véleménynyilvánítás egyik módja és formájáról, már az eddig fölemlített közszabadsági jogoknál lévén legalább közvetlenül szó¹²⁾, e helyütt kiválólag a szabad sajtójoggal és pedig különös tekintettel annak politikai jelleme és hatályára, foglalkozunk; mint egyikével azon leghatalmasb eszközöknek, mellyek által az eszme- és véleményközlés, az összértelmiség és közszellem; s így az általános állami jog- és kultúrelvet kifejlesztése és megszilárdítása is, legbiztosabban előmozdítható. -

A mi a sajtószabadságot illeti, ennek jótékony és az összes állam- és kulturai életre gyakorolt termékenyítő befolyása a következőkből tetszik ki. A szabad sajtó mindenekelőtt legsikeresebb rugója és tényezője az értelmiségnek a tudományosságnak és valódi emberiségnek. Nem könnyen gondolható ugyanis valami haladás és előremenetel a tudományi világban, ha szabad eszmecsere és nézetközlekedés abban hiányzik. Sokszor a sajtótilalom vagy önkényesen eljáró censura a legnagyobb a legüdvösebb legfontosb igazságnak elterjedését meggátolhatja, s a nemzet szellemi életének legnemesb gyümölcseit és termékeit semmisíti meg. Ide járul az, hogy illy tilalom által minden szellemi munkásság s törekvései ösztön elfojtatik; a gondolatok s eszmék emelkedése, szabad röpte lankasztatik; a tudatlanságnak és illetéktelenségnek uralma a lángész felett megalapítatik; s az egész népéletre s szellerafejleményre ónsúlyu lepel borítatik, melly minden közszellemnek s hazaszeretnek forrásait is kiapasztja! – A szabadsajtó a legnagyobb egyszerűbb s legnemesb nép növelési s népérlelési közege, annyiban a mennyiben minden eszmének a lehető legnagyobb mozgékonyt, hatályt, mozgalmi kört és eleveniséget szerezve, minden jó gondolatmagnak a legczélszerűbb földet adja; minden méregnek ellenmégét kitalálja; a nemzetszelleme minden fénysugarait egy gyúpontra egyesíti; minden álnokság, előítéletesség, tévely- és egyoldalúságot fölleplez és elerőtlenít; a politikai műveltséget előmozdítja; az alkotmányos joggyakorlatot a

polgárok által, megkönnyíti; a közdolgozatban tájékozottságot szerez; az emberiség legszentebb javai: igazság, humanitás, szabadság iránt lelkesülést gerjeszt; s nagyot és kicsit, szegényt és gazdagot, értelmiségben és ítélőtehetségben erősítve, az éber öntudat erély önbizalom s önkormányzati képesség kifejlését lehetségessé és megkönnyíti¹³⁾! – A szabadsajtónál hathatós közeget a polgárok önzése és elszigeteltségének leküzdésére, a közügyek iránti közönbösség s részvétlenség kiirtására, a politikai erény, a tevékeny honszeretet megszilárdítására, gondolni nem lehet¹⁴⁾; eltekintve attól, hogy semmisen képes a nép különböző rétegei és osztályai között a valódi öszhang, érdekegység és solidaritás szükségességét és fontosságát úgy kimutatni, de egyszersmind tényleg elő is segíteni, mint a szabad sajtó.

- Egyedül a sajtószabadság, mellyről Toqueville azt mondja hogy a democratia leghathatós biztosító és legnemes rugója, képes továbbá hivatalnoki önkény, hatalommal visszaélés, és jogtalan elnyomás ellen ótalmat vagy biztosítékot nyújtani; valamint csak tőle várható az, hogy minden egyes államhatalmi funkciókör vagy műszerv, illő korlátaiba visszautasíthatatik, minden törvénytelen, jogsértés, köztudomásra juttathatik; s egyszersmind a kormányhatalom is azon karba helyeztetetik, a mellynél fogva magának közlönyei és műszerveinek eljárása felől alapos tudomást szerezhet. – De még nagyobb mindezeknél a szabadsajtóbóli nyereség a fejedelmek, az uralkodók és a kormányzókra nézve, ha megfontoljuk, hogy csak ezen az úton, a hol minden érdek és minden kívánat, minden panasz és minden baj leplezetlenül jut a közönség fóruma és a kormány elé, hogy csak ezen az úton szerezhet ez magának a dolgok, a népnézetek, a közszükségek és a társadalmi viszonyok állása felől alapos tudomást; s így egyszersmind meggyőződést a felől is, hogy hol, mikép, mi által, segíthetni a bajokon és panaszokon. – A szabad sajtó, a melly az élőszóvali beszédnek majdnem valamennyi előnyeit magában egyesíti, se mellett a gondolatnak, melly a nyomda segítségével a legrövidebb idő alatt nyílgyors szárnyaival a legmesszebb vidékeket és térközoeket átfutja productiv erejét, majdnem a végtelenig fokozza: egyedül képes az ókori népgyűlést helyettesíteni; s ez utóbbinál még teljesb még nagyobb s hasonlíthatlanul hatályosb alakban, egy bizonyos közügyi tárgy tekintetében: a valódi szellemek gyűlését megvalósítani; melly utóbira vonatkozólag figyelemmel tartandó az, hogy ép ez által egyfelől azon ókori közvetlen s nagyon lankasztó néprészvétél a kormányban, tényleg feleslegessé válik; a valóban szellemileg s értelmileg érett néposztályoknak a közügyek rendezése és elintézésére befolyása biztosítatik, sőt egész terjedelmében kivihetővé lesz; s így a szabadsajtó mint közege és tényezője egy igazi egyetemes szellemi nemzetképviselőnek, a valódi újkor szabad alkotmányának, bármely nagyterjedelmű státusban meghonosítását is lehetségessé teszi.

A szabad sajtó az által, hogy mintegy egy csapással ugyanazon egy eszmének mint gyújtó villámnak egy egész nemzetben utat tör, s ez utóbbit mint egy embert lelkesíteni és egységes cselekvésre bírni képes: szinte hasonlít egy nagy, még pedig állandó népgyűléshez; s annyiban még nagyobb mértékben is, hogy a nép szellemi és physikai ereji legsebesb módon öszpontosíthatnak, s bárminemű ország- vagy alkotmányveszélyeztető támadások vagy jogtalan sérelmek és bántalmak, a legnagyobb nyomattékkal visszatoroltathatnak és elháríthatnak. – De mindezek mellett még azon nagy és eddig kevésbé méltatott előnye és jótékony hatása is van a szabadsajtónak, hogy tudni illik a segélyével megvalósított nyilvánosság leghűbb őre s biztosítója az egész fenálló jogalkotmánynak; kiegészítő tökélyesítő eleme valamennyi közszabadsági institutiók és alakzatoknak; s egyszersmind azon egyedüli eszköz is, a melly a nemzet politikai életének benső fejlődését és átalakulását, a népnek szellemi és erkölcsi újjászületését az idők folyamában, és pedig a státusformák minden erőszakos megrázkódtatásai nélkül képes megvalósítani, forradalmakat és erőszakos államozgalmakat pedig elhárítani. – Kitetszik mindezekből az, hogy a szabad sajtó, mint ideális közeg, belső tartalma és egyetemes jelentősége tekintetében, óriási mértékben meghaladja mind azon intézményeket, melyek az ókori classikus népeknél a közszabadsággal viszonylatban állottak; továbbá az, hogy megnyitván az igazságéhoz hozzáférhetes valódi útjait, s küzdelemre hívja minden szellemi és erkölcsi erőket: egyenesen azon intézménynek nevezendő, mellynek jelentősége és hordereje a népekre épűgy mint a kormányokra, valóban megmérhetetlen. A szabad sajtó az mellynek mindenűvé ható világa minden csaláságot és hazugságot lealárczoz; melly az alkotmány és a törvényhozás, a végrehajtás és a kormányzat hiányait felfűdi és megismerteti; melly minden közűgyre vonatkozó ténynt vagy intézményt pro és contra meghány és fontolóra vesz; melly a jó kormányt támogatja, a rosszát korholja; mindent megbírál; senki tévedéseit el nem fűdi; melly a kormányzást némelly tekintetben tán nehezebbé, de bizonyosan jobbá is teszi; melly szakadatlan ellenűrkűdés és felűgyelet által minden bajt hamar megismertet, minden pártoskodást, felekezetességet, szakadárságot a kormányhatalom tudtára juttat; szóval az összes nemzetűrtelmiség sűlyját az államhatalom mérlegébe veti, s a társadalom minden oldalait s életnyilvánulásait folytonosan és éber figyelemmel követve, a népek szellemi és anyagi, polgári és politikai műveltségének, hatalmának, jóléte és haladásának, leghathatós rugóját és emelűűjét képezi.

¹⁾ V. o. Constant-Benjamin: Liberté de la Presse. (1814.) Guizot szinte (1814.). Rűder: Politik. 156-192. Rotteck-Welcker: Staatslexikon. Art. Pressfreiheit. Öffentlichkeit. Censur. Gemeingeist. Karvasy: Pol. Tudományok I. 115-119.

Jules Simon: De la Liberté. II. köt. 278-438. Robert Mohl: Polizeiwissenschaft. Lieber: Political Ethics. (1839.) Tom. I. St. Mill: On-Liberty. chap. 2. Bluntschli: Staatsrecht. 678. sk. I. Perla ky: A sajtószabadság lényege és szüksége. (1861.)

²⁾ A nyilvánosságról (mellyben Montalembert az angol államgépezet legfőbb rugóját s életető elemét véli találni) mint a nemzeti államélet valódi ütere biztosítéka és életető eleméről, e helyütt tüzetesen nem szözlünk, mert amúgyis többször kell érintenünk különböző szakaszoknál. I. egyébiránt Rott eck: Lex. illető cikkjeit.

³⁾ Már ötven esztendővel ezelőtt Schlötzer azt monda: „Publizität ist der Puls der Freiheit.”

⁴⁾ Nem azoneygy ámbár némileg rokonértelmű a közérzület (Gemeinsinn, Esprit public) vagy honszeretettel.

⁵⁾ Megjegyezvén, miszerint nincs föltételezve bizonyos státusformától, úgy-hogy még a legabszolútabb országokban sem hiányzik egészen.

⁶⁾ Alig szükség egyébiránt fölemlíteni, hogy⁷⁾ a közvélemény valódi kifejlése és érvényre-jutása csak az újkor óriási szellem- és forgalomközegei által vált lehetségessé, s hogy az ókor politikai tekintetbeni különbségei az újkortól, leginkább ebben a körülményben alapszanak.

⁷⁾ Jól mondja egy nagy publicista „csak az a ki e szellemet megérti és e szellemmel megvén, az képes őt kormányozni.”

⁸⁾ Mindezt a republikánus amerikai író Lieber: On civil Liberty, műv. 358. és 365. l. is mondja; a hol bővebben bebizonyítatik, hogy az a nép melly máma hozan-naht kiált, holnap „feszítsd meg”et is kiált néha; hogy csak az eleven népszervezetből s népszervezet által fejlett közvéleménynek van valódi értéke; hogy némelly szerencsés szájhősök által néha a közönség úgy terrorisáltatik, hogy egynehánynak a véle-ménye, (mivel a többiek hallgatnak s nem szöllanak) a közvélemény színében tűnik fel, hogy a szabadság ekkép a véleménynyilvánítás legundokabb elfojtása által lerontatik, stb. Elég példákra találunk Frankhonban úgy mint egyebütt; mellyek egyik átkát képe-zik minden forradalomnak.

⁹⁾ Azt mondja erről a közvéleményről Sismondi: „Gopínion mobile, passionnée, capricieuse, est un tyran, dont nous devons nous défier tout autant que de tous les autres tyrans.” Etudes sur les Constitutions. 204. l. V. ö. még Buckle: History of Civilisation, (ném. kiad. 1860.) I. 435. l.

¹⁰⁾ Nem következik innen egyébként az, hogy a kormány a véleménynyilvánulást elfojtsa; mert mesterségesen lebilincselve végre is egyszer felszabadul a tetszhalálból! Börne erre azt mondja: „Die Freiheit wächst im Sarge solange, bis sie den Deckel sprengt; dies sollten sich die Todtengräber merken.”

¹¹⁾ Ez az egyéni nézetnyilvánítási szabadság, melly valódi emberi ősjog, mellyet még az abszolút államhatalomnak sem szabad lábbal tapoduta; mert nem egyéb mint folyománya Isten által az emberbe letett benső gondolatszabadságnak. Az embernek e szerinl nem csak joga, hanem kötelessége is vagon beszélni a mint gondol, mert szent tartozása igaznak lenni! Bluntschli: id. m. 679.l. Elismerte ezt az ókorban már tüzetesei Euripides „Phönici nők” cz. költeményében, és Svetonius: Tiberius (cap. 28.) ez életrajzában Tiberius császár, mondván: „In civitate libera, lingua mensque libera essi debet.”

¹²⁾ A szóllásszabadság annál szükségesebbé válik, mennél inkább szaporodik azok a pol-gárok száma, kik az állam és az összeség ügyeit egyszersmind mind önmagukéit is tekin-tik. Ekkép készítetik azután mintegy életető nedűje a tulajdonképeni közvéleménynek.

¹³⁾ Egy jelesül a státuspolgárt jó követválasztás, a követet helyes országgyűlési

magatartás, tekintetében felvilágosítja vagy támogatja; a külföld s belföld politikai viszonyai felett folytonosan nyilvánosságban tart stb.

¹⁴⁾ Hogy a közérkölcstiséget mindez okoknál fogva, főleg pedig azért, mivel mindenkinek morális magatartása és jelleme általa a közönség ítélőszéke elé hozattathatik, – előmozdítja, szinte nem lehet tagadni. V. ö. Toqueville: Démocratie. II. 100-110. és V. köt. 260. 1. és S t. Mill: On Liberty. 2. fejt.

32. §. Folytatás.

III. Mindezeket tagadni vagy kétségbe vonni nem lehet. És mégis voltak mindenkor s vannak napjainkban is még olyanok, a kik a sajtószabadsági elvet nem csak megtámadják és helytelennek nevezik, hanem egyenesen veszélyesnek és elvetendőnek nyilvánítják, jelesül pedig a Censura intézmény általi ellenőrzés és korlátozás szükségességét vitatják. Az okok és érvek, a melyekből a szabadsajtó ez ellenesei kiindulnak, a következők *). Először ugyanis azt mondják: hogy a nyomtatványok által, ép azoknak gyors s messzeterjedése következtében nem csak az erkölcsiség és a vallásosság veszélyeztethetik, nem csak egyeseknek becsülete jőneve és hire kockáztathatik: hanem az egész társadalom legmélyebb alapzatai és kapcsolatai is lerontatnak vagy megingattathatnak, a mennyiben a szabadság igen könnyen szabadossággá, a nyilvánosság nyughatatlankodássá, a szóllás- és írásszabadság minden szentnek és nemesnek sértegetésévé, válik; a rend és tekintély, a békés egyetértés és az összhang pedig alapjaiban megrendíthetők és meggyöngíthetők. – Másodszor az mondatik, hogy a sajtószabadság a legszokottabb s legalkalmasabb közeg, a kormány-nak tekintélye és méltósága csökkentésére, irántai bizalmatlanság és engedetlenség előidézésére, valamint arra is, hogy a hatóságok s felsőbbség! közlönnyök működése mindenütt akadályoztattassék, intézkedéseik foganasítására nehezítessék; szóval minden kormányzás egyáltalában lehetlenné tétessék! – Harmadszor a Censurat vagyis az előleges vizsgálatot ajánlván, azt mondják e párton álló publicisták, hogy a közhatalomnak nem csak jogában hanem kötelességében is áll, támadható bajokat elfojtani és megakadályozni, tehát a nyomtatványok tekintetében is előleges, megvizsgálás következtében a veszélyes tartalmúakat megsemmisíteni vagy megjelenésökben akadályozni. Valamint a státus a méregárlást és gyógyszerel eladását, úgy az eszmék s veszélytokochozható elvek közreboocsajtását is korlátozhatja, vagy gátolhatja. Erre nézve pedig a jólelendezett censura nem ép kárhoztatandó intézmény, mivel az emberi vélemény közlészabadságát föltétlenül nem akadályozza, hanem csak annyiban, a mennyiben ezt a státus java és a közbiztonság megkívánja. – A censura védelmezői tovább folytatván okoskodásaikat, azt mondják, hogy a szabadsajtó méltó élvezésére csak magas fejlettségű népek, s nagykorú polgárok

képesek igazán; ezek pedig mindenkor felette csekély számmal leendenek, úgy hogy a közügyek sikeres elintézése csak olykép történhetik, ha nem minden jut a profon közönség tudomására, s nem mindenbe engedtetik az örökké kiskorú tömegnek beleelegyedési és hozzászóllhatási jog. – E mellett a Censura (nézetök szerint) sokkal jobban felel is meg a czélnak mint a sajtókihágásoknak utólagos megbüntetése, mivel a censura a veszedelmes elveknek vagy rágalmaknak s tévtnoknak elterjedését már csirájában elfojtja és megakadályozza, s így egyeseket és az egész társadalmat sok bajoktól és veszélyektől megóvja. – Végre (mondják a szabad-sajtó ellenesei) nem kell szem elől téveszteni azt sem, hogy egy tökéletes és kimerítő sajtótörvény, a melly t. i. a szabadsajtórendszernél a kihágások s visszaélések megbüntetése vagy visszatörlesztésére hozatott, igen nehezen hozható létre, mivel határozott szabályok felállítása nagyon nehéz, s így csak a bírói önkénynek nyitattik tártkapu. Mihez még járul az is hogy ép a törvények határozatlansága azt is okozhatja, hogy tán igenis óvatos és félénk író sokszor a leghasznosb munka megírásától visszarettenetik, ellenben bátor de kevés ítéllettel és alaposítással dicsekedhető firkász könyveit vakmerően közzéteheti; a mi mind elmellőztetik ott a hol censura van, mert itt a felelőség terhe nem a szerzőn hanem a censoron fekszik? – 4).

Mindezek a szabadsajtó leküzdése és a censura felmagasztalására felhozott érvek azonban, tüzetesb szemlélet alapján, vagy egyáltalában hamisak – és igaztaloknak vagy legalább igen nagy mérvben túlzottak és erőszakosaknak, fognak megismertetni. – Az elfogulatlan vizsgáló vagy történetismerő legkevesebbé fogja ugyan félreismerni vagy tagadni azt, hogy egy megromlott és elvetemedett sajtó által már sokszor sok erkölcsi és social is zavar, számos közbéke- s biztonságveszélyeztető baj idéztetett és idéztethetik elő; kivált olly népnél, melly rendezett szabadságra nera készítetett elő: mellyé nagy jótétemény méltó élvezésére még egészen nera érett meg; valamint azt sem fogja kétségbe vonni, hogy mint Montaignent bért is megjegyzi, egy féktelen sajtó igen sok veszélyes elveket terjeszthet el; hogy föltétlenül igaznak azon állítását Napóleonnak „hogy a szabadsajtó maga hegeszti be a sebeket a mellyeket ütött” mondani nem lehet; s hogy a szabadsajtó még soha sem volt képes egy erkölcsileg és politikailag megromlott népet az enyészettől megmenteni, vagy mególtalmazni⁵⁾! – A valódi államférfiú és állambölcselő jól tudja, hogy mint mindennek a társadalomban, úgy a sajtószabadságnak is megvannak szükséges és természetszerű korlátai; hogy sajtószabadság még nem egyértelmű dolog szabadossággal, jog- és erkölcs megvetéssel anarchiával vagy forradalommal; s hogy igazán termékenyítő és teremtő erejű, valódilag gyümölcsöző hatású a sajtószabadság, csak ott leend, a hol erkölcsileg ép alapon s társadalmi életben nyugszik; a hol az lényegének megfelelőleg

a szó nemesb értelmében, igazi szellemi fegyverként forgattatik; a hol az illem és a humanitás szabályai és követelményei szerint kezeltetik; s valóban tiszta jellemek és tiszta kezek nyúlnak hozzája. – De mindezekből még nem következik sem a sajtószabadság eltörlésének sem a Censura felállításának célszerűsége vagy ép szükségessége. Először alaptalanok ugyanis a sajtószabadság ellen felhozott vádak, ha figyelembe vesszük azt, hogy az erkölcs-, a nyugalom-, a jónév- és a kormánytekintély veszélyeztetése a sajtó által, egyfelől igazán nagy mértékben nem lehet, másfelől száz meg száz utakon módokon és eszközökkel ellensúlyozható, vagy akadályozható. A jó hír és név sértegetései, rágalmozások és uszítások a censuránál is fordulhatnak elő; az erkölcsiség, melly a sajtó által lerontathatik, szilárd alapokon soha nem állt; a kihágások és visszaélések megbüntetésére mindenkor fennmarad a közhatalomnak joga és alkalmá; s a mi a kormánytekintély csökkentését illeti, ez magának a kormánynak mind műszerei mind sajtó útoni felszólalásai által nehezíthető, eltekintve attól hogy senkinek sem állanak rendelkezésére annyi jogos eszközök az ellene irányzott támadások visszatorlása- vagy leküzdésére mint ép a kormányhatalomnak. – Másodszor: egyenesen helytelenek és céliránytalanok kell azonban neveznünk a sajtószabadság netáni visszaélései akadályozására irányzó cenzurális intézményt. Mindenekelőtt ugyanis már azon okból, mert a censura a népnek gondolatait és véleményét egy kormányhatóság felügyelése és gyámsága alá vetve, az eszmék szabad forgalmát, a szellem minden nyilvánulásait bilincsekbe fűzi, s így a szabad fejlődés és gondolatcserét gátolja, vagy hamis tévelyes irányba kényszeríti. A censura egyenes negatívja és semmibevétele az ember gondolat- és vélemény szabadsági legszentebb jogának; k útfeje és éltető-eleme a hazugság, a kétszínűség, nép- és kormány közötti bizodalmatlanságnak; alapja és forrása a legnagyobb önkény, hatalmaskodás, előítéletességnek, a mennyiben elnyomatik általa a nép szava, nehogy panasza az uralkodó füleibe jassanak; elnyomatik az igazság és ártatlanság; szaporítanak a visszaélések és felhalmoztatik a gyűanyag, melly által a társadalom és kormányrendszer a legelső válság időszakában, légbe is röpíthetetik. – Censura által a valódi nép- és közszabadság egyik fő ütere és palládiuma a nyilvánosság és a közvélemény kifejlése lehetlenné tétetik; általa a kormány önmagamagát a népszükségletek s kívánalmak megismerésére vezető legegyszerűbb s legbiztosb eszköztől megfosztja; sőt egyenesen bizalmatlanságot kelt önmaga ellen, a mennyiben a közvélemény ítéletétől félelmetáruul el; legüdvösb intézkedéseinek erkölcsi alapját rontja le; ügyessége és szakértősége iránt folytonosan kételyeket ébreszt; nyomorú hízeltők és szemfényvesztők kezeibe kerül; s minden dicséret és elismerés mellyre jogosan talál, a censura következtében, gyáva hízeltök és hálálkodás színét ölti magára. – Kitekintve továbbá attól, hogy egy

kimerítő s tökéletes censored utasításszabály egyáltalában nem is gondolható, s így a censor pusztá önkénye, kedve és tetszése szerint eljáró sokszor igen is kicsinséges, rövidlátó, vagy szenvedélyes és faggató jellemű műszervvé változtatják, figyelembe veendő e tekintetben az is, hogy a censornak az összes nemzeti szellemfejlődés és eszmemozgalomra a legilletéktelenebb, a legigazságtalanabb befolyás adatik; a censurái hatóság a nemzet legszentebb javai, tudomány és irodalom, értelmiség és művészet felett, valódi inquisitori tribunállá s fő fő kémlőtestületté változtatik. – A Censura, melly e szerint az ártatlant a vétkessel egyformán bünteti, a kormányt tekintélyétől s hitelétől fosztja meg-, a szellemet lánczra veri; erőszakos rázkódtatásokat nem csak élnem hárit hanem előmozdít és előkészít.⁶⁾; a műveltséget s értelmiség kifejlését akadályozza; az alkotmányos népszabadságnak esküdt ellensége; s mint egy jeles publicista mondja az eszmék és szellemek respublikáját dönti meg: mindenestre olly institutió, mellyet sem a jogosság és észszerűség sem az eszély és a czélszerűség szempontjából nem védelmezhetni, nem igazolhatni; sőt egyenesen mellőzendőnek kell nyilvánítani! – A jó szellemben kezelt s fogatosított sajtószabadság ezek szerint, mint nemes ékkő, ősi fényvilággal, mellyet a humánus jogállam mindenkor fönnen becsülni és gondosan őrizni fog, s a mellyben az egyetemes közvélemény, s az összes szellemi nemzetélet láthatóan visszatükröződik s fényesb világosságot nyer, minden szabad népnek és szabad országnak életfontosságú föltétele és intézménye, mellyről lemondani nem lehet, hacsak a nép önmagát elhagyni, legfensőbb állami és társadalmi érdekei iránt a legmegbocsáthatlanabb közönbösséggel viseltetni nem akar. – De ép azért, mivel a szabad sajtó olly nagy, s olly főjelentőségű jó, ügyekeznii is kell minden népnek, azt tisztán és ollykép megőrizni, hogy hivatásának tökéletesen, a szó nemes értelmében megfeleljen, s mindazon panaszok- és vádakra, a mellyek ellene fölhozottak, teljes visszatörése és megczáfolására is képtessé váj lék!

IV. Ez azonban csak czélszerű sajtórendszabály s törvény által lévén megvalósítható, azon fontos kérdés támad, vajjon millyennek kell lennie azon sajtószervezetnek, a melly annak minden netán előforduló visszaéléseit bizonyos megszorító intézmények által akadályozza, de egyszerűs mind a lehető legnagyobb s legteljes szabadságot is biztosítsa. – E tekintetben mindenekelőtt figyelemmel kell tartani azt, hogy vannak megszorítási rendszabályok, a mellyek egyáltalában minden sajtóbeli közleményekre, és vannak olyanok, a mellyek csak a politikai sajtóra tehát a hírlapirodalom, röpiratok, placatumok stbre. vonatkoznak. A mi az utóbbiakat illeti, ezek tüzetesb kifejtést igény lenek, s feladatuk abban áll, hogy az állam fenségét és biztonságát, a nyilvános morált, a családi életet és az egyéni becsületet sértő és veszélyeztető sajtóvétségeket nyomatékosan visszatöröljék, sőt ha szükséges, a vétőket szigorú bün-

etésnek is vessék alája. Jelesen pedig a következők tartandók szemmel e tekintetben. A megszorítás mindenkor csak abban állhat, hogy a már tetteleg megtörtént s elkövetett sajtóvétség képezheti a hatósági eljárás tárgyát, és így a kérdőrevonás, az elítélés és büntetés alapját is. Másodszor kétségbevonhatatlan joga van az államhatalomnak arra, hogy a szabad-sajtójogélvezetet, a sajtót eszméik és véleményeik terjesztésére felhasználók tekintetében, bizonyos előfeltételekről tegye függővé, például attól hogy minden nyomtatványért valaki, legyen az aztán akár kiadó, akár nyomtató, akár szerző, nevének megnevezése által, felelősséget vállaljon.

– Némellyek a politikai hírlapvállalkozók tekintetében, az államhatalomnak azon jogot tulajdonítják, hogy *cautiót* vagyis *biztosítékot* kérhessen azoktól. Ennek az intézménynek az a jó oldala vagy, hogy a soliditás, az illő higgadság és az ildom a lapnak vezetésében inkább biztosítatik; de másrészt meg azon árnyoldala van, hogy könnyen igen magasra tétetvén az illető összeg, csak a pénzhatalmas osztályoknak túlnyomósságát és befolyását növeli, a kevésbbé tehetős de talentomos embereket pedig e jog élvezetéből végkép kizárhatja. Ép így nem lehet félre ismerni azt, hogy az úgynev. engedélyezési rendszer (Concessionssystem) által, melly olly hatályos mérséklési közeg a kormány kezében a sajtószabadság illő korlátokban megtartására, minden ellenzéki sajtómozgalom egészen lehetetlenné is válhatik, s a sajtószabadság pusztá hang és üres szó maradhat; a mennyiben t. i. a kormány pusztá önkényére hagyatik, vajjon ad-e valakinek egy lap megindítására engedélyt vagy nem.

– Ha tehát már valahol az engedélyezési rendszer életbe léptetik, erre nézve olly általános s meghatározott rendszabályok állapítassanak meg, a mellyek minden kormányi vagy hatósági önkényt kizárjanak. – A mi a hírlapszerkesztő egyének személyes kellékeit illeti, e tekintetben azt állíthatjuk, vajha mindenkor a legjellemben s legalaposb készülséggel bíró és valódi hazaszeretetről s szakavatottságról ismeretes egyéniségek fordulnának a politikai journalismushoz. Bizonyos föltételek teljesítését és tüzetes képesség bebizonyítását azonban követelni ép olly nehéz mint célhoz nem vezető állami intézkedés volna; s a mit észszerűleg e tekintetben kívánni lehet, az volna, hogy a szerkesztők azon tulajdonokkal és kellékekkel legyenek felruházva, amellyeket egyáltalában egy követőtől, vagy hivatalnoktól, vagy esküdtszéki tagtól kivan a törvény.

– A hírlapokra vetett bélyegadótt illetőleg, ennek az a politikai oka lehet, hogy egy a legalsó néptömeg számára kiadott s nem ép illő szellemben szerkesztett lapnak terjedését megnehezítheti. De másfelől mégis igen egyoldalú és helytelen intézmény, a mennyiben a nép alsó rétegeiben az értelmiség, a közügyek iránti figyelem, a közszellem kifejlése akadályoztatik; egy tisztán szellemi czélokra irányzó foglalkozásnem, a szabad eszmecsere s véleményszabadság, anyagi üzlet módjára megadóztatik; szóval a művelt-

ség, a szellemi és erkölcsi érdekek könnyen rövidegét szenvedhetnek⁷⁾. – Annál lényegesebb és természetesebb alkateleme ellenben a sajtórendtartásnak: azon jog elismerése, mellynél fogva minden személy, vagy hatóság ugyanazon lapban, a mellyben megtámadtatott, tehát ugyanazon közönség előtt is, magát védelmezheti, vagy igazolhatja. – Azon kérdésre, „vajjon szükségesek-e okvetlenül különös sajtó büntetési törvények” azt felelhetni, hogy ezek legtöbb esetben végkép feleslegesek, mert egyfelől igen igen könnyen használthatnak fel ilyenmő törvények a sajtó módfeletti szigorrali korlátozására; másfelől, leggyakrabban maguk az általános büntető törvények is elégségesek, mert hiszen azon jog séremlék és bántalmak, a mellyek a sajtó útján elkövetethetnek, rendesen olyanok, a mellyekre nézve a közönséges büntető törvény amőgyis foglal magában illető határozatokat. – Végre főfő kelléke minden czélszerű sajtórendszabálynak az, hogy olly esetekben, a mikor valami nyomtatvány veszélyes tartalma miatt a kormány által elkobzandónak tartatik, az e feletti ítélethozást, melly mindenkor csak előjáró megintések nyomán történhetik, lehető leggyorsabban, és pedig esküdtszéki bíróság által foganatosításá, jelesül az okból, mivel csak illykép kerülheti ki a kormány a rája nézve olly veszélyes gyanút, mintha rendes bírói hatóságaira erkölcsi kényszer akarna gyakorolni, vagy önkényesen eljárni; továbbá azért is, mert csak illykép biztosítatik a legnagyobb nyilvánosság; s lehetségesítetik nyilatkozása a nemzet azon nagy, mindent látó, mindenhová ható, mindenre kiterjeszkedő, legfüggetlenebb, legfelvilágosultabb ítélőszékéaek és Juryjének, a mellyet közvéleménynek hívunk⁸⁾⁻⁹⁾.

¹⁾ Nem szükség említenünk sem, hogy azok a kik a censurát védelmezik, közvetlen egyszersmind a nyilvánosság elvét is megtagadják, s így már ennél fogva is, minden valódi alkotmányos államélet felett pálcát törnek.

²⁾ Mint egy külön érv még az is szokott némelylek által a sajtószab. ellen felhozati, hogy az utóbbinál a kihágások ellen irányzott büntetések sokszor foganatlanok, mert megtörténhetik, hogy midőn olly író, kit a nép kedvel, s ki annak tán hízeleg, megbüntettetik, csak hamar kármentesítetik mint azt a tapasztalás bizonyítja.

³⁾ A Censurának az újkornak elején, az akkori mélyenható vallási és socialis mozgalmak nyománi életbeléptetése, ismeretes. Legelőször VI. Sándor pápa állapíta meg egyházi censurát valamennyi nyomtatott könyvekre nézve. Azóta Europa majdnem valamennyi országában meghonosult ez intézmény, s teljes virágzásban állott, míg a 18. században Angolország 1694-ben adott példája nyomán az Amerikai Unióban (1791.) és a Francia emberjogokra vonatkozó nyilatkozványban: a sajtószabadsági elv emelkedett a trónra, s terjedt el annyira, hogy jelenleg igazán azt lehet mondani, hogy az az összes civilisait világ közös és általánoson elismert jogává változott. V. ö. például Blackstone IV. 11. Francia alkot. (1814. §. 8. és 1830. §.7.), Schweiz (1848. §.45.), Spanyolhon (1834. §.2.), Portugal (1826. §. 145. 3.), Belgium (§. 18.), Norvégia (§. 100.), Görög hon (§. 10.), Ausztriai alaptörv. (§. 5.), Porosz (§. 27.), Schwéd hon (§. 108.).”

⁴⁾ Hogy a reactionár-absolutista iskola karvezéreinek egy Haller Vollgraaf, stb.

kivételével, napjainkban valamennyi tekintélyesb író a sajtószabadság mellett nyilatkozik, – említeni sem kell. – Többek közt Chateaubriand a legitimista szellemű író is így nyilatkozik: a representatív-egyeduralom szabadsajtó nélkül egy holt test, egy lelketlen gép, melynek mozgató ereje és rugója hiányzik. Scheridan a híres britt szónok pedig így kiáltott fel egyszer: „Inkább lemondhatunk parlamentünk, adószavazatjogunk, ministerfelelősségi intézményünk, Habeas corpusactánkról, – mint szabadsajtónkról!” Az ókorban már Tacitusnál akadunk határozott védelmezésére a sajtószabadságnak (Annal. IV. 34-35.) valamint Platónál a censurának. (De legib. VII. köt.)

⁵⁾ Épígy nyilatkozik Stein a nagy német államférfiú Pertz: Leben Steins cz. m. I. 180. l. Bluntschli id. in. 681. l. és Hume: Essays. On the Liberty of Press cz. cikkjében.

⁶⁾ A mint tényleg még eddig soha és sehosem volt képes a forradalom kitérését megakadályozni.

⁷⁾ Pedig ez intézmény Angliában is honos.

⁸⁾ Bluntschli egy olly állami Censura hatóságot ajánl, a melly a kormányt folytonosan nyilvánágban tartani volna hivatva a közvélemény s a nemzeti hangulat felett, s azt teszi hozzá, hogy ha erre a célra csak annyi figyelmet fordítának a kormányok, mint egy gárda ezredre, inkább és hathatósban mozdítanak elő önjavukat, tekintélyjüket és erejüket, mint egy egész hadtest felállítása által. L. Montalembert szép megjegyzését: L'avenir de l'Angleterre cz. műnk. 303. l.

⁹⁾ Olly végszükségi esetekre nézve, mellyekben a sajtószabadságnak felfüggesztése, tán multhatlanul szükségesnek mutatkoznék, a jó alkotmánynak előre kell gondoskodnia, kimerítő határozatok megállapítása által.

Második Könyv.
Az Államformák .

I. Fejezet.
Az Államformák általában *)

33. §.

Az államformák és azok osztályozása.

I. Hogy az álladalmak közt daczára igen nagy és sok tekintetben hasonlatosságainak, lényeges különbségek és hasonlatlanságok is tapasztalhatók, sőt nemzetjellemi, idő- és műveltségi különbségeknekél fogva, valóban természetesek és szükségesek is, köztudomású dolog. Politikai és országászati szempontból azonban leginkább azon különbség ötlük szemünkbe, a melly a státusoknak úgynevezett uralkodási és kormányi alkata különféleségén alapszik. Uralkodási alkat (Herrschaftsform) alatt ugyanis tény- vagy alkotmányyszerű meghatározása értetik az alannak vagy személynek, mellyet az állami főhatalom gyakorlata illet; míg Kormányalkatnak (Regierungsform) azon módnak megállapítása hivatik, mellyen a főhatalom birtokában lévő alany e hatalmat tényleg gyakorolja. Ezen kettő, t. i. uralkodási és kormányzati alkat együttvéve pedig az Államalkat vagy Státusforma, melly ezek szerint nem egyéb, mint egyfelől összesége és foglalata a státus szerkezete vezetése és igazgatására vonatkozó momentumoknak; másfelől ki fej ez vénye és nyilvánulása azon különböző módoknak, a mellyeken az előbbi „könyvben” ecetelt Alap viszonyai a politikai nemzetéletnek, a különböző népek törvényei alkotmányai és köztintzményeiben reálalakot öltenek.

Az államok alkatai vagy formái mindenkor nyilatkozmányai az állam lényének, a melly magábanvéve nem egyéb mint egységes organismusa azon állapotoknak elemeknek és viszonyoknak, a mellyekből a politikai népélet áll, jelesen pedig, azon viszonylatnak, a mellyben valamelly államban a Jog-, Hatalom- és Szabadság egymásirányában jelenkezik, és egy bensőleg összefüggő egészsze alakul. Innen van, hogy az államforma az államlényeggel mindenkor a legszorosz kapcsolatban mutatkozik; hogy

az államforma csak a státuslényeg változásával és áralakulásával változhatik meg s alakulhat át; s hogy csak azok az állami formák, intézmények és törvények leandnek mindenkor valóban életrevalók és előnyösek, a mellyek a státus lényének megfelelnek, avval összhangban állanak. Az állam lénye folytonos fejlődésben és szakadatlan mozgásban lévén, szükségkép az államforma fejle mképességét is föltételezi, a mellynek alapján a státus benső lényének változásaival mindenkor egyenlépést tartani képessé leszen; a minek folyománya az, hogy a státusformának a státus lényéveli meghasonlása esetében, vagy a lényegnek, tehát a tulajdonképeni státusélet azaz szellemnek, kell elfojtatnia, vagy pedig a formának kell megtöretnie és megsemmisülnie. A másik folyomány az, hogy miután az államlényeg átalakulási és fejlődési processusa mindenkor csak az általános népműveltség s népfejlődéssel jár karöltve: a státusformák, mint azon államlényeg nyilatkozatai, egyszersmind és egyidejűleg műveltségi fejle mfokokokat is képeznek, a mellyek az egyetemes politikai és társadalmi világ- és nemzetélet culturmenetének megannyi határpontjaiként állanak az emberiség történetében előttünk. A honnan egyúttal kitetszik az is, hogy habár az állami életben épúgy mint minden egyéb tekintetben a formának absolut értéket és jelentőséget tulajdonítani nem is lehet: másfelől azt sem lehet szem elől téveszteni, hogy az államformák úgy mint sokan állítani szeretik, korántsem minden nyomaték és hatály nélküli tényezők, hanem egyenesen olly elemét képezik a politikai nemzetéletnek, mellynek az összes köz- és magánállapotokra nézve a legmesszebb hordereje van; mivel magán a fentemlített három alapviszonynak: a jog, a hatalom és a szabadságnak reál alakulatán és kapcsolatán nyugoszik²⁾.

II. Erezték mindezt többé kevesbbé azon számtalan elméleti és gyakorlati állambölcselek, a kik már közel háromezer év óta az államok n a k osztályozása és különösen a státusformák ismérvei és különféleségei nyomozásával foglalkodtak. – így hogy csak a legjelentékenyebbeket és legismertebbeket emeljük ki, az ókorban már Socrates, Plató, Herodot, Polybios, Cicero- és Aristotelestől bírunk illynemű osztályzatokat; az első: királyságot, zsarnokságot, democratiát, aristocratiát és plutocratiát; – a második királyságot, aristokratiát és democratiát; – a harmadik, negyedik és ötödik egyuralmat népuralmat és vegyes államformát, stb. különböztetvén meg jelesen³⁾. A legtalálóbb s legalaposb azonban az utolsó vagyis Aristotelesnek osztályzata, melly ép azért e helyütt tüzetesb figyelembevétel igényel. Aristoteles ugyanis, az államformák osztályzásában a legfőbb államhatalomból indulván ki, azt mondja, hogy miután minden álladalomban létezik egy legfőbb, bizonyos tekintetben uralkodó Műszerv, a mellyben a legfelső közhatósági tekintély és hatalom öszpontosul; igen természetes az államformák különféle nemei meghatározására azon módot felhasználni, a mellyen ez uralkodó orgánum a státusban

szervezve vágjon, s a melly mód egyszersmind az álladalomnak sajátszerű jelleget is kölcsönöz. Ez alapelvűből kiindulva a nagy görög státusphilosoph különbséget télesen jogos és elfajult államformák között, és amazokhoz azokat sorolja, a mellyek a nép jólléte és boldogsága biztosítására czéloznak, emezekhez pedig azokat, a mellyek csak a kormányzók és uralkodók java és érdeke előmozdítására irányzanak. így jutott Aristoteles három jogszerű és három elfajult államformára és ugyan: a szerint a mint a legfő hatalom vagy egy egyesnél, vagy néhányaknál, vagy pedig a sokaságnál vagyon, következő három jogos státusformát említ: a) A Monarchiát, vagy Királyságot, b) Az Aristocriatiát; a hol a főrendűek vagy a Kitűnők uralkodnak, és c) a Politeiát vagy Democratiát, a hol az uralkodás a nép által gyakoroltatik; – a mellyek mellé azután egyenként az elfajult államformákat teszi és ugyan a) a despotiát és zsarnokságot, a mellynek egyedüli végczélja az uralkodó egyéni érdeke, s a népnek semmibevétele; b) az oligarchiát, vagyis kevés hatalmasok és gazdagok uralkodását; és c) ochlocratiát, vagyis a szegény durva és műveletlen tömegnek uralkodását.

Aristoteles ez osztályzása egész a legújabb időkig lényegileg minden státustudóstól elfogadtatott⁴); s csak itt ott találkozunk egyes kitűnőbb szakemberrel, a ki más úton és elv szerint iparkodott Aristoteles osztályzatát megjavítani vagy módosítani. így mindenekelőtt Macchiavelli, a ki csak Egyeduralmat s Respublicát ismer; Montesquieu, a ki az emittett három státusformához még egy negyediket, t. i. a Despotiát sorolta, s tüzetesebb figyelemmel volt az alkotmány belső momentjeire is. Ep így a híres német bölcselő Kant (és utána Behr, meg többen) a ki csak két államformát t. i. Despotiát és Köztársaságot különböztet meg, s amaz alatt olly államot, a hol a törvényhozó és végrehajtó hatalom egy physikai vagy morális személyiségben van öszpontosulva, emez alatt pedig ollyant, a hol azon két hatalom megvan osztva, ért. – Némileg hason eszméből indul ki Heeren a nagyhírű történész, mikor Kény uralmi, Autocratiai és Respublicái államformát különböztet meg, a szerint a mint az uralkodó vagy minden polgári és politikai jogokat, vagy csak a politikaiakat gyakorolja; vagy pedig a politikaiakat a néppel osztja meg és bírja közösen. – Századunkban szinte többen foglalkoztak e kérdéssel; így például a hírhedt Haller, a ki Patrimonial- Katonai- és Papiállamokat különböztet meg; a lángeszű Schleiermacher, a ki Városi- Törzs- és Nemzeti státusokat említ; Zachariae, Welcker meg Pfizer, a ki Theocratiai és Jogálladalinakat, Bluntschli a ki Monarchiát, Aristokratiát, Democratiát és Ideocriatiát ismer; Lanjuinais és Destutt de Tracy, a ki közjót és egyéni érdeket előmozdító államformákat; végre Mohl, a ki legújában, az egész kérdést új szempontból tárgyalván először több Államcmeget és ezek körében azután több Államfajokat különböztet meg, s következő soro-

zatot állít fel. A) Első fő államnemeket képeznek azok a státusok, a melyeknek a patriarchalviszonyok képezik alapját, s mellyek mintegy a törzsélet rendjét képviselik. B) A második főnem a vallási államok vagyis theocratiai államformák képezik, a mellyek azután majd tiszták majd vegyesek. C) A patrimonialállamok. D) Az antik vagy classikai népek államformái; a hol t. i. az egyének csak mint a nagy Egésznek alkatelemei jelenkeznek. Ez államformák lehetnek Monarchiák, Aristocratiák és Democratiák. E) Kényuralmi vagyis despotiai államok. F) Az újkori Jogállam; a melly először: monarchiái, aristokratiai vagy democratiai, – és másodszor: korlátolt vagy korlátlan lehet⁵⁾.

¹⁾ V. ö. Aristoteles: Polit. III. 4-5. és IV. 2. fejezet. Montesquieu: Esprit des Lois. II. III. VIII. Heeren: Ideen über den Handel und Verkehr der alten Völker. I. 978.sk. Schleiermacher: Über die verschiedenen Staatsformen, (a berlini tud. akad. 1814. folyamáb.) Rottek-Welcker: Staatslexikon. XII. köt. 376.sk. R. Mohl: Encyclopädie. 97-107. I. Bluntschli: Staatsrecht. 151.sk. Röschler: Naturlehre der drei Staatsformen. (1847.) Rohmer: Lehre von den politischen Partheien. (1844.) Trendelenburg: Naturrecht auf dem Grunde der Ethik. (1850.) §. 197-217.

²⁾ A kérdés például vajjon Monarchia vagy Republica alakjában létezik-e valamely álladalom, kétségkül nem csak kérdés annak formája, hanem egyetemes szerkezete és létszere felől. Ezt csak azok ismerhetik félre, a kik maguknak államról, államalkotmány és államformáról világos fogalmat soha se szereztek!

³⁾ L. Aristot.: Pol. IV. 2. Polybios: VI. 3. s k. Cicero: De Republica. I. 26. Herodot: III. 80. sk.

⁴⁾ Ugyanezen hármast osztályozást találjuk az ókorban még Polybios, Xenophon (Memor. IV. 6.). Isokrates (Panath. §. 119. 132.). Aeschinesnél (Timarch. §. 4.). Strabónál (Geogr. műnk. I. I. 18.). Plutarchnál (Mor. Maj.). Maximus Tyrius (XXII. 4.). Dionysius Halicarnassus (VII. 55.) s Tacitusnál (Annal. IV. 33.), a Stoikusoknál (Diog. Laert. VII. 131.). D. Chrysostomus (orat. III.). D. Cassius (LII. 2. s k.) meg az újabb időkben különösen Bellarmin (1586. De Summo Pontifice. I. 2-3.). Vico (Se. Nuova.). Montesquieu (II. I. ff. III. 3. VIII. 1. ff.). Dahlmann (I. 13. ff. 83. ff.) és Roschernél. Napjainkban a híres berlini philosoph Trendelenburg igen elmésen két alapformát kezdett megkülönböztetni a státusban, t. i. monarchiát, a hol az államtalkotó akarat a központ egységében, egy személy akaratában jelenkezik; és democratiát, a hol a sokak akaratából az egy akarat leszármaztatik, s a központ mintegy az érintkező peripheria-radiusok által létesitetik. V. ö. Naturrecht, pag. 429.

⁵⁾ Legújában Fröbel (id. m. I. 209. ff.) ez egész osztályozási eljárást helytelennek s alaptalannak nyilvánítván, azt állítja, hogy minden álladalomnak van egy saját szerű politikai életelve, s ez az, a melly tulajdonkép formáját meghatározza. Szerinte Aristokratia és Democratia, Monarchia és Republica között principiell ellentételek nem léteznek; s monarchia, aristokratia és democratia, csak széjjelrakott alkatelemei az igazi státusnak. J. a köv. §.-ot.

34. §.

Folytatás.

III. Habár nem is lehet tagadni, hogy a fentemlített Aristotelesi osztályzásmód a jelenben már egészen kinemelégítő, s hogy az idők folyamában fölmerült új elemek s viszonyokkai vegyület következtében, meg a sok tekintetben egészen új intézményeknek életbelépése által, lényegileg új jellemet is öltöttek az ott felemlített három fő államformák¹⁾: mi a következőkben mégis lényegileg ezt fogjuk követni, jelesül azért is, mivel valóban a legelterjedtebb, a legáltalánosabb, másfelől azért mivel minden egyéb osztályzásoknál inkább s egyszerűbben képes bennünket azon lényeges különbségek megismerése és méltányolására vezetni, a mellyek a különféle államok elvileg különböző s eltérő alkotmányait jellemezik. Csak egy tekintetben tartjuk szükségesnek Aristoteles államformakörét kiegészíteni, és magával az étellel és történelemmel nagyobb öszhangzatba hozni, annyiban t. i. a mennyiben még egy negyedik államformát is veszünk fel, vagyis a Theocratiát; tekintetbe vévén azt, hogy léteztek sőt léteznek némileg ma is még (a keleti világrészen) államok, a mellyekben a státusforma sem a monarchiái, sem az aristocratiai sem a democratiai elven vagy elemen nem nyugodott, hanem vagy a vallási és istenfőurasági elven, vagy egyáltalában valami természet- és ember feletti szellemnek, egy Eszmének (költött) uralmán alapult, s a hol a főhatalom képviselői és műszervei csak mint e láthatatlan s földöntúli lénynek vagy Képletnek szolgáló akarátvégrehajtói jelentkeztek²⁾.

Tekintve már most tüzetesen a felhozott négy államforma fajlagos különbségét, ez mindenkifelett a kormányzók és kormányzottak, Uralkodó és Nép közötti különtség, eltérő felfogásmódjaiban található, jelesül pedig az uralkodónak nem pusztá mennyisége és számviszonyában, hanem egyidejűleg és kiválólag minősége és összes jellemében. – Egyenként tekintve pedig ez államformákat a következő észrevételekre jutunk. A legősibb s az emberiség legelső culturállapotainak megfelelő államalkat a Theo- vagy Ideocratia, a mellyben az uralkodó mint egy valóban természetfeletti lény gondolatott, s a státus tulajdonképeni kormányzójaként az Isten maga tiszteltetett. – Éles ellentétben az Ideocratiával, a mellyben a nép egy idegen, emberfeletti hatalomnak, hódol, találjuk a Democratiát vagy Népuralmat, a hol a nép önmaga magát kormányozza, vagyis összeségében véve mint Uralkodó, feloszottsága és elemeiben tekintve pedig mint kormányzott, mint alattvaló jelenkezik. – A harmadik államformában az uralkodás a magasb, a kitűnőbb osztályoknál vagy törzseknél vagyon, s a többi osztályok vagy törzsek pedig mint kormányzottak és alattvalók szerepelnek. Ez az Aristocratia, a hol a főrendnek vagy kitűnőbbek összeségökben véve mint uralkodók, de mint egyének

szemlélve mint kormányzottak tűnnek élénkbe. – Az a státusforma végre, a melyben kormányzó és kormányzottak egymástól tökélyetesen elválasztvák, s az uralkodás egy physikai személyben öszpontosul, a mely csak kormányzó s nem kormányzott is, s a mely e szerint mintegy a nemzetközületnek feje, annak egysége személyesítője: az a státusforma a Monarchia!

Mindegyikének e négy államalkatok közül megvan a maga ősjellege, alaptypusa, a mely abban magát visszatükrözi. Így a Theokratia az Isten viláгурalkodása eszméjét fejezi ki; a Monarchia az uralkodóban, az összes emberiség egységét tolmácsolja; a Democratia az egyének egyeteme közösségét, s a társadalmi egyenlőségét képviseli; az Aristocratia, végre a nép nemesb kitűnőbb, s nemtelenebb meg közönséges alkatelemei közötti különbséget hozza kifejezésre, s amazoknak az utóbbiak felett uralmat ad. – Bizonyos értelemben Ideocratia és Monarchia az egyik, – Aristocratia és Democratia pedig a másik oldalon, ellentétben állanak egymással. Az első kettőben ugyanis a kormány- s uralkodás legfőbb teljében és főségében öszpontosulva vagyon, úgy hogy az uralkodó egyszersmind mint alattvaló nem jelenkezik: míg az utóbbi kettőben (a mely azért még Respublikának is szokott neveztetni) a kormány- s alattvalók közötti ellentét már nem olly kirívó, hanem bizonyos vegyületben nyilvánuló, a mennyiben ugyanazok majd mint kormány, majd mind alattvalók tűnnek élénkbe³). De más tekintetben meg Monarchia és Aristokratia tartoznak össze, s teendők ellenében a Democratia- és Ideokratiának. Amott ugyanis a kormányzók s kormányzottak közti ellentét emberszerűen van organizálva úgy hogy a kormányzók egészen függetlenül önállóan gondolatnak, működnek és uralkodnak. Emitt ellenben az uralkodó Isten ép úgy mint az uralkodó Nép, mindenkor bizonyos képviselőkre, papok, hivatalnokokra, stb. szorul; és az utóbbiak mindenkor csak a tulajdonképeni uralkodó nevében és érdekében működhetnek. E körülményben tagadhatlanul igen nagy természetes gyöngeség s veszély rejlik az ideocratiai és democratiai státusforraára nézve, mert a kormány és alattvalók közötti különbség szilárdul nincs megállapítva és rendezve, s így a benső erőtlenség és ingatagság, minduntalan külső nyilvánulataiban is napfényre kerül⁴)-⁵)-⁶).

IV. Az államformáknak az emberiség és az egyes népek történeti fejlődésével, műveltségi állapotaival, közgazdasági ipari szellemi kulturviszonyaival, sőt még geographiai helyzetükkel szoros kapcsolatát és egybefüggését, kétségbe vonni nem lehet, ha nemünk politikai életmenetét a kezdettől máig figyelmesb szemekkel áttekintjük. Az álladalom egy népnek lakháza, mellynek alapzatát és védfalait a törvények, benső szerkezetét és idomzatát pedig institúcióji képezik. Államformák és megállapított törvényes rendszabályok nélkül a népek ép olly kevésbé létezhetnek mint

az ember házi tűzhely, elemek ellen ótalmazó hajlék nélkül. Es innen vagyon, hogy bizonyos alkat, s törvényszerű forma még a legműveletlenebb népek közületi életében sem hiányzik, a mint az ősvadságból kibontakozva, s közös főhatalom alatt egy egységes egészszé szerveződve, a rendezett államlét előcsarnokába beléptek. A népfejlődés ez első fokán az államnak rendesen patriarchalis, atyáuri jelleme és formája vagyon; a mennyiben itt a fejdelem, mint az államuralkodó, mint nagy család- atya, minden hatalmat, mint a házúr és családfő önhajlékában, önmagában egyesít, az az egy személyben, kormányzó és fővezér, bíró és törvényhozó stb. is egyszerre. – Az állami népfejlődés második stádiumában már a patriarchális formában némileg meglévő monarchikus elem határozottabb kibontakozásával találkozunk, a mennyiben az államuralkodói állás külső fénye, méltósága, tekintélye, mindinkább magasb fokra emelkedik, s az előbbi atyai kedélyesb és bensőbb érületi alapokon nyugvó hatalomgyakorlat, meg uralkodó- és nép közötti viszony: egészen új, ridegebb, kimértebb formák és intézmények szerint rendeztetik. – A monarchiái elem e túlsúlyra emelkedése azonban nem mindenütt egyformán, egyenlő alakzatokban jelenkz. így például az elpuhító lankasztó égalljal, monoton sík és folyamvidékekkel bíró, s szolgáljellernű népségeket magukban foglaló keleti államok egy részében a Despotismus, másutt pedig, vagyis a hol a vallási és szemléleti irány és jellem a túlnyomó, a Theocratia azon státusforma, a inellyben a politikai népeletet mozogni és fejlődni tapasztaljuk. Harcias jellemű bátor vállalkozó és erélyes népeknél azonban a monarchia nemesb mondhatni humánusabb alakban, vagyis a Népkirályságban (das volksfreie Königthum) valósul meg, a mint azt az ősgörögök, ősgermánok, s némileg magyaroknál is találjuk. Itt már a népnek (vagy legalább annak nagy részének) sem rabszolgai helyzete, sem hierarchiai elnyomatása nem ismeretes, hanem a szabad polgárok s szabadszülöttek politikai jogosultsága és nyomatéka kifejezésre talál. A népkirályságot azonban idővel meggyengíti, sőt néhol végkép megbuktatja a hatalom s tekintélyre föl vergődő Aristocratia (illetőleg Oligarchia), melly a nép egy részét függettségi s jobbágyi kötelékek és intézményeknek alájavetve, mindaddig uralkodik és virágzik, míg vagy az újonnan megerősödött monarchiái elem, vagy pedig az időfolytában kifejlett polgári vagy úgyn. középosztály által szinte megdöntetik, s hatalmától megfosztatik. Helyébe e szerint közvetlenül vagy az absolut monarchia (új formában s egységes kormányzati és közigazgatási rendszerrel) lép, mint péld. Európában a 14-16. század folytában történt, vagy pedig a democratia és republica, a nép egy részének uralmával, mint azt Görögországban, Rómában, s némileg az (újabbkor elejém”) olasz államokban szemléljük, míg némelly népeknél a deraocratiaát és köztársaságot a tyrannis és az autocratia által látjuk felváltatni, mint az Nagy Sándor, Julius Caesar

és Octavianus Augustus korában Görögországban és Romában, az újabkori olasz státusok zsarnokaiban, s a francia demociatiát kétizben halomradöntő Napoleonidákban találjuk. Ez utóbbi világhisztoriai tüneménynek egyébiránt egyik fő momentumát egyfelől a pauperismus és a pénzoli-garchia, másfelől a katonai autocratie m us megalapítása képezi, a melylyel úgy szóllván a népek politikai élete egy nagy szaka bezáratik, s a melyly státusformának némi históriai jogosultsága abban áll, hogy a túlhajtó anarchikus és ochlocratikus elemek, s a társadalmat mélyjeiben megingató ipari ziláltság, proletariátus, communismus és socialistikus eszme-mozgalom, általa fékeztetnek és a végfelbomolás megakadályoztatik. – Egész-séges, erkölcsileg ép, s anyagilag s gazdaszatilag szerencsés szerkezetű nemzeteknél ez utóbbi államalkatok helyet azonban nem foglalhatnak, s a politikai életfejlődés szabályszerű menetében a rendezett szabadság, az alkotmányos nép-vagy egyeduralom, a képviseleti jog- és culturstátus meghonosulásával találkozunk, a mellynek azonban csak magasb fejlett-ségű népeknél vannak és lehetnek meg szükséges előzményei és föltételei mire eddig csak Angliát és Belgiomat mutathatni fel méltó példakép.

Nagyban és egészben tekintve azonban az emberiség világtörté-neti fejlődését, azon meggyőződésre jutunk, hogy nemünk szakadatlan hányattatásai és küzdelmei közepette, valamint a szellemi és az anyagi műveltség terén, úgy az államformák tekintetében is, daczára minden visszaesések, viszontagságok, akadályok és ellenzéseknek: folytonos hala-dásban létezik, s hogy államéletének alkatai és formái a századok folya-mában, mindég tökélyetesebbek, szellemicbbek- emberiebbekké válnak. így szemlélve a népeknek politikai fejleményét, igazolva találjuk Aristoteles-nek, Hegeinek és Gervinusnak azon állítását, midőn azt mondják: „az emberiség egyik főfő fejlem törvénye az: hogy a szabadság, a műveltség, a jog és az uralom, mindenkor az Egyesekről a Többekre, a többek-ről a Sokakra és végre az Összeségre megyén át⁷⁾.”

¹⁾ Azért némelylek egy különös vagy úgynevezett vegyes s tát us formát (gemischte Staatsform) is akarnak megkülönböztetni.

²⁾ B l u n t s c h l i e z t még „I d e o c r a t i á n a k” is nevezi.

³⁾ Annyiban a mennyiben az Aristokratia a népek irányában uralkodókép, önmaga körében s egyes elemeiben tekintve pedig majd mind uralkodó majd mint alattvaló jelen-kezik, – az Aristocratiát a Monarchia és Democratia közt valódi középfo knak nevez-hetjük.

⁴⁾ A státusformák mindegyikében uralkodó főelemről és érdekről t. i. monar-chiáiról, aristocratiáiról és demociatiáiról, szóll különösen Aretin Staatsrecht. I. 157-162. S i s m o n d i: Etudes sur les Constitutions. 29. s k. I. Mi mindegyik államformánál erről különösen úgyis teszünk említést. I. még M a c c h i a v e l l i: Discorsi. I. c. 2.

⁵⁾ Ha részletesebben akarjuk a mondottak nyomán az államformákat osztályozni, még a következő megkülönböztetésekre is kell jutnunk. A) Az uralkodásforma (Forma Imperii, Herrschaftsform) tekintetében gondolható a) Monarchiái, b) Polyarchiai

forma; amott egy physikai, emitt pedig egy morális személy lévén az uralkodó. A Polyarchiaazután vagy aristocratiai, a hol a k i t ű n ő k uralkodnak, vagy democratiai, a hol a népösszeség az uralkodó. – B) a kormányzási forma tekintetében lehet megkülönböztetni a) Autocratiaít, a hol a főhatalomgyakorló physikai vagy erkölcsi személy azt korlátlanul, semminemű positiv korlátoknak vagy megszorításoknak alá nem vetve, kezeli; vagy b) Syncratiát, a hol törvényszerűleg több személyek részletten a főhatalomban, és ez azután ismét vagy aristocratiai, vagy democratiai. – (Mindezekből már most következő alapformák származtathatnak le: 1. Autocratiai Monarchia; a hol a főhatalmat egy physikai személy, semminemű korlátok által meg nem szorítva, gyakorolja. – 2. Syncratiiai Monarchia, a hol a főhatalom egy physikai személy által képviseltetik, de ez utóbbi positiv és alkotmányyszerű megszorításoknak van alávetve. – 3. Autocratiai Polyarchia, a hol a főhatalom korlátlan gyakorlata több physikai vagy morális személyeknél létezik, de egymástól kölcsönös függőséggel. Végre 4. Syncratiiai Polyarchia, a mellyben a főhatalom többeket illeti, de a népnek közreműködése és részvételével gyakoroltatik. V. ö. Virozsil: Epitome Iuris Philosophie!. (1839.) 220-223. 1. Kitészik innen, hogy mind a három államforma, az Aristocratiai, Monarchiái és a Democratiai egyfelől vagy tiszta, vagy vegyes; másfelől pedig korlátlan vagy korlátozott lehet.

⁶⁾ Az Aristotelesi osztályozás inég a Státusszövetségekre is alkalmazható, a mennyiben azok majd monarchiái apon nyugodhatnak, majd aristokratiaian, majd pedig demokratiaian.

⁷⁾ L. Gervinus: Einleitung in die Geschichte des 19. Jahrhunderts. 13-14. Sőt már Aristoteles is felismeré e nagy világfejlődési törvényt. 1. Pol. Lib. III. cap. 10. En részéről csak az állítás második részét nem ismerem el, a hol (Polybiussal, Macchiavellivel s napjainkban Roscherral) az mondatik, hogy az Összeség Szabadságáról ismét szükségkép az Egyesek Szabadságára történik az átmenet – vagyis hogy e tekintetben is a k ö r f ű t a m törvénye, uralkodik.

II. Fejezet.

A Theocratiai Államforma.

35. §.

A Theocratia különösen ¹⁾.

I. A népek eredete s nemünk őállamrendszere korában részint a patriarchal és patrimonial, részint a despotiai vagy önkénjuraime, részint a theocratiai államformával találkozunk. Az első azonban kiválólág csak a törzsélet időszakának, s így a népek azon műveltségpolczának a hol még az állameszme tulajdonképeni reális valóságra nem is emelkedett, felelvén meg; az önkényuralom pedig inkább csak a Monarchia elfajulási formáját képezvén: e helyütt tüzetesb elemzést nem érdemelnek; a miért is figyelmünket itt k i t ű n ő l e g csak a Theocratiára irányozzuk. – A Theocratia alatt pedig azon államforma értetik, a mellyben (mint már említők) nem emberek, hanem valami természetfeletti, túlvilági lény, vagy egy puszta abstract Eszme, Képlet tekintetik a tulajdonképeni uralkodónak,

a ki azután a legfőbb státushatalmat s államkormányzatot földi helyettesei és szolgálói, mint emberi orgánumai által gyakorolja! E helyettesek s orgánumok jelleme, hatásköre, állása azonban különböző lehet. Néhol ugyanis egy Ember a világi uralkodó, a ki vagy egy Főpap és Prophéta (mint azt például az ókori zsidóknál találjuk) vagy pedig valami világi egyén, például egy Zultan, a hol azután a theocratia igen sokban a közönséges egyeduralomhoz közelít; végre léteznek olly államok is, a melyekben a főhatalom egy különösen kiváló osztályra ruházottak nyilvánítatik, mint egy papi, vagy brahmáni osztályra és ekkor az Aristocratiával tanúsít nagy hasonlatosságot. – A theocratia, mely a világhisztóriában kiválólag a sémi embertörzshez tartozó népeknél, fordul elő, egész lényege és szerkezeténél fogva, az emberiség gyermekkorának felel meg, a midőn tudni illik, az embernek a túlnyomó s meg nem értett terraészethatalmaktól függősége még felette nagy, azon kevesek pedig, a kik a szent dolgok kezelése s a tudományok művelésével foglalkoznak, s a néppel legközelebb érintkezésben állanak, ez utóbbinak szemében mintegy túlvilági szellemerőkkel felruházott egyének jelenkeznek. – Külső alakzat tekintetében a theocratikus államok egymástól különböznek. Majd ugyanis a despotikus elemmel, majd a patriarchalismussal állván szoros befüggésben, ez elemeknek jellemét összes szerkezetökben is képviselik, így ismerünk jelesül theocratiákat, a hol a világi, találunk olyanokat, a hol a vallás-egyházi, találunk olyanokat, a hol a kasztai szellem a túlnyomó; mire nézve szóló példakép áll előttünk az őshindu- brahman theocratia; az egyiptomi kasztaszellemű theocratia; a Babylon-Chaldäai, a Tibeti, a Buddhistikai theocratiai államforma, újabb időkben a Mohamedán, a Peru-Incatheokratia és némileg napjainkban Montenegro; míg a legnemesb s legjellemzőbb alakban mindenesetre az őszsidóközületben és államban látjuk megvalósulva e státusformát²).

II. Ami politikai jellemét, természetét és hatályát ez államformának (a melyet Roscher egyszerűen Papi Aristokratiának nevez, s külön státusalkatnak el nem ismer) illeti, e tekintetben mindenek előtt figyelembe veendő az, hogy a theocratia olly fenső autoritást és tekintélyt állapít meg, mely kivált addig míg a nép hitében erős gyökereket bír, az állami törvényt és kormányt legfőbb mértékben szilárdítja és szentesíti; az intézményeknek biztonságot, tartandóságot szerez; a vakengedelmességet s hódolatot, főfő vallási hitcikknek nyilvánítja, és így az egész államépületet is igen szilárdul és minden belviharoktól mentten, összetartja. A theocratia e szerint a státusrend egyik főfő föltételére, a nyugalom a béke és a rendre nézve kiválólag kedvező, s így nem is leszen nehéz belátni azt, hogy mint Cherbuliez is mondja, a gondviselés nemünk első életszakáiban ép ez államformát használta fel, a még gyermekjellemű, vadkedélyű, szellemileg kicsiny, s egy erős, fenső autoritással fel-

ruházott vezényletet szükségő népeknek szelidítése, politikai növelése és érlelésére. De hasonlíthatlanul nagyobbak és számosabbak a theocratia hiányai és árnyoldalai, fii vetkezteti ugyanis ez államalkat mindenek előtt a státust emberi jelleméből, a mennyiben az uralkodónak méltóságát és állását az alattvalók irányában, olly természetellenes polczra, olly magasra emeli, hogy az valódi mindenható és mindentudó fölény képében jelenkezik, a mellynek az államlakók összesége, mint akaratnélküli, örökös félelemben s rettegésben lévő szolgatömeg, életre halálra, vagyon alárendelve³). A theocratia továbbá természetes ellentétele az egyéni és politikai szabadságnak, a mennyiben általa és benne a népszellem minden legkisebb mozzanata s ébredése is elfojtatik; minden szabadabb lélekemelkedés békókba főzetik; áthághatlan osztály- és kasztarendszer mint választófal ember és ember, polgár és polgár között, felállítatik; s minden köz- és magánélettevékenység a legnyomasztóbb formaszerüségék s ceremonális rendtartások nyűgének vettetik alája. A theocratiában a hit- és vallás elemmel semminek és senkinek se szabad összütközésbe jöni; műveltségről, haladásról szó sem lehet; s minden valóban megkövesül, vagy elfásul; eltekintve attól, hogy ott a hol erős hitbuzgalom nem hordja már, a hol a nép öntudata némileg fölébredt, ez államforma a legundokabb csalárdság- és színjátékká fajul; csak a legdurvább önkénnyel s erőszakkal tartható fenn, s legtöbbnyire csak néhány kevesek önzése és haszonlesése eszközét és segédszerét képezi.

Mindezekből kitetszik, hogy korunkban a theokrátiának a státusformák körében helye egyáltalában nem lehet; ámbár még napjainkban is vannak olyanok, a kiknek eszményüket a theocratiához hasonlító államformák és államintézmények képezik⁴); s hogy e szerint még ma is óvakodnunk kell, ollyféle elemek és elvek föléledése vagy megszilárdulásától, a mellyek által e rövidlátó s betegképzéletű bölcseők vagy gyakorlatemberek törekvéseik folytatására bátoritathatának. így legelőször is tartózkodnunk kell attól, nehogy gyáva alázkodás és hízalgés által a föld hatalmasai elszédítve, azoknak agyában azon vészes gondolatot vagy meggyőződést ébresszük, hogy nem mint Emberek, hanem mint Félistenek uralkodnak³). Másodsor attól, nehogy az Uralkodó vallási érzületei hatalomvágyó és a közjót veszélyeztető módon egyesek által ki ne zsákmányoltassanak; s a státus tulajdonképeni világi jelleméből kinevétkeztessék; a népszabadság és népjog törvénytelen utón ne csökkentessék; végre tartózkodnunk kell attól, nehogy valamelly elvont fogalomnak, mint például a francia forradalom alkalmával történt, midőn az Egyenlőség-eszme nevében a legnagyobb képtelenségek történtek, absolut hatalom és érvény tulajdonitassék az államban, mert ez rendesen csak a legféltszegebb túlzások, s fanatikus szenvedélyeskedésekre szokott vezetni; a mi az állam alapzatait mélyeiben képes megingatni.

¹⁾ V. ö. Bluntschli: Staatsrecht. 159-168. Ugyanattól: Staatswörterbuch. Art „Ideocratia” az V. kötetb. és Mohl Encyclop. 309-318. Cherbuliez: Garanties constitutionnelles. Tom. I. pag. XV-XXX. Roscher: Naturlehre der Staatsformen. Absch. II.

²⁾ L. például D u n c k e r: Geschichte des Alterthums. I-II. köt. Laurent: Etudes sur l'Histoire de l'Humanité. (1855.) I. 57. s k. I. Leo: Geschichte des jüdischen Staats. Hue: Tibeti utazását. Bunsen: Egypten in der Weltgesch. (1845.) es Prescott műeit Peru felett.

³⁾ Kényúri hajlamú fejedelmek mindég szerették magukat országgló félisteneknek nevezgetni, vagy istentöli származásukat emlegetni (Nagy Sándor, Caesar stb.).

⁴⁾ Olvassuk csak Hallernak: Restauration der Staatswissenschaft. IV.-V. kötetét, azután Debonald, Demaistre, Stahl, Leo és mások műveit.

⁵⁾ Gondoljunk csak M ü c e n a s gyönyörű beszédjére, a midőn a világ urához A u g u s z t u s h o z így szólt: Ne építesz magadnak templomokat. Az erény némelly embert fölemeli ugyan Istenhez, de a halandók szava még Istenné nem tett senkit. Ha erényesen és igazságosan kormányozandasz, akkor neked az egész világ egy nagy templomod lesz; ha pedig rosszul, akkor minden tisztelgések mitem használnak, sőt minden egyes emlék nevedet csak a közfédésnek fogja kitenni.

III. Fejezet.

A Democratiai Államforma ¹⁾

36. §.

A democratia eszméje, fajai és történeti fejlődése.

I. Azon államformát, a hol a főhatalmat a Népek, vagyis az állampolgárok összeségének kezében látjuk öszpontosúlva, s a hol e szerint nem valamely physikai egyén, vagy a kitűnő Kevesek (Aristocratia) hanem az egytetemes államközség gyakorolja az uralkodást: Democratianak, Népurolomnak (Közországlatnak), nevezzük. A demokratiai státusalkat a népfennségiség elvének és eszméjének tényleges megvalósulása és nyilvánulása, a mennyiben, olly államban, a hol ez uralkodási forma létezik, minden hatalom és hatóság egyenesen a népből származik; a népek nevében gyakoroltatik; a státusügyek intézése és kezelésével foglalkodó műszervek és orgánumok a nép megbízottjaiként jelenkeznek; s az egész államszerkezet, a nép minden irányban s minden fontosb közdologbani részvételi és beleszóllhatási joga elismerésén és szentesítésén sarkallik!

A democratianak mint államformának e most felállított fogalmától a hol az t. i. ellentételben a Monarchiával, kiválólag a Respublikával egyértelmű államformát jelent, különbözik azonban a „Democratia” szónak egy más tágabb értelembeni használása, a midőn t. i. nem ép nép uralkodást fejezünk ki vele, hanem a népi elemnek törvényszerű érvényrejutását; vagyis: „összeségét, a szabad s elvileg egyenlőknek tekintett

polgárokat, az államügyek bel befolyásuk tekintetében, illető jogoknak, s az arra vonatkozó, s azt biztosító intézményeknek.” Ez értelemben véve a democratia nem csak nem szükséges ellentétele a monarchiának, sőt avval igen is összeférő és megegyeztethető; amennyiben jelesül a korlátolt egyeduralom lényével és természetével nem ellenkezik egyáltalában olly mérvbeni kiterjesztése a politikai jogoknak, s ollyszerű megvalósítása az egyenlőségi elvnek, melly az államdolgok elintézésében a nép valamennyi rétegeinek és osztályainak részvételt és befolyást alkotmányilag megállapított formák és korlátok között biztosít²⁾-³⁾.

Mi e helyütt mindenekelőtt különbséget tartozunk tenni azon faja között a democratianak, a hol a főhatalom, vagy legalább a köz státuséletnek sinórmérvül szolgáló szabályok és törvények felállításjoga, közvetlenül és egyenesen minden (vagy legalább lehetőleg minden) honpolgár által gyakoroltatik; és azon faja közt, a hol a főhatalom az összes Polgárság által csak közvetve, vagyis az általa megválasztott képviselők és meghatalmazottak segélyével gyakoroltatik. – Se különbségen alapszik az úgynevezett absolut vagy tiszta – meg a képviseleti vagy korlátolt Democratia, mellynek elsejét kiválólag az ókorban, a görögörmái álladalmakban, utóbbikát pedig tétleg csak az újkori népeknél találjuk; a miért is az absolut democratiaát még az antik, a képviseleti democratiaát pedig még a modern népuralmi formának is szokás nevezni.

II. A mi a demokratiai elem világtörténeti fejlődését illeti: első valódi nyomaira annak az ókori classikai államokban, a Görögök és Romaiaknál találunk, a hol az a státus összes alakulása és szerkezetére döntő behatást gyakorolt; s amott (legalább egy ideig) mint tiszta, emitt vagyis a Rómaiaknál pedig mint aristokratiai elemekkel vegyült, s ezek által mérsékleti democratia, jelenkezett. A középkor a democratiaára nézve nem vala kedvező. A patrimonialmonarchia, a feudalismus, meg a virágzó Aristocratia nem volt azon föld, a mellyben a demokratiai elvek s elemek megfogamzhattak, vagy mélyebb gyökeret verhettek volna, – habár nem lehet félreismerni, hogy annyiban mindenesetre a középkori institutiók bizonyos haladást képeznek, a mennyiben az ókori exclusiv polgáreszme félretolatott; a keresztény hit befolyása alatt az ember mint ember becsültetni kezdetett, s a rabszolga vagy jobbágy olly kevésbe mégse vétetek már, mint az ókori skláv és helota. Hathatós lendületet vett azonban a demokratiai elem a középkor utolsó s az újkor első századában; a hol az aristocratia hatalmának csökkenése, a szellemi hódítmányok terjedése, a forgalom, ipar, s városi élet kifejlődése, a mozgó tőke s ingó vagyon jelentőségének emelkedő túlsúlyja, az ókori állameszmék föléledése, meg a polgárságnak és az aristocratia elleni harcában a népelemre szoruló absolutismusnak megszilárdulásával találkozunk. A 16 -18. század folyamában ez alapokon látjuk azután a demokratikus eszméket, irányokat és

érdekeket továbbfejlődni; s kapcsolatban különösen az észjog a bölcelet a természettan vívmányaiival, meg a mesés gyorsasággal fejlődő s lényegileg demokratikus szellemű üzletnemzet képző kereskedéssel és műiparral: Európa valamennyi culturállamaiban, daczára ezer meg ezer akadályoknak, olly mérvben megszilárdulni, hogy a 18. század vége felé jelesül az amerikai és a francia forradalom által valódi vezető hatalommá vált, s az összes újkori történelemnek, társadalmi és állami küzdelmeinknek, culturai s ipari mozgalmainknak, már egyik főfő eleme és rugójaként jelenkezik.

– A 19. század jelesül inkább mint bármely egyéb, képezi azon időszakot melly a népi elemnek megszilárdulása és érvényrejuttatására látszik hivatva lenni. Minden jelentékenyebb esemény, minden újabb találmány vagy felfödözés, minden szellemi vagy ipari hódítmány, közlekedési eszközeink kiterjedése, nemzetközi forgalmunk élénkebbülése, a sajtó- s közvélemény mindinkább növekedő hatalma, az egyenlőségi s szabadsági eszmék mindinkább nagyobb körökrei kiterjedése, a kormányok tévedései, a szakadatlanul növekedő adó- és közadósságviszonyok, az irodalom és a vallási közönbösség, a rationalistikus és anyagelvies korirány, az összes pénzhitel- s birtokállapotok átalakulása, mind: együttvéve és egyenként, legyen az aztán javunkra vagy ártalmunkra (itt nem elemezzük), a *democratia* elvének s elemének diadalát segítik elő, a mit tényleg kétségbe vonni nem lehet, ha a következő momentumokra figyelünk. Mindenekelőtt bizonyos *ugyanis* az, hogy korunk összes szelleműveltsége lényegileg polgári s egyenlőségi jellemű, a mennyiben a fensőbb műveltség rég megszűnt az aristokrátiának kizáró előjoga és tulajdona lenni; a mennyiben a tehetőségnek és talentomnak minden pálya már megnyílik; a kiváltságok leomlottak; a politikai javak és élvek már a népek majdnem minden rétegei számára biztosítvák; a tudomány s irodalom terén pedig a legmetszőbb kritika, s a tekintélynek és dogmának legridegebb negatívójával találkozunk. Másodsor tagadhatlan az, hogy az ép korunkban olly hatalmasan kifejlett *Individualismus* s egyénjogosultsági eszme, a tömegekben az öntudalmat fölbreszté; hogy a lényegileg egyenző polgári törvénykönyvek és a birtokviszonyok, meg a közgazdasági szabadság- s egyenlőségeszmék, sőt tulajdonképeni iparállapotaink is: kiválólag a nagy tömegeket tartják szem előtt, iparkodnak (illetőleg) mozgásba hozni; s hogy maga a kétségbevonhatlanul növekedett anyagi jóllét az alsóbb néposztályokban is, ugyanezeket szükségkép szabadságvágyóbbakká, követelőbbekké tette. Harmadsor félreismerhetlen az, hogy mind e tényezők a nép valamennyi rétegeiben, de kivált az alsóbbakban, állami fontosságuk és hatalmuk öntudalmat ébresztette fel, s így egészen természetesen olly vágyakat és kívánalmakat is költöttek fel azokban, a melly vágyak s kívánalmak már más utón, mint a demarchiai elemnek a státusszerkezet-bei bevitele és érvényreemelése nélkül, aligha lesznek kielégíthetők, vagy

lenyugtathatók. Végre senkisémm fogja tagadhatni azt, hogy a legújabb kor az aristokratikus népelemeket tetemesen meggyengítette, vagy legalább azon állásból és helyzetből kitolta, a melyben a túlnövekedő demokratiai elemeket hatályosan és sikerrel mérsékelhetnék, s illő korlátokba visszazoríthatnák ⁴⁾!

¹⁾ V. o. Aristoteles: Polit. III.-VI. könyv. Zachariae: Vom Staate. III. 192. ff. Montesquieu: Esprit des Loïs, többhelyütt. Rousseau: Contrat Social. Macchiavelli: Discorsi. Türkheim: Verfassungspolitik. 88-124. lap. Brougham: Political Philosophy. 3. köt. Gagern: Resultate der Sittengeschichte. III. köt. 192. sk. Bluntschli: Staatsrecht. 169-186. Ugyanaz: Staatswörterbuch. II. 696-712. Fröbe: Soziale Politik, többhelyütt. Röder: Politik. 222-238. Billard: Organisation de la République. (1848.) Richgardon: Doctrine démocratique. (1850.) Story: Commentaries on the Constitution etc. többh. Sidney-Camp: Democracy. (1841.) Rob. Mohl: Staatsrecht, Völkerrecht und Politik. (1860.) I. 461-535. lap. Guizot: La Démocratie. (1849.) Cherbuliez: De la Démocratie en Suisse. (1843. II. k.) Gervinus: Einleitung stb. (1853.) Laboulaye: Hist. polit. des Etats-Unis. (1855. I. köt.) Mohl: Encyclop. 335. sk. Rottbeck-Weicker: Staatslexikon. Art. Demokratie, és demokratisches Princip, meg Republik; főleg pedig Schützenberger: Lois de l'ordre social. 2. köt. Vacherot: La Démocratie (1860.) és Toqueville: La Démocratie en Amérique című munkáját.

²⁾ Bluntschli azt mondja: hogy addig míg a demokratikus elemek a nép osztályzatában és a köztisztviselőkben az aristokratiai vagy monarchiái hatalom által korlátoztatnak, vagy mérsékelteinek, addig egymással igen jól megférnek; de ha az első a hatalmat egészen magához ragadja, akkor valódi népuralom válik. – Annak alapján, amit fent a szövegben mondtunk, szokott azután a kitétel „demokratikus monarchia”, „monarchia republikánus intézményekkel” előfordulni.

³⁾ Rotteck a demokratikus elvet tüzetesen megkülönböztetve a republikánus elvtől azt mondja, hogy emez csak a státusformára, azaz a főhatalom személyesítésére, amaz azonban lényegileg az egyenlőségre czéloz.

⁴⁾ Hogy egyébiránt még innen Európának demokratiai szellembeni tökéletes átalakulása, bármit mondjon is Gervinus és Vacherot, nem szükségkép következik; hogy összes historiai állapotaink, a fenálló társadalmi egyenlőtlenségek, a republikánus közérzet jellem hiánya, s a conservatív elemnek még mindég tekintélyes ereje és szilárdsága, a republikánus-demokratiai államformák győzelmét hatályosan nehezíti és gátolni fogja, jól jegyzi meg Bluntschli: Staatswört. II. 712. l. V. ö. Gervinus: Einleitung in die Gesch. des 19. Jahrhunderts. 153-176. és Vacherot: La Démocratie, pag. 1-64.

37. §.

A democratia különösen.

I. A demokratiai státusforma lényege és valódi főelve az állampolgári egyenlőség, s az ez egyenlőség alapján megvalósítandó szabadság. Ennek alapját a nép érettsége és összakarátának megismerhetősége, természetes folyományát pedig egyfelől minden kiváltságosítások, szabaldalmazások s mesterséges társadalmi különböztetések kizárása; minden

néposztályok, foglalkozásnemek, hivatáskörök egyenjogosítása¹⁾: másfelől meg azon minden egyes honpolgárt illető jog és szabadság képezi, hogy tehetsége és akarata szerint azon közügyek elintézéséhez hozzájárulhat, a mellyek az Összeséget, és így ez utóbbiban mint tagot s alkatelemet ötet is érdeklik, s az ország jó vagy balsorsára befolyanak! Ez egyenlőség és szabadság azonban (mint maga a túlzó democrata amerikai államtudós Sidney-Camp és Vacherot is bevallja) sohasem értendő anyagilag és föltétlenül, vagy olyképen mintha annak semminemű korlátai nem volnának, s mintha az állam lakóinak mindegyike mindenkör és minden tekintetben az absolut egyenlőség és szabadságra igényt tarthatna; mert hiszen ez végkövetkeztetben a tulajdonképeni birtok- vagyon- szellem- s erőegyenlőséget föltételezné, a társadalmi tekintély és rend alapzatait felforgatná, s épen odavezetné, a mi a democratiának egyenes ellentétele, t. i. a szolgaság és a despotia, vagy a tökéletes anarchia és fejtelenségre²⁾. Kitészik mindez már csak onnan is, ha egyfelől a democratiának megfelelő egyenlő polgár tartozások terhek és köelmek elvét végletekig vinnénk, s minden polgárt egészen egyenlőn köteleznők a közterhekbeni részvételle; másfelől onnan, hogy mindenütt és mindenkör lesznek szükségkép oly egyének a társadalomban, a kiknek a közügyek elintézésébe befolyásjog vagy egyáltalában nem adattathatik meg (p. o. a nők, bűnösök, örültek, kiskorúak) vagy a kik avval csak bizonyos föltételek teljesítése, vagy kimutatása után ruháztathatnak fel észszerűen (p. o. polgári Önállóság, honpolgárság, adóképeség stb.). E körülmények figyelmes méltányolása azon meggyőződésre is vezet bennünket, hogy a szó valódi és tulajdonképeni értelmében absolut democratiáról nem is lehet szólni; mert egy oly államforma, a hol e megszorítások és természetes korlátok szem elől tévesztettének, valódi képtelenség volna; – valamint másfelől szükségtelenné is teszi különösen arra utalni, hogy mennyire alaptalanok azoknak vádjai és vélelmei, a kik Democratiát: Demagógiával s Ochlokratiával, tömeguralkodás és utcadictatúrával azonosnak tartanak, s meg nem fontolják, hogy a valódi democratiában az uralkodó népakarat csak alkotmány-szerű formák és határok között nyilvánul, s ép oly távol áll a nevezett tüneményektől, mint nap az éjtől, mint rend az anarchiától, mint szabadság a szolgaságtól.

Tekintve már most különösen a Democratia politikai természetét, szerkezetét és tulajdonságait; ezek legegyszerűbben annak két fő alakzata”, a tiszta és a képviselői vagyis az antik és a modern deraocratia figyelembevételével, méltányolhatók. – Mindenekelőtt félreismerhetlen az, hogy már maga a kiindulási pont is sok tekintetben eltérő az ókori meg az újabb democratiában. A régiek ugyanis a státusból indultak ki, s az Összeség politikai-egyenlő uralkodásában keresek a valódi szabadságot; az újkoriak ellenben az egyenből, mert az egyének individuális

szabadsága eszméjét veszik alapul, s lehető legkevesebbet iparkodnak abból a szabadságból az Egésznek átengedni, úgyhogy amott a nagyobb emitt a csekélyebb engedelmeskedési szellemmel, amott az egésznek, emitt az egyeseknek jogai java érdekei kiemelésével találkozunk leginkább! Az ókori democratia továbbá közvetlen vala, habár majd többé majd kevesbbé mérsékelve és megszorítva is; az újabbaknál ellenben kevés kivételekkel rendszeren a képviselői democratiaival találkozunk, jelesül azon sajátsággal, hogy míg amott a helyhatósági elv alig ismertett és fejlett ki, emitt a főtörékvés oda irányul, a lehető legnagyobb mértékbeni önkormányzatot, minden irányban meghonosítani, és a központi főhatalmat, a mennyire csak lehet, megszorítani, s egyedül a valóban országos gyors elintéztést vagy egységes eljárást igénylő ügyekbeni működésre utalni. – Hogy a democratia e két különböző formája és fajáról alapos ítéletet hozhassunk, szükség mindenekfelett mindegyikének fő ismérveit és szerkezetét tüzetesen szemügyre venni. E tekintetben legbiztosabb vezérül szolgálhat az Athénei democratia, a mint az Solon által megállapított s a reakövetkezett században kifejlett. E szerint, valamint az absolut democratia általános természete szerint, a következő momentumok képezik ez utóbbinak legkiválóbb ismérveit. Mindenekelőtt csekély népességszám s nem terjedelmes országterület, hogy valamennyi polgárok bármikor könnyen és gyorsan egybegyűlhessenek. Másodsor anyagi önállósága a polgároknak, a mellynél fogva magukat a közügyeknek szentelhessék. Harmadsor ollynemű összetétele és szervezete a népnek, hogy nagy különbségek annak osztályai vagy egyesei között ne létezzenek. Negyedsor: a hivataloknak (kivált e főbkeknek) sorsolás vagy egyáltalában népgyűlés útjáni betöltése; épúgy mint bármilly tisztségnek a népgyűlés irántti felelősége, végre ötödsör: a népgyűlések, közös tanácskozások és határozatok hozására. Ez utóbbiakban gyakorolta jelesül az athenei „demos” törvényhozó, felügyelő, ellenőrző, hatalmát, a mennyiben az országos ügyeket elintézte, a hivatalnokokat kinevezte, a kormányt vagy végrehajtó hatalmat kérdőre vonta, határozatokat és törvényeket hozott; hadat izent vagy békét kötött; külfölddeli szerződéseket tett vagy felbontott; adók s közteherviselés felett intézkedett stb. A főszerep illy népgyűléseken mindenkor a népszónokoké volt, a kik t. i. a szónokmesterség minden fogásai felhasználásával, majd buzdítólag majd izgatólag, az összesereglett tömegeket feltüzelték, egyik vagy másik iránybani határozathozásra indították; s nemritkán olly hatalmat gyakoroltak, hogy befolyásuk alatt a nép mint valódi zsarnok és despota, kénye kedve szerint intézkedett és határozott³⁾. – Egyébiránt az absolut democratianak lényege is azt hozza magával, hogy abban bizonyos központi végrehajtóság, sajátserű bírói hatóságok, némi néphatalomkorlátló tanács stb. létezzék, a mint azt tényleg az athenei democratianban az Archontesek, a Gerusia, a Nomotheták és a

Nagytanácsban szemléljük; csakhogy itten mindezek lassanként egészen a „demos” kényuralma alá jutottak, s eredeti rendeltetésüknek egészen megfelelni képesek soha sem valának ⁴). – Már ez általános vonásokból is kitetszik, hogy ezen államforma korántsem bír azon tulajdonokkal és kellekkel, a mellyek nyomán egy művelt, nagyobb számerejű, és igazán magasbirányú államéltre törekvő, nemzetet kielégíteni, vagy boldogítani képes volna. Mert habár tagadni nem is lehet, hogy a polgárokat, a közügyekkel illyszerű közvetlen foglalkozásuk, erkölcsileg és politikailag fölemelheti; érdekeltségüket a hazai dolgok iránt, s honszeretetüket felköltheti; az önbizalmat, politikai tapintatot és érettséget a népben ápolhatja és kifejlesztheti: de másfelől fontolóra kell vennünk azt, hogy mennyi nagy és súlyos veszélyekkel is jár ezen státusforma, mellyben a kormány és nép közötti viszonylat egészen félszeg, természetellenes alapokon nyugszik; a népszennyvedélyeknek tárt kapunyittatik; a valódi kitűnőség és politikai erény, igen könnyen háttérbe szorítatik; s olly anarchiái szellemnek meghonosulása mozdítatik elő, a mellynek következtében a demagógok által felbujtott s felbőszített néptömeg, mellyet semminemű ellensúlyozó hatalom nem mérsékel, végre is minden korlátot és határt leront; s a hatalom öntudatában és mámorában megrészegült népsöpredék, néhány dicsvágyó vagy önző, vagy boszuálló agitátornak halóiba esve, minden jogot és szabadságot, erkölcsöt és rendet lehetlenít és megsemmisít ⁵). Ha a tiszta democratiából jó államformát akarunk alkotni, akkor a polgárságnak nagy többségében politikailag képesnek érettnnek és nemes jelleműnek kell lennie; e mellett nem alkalmazható az soha nagyobb, s kivált különböző műveltségű, vagyonállapota néposztályokat magában foglaló álladalarara; hanem csak olyanra, a hol egyszerű erkölcsök, hagyományos szokások, földművelési foglalkozásmód és egyszerű társalmi viszonyok honosak; mert csak itt vannak meg szükséglett előfeltételei, csak illy állapotokban találja fel a tiszta democratia azon földet, a mellyben, tartandóságai némi kilátással, mélyebb gyökereket verhet ⁶).

II. Sokkal nemesb s észszerűbb alakban jelenkezik az újkori, vagy képviseleti Democratia; (mellyet nem rég Mohl korunk egyik legfőbb felfödözésének nevezett), s mellynek alapelvét szinte az egyenlőség, különösen pedig a Népnek, vagyis a szabad- és egyenlő polgároknak önuralma, de olly értelemben képezi, hogy a főhatalom gyakorlata és foganatosítása rendesen megválasztott helyettesekre, megbízottakra hagyatik; s a népnek résztvétele a közügyekben, sajátyszerű, alkotmányilag megállapított formák föltételek és korlátok között gyakoroltatik. A képviseleti democratia már egészen más jellemmel és szerkezettel bír, a mennyiben egy, hasonlíthatlanul magasb műveltségfokon álló, felette gazdag változatoságú ellentételeket magábanrejtő, s az egész ókorban megvetett legelső néposztályt is a szabad polgárok közé soroló emberiségi államrendszernek

megakar felelni; a mennyiben az egyenlőséget- és szabadságot sokkal tisztább nemesb és eszmeibb módon létesíti; a demagógiának és ochlocratiának épúgy mint az anarchia- és a despotiának sokkal kevesbbé enged tért; s különösen nem abból az elvből indul ki, hogy mindnyájan uralkodnak, hanem abból, hogy az uralkodás és a főhatalom tényleges gyakorlása az arra hivatottaknak, a szabad s egyenlő polgárok szabad választása és meghatalmazása útján kijelölt Jelesebbeknek, Kitűnőbbeknek joga és feladata; a honnan azután az is következik, hogy a repräsentativ democratia mindég bizonyos aristokratikus elemet, habár kiválólag csak szellemit is, rejt magában. A képviseleti democratia továbbá az, a melyben a democratia nem csak jótékonyabb hatásában és nyilvánulásaiban biztosítatik, nem csak bensőleg, az az önmaga túlhajtásai ellen mérsékltetik, s egyszersmind nemesbítetik, hanem az is eszközöltetik, hogy az uralkodó népnek akarata, nem legelső, közvetlen, többnyire kinemisztult és sokszor szenvedélyes alakjában, hanem csak bizonyos közép-fokok és orgánumok során át történő megtisztulása higgadása s nemesbülése után men valósulatba és fogantba. – A mi magát a képviseleti deraocratianak, melyet most már tüzetesen Respublikának nevezhetünk, bcl-szerkezetét illeti ⁷⁾, ez a következő elveken alapszik. Az állami főhatalom tulajdonképeni kútfeje és birtokosa a nemzetösszeség, a mely e főhatalmat megbízottjai és képviselői által az országgyűlésen, a törvényhozó testületben gyakorolja, a mennyiben ez utóbbi mint a végrehajtó hatóságnak ellenőrzésére, az egész kormánykezelési felügyelésre, és a közügyeknek organikus törvények hozatala általi szabályozása, s elintézésére hivatott orgánum működik⁸⁾. A mi a népet magát vagyis a polgárokat⁹⁾ közvetlen politikai tevékenységük szerint illeti, ez leginkább a következőkben nyilvánul. Először is a választásokban, a melyek nyomán a nép akaratának és szándokainak kinyilatkoztatására jut, s képviselőit és meghatalmazottjait kijelöli. A választások, a melyek az egyenlőségi elv alapján lényegileg az általános szavazatjog¹⁰⁾ szerint gyakoroltatnak, a törvényhozó testnek, sőt (a mint az Ejamerikai Unióban látjuk) néha magának a kormány- vagy végrehajtó közlönyöknek, kinevezésére is irányulnak¹¹⁾; s főeszközét képezik a népnek a végre, hogy olly egyéneket állítson a közügyek élére, a melyek a nép igényeinek és javának leginkább látszanak megfelelni és eleget tehetni. – Másodszor fő fő joga a republikánus álladalmakban a népnek az, hogy alaptörvények és alkotmányi főhatározatok felett közvetlen szavazás útján nyilváníthatják ki a polgárok akaratukat¹²⁾. Harmadszor: fő momentuma a köztársasági szerkezetnek, mint Toque ville is kifejti, a nép minden osztályai és rétegeinek a községi – a bírói – és a közigazgatási ügyekbeni lehető legterjedtebb résztvétele, jelesül pedig a bírói hatalomnak a nép nevébeni gyakorlása¹³⁾. Negyedszer: a fentemlített politikai és polgári szabadságjogok teljes, semmi-

nemű korlátolásoknak alája nem vetett élvezete a nép minden osztályai és alkatelemei által (1. ezeket. §. 28 – 32.). A mi magát a kormányzat elnökét vagy fejét illeti, ennek megválasztása, mint fentebb (§.23. Nr.II.) előadatott, szinte a nép által jelesül közvetve vagy közvetetten történik; s legzűlésszerűbbnek az éjamerikai eljárás látszik, a hol a végrehajtó hatalom képviselője egyenesen a néptől választatik (nem úgy mint a Schweitzban), maga az egész kormányzat pedig egy személyben öszpontosítatik; mert illykép a kormány egysége és hatalma lényegesen nyer, sőt mi több annak önállósága népszerűsége és tekintélye, a mely ép respublikákban olly igen igen szükséges, szinte jobban biztosítatik és mozdítatik elő. – Egyik főjellemonása végre a respublikái democratiának egyfelől a hatósági és közigazgatási műszerveknek fel egész az államelnökig magáig: felelősége, másfelől a hivataloknak s államhatalmi közlönyöknek gyakortai változtatása, hogy t. i. az által mindennemű önkény visszaélés a népkívánalmak és közjóvali ellenkezés, lehetőleg megakadályoztassák, minden hatalombani törvényellenes megerősödésnek eleje vétessék, s egyáltalában folytonos megújítása által a közügyek vezetésével megbízott testületek és közlönyöknek, a megállapodás, vagy megkövesülés mindenkép gátoltassék! - Ezek valának a democratico-republikanus államformának fővonalai, mellyeknek tüzetesebb megítélését a következő §-ban adandjuk, s e helyütt még csak röviden arra utalunk, miszerint az egész repräsentativ népuralom azon az elven alapszik, hogy a Nép csak választott hivatalnokai és tisztviselői által kormányoz; s képviselői által alkot törvényeket és gyakorolja a kormányzati hatóságok feletti ellenőrző hatalmát; – a mely tulajdonainál fogva e státusaikat már sokkal inkább közelít azon államformákhoz, a mellyekben a nép- és kormány közötti szükséges különbség ki van fejlődve és fejezve.

¹⁾ Az egyenlőséget és szabadságot a Democratia valódi lényegének nevezi már Aristoteles Pol. III. 8. és Rhetor. I. 8. – Legújabban Vacherot: La Démocratie, pag. 31. s k. I. Mohl megjegyzését Bluntschli ellen, a ki ez elvet minden következményeiben elismerni nem akarja.

²⁾ Rousseau és Proudhon főlészeg alapnézete, melly szerint minden egyes állampolgárt egészen hasonló jog illeti a kormányra, azt a következtetést szülte, hogy elméletök végszava: a „Société par nature ingouvernementable.” I. Pfizer mondatát: Recht, Staat und Kirche. I. 337.

³⁾ Jelesül a democratia államalkat egyik fő fő momentuma a szavazattöbbségi elv szerint.

⁴⁾ L. Hermann: Griechengl. Staatsalterthümer. (1852.)

⁵⁾ Emlékezzünk meg csak az Ostracismusról, s egyéb hason intézmenyekről, mellyel egy Aristides, Diont, Phrynikost, Thukydidest üzött ki hónából a felbószított tömeg.

⁶⁾ Ez eszmét már Aristoteles (Pol. IV. 2. 1. ff.) kifejté; s később a Schweitzi demokratiákban megvalósulva találjuk.

⁷⁾ L. különösen Billard, Toqueville, Story, Cherbuliez és Schützen-

berger fenteml. (§. 36. 1. Jegyz.) műveit. Az utóbbi jól összefoglalja ezt II. köt. 171-182. 1. – A Respublikára nézve mintaalkotmányokat bírnak az Éjamerikai Unióban (1787.) a Schweitziban (1848-ról) és az 1793-ik meg 1848-ki francia alkotmányban, mely utóbbiak azonban hosszú életnek nem örvendettek.

⁸⁾ A végrehajtó hatalmat közvetlenül a törvényhozó testület valami bizottmánya által gyakoroltatni, mint az a francia Convent idejében s Magyarországon 1849-bea stb. történt, csak forradalmak idejében lehet czélszerű, de szabályként egyáltalában nem ajánlató. I. még Mohl: Encycl. 344-347. és Schützenberger: II. 179.

⁹⁾ Hogy a demokratiai alkotmány egyik leglényegesebb kelléke az „állampolgárság” fogalmának határozott megállapítása, önként következik a mondottakból. E nélkül az igazi jogosultak kellékei soha se volnának tüzetesen felismerhetők.

¹⁰⁾ Erről alantabb.

¹⁰⁾ E jamerikában jelesül a Nép maga, Schweitzban a nép által választott törvényhozó test választja a végrehajtó hatalom képviselőit. Frankonban az 1848. alkot. 43. cz. szerint szinte a Nép általi választás elve volt kitűzve. Kozma Imre: Magyarország szebb Jövője (1861.) című irata 22. 1. szinte illy választást ajánl.

¹⁵⁾ A néprehivatkozás elve (Appel au Peuple) mely némellyek által olly esetre nézve, hol a végrehajtó hatalom és a törvényhozó testület egymással lényeges összeközösbe jöne, ajánlatik, – határozott ellenzőre talál a republikánus democrata Schützenbergé”rben (II. 174.) és Stryban is. I. ez utóbbi Commentárját. pag. 224-228.

¹⁵⁾ A birok jelesül az Ejamer. Unióban és Frankonban (1848-ki alkot. szerint) a kormánytól, a Schweitz köztársaságban azonban a nagytanácstól választatnak. I. Toqueville: Démocratie. I. 170. sk. II. 14. sk.

38. §.

A democratia fény- és árnyoldalai tüzetesen.

I. Áttérhetünk most már a demokratiai elemnek és államformának tulajdonképeni fény- és árnyoldalai tüzetesb méltányolására, valamint annak meghatározására is, miben állhat a democratiának korunkbani feladata és hivatása, s mennyiben lehet s mennyiben nem lehet ez elem az államszerkezetben eredménynyel meghonosítani és a politikai társadalomrend egyik sikeresen működő eleme és tényezőjévé változtatni!? – Ezekre a következőkkel válaszolunk. A mi magát a democratia fényoldalait illeti, erre nézve ez államforma pártolói által leginkább a következők szoknak felhozatni^{1)- 2)}. a) A democratia annyiban, a mennyiben az államhatalom szervezését és a státusügyek elintézését, egyenesen és tulajdonkép a nemzetnek érdekében és javára engedi foganatosítani, legjobban felel meg a nemzetfőlség elvének és egy valódi jogállam lényege- és igényleteinek³⁾. b) A monarchikus és aristokratikus formák mint pusztá tétleges intézmények mégis szűnhetnek, a nélkül hogy azért már az állam maga is megszűnjék; de a demokratiai elem, mint a közakarattal jogszerű uralmánál kifejezése, nem hiányozhatik, hacsak a státust tagadni vagy szolgaközületté torzítani nem akarjuk, c) A jogosság, az egyenlőség és a polgári szabadság mindenekfelett demokratiai elemek érvényrejutását föltételezi és követeli; és innen van az is, hogy a republikánus államforma sokaktól

mint azon eszmény és előkép tekintetik, mellynek az emberiség politikai fejlődésében elébe halad; s mellyre több állambölcselek és népemberek mint leghőbb vágyaik tárgyára utalnak⁴), d) A democratia, mellyről legújabb apostola Vacherot azt mondja, hogy az „Igazság országa”, képes egyedül a szabadon mozgó és erei s képességei legszabadabb kifejlésztésében és alkalmazásában biztosított polgároknak az önérzületet önbizalmat jellemfüggetlenséget a közszellemet a közügyek iránti éber érdekeltséget, hazaszeretetet fölébresztetni; a jó példák által előidézett versenyt s haladást előmozdítani, s termékenyíteni; a politikai szellemet kiművelni és megérlelni; s mint Mignet és Müller mondják, a hont, polgárainak valódi tulajdonává változtatni⁵), e) A democratiában minden polgár, mivel részese a közös uralomnak, figyelmét, család- és üzletköre szűk határain túlemelni kényszerül, és ez által egyfelől a történelem és az államélet nagy törvényeivel, s az emberiség fejlődésével, lesz ismeretes; és másfelől erőt és tehetségeit látjuk növekedni és szaporodni; sőt bizonyos morális fensőbb-ségét, jellemzilárdságot is rendszeren csak illy népeknél találunk, f) A democratiában mindazon intézetek, mellyek a nagy néptömegnek szolgálnak (népiskolák, jótékonyági egyletek, utak stb.), legjobb karban léteznek; valamint egyáltalában azt mondhatjuk, hogy ez egész államforma kiválólag az embertermészet jó s á g á b a i bizalom, az emberi méltóság teljes elismerése, és a nép jó z a n ész- és kedély tulajdonára alapitatik. g) A democratia a legnagyobb nyilvánosságot, a legszabadabb sajtómozgalmat, a népnek minden hatalomfunkciókban részeltetését, lehetségesítvén, ez által minden önkénynek erőszakoskodásnak elejét képes venni, míg egyidejűleg a nép önkormányzati képességének teljes kifejlésztése által, a státusszerkezet egyszerűsítése, az igazgatás stb. olcsóbbítása, s az egész államgépezet sikeres és őszhangzóbb működésére is vezérel, s minden burokratiai szellem meghonosulásának akadályául is szolgál, h) Az által hogy a kormányzó hatóságok elvileg az összes néptől függenek, ez utóbbi pedig tényleg amazoknak engedelmeskedni köteles, a democratia minden korlátlan hatalmat vagy visszaélést könnyebben meggátol; s egyáltalában a különböző hatalmaknak egymásközötti szükséges egyensúlyát is jobban tudja fenntartani, ha czélszerűen rendeztetek azok. i) Ademocratiának olcsóbb-ság a és minden anyagi erőhatalommal összeférhetlensége kitetszik onnan, hogy itt a katonakötelezettség általános polgártartozás; a katonarendszer kiválólag csak nemzetőrségből áll; állandó, kivált nagyobb számerejű haderő pedig nem tartatik, a melylyel egyik vagy másik hatalom szomj as honpolgár visszaélhetne, s á népszabadságot elnyomhatná⁶). A miért is azt mondják némelylek, hogy a r e s p u b l i k a e tekintetben inkább felel meg a jog- és eszmény követeléseinek, mert épülete a béke alapzataira van téve, s egész szervezete inkább a joguralom, mint az anyagi erő elvén nyugszik. Végre k) lehetlen félreismerni azt, hogy a deraocratiai

elemnek a társadalom szervezetébeni érvényrejutása: az Egészben és annak egyes részeiben, életet, elevenséget, élénk szellem- ipar- és eszmemozgmalt hoz elő, a melyly a művelődés, a társadalmi haladás leghathatósbb rugója és emeltyűjévé válik; s minden ép egészséges jogosságot és szabadságot biztosító státusművezetben, egyáltalában nélkülözhetetlennek, seimnikép és semmivel nem pótolhatóknak nyilvántandó^{7)- 8)}.

II. Ennyit hallunk rendszeren felhozatni a democratia védelmére. Halljuk, már most elleneit és azokat, a kik a fény mellett az árnyékokat, az előnyök mellett a hátrányokat sem tévesztik szem elől. Bármekkora fontosságúak legyenek ugyanis a demokratiai államforma mellett fölhozott érvek, nem szabad azon nem kevésbbé jelentékeny és nyomatékos érveket hallgatással mellőzni, mellyek a Democratia és a Respublika ellen szólnak. Es ugyan a) tagadhatatlan árnyoldala a democratianak az, hogy benne igen sokszor hiányzik a népösszeség és állaraegység ethikai-személyiségének eszméje, melly nélkül az pusztasokasággá és tömeggé aljasul; valamint az, hogy a társadalom organikus osztályozását és szervezetét is nélkülözvén, ez államforma az egyenlőséget gyakran inkább csak anyagi és külsőszerű, mint benső és eszményi módon valósítja meg. b) A demokratikus kormányban és törvényhozásban nem mindég az összesség valódi és szszzerű akarata, és a közérdek, hanem a pártok, a belvillongások közepette győztes néptöredékek szokott uralkodni, a mellynek következtében azután nem ritkán a legszentebb politikai és magánjogok sértetnek meg, és tapodtatnak lábbal⁹⁾. A democratianak, a mellyben a véletlen, a sorsesetleg olly nagy szerepet játszik, gyöngestátushatalma nem bír igen ellenszert a tömeg vad szenvedélyei és kitorései ellen, s mint minden organikailag nem rendezett hatalmak vagy tömegek úgy ezeknek hatalma és kirontásai is borzadalmasak lehetnek, a mellyek közepette jog és szabadság, műveltség és jóllét végenyészettel fenyegettetetik. c) Ámbár minden státus, mint Guizotot megjegyzi, felülről lefelé, nem pedig megfordítva kormányoztathatik czélszerűen, a democratia mégis ez utóbbi elvet akarja színleg, megvalósítani; ez pedig a kormányi és felsőbbbségi tekintélyt annyira megcsökkenti, annyira gyengíti, hogy az pusztas igazgatássá törpül, egy nagy község vagy üzlettársaság jellemét ölti magára, a mellyben a hatóság személyesítőji folytonos függőségben vannak, minden cselekvényeik intézkedéseik terveikben, a bizalmatlankodó tömeg ónsúlyu ellenőrzése, argusszemű felügyelése alatt állanak; s gyakran egyenesen tehetlenekké, hivatásuk betöltésére képtelenekké válnak¹⁰⁾⁻¹¹⁾. Legerősebb még a democratiaokban a törvényhozó testület, melly azonban ép ez erejének és hatalmának öntudatában igen könnyen avvali visszaélésre is vetemedhetik, s kötelmeit önkényével azonosítva, igen hamar kész pusztas kivánalmait törvényi erőre emelni, főleg miután se felfelé se lefelé korlátoknak alávétve nincsen, jelesül pedig a végrehajtó hatalom majdnem

puszta szolgálaként jelenkezik. Innen következik az hogy szükséges egy demokratiai törvényhozó testnek önmaga általi ellensúlyoztatása, a mi akkép fogatosítható, hogyha megosztatik, s két kamarára választatik szét!). e) A demokratia igen nagy hiánya az, hogy nagyon szeret generalizálni és centralisálni, hogy a proletarius elemeknek módfelett kedvez; s hogy a mértékfeletti mozgékony ság és változékony sági szellem, a melly benne uralkodik, az egész államrendszernek, s az összes államférfiúi tevékenységnek szükséges biztonságát, szilárdságát, folytonosságát csökkenti, s mint már a régiek is megjegyzek, az alkotmány valódi zsidvásárjává válik¹³). A gyakori választások, a szüntelen ingadozások és pártalakulatok közepette, nagyszerű vállalatok s államtervek kivitele lehetlenné válik; a puszta dics- és hivatalvágy túlnyomóvá iészen; a hatalomhoz! ragaszkodás a státusférfiakat a lenge népvéleményhezzi szolgálai simulásra készteni; a kormányzók és kormányzottak közötti különbszetesség majdnem végképeni hiánya, a rend és tekintély alapjait szüntelen veszélyezteti; s az örökös újítások és változtatások (res novas moliri) közepette az Egésznek erkölcsi és anyagi kötelékei módfelett meglazulnak és meggyengítnek (bellum omnium contra omnes); hacsak mindennek egy tekintélyes földbirtokos néprend, erős eleven közérzület és az erkölcsök és szokás hatalma, némi korlátokat nem szab. f) Hasonló hiánya a demokratianak, a választásoknál alapul szolgáló: fej szerinti szavazás-elv¹⁴) melly csak a puszta mennyiségre tekint, és a minőséget végkép ignorálja; eltekintve attól, hogy az egész választási és szavazási eljárás a demokratiaokban rendesen azon pártnak szerzi meg. a győzedelmet, a mellyik a legzajosabb, s eszközei megválasztásában a legkevesebb tekinteteljes szokott lenni, g) Matatja a szomorú (ó- és újkori) tapasztalás, hogy minden demokratiai állam csak az által tarthatja fenn magát, ha egy egész néposztályt a legnyomasztóbb szolgálai állapotra kényszeríti, s minden, még legszentebb emberjogaitól is megfosztja, b) A demokratiai államforma rendküli tehetségeket és kitűnőségeket nem igen bír eltűrni, a miért is túlnyomólag csak a középrend és a középerők számára alkotott állam-szerkezetnek nevezendő. A demokratia és az ennek alapul szolgáló egyenlőségelv túlbuzgó szószólói (mint legújabban maga Vacherot is elismerte), elfeledik azt, hogy az állam organikus természete és egész lényénél fogva az egyenlősítés túlhajtásának ellenzője, s hogy mint Roscher jól jegyzi meg, valamint nem vagyunk képesek egy erős házat puszta homokszemekből építeni, hanem kövek és gerendák is szükségesek ahhoz, ép olly kevéssé állíthatunk fel tartós státusépületet puszta egyének, egészen egyforma polgárelemekből. Illy államban a nép ugyanis nem egyéb mint egy nagy s összefüggés nélküli embertömeg, egy porrá zúzott egyén halmaz, mellynek semmi morális összetartó kapcsa és közege nincsen. – Ép így tévednek igen nagyon másfelől azok, a kik a népsouveranitási elvet végleteleg

vívén, a democratia és köztársaság egyik fő elvének a néprei hivatkozást ajánlják. Legyen elég e tekintetben Schützenbergerre, Frankhon meghatározottabb republikánus államtudósai egyikére hivatkoznunk, a ki azt mondja: a néprei hivatkozás (appel au peuple) nem demokratikus hanem demagogikus eszköz, melly semmiféle rendezett államkormányval meg nem fér. Delegálni ugyanis a legislativ hatalmat s fenntartani magunknak a hozott törvények eltörlési jogát; delegálni a politikai hatalmat és fenntartani a nemengedelmeskedési jogot; stb. ez képtelenség, ez maga az anarchia! ¹⁴⁾ A democratianak hiányzik rendesen magasabb szellemiebb iránya; a tudományok, a művészetek, az életet nemesbítő s finomító közegek benne ismeretlenek vagy nagyobb figyelemre nem méltattatnak; valamint magukban az erkölcsök a szokások és életmódban sem találhatók fel azon elemek, a mellyek egy valódi jog- és culturállamban főfő kellékek és ismerjeleknek tartatnak ¹⁵⁾. k) Mindez együvéfoglalva és összevetve avval, hogy az „egyenlőség” elvének pusztá külleges megvalósítása; a sokszor szívtelen háládatlan szeszélyes és könyörtelen tömegnek roppant hatalma ¹⁶⁾; a legnyomasztóbb türelmetlenségnek zsarnoksága ¹⁷⁾; minden nagynek és nemesnek sárbarántása, s egyáltalában az egy néperőnek korlátlan uralma: a democratiai államforma szabályszerű tüneményei közé tartozik: azon megismerésre vezetend, hogy igen is óvakodnunk kell, ezen státusformát hibátlannak és nagyon kívánatosnak tartani, s hogy némileg igaza volt Toquevillenek ¹⁸⁾ midőn azt monda hosszas és lelkiismeretes tanulmányai végén: hogy a democratianak teljes s minden következményeivel! megvalósulása, oly nemét az elnyomatásnak volna képes előidézni, a millyen még sehol, sem az ó- sem az újkorban nem ismertett és nem létezett!

III. Vonjuk le a mondottakból az eredményeket. – A Democratianak mint államformának jogszerűségét egyáltalában és czélszerűségét egyes álladalmakra nézve különösen, kétségbe vonni nem lehet ¹⁹⁾. De csak is ott valósítható meg, és számolhat tartandóságra, a hol a nemzet jellemében, társadalmi institutióiban és viszonyaiban, erős középrendben, nem nagy vagyons- műveltségi egyenlőtlenségben, a nép törvénytiszteletében, világnézetében, meg ipari állapotáiban: a hozzá megkívántatott föltételek és előzmények megvannak ²⁰⁾, e mellett pedig a nép morális ereje, meleg honszeretete, értelmisége, higgadt lelkülete, hagyományos tisztasági erényei s egészséges socialis és birtoki viszonyai, annak támaszul és biztosítékul szolgálják; és a népelem korlátlan uralma, czélszerűen elrendezett egyensúlyozási az az conservativ elemek és intézmények által, mérsékeltetik ²¹⁾. Ha e szerint nagyon is tévelyesnek és félszegnek kell tartanunk azon nézetet, a melly a respublikát az egyedüli jogszerű és tökéletes státusformának nyilvánítja, nem szabad másfelől azokhoz sem szegődnünk, a kik figyelembe nem véve egyes népek, műveltségfokok, és országok

praktikus viszonyait, és sajátzerű helyzeteit²²⁾, a köztársaság felett föltétlenül pálczát törnek, s demagógiával és anarchiával, vagy ép coramunismussal ugyanazonosítják. Ránk, Európa cultúrnépeire nézve korunkban a Respublikái államforma szükségtelen, sőt több fontos okoknál fogva, egyenesen veszélyesnek nyilvánítandó, annyival is inkább, mivel egy igazi, s széles népszabadsági alapokon nyugvó alkotmányos képviseleti Egyeduralom minden respublikái előnyöket magába fogadhat, s minden árnyoldalaitól a democratiának, magát mentten tartani képes²³⁾. Es itt keresendő napjainkban tényleg' tulajdonképeni jogossága és czélszerűsége a demarchiai elemnek (nem democr. Államformának) a mely, mint már fentebb is megérintők, a szabadság s egyenlőség fennhangú követelésével, mint századunk egyik legjellemzőbb vonása²⁴⁾, és öszhangban újkori társadalmi ipari és szellemi culturirányainkkal: a monarchikus és aristokratikus elem mellett (nem felett) a politikai népvilágban elismertetést követel; s ha feltalálja, nem a thrónok megingatása és veszélyeztetése, hanem inkább megszilárdítására és biztosítására szolgáland²⁵⁾; s az egyedüli ut és eszköz arra, hogy monarchikus alapokon a rend és szabadság, a conservatismus és progressismus, a tekintély és az észelviség, a fejedelmi és népi érdek, szerencsés harmóniába és kapcsolatba hozattathassék²⁶⁾. Ne felejtjük e tekintetben soha Montalembertnek, Frankhon legnagyobb lángelméi egyikének e gyönyörű szavait: „le Progrès de la Démocratie est le fait dominant de la Société moderne! mais c'en est aussi le danger suprême. Contenir et régler la démocratie sans l'avilir; l'organiser en monarchie tempérée et en république conservatrice, tel est le Problème de notre siècle; mais ce problème n'a été pas encore résolu nulle part²⁷⁾ - ²⁸⁾ - ²⁹⁾!”

¹⁾ Megjegyezzük, hogy a legközelebbi fejezetben a demarchiai elvek és eszmékről még tüzetesen leendő szó, jelesül azokból, mivel az aristokratikus eszmék és elvekkeli egybevetése mind e két államformának lényegére és jellemére fényes világot áraszt.

²⁾ Mi itt mint a természetbúvár úgy járunk el, és, „sine ira et studio” úgy eseteljük a Democratiát a mint az életben és történelemben nyilvánul, s ellenségéi vagy barátjai által jellemezzetük.

³⁾ V. ö. Roček: Staatslexikon. Art.: Demokratisches Princip.

⁴⁾ V. o. Camp: Democracy, cz. műnk. 39-45. 54. 163. 168. 169. lapj. és Machiavelli: Discorsi. I. 29. 58. 59. és II. 2. meg III. 1.9.

⁵⁾ Magaburk a demarchia oly hatalmas ellensége azt mondja: „a hol a Nép tekintélye abszolút, ott a hatalomöntudat is nagyobb abban. Minden nagy intézkedésekben önmaga eszköze, míg a fejedelem mindig másokra szorul” stb.

⁶⁾ Eltekintve attól, hogy kivált védelem tekintetében e katonarendszer óriási hatályú és nyomatékú közeg.

⁷⁾ Aristoteles (Pol. IV. cap. 4.) szépen utal arra, hogy a jó Demarchia a valódi törvényuralom. Újabbkorban Kantnál leljük ismét különösen ez eszmét.

⁸⁾ Hogy a köztársaság nagy jeleinek et hoz elő, tudjuk a történelemből. P f i z e r : Gedanken etc. 341-342. lap.

⁹⁾ Hogy ügyes demagógok játszólapdájává is könnyen válhatik ez államformánál a nép, említeni se kell. Szépen mondja már P l a t o , hogy ekkor a Nepáliamból vagy Sz ó n o k - M o n a r c h i a vagy Szónok-Ty r a n n i s leszén.

¹⁰⁾ G u i z o t „Démocratie, en France” cz. m. azt mondja hogy a Democratia az embertermészet minden jó és minden rossz elemeit fölébreszti és kifejti, s majd teremtésre majd rombolásra irányozza.

¹¹⁾ így például a külügyek sikeres vezénylete illy viszonyok közepette nem is igen gondolható; ha t. i. a nép arra közvetlen befolyást akar gyakorolni. I. E ö t v ö s : I. 430-431. és B l u n t s c h l i : Staatswörterb. II. 707. 1.

¹²⁾ Ezt maguk az amerikai republikánusok is elismerik, így például S t o r y : Commentaries on the Constitution. 230. s k. I. Kent: Commentaries. 208-209. s k. A d a m s : Defense of Amer. Constitution. többh. és W i l l s o n : Law-Lectures 393-405. mega „Federalist” Nr. 22.

¹³⁾ L. R ö d e r : Politik des Rechts. 235-236.1. Ide vonatkoznak a nagy angol státusfőrfű B ü r k e e szavai: „The commonwealth itself would in a few generations crumble away, be disconnected into the dust and powder of individuality and at length dispersed to all the winds of heaven,” és T o q u e v i l l e : L'ancien régime, pag. 271.

¹⁴⁾ Ezt, már A r i s t o t e l e s is roszalá (Lib. III. cap. 6.) hol azt mondja, „hogy a tudatlannak s műveletlennek ép annyi jog adatik a közügyek elintézésére befolyni mint a műveltek” és Lib. IV. cap. 4. – B l u n t s c h l i szerint ezen akkép lehetne segíteni ha a fejszerinti szavazás mellett figyelem fordítatnék arra is, hogy biztosítékok szerethetessenek a végül, hogy a k i t ű n ő b b e k eleme szinte illőleg képviselve legyen. I. annak Közjogát. 184. lap.

¹⁵⁾ Sok idetartozó classikus fejtegetések találhatók T o q u e v i l l e munkája két vagy három utolsó részében.

¹⁶⁾ Mindezt igen találóan kiemeli S z é c h é n y i : Világ. 395. B. E ö t v ö s : I. 273. 295. 447. s P f i z e r (id. m. 380. ff.) még annak háládatlanságára is utal; – nem említve, a megvesztegetés veszélyeit is.

¹⁷⁾ A m i n o r i t á s o k n a k legszívtelenebb elnyomatása egyike a democratia leggyakrabban előforduló jellemvonásainak. P f i z e r ezt „Gleichheitsdespotismusnak” nevezi; s E ö t v ö s igen találón jegyzi meg (I. 286.): mi egyes zsarnokok ellenében erény gyanánt magasztaltatik, minden ellenállás a j o g t a l a n h a t a l o m ellen, itt így tűnik fel, mint bűn stb.

¹⁸⁾ V. ö. munkája V. rész 5. és 6. fejezetét. Azután M o n t a l e r n b e r t : De l'Avenir politique de l'Angleterre (1854.) cz. művét pag. 35-40. hol a democratia árnyoldalait eseteli.

¹⁹⁾ Gondoljunk csak az E j a m e r i k a i Unióra, a S c h w e i t z r a stb. a hol már az összes társadalmi históriai ipari és műveltségi viszonyok épúgy mint a népszellem ezt követelik. Ezt többhelyütt elismeri a conservativ irányú B l u n t s c h l i , S i s m o n d i , M o h l , G u i z o t , S t u a r t M i l l és több más államtudós.

²⁰⁾ Maga a democratia-republikánus S c h ü t z é n b e r g e r (id. munk. II. 172.) is egyenesen követeli ezt; míg a túlzó C a m p (id. m. 167.) a Respublikát egyedüli s abszolútökélyű s minden népekre alkalmazható státusformának nevezi. Ép így P r o u d h o n i s a k i azonban, „Confessions d'un révolutionnaire”, cz. munkájában illy badar definitioját állítja fel a democratianak: „La Démocratie est l'Abolition de tous les pouvoirs spirituels et temporels, législatives, executives, judiciaires etc. (pag. 24.) I. még T ü r k h e i m : Verfassungspolitik, pag. 100.

²¹⁾ B l u n t s c h l i azt mondja: Die Republik ist fähig ein bedeutendes Maas von Wohl-

fahrt und Glück über ein kleines oder junges Volk auszubreiten, aber nicht fähig eine grosse und reiche Nation zu befriedigen! (?) Staatsrecht. 186. 1.

²⁵⁾ Így például föderatív államokban, a hol egy közös fő s egy általában megnyugtató monarchikus alkotmány, meg nem valószínűsíthető, előbb lehet jövője a köztársasági elvnek mint egyebütt, – Tagadja annak kivihetőségét Garnier: *Morale Sociale*. (1857.) Könyv IV. és némileg Gróf Széchényi: *Kelet Népe*. 179. lapj.

²⁵⁾ Ezt a népelemi elven alapuló egyeduralom eszméjét már Aristotelcsnél is találjuk. (Lib. III. 10-11. fej.) Egyik tudományos előharcosa Sismondi (id. m.) és Pinheiro-Ferreira a „Principes du droit public” cz. mű szerzője.

²⁴⁾ Ide alkalmazhatók Pfizere szavai: „der eigentliche Zauber republikanischer Freiheit liegt nicht in der thatsächlichen Gleichheit Aller, oder in der Herrschaft der Gemeinheit, sondern in dem Bewusstsein, dass Jeder, weil er unter Gleichen lebt, den Blick so frei und weit erheben darf, als sein Auge trägt, dass er im höchsten Aufschwünge durch Flöherstehende nicht gehemmt ist, und sich nicht beugen muss vor innerem Unwerth in bloss äusserer Bevorzugung. Es ist die Hoheit der Démocratie, die Geister wachsen und erstarken zu lassen, unzerdrückt und ungeknickt von jenen Demüthigungen, die im unfreien Staat Uebermuth und Herrschers-Willkühr bereitet” stb. (Gedanken. I. 341-342.) Ugyan illy formán nyilatkozott Guizot (*Des Moyens du Gouvernement*. 1821. Chap. L'Egalité-ben) és nálunk nem rég Szalay.

²⁵⁾ Jól mutatja meg ezt a conservatív szellemű státustudós Bluntschli: *Staatswörterbuch*. II. köt. 712. 1. és Rotteck: *Staatslexikon*. Art.: demokr. Princip. végén.

²⁶⁾ Illy értelemben fogták eddig fel a Democratiaát és a népszabadságon nyugvó Monarchia eszméjét, hazánk legnagyobb státüsférfiai és publicistái: Kőlcsey és Deák, Széchényi és Szalay, Eötvös és Csengén'.

²⁷⁾ L. Montalembert classicus dolgozatát: „De l'avenir politique d'Angleterre. Ch. IV. – a hol azután a jó és a rossz democratia elveit egyenként is taglalgatja.

²⁸⁾ Jól mondja egyébiránt Dollfus (Liberté et centralisation cz. m. 167. 1.) hogy a valódi democratia csak akkor honosítható meg, ha az alsó néposztályt erkölcsileg és szellemileg fölemeljük, értelmiségét, anyagi helyzetét elősegítjük stb.

²⁹⁾ A mostani francia autocratikus kormány democratiai áljelleméről, gunyolólág szóll Toqueville: *Ancien Régime et la Revolut.* 271. 1. és Vacherot: *La Démocratie* cz. m. 9-40. 1.,

IV. Fejezet, Az Aristocratiai Államforma *).

39. §.

Az aristocratia általában, annak történeti szereplése, jelleme és szerkezete ¹⁾).

I. Aristocratianak, vagy Kitünök, Főrendnek, Jobbak uralmának, azon státüsformát nevezzük, a mellyben az országlat és a főhatalom önjogulag a kevés és kiváltságosított kitünöknél vagon, és azok által gyakoroltatik²⁾. Az „Aristokratia” illy értelemben, úgy mint az már a régi Görögöknél is tekintetett, a Jobbaknak, a Jeseeknek, a Kitünöknök kormánylatát és uralkodását jelenti, és ellentétele a Democratianak, a hol

a főhatalom a népnél, és az egyeduralomnak, a hol a főhatalom a monarchánál vagyon. – De van az Aristocratiának még egy más, némelly tekintetben, tágabb értelme; tudni illik az, hogy néha Aristocratiának nevezzük egyáltalában magát valamely országban vagy álladalomban található főrendű, születés, nagybirtok, hatalombefolyás által kitünő, néposztályt³⁾; eltekintve a státusformától, úgy hogy illy értelemben nemcsak a monarchiában hanem még magában a democratiában is lehet Aristocratiáról illetőleg egy az aristocratia érdekeit elveit stb. képviselő aristokratikus elemről szólni⁴⁾.

Mi e helyütt kitünőleg az Aristocratiával mint külön státusformával foglalkozván, legegőbb is azon tulajdonok és kellékekre fordítjuk figyelmünket, a melyeknél fogva, az Aristocratia valamely státusban az uralkodásra magát feljogosítva tartja, vagy feljogosítottnak tartathatik. E tekintetben azonban határozott ismérvek fel nem igen állíthatók, mert e tulajdonok és kellékek nem mindenütt ugyanazok; s majd ebben majd amabban az iránybani kitünőség és jélességen alapszanak. – A történelem vezetése mellett egyébiránt a következő históriai előnyöket találjuk, a melyekre a történeti Aristocratiák rendesen hivatkoznak, a) Ne mes b származás vagy nemesb faj egyáltalában; némileg egyértelmű örökletes aristocratiával. b) Politikai kitünőség, méltóságok, magas hivatalok és tisztségek alapján; melly tekintetben némileg választási Aristocratiáról szóllhatni, a mennyiben itt mindég szükségkép bizonyos megválasztás stb. föltételeztetik. c) Élemedett Kor s vele kapcsolatban állótapasztatbőség és bölcseség. d) Gazdagság, nagy birtok, tulajdonkép Föld- vagy Pénzaristocratia, az az Plutocratia. Ez utóbbi annyiban mindenestre legkevésbbé díszes és nemes forma, a mennyiben a kitünőséget, nem személyi kitünőségre, hanem pusztá anyagi javakra, gazdaszati tényezőkre alapítja; habár igaz az is, hogy a nagy birtok és pénz-erő, rendesen a társadalmi befolyásnak a műveltségnek a szabadabb ön-állóbb mozgalomnak főfő emeltyűje és biztosítéka, s hogy például a kiterjedt földbirtok igen nagy mértékben képes a nemes családokat az ékt és társadalmi hierarcha magaslatain fenntartani, s az egész állam- és iparéletre jótékony befolyásukat megalapítani⁵⁾.

Az Aristocratiának elfajulásaival is találkozunk a történetekben. Ez elfajulást rendesen Oligarchiának hívjuk, a melynek lényege abban áll, hogy egykét aristokratikus család vagy egyén a főhatalmat egészen kezeibe keríti, és azt önhaszna s magáncéljai érdekében gyakorolja; - inig Timokratiáról akkor szóllunk, midőn néhány gazdagok ragadják magukhoz a hatalmat és gyakorolnak határozó befolyást a kormányzatra. Az Oligarchiának ép úgy mint a Timokratiának az a jellemvonása, hogy azon kitünőség, melly egykor a Jelesbek uralmát megalapította, lassanként kiveszvé, az eszmei és a tényleges aristokratia egymásnak ellen-

mond; az az a szó valódi értelmében Aristocratiának létezni megszűnik. II. A mi az Aristocratiának a történetben szereplését illeti ⁶⁾, e tekintetben azt mondhatjuk, hogy magasabb fejlettségre az csak Európában, és pedig egyfelől a Rómaiaknál, másfelől az Angoloknál, a Germánoknál és nálunk Magyaroknál jutott. Az őskélet, daczára a Brahmaismusnak Indiában, és a papi kastáknak Aegyiptomban, a valódi aristokratiai elemet teljes megvalósulásra hozni nem tudta. Fényesb példáját látjuk ellenben az Aristocratiának Spártában, Krétában, meg kitűnőleg Carthagóban, a hol az aristokratiai elem legelőször kezdett nagyszerűsége és politikai nyomtatékában jelentkezni. Romában a köztársaságot látjuk aristokratikus elemeken nyugodni; és nem hibázunk, ha azt állítjuk, hogy a római respublica nem vala más, mint a legnagyobb Aristocratiának, melyet még valaha a világ látott. Az újkori angol és magyar aristocratiát kivéve, sehose látjuk az álladalom és társaság szerkezetében az aristokratiai elemet olly jelentékeny, de egyszersmind fényes s jótékony szerepet viselni mint (legalább egy darab ideig) a világurainak státusában; sehose látjuk a politikai érdemet, és a nemzeti kitűnőséget annyira a főrendűség alapelveként elfogadva és érvényre emelve mint Romában⁷⁾. A frank és német aristocratiának épúgy mint az olasz és a francia, saját szerű történeti szerepet viselt a középkor és az újkor folyamában (az utóbbi jelesül a nagy forradalomig a múlt századnak végén), különböző viszályok és viszontagságok közepette; de a mi a tulajdonképeni aristokratikus államformával bíró országokat illeti, e tekintetben csak a Velencei státus, és másfelől a tizenharmadik század óta a Németbirodalom szolgál például ⁸⁾. Jelenleg egy tulajdonképen úgy nevezhető aristokratiai -státusforma nem létezik, de az aristokratiai elem azért meg nem semmisült, vagy hatálytalanná nem vált, sőt ép korunk összes irányai és állapotainál fogva, annak új, a kor szellemével s változott társadalmi gazdasági és műveltségi viszonyaival, öszhangban álló szervezését és alakulását, a század legfontosb feladatai egyikének kell tartanunk!

A mi végre szerkezetét egy aristokratiai státusnak illeti, ez annyiban a mennyiben egyeduralomról itt szó nem lehet, polyarchiai jellemmel bír. A kormányt s állam vezényletet: vagy a jogosultak összesége egy gyűlésben foganatosíthatja; vagy pedig szükségesnek mutatkozhatik a felosztás egy nagy és egy kis Tanácsra, a mely esetben az utóbbinak feladata a legfőbb igazgatás, a külfölddeli érintkezés, az ügyek előkészítése volna; míg a nagy tanács kiválólag a törvényhozás, a hivatalok betöltése, s a Ívül- és belső státusélethez illető nagyobb fontosságú közügyekbeni intézkedés- és határozással foglalkoznék. Egy jellemző vonása minden aristokratiai álladalomnak az, hogy részint a közdolgozók elintézésébeni gyakorlat, részint a politikai megbízhatóság tekintetében, minden nevezetesb s befolyásosb méltóságok és hivatalok csak aristokratikus családbóli egyé-

nekkel láttathatnak el; míg másfelől a netán szükségesnek mutakozó kijelölése egy egyesnek a kormány főnökéül, csak úgy történhetik, hogy az e méltóságot mindenkor csak ideiglenesen nem pedig örökletesen bírja, mert ez által az aristokratia igen könnyen alakulhatna át monarchiává, kivált hogyha az illető államelnök a nép egyéb osztályaiban hathatós támogatás- és sympathiákra számíthatna. Egyébiránt az aristocratiában is megvolnának számos institúciói a jogállamnak valósíthatók, sőt még maga a népképviseleti elvnek fogantatavétele sem ellenkeznék ép föltétlenül annak lényegével; ámbár nem lehet félreismeri azt, hogy igen igen nyomós eszélyi okok szóllanak ellene; mert minden illynemű intézmény későbbkorább csak arra vezethetne, hogy a demokratikus elem az aristokratikus elemmel összeközödná, harezba elegyednék, sőt azt tán végkép megbuktatni is lenne képes.

¹⁾ V.o. Aristoteles: Polit. többhelyütt. Montesquieu: I. 3. II. 4. Bodin: Six Livres de la Republique. II. 6. Türkheim: Verfassungspolitik. I. 125-148. H. Passy: De l'Aristocratie cons. dans ses rapports avec les progrès de la Civilisation. (1826.) Barante: De l'Aristocratie et des communes. (L821.) Sismondi: Etudes. 285-328. Paolo Sarpi: Memoria sul governo del stato. (a 16. századból.) Brougham: Political Philosophy. II. k. Gagern: Sittengeschichte. II. köt. Bluntschli: Staatsrecht. 186-202. Ugyanattól: Staatswörterbuch. I. 332-342. Zachariae: Vom Staate. III. 173. ff. Röder: Politik des Rechts. 238-273. Föleg pedig Roscher: Naturlehre der Staatsformen. Zweiter Abschnitt.

²⁾ Tehát mintegy souveranitás joggal bírnak.

³⁾ Így azután a Nemesség is benne fog foglaltatni, legalább a felsőbb.

⁴⁾ Legtágabb értelemben az Aristocratie egyenes ellentétele a demokratianak, mely lényegileg az egyenlőség elven alapszik, míg amaz ennek az elvnek ép ellentétele. I. a következő §.

⁵⁾ Rose her az Aristokratiai státusfarmát így definiálván: „die Souveränität gehört der einen Klasse an, in die der Eintritt noch durch andere Eigenschaften als politisches Verdienst bedingt wird”, – azt teszi hozzá, hogy szellemi és érdemi Aristokratia minden jó monarchiában is fog találkozni. – Ugyan itt a p é n z oligarchiát is ecsetelvén, azt a proletariátus természetes követőjének nevezi, s azt mondja „hogy az aristokratia minden ányoldalait, – annak fényoldalait nélkül mutatja fel.” Nec ulla deformior species est Civitatis quam illa, in qua opulentissimi optimi putantur”, monda már Cicero De Republ. I. 34. I. még Türkheim: id. m. művet. pag. 133.

⁶⁾ Több idevonatkozó észrevételeket már fentebb adtunk a Förendü néposztály jellemzésénél a §. 26-ban mellynek a jelen fejezet sok tekintetben kiegészítését képezi. I. egyébiránt Bluntschli alapos fejtegetéseit az európai aristokratia és förend történeti állapotairól „Közjogának” 59-82. és 186-202. lapján.

⁷⁾ Hogy milly szellem és nézet uralkodott e tekintetben Octavianus Augustus korában, kitetszik Macenas gyönyörű beszédjéből a császárhoz e tárgy felett. I. Diocasius. 52. szakaszát.

⁸⁾ Az angol aristokratiáról szépen mutatja meg Bluntschli és legújában kitünőleg G n e i s t: (Verfassungs- und Verwaltungsrecht Englands. 2. köt. többhelyütt) hogy mindenkor sem előtt tartotta azon elvet, hogy egyszersmind nemzeti testület mellynek hivatása a közérdek, s az általános nemzetboldogság minden módoni előmozdítása, föleg pedig

a népszabadságjogok védelmezése és megszilárdítása; s hogy az angolok politikai szabadsága (ép úgy mint a mienk magyaroké, a magyar aristocratiának) kitűnőleg és nagyrészen az angol aristocratiának a műve. Jól mondja Montalembert az angol aristocratiáról: „voilà donc une aristocratie constituée sur la base la plus solide, celle des Services rendus à la chose publique. Elle a conservé tout ce que l'Aristocratie pouvait et devait conserver – elle est restée libre et souveraine etc.” (Avenir Politique de l'Angleterre. Chap. V.)

40. §.

Az aristocratiái és democratiai eszmék és elvek ellentétele.

I. Miután az eddigiekben már a democratiának ép úgy mint az aristocratiának lényegét és természetét tüzetesebben megismertettük, nem létszen felesleges e két főfontosságú státuselemet egymással egyidejűleg és összehasonlítva szemügyre venni, hogy ez úton is annak jellemét és szerepét a politikai társadalomszerkezetben közelebről méltányolni megtanuljuk. Mindenekelőtt megkell jegyeznünk azt, hogy azon esetben, a midőn az aristocratikus és demokratikus elvek és eszmék karöltve a monarchia ellen fordulnak, mindketten republikánusoknak hivattnak; míg másfelől szinte mindketten a monarchiái státusformának alárendelve, annak körében egymással küzdelemben állhatnak; vagy végre a respublikában szinte egymással ellentétben, lét és befolyásért tusakodhatnak; a mint azt a jelenkori státusélet, az európai szárazföld monarchikus álladalmában, a britt sziget aristocratikus jellemű országában, meg az Éjamerikai és Helvetiai demokratikus státusokban, tanúsítja. – A mi tehát a demokratikus és aristocratikus eszmék és elvek ellentétét különösen illeti, ez a következőkből tűnik ki leginkább, a) A demokratikus politika az emberek egyenlőségét, és így az állampolgárokét is, mint a természet alaptörvényét s a státusélet egyik főfő szabályát tekinti; míg az aristocratikus politika a közrend és államszerkezet alapzatát az emberek és polgárok természetes egyenlőtlenségében véli rejleni. A democratia jelszava e szerint „valamennyi polgár jogegyenlősége;” az aristocratiáé pedig: „A kitűnőbbek felsőbb-sége!” A demokraták azt mondják „szüntettségük meg minden előjog és kiváltság; minden honpolgárnak adassék hason jog és hason rész a közügyvezetésben; – az aristokraták ellenben így szöllanak: a jelesebb polgároknak több jogokat; nem a műveletlen tömeget, hanem a kitűnőbbeket illeti a közdolgok elintézésébe befolyás, b) A második alaptörvény, melyet a demokraták felállítanak ez „a mit a polgárok többsége akar, az a nép- vagy közakarát érvényével bírjon; s a kisebbségnek alája kell magát vetni a majoritásnak.” Az aristokraták ellenben azt mondják: a jobb kisebbség felett nem szabad a rosszabb minőségű majoritásnak uralkodnia; nem a szám, hanem az erény a döntő; nem a mennyiség hanem a minőségre kell mindenekefelett tekinteni az álladalomban. c) Egy tisztán democratiai elv továbbá az, hogy hivatalok és méltóságok min-

denki előtt nyitva állanak; – míg az aristocratia azt mondja a tudatlan és durva tömeg a hivatalok és méltóságoktól távoltartandó; s csak igazán kitűnő egyéniségek alkalmazandók és ruházandók fel azokkal, d) A gyakori változása azon személyeknek, kiknek kezeiben a közhatalom és hivatalok léteznek, demokratikus; ellenben a méltóságok tartan dósága, folytonossága, egyenesen aristokratikus intézmény. – e) Az aristocratia lényegében fekszik az Autoritás iránti hódolat, a hagyományok tisztelete, az érdekek és intézmények maradandósága stb.; a democratiának lényege ellenben az autoritásnak és hagyománynak kevésbévétele; a változatosság és a szabad mozgás követelése, a progressió és haladás, f) Az autoritás és a méltóságok fénye s külső fölléptének főnnszerűsége és pompája szinte lényegileg aristokratikus jellemvonás; míg a democratia mindettől gondosan óvakodik, sőt egyenesen idegenkedik is, mivel félti az egyenlőségi elvet, s veszélyeztettnak hiszi ez által a szabadságot. - g) Valamint a forma külső méltósága, úgy a személyi becsület mindenkor az, a melly tekintetében aristokratikus jellemek egyáltalában finom érzéket és vonzódást mutatnak; a democratia azonban, habár nem közönbös is e tekintetben, de mindenkor csak kiválólag az általános ember és népbecsületre helyzi a súlyt és elhanyagolja vagy ép gyűlöli minden becsületi rangfokozatokat és pusztá külsőségeket.

II. Már e néhány vonásból is kitetszik, milly éles milly valóban metsző ellentét uralkodik e két eszme és elvkör között; de egyszersmind az is, hogy egyiksem felel meg teljesen egy eszményibb valóban humánus és kulturai államrend igényeinek, s hogy mindegyiknek igaza van ugyan, de csak bizonyos pontig, azon túl pedig egyáltalában félszeg és igaztalan marad. Egyik is másik is bír tagadhatlan jogosultsággal és jelentőséggel a társadalomban, de mindkettő tévelyekbe merül, midőn vak egyoldalúságban, a megismert féligazságúak mindigazon egy irányban tekintetlenül utána tör, és azt végletekig viszi. így hogy csak egyikét momentumra utaljunk. Vessük szeméinket a democraták által követelt absolut jog-egyenlőségre s azt találjuk, hogy ez elvnek kétségbevonhatatlan jogosultsága az embertermészet egyetemessége és közösségében megvan; de ha a szinte kétségbevonhatatlan különbségeket figyelembe nem vesszük, tulajdonkép a státus eszméjéhez se juthatunk el, melly bizonyos megkülönböztetéseket szükségszerűleg magával hoz. De nemkevésbé hamis úton járdáinak az aristocraták. Mert ha igaz is elvontan tekintve a dolgot, azon elvük, hogy a jobbak, az érdemesbek folyjanak be a közdolgok elintézésére, elfelejtik másfelől azt, hogy a polgárok mindegyike, ugyanazon közös embertermészettel bír, hogy a státus mindenekfelett egy minden tagot magában ölelő közület és nem Jobbak és Nemtelenebbek társasága; s hogy ép akkor, midőn a népet, az alattok állókat gögösen lenézik, s mintegy jótalanoknak tekintik, önmaguk alatt semmisítik meg az alapot, s követel-

nek olly előnyöket és kedvezményeket, mellyek csak a legnyomasztóbb kiváltságok és szabadalmazásoknak lehetnek folyományai! – Vegyünk egymás elvet, például a hivatalképrességét; itt is ugyanezen egyoldalúsággal fogunk mind a két fél részéről találkozni, a mennyiben az egyiknek elve szerint, ha végletekig vitetik, az érdemtelenség, a tudatlanság és a jellemtelenség is igényt tarthatnak a tisztségekre, a másiknak elve nyomán pedig minden hivatal csak néhány kevesek valódi privilégiuma és monopóliumává válnék. Innen van, hogy a modern államjognak- és politikának arra kell törekednie, hogy minden egyes iránynak hiányait és ílérszégeit mellőzze, jó és jogos oldalait pedig kapcsolatba hozza. Az utóbb- említett pont tekintetében tehát például ezt ollykép fogatosíthatja, ha ezen elvet állítja fel „A pálya, a közhivatalok és tisztségekhez, minden polgárnak nyitva áll; de célhoz csak az juthat, a ki magát arra érdemesnek tanúsítja.” – A mi végre az autoritás és a szabadsági elvet illeti, erre nézve is mindkettő az említett nézetek közöl hiányos; az egyik a mennyiben kizárólag mindent az autoritás, a hagyomány és a história alapján, a másik pedig mindent a pusztá szabadság, a napi hullám zat, az örökös mozgalom, tekintélymegtagadás, és az állhatatlanság szerint akar intézni. Az igazság mint fentebb, úgy itt is a középben lévén keresendő, a mennyiben ép- és egészséges államéletben autoritás és szabadság, nyugvás és mozgás, conservatismus és reform, egyforma szükségességű elem, s egyik a másiknak csak nélkülözhetetlen kiegészítése, teljesítése és biztosítóka¹⁾.

¹⁾ V. ö. különösen Bluntschli: Deutsches Staatswörterbuch. í. köt. 335-342.

41. §.

Az aristocratia fény- és árnyoldalai, s korunkbani jelentősége.

I. Vessünk végezetül egy pillantást az aristocratia fény- és árnyoldalaira; és jelöljük ki azon főelveket, a mellyek korunkbani szerepe és a státusélet rendszerében! állása tekintetében egyáltalában szem előtt tartandók. – Az Aristocratia mellett, hogyha kivált az elnevezésének megfelelő, az az igazán a legjelesbek és legjobbak uralmának jelentésében vétetik, mindenekelőtt az szóll, hogy általa a státus külső fennsége és méltósága kitünő mértékben emeltetik, a közintézményi formák meg-nemesíttetnek, és az állami autoritás megszilárdítatik. Az aristocratia nemes öntudalmát, büszkeségét a státusba is beoltja¹⁾, s ez által igen előnyösen különbözik a democratiától, melly nagyon sokszor felsőbb-ség ét, sőt magát a státust is sárba rántja. – Egy másik fény oldala az aristocratianak az, hogy az államélet tulajdonképeni fenntartó és a szó

nemes értelmében conservativ elemét képezi; a miért is politikája sohase túlhajtó, sohase forradalmi, valamint csak benne és általa lelhetni is fel egyik fő támaszát és biztosítékát századok szentesítette nemzeti hagyományok és intézményeknek ²⁾. – A aristocratiai elem rejti legtöbb államokban magában a fensőbb státusférfaik tapintatot és ügyelvezetési képességet; benne bírja a nép a jogszolgáltatás és bíraskodás kitűnő, meg nem vesztegethető, függetlenül ítélő közlőnyeit, valamint azon főfontosságú államtényezőket is, melly vak szenvedélyességben egyhamar fölnera pattan; a nyervágy, haszonlesés mételetől távol áll; s könnyelmű elhamarkodás s meggondolatlansággal, mint azt a democratia tenni szokta, a státust vagy annak legfőbb javait kockára nem teszi. – Az aristocratiai elem mint már Montesquieu és Filangieri is megjegyzé, igen helyes és biztos ellensúlyozója a politikai életszerzetben egyfelől a monarchiái, másfelől a democratiai elem túlsapongásainak, a mennyiben önállósága, anyag és társadalmi függetlensége és tekintélye által, képessé válik, amazti hatalomkorlátaira figyelmeztetni, emennek kicsapongásai és túlzásainak gátokat elébe vetni; – adandó alkalmakkor pedig mindég azon elemhez szegődni, a melly a másik által enyészettel fenyegettetvén, a túlnyomó erő által illynemű támogatás nélkül tényleg tönkre tétethetnek, a mi már csak azért is veszélyes lehetne, mivel az erőszakos rázkódtatás közepette, maga a státus is végveszélybe ejtethetnék ³⁾.

De nem kevesebbé kétségbevonhatlanok az Aristocratiának (akár mint státusformát, akár mint államelemet tekintsük) árnyoldalai és hiányai is⁴⁾. Legelőször jelesen nem lehet tagadni, hogy igen gyakran gögös elzárkózottságban, az Aristokratia a nép többi részeire és elemeire csak megvetőleg tekintte le, s nem méltányolva az emberméltóságot a legnagyobb elnyomás sőt kegyetlenkedésre is vetemült. (Gondoljunk csak a spártaiak, s velenceiekre, meg némelly angol nagy földbirtokosok eljárására irhoni bérlőik ellen.) Ép így köztudomású dolog, hogy az Aristokratia (kivált mint státusforma) a közügyek kezelésének legnagyobb titokbantartása; a nyilvánosság féltékeny kizárása; minden alsóbbrendűek magasb törekvésének akadályozása vagy lenézése; a népnek, sőt öntagjainak folytonos kikémlelésére van utalva; hogy conservatismusa sokszor poshadássá, a haladástól megátalkodott idegenkedéssé válik; s hogy a közjó és közboldogság nem a nemzet egyeteme és összesége, hanem gyakran csak az aristokratikus osztály érdekével azonosítatik. Az aristocratiai státusforma, melyet Roscher ép ezekért a legönzőbbnek a legengesztelhetlenebbnek nevez, rendesen csak az által képes magát fenntartani és biztosítani, ha a népet örökös kiskorúság és gyámságban tartja; figyelmét a közügyekkel foglalkozástól elvonja, minden előretörekvő lángész, minden demokratikus emelkedést elnyom; minden kételegést előjogai és kiváltságai tekintetében, véres szigorral elfojt és lehetlenné téssen. – Az aristocratiai státus-

formában (mint Röder mondja) nincs nyoma sem a néha fel fellobbanó demokratikus nagylelkűségnek, nincs csak egy reménysugara sem a monarchiái kegyelem és könyörületnek, hanem csak hidegen számító tekintetlen szigor és keményszívűség. – Az aristocratiának nem egészen ok nélkül szokott szemére vetetni, hogy a jogegyenlőtlenség elvén s az emberméltóság kevésbevételén alapulván, ezt még az által is hozza kifejezésre, hogy a köznép iránt felette kevés rokonszenvet tanúsít, sőt mint már Aristoteles is megjegyzé, a helyett hogy azt tartaná szem előtt „hogy a népek mindég javára leend” inkább odatörekedett egyes státusokban, hogy annak ártalmára legyen, és annak érdekeit csökkentse⁵). – És mind ez árnyoldaluk nyomán (mondják némelyek) történt tényleg is az, hogy az Aristocrati mint státusforma korunkban egyáltalában lehetlenné vált, hogy az újkor kezdete óta önálló jelentősége megcsökkent, s hogy minden kilátás elveszett, ez irányban előbbi fényére és tekintélyére visszajuthatni, egykoron elfoglalt hatalompolczára ismét fölemelkedetni.

II. Az eredmények a mondottakból nem nehezen vonhatók le. Az aristocratiái államformának helyességét és czélszerűségét ott, a hol az a nép történelmi műveltségi s politikai viszonyaiban és jellemében gyökeredik, s a hol jelesül a kitűnő néhányak természetes túlsúlya és felsőbbisége a nagy tömeg felett még tényleg megvan: tagadni nem lehet. Valamint a többi államformák mindegyikének megvolt vagy megvan bizonyos relatív jogosultsága és világtörténelmi szerepe, úgy az aristocratiának is, addig jelesen még a fenállásának szükséges föltételei és alapjai a nép culturfoka szerint, nem hiányzanak⁶). De ép ezért lehetlenné és kivihetlenné válik is az aristocratiái státusformaa mindazon esetekben és népeknél, a hol a szellemi műveltség s értelmiség egyszer mélyebb gyökereket vert s a társadalom minden rétegei és osztályaiban meghonosult; a hol az anyagi vagyon, a birtok- és az ipari érdek a társadalom többi factorai körében, jelentékenyebb helyet elfoglalt; a polgári néposztály és evvel az egyenlőség, a szabadság, az emberi méltóság érzülete kifejlett és megszilárdult, s a nép nemcsak egyes jelesbjeiben és kitűnőbbjeiben, hanem egyetemesen és összeségében (tehát mint Nemzet) kezdi magát, ereje súlyját és nyomatékát érteni! – Mint státusforma tehát korunkban az Aristocratiának sem czélszerűsége, sem helye, sem tartandósága nincsen; de igenis lehet mint aristocratiái elemnek, a hol azután vagy a monarchiának vagy a democratiának leend alárendelve, a szerint tudni illik, a mint vagy egy egyeduralorabani vagy egy köztársaságbani aristocratikusan elemről van szó⁷). Illy értelemben valódi javára és előnyére is lehetend az államszerkezetnek és népboldogságnak, annyiban, a mennyiben egyfelől a monarchiát, eszméi elvei és befolyása által részint támogathatja, részint mérsékelheti; másfelől pedig a democratiát nemesbítheti és korlátozhatja.

Az aristocrata illykép közvetítő és békítő szerepet viselhet monarchia és democratia, thrón és nép, autoritás és szabadság között, s mintegy átmeneti közép fokkép szolgálhat az egyikőtől a másikhoz. Az aristocrata így értelmezve és működve, lemond ugyan a Nép feletti uralkodásról, de nem veszi el politikai fontosságát, nem tekintélyét és önállóságát, s valódi dísz, zománca lehet és maradhat a társadalmi elemeknek.

De hogy így is fenmaradhasson és léteit biztosítsa, mindenekfelett szükséges, hogy (mint már Montesquieu is kimondá, midőn az aristocrata alapelvül a mérsékletet nyilvánította) önmagát mérsékelje, a jogosság és méltány határain túl ne lépjen, s szigorú könyörtelen magaviselet, vagy a népérdek irányában tanúsított közönbösség által, a többi néposztályok és elemek ellenszenvét föl ne költse. Másodszor *szükséges az*, hogy az Aristocrata mindenkor igazi morális és szellemi kitűnőségre törekedjék és honszeretben és közérületben, érdemekben és politikai erényekben, minden többi néposztályokat felülhaladni iparkodják⁸⁾. Szükséges továbbá, hogy kizárólagos jelleméből egészen kivetkezzék; a nép többi osztályaiban mutatkozó kitűnőséget nemcsak elismerni hanem föl fogadni is törekedjék, hogy ez által is egyfelől folytonosan új erővel és nedűvel gazdagodhassék, másfelől pedig a nép alsóbb osztályai és rétegeivel organikus kapcsolatba és viszonylatba léphessen; – melly jellemvonás egyik fő ismérve a római és az angol aristocratiának. Végre mulhatatlanul szükséges az aristocratiára nézve, egyfelől minden nyomasztó előjogok kiváltságok s szabadalmakról lemondás, másfelől örökletességi elvének módosítása⁹⁾; mert mindkettőt a magasb fejlettségű kor követeli, mindkettő ollyanszerű intézkedés, melly az aristocratiának napjainkban nemcsak hogy kárára és ártalmára nincsen, hanem ép ellenkezőleg a nép valamennyi rétegeinek és elemeinek tiszteletét és rokonszenvét képes neki megszerezni¹⁰⁾!

¹⁾ Példa reá Roma, Britthon és Magyarország.

²⁾ V. ö. Türk heim: Verfassungspolitik. I. 127-129. 1.

³⁾ Jól jegyzi meg Guizot: „Nos Mécomptes et nos Espérances” cz. művében, hogy a harmadik néposztály maga elégtelen a státusjegyek vezényletére stb. – Az aristokratiáról Napoleon (Memoire de St. Hel. Las Casasnál. V. 36. ff.) azt mondja: „Az aristocrata támasza és mérséklője a monarchiának; mert fölemeli ez utóbbit, de ellent is állhat neki. Aristocrata nélküli státus hajó, mellynek kormányrúdjá nincsen; egy léggolyó, mellyet a szél ide oda vet. De valódi ereje és gyökere az aristokratiának az időben (régiség stb.) rejlik. – Míg Roscher (System der Volkswirtschaft. II. §. 100.) és Gróf Széchenyi azt mondja: „Hogy jól rendezett hitbizományi alapokon emelkedő aristocrata, alkotmányos országokban majdnem az egyetlen elem, a mellyre egy első kamara vagy felsőház alapítható, a melly igazi förendi függetlenséggel, korona és nemzet között közvetítőkép szerepelhet, mind a kettőt ott a hol igazuk van, ótamazza, a hol nincs igazuk, pedig korlátolja!” I. még Filangieri: Scienza della Legislazione. I. 10. Schmitthenner: Zwölf Bücher. III. 398-399. 1.

⁵⁾ Legkeményebben szóll és ítél az aristocratiáról Röder: Politik., 246-270., és Névtelen: Von den Aristokratieen. (1834.), és Rotteck: Stlexikon. Art.: Aristokratie.

⁵⁾ L. Aristoteles: Politik. V. könyv. 7. fejt. Az Aristocratia esküjéről a nép ellen.

⁶⁾ Es a meddig különösen a szellemi érettség, értelem és tapintat csak náluk vagyon, mint Röder (Politik. 236. 1.) mondja.

⁷⁾ Hogy mikép és mennyire van helye az aristocratiának itt, fejtegeti Türkheim id. m. 1. 141-147.

⁸⁾ Az aristocratiá valóban eszményi és tökéletes akkor, hogyha tényleg az egész nép legjelesbjei és legjobbjai folynak be az államügyek vezetésére.

⁹⁾ Montalembert azt mondja az angol aristocratiáról: „C'est l'Aristocratie la plus démocratique et la démocratie la plus aristocratique, que le monde ait connues”. (1. L'avenir politique de l'Angleterre. Utolsó fejezetb.)

¹⁰⁾ így fogta fel Széchenyink is az aristocratiá jelentőségét és szerepét. Stadium: 142. s egyebütt. L. még Eötvöst: I. 392., és egyebütt, meg Macaulayt: az angol aristocratiáról. History of England. I. eh. 1. pag. 36.

V. Fejezet. A Monarchiai Államforma

42. §.

A Monarchia általában, annak fajai és szerkezete¹⁾.

I. A monarchiái vagy egyeduralmi státusforma alatt a legfőbb államhatalomnak egy physikai személybeni öszpontosulását, az az Egyén általi gyakorlását értjük ²⁾. A monarchiában e szerint, a státusfőben, mint a legfőbb hatalom eszményi egységének s az állam akarat- és erőösszeségének képviselőjében, szükségképp megkívántatott akarategység, lényegileg egy physikai egyed külső élet- és akarategységére van alapítva; míg másfelől a státusorganismusnak és az államhatalomnak mint egységes egésznek természetében gyökeredző azon elv, hogy a közület sükeres vezénylete és képviselése mindenkor egy külső, látható és egységes műszervet követel, teljes elismerésre és kifejezésre talál. – A Monarchia tulajdonképeni lényegét és eszméjét illetőleg, ez nem abban keresendő (mint legtöbben hiszik) hogy egy Egyes a végrehajtó hatalom élén áll, vagy, hogy az összes státushatalmat magában (habár csak eszmeileg is) egyesíti: hanem kiválólag abban, hogy egyedül a Monarchát, az Egyed-úrt illeti a legfőbb politikai functió; hogy neki mindenkor és élet-hosszantig a legfőbb és legtekintélyesb státusközlegnek kell lennie; és pedig akár választás, akár örökség utján jutott legyen a thronra; akár legyen akarata az uralkodásban alkotmányos korlátoknak alájvetve, akár nem ³⁾!

A Monarchia fogalmának illy általános értelemben megállapítása azon következtetésre vezet, hogy tulajdonképeni elvét egy kizárólagos, önálló,

egyedül saját nevében fenálló uralkodásjogra alapítani, és az egyedüri souveranitást egy személyhez kötött méltóságnak, vagy egy a Monarcha személyéhez tartozó jognak, személyi akarata kifolyásának nevezni: ép oly hiányos mint veszélyes kétértelműségre okot szolgáltató felfogásmód; s hogy helyesnek vagy igazoltnak azt csak akkor és annyiban tekinthetjük, hogya azt akarja valaki vele kifejezni, hogy a monarcha (hacsak egy puszta legfőbb republikánus magistratussal nem akarjuk azonosnak nevezni) sohasem állhat előttünk, mint egy, valamely országos testület által, különös meghatalmazás nyomán, az állam élére jutott hatósági közlöny, a melyet bármikor elküldeni, felelőségre vonni és letenni is lehet: hanem inkább mint olylly egyén és személyiség, a mely egyedül valamennyi státustagok és polgárok közül senkinek (tényleg és valódilag) alárendelve nem lehet; senkitől és semmiféle testülettől vagy hatalomtói (mint bírótól) számadásra nem vonattathatik, hanem teljes polgári függetlenségnek és bánthatlanságnak örvend: vagyis szent- és sérthetetlennek tekintendő. Nem következvén innen az, hogy a monarchának, mint az eredeti hatalomteli birtokában álló egész képviselőjének, összes uralkodása és hatalma, mindenkor a nemzeti közjóra irányzott ne legyen; vagy az, hogy a monarchának személye, és pedig mind államműszervi, mind magánpolgári minőségében, a státusegészenk eszmeileg alárendelve nincsen; hogy egyéni érdekeit és hajlamait a fejedelem a fensőbb államérdekeknek utána tenni, nem tartoznék; a vezénylete alatt álló nemzetnek boldogságát és jóllétet mindenkor és minden tekintetben összes tevékenysége sinórmérveül elismerni, – nem volna hivatva.

A monarchiának mint államformának, jellemét igen nagy mértékben képes földeríteni az, hogya egyfelől a Respublikával mint egyenes ellentételével, és másfelől a Despotiával vagyis a kényuralommal, mint az egyed-országlat elfajulása formájával, összehasonlítjuk. A mi jelesen a Respublikát illeti, ebben a státusfőnök vagy elnök nincs a főhatalom önálló birtokában, hanem ez utóbbi a népösszeségnél vagyon, s az elnök csak mint a végrehajtó hatalomnak feje, mint a népnek megbízottja, jelenkezik; úgy hogy a legfő politikai funktió nem összpontosul benne, hanem csak az államközület legelső magistrátusa és hivatalnokakép működik. E mellett a republikánus államelnök nem gyakorolja a kezébe letett hatalmat felelőtlenül mint a monarcha, hanem mindenkor felelősen, vagyis olykép, hogj megbízójától vagyis a néptől (illetőleg annak képviselőitől) számadásra vonható, hivatal- és méltóságától mégis fosztható, és egyáltalában személye tekintetében, szentnek és sérthetetlennek soha nem nevezhető. – A mi pedig a Despotiát illeti, ettől a Monarchia lényegileg annyiban különbözik, hogy míg a kényúr semminemű erkölcsi jogi vagy politikai korlátoknak alája vetve nincsen, hanem puszta szeszélye kénye kedve szerint jár el, úgyszólván törvényeken felül és kívül áll: addig a

Monarchia még akkor is, midőn abszolút, bizonyos, akár törvényileg akár szokásilag megállapított korlátokat ismer el; az egyéni és személyi jogot jelesen tiszteli; szíval legalább az emberi s polgári jogokat sértetlenül és bántatlanul hagyja ⁴).

Az utóbb említett momentummal szoros összefüggésben jelenkezik egyfelől a monarchia általános czélszerűségi és állameszélyi alapja, másfelől különböző nyilvánulási formái szerinti faj osztályzata, melly az országászat szempontjából kiváló jelentőségű. Az első tekintetben különösen azt mondhatni, hogy bármilly jogi- és eszmei alapra fektetessék is az egyeduralom elméletileg, tartassék az isteni rendelvénynek, vagy erőhatalmi szüleménynek: az országászat mindenkor csak azon tényt tartandja annak igazolásánál szem előtt, hogy minden államban mindenkor és mindenütt szükségkép leendnek olly funktiók, a mellyek, a közjó érdekében, csak akkor foganatosíthatók sükeresen, ha egy Egyénre bízzattanak; hogy a figyelem, az erély, az elhatározottság igen magas foka, az erkölcsi felelősség s teljes sükerbiztosíték, igen sok esetben csak azon emberben találhatók, a ki határozatait önállóan, maga hozza; s hogy a sokszor megkívántató föltétlen hallgatagság; a gondolatok és akaratok összesítése; az elhatározás gyorsasága; az eszközök megválasztásabani eszély és tapintat; a helyzet világos felfogása; épúgy mint a közlekesülésnek legnagyobb mérvbeni össz foglalása; nagy veszélyek alkalmával a tömegeknek nagy merényekre s áldozatok rai buzdítása; s egyáltalában az állam külső képviselete és benső szilárdsága: legtöbb esetben csak egy egyes, és pedig rendküli méltóság tekintély s hatalomtelyjel felruházott Egyéntől várható, illetőleg foganatosítható; – a honnan azután a nemzetek állami életében egy monarchiái elemnek szükségessége és czélszerűsége önként következik, úgy hogy annak bővebb igazolása vagy védelmezése egészen feleslegessé is válik.

II. A mi a második pontot, vagyis a Monarchia különböző fajait illeti, erre nézve egyfelől az uralkodás gyakorlásának módja, másrészt, az uralkodásra- vagy trónrajutás különbfelesége szerint lehet a monarchiát osztályozni. Az első tekintetben jelesül meglehet különböztetni: abszolút monarchiát, – rendi vagy aristokratikus monarchiát – és képviseleti vagy demokratikus monarchiát; míg az utóbbi tekintetben, vagyis a trónrajutási módot szemlélve: a monarchia vagy örökletes az az bizonyos családban örökségi jog- és szabály szerint átszálló; vagy pedig választási az az olyan, hogy a Monarcha a nép, vagy annak bizonyos osztályai által foganatosított megválasztás nyomán, jut az uralkodásra. Lássuk mindezeket egyenként.

Az uralkodás gyakorlásának módja tekintetében legelőször is a korlátlan vagy abszolút Monarchiával találkozunk, mellynek lényege abban áll, hogy az összes státushatalom minden külső korlát és megszorítás

nélkül, az állampolgároknak a közügyekre befolyása teljes mellőzésével egy physikai személy által gyakoroltatik. Az absolut monarchia jogszerűségét és igazolását vagy a legitimitásban, vagy isteni rendelésben, vagy a népnek a hatalombani részvételből (politikai kiskorúsága miatti) kizárása szükségességében, vagy az erőhatalomban, keresi; de a despotiával nem azonosítandó, mert habár semminemű politikai népjogokat tüzetesen és alkotmányilag el nem ismer is, de azért legalább az erkölcsi felelőségtől magát fölmentettnek nem tekinti, s az alattvalóknak mint polgároknak emberi s polgári jogait, legalább elvileg tiszteletben tartja. – Az absolut monarchia legnagyobb mérvben lehetségesíti az állami összerónék, bizonyos, a fejedelem által szükségeseznek vagy hasznosaknak tartott czélok eléréseire szabad fölhasználását, de másfelől sohasem nyújt elég biztosítékot arra nézve, hogy a monarcha valóban csak a közjó érdekében cselekszik; hogy a polgárok jogos kívánalmai ki is elégítetnek, s hogy jogaikban meg nem sértetnek, vagy mértékfeletti terheknek alá nem vettetnek. Valamint a törvényhozásban úgy a közigazgatásban, az absolut egyeduralkodó akarata a határozó, s a mi a közhivatalnokokat illeti, ezek nem privat szolgálai ugyan a fejedelemnek, hanem mégis csak mintegy alárendelt segédei és föltétlenül engedelmeskedni tartozó műszervei⁵⁾. – A mi egyébiránt históriai és concret alakját ez államformának illeti, ez nem leszen mindenütt és mindenkor egészen egyenlő, úgy hogy például az ókori római absolut Monarchia az újkortól, a nyugateurópai a keleteurópaiktól, a tisztán politikai alapokon nyugvó a vallási elemekkel vegyült monarchiái formától, félreismerhetlenül eltér és különbözik⁶⁾! – A mi a monarchiái államforma második faját, vagyis a rendi (aristocratiai) Monarchiát illeti, ez azon az elven alapszik, hogy a fejedelem főhatalmának gyakorlásában már bizonyos korlátok vagy megszorításoknak van alávetve, jelesül annyiban, a mennyiben alattvalóinak, alkotmányilag és törvényileg, a közügyek elintézésére már némi befolyás engedtetik, a panasztétel és tanácsadási jog megadatik, s némelly politikai szabadságok elismerése alapján, a fejedelemhatalommal visszaélés ellen, némi védelem és biztosíték is nyújtatik. Rendi (Ständische) monarchiának neveztetik ez egyedországlati államformafaj azért, mivel a közügyekre befolyó állampolgárok nem a népből egyáltalában, mint annak képviselői; hanem csak egyes rendekből és osztályokból vétetnek (p. o. a papi, nemesi, városi, földművelői rendből⁷⁾), a melly rendek azután nem a népösszeségnek, hanem mindenkor csak önnön osztályjoknak érdekeit képviselik és emelik érvényre az államorganismusban⁸⁾. – A harmadik vagy demokratikus monarchiái forma végtére az, a hol a nemzet összege nem csak szabadon választott követek által van a thrón mellett és ellenében képviselve, nem csak tanácsadási panasztételi s meghallgattatási joggal vagyon felruházva, hanem olly alkotmányilag biztosított jog-

korrel is dicsekszik, a mellynek alapján a státushatalom minden ágai és functióiban egyenesen közreműködhetik; a törvényhozó hatalmat a fejedelemmel megosztva gyakorolja; a politikai szabadságjogok teljes élvezetében áll; meg a felelősnek és a nemzet akaratától függőnek nyilvánított végrehajtó hatalmat, a monarcha személyének és méltóságának sérthetetlensége mellett, szakadatlanul ellenőrzi és korlátolja⁹).

A fentérintett különbség tekintetében örökletes és választási Monarchia között pedig mindenekfelett azon kérdés bír az országászatlanra nézve, fontossággal, vajjon az örökletes vagy pedig a választási egyeduralom czélszerűbb és megfelelőbb-e!? Erre a következőkkel felelhetni. A választási monarchia mellett az szokott (pártolói által) felhozatni¹⁰), hogy már annál fogva is elsőbbséget érdemel, mivel a fejedelmi álláshoz megkívántató és szükséges kitűnő tulajdonok meg fényes képességek, nem olyanok, a mellyeknek a szülőkről gyermekeikre átszállásuk föltétlenül föltehető volna¹¹). Csak a szabad választás által nyerhet egy felvilágosult és eszélyes nemzet olly fejedelmet, a ki óriási feladatainak megfelelőni, s mint az állampolgárok legkitűnőbbike, az országot boldogítva kormányozni és vezényleni képes leend. A választott monarcha sokkal inkább felel meg némelleyk nézete szerint, egy érett, politikailag nagykorú nép jogérzületének, szükségleteinek és körülményeinek, mert csak így talál az fejedelme személyében legtöbb biztosítékot a főséges hivatás teljesítése tekintetében; mert csak így nyugszik a monarchának méltósága és tekintélye biztos alapon; s mivel a nemzet mindenkor készebb leend önválasztotta urának engedelmeskedni, mint ollyannak, a kit mintegy a születés véletlene hoz a thrónra. E mellett, a választási monarchiában nem kell attól tartani, hogy a fejedelmi trónutód növelése- és fejlődésére káros hatású elemek és környezetek fognak befolyjni; nem említvén különösen azt, hogy a választás korra és jellemre, belátás és ügyismeretre nézve, valószínűleg méltóbb egyéniséget fog az uralkodói székbe helyezni, mint az örökségi elvnek foganatbavétele. – Az elfogulatlan szemlélő (mondják némelleyk) alig fogja kétségbe vonhatni azt, hogy az örökletes „monarchiának sok árnyoldalai vannak, mellyeket ép azért, mivel egy egész nemzet és ország sorsára bírnak befolyással, félreismerni vagy kevésbevenni nem szabad. így például mindenekelőtt az, hogy a thrón és az uralkodási hatalom igen könnyen egy család kizáró s mintegy magánjogi tulajdona színét ölti magára; hogy a középkori fogalomkörből ekkép a monarchiái eszme soha ki nem emelkedhetik; s hogy jelesen maga az egyeduralom alapelve, a melly abban áll, hogy az erő- akarat- és szellemegység egy egyénben öszpontosuljon: lerontatik, a mennyiben ezen úton egy ez eszmét méltóan megvalósítható személyiségre biztosan mindenkor nem számíthatni. A választási egyeduralom mellett szöll végre azon hisztóriai tény is, hogy több nemzet addig, míg választott

királyok alatt élt, elég virágzó, hatalmas és tekintélyes, vala; hogy a Pápaság meg a Németbirodalom története, épen nem szól a választási monarchia ellen; s hogy például egy Habsburg Rudolfban, egy Sobieskiben, egy III. Vilmosban, egy Mátyás Királyban, egy XIV. Kelemenben és Nagy Gergelyben, egy belgiomi Lipót királyban vagy Lajos Fülöpben, az illető országok és álladalmak olly fejedelmeket nyertek, a kik bizonyára sem a nemzetnek, sem a monarchiának ártalmára vagy dísztelenségére nem váltak.

Ez érvek ellenében azonban, az örökletes monarchia igazolására a következőket lehet felhozni¹²⁾. Legelőször ugyanis azt, hogy tényleg mindég kétséges az, hogy a választás csakugyan a legkitűnőbb egyént fogja a thronra emelni; és pedig nem csak azért, mivel a választók igen könnyen tévedhetnek, hanem főleg az okból, mivel illy pillanatokban, a midőn a legfőbb státushatalom kínálkozik mint díj, a hatalmasok és pártok erői szenvedélyei és érkei tusakodva előtérbe nyomulnak, a választásra káros befolyást gyakorolnak, azt pusztá színjátékká, a thront pedig nemtelen sáfárkodás és áru tárgyává aljasítják, s végre is az erőszak vagy a csalárdság üli a diadalt¹³⁾. Másodsor, igen könnyen megtörténhetik e rendszernél az, hogy meghasonlás és párt vil longá s áll be, a melly az országot két ellenkirály^r küzdelmeinek közepette tönkre juttathatja, végkép kimerítheti¹⁴⁾, váltakozó választások pedig több önző, egymás ellen áskálódó királycsaládokat hoznak elő, a mellyek az országnak csak ártalmára leendenek. – Választási monarchiákban továbbá a király halálával beálló interregnumidő a legveszélyesb rázkódtatásokkal járhat¹⁵⁾; míg másfelől mindenkor attól lehet tartani, hogy a fejedelem a monarchiát családjában örökletessé változtatni, s így, mint annak mintegy természetes ellene, alapelvben és szerkezetében, lerontani fogja. Végre tagadhatlan árnyoldala a választó monarchiának az, hogy sok tekintetben az Oligarchia vagy Respublika jellemét ölti magára; hogy a monarchia valódi eszméjével soktekintetben össze nem egyeztethető; s hogy magát a fejedelmet, s fejedelmi méltóságot nagyon is levonja a mindennapiság körébe, sőt nem ritkán az uralkodóból egyenesen játékszerét és szolgabábját csinálja azoknak, a kik őt a thronra emelték és befolyásukkal támogatták! – De mindezekon kívül az örökletes egyeduralom mellett még egyenesen a következő főfontosságú érvek is szóllanak. a) Ugyanis az, hogy a dynastia és a nemzet nincsenek egy élethosszra szorítva, hanem századokon ált folytatván életöket szakadatlan kapcsolatban, egymásba forrnak; a nemzetnek hallhatatlansága mintegy tulajdonságává válik politikai középpontjának is, és ez által az álladalomnak mind benső tartandósága mind harmóniája előmozdítatik. b) Az örökletes monarchiában a thron tagadhatatlanul a közbéke és rend minden erőszakos megzavarása nélkül száll által a törvényes utódra, valamint magának az uralkodó

dynastiának érdekei is olly szorosan egybefűződnék s összefornak a nemzetérdekekkel, hogy már ebben is egyik fő biztosíték rejlik a fejlődési hatalommal könnyelmű visszaélés ellen, miután ez által mind az ország, mind az uralkodó család jólléte és érdeke károsodnék¹⁶⁾. c) Csak egy meghatározott uralkodó családban örökösített trónutódság, képes egyfelől az országot hiú nagyravágyók, hatalomvadászoló trónkövetelők, csábjai és fondorkodásai elől megóvni; másfelől pedig az uralkodásnál szükséges egységet, következetességet, erőt, állandóságot biztosítani, d) Az örökletes monarcha kétségen kívül mindég a legkézszegebb elismerésre és engedelmességre találand; a személyes ellenségeskedések, fondorlatok, faggatások elől mindég legjobban védve leszen; pártoskodások, szakadásokra pedig bizonyosan legkevesebb alkalmat és okot szolgáltat, e) Az örökletes monarchiában fejedelem és nép között egy erős, közös sors viszontagságok és élmények által megszilárdított kegyeleti viszony keletkezik; úgyhogy mint fő és tagok magukat egybekapcsolva érzik; a király népéhez benső önzéstelen vonzalommal viseltetik; a nép pedig örökletes fejedelmében s annak fenségében, nemzeti létének legnemesb kifejezését találja. Az uralkodó családhozi ragaszkodás és hűség illyképen mindinkább raegyökeredzik, a nemzet a dynastiáért, a dynastia a nemzetért minden áldozatra kész leend, s az utóbbinak e mellett nemzeti képességei erei tehetségei ki is fejlődnek és tettereje, mert morális alapokon és vonzalmon nyugszik, annál edzettebbé és termékenyebbé is válik. Végre f) joggal föltehető az örökletes fejedelemről, hogy az mind kormánylatában mind népe iránti követelései és magatartásában inkább fog mértéket tartani, mint a választási, s hogy új hódításokra és szerzeményekre nem lévén utalva, egész gondját és figyelmét a belső jóllét előmozdítása és a megtartásra fordítandja; ez pedig rendszeren a státusnak inkább vagon előnyére, mint bármi egyéb fejlődési tündöklésvágy! – Fényesen igazolja mindezeket a történelem egyáltalában, de különösen azon körülmény, hogy a választási monarchiák az újkor folyamában mind elenyésztek, vagy egyenesen örökletekké változtak át¹⁷⁾⁻¹⁸⁾.

A mi végre a Monarchia szerkezetét illeti, erre már az eddigiekben is történt utalás a hol t. i. a fejedelem-jogok és méltósági tulajdonokról szözlöttünk¹⁹⁾⁻²⁰⁾; míg másfelől alantabb, az alkotmányos monarchia tárgyalásánál, szinte feladatunkban állván némelly arra vonatkozó pontokat tüzetesen kifejteni, e helyütt e tárgyat mellőzzük, és azonnal a monarchia történeti fejlődése sere és jellé m é n e k részletesb ismertetésére térünk át.

¹⁾ V.o. a Monarchiái státusfönnára nézve egyáltalában Aris toteles: Politik. V.cap. 8. ff. Montesquieu: Esprit des Lois. Macchiavelli: 11 Principe. Vollgraaf: Die Systeme der Politik. III. köt. 207. s k. 1. Gagern: Sittengeschichte: Die Fürsten. Röder: Politik. 273-351. Bluntschli: Staatsrecht. 203-256. Sismondi: Etudes sur les Constitutions. 171-232. Zachariae: Vom Staate. III. köt. 97. ff. Schmitt-

henner: Ideales Staatsrecht. 26-265. Hoffmann: Staatsbürg. Garantien. (1830.) Nöllner: Das monarchische Princip. (1858.) Türkheim: Verfassungspolitik. I. 148. s k. I. Hinrichs: Die Könige. (1852.) Föleg pedig Röscher: Naturlehre der drei Staatsformen. Erster Abschnitt.

²⁾ Röscher így értelmezi a monarchiái státusformát: „Wo ein Einzelner ohne rechtliche Verantwortung mindestens auf Lebenszeit die ganze Staatsgewalt oder wenigstens einen grossen Theil derselben in Händen hat”. – Rotteck azt mondja: „A monarchia ismertető jele az, hogy az egyedür önálló uralkodásjoggal bír, vagyis a legfőbb hatalmat önjogúlag gyakorolja”; – míg Türkheim (I. 149.) a monarchia lényegét találja: „In der Uebertragung der höchsten Gewalt an einen Einzigen als Repräsentanten der Kraft und Willenseinheit des Staates”.

³⁾ Ez egészen új értelmezés nézetünk szerint azért is legjobb, mivel a monarchia minden fajaira és formáira alkalmazható.

⁴⁾ A Despotia, melyet Mohl épügy mint már Montesquieu egy különös államformának nevez, nem más mint kórállapotszerü torzalakja a monarchiának, a mellynek alapját mint Türkheim mondja: a durva erőhatalom és a rettegés képezi.

⁵⁾ V. ö. Bluntschli: Staatswörterbuch. I. 8-10. I. Hol igen talón ki van mutatva, hogy absolut hatalom az emberi és politikai életben nem lehet; hogy a polgárosult státus csak jogilag rendezett, az az: korlátot státushatalmat ismer; hogy az absolut hatalom a történetben mindenkor csak eszközkép de soha célnak nem tekintett, s hogy legfölebb végszükségben fokoztathatik a hatalom absoluttá, például midön a nemzet érdekében: dictatura látszik szükségesnek. I. még Rotteck: Staatslexikon. Art.: Absolutismus. – Se well, Angol tudós: Christian Politics (1848.) cz. m. egyedül az autokratikus monarchiát nevezi czelszerünek. Eszme- és elvrokona Stahl, Müller, Bonald, Demaistre és hasonirányü tudósoknak!

⁶⁾ Hogy az absolut monarchia nem mindenütt fog ugyanazon formában, intézményekkel stb. jelentkezni, említi Türkheim is: id. m. 156. ff.

⁷⁾ Ezelött még hűbéri rendeknek is hivattak ezek, mivel a múlt századi francia forradalom koráig divatozott hűbéri kormány lényeges momentumát képezek.

⁸⁾ E rendi befolyás a közügyek elintézésébe mindenekfelett pontos törvény általi meghatároztatáat föltételez mindenkor.

⁹⁾ A monarchiát ezenkül Roscher még Patriarchalis, Feudális s Katonazsarnokságra is osztja.

¹⁰⁾ Erre nézve Aristoteles (Pol. II. 8.) és Cicero (De Rep. II. 12.) az ókori írók, Simonde de Sismondi pedig az újkoriak közt a legnagyobb autoritás. I. az utóbbi id. m. 217. 222-236. 276. 322. s k. I. -Hogy némileg Brougham és a híres francia státus-férfü Thiers is ez eszmének hódol, köztudomású dolog.

¹¹⁾ Az Orleansi herezeg (Lettres sur l'hist. de France, pag. 5.) azt m.: „Les familles royales n'échappent pas à la Loi commune de l'humanité. La Providence ne répartit pas toujours une somme égale de vertus à ceux, que leur naissance peut appeler à régner sur leurs semblables”.

¹²⁾ L. különösen Bluntschljr: Staatsrecht. 349. s k. Dahlmann: Polit. 83. s k. Roder: Polit. 287. s k. Pfizer: id. m. 360. s k.

¹³⁾ Példakép áll előttünk Roma Imperatori kora, s némileg Lengyelhon az újabb idökben.

¹⁴⁾ Gondoljunk saját korunkra; a német és frank birodalomra stb.

¹⁵⁾ A mi egyébiránt a Kormányzóságnál is megtörténhetik, ha t. i. az örökletes monarchiában, arra szükség mutatkozik.

¹⁶⁾ Az „après moi le déluge” tehát itt nem olly könnyen fog helyet nyerhetni.

¹⁷⁾ Nem tagadjuk mindevel egyébiránt azt, hogy mint Bluntschli is megjegyzi (St.-Recht. 353.) lehetnek esetek, a hol valamely dynastia olly éles ellentétbe jó a nemzettel, hogy inkább a választási rendszer mellett kell szavazni; gondoljunk csak a S tuartokra Angliában, a Merovingekre és az öregebb Bourbonágra Frankhonban stb.

¹⁸⁾ Valóban áldásossá azonban az örökletes monarchia csak akkor létszen, ha világos és meghatározott alkotmányi alaptörvények által az örökösödési rend stb. mgállapítatik.

¹⁹⁾ V. ö. e munka 23. és 24. §-ban adott részleteket; a mellyek a fejedelem és monarcha állása, jogai, méltósága, thronutódsága stbre vonatkoznak.

²⁰⁾ A monarchia újabbkori felfogásmódjának egyik lényeges momentuma a felelőtlen-ség, mellyről e helyütt pár szóval meg kell emlékeznünk. A fejedelmek felelőtlen-ségével már kitünőleg az ókori rómaiaknál találkozunk, hol kivált az imperátorok korában a leg-ridegebb formában jelenkezik. A középkorban a császár még a többi királyok és fejedelmek felett is bíraskodott, de a germán státuseszme alapján egészen felelőtlen nem volt maga sem, a mennyiben bizonyos esetekben a rajnai pfalzgróf elé idéztetheték. Az újabbkor tekintetében a fejedelmi felelőtlen-ségre vonatkozólag a magán- és büntetőjogi, azután a politikai felelőtlen-ség vagy felelősség különböztetendő meg. Magán jogi ügyekben, p. o. vagyoni viszonyokra vonatkozókban a fejedelem személyére nézve ugyan szinte felelőtlen, de civillistája vagy privátpénztára mint tulajdona s illetőleg illy ügyekbeni képviselője számadásra vagy bírói törvényszék elé idéztethetik. Büntetőjogi tekintetben azonban a király személye bírói hatóság elé nem vonattathatik, egyfelől a fejedelem méltósága szentsége és sérthetlensége, másfelől annál fogva, mivel a criminal eljárás által a király személye ellen, az összes államrend s közbiztonság könnyen a legnagyobb mértékben veszélyeztetetheték. (Blackstone Comment. I. 7. §. 1.) A mi pedig a monarcha politikai vagyis kormány ügyekbeni felelőtlen-ségét illeti, ez az új a b b k o r i státuszjog által elvan ugyan ismerve, de csak olyképi hogy a fejedelem az államalkotmányt és törvényeket szentül és sértetlenül megtartani, tisztelni köteleztetik; s ezt esküvel is megerősíti, b) Hogy minden cselekvénye és intézkedéseért egyik a mellette lévő ministereknek a felelősséget magára vállalni tartozik; tehát a fejedelem soha ollyasmit jogilag élnem követhet, a miért ministerei a felelősséget magukra nem vállalhatnak. – E felelőtlen-sége a fejedelemnek onnan és azért van, hogy nem létezik törvényszék, a melly felette állván, a státuszrend legnagyobb veszélyeztetése nélkül, felette bíraskodói hatalommal felruházthatatnék, s mivel valóban kisebb baj egyik vagy másik fejedelmi tévintézkedés mint ha személye ellen pör indítván, az összes társadalom és állami létszer alapjaiban megingattatnék. – Egyébiránt igaz marad az, hogy (mint Bluntschli mondja) a fejedelmi felelőtlen-ség elve eltörölthetnék akkor, hogyha egy nemzetközi legfőbb törvényszék léteznék, vagy létezhetnék, a melly, a nélkül hogy határozataival és eljárásával anarchiát stb. hozna elő, az igazság legfőbb elveinek érvényesítését és foganatbavételét az emberi hatalom e legmagasb régióiban is eszközölhetné, illetőleg biztosíthatná. Végre nem is szükség említeni azt, hogy ez emberi Ítélszék előtti felelőtlen-ség még korántsem menti el a fejedelmeket egy sokkal tekintélyesb s nagyobb bíróság, t. i. Isten és a Világtörténet ítélőszéke előtti felelősség alól. V. ö. Bluntschli: Staatsrecht. 384-393. lap és alantabb e munka 45. §. III. és 58. §. II. pontját.

43. §.

A Monarchia világtörténeti fejlődésében¹⁾.

I. A monarchia kétségen kül azon államforma, mellyel az emberi-ség történetében egyáltalában legtöbbször, a legkülönbözőbb időszakokban és a legkülönbözőbb népeknél találkozunk. Alig mutathatni fel ugyanis a

legrégibb időktől fogva, a midőn még despotiai, patriarchális, vagy theocratiai alapokon nyugodott, egész a legújabb korig, a hol a valódi jog- és humanitási elvekre épített szabad alkotmányos monarchia alakjában tűnik élénkbe, csak egy századok, csak egy kitünőbb népet is, a mellynél az egyeduralmi státusalkat hosszabb rövidebb ideig nem lett volna honos, mellynek államszerkezetében, a monarchiái elv és eszme tényleges kifejezésre nem talált volna! Tekintve tüzetesebben a monarchia világtörténeti fejlődését, azon megismerésre jutunk, hogy karöltve az emberiség művelődése, a népek értelmi és anyagi előhaladása, de különösen a jog- és szabadságérzet ébredésével: a Monarchiának mindég új meg új idomai és alakzatai, hogy úgy mondjuk: fejlem fokai merülnek fel; jelesül pedig olykép, hogy minden újabb fokon, mindég bizonyos nemesb tisztább észszerűbb alakban jelenkezik; feladatának és rendeltetésének elérésére, mindég teljesebb és teljesebb mértékben, képessé válik! -

Legprimitívebb s leghiányosb formájában, a Monarchiát az őskeleti despotiák és theocratikában találjuk. Itt ugyanis mint az emberembryóban a fő, a státusuralkodó még az egész államot absorbeáló szörny, mellynek irányában a nép nem egyéb mint egy nagy szolgasereg, egy vakon hódoló és vakon engedelmeskedő embertömeg. Valamivel magasb s nemesb alakja a monarchiának az ógörök, meg a vele sokban hasonlító ógermán királyság. Itt jelesül a keleti kényuralom ideocratikus és pantheistikus formája: emberi-politikai intézménnyé válik, a mellyben a fejedelem már némi korlátoknak alávetve, s előbbi rideg jelleméből kivetkezve, jelenkezik. Még emberibb alakot ölt a királysági eszme az órómai álladalomban, a mennyiben a fejedelem túlvilágróli származása eszméje háltérbe szorul, s a királyság túlnyomólag mint kitünő egyéni m a gist ratura mutatkozik! Sajátszerű és jellemző vonása azonban ez órómai királyságnak, a rendkívüli hatalom telj, melylyel felvagon ruházva, s melly az Imperiumban, nem csak az uralkodásban hanem a kormányzati tevékenység legsokoldalúbb nyilvánulásaiban is észrevehető; és mindenre kiterjed, a mi csak közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban és viszonylatban van az állam érdeke- és a népek jólléte és boldogságával. Ezen, az egész római státusrendszert átlengő elv és eszme később Julius Caesar de főleg Octavianus Augustus alatt, a római Imperatorságban, a legnagyobb és legnagyszerűbb dimenziókban lépett valóságba. A viláгурalkodásra jutott óriási birodalom, új monarchájában, egyfelől önnagsága és világsúlyja kifejezvényét és képviselőjét akarta látni, másfelől azt kívánta elérni, hogy e rendküli nép- és országhalmaz, mint egy egységes óriási test, csak egy szellem által hozattassék mozgásba; csak egy nagy szellem vezetése alatt álljon; egy gépiesen öszpontosító óriási kormányrendszer által forrasztassék össze és tartassék fenn a római népek dicsőségére! – Egyébiránt bármennyire felelt legyen is meg ez absolut hatalom az akkori világviszonyoknak, bár-

milly fontos világhisztóriai missiót töltött is be az e korban: azt kétségbe vonni szinte nem lehet, hogy a római császárkorszak, mely az asolut monarchiának eszméjét a legnagyobb mérvben létesítette, egyszers mind azt is megmutatá, hogy a fejedelmhatalom illy túlzott telje és foglalata, sem annak a ki azt birtokolja, sem azon népnek, a melly felett gyakoroltatik, javára vagy boldogságára nincsen!

II. A középkori monarchia sok tekintetben egészen eltérő és különböző jellemű alapokon nyugoszik; a szerint a mint az antik világnézet és társadalmi viszonyok helyébe, egyáltalában, egészen új elvek, állapotok, szükségletek és törekvések léptek. A középkor egyeduralmi formái jelesül egyrészt a frank királyságban és másfelől a feudalmonarchiában lépnek szemünk elébe. A frank királyságot különösen illetőleg, ennek tulajdonképeni jellemvonása az, hogy a középkor egyenesítő és szétválasztó szellemének befolyása alatt, kiválólag magánjogi szerkezetet tanusit, anynyiban t. i. a mennyiben a fejedelmi thrón és hatalom az uralkodó családban mint egy privatbirtok jelenkezik, s a patrimonialitás az állam minden intézményei-, s a főhatalom minden nyilvánulásaiban kifejezve találattik. A kormányzatot illetőleg, ez meglehetősen széles hatalmi alapokon nyugszik ugyan, de az Optimátusok és főrendűek a közügyekre befolyástól kizárva nincsenek, sőt egyenesen a fejedelem segélyezésére és támogatására hivatvák. Végre egyik fő jellemvonása a frank monarchiának a kitünőleg vallásos egyházi irány, a mennyiben az állam egyáltalában keresztényné vált; az uralkodó Nagy Károly korában egyházi szentesítést nyert; s a keresztény hitnek megszilárdítása és terjesztése az új monarchia főfő feladatai egyikévé változott. – Sok tekintetben hasonló alapokon, ámbár lényegileg eltérő institutiókkal, találjuk a frank királyság hanyatlásával, a hűbéri, vagy feudalmonarchiát, kifejlődni. A középkor vallási, egyenesítési és magánjogi irányzatához jelesül a feudalegyeduralomban még különösen a hűségi viszonylaton (fejedelem és alattvalók között) nyugvó státusintézmények járultak. A monarcha ekkép jelesül mint az állam birtokló főura, a többiek pedig mint hűbéresei jelenkeznak, a kiket egymáshoz és a királyhoz a személyi hűségkötelem kapcsolja. E mellett a feudalmonarchia egyik fő ismertető jelét az képezi, hogy benne az Aristocratia vagyis a főrendűek felette jelentős szerepet viselnek, úgyannira, hogy az uralkodói hatalom egysége csak pusztalaki; a politikai jogok jelleme pedig csak ollyszerű marad, hogy a privatjog által egészen elnyeletnek; s az egész társadalom két osztályból; urak és szolgák, jogozottak és jogtalanok osztályából áll. Az egyetlen, de valóban messzehorderejű momentum, a mellynél fogva a középkori monarchia mégis az ókori monarchia irányában tagadhatlan haladást tanúsít, az, hogy az ember mint ember, a keresztény hit üdvös befolyása alatt, benne mégis inkább kezdetett becsültetni, s hogy a korlátlan ural-

codói hatalom már több ollynemû megszorításoknak vetettek alája, a mellyek alapján, a monarchiái eszme tisztább felfogása és gyakorlati kifejlése lényegileg előmozdított, és lehetségesített.

Áz egyeduralom egészen új, sajátserű formáját a 15 -16. században látjuk fölmerülni. Kapcsolatban és egykorúlag az aristocratia hanyatlásával, a középkori ziláltság és szaggatottságbóli kibontakozás szükségességének elismerésével, és az ipari és szellemi culturviszonyok gyökeres átalakulásával, meg a római jogelvek s állameszmék föléledésével ugyanis, ez időszakban: a nagy, nemzeti álladalmak consolidálását, és ennek közepette az újkori absolut Monarchia keletkezését és kifejlését találjuk. Támogatva a kor anyagi irányai és szükségei, a mélyjeiben megváltozott társadalmi szerkezet új érdekei, meg a kormányzat s államigazgatás mindinkább sürgetőbben nyilvánuló egyesítési és öszpontosítási szükségessége által: Frankhonban 11. Lajos és követői, Spanyolhonban Ferdinand, Isabella, Károly és 2. Fülöp, Angliában 7. és 8. Henrik (honunkban némileg Mátyás), Oroszországban Iwán, épúgy mint Európa legtöbb egyéb országainak uralkodói tényleg olly korlátlan államhatalmat alapítottak meg, hogy a monarchia vezérelvé: a római császárjog „quod Principi piacúit, legis habet vigorem” jelmondata vált; az állampolgárság egy magát mindenhatónak, isten helytartójának nevező fejedelem korlátlan uralma alá helyeztetett; maga az államorganismus pedig egy nagyszerű központosítási géppé és mechanismussá változott, a mellynek mozgó szellemét, a korlátlan monarchiái akarat képezé. Ez volt az úgynevezett Absolut Monarchia, melly a 16-18. században majdnem általános uralomra emelkedve, Frankhonban 14. Lajos alatt, Angliában a Stuartok; Németországban 1. Jósef, Nagy Fridrik és 2. Jósef; Oroszországban Péter czár és utódjai alatt, tetőpontjára emelkedék; s betöltve missióját, a tizennyolczadik század vége felé érvényre jutott szabadsági és forradalmi elvek által alapjaiban megingattatott s jelenleg még csak az autokratikus kelettel határos álladalmakban honos²⁾). Innen számítandó a monarchia ismét egy új alkata, a melly legalább a legtöbb újkori cultúrnépek vágyai és óhajai *tárgyát* képezvén, a monarchia lényegét a népek szabadsági érdekei és szükségleteivel öszhangba hozni egyedül látszik képesnek és hivatottnak, vagyis a Képvseleti Monarchia; melly a 17. századnak végén Angliában valósulatba lépven, azóta a demokratikus amerikai unióhoz közelebb álló országokban, Európában mindenütt meghonosult.

¹⁾ V. ö. Blunt sc hli: Staatsrecht. 207-232. Fr. Schmitthenner: Staatsrecht. 26. ff. 186. s k. 251. ff.

²⁾ Roscher Rankenak nyomain az újkori absolutismus fejlődésében három stádiumot különböztet meg, s az elsőnek jelmondatát a „Cujus regio ejus religio”; a másodikét a „l'état c'est moi” és a harmadikát „le roi est le premier serviteur de l'Etat” ismeretes mondatokban találja. V. ö. System der Volksw. II, §. 119.

44. §.

A Monarchia jelleme, jelentősége és hivatása különösen.

I. A Monarchiái államformának jellemét és jelentőségét csak úgy méltányolhatni alaposan ¹⁾, hogyha annak eredetét és hatályát, fényoldalait és hátrányait tüzetesen vesszük előbb figyelembe és iparkodunk megismerni. A monarchia keletkezését jelesül illetőleg, ez rendszeren azon időszakában a népeletnek keresendő, a midőn a primitivkori ziláltság s társadalmi szaggatottság állapotából némileg kibontakozva a törzs vagy nemzetség egy erősebb, összeforrasztóbb központi kapcsot és műszert kezd szükségleni, s mint egyáltalában népileg egységesebb egészsze válik, ép úgy államilag s kormányilag is egy erősebben összetartó, megvédő s vezénylő központi főiségre is szorul ²⁾. Sokszor ez átmenet hosszas hadak és küzdelmek közepette történik, a midőn t. i. egyfelől egy magát minden többiek felett kitüntető nagy egyéniség a népnek tiszteletét vagy bámulatát megnyeri és felkölti, másfelől pedig ép a hadviselés sikeressége és a belső állapotok egységes rendezése, egy erős, egységes vezényletet és uralmíságot visszautasíthatlan követelményképp tüntet fel ³⁾. Az így támadt Monarchia, melyet némileg patriarchaljának nevezhetni, az idők folyamában, vagy egy hatalmas Aristocratia által szokott megdöntetni, vagy pedig, ha ezen harczból az aristokrátiával győztesen kel ki, az absolut egyeduralom megalapítására szokott vezetni; támogatva főleg azon körülmény által is, hogy a népnek számereje növekedésével, vagyonossága s adóképessége emelkedésével, az államügyek mindinkább nagyobbodó köre és terjedelmével, a naturalgazdaságnak a pénz – s ipargazdaság stádiumábái átlépésével, s egy a monarchához erősen szító polgári s hivatalnoki test vagy osztály kifejlődésével karöltve: mindazon alaptényezők lépnek valóságba, a melylyeken egy erős, mindenbe gyámkodólag belenyúló, mindent gondoskodása körébe vonó, s minden szabadabb mozgalmat féltékenyen eltenőrző vagy elnyomó, monarchiái hatalom központ, tényleg, föl is emelkedhetik ⁴⁾. Ezen korszakban a nép igen nagy része még nem érzi olly súlyosan az aránytalan központi hatalomműszerv terhét; mert szabadságvágya, műveltsége még csekély, politikai ügyek iránti érdekeltsége még nem nagy; egy hatalmas véd- s ótalmozó közlöny szükségessége minden pillanatban fölmerül; a nemzet- s áll am egy s ég et képviselő, fénytjeljes, méltóságias fejedelmi tiszt pedig ollyszerű, a melly a kor fogalmainak, irányzatainak, s nézletmódjának igenis megfelel ⁵⁾. Ez a tiszta vagy korlátlan monarchia, a melly mint látni váló, még magában véve jogtalan vagy legalább helytelen-és czélszerűtlennek föltétlenül nem nevezhető, mert voltak és vannak a népek életében mindég korszakok, a midőn nem csak a politikai hanem maga az általános culturai és köztársalmi élet fejlődésének érdeke, a tiszta s absolut monarchiának szükségességét s nélkülözhetlenségét, ter-

mészterszerűleg hozza magával és követeli. Az absolut monarchiának különböző formái vagy fajai lehetnek azonban. E fajok egyfelől az ó keletkori Despotia, másfelől meg a római- és újkori katonamonarchia, a melyeknek tehát elseje úgyszólván a hisztori a elején, a kasztok, a szellemi kiskorúság, a vallásuralom időszakában, amaz pedig, tekintve különösen olly államokat, a melyek vagy sok forradalmakon s demokratikus vagy ép communistikus mozgalmakon mentek keresztül, s minden áron nyugtot s békét akarnak; vagy olyanokat, a melyek csak egy nagy s jólszervezett hadsereg által tarthatók össze, miután minden egyéb kötelekek gyöngékek vagy elégteleneknek mutatkoznak: a népek magas fejlenifokán, lép szemeknk elébe. Mind a kettő egyébiránt tagadhatlanul csak a monarchiái államalkat elfajulási formája és olly jellemű, melynek tartandósága s maradandósága nincsen, s igazolását csak azon egyetlen körülményben vagy föltét alatt nyeri, ha egyáltalában semmiféle más út és mód már nem létezik a fölbomló társadalmat megmenteni; s a népszabadság ideiglenes veszélyeztetésénél még nagyobb bajokat, vagyis a polgárosultság és cultura, legnemesb javai és vívmányai megsemmisülését elhárítani és megakadályozni⁶⁾. A monarchiának, s különösen a tiszta monarchiának jelleme és természete legjobban akkor tűnik szemeknkbe, ha a democratiával párvonalba helyezzük s összehasonlítva vesszük tekintetbe. A tiszta monarchiái törvényhozás például, a törvényeket mint az egy központi hatalomnak, kifolyását kívánja tekintetni, melly hatalom az egésznek és részeinek szükségkeit érdekeit legjobban véli ismerni, s azért minden néptanácskozást vagy képviselotet ki is zár. Azon arányban azonban amint a társadalmi viszonyok bonyolultabbakká nehezebben irányozhatókká lesznek, a nép pedig műveltség s anyagi vagyon által érettkorúbbá, s e mellett bal eredményekre vezető törvények iránt bizalmatlanabbá válik: azon arányban már a kizáró monarchikus törvényhozás tarthatatlan lesz, s oda irányoztatik, hogy a nép értelmisége s beleegyezése által magát kiegészítse, megerősítse. így aztán a szabad és demokratikus országok törvényhozása mint Trendelenburg megjegyzi nem egyéb, mint a peripherikus belátás és ügyértelmiség egyesülése, az összes akaratok értelmek és érdekek kapcsolatbalépése; melly ott emelkedik legtökélyesb alakra és polczra, a hol a sokakból a kitűnők (képviselők) kiválasztatnak, a fejedelemmeli tanácskozmányra felhatalmaztatnak, a monarchikus és demokratikus elem helyes egyensúlyba lép, és az egységi és a sokasági momentum összeforr. – Ép így van az államigazgatás tekintetében. Az absolut monarchia ugyanis a nép minden ügyeibe beleavatkozva, azt gyámsága alatt álló s öröké kiskorú tömegnek tekinti; míg egyenes ellentétele az absolut democratia mindent lehetőleg az egyesekre akarván bízni, a leglazább „laissez passer” elvnek hódol, s így minden egységet s valódi vezényletet, lehetlenné teszen. Azonban idővel mind a kettőnek félszégsege napfényre jó és

beláttatik, a mennyiben t. i. a monarchia azon megismerésre jut, hogy sok, igen sok maguktól a tagoktól, a polgároktól, sokkal jobban s könnyebben fogatosítható; az utóbbi pedig észreveszi azt, hogy a vég nélküli kormánytalanságnak csak a végfelbomlás és az anarchia az eredménye; – mely két ellentét egymással érintkezésbe lépven, a valóban czélszerű kormányzati rendszer megalapítására vezet. – Az igazságszolgáltatás továbbá az absolut monarchiában a fejedelem méltóságából folyónak nyilvánítatik, s a bírák s törvényszékek pusztá fejedelmi hivatalnokok s hivatalműszerveknek tekintetnek; a democratiában, az ellenkező túlságot találjuk, mert ez meg a bíróságokat a népválasztások s néphatalom közlegeinek nyilvánítja; s az innen eredő visszaélések és következetlenségek győzik meg az egyiket és másikat arról, hogy e tekintetben is valami fensőbb, ész- és czélszerűbb, a státus és az igazság eszméjének megfelelőbb rendszer- és felfogásrai áttérés szükséges. – A mi végre a katonai erőt illeti, erre nézve is lényeges különbség van az absolut monarchia és a democratia között. Amaz ugyanis kifejlesztve és életbe léptetve az állandó hadseregeket, azokat kizáró fejedelmhatalmi közegeknek tekintti; maga mellett semminemű egyéb fegyveres erőt meg nem tűr; a katonavezényletet stb. egyedül magának tartja fenn; míg ellenkezőleg a democratia semminemű állandó haderőt el nem ismer, általános népfelfegyverkezést vesz célba; vezéreit *önmaga* választja stb. szóval egy az öröké változó népszenvédelem, néphangulattól függő katonai szerkezetet állapít meg, a melyly azon célokra, a melyekre rendeltetett, csak félig felel meg, nagy válságok, belmozgalmak vagy kültámadások idejében pedig egyáltalában erőtlennek, vagy legalább elégtelennek mutatkozik.

II. A mi pedig a Monarchiának politikai szempontból igazolása és védelmére fölhozható, az a következőkben öszpontosul. Legelőször tagadhatlan ugyanis az, hogy a monarchia a legalkalmasb államforma a nemzeti hatalomtelj eszméjének reális kifejezése- és megvalósítására, valamint arra is, hogy az állami uralkodás jog egységesen képviseltethessék, és az illő fény nyel és méltósággal övedzett egyedurban a törvény szentsége, az ország fennsége és a társadalmi akarat- és erőösszeség hatálya, mintegy külső nyilvánulásra találjon ⁷⁾). Mint mindenütt, a hol nagy célok nagy nyomatékkal és sikerrel vétetnek célba, úgy a státusban is egyik fő föltétele a sikeres államtevékenységnek az, hogy élén az egésznek egy Egyes álljon, az öszzetartó kapcsot egy szellem és egy vezérközlöny képezze, a kiből az egyetemes akarat, erő, törekvés és hatály öszpontosúljon ⁸⁾). Innen van az, hogy a Monarchia, az annyira megkönnyített s egyszerűsített uralkodás- és kormányakaratnál fogva, nem csak a mechanikailag legtökélyeteseb, legerősebb, hanem leggyakoribb s legtartósb státusforma is, a melyly egészen természetsszerűleg képződik, s fenn is képes magát tartani. – Kétségbevonhatatlan másodsor az, hogy monar-

chiában a főhatalom gyors intézkedése és önelhatározása, a kivitelbeni erély és következetesség, az erők és idő helyes fölhasználása mindenkor inkább található, mint bármely egyéb státusformában, s pedig annyira, hogy mind e tulajdonok még magára az összes kormány- s igazgatási gépezetre is kiterjednek. Monarchiákban az uralkodó, mint állandó s változásnak alája nem vetett státusfő, bizonyos változhatlan pontot képez az állam közepében, a kiben ez utóbbinak súlyereje nyugszik, melly körül mint szilárd sark körül az összes igazgatási gépely forog; a honnan illy álladaimakban a kormánynak épúgy mint az egész státuslétszernek csak egy leike és egy akarata vagyon, az Egészet egy és ugyan azon szelleme a rendnek, a nyugalomnak, az egységnek és az állhatatnak lengi át! - Mindezeknél fogva, a monarchának létele, ha tán az nem volna is minden tekintetben a legkitűnőbb, már magától fogva elégséges arra, hogy minden pillanatban a státusegészenek szükséges kül támaszpontját képezze; a kiskorú s könnyen felizgatható nagy tömeg szenvedélyeinek és zavargásainak gátul szolgáljon, s már a dolog természeténél fogva a társadalom politikai szerkezete és rendje egyik főbiztosítékát és alapkövét képezze; a mi mind legnagyobb mérvben ott és az által éretik el, a hol, és a midőn a monarchia örökletesnek nyilvánítatik, s így a legfőbb státusméltóság a polgári dics- és hatalomvágy köre főié helyzetetvén, minden pártvillongás, polgárháborúk, választásokkal járó rázkódtatásoknak eleje véte-tik; a korona pedig az irigység és a párttusakodás tárgya és Erisalraája lenni megszűnik. – A monarchában akarja (mint a szabadelvű Pfizer mondja) az emberek nagy része szemlélni az embertermészet s embernagyság egész főszerűségét; akarja látni önképét egy óriástükrőben, az emberi nem képmását legnemesb dicsállásában; úgy hogy megfejthető azon benső kapcsolat és összefüggés is, a mellyben a monarchia eszméje a népek bölcsőkorában, azok mythosai, vallási rendszerei és költészeti eszményeivel jelenkezik, s mintegy sajátyszerű cultus tárgyává is válik. – A monarchismus jelentősége és mintegy természetszerűsége felől tanúskodik maga a történelem, az ezredéves tapasztalás is, a mennyiben azon ténynek megismerésére vezet, hogy még maguk a republikánus szellemű népek is, végrehajtó központi hatalmuk élére rendesen egy Egyest állítottak; s hogy ott, hol a monarchiái visszaélések stb. miatt köztársaság áll itatott fel, igen sokszor csak hamar a monarchiához visszatérés történt meg⁹⁾. Az egyeduralmi államforma mellyben az ország egy nagyszerű pyramis alakjában tűnik élénkbe, mellynek csúcsát a király, mint a pyramis legnemesb ékköve képezi, mindezek mellett azon jó tulajdonsággal is bír, hogy az aristocratiai és a democratiai státusalkat számos hiányait nem viseli magán, az egyiknek: kizáró, féltékeny, jogegyenlőséggel ellenkező jellemével, a másíknak nyughatatlansági zavargó változékony izgalmas természetével jelesen nem bír; főleg pedig olly ruganyos, hajlékony,

simulékony, s a legkülönbözőbb módozatokat lehetségesítő formával is dicsekszik, hogy majdnem valamennyi műveltségi fokok-, társadalmi és politikai állapotokkal megfér, s összhangba helyezhető. Szóll ennek bizonyosságára a hisztória, s az emberiség jelenkori állapota is, a mennyiben meggyőz bennünket a felől, hogy a Monarchia a legkülönbözőbb nép- s államfejlődési stádiumokon egyenlő sikerrel és hatálylallyal található¹⁰); hogy mint Roscher és Türkheim is megjegyzi¹¹), aristocrazia és democratia között a legszerencsésebb s legbiztosb közvetítői s hogy a politikai élet két főfő elve és sarkköve, a rend és szabadság, valamint a jogosság és egyenlőség, a műveltség és jóllét is egyáltalában e kormányidommal igen jól összeegyeztethető és megférő. – A monarchiának létele nem zárja ki szükségkép a legnagyobb szabadságot, mely államban gondolható, sőt igen is vannak példáink arra, hogy voltak (és vannak) köztársaságok a mellyekben a főhatalom kezelői sokkal korlátlanabbal jártak el, a polgárok szabadsága sokkal inkább megszórhatott, mint azt bármely alkotmányos monarchiában csak megkísérteni is lehetne. – Az egyeduralmi államalkat végre az, a mely az álladalomban az aristokratiai és demokratiai elemek egymással sűrűlódását mérsékli, egyiknek a másik feletti diadalát akadályozza, s így azt is eszközli, hogy az egyiknek vagy másíknak kizáró uralomrajutása és felülkerekedése által a társadalom és közület fensőbb érdekei ne veszélyeztessenek.

III. Mint minden emberi és kivált politikai intézménynek úgy a monarchiának is megvannak azonban hiányai, hátrányai és árnyoldalai. Gondoljunk csak a következőkre, mellyeket a Monarchia, kiválólag pedig az absolut monarchia ellen szoktak felhozni. Legelőször ugyanis bizonyos az, hogy az egyeduralmi államforma rendkívüli magasra emelvén az egyest, ezt könnyen megtántoritja, erkölcsileg megrontja, és így a nagy hatalommal visszaélésre is nyit alkalmat¹²); ha főleg tekintetbe vesszük Montesquieu azon sok igazat rejtő mondatát, hogy minden hatalombirtokbanlévő természetes hajlammal bír, avval a hatalommal visszaélni; meg Guizotnak azon ismeretes szavairól emlékezünk meg” hogy az az átka az absolut monarchiának hogy az egyént olly magasra helyzi, hogy feje szédeleg, s hogy azok a kik alatta állanak, alig mernek reája fölnézni; úgy hogy aztán a fejedelem magát Istennek kezdi tartani, a nép pedig bálványozásra vetemedni¹³). – Egy egyesnek illy nagy hatalom és méltósággal földíszítése Mohl szerint tisztán észjogilag szemlélve, ellenkezni látszik az emberi ész és a társadalom természetével, a mennyiben sem a monarchia képességei és tulajdonai, sem az állampolgárok emberjogai, sem a monarchiái feladatok óriásszerűsége, nem olyan, hogy egy illy rendküli státustiszt felállításával megegyeztethető volna¹⁴). E mellett az (absolut) egyeduralkodó, mint már Aristoteles óta számtalanon megjegyzték, sohase igazán korlátlan s önkakarata s belátása szerint eljáró

egyéniesség, hanem legtöbbször csak játékszer vagy eszköz egy sokszor önző, s nem a nemzet valódi javára czélzó környezetnek kezében. – A monarchiában, jelesül a korlátlanban, melynek egyik főjellemvonását Roscher abban találja, hogy a státusgépezet vezető akarat eszközeivé kívánja tenni az alattvalókat, igen könnyen honosul meg és fészkel be magát a leggépiesb centralisatió, minden feletti gyámkodás és bureaucratismus, melly egyedüli urát s mozgató rugóját a monarchában, kitől anyagilag és erkölcsileg függ, ismervén fel, a népnek érdekeivel és javával mitsem törődik, sőt nem ritkán a legnagyobb önkényt is gyakorolja, s a milly gyáva, csúszómaszó jellemű fölfelé, oly zsarnoki és keményszívű lefelé. Az autocratikus monarchia tözsomszédja a despotiának és a zsarnokságnak¹⁵⁾, a mennyiben sehohsem oly nagy a veszély a törvények s polgárjogok önkényes megsértése és semmibe vételére mint ép itten, s mivel a nyilvánosság, a sajtószabadság, a vagyoni biztonság, s a többi népszabadsági jogok sehohsem találnak oly határozott ellenzőre, mint ép az autocratiában. – Mennél nagyobb mértékben van egy állam létele és organismus kizárólag egy physikai személy létele és működésére alapítva, annál tágabb tér nyitattik az esetlégnek és véletlennek annak fennállása és «sükeres fejlődése tekintetében; valamint másfelől az is tagadhatatlan, hogy mind az igen erős mind az igen gyöngge fejedelem egyaránt könnyen kárára lehet az állami létszernek, a mennyiben az egyiknél igen nagy a kísértés mindent magához fel, a másiknál mindent magához levonni, s így az egészet helyes egyensúlyából kiragadni, s a legveszélyesb hullámzatoknak áldozatául ejteni¹⁶⁾. A korlátlan monarchia végtére (mint sokan állítják), kedvezőtlen a polgárjellelem és nemzeti közérzület sükeres kifejlésére nézve, a mennyiben mint Schlotzer mondja, a nemtelen hunyászkodást, hálálkodást, kétszínűséget, álnokságot előmozdítja, a szabadabb s magasbirányú nézletmód lélekfölemelkedés és honszeretet meggyökeredzését pedig igen nagy mérvben nehezíti és akadályozza¹⁷⁾.

IV. Az eredmények, a melyekre a mondottak nyomain jutunk, ezekben öszpontosúlnak. A monarchiái elv és államforma legtöbb hiányai és árnyoldalai csak az absolut egyeduralomban fordulván elő, nem jogosítanak fel arra, hogy e státusalkat felett pálcza tőretessék; ha főleg tekintetbe vesszük azt, hogy mindezen hiányok és hátrányok az alkotmányos vagyis törvényszerűleg korlátolt monarchiában legnagyobb részt mellőzhetők, sőt egyenesen kizárva. A milly határozottan nyilatkozik korunk valamennyi műveltebb s polgárosultabb népeinek s országainak közszelleme az absolutismus és autocratismus ellen¹⁸⁾, ép oly nagy és félreismerhetlen szüksége is van, ép jelenleg Európa legtöbb érettebb népeinek, a monarchia (alkotmányos formákban és széles közszabadsági alapokon) fenmaradása és raegszilárdítására, a melly nélkül a korlátlanul tomboló mozgalmi és anarchiai elemeket s a társadalom legnemesb cultúrvivmányait enyészettel

fenyegető communistikus és felforgató törekvéseket, fékentartani és korlátozni alig lehetne ¹⁹⁾. – A monarchia a legcélszerűbb s leghatályosb államforma a státust mind b e n s ő mind k ü l s ő elleneitől megóttalmazni; kivált nagj terjedelmű birodalmakat összetartani; egy erős szilárd alapon nyugvó státuslétszert biztosítani; a honnan kitetszik azután Roscher azon állításának helyes volta is, midőn azt mondja, „hogy a Monarchiának rendesen nagy státusterületre van szüksége, magára pedig a Monarchiára egyáltalában az ú j k o r n a k sokkal nagyobb szüksége, mint az ókornak ²⁰⁾.” -- A mi végre a Monarchiái státusforma elfajulásait, és fenntartó és megrontó okait illeti, ezek tekintetében egyáltalában minden nagy államtudóssal Aristoteles óta egész Brougliamig, Roscherig és Müller Jánosig a „*Μηδεν άγαπ!*” vagy *Moderata duran*”al felelhetünk, a mennyiben valóban nincs veszélyesb ellensége a monarchiának az önkényeskedés és törvény megvetésnél, s hathatós b támasza és biztosítéka az önmérséklés és önkorlátolásnál ²¹⁾; – kétszeresen igaz és jelentvénydús elv és mondat napjainkban, a hol a Monarchiának ellenségei és ócsárlói mindinkább szaporodnak, azoknak köre pedig a kik annak védelmére kelnének, kétségen kívül szűkebbé vált ²²⁾.

¹⁾ V. o. Röder: Politik. 283. ff. Roscher: Naturlehre der Staatsformen. Erster Abschnitt; és Rotteck: Staatslexikon. Art.: Monarchie. IX. köt. Machiavelli: Discorsi. Pfizer: Gedanken etc. 330. s k. 1.; és Aristoteles: Pol. V. könyv. 8-9. feje.

²⁾ Polybios (VI. 2.), Aristoteles (Pol. I. 2.) és Sallustius (Cap. 2.) szerint a Monarchia a legrégeb, mintegy természetsszerűleg támadt státusforma. 1. még Roscher: id. ért. (Zeitschrift. VII. S. 339.)

³⁾ Hogy ez államforma leginkább felel meg a nép alsó (még önző műveletlen) fejlemfokainak is, a mennyiben főleg a törvény abstrakt eszméjének megtestesítése által, annak uralmát mintegy biztosítja, említi Röder: id. m. 284-285.

⁴⁾ Így történt tényleg Európában az újkor kezdetén a hol valamennyi ismeretes álladalomban, még Orosz, Török, s Magyarországbán is, e tüneménynyel találkoznak.

⁵⁾ Ez azután rendesen azon időszak is, a melly a monarchia örökletességi elvének megállapítására nézve a legkedvezőbb szokott lenni, mint a történet és tapasztalás mutatja.

⁶⁾ Jól jegyzi meg erre nézve Roscher (id. ért. VII. 458.) hogy az extrem democratiának, melly nem egyéb mint a bellum omnium contra omnes, kicsapongásai ellenében az egyedüli menszer a fegyveres hatalom, mint az egyedüli tényző, melly a közfelbomlásban még compact és erős maradt, s a melly a vad tusakodásban az egészet megnyugtatta – „auf dem Kirchhofe der Sklaverei!” 1. Roscher: System der Volkswirtschaft. Bd. I. §. 80.

⁷⁾ V. ö. Pfizer: Gedanken über Recht, Staat und Kirche. I. 374.

⁸⁾ Erről tüzetesen szöll Gneist: Englisches Verf- und Verwaltungsrecht. II. 898. füizer: id. munk. I. 356. Kitetszik ez leginkább a hadviselet, a diplomatia, a státusvédelemre stb. vonatkozó államhatalmi intézkedésekben. 1. még Röder: id. m. 282-286.

⁹⁾ „Der einzige unverrückte Punkt im europäischen Staatswesen bis zum heutigen Tag; – ein Zeichen dessen, dass die Monarchie einem wirklichen tiefliegenden Bedürfnisse der Menschennatur entspricht”, mond Pfizer. (I. 373. lap.)

¹⁰⁾ Hogy a monarchia főfajai az államfejlődés menete kezdet-, közép- s végszakának megfelel, említi Roscher id. ért. VII. 88.

¹¹⁾ T ü r k h e i m : Verfassungspolitik. 123. I.

¹²⁾ L. Rödert: id. m. 326-327. P f i z e r : id. m. 330. 332.

¹³⁾ V. ö. Montesquieu: Esprit des Lois. XI. 5. Guizot: Essai sur l'histoire de la France, pag. 359.

¹⁴⁾ Ismeretes Agrippának (Dio Cassius. LU.) mondata Octav. Augustus császárhoz: „az egész emberiség Istentől teremtve s Istenhöz tekintve, fölfelé néz, s nem akar Egy uraságának alávetve lenni; vonakodik attól, hogy minden baj, veszély, s teher mindnyájuktól viseltessek, az előnyök pedig kizárólag Egyé'legyenek.

¹⁵⁾ Mutatja ezt Spittler: Vorlesungen über Politik. S. 126.; és Murhard: Die unbeschränkte Fürstentherrschaft im 19. Jahrhundert. (1831.) többhelyütt.

¹⁶⁾ R ö d e r : Politik. 327.

¹⁷⁾ A vádakat a monarchia ellen találjuk tüzetesen Sidney Camp: Democracy cz. művében (pag. 9. ff. 107. ff. 125. ff.) de legkeserűbb formában Macchiavelli: Discorsi cz. könyvében, a hol a Monarchia és Democratia egymással összehasonlitatik, s az utóbbi föltétlenül és minden tekintetben az első főié helyeztetik. I. Discorsi. I. 29. 58. 59., II. 2., III. 1. 9. a hol az mondatik: hogy szabad népek boldogabbak s anyagilag is virágzóbbak, hogy a fejedelmek sokkal kevesebbé szótartók; ritkán jók és bölcsék; hivatalnokaikat rosszul megválasztok; a szabadság kifejlését akadályozók stb. – A korlátlan Monarchia ellen igen sok hathatós érv sorolatik elő Rotteck: Staatslexikonja. I. k. Art. „Absolutismus”, és Bluntschli: Staatswörterbuch. I. köt. „Absolute Gewalt” szó alatt.

¹⁸⁾ Hogy az autokratismus önmagára, környezetére, családjára nézve is veszedelmes (trónforradalmak, gyilkosságok stb. miatt), mutatja Roscher: id. ért. VII. 458-459. 1.

¹⁹⁾ Igen szépen m. Bluntschli: (Stwört. I. 12.) „Die absolute Gewalt ist und war immer nur Mittel, zum Zwecke freier Staatsordnung und deren Sicherung. Unsere Zeit will eine intensive energische Macht, aber sie verträgt keine unbeschränkte Gewalt, höchstens nur aus Noth zur Sicherung höherer Güter. Eine Regierung, die dies missachtet, geräth mit dem Grundcharakter unserer Zeit in Widerspruch, und bringt am Ende ihre eigene Existenz in Gefahr.” Epigy találóan jegyzi meg Montalembert: „Cette théorie monarchique qui ne sait préserver les peuples du désordre et de la terreur, qu'en les refoulant dans le silence et le néant.”

²⁰⁾ V. ö. Roscher: eml. ért. VII. 334-335. Zachariae: Vom Staate. HI. 99. – Az újabkori legnagyobb történészek egyike Schlosser is egyenesen azt mondja: hogy nagy államok alkotmányos monarchiát szükséglenek.

²¹⁾ L. Aristoteles: Pol. V. 8-9. fej. Hogy erkölcsileg is jól hat a fejedelemre az önmérséklés, már Tacitus is belátta, kinél hübb esetlőre még a zsarnokuralom nem talált. Ismeretesek ugyanis szavai: „Si recludantur tyrannorum mentes, posse adscipi laniatus et ictus, quando ut corpora verberibus ita saevitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. (Annal. VI. 6.)

²²⁾ Napjainkban absolut monarchiákat már csak Orosz- és Törökországban, - meg a szabadság legbuzgóbb előharezosai hazájában: F r a n k h o n b a n találunk.

VI. Fejezet.

Az alkotmányos képviseleti Monarchia különösen ¹⁾).

45. §.

Az alkotmányos monarchia eszméje és lényege.

I. A monarchiái államforma, most fejtegetett legtöbb árnyoldalaitól ment, s valamennyi előnyeit és fényoldalait, magában foglaló fáját: az alkotmányos, képviseleti vagy Repräsentativmonarchia képezi. Innen magyarázható meg azon az összes újkort egyáltalában jellemző tüne-mény, hogy karöltve a népek művelődése s anyagi meg sociális haladásá-val világrészünk valamennyi polgárosult államaiban ez államformát látjuk a politikai” vágyak és törekvések főfőtárgyaként jelenkezni; s hogy az el-mélet és a gyakorlat, a tudomány és az üzletélet emberei egyaránt, s igen csekély kivételekkel, az alkotmányos monarchiát kezdik azon státusalkat-nak tartani: a melly világrészünk jelen fejlődési fokának; az államélet és a kormányzat észszerű és természetes igényleteinek; a politikai lét és hala-dás alapjául szolgáló föltételek- t. i. a szabadság és rend követeléseinek, leginkább megfelelel.

És valóban, akár elvont észjogi és eszmei, akár történeti és concret szempontból vizsgáljuk ez irányzatot, lehetlen meg nem győződni annak helyes alapja és benső jogosultsága felől. A mi az első momentumot illeti, kétségbevonhatlan dolog az, hogy egy érett, nagykorú nép, önkénytesen lenem mondhat arról, hogy ön érdeke meg java tekintetbevételével, és ön-akarata „szerint vezéreltessék és kormányoztassék. A mint a nép körében az értelmiség cs belátás annyira elterjedt, hogy annak egy része a kormá-ny tevékenysége felett az egésznek érdekében és java-á mintegy ellen-örködő felügyeletet gyakorolni vagy pedig a kormányt nehéz feladatai teljesítésében segélyezni és támogatni képesnek mutatkozik: attól a pilla-nattól fogva a közügyek intézésére gyakorlandó befolyásból már kinem zárattathatik, az abban törvényileg megállapítandó módokon és föltételek alatti részvételre feljogosítottnak nyilvánítható ²⁾. – Folyományoz minden azon körülményből is, hogy minden világi min den ha t ó s á g egy gyarló ember tekintetében természetellenes lévén, s minden hatalom, korlátain túlszárnyaló hajlammal bírván: bárkire, de különösen a monarchára nézve, emeli mulhatlan szükségességű kellékké azt, hogy hatalomgyakor-latában bizonyos korlátok, törvényszerű megszorításoknak legyen alája-vetve. Es pedig egyfelől azért, hogy óriási felelőséggel járó nehéz tisztjé-nek és missiójának illően megfelelhessen; másfelől azért, hogy önmaga, emberi szenvedélyei és netáni tévedései ellen megvédettessék; minden előfordulható visszaélés egy ellensúlyzó s ellenható tényező által korlátoz-

tassék; s az államban, mint egy nagy erkölcsi és jogi létszerben, minden jogtalanság, önkény és erőhatalom uralma már előzetileg megakadályoztassék³⁾. E mellett megvannak minden államban élő népeknek bizonyos elvitázhatlan emberi és társadalmi jogaik és szabadságaik is, a mellyeknek megsértése vagy semmibevétele minden ész- és czélszerűen rendezett államalkotmányynal egyenes ellentétben áll, s mellyek ott a hol az uralkodói jogkör és hatalomgyakorlás bizonyos korlátok által nem szabályoztatik, öröké ingatag s bizonytalan alapokon nyugszanak. Maga Macchiavelli is egyenesen képtelenségnek nyilvánít egy minden korlátok nélküli fejedelmi hatalmat⁴⁾; míg másfelől köztudomású dolog az, hogy minden államban vannak és lesznek mindenkor ollyszerű közügyek, a mellyeknek elintézése és czélszerű rendezése okvetlenül többek-, nagyobb testületeknek közremunkálását, azok általi többoldalú megvitatást, meghányatást szükséglenek; és így észszerűen egy Egyedúrnak kizáró hatalom- és feladatkörébe nem is adhatók. E szerint magának a monarchának érdekében, könnyebbsége és sükeresb működése tekintetében, egy ötet támogató segélyző műszerv alkotása válik szükségessé, a melly műszervnek azután olly állás és tekintély biztosítandó, melly szerint a fejedelem hatalmának mintegy részesevé válik, s annak érdekei törekvései és czélzatai ellenében a nemzet érdekeinek és czélzatainak tolmácsolója képviselője és érvényesítőjeként működhetik. – A második vagy a practikus és történelmi momentum szempontjából szinte nem nehéz az alkotmányos monarchiái elvet megalapítani. Mennél nagyobbakká és bonyolultabbakká válnak ugyanis a státus feladatai és teendői, mennél inkább hatja át és foly határozólag be az állam a nép összes életére: annál nehezebben esik ez utóbbinak, illy rendkívüli, illy könnyen visszaélésekre is vezető hatalmat, minden felelősség és megszorítás nélkül egy egyetlen ember kezeiben hagyni. Addig mond Roscher³⁾ míg a uralkodó és alattvalók közt bizonyos középhatalmak, p. o. tekintélyes nemesi rend, hatalmas egyház, független hivataltestületek stb. léteznek, addig a monarchia ha nem is jogilag, de bizonyosan tényleg és a valóságban korlátlanak nem nevezhető. A mint azonban e közép- és közvetítő hatalmak végkép megszűnnek, minden erőtlen, kimerült népnél a monarchia helyébe despotia szokott lépni; erőteljes, életvidor és fejlemképes népeknél pedig a vágy keletkezik, az addig hordott bilincsekből menekülni, a mankót s gyámvevesszöt elvetni, s a monarcha netáni alkalmatlan s képtelen volta ellen annál is inkább biztosítékok felől gondolkozni, mennél inkább van az egyedúrság örökletességénél fogva a születési véletlennek tárt kapu nyitva, s a trón betöltése elnemhárithato esetlegességtől föltételezve. E Biztosítékok pedig nem lehetnek egyebek, mint kisebb nagyobb mérvbeni vegyítése a monarchiái elemnek, az aristokratikus de főleg a demarchiái elemekkel, ollykép jelesül, hogy a nép mintegy a trón közelébe fölemeltetik, a monarchiái egységes mozgástalan és conser-

váti v momentum pedig, a szabad, mozgékony, s progressív jellemű népelem által mintegy kiegészítetik, de egyidejűleg megszorítatik és korlátoztatik is.

II. A képviseleti monarchia, lényegében szemlélve, a nemzetfőlség elvének gyakorlati érvényesülése és nyilvánulása (nil de nobis sine nobis) vagyis annak, hogy az államhatalom egyedüli s tulajdonképeni forrását és végczélját a Nemzet (1. fentebb) képezi, s hogy e szerint jog- és észszerűleg semmiféle történhetik az álladalomban, a mi a nemzeti közjó és közérdek, a nemzetakarát és nemzetboldogsággal ellentétben áll, s a mihez a nemzetet képviselő testület, beleegyezése s közreműködésével, alkotmány ilag megállapított módon és formában, hozzá nem járult. Az alkotmányos monarchiában e szerint a fejedelem, az államfennség személyesítője s a főhatalom birtoklója; de a státusügyek intézésében, egy az összes nemzet kebeléből szabadon választott, törvényileg megállapított tulajdonokkal s képességekkel bíró személyiségekből alakuló s annak érdekeit és akaratát kifejező képviseleti Test vagy Műszerv közremunkalására van utalva⁶⁾; jelesül olykép, hogy a törvényhozói hatalmat avval mindenkor megosztva, a kormányzatit pedig sérthetetlen személyére nézve ugyan felelőtlenül, de a kivitelre nézve felelősen⁷⁾, az az egy a nemzet képviseletből maga mellé vett felelős Minisztérium által gyakorolja; és így politikai funkciói tekintetében, a nemzet által korlátozva s bizonyos megszorításoknak alájajvetve jelenkezik⁸⁾.

Tekintve az alkotmányos képviseleti monarchiát tüzetesen, a következő lényeges ismérveket és tulajdonokat találjuk annak jelleme és szervezetére vonatkozólag. Legelőször ugyanis ez egyeduralmi államfajban, mint Zachariae megjegyzi, monarchia és népuralmiság némileg egyesítve jelenkezik, a mennyiben a közdolgok intézése és vitele mind a monarcha mind a nép által foganatosítatik; egyiknek hatalma pedig mindenkor a másiknak hatalma és jogköre által korlátoztatik. A fejedelem az alkotmányos monarchiában uralkodik, a mennyiben az állam legfőbb vezénylete kezében vagyon, a mennyiben semmiféle törvény jogerőre annak beleegyezése nélkül nem emelkedhetik, s a mennyiben kormányzati műszerveit s vezetőit, szabadon választja és veszi maga mellé. De másfelől meg korlátoztatik uralkodási jogában a nemzet mintegy részuralmisága által, a mennyiben minden törvény csak a törvényhozó vagy képviselő test megegyezése nyomán válik valóban érvényessé, a mennyiben a képviselő testület a kormányzat kezelőit, vagyis a ministereket eljárásukért számadásra vonhatja és felelőssé teszi; végre annyiban a mennyiben (mint még látandjuk) a közköltségek fedezésére megkívántató adósommák meg- vagy megnemszavazási jogával van felruházva, a melly által az összes kormányzatra határozó befolyást gyakorol. – A második főismérve az alkotmányos monarchiának az államhatalmi funkcióköröknek, (kormányzás – törvényhozás – és bíraskodás) megoszása, jelesül olykép, hogy mindegyik ág kiválólag egy külön ható-

ság vagy műszervben öszpontosul, ámbár egységesen és összesen véve szorosan összefüggő egészet képeznek. E tekintetben jelesül szem előtt tartandó az, hogy a törvényhozó test, a mely mint még látni fogjuk, vagy egy- vagy két kamarából állhat, olyképp gyakorolja a törvényhozó hatalmat, hogy abban a főszerep őtet illeti, a törvények vagy törvényjavaslatok megvitatása, kezdeményezése, szerkesztése, kiválólág a nemzetképviseleti tanács jogköréhez tartozik; de másfelől a fejedelem, illetőleg a kormánynak közbenjárulása is múlhatatlanul szükséges⁹⁾, a mennyiben az a miniszterek által a tanácskozásokban tetteleg részt vészen, a kezdeményezés jogát szinte gyakorolja, s szentesítése által a törvényjavaslatot jogerejüvé emeli, vagy pedig vetója által (a mely azután egészen demokratikus szellemű álladalmakban csak felfüggesztő vagy korlátolt szokott lenni), egyenesen érvénytelennek nyilváníthatja¹⁰⁾. A fejedelmi hatalom ez iránybani terjedelme annyira is megy, hogy rendküli esetekben, a hol a kormány és a törvényhozó test közötti ellentét igen nagy, és a fennforgó vitályos ügy másképp élnem intézhető, a fejedelem a nemzetgyűlést feloszlathatja, s új választásokat rendelhet; a mellyek azonban minden netán támadható visszaélések mellőzése tekintetéből, a lehető legrövidebb idő alatt a kormányhatalom által szükségképp elrendelendő, hogy a nemzet újonnan kinevezett képviselői által a fennforgó vitaügyben nézetét és akaratát nyilváníthassa. – A mi a kormányzatot illeti, erre nézve, az alkotmányos monarchiában, egyáltalában kétféle rendszert lehet felállítani^{X1)}. Az egyik az, a hol a fejedelmi hatalom és akarat a nemzetgyűlés fölé helyeztetik, vagyis a kormány nem egyenesen és szükségképp a képviseleti testület szellemében és akaratnyilvánítása szerint vitetik¹²⁾; a másik az, a hol a nemzetgyűlés mindenkori többségének fejei és vezetői hivatnak az uralkodó által a minisztérium és kormány vezetésére, s e rendszer az, a mellyet parlamentaris kormányoknak hívunk, s a mellynek legkétségtelebbe példáját Angliában találjuk. A parlamentaris kormányrendszer ellen azt lehet fölhozni, hogy illyképp a fejedelem hatalma módfelett megszorítatik, a mennyiben hozzálévén kötve a nemzetgyűlés majoritásához, akarva nem akarva, arra utaltatik, hogy minisztériumát abból vegye; továbbá azt, hogy e rendszernél a majoritási elv mindenhatósága megalapítatik, az államvezénylet, a képviselő testületbeni többségnek gyakori változásai miatt, nagyon is ingataggá, változékonynyá lészen, hogy illyképp a pártoskodás, a hiu dicsvágy, és az örökös ellenzéki s oppositionalis szellem, az országban nagyon is elterjed és tápláltatik, s hogy végre az is megtörténhetik, hogy az Olymódon miniszterségre jutó egyéniségek talán igen kítűnő szónokok, pártvezérek, talán státüsferfiak is lesznek, de igen silány igazgató és szervező talentomok, a minek aztán káros következményei az egész álladalomra, s az összes kormányzati és közigazgatási rendszerre ki fognak hatni¹³⁾ – Ez érvekre azonban azt válaszolják az

ellenkező nézet pártolói; a) hogy a parlamentaris rendszer korántsem teszi a fejedelmet jelentéktelen semmé, mint némelyek gondolják, mert még mindég elég tág tért hagy erélyes buzgó s önálló működésre annak; b) hogy illy módon mindenkor a legnagyobb valószínűség létezik arra nézve, hogy a kormányzat igazán a nemzet akarata szerint és szellemében vitetik, s minden egyéb külső vagy privátérdek befolyása onnan kizáratik; c) hogy így mindég csak mégis valóban kitűnő egyének fognak a közügyek élére állítani, a kik a nemzet legnagyobb részének bizalmát bírják; d) mivel a nemzeti fenntartás e rendszer által legtokélyesb kifejezésre talál; e) hogy így az ellenzék pártiak, tekintettel azon lehetőségre, hogy ők hivattatandnak meg a kormány vezetésére, követeléseikben nagyobb méltányosságra indítanak, s valóban csak a kivihető- és lehetőre fordítandják figyelmöket; f) hogy csak a parlamentaris rendszer teszi valóban lehetőséggé azon szép államelvnek, „a király nem képes rosszat, jogtalant, tenni” gyakorlati érvényre jutását, a mennyiben minden felelősséget, minden tévedést, minden ballépést egyenesen a minisztériumra hárít, a fejedelemnek szent és sérthetetlen személyét és jellemét pedig minden még legkisebb folttól és szennytől is megóvjá; g) hogy helyes és czélszerű elrendezésénél a nemzetgyűlés organismusának, a kormányzat említett változékonysága, könnyen elkerülthetik; h) nem ellenkezik továbbá e rendszer a fejedelem saját önérdeke, külállása és méltóságával sem, mert érintetlenül hagyatnak legfelsőbb királyi kiváltságai; sértetlen marad erkölcsi tekintélye; tülemeltetik a nemzeti pártoskodások, czivakodások és surlódások gőzkörén, sőt annyiban, a mennyiben a parlamentet feloszlató hatalom mindenkor kezeiben marad, fejedelmi főhatalma is teljesen biztosítatik; i) a parlamentaris kormányrendszer végre megszünteti a státus-akarat factorai közötti egyébként mellőzhetetlen dualismust; s megvalósítja azon szükséges egységet és erőszponzósulást, a mely minden sikeres és célravezető státuszvezénylet és rendezés főfő kellékeinek egyikét képezi¹⁴⁾-¹⁵⁾-¹⁶⁾

A mi a bíraskodási hatalmat végre illeti, ennek az alkotmányos egyeduralomban önállóan, függetlennek kell lennie, jelesül olly értelemben hogy az igazságszolgáltatással semmiféle más hatalom határhozó befolyása alatt nem álló műszervek foglalkodjanak, s a hozott ítélet más hatóságok által megne semmisíthetessék. Csak a fejedelemnek maradván fenn a jog, bizonyos, figyelmetérdemlő esetekben megkegyelmezni, jelesül a hozott halálítéletet megmásítani és enyhíteni. Egyáltalában pedig főszabály minden valódi alkotmányos monarchiára nézve a) az hogy a polgárok törvény és bíró előtti egyenlősége szentül tartassék; b) hogy a korona által kinevezett bírák hivatalaiktól élnem mozdíthatóknak nyilvánítassanak; c) hogy az esküdtszéki institutio nyomain a jogszolgáltatásban a népek közreműködése és befolyása is biztosítassék¹⁷⁾.

III. Az alkotmányos monarchia harmadik alapelve továbbá az, hogy a népet annak szabadon választott követei és képviselői, a fejedelmet pedig miniszteriumja képviseli. Az előbbire vonatkozólag alantabb tüzetesebben fogunk szólnani a nemzetképviseleti rendszerről és annak szervezete, alakítása, működése és jogköréről; itt csak még a miniszterfelelőségre vonatkozólag kell megjegyezni azt, hogy a miniszterek minden kormányzati intézkedésért felelni tartóznak, azt mint önmagukét képviselik; de hogy e felelőségnek tetteleg alá is vettethessenek, szükséges, hogy semmiféle fejedelmi parancs vagy rendelet azon miniszternek ellenjegyzése nélkül, nem foganatosítható, a mely miniszternek ügyszakába vág. Szoros kapcsolatban jelenkezik e momentummal az, hogy a nemzetet illeti a jog, képviselői által a miniszterek ellen vádat vagy panaszt emelni, s őket oly cselekvényeikért, mellyek vagy az alkotmány felforgatása és megsemmisítésére czéloznak; vagy a nemzeti függetlenséget s önállóságot veszélyeztetik; vagy hatalmukkal s befolyásukkal visszaélést tanúsítanak, egyenesen vádállapotba helyezni, a mely esetben rendesen a felsőház, vagy egy külön e célra alkotmányilag rendelt bírói törvényszék, szokott ítélni.

Az alkotmányos monarchia lényeges föltételei és ismérvei közé tartozik az alkotmányos pár tét el kifejtése és megszilárdulása, másfelelől a lehető legnagyobb nyilvánossági elvnek és a nemzeti közvéleménynek teljes érvényrejutása, uralma. Az első tekintetében egyáltalában elismert tény az, hogy a pártélet körében rendesen az úgynevezett kormány- és ellenzék párti csoportulata a közügyekre befolyó népelemnek az, a mely leginkább vonja magára figyelmünket. Abszolút monarchiákban e két párt jelesen nem igen létezhetik, a mennyiben ott az államkormány a státus- és nemzetérdekek egyedüli jogos képviselője, tolmácsa, biztosítójának nyilvánítja magát, s a népet a közügyekre befolyástól távol tartván, vagy arra egyáltalában képtelennek hirdetvén: vagy minden Oppositiót egyenesen és föltétlenül megtilt, vagy ha tűri is, annak szavára és követeléseire mitsem hajt, vagy legfelebb annyira ismeri el, hogy figyelmeztetéseit, javaslatait stb. néha meghallgatja, s ha a kormány érdeke és elveivel összhangzónak találja, alkalmilag követi illetőleg foganatba is veszi. Innen természetesen sok balkövetkezmény és baj származik, az összes társadalomra és státusra nézve. A kormány ugyanis felnemvilágosítván a nép és ország valódi érdekei és szükségei felett, igen könnyen önmagát ámitva s hibázhatlannak tartva, oly tévedésekbe keveredik, a mellyek az egésznek csak kárára és ártalmára szoktak lenni. Egy másik balkövetkezménye illy rendszernek az, hogy egy némileg érettebb s műveltebb népnél, a mellynek érzelmei és kíváncsi kifizetésére minden alkalom megtagadatik, gyakorlati érvényesítése czéltzatának és nézeteinek végkép lehetlenné tétetik: a kormány elleni oppositió igen könnyen igazi ellenséges,

áskálódó, gyűlöletteljes és elkeseredett jellemet ölt, a hol a személy az ügytől, az elv a foganatosító közlönnytől meg nem különböztetik; a valóban hiányos és ártalmas, a czélszerűtől a lehetségestől külön nem választatik; sőt sokszor a legtúlzottabb, s legképtelenebb követelések és eszméirányok emelkednek túlsúlyra a nép egyes köreiben; úgyhogy igaza van Bülaunak, midőn azt mondja, „hogy ott, a hol az ellenzéknek minden reformútjai elzártnak, a békés haladás megakadályoztatik: szenvedélyek felköltetnek és végre is az oppositio forradalmi és destructiv irányúvá válik!” – Nem így van az alkotmányos álladalmakban. Itt ugyanis a kormány- és ellenzékpártra szakadás, és egy erőteljes oppositio, nem csak nem ártalmas, hanem valóban üdvös és szükséges eleme az összes állami rendnek. Jól mondta egy angol államférfiú, hogy a parlamentaris kormánynak magának kellene ellenzékpartot csinálni, ha nem léteznék ilyen az országban. Mivel hogy a kifejlett parlamenti státusban az egész államélet kiválólag pártküzdelmeken alapszik, s az egyes pártok, ha a majoritásra szert tesznek, a kormányrudat elfoglalják, a kormányon volt párt pedig visszalépve Oppositiová válik: önként következik, hogy itt az ellenzék nem képviselője egy bizonyos kizáró politikai elvnek, vagy ép ellensége a kormányhatalomnak, hanem felváltva majd az egyik majd a másik párt viszi az ellenzék szerepét. Látjuk ezt Angliában, a hol 'egyszer a szabad kereskedési és reformpárt az oppositio, máskor meg a védvampárt és a conservativek, a kik a parlamenti stb. reformokat ellenzik. – Egyáltalában pedig azt mondhatni, hogy mennél egészségesebb, erőteljesb a nép- és státusélet, annál inkább sorakoznak az ellenzéki tagok egy nagy és egyszerű eszme, egy nagy politikai vagy közgazdaszati elv körül; míg ott, a hol a pártélet megszagatva, több különböző pártármialatok és csoportozatokban nyilvánul (mint azt Frankhonban látjuk), vagy ott, a hol az ellenzék a kormány rendszeres akadályozása-, annak tekintélye lerontására, vagy ép az államforma fel forgatására czéloz: az egész társadalom folytonosan legveszélyesb izgatások cs rázkódtatásoknak van kitéve, mellyek az összes népeletet, erkölcsileg jogilag és politikailag megmérgezik, sőt végfelbomlásra és anarchiára is szolgálatnak alkalmat.

A nyilvánosságot és közvéleményt illetőleg, erről már az „első könyvben” szólottunk. Legyen tehát e helyütt elég még megemlíteni annyit, hogy az alkotmányos monarchia e két hatalmas elemben és tényezőben, nemcsak mozgató szellemét, éltető és termékenyítő forranyagát bírja, hanem egyszersmind egyikét azon biztosítékoknak is, a mellyek nélkül állandóvá, maradandóvá ez államforma nem is válhatik sohasem. Az alkotmányos álladalom, a közvéleménynek, mellyről joggal monda legújában is egy jeles státustudós, hogy hatalmasabb bármilly hatalomnál, legfelsőbb instantzia az állami és nemzetközi ügyekben, főrugója a

világhisztóriának, – elismerése, kifejlesztése-, méltányolására utaltatik, mivel nincs kútfő, a melyből több morális erőt meríthetne, nincs biztosíték és oszlop, melyre sikeresebben támaszkodhatnék; s mivel csak a közvéleményben rejlik azon mély s kiapadhatlan szellemerő-forrás, mely egészen szabadon és önkénytesen, semmi erőszaknak vagy külhatalomnak nem hódolva, mint valódi organikus erő természet hatalommal, a nép- és államélet egyetemes rétegeit és idegzeteit keresztül folyja a, s mindenütt elevenséget, életet, mozgást, fejlődést és haladást idéz elő.

Egy további főkélléke és ismertető jele az alkotmányos monarchiának és szerkezetének az, hogy benne és általa a polgári és népszabadsági jogok teljes elismerésre érvényre emeltetnek¹⁸⁾, annyiban jelesül, a mennyiben a személy- s vagyonbátorság, az egyéni szabadság és emberi méltóság, a gyűlésezés és kérvényezésjog, a vallás- és gondolkodásszabadság, a nyilvánosság és szabadsajtó, a nemzetképviselő testület által gyakorlott katonas- és adómegszavazás vagy megtagadásjog¹⁹⁾, a szabad költözködés, kivándorlás, egyesülés és társasulás stb. elve lehető legnagyobb terjedelemben megvalósítatik; a nemzetnek, követői választása, helyhatósági és önkormányzati jogainak érvényesítése, az esküdt-székek intézménye stb. által, a törvényhozásban, kormányzatban, és biráskodásban résztvétele és befolyása, alkotmányilag megállapítatik; a politikai közszabadság élvezete a nép minden arra érett és méltó tagja és osztályára nézve lehetségesítetik; sőt a nemzeti őrsereg felállítása és szervezése által a kormányhatalom rendelkezése alatt álló katonai erő is némileg ellensúlyoztatik²⁰⁾; – és így a szabadság, és az alkotmányosság minden ész- és czélszerű biztosítékai és alap föltételei, működésbe helyeztetnek!

Vége, főföltétele és jellemtulajdona az alkotmányos monarchiának az, hogy a fejedelem uralkodói joga mellett egy ennek megfelelő uralkodói kötelesség állapítatik meg²¹⁾; de a Fejedelem, vagy Király, királyi praerogativjeinek teljes birtokában marad²²⁾; személyi szentsége és sérthetlensége valamint felelőtlensége kérdésbe soha nem jöhet; a megkegyelmezés, a hadüzenés és békekötés, rang és méltóságosztogatás jogát (felelős miniszterei ellenjegyzése mellett) szabadon gyakorolja; a hadi erőnek fővezérséget viszi; a közhivatalnokokat kinevezi; a jog- és igazságszolgáltatás kútfőjeként tiszteltetik; a nemzetgyűlés egybehívási és feloszlási jogát gyakorolja²³⁾ stb. szóval az államfennségjogok teljével felruházva jelenkezik s oly tündöklő állást foglal el, a mellynél fogva nemcsak a nemzet első s legnagyobb polgárát, hanem a nemzetfennségiség physikai személyesítőjét, az állami hatalom és uralkodás tulajdonképeni képviselőjét s középpontját képezi²⁴⁾.

IV. A mi az alkotmányos monarchiának itt fejtegetett lényegét és jellemét illeti, ez annyiban a mennyiben a fejedelem állása és poli-

tikai szerepelő különösen tekintetbe, röviden ezekben összefoglalható. Az alkotmányos repräsentativ egyeduralomban, a nemzetfenségényes viselője és érvényesítője a király és a képviselőkből álló nemzetgyűlés, azonban mindenkor csak olykép, hogy egyfelől a nemzetgyűlés csak és addig valódi és jogos képviselője azon fenségiségnek, a meddig az alkotmány szerint, a törvény értelmében, s a közérdek és közjó alapján működik²³); másfelől, hogy kifelé, az az külsőleg és egységileg, a nemzet-souveranitás mindig a király mint physikai személy által nyilatkozik; abban bírja valódi látható közlegét és műszervét. – Egy további folyamánya a mondottaknak az, hogy bármily határozottan vonatott is előtérbe fentebb a királyi hatalom ellenében az azt mérséklő és ellensúlyozó népelvi elem; s bármily nagy mérvbeni szükségessége mutatott is ki ott a fejdelemi hatalom korlátolásának: azon végletes elv mégis egyenesen félszegnek és hamisnak ismertetett el, a melly elv szerint (mint némelly túlzó monarchomachok akarják) a király egy pusztá bábbá, akarat önállóság és erő nélküli gépelylyé torzítatik²⁶), sőt többé kevesbbé egészen felesleges és könnyen nélkülözhető személyiséggé váltóztatatik²⁷). Azok a kik e nézetten vannak, abból a föltevésből indulnak ugyanis ki, hogy egy jószerkezetű alkotmányos monarchiában, a király személyisége és szereplése teljesen közönbös²⁸); hogy a fejdelem nem lehet más, mint a nemzetnek kifelé képviselője, benn pedig szolgálja; s hogy e szerint mindegy, akármily tevékenységet fejtsen az ki, ha csak egy nemzetes szellemű minisztériumtól környeztetik és vezetetik. Erre azonban a következőkkel válaszolhatni. Az ím említett felfogásmód egyfelől a királyi hatalom fenség és méltóság legridegebb félreismerésén, vagy egyáltalában azon az elven alapszik, hogy az alkotmányos monarchia mellőzendő, és a demokratikus köztársaság honosítandó meg. Az alkotmányos monarchia egyedül helyes felfogása szerint a kormányzatjog és az országlati hatalom a fejdelemtől el nem vétetik, hanem csak korlátoltatik is megszorítatik. Azt mondani, hogy az alkotmányos monarcha személyisége közönbös, s hogy mindegy, akár egy ügyes és kitűnő akár egy tehetlen és gonosz fejdelem ül a trónon, a legnagyobb képtelenség. A constitucionális monarchiái államforma feladata ugyan az, meggátolni, hogy a fejdelemrosszat ne cselekedhessek, de nem az, hogy jó cselekedeteiben akadályoztassék. Az az elmélet, melly a fejdelemből a miniszterek kezében csak játékszert és bábót csinál, az nemcsak magát az emberi jellemet, az emberi méltóságot tagadná meg ép benne, a ki a státus legfenségésb, s legnemesb tisztjét s méltóságát viseli; nemcsak a politikai jogok mind egyikétől, melly a legutolsó polgárt is illeti, fosztaná meg; hanem még azon balkövetkeztetésre is vezetne, hogy az a legjobb s legalkotmányoszerűbb monarcha, a ki a legtehetetlenebb, legbárgyúbb, a szellemileg és erkölcsileg legszegényebb! – Az alkotmányos egyeduralmi státusforma, melly

mint Röscher jól jegyzi meg, a népszabadsági jogok által ugyan keményebben, kellemetlenebb s alkalmatlanabb módon korlátoztatik, de egyszersemind becületesebben és jogszerűbben mint az autocratia, nem abban áll, hogy a fejedelem egy gyöngé, erőtlen, nyomorék automat legyen, aki miniszterei által bármire is kényszeríthetik; a ki mindenhez hallgatni tartozik; szív- és kedélytelen közönbosség és passivitásra kárhoztathatik: hanem ép ellenkezőleg abban, hogy erélylyel és önálló hatalommal közvetlenül maga is a kormány gépezetébe belenyúljon; jellemének és szellemének bélyegét az állam összes vezénylete és kormányzatára nyomja; alkotmányilag kitűzött jog- és hatalomkorlátain belül szabadon, független önelhatározással, belátása lélekismeretének sugallata, meggyőződése szerint eljárjon; figyelmét, gondoskodását az állam minden nagy, főbbfontosságú ügyeire szüntelenül kiterjessze; a státushatalmak, működése és funkcióira felügyeljen; sőt magának minisztériumának a nemzet a k a r a t a és érdekével megegyező vagy megnem egyező eljárása felett is örökadjék²⁹⁾. – És e momentumok együtvéfoglalva tanúskodnak egyszersemind a felől is, hogy az alkotmányos monarchia habár demokratikus intézményekkel körül is van véve, még azért a respublikával nem azonos³⁰⁾, mert az utóbbinak ép fő jellem tulajdonsága az, hogy egy illy fényes, tekintélyes és hatalmas egyéniséggel megnem fér; és örökös uralkodót vagy államfőt nem ismer; hogy a köztársaságban a törvényhozó hatalom egyedüli reál viselője s majdnem korlátlan gyakorlója a főhatalomnak³¹⁾; hogy a köztársaságban fejedelmi felelőtlenség, személyserthetlenség, praerogativ, ismeretlen dolgok; s hogy az államkormányzatnak vezetése, a törvényeknek szentesítvénye és jogereje, a bíraskodáshatalora kútfeje stb. a respublikában nem a fejedelemméltóságban alapszik, s nem annak atributumaként jelenkezik, úgy mint az alkotmányos képviseleti monarchiában!

¹⁾ Az alkotni. Monarchiára vonatkozólag v. ö. Montesquieu: *Esprit des Lois*, többhelyütt. Delolme: *English constitution*. (1781.) Aretin: *Staatsrecht der const. Monarchie* (1824. új k. 1838. ff.) Politz: *Das constit. Leben*. (1831.) Hello: *Du regime constitutionnel*. (1830.) C. His: *De la Monarchie Representative*. (1829.) Möhi: *Ueber das Repräsentativsystem*. (1840.) Dounou: *Sur les Garanties individuelles*. (1819.) Romagnosi: *La scienza délie costituzioni*. (1815. 1848.) Benj. Constant: *Cours de Politique constitutionnelle*, (többször.) Pinheiro-Ferreira: *Précis d'un cours de droit public*. (1846. 2 tom.) Cherbuliez: *Théorie des garanties constitutionnelles*. (2 tom. 1838.) Guizot: *Hist. des Origines du Gouvernement représentatif*. (1851.) Sim. Sismondi: *Études etc.* pag. 329-374. Bluntschli: *Staatsrecht*. 242-256. I. iürkheim: *Verfassungspolitik*. I. 165. ff. Zöpfl: *Staatsrecht*. 247.sk. Röder: *Politik*. 322-352. Pfizer: *Gedanken etc.* I. 320. ff. Zachariae: *Vom Staate*. III. 226-306. -Rotteck: *Lehrbuch etc.* II. 224-280. Robert Mohl: *Encyclopédie*. 355. s k. *Geschichte und Literatur*. I. 288. s k. és *Staatsrecht und Politik*. I. 387-435. B. Eötvös: *Uralk. Esmék, többh. Szalay: Dolgozatai. Benczúr: Társadalmi Rend és Szabadság, többhelyütt.*

³⁾ Guizot: *Hist. des Origines* etc. műv. egyenesen azt állítja, hogy miután csak észszerű államkormányzat lehet jogos; észszerű pedig csak az, a melyben korlátlan hatalom nem létezik: szükségkép a monarch, elv mellett más erők és elemek közreműködését kell lehetségesíteni, hogy az ész- és jogszerűség a kormányzatban megvalósításuk; – e közreműködés pedig nem lehet más, mint ép egy képviselő testületnek életbeléptetése és tevékenysége. I. még P f i z e r: id. m. I. 431. és R ö d e r: id. helyeken.

³⁾ Azoknak, kik erre nézve azt mondják, hogy egy becsületes, felvilágosult, s szelleműs fejedelem mindezt nélkülözhetővé teszi, egyszerűen azt felelhetni: hogy illykép az állam s a nemzet sorsa lényegileg mindenkor a v é l e l l e n t ő l függne; s egyáltalában a gyakran változó és változható fejedelmi akarat s nézet különfelesége szerint, elégséges b i z t o s í t é k o k birtokában soha nem volna.

⁴⁾ V. ö. *Discorsi*: I. 10. 58. és *Princip e*. C. 19.

⁵⁾ *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*. (1847.) VII. 331. s. k.

⁶⁾ Hogy e korlátolása a fejedelmi hatalomnak csak illykép történhetik; hogy a valódi alkotmányosság csak egy független, a nemzet közvéleményét kifejező, képviselői testület által lép valósulatra; hogy az á l l a m a l a k i f ő r g a n u m a: a fejedelem, csak a nemzeti ö s z a k a r a t természetes orgánumai, vagyis választottjai által s azokkal közreműködés alapján, korlatoltathatik, illetőleg támogatathatik, mutatja Guizot s Cherbuliez eml. műnk. *Türkheim*: I. 170-17]. R ö d e r: id. m. 64. s. k. azután 343-345. lapjain.

⁷⁾ A felelősség elve már *Aristoteles*nél: *Politika*. II. 7.

⁸⁾ A Nemzetképviselő testületről, mint illyenről s mint törvényhozó hatóságról a kov. fejezetben bőven lévén szó, itt csak általános jelentősége szerint véteik tekintetbe.

⁹⁾ Hogy a törvényhozásban! közvetlen részvét nélkül a kormány pusztá gépies és gyenge végrehajtó közleggé törpülne, említi különösen P f i z e r: I. 413.

¹⁰⁾ Hogy a törvények kihirdetése egyenesen a főltségnek nevében történik, szinte egyik főismérve az alkotni, monarchiának.

¹¹⁾ L. Mohl: *Geschichte und Literatur*. I. 289-293. és *Staatsrecht und Politik*. I. (1860.) 387-435.

¹²⁾ A hol tehát a kormányhatalom (mint Frankhonban X. Károly óta mai napig történik) minden módot és utat felhasznál magának a törvényhozó reprezentatív testületben befolyást és túlsúlyt szerezni.

¹³⁾ így nyilatkozik egyebek közt Bluntschli: id. 234-236. *Türkheim*: id. h. 178-193. Stahl (*Heber das monarch. Princip*. 1845.; és *Revolution und constit. Monarchie*. 1848.). P f i z e r: 422. *Baleste*: *Concordat entre les diverses opinions politiques*. (1821.); s legújabban *Gneist*: *Verfassungs- und Yerwaltungsrecht Englands*. Bd. II. 918.; nagyon is nemtelen módon pedig *Bucher*: *Der Parlamentarismus*. (1855.) – Hozzáteszik ugyanis azt, hogy ekkép a monarchia pusztá tehetlen királylyal ellátott Republikává válik; a fejedelem bábbá aljasítatik, a királyság csak üres formává léssen stb.

¹⁴⁾ E nézetten vannak *Zachariae* (id. m. III. 234.). *Thiers* (ki ez elvet a nem ép szerencsés jelmondatban: „Le roi règne mais ne gouverne pas” akarta kifejezni); *Lieber* (*On civil Liberty*, pag. 122-123.) hazánkban némileg Szalay László (*Státus-férfiak Könyve*. I. 21.1.). *Rössler* (*System der Staatslehre*. I. 213.). Főleg azonban legújabban *R. Mohl* (id. h.) és a „*Deutsche Viert. Jahrsschrift*” 1852-ki folyamában megjelent illyczímű jeles értekezés: „*Das Repräsentativsystem, seine Mängel und Heilmittel*” szerzője. A két utóbbi minden e rendszer ellen felhozott érveket és okokat alaposan mégis czáfolja.

¹⁵⁾ Hogy e lényegileg pártkormány színében feltűnő rendszer Angliában valósulatra

lépett, s már két, harmadfél század óta és pedig fényes sikerrel fennáll, megvan egyebek közt mutatva a Rotteckféle Staatslexikonban „Englische Staatsverfassung” cz. classicus cikkben.

¹⁶⁾ Ekkép a Parlament, mint Vincke (Verwaltg. Grossbritanniens. 1848. pag 61.). Vene dey (Macchiavelli, Montesquieu és Rousseau. 1850. III. köt. végén) és Murhard (érint. Rotteck Staatsl. féle cikkében) helyesen jegyzi meg, Angliában egyszersmind azon főhatóság is, a melly a kormányrendszer nagy művezetét irányozza, a Miniszterek pedig úgy jelenkeznek, mint a nagy nemzettanács egy végrehajtó Bizottmánya, a király oldala mellett. L. még Monlaie m bért magasztaló megjegyzését az angol Parlament felett, a melyet az újkori népszabadság bölcsőjének nevez. (De l’Avenir etc. pag 137.)

¹⁹⁾ Erről a második Részben többet.

¹⁸⁾ Ebbe helyzi különösen Cherbuliez (id m.) az alkotmányos monarchia lényegét, s bővebben kifejti, hogy az állami alkotmányos szabadság biztosítékai: választás vagy törvény általi kijelölése érdemes képviselőknek; hatalommegosztás; jogi s politikai felelőségen keresendők. L. még Récsey: Magyarország közjoga. 124. l.

¹⁹⁾ Hogy jelesen e két nemzetsabadsági főjog nélkül alkotmányos s igazi szabad monarchia nem is gondolható, bevallja és kifejti maga a conservatív irányú Türkhaim (id. m. 176. ff.) is, ámbár hozzáteszi, hogy e két jognak gyakorlata által a monarchia nemleg republikához válik hasonlónak. L. Roschert: id. ért. VII. 453-454.

²⁰⁾ Erről a második Rész utolsó fejezetében.

²¹⁾ Vagyis a fejedelem jó uralkodási erkölcsi tartozása, valódi jogkötelemmé válik.

²²⁾ Látjuk ezt tényleg Angliában, a hol a „Rex est pontifex maximus, summus regni custos, ultimus regni heres, omnipraesens, omnipotens, et infallibilis” ismeretes státusjogi mondat, legalább formaszzerűleg teljes valósulatban áll. L. különösen Rotteck: Staatslexikon. Art.: Englische Staatsverfassung. IV. köt. 360-364.

²³⁾ A nemzetgyűlés ■ feloszlatási jog némileg egyenesen ellensúlyozója azon körülménynek, hogy a fejedelem a képviseleti testület majoritásából van utalva, minisztériumát maga mellé venni. L. erről Cherbuliez: Théorie des Garanties Const. II. p. 16. és Roschert (VII. 454.) a ki azt mondja, hogy akkor, a midőn a parlamentben a pártok meglehetősen egyforma számerőben vannak, a koronának igen nagy alkalma van, személyes befolyást gyakorolni a közügyekre, jelesen vagy az által, hogy kedvelt minisztériumát megtarthatja, vagy nem sziveit tanácsadóitól, a parlament feloszlatása stb. által megmenekülhet.

²⁴⁾ Ép így nem szabad elfelejtnünk azt, hogy az alkotmányos monarchia elve igen jól megfér azon jogával a koronának, hogy a nemzetgyűlésbe, mint azt Angliában is látjuk, koronként bizonyos tagokat (p. o. Peereket) nevezhet ki, a kik azután a netán túláradó demokratikus elemet némileg ellensúlyozzák, és a fejedelmi intenióknak érvényt iparkodnak szerezni.

²⁵⁾ Hogy illy értelemben az angol parlament sem omnipotens, mint némelyek gondolják, mutatja Murhard: id. h. 403. s már Locke (On Government. Chap. X. és XVIII.) Ellenkező nézetben van Blackstone: Commentaries. T. I. c. 2.

²⁶⁾ Ezt akarta tényleg Rousseau: Contrat Sociáljában (III. l.) s némileg maga Mirabeau is. l. Thiers: Revol. Franc. I. 97. Syeyès tervére nézve, a hol a fejedelemnek egészen passiv szerep íratott elébe, Napoleon azt jegyzé meg: „hogy gondolhatók, hogy egy csak némileg becsületérző s talentos ember is találkoznék, a ki illy nyomorú szerepnek elvállalására kész volna, melly a fejedelemből nem csinál mást, mint egy hizlaló sertést, melly évenként egypár millió frankkal ettetetik.”

²¹⁾ Ez volt az 1848-ki frankfurti német parlament republikánus fractiójának eszménye, mellyben az alkotm. királyság egy kopott kalappal stb. hasonlított össze.

²²⁾ Ismeretes Hegelnek (ámbar nem illy túlzott irányban tett) nyilatkozata: „der Monarch hat nur Ja zu sagen, und den Punkt auf das I zu setzen.” (Rechtsphilosophie. §. 280.) – Bluntschli jól jegyzi meg erre, hogy a király nemcsak igent, hanem nemet is fel van jogosítva mondani s hogy e jog nélkül megszűnne király lenni.

²⁹⁾ L. még e munka 58. §-ját. Igenis jól megfőr e felfogásmód a magyar királyeszmé felfogásával, a mint azt Kőlcseynek egyik nyilatkozatában találjuk: „Nem az nekünk a király, a mi sok más népnek; a mi királyunk az alkotmány egyik elengedhetlen, kiegészítő része; ő alkotmányi közsza b a d s á g u n k n a k és fenntartásának képviselője. Szentnek nevezek a koronát, mert a legszentebbnek gondolatát köték hozzája; gondolatát a szabad nemzet egy testbe foglalásának, egy egyesült néperőnek stb. I. C s e n g e r y : Magyar Statusfőrfiak. 306. lapon.; és S z é c h é n y i műveit többhelyütt.

³⁰⁾ Így fogja fel Pinheiro-Ferreira, a ki a demokratikus monarchiát sokszor emlegeti, (id. m. §. 475. ff.) Ép így Zö p f l (Constit. Monarchie und Volkssouverenität. 1848.) azt állítja: hogy az alkotmányos monarchia nem egyéb mint R e s p u b l i k a : monarchikus csúcsal.

³¹⁾ Jelesül a Béke- s Hadjognak is.

46. §.

A képviseleti monarchia története, – és jelleme meg jelentősége különösen.

I. Az alkotmányos monarchia eszméje s a vele szoros összefüggésben álló képviseleti rendszeré, lényegileg az újabbkornak, a modern államfejlődés- és állambölcseletnek szüleménye. Az ókor egyáltalában, és a középkor legnagyobb része, sem az egyikről sem a másikról mitsem tudott, s a kezdemények és első nyomokra csak ott találunk, a hol a germán szabadságeszmék és státuselvek először merülnek fel és öltének határozottabb alakot a históriában. Ez időtől fogva az alkotmányosság és képviseletiség elve kiválólag a nagy germán s anglo-saxon népfaj államalakulataiban lép élénkbe, habár kétségen kuli dolog az is, hogy a Magyar Államalkotmány legrégibb stádiumában is határozott kifejezésre talált ez elv, s hogy e szerint az alkotmányossági eszmé életbeléptetési érdeme nem egyedül a germán népeket illeti. – Eredetileg a fejedelmeknek ugyanis megvolt saját hatáskörük, a mellyben, a nekik rendelkezésőkre álló jövedelmek és eszközök alapján, szabadon mozogtak, semmiféle korlátok által meg nem szorítottak. Azon esetre azonban, ha e hatáskörön túl lépni, a fenálló testületi, rendi stb. jogokat korlátozni, szóval a szabadsági vagy anyagi társadalomtéren valami újat, valamit, a mi az ország s népi rendben megállapítva nem vala, célba venni szándékozott, mindannyiszor azoknak beleegyezésére szorult, a kiknek joguk és hatalmuk is volt, a kívántakat megtagadni, a célba vett intézkedés kivitelét megakadályozni, így keletkezett a Parlamentarismus első primitív alakzata, eleinte nem lévén egyéb, mint ülőről időre előforduló párbeszéd vagy érte-

kezes fejedelem és főnemesség, azután fejedelem: főpapság, országnagyok, földbirtokosrend, városi küldöttek stb. között²). – Ez alapokon fejlődött és emelkedett azután a századok folyamában a mindég nagyszerűbb és méltóságosb újkori, kiválólag britt állam épület, a melyben a reprezentatív-monarchia eszméje, legelőször és legfényesb módon lépett valóságba, s maradt érvényben mind mai napig is³). Tulajdonképeni eredetét az angol képviseleti rendszernek abban kell keresnünk, hogy a 13. század közepe táján (1264.) kitört aristocratiai forradalom alkalmával, a mely egészen egykori hasonirányú hazai forradalmunkkal, a városi s kisnemességi követek választás útján gyűltek egybe, s vetették meg e későbbi alsóház alapjait, a melylyel az első sarkkő tétetett le a későbbi két nagy forradalom (1649. 1689.) közepette megszilárdult szabad államalkotmányhoz⁴). Az 1689-ki évtől fogva ugyanis a britt álladalom már mint bevégzett szerkezetű alkotmányos állam jelenkezik; a melynek az a szerencséje is volt, hogy minden rázkódtatások közepette csak méginkább megszilárdult s mindég nagyobb s teljeseb virágzásnak ment elébe⁵)! – A második világtörténetileg nevezetes kísérletet az alkotm. monarchia meghonosítására 1791-ben Frankhon tévé. De a kísérlet csak kísérlet is maradt, mivel a valódi alkotmányosság eszméjét a forradalmi ár és a túlcsapongó democatismus elnyomta. Napoleon vaskezű kormánylata után 18. Lajos az 1814-ki Chartával akarta az alkotmányos egyeduralmat fölépíteni; de ennek megép ellenkező hibája vala mint az 1791 kinek, a mennyiben a királyhatalmat igenis korlátlanul hagyá, s a democatiai elemnek semmi nyomatékot sem engedett⁶). Ezt pótolni, illetőleg uralomra emelni a Júliusi forradalomnak volt hivatása⁷), de a feladat megoldása ennek sem sikerült, úgy hogy az 1848-ki véres mozgalmon keresztül, Frankhon oda jutott vissza, a honnan 70 év előtt kiindult, t. i. az Absolutismusra⁸). A többi román státusok között az 1812-ki Siciliai, az ugyanazon évbeli Spanyol, az 1822-ki Portugall, az 1831-ki Belgái, és a legújabbkori Sardiniai és Olaszkirálysági alkotmány volt különösen a reprezentatív elvre alapítva, mindekkoraig azonban kitűnőleg csak a Belgiomi tanúsított különös életrealóságot; ámbár tagadni nem lehet, hogy a Sardiniai alkotmány is nyújt kilátást nagyobb megszilárdulásra⁹).- A germánfajú népek alkotmányos álladalmi közt Európában kitűnőleg Schwéd- és Norvéghon, azután Németország némelly királyságai haladnak szerencsével a constitutionalismus pályáján; a Schwédhoni alkotmányban az aristokratikus és rendi, a Norvégiában a democatikus, a Németekben pedig a monarchiái elem bírván túlsúlylyal¹⁰). Hazánkban, Magyarországon, melynek monarchiái alkata korlátlan ugyan soha nem volt, de egész szerkezetében kiválólag a rendi jellemet viselte, a modern képviseleti s alkotmányossági rendszer az 1848-ki forradalom folyamában jutott uralomra, hosszabb létnek azonban

a bekövetkezett szomorú idők viszontagságai közepette nem örvendhetvén mélyebb gyökereket nem verhetett. Napjainkban, az alkotmányos monarchia eszméje, daczára a nagy nyomatékú ellenirányoknak, mindinkább nagyobb térre terjed ki, s még Ausztriában és Poroszországban is azon államformának ismertetik el, a mely korunk előrehaladottabb s polgárosult népeinek politikai igényei és szükségleteinek legbiztosabban képes megfelelni.

II. Hátra vagyon még pár szót szóllani az alkotmányos monarchia jelleméről fényoldalairól és korunkbani jelentőségéről tüzetesen. Az alkotmányos egyeduralom elvének, mint Eötvös is megjegyzi ¹¹⁾ ereje és súlya mindenekelőtt kettős meggyőződésen alapszik, t. i. a népén, hogy a törvények az ő érdekében vétetnek alkalmazásba, s hogy saját művét tiszteli azokban; másfelől a kormányén, hogy t. i. e törvények fenntartása és követése tekintetében a nép közremunkálására számolhat; a mely kettős meggyőződésből azután egyrészt a törvénytisztelentartás a népnél, és másfelől az erejébeni bizalom a kormánynál, származik. – Egy másik tagadhatlan fényoldala ez államformának az, hogy általa és benne egyfelől a politikai erők elemek tényezők és érdekek legszebb összhangja és egyensúlya, másfelől azoknak azon eleven mozgalma és súrlódása valósíthatik meg ¹²⁾, a mely nélkül igazi élet éberség és haladás az állam alakulata és alkotmányában nem is gondolható. – Az alkotmányos monarchia az egyeduralmi státusalkat eszméjének okvetlenül legnemesb legfenségeseb megtestesülése, a mennyiben fejedelmet és népet, trónt és országot a legbensőbb a legészszzerűbb s legszívélyesb viszonylatba hozza; az uralkodó és nép érdekeit egyéfüzi ¹³⁾; a jogosság és humanitás uralmát megalapítja; a monarchiái egység állandóság és fenségesség elvét pedig a népeimi változatosság, mozgékonyosság és haladás szellemel kapcsolatba helyzi. – Csak az alkotmányos monarchiáról lehet Dahl mannai állítani, „hogy benne embereknek emberek feletti *hatúma* és uralkodása: nem lelketlen dolgok vagy közegek felhasználása, nem orvbányászat, vagy legnyereségesebb nyírése haszonra tartott juhnyájnak; hanem szakadatlan törekvés és odaczelzés a polgárok szellemi és anyagi jóllétére, az Egésznek és az egyeseknek boldogsága megalapítására.” Hogy pedig maguknak a fejedelmeknek is tulajdon önérdekével a legmegegyezőbb e státusforma, kitűnik egyszerűen onnan, hogy általa a fejedelmi személy valóban az emberi főnység és tekintély legmagasb polczára helyzetetik; minden hiány tévedés felelősség fölöttinek nyilvánítatik; minden nagy nemes és jó kútfejének tekintetik; másfelől meg a törvényileg szervezett nemzet tanács stb. segélyezése támogatása által mind ön emberi gyarlóságainak pótlására, mind egyáltalában nehéz feladatainak megoldására képessé válik ¹⁴⁾. – Csak az alkotmányos monarchia képes a modern státuslétszer két sarkföltételét a szabadságot és rendet tartósan megvalósítani és megszilárdí-

tani, a mennyiben csak benne óvatik meg a társadalom, a szünetlen hánykódások, democratiai kicsapongások és túlzásoktól, épúgy mint másfelől bármilly hatalom erőszakoskodásai, visszaélései és kihágásaitól; aristocratiai vagy monarchiái elnyomástól; bureaucratiai önkénytől és zsarolástól¹³⁾-¹⁶⁾. „Az alkotmányos egyeduralom mond Aretin, nem egyéb mint a demarchia alkalmazva nagyobb térre és hosszabb időtartamra s nemesb elemekre építve. Alapelve a polgárok jogérzülete; az erők és tehetségek szabad kifejleszthetése; a becsületesen szerzettnak biztonsága; az emelő öntudat, hogy önmagunknak szabunk törvényeket; hogy egyik polgár sem nyomathatik el a másiktól; ő a valódi királyi democratia, a szabad monarchia, melly a szabadság az egyenlőség az anyagi jóllét minden föltételeit megvalósítja; munkaszeretetet és rendtiszteletet takarékoságot és műveltséget ápol és előmozdít; a nyilvánosság és a sajtószabadság védszárnyai alatt díszlik és virágozik legjobban; s a melly minden nemes erőt és elemet fölhív és kifejleszt a végre, hogy a nemzeti közjó és boldogság megalapításához hozzájárulhasson¹⁷⁾.” – Csak az alkotmányos monarchia valósítja meg igazán egy valódi nemzeti kormány eszményét; csak benne nyugszanak a közszabadsági jogok és biztosítékok szilárd alapokon; csak benne és általa nyernek valódi értelmet és érvényt azon emberi és polgári jogok, mellyek nélkül humánus és jogos államszerkezet, igazi politikai haladás, szellemi és ipari művelődés és előmenetel nem is gondolható¹⁸⁾. – Az alkotmányos egyedüri státusforma lehetővé teszi (mint Mohl és Sismondi is megjegyzi) azt, hogy a nemzet vezénylete mindenkor igazán a nemzet legkitűnőbb, legjeleseb polgárai által történhessen; valamint csak is ez az államalkat az, a melly mindenkor magának a Népnak érettsége, értelmi fejlemfoka, s kultúrviszonyaival legjobb öszhangba hozható; a melly a különböző fejlődési stádiumokhoz és szükségletekhez legjobban simuló és alkalmazkodó. – De mindezekon kívül még azon igen nagy előnye is van a képviselői monarchiának, hogy egyfelől a természetéből szükségszerűleg folyó önkormányzati elv megvalósítása által a népnak politikai érettségét, önmagabizalmát, tetterejét, önkormányzati képességét kifejleszti¹⁹⁾; másfelől meg a nemzetfennsúlyosság elvének épúgy mint a státushatalmak legczélszerűbb megosztásának megvalósítására vezet; jelesül azonban mindenkor csak olyképp, hogy kizáró túlsúly vagy abszolút erőtelj egy ágának vagy körnek sem adatik, hanem mind a szuverenitás nyilvánulata, mind a státushatalmi ágak működése, csak a legváltozatosab alkotmányi műszervek intézmények és körökön keresztülhatolás alapján történhetik. – Az alkotmányos monarchia egyedüli nemzője szilárd státushitelnek, czélszerű államháztartási rendszernek, s azon államforma is melly minden többi státusformákat némileg magába fölveszi, jelesül az által, hogy a legnagyobb változatoságot a lehető legnagyobb egység és harmóniával kapcsolatba hozza; az

aristocratiának ereje s érzülete érvényesítésére nemzeti irányban alkalmat nyit; a népelmi erőket bilincsekbe nem fűzi, sőt szabad mozgásukban biztosítja; mind e különböző irányokat és elemeket pedig a fensőbb monarchiái elem egységébe fölveszi, s annak vezénylete alatt egymással helyes arányba és egyensúlyba helyezi²⁰). – Így valósítja tehát meg az alkotmányos monarchia a Vegyes Államforma azon eszményét is, a melly a legrégeb idöktöl fogva egész napjainkig, egy Aristoteles és Cicero²¹), Polybios és Dio-Cassius, Bodin és Montesquieu, Brougham és Dahlmann, Rotteck és Welcker, Röder és Bhmtschli, Guizot és Sismondi, Toqueville és Mohl, Széchényi és Eötvös, Roscher és Aretin, Pfizer és Zöpfl, szóval majdnem valamennyi nagy státustudós és állambölcselel által a Politikai tudomány és gyakorlat legnagyobb feladatának tekintetett, s a mellynek világtörténeti jelentősége és hordereje ép abban áll, hogy az állami és socialis lét valamennyi nagy és jogos elemét, a conservativet és a progressivet, az anyagit és az erkölcsit, a rendit és a szabadságit, a szellemit és az iparit, stb. egyaránt és egész terjelmében érvényre emelni, tevékenységbehelyezni, összeegyeztetni és gyümölcsozövé változtatni képesnek mutatkozik²²)-²³).

III. Nem vonván kétségbe az absolut vagy rendi egyeduralomnak historiai jelentőségét²⁴), sem a respublikának bizonyos népek s időviszonyok tekintetében alkalmazhatóságát és czélszerűségét, a mondottak alapján azon eredményre jutunk: hogy az alkotmányos monarchia, daczára egyes hiányainak, a mellyek mint emberi müben, benne is megvannak²⁵), daczára annak, hogy absolut érvénynyel s alkalmazhatósággal ez államforma sem bír²⁶): okvetlenül azon státusidom, a melly a müvelt európai emberiség jelenkori igényeinek és szükségleteinek a szabadság és egyenlőség, a nemzetgazdaság és az anyagi haladás, az egység és a közértelmiség követeléseinek legjobban felel meg; s hogy a képviseleti egyeduralmi államrend még hihetőleg soká azon államformai czélpontot képezendi, a mellyre legalább valamennyi nagyobb és polgárosultabb országok népeinek politikai vágyai és kívánalmi irányulandanak²⁷). A respublikái államalkat, mellyben némelylek a státusalkotmány eszményét vélik feltalálni, megfelelő ugyan a jog- és humanitási álladalom lényegének; tisztán elméletileg jogosultsága kétségbe nem vonható, a mennyiben a nemzeti önkormányzat általa legszélesb alapon megvalósíthatatik; a fejedelmi állás betöltésével járó esetlegesség és véletlen általa kizáratik; s több egyéb practikus előnyök (p. o. trónvillongások mellözése, olcsóbb kormány stb.) is állanak vele kapcsolatban²⁸): de tekintve korunknak amúgy is módfelett ingadozó, destructiv és anarchiái elemek által minden irányban mozgásba hozott társadalomrendszerét; a respublikával karöltve járó demagógiái s népféktelenségi nagy veszélyeket; a mindég, fenyegetöb alakban jelenkező proletariátust; a pénzligarchiának és a pauperismusnak éles ellentételes-

ségét: csak hamar azon meggyőződésre jutandunk, hogy a köztársaságnak, eddig monarchikus álladalmakbani behozatala korunkban a politikai eszély ildom és célszerűség minden szabályaival ellenkeznék; eltekintve attól, hogy a respublika alapításához és fenntarthatásához szükségkép megkívántató demokratikus és republikánus nézletmód, jellem, erkölcsirány, s áldozatkész honszeretet oly nagy mérvben, mint e tekintetben szükségeltetik, elterjedve nincsenek; hogy a fennálló s nem ignorálható rang- rend- birtok- s osztálykülönbségek épúgy mint az évezredes szokásokban gyökeredző monarchiái nézletmód, hagyományok, intézmények és eszmék, minden illynemű törekvésnek, bármit is mondjon a nagy-hírű történetphilosóf Ger vi nus, határozottan ellene fordulnának²⁹⁾. Végre lelietlen titkolnunk magunk előtt azt, hogy az átmenetel a monarchiából a respublikába korunk bonyolult socialis és politikai viszonyai közepette, nemcsak a legirtózatosb rázkódtatások és erőszakoskodásokkal járna karöltve, hanem igen könnyen arra is szolgáltatathatna okot, hogy az összes fennálló státus- és culturrend alapjaiban megingattatnék, az emberiség legnemesb javai és hódítmányai módfelett veszélyeztethetnének, sőt tán még ép ellenkezője éretteinek el annak, a mi célba vétetett, t. i. az Absolutismus és a Dictatura³⁰⁾⁻³¹⁾.

¹⁾ V. ö. Récsy: Magyarország Közjoga. 124. s.k. lap.

²⁾ Guizot: (Hist. des origines du Gouvern. représentatif) iparkodik megmutatni, hogy a középkori rendi alkotmány volt az, mellyből az újkor képviselati rendszere kifejllett.

³⁾ Roscher állítása szerint a képviselő testületek adó szavazati Joga volt a modern constitutionalismus fejlődésében azon tényező, mellynek alapján az alkotni, monarchiái elv egyáltalában érvényre emelkedett.

⁴⁾ Jeleül mandátum és utasítás nélkül működtek.

⁵⁾ Nagy szerencséje volt még az Angol államnak az, hogy királysága még a középkorban is central hatalmát fenntartotta; hogy a nép- és a nemesség jogai és szabadságai oly szilárdul seholsen védelmeztettek és alapítottak meg, s hogy még magukban a legmélyebbható mozgalmakban sem tévesztetek soha szem elől azon benső szükségszerű kapocs, a melly multat és jelent összefűz. I. még Macau lay: History of England. II. többh.; és Montalembert Chap. 14-17.

⁶⁾ A Bevezetésben ugyanis már ez mondatott: „bien que l'autorité tout entière résidât en France dans la personne du Roi etc. – Az ismeretes Pairi méltóság, melly e Chartában organisálva vala s a felső házat meg legfőbb törvényszéket volt alkotni hivatva, a meggyengült aristocratiát; az alsó vagy követkamara pedig a hivatalnokát és a plutocratiát képviselte csak; de a Népről magáról egészen megfeledkezett.

⁷⁾ A melly első kísérlet volt a republikánus intézményektől környezett egyeduralom megalapítására.

⁸⁾ Szépen mondja e tekintetben Orleans Henrik, Aumale Herczeg legújabbban közlött levelében Napóleon ellen: „Le système constitutionnel, qui semble grâce à Dieu devoir être bientôt établi dans toute l'Europe, et qui par un triste jeu de la fortune, n'a disparu du sol de la France, que pour se répandre sur le reste du continent!”

⁹⁾ A Sicíliai szabad alkotm. jelesül az angol Lord Bentincknek volt műve, s az angol mintájára készült. – A Spanyol a Cortesektől adatott a nemzetnek, szinte a hatalmak megosztási elvéből és a népfennségéből (Art. 3.) indul ki; a királynak abszolút vétőjárt megszorítja (Art. 49.) s csak egy kamarát ismer. 1834 az Estatuto Real, hosszabb absolutistikus kormány után ismét alkotmányos monarchiává változtatta az országot két kamarával. 1845. ismét új alkotm. törvényt hozott és pedig az 1830-ki francia charta mintájára. A Belgio alkotmány egyenesen a népsuverenitási elvre (Art. 25.), két kamararendszerre (a senatus időre választott egyénekből állván), széles alapú szavazatjogra, s minden rend- s osztálykülönbség mellőzésére épített. Az új olasz államrendszer végleges alkotmányi szerkezetét a Sardiniai államon kívül még nem kapta meg.

¹⁰⁾ Schwédhonban ugyanis 1809. óta a már előbb is létezett Nemesi- Papi- Polgári- és Paraszttrend képviselői vétették az alkotmány alapjául. Sokkal demokratikusabb ellenben az 1814-ki Norvégiai alkotmány, mely egyenesen a néptörvényhozássra (Art. 49.) van alapítva, a mennyiben nemzetgyűlése a Storting egyenesen a nép által (többnyire földbirtokosok) választatik, két kamarában (Odelsting és Lagthing) mellynek felsőbbike csak az alsónak egyik része, működik, és a fejedelem a törvényszerkesztésre köteleztetik, ha az a Storting által háromszoros helybenhagyás illetőleg megvitatás után, fölterjesztetik. A német státusok közül végre korunkban kiválólag Bajor, Szász, Hannover s Poroszország örvend alkotmányos életnek.

¹¹⁾ L. Eötvös: Uralkodó Esmék. I. 231. l.

¹²⁾ Pfizer: Gedanken. I. 425. l.

¹³⁾ L. Nagy Friderik gyönyörű nyilatkozatát Bluntschlinál. Staatsrecht. 239.; és Guizot nézetét: Staatswörterbuch. IV. 542. l.

¹⁴⁾ Egy monarchia sem ül és működik trónusán biztosabban mint az alkotmányos; mutatja ezt Anglia, Belgium stb. példája. Jól jegyzi meg Roscher (id. ért. VII. 333.) hogy egy alkotm. fejedelem még életén túlra is hozhat határozatokat, de az abszolút nem.

¹⁵⁾ Csak az alkotmányos monarchiában lehet a felülről jövő önkényuralomnak, zsarnoki hajlamoknak stb., épügy ellensúlyokat és akadályokat elébe állítani, mint másfelől a túlcsapongó demokratikus elemeket, az alulról jövő terrorismust fékezni, illetőleg mellőzni. Azt mondja Cousin: „cette grande forme de gouvernement, qui rattache l'avenir au passé; assure l'ordre et la liberté, et ouvre à tous les progrès une carrière paisible et illimitée. La monarchie constitutionnelle est le Gouvernement vraie de l'Europe au 19. Siècle.”

¹⁶⁾ A repräsent, monarchia lehetségessé tévén bármilly törvénye, s érdekek alkotmány-szerű érvényesítését, ez állal egyszersmind „politikai pártok” kifejlését és működését is elismeri. I. Zöpf: Staatsrecht. 249-251. és Eötvös: II. 163.

¹⁷⁾ V. ö. Const. Monarchic. I. 7-9.

¹⁸⁾ L. Eötvös: II. 179. l.

¹⁹⁾ Szépen Köder: Politik. 337-338. és Cousin, ki azt mondja: „le seul fondement de l'autorité légitime est l'intérêt et le consentement des Peuples; – de la le grand principe de la souveraineté nationale.” V. ö. Discours Politiques. (1851.) IV. lap.

²⁰⁾ Guizot: De la Démocratie en France. Ch. 3. Pfizer: Gedanken. I. 331. ff.

²¹⁾ L. Cicero: De Republica. I. 29. es I. 45. Aristoteles: Pol. IV. cap. 9. és 10. Pol. II. 3. Polybios többször. I. erről különösen Bluntschli: Staatsr. 152-154. Dahlmann: Pol. 181. Röder: Politik. 216-217. Sismondi: Études. 37. 268. 285. 287. Hume: Essays. Schützenberger: Ordre Social. II. 192. ff. Pfizer: Gedanken. I. 362.

²²⁾ Röschert azt mondja: „Wie eine dauerhafte Blüthe des Staates durch Eigenthümlichkeit doch aber Harmonie der Stände, und durch Mischung fester und weiser aristo-

kratischer und freier und lebendiger demokratischer Elemente bedingt ist etc. 1. Grundriss der Staatswirthschaft. (1843.) 22-23. Épilly formán nyilatk. eml. érték. VII. 85. Némileg másképp nyilatkoznak Brougham: Political Philosophy. III. 142. ff. Toqueville La Démocratie. II. 234-235., és Tacitus: Annal. IV. 33-

²⁵⁾ Hogy e három elemnek, a monarchikus, aristocr. és democraticusnak még a Respublikában is lehet némileg helye, kétségbe vonni nem lehet.

²⁴⁾ L. mit mond a demokratikus Levita ennek védelmére: „Die Volksvertretung etc.” (1850.) cz. műnk. 4. és 233. l.

²⁵⁾ Az alkotmányos monarchiái státusforma egyes hiányait nagyon is sötét színben tüntetik fel egyfelől az absolutistikus monarchisták, másfelől pedig a republikánusok. Az elsőkhöz tartoznak egyebek közt Jul. Stahl (több irataiban.). Zimmermann (Die Unbrauchbarkeit der const. it. Monarchie für den europ. Continent. 1852.). Pfeil: (Das Wesen des Constitutionalismus. 1822.). Vollgraf (Die Täuschungen des Repräsentativsystems. 1832.). Rehberg (Ueber die franz. Revolution. 1793.). Al. Müller (Das deutsche Repräsentativsystem. 1848.). Jarke (Die ständische Verfassung. 1834.). Strauss (Brief über Staatskunst. 1853.); – az utóbbiakhoz sorolandók: Th. Payne (Rights of man. 1791.). Godwin (Inquiry concerning political Justice. 1796.). Bucher (Der Parlamentarismus. 1855.). Soria de Crispán (Philosophie du droit public. 1854. Tom. IX.). Az amerikai író Ewerett (America or a survey of the polit. situation. 1821. Tom. I. Chap. 1.). A francia demócrata Armand Carrel (1833. Marz. 26. a „Nationalban” megjelent értekezésében.). Végre Oppenheim (Philosophie der Gesellschaft. 1850.) és némileg Hoffmann (Staatsbürgerl. Garantien. 1831.) és Rochau (Grundsätze der Realpolitik. 1859.). A különbség felfogás- és nézetmódjukban az, hogy míg az absolutisták az alkotmányos egyeduralomban csak a respublika rejtett formáját látják, – a demócraták azt hazug, következtelen, ingatag, összenemfőrdő intézményeket erőszakosan egyesítő, nép és fejedelem közt lankasztó dualismust teremtő státusalkatnak nevezik, s azon következtetésre jutnak, hogy az alkot, monarchia utóvégre mégis csak a fejedeimi korlátatlanság s hatalomtúltsúllyra vezérel; vagy pedig, ha valósággá válik, nem egyéb mint kinemnyilvánított, nevén nem nevezett Respublika. V. ö. egyebek közt e nézetek szelleműs megczafolását Levitánál Die Volksvertretung, pag. 117-119.

²⁶⁾ Mert hiszen nem alkalmazható mindenütt és bármikor, bármely nép, vagy műveltségi fokra.

²⁷⁾ így valóban azt mondhatjuk Welckerrel: Hogy az Angol államalkotmány valódi remekműve az emberi ész- és erőnek; legnagyobbszerű alkotványa az egyetemes világ histériának!

²⁸⁾ Hogy vannak és voltak álladalmak, a mellyekre nézve, mint azon státus összes állapotaitval megegyezőbb államforma, a respublika, nem czélszerűtlen (Ejamerikai Unió, Schweitz), tudjuk a történelem és tapasztalásból.

²⁹⁾ V. ö. még azokat a miket E ö t v ö s id. m. I. 260-276. és 442-447. említ. - Gervinus: Einleitung stb. cz. m. pag. 164. s k. a demokratikus elvek közel diadalát ösolja! -

³⁰⁾ Az állam csúcsára nézve Levita (id. műnk. 116. l.) azt m.: „Hogy az egészen közönbös, s hogy minden a népképvisélet szerkezetétől függ, a melly az államfő helyzetére is határozó befolyású”. E ö t v ö s (I. 273.) ellenben egyenesen s helyesen jegyzi meg: „Minden viszonyok közt azt igényli az álladalom java, hogy élére egy E g y é n helyzetesség” stb.

³¹⁾ Hogy a köztársági államforma korántsem olly valami eszményi, hiány nélküli, és tökéletes institutió, mint sok rajongó hiszi, bevallják maguk a legbuzgóbb republikánusok is. I. például R o u s s e a u : Contrat social. I. III. ch. 15. S y e y é s nyilatkozatát

B. Eötvösnél I. 462. 463. Védi ellenben határozottan Macchiavelli: Discorsi s Florenzi történetében, azután korunkban Camp, Struve, Ruge, Soriadé Crispá n, A. Carrel, Ewerett, Schützenberger stb.

47. §.

Végelmékedés a Státusformák felett.

I. Nem lesz nehéz az államformák feletti eddigi elmékedéseket röviden összefoglalni, s e végeredményeket belőlök levonni. Mióta álla mintézmények és alkotmányok felett az emberek gondolkodni kezdtek, egyike a legsokoldalúbb vitákra okot szolgáltatott kérdéseknek mindég az volt, „mellyik államforma a legjobb és legtökélyesb;” és a felelet rendesen az uralkodó kornézetetek, helyviszonyok, történelmi és nemzeti állapotok különfélesége szerint, majd így majd amúgy hangzott¹⁾. Az egyes állam-bölcselők vagy szóvivők e tekintetben, mindenkor azt a státusformát és alkotmányt hirdették a legjobbnak s legtökélyetesbnek, a melly ép az ő nézeteiknek, érdekeiknek, hazafias vágyaiknak leginkább látszott megfelelni, – míg másfelől szem elöl tévesztetett azon nagy és világos igazság, hogy e téren először: concrete és gyakorlatilag véve a dolgot, nem az absolut és eszményi tökély, hanem csak a relatív jó és czélszerű a döntő momentum; másodsor az, hogy akármellyikét vegyük a felhozott államformáknak, egészen hiánynélkülinek és tökélyetesnek egysém találatott; harmadsor az, hogy bizonyos történelmi s relatív jogosultsága mindegyikének van vagy volt legalább egykoron; végre az, hogy nem a pusztá formák és szabályok, hanem a szellem, a melly azokban és az azokat kezelő, követő, vagy használó emberekben, él és munkálódik, adja meg minden egyes korszakban vagy népnél, a státusintézményi rendszernek azon jellemet és hatályt, a melly által az valóban üdvössé, áldassósá és jótékonyná válhatik²⁾.

Ez utóbbi momentum tekintetében, nem szükség figyelmeztetni arra, hogy egy államforma sem állhat meg és fejlődhetik ki, s legyen az bár a legelmésebb mechanizmusra fektetve: ha az abban működő akarat és hajlam megromlott, s megsemmisítésére tör; ha az azt kezelők ereje a fenntartás tekintetében, elégtelen; ha az érzület, a jellem és erkölcsi támasz, melly minden státusformának kútfeje és sarkköve, meggyengült, és a morális romlás a politikai formákat is megragadta. Bármilly mesterségesen sőt művésziileg legyen is valamelly állam alkotmányi architektonikája fogyanatosítva, bármilly nagy és számos biztosítékok s kül intézmények által legyen is valami státusforma környezve, a jó szellemnek inensőbb complementuma nélkül, csakhamar pusztá lelketlen gépelylyé, egy nagy hazugsággá fog az válni, meilynek üres alakzatai és tartalom nélküli formái a népet boldogítani sohasem lesznek képesek³⁾! A hol egy népet látunk, általános nézet szerint jeles státusformák és közintézmények birtoká-

ban, a melly nép mégis szerencsétlen vagy elégtelen, míg más tán sokkal kevesbbé tökélyes institutiókkal bíró nép boldognak találhatik: ez vagy annak tulajdonítandó, hogy azon első népnek különös sajátságai s viszonyai eléggé nem méltányoltattak, vagy annak, hogy a szellem, melly azon államforma fenntartására van hivatva, felülről le- vagy alulról fölfelé, megromlott és elfajult. A történelem tanúsága szerint a helyes tapintatú népek sohase vágyódnak, ha önérzületekre hagyatnak, olly államformák után, mellyekre nem öntapasztalásuk s fejlődésük vezet; kivéven azon esetet, hol vagy a nagyobb polczra emelkedett műveltség a régi korból származó mindenféle korlátokat elviselhetetlenekké teszi; vagy pedig visszaélések, s a hatalom kezelőinek nyomása, szabadsági biztosítékok utáni törekvést nem költenek; mire szólló példakép szolgálhatnak azon események és mozgalmak, a midőn az absolutismusból a constitutionalismusra, a feudal aristocratismusból és a republikánus anarchiából az erős monarchiára stb. történt az átmenetel. – Nem lehet egyébiránt kétségbe vonni azt sem, hogy vannak idők és korszakok a népek életében, a hol egy némi szoros szellemi s anyagi érintkezésben álló egész nemzetkörben, mondhatnók világrészen, daczára minden különféleségeknek az állapotokban és népi viszonyokban, bizonyos politikai elvek s formák megvalósítására irányzó buzgó vágyalom és törekvés jelenkezik; a minek oka nem egyéb, mint az egyes időkben nyilvánuló s mindég solidarisabbá váló sors-és nézet közösség a különböző népek között, s azon körülmény, hogy azon szükségletek érdekek és eszmeirányok, a mellyek valamely kor általános jellemében fekszenek, a legtöbb népeknél, többé kevesbbé egyszerre s egyforma alakban jelenkeznek.

Egy másik főbbfontosságú momentum, a mellyre ez egész második könyv folyamában, mint eredményre, jutottunk, az, hogy mindegyike a fölemlített államformáknak bizonyos hiányok, tökélyetlenségekben szenved; hogy absolut *érvényűnek*, mindenhol és mindenkor alkalmazhatónak és kivihetőnek, egyet sem nevezhetni⁴⁾; s hogy e szerint a valódi állami bölcsesség, s országászai művély és ildom ép abban áll, az itt vagy amott szükségesnek és kivihetőnek mutatkozó, a nemzeti, történelmi, műveltségi viszonyoknak, nézleteknek, irányzatoknak, megfelelő formákat és intézményeket életbeléptetni, ápolni és szilárdítani. Jól mondta már a két legnagyobb Magyar, Gróf Széchényi⁵⁾, hogy, „tökélyetes Országrendszer nem létezik” és Deák⁶⁾, hogy, „jaj! annak a törvényhozónak, a ki olly ideális törvényeket alkot, mellyek naponként élet és tapasztalat által meghazudtoltnak;” míg Napoleon Lajos⁷⁾, Armand Carrel⁸⁾ és Csengery⁹⁾ egyenesen kimondják: „hogy a Politikában a jó csak relativ, soha absolut; s hogy minden kérdés, a melly a kormányformákra vonatkozik, csak az illető népek és országok különszerű viszonyai és helyzete szerint dönthető el!” A politika, s józan állambölcsesség előtt az

ügynevezett Schablónok és általános alkotmány minták ismeret-
lenek¹⁰⁾, hitelre nem találók; s a valódi országász mindenkor az leend,
a ki a kor szükségleteit és követelményeit a nemzet történeti és műveltségi
igényeivel, szellemi és anyagi állapotaival, jelleme és geniusával, legjobb
öszhangba képes hozni, s azon intézmények megvalósítása után törek-
szik, mellyeknek a nép- és államfejlődés benső létegzetében és jellemében
már bizonyos előfeltételei megvannak, s arról kezeskednek, hogy az ujon
vetett mag terméketlen földbe nem esik. Ki merné például kétségbevonni,
hogy Angliára, Magyarországra, Belgiumra nézve az alkotmányos
Monarchia; a német vagy olasz, vagy ógörög államokra a födöra-
lismus; az éjamerikai és schweitzzi államokra nézve a szövetséges köz-
társasági forma; az oroszok meg törökökre pedig, legalább még mind-
ekkoráig az absolut monarchia a legtermészetesbnek, s legalkalmasabb-
nak látszó státusalkat; – ép úgy, mint tagadni azt, hogy aristokratiáról
vagy republikáról csak ott lehet szó, a hol aristokratia, vagy republi-
kánus jellem és népirány megvagyon stb. vagy azt, hogy még magának
az őskeleti theokratiának, vagy a középkori község- és püspök-
uralomnak is megvolt bizonyos körülményekben a maga czélszerűsége
és jogosultsága, a mennyiben t. i. a népek azonkori szellemi politikai és
sociális viszonyai szükségletei és érdekeivel öszhangban állott. – S ez
utóbbi momentum vezet egyszersmind azon megismerésre is bennünket,
hogy bármilly tökélyedének és hiányosak legyenek is az egyes államformák,
bizonyos jogossága s világtörténelmi jelentősége mindenikének
megvan, s hogy az absolut monarchia épúgy mint a republika, az aristo-
kratia épúgy mint a föderalismus¹¹⁾: csak megannyi lépcsőket és foko-
kat képez, a mellyeken át az emberiség státuséletének s fejlődésének nehéz
tusiai és küzdelmei között, mindég magasb s tökélyesb államalakzatokhoz
emelkedik! -

II. Az eredmények, mellyekre szükségkép jutunk, e szerint követ-
kezőkben foglaltathatnak össze: a) Elvontan és eszmeileg a legjobb
státusforma az leszen, melly a státuscélok, a jogosság és szabadság, a
műveltség és biztonság, a rend és humanitás, igényleteinek legtökélyesebben
megfelel; a néperők és tehetségek mindenoldalú, öszhangzó kifejlését lehet-
ségesíti; az államot képző polgárok hatalom- érzület- és erőegységét meg-
valósítja; a közjő s közérdek uralmát leginkább biztosítja; s a mozgalmi
és progressiv társadalmeelemeket, az állandósági és conservativ elemekkel
legsükeresb kapcsolatba hozza¹²⁾. b) Hogy minden államidom az
általános nép- és társadalomélettel függvén bensőleg össze, csak is ennek
átalakulása s változásával alakulhat át s ölthet magára új formákat¹³⁾.
c) Hogy egyikét a legjelentékenyebb, mondhatni döntő tényezőknek egy-
felől a szellemi műveltség, másfelől (mint legújabbban Gneist és Roscher tüze-
tesen megmutatták) a közzgazdászati állapotok képezik a státusformák

fejlődése tekintetében, úgy hogy például egy szellemileg és anyagilag szegény fejletlen nép, egészen más államintézménykőre szorul, mint egy értelmiségben, iparban, kereskedésben messze előhaladt, polgárosult nemzet, a hol a műipar és a közlekedési közegek demokratikus jelleme és democratizáló hatása, az erős polgárosztály, a hatalmas tőke s ingóvagyon, meg a közhatalomnak a nép pénzerőitőli függősége, visszautasíthatlan szükségességgel a szabad képviselői rendszerre vezet; míg a naturalgazdaság, a földművelés, a domaniomok és regalok virágkora, természet-szerűleg az aristokratiai és az absolutegyeduralmi formákat támogatja.

d) Hogy azon mértékben, a mellyben az értelmiség, a polgári erény, a politikai érettség nő és terjed, lehet sőt szükséges is, az államformákat mindég szélesb és szabadabb alapokra fektetni; s hogy a mi a jellemet s népi karaktert illeti, alig vonathatik kétségbe az, hogy egy nyugodt, higgadtabb vérmérsékű, iparos szellemű népnél az alkotmányos monarchia és demokratia sokkal inkább van helyén, mint egy szenvedélyes, házsártos, katonaszellemű, dicsvágyó nemzetnél; valamint az, hogy egy tevékeny, erélyes, öntudatos s Önkormányzatra képes nép: a szabad alkotmányra s decentralizált kormányrendszerre méltó: inig ellenben egy lomha, erélytelen, kezdeményzési szellemet nélkülöző, s untalan gyám-vezetést szükségglő nemzetnél, mindenkor az absolut is m us és az erősebb közpenti vezénylet fog meghonosulni és megszilárdulni ¹⁴).

e) Hogy mind a monarchiái mind az aristocratiai mind a demokratiai elemnek és államformának bizonyos alapja és gyökere az emberi és társadalmi viszonyokban meg magában a státus eszméje és lényegében megvan, s hogy e szerint minden czélszerű és igazán tartandó státusformának egyik főkélléke az leszen, ezen elemeket és tényezőket egymással helyes viszonylatba hozni.

f) A minek következtében az alkotmányos monarchiának, mint e három államforma leghelyesb vegyületének, minden többi államalkatok felett, sok tekintetben előnye van, jelesül annyiban is, a mennyiben az elvontan s eszmeileg vett államforma követeléseinek is viszonylag legjobban felel meg ¹⁵).

Vége g) Hogy egy egész emberiség] fejlődésfok és államrendszere nézve mindenkor az a státusforraa leszen mintegy Előkép, a melly a korszak legmagasb fejlettségű népe szükségletei és szellemének megfelelő, ámbár ez sem olly értelemben, mintha az illy előkép vakon követendő vagy ép másolandó mintány volna, s mintha a különböző helyi, műveltségi, közgazdasági, geographiai ¹⁶), s nemzetjellemi viszonyok és állapotok miatta szem elől volnának tévesztendő. Az előképnek is csak annyiban van jogosultsága, s lehet alkalmazhatósága és tartandósága, a mennyiben mind e sajátosságok tüzetes figyelembevételével méltányolatik; s a mennyiben azt a nemzeti államrendszerhez és alkotmányhoz ép olly mértékben iparkodunk alkalmaztatni, a milly mértékben a nemzeti alkotmányt azon előkép szerint törekszünk megjavítani és tőkélyesbíteni ¹⁷).

¹) L. Türkheim: Verfassungspolitik. 78. ff.].

²) Böven szözlott erről már Aristoteles is: Pol. IV. könyvében.

³) Türkheim: id. m. p. 80. és Rôder: Politik. 154. s. k.

⁴) Jól mondja Schöffle: „Die Monarchie wie die Republik hat die grössten Reformatoren, und die. Republik wie die Monarchie die grössten Despoten erzeugt” és „Die Republik giebt die abstrakte Möglichkeit immer den Tüchtigsten an die Spitze zu stellen etc.; aber sie ist auch gefährlicher als jede andere Staatsform, da sie leichter als jede andere den Pöbel an die Stelle der Gebildeten, die Gassengewalt an die Stelle der gesetzlichen Freiheit, das Klassen- und Parteiinteresse an die, Stelle des allgemeinen Wohls, die Demagogen und Despoten an die Stelle der Weisen, zur Herrschaft gelangen lässt.” (National-oekonomie. 1861. S. 272-273. lap.) I. még R. Mohl: Staatsrecht und Politik. Bd. I. pag. 534-535.

⁵) Gróf Széchényi: Kelet Népe. (1841.) 179. 1. Világ 61. 1. Stadium. 1. 23.

⁶) Deák Beszéde Csengery: „Státusférfiak és Szónokok” cz. m. 39. 1.

⁷) Napoleon: Idées Napoléoniennes, pag. 3.

⁸) Armand Carrel: Histoire de la Contre-revolution en Angleterre. Introduction, pag. 3.

⁹) Csengery: Státusférfiak és Szónokok. 257-258.

¹⁰) Fröbel: Politik. I. 203-210. Szépen fejti ki és bizonyítja be mindezt Cherbuli ez, midőn ezeket mondja: „A sok általánosítás és generalizálás megfosztotta tudományunkat a hiteltől, a közbizodalomtól. A Politika kiválólóg avval foglalkozzék, ami czélszerű és alkalmas; a móddal, mikép mikor hol és meddig lehet és kell a Reformot életbeléptetni; az absolut elvek és tanoknak megvannak kedvezető tulajdonságai; egészséges, következetes, összefüggő felfogást szülnék; de másfelől bizonyos az is, hogy kitünőleg képesek forradalmi desorganisatorius szellemet is költeni, s hogy egyáltalában képtelenek valamit alkotni, szervezni stb. I. Théories des Garanties constitutionnelles. I. Vol. Préface LVII-LXIV. és Trendelenburg: Naturrecht auf dem Grunde der Ethik. (1860.) pag. 424-426. és 446. sőt már a híres német történész és bölcselő Herder is (Werke III. 16.) figyelmeztetett mindezekre.

¹¹) Az államszövetségi formák s alkotmányok vagy monarchiaiak vagy respublikaiak lévén, e helyütt bővebb fejtegetést nem szükséglenek. I. egyébiránt Rotteck: Staatslexikonja. Art: Bund und Bundesstaat, azután Story: Commentarj inak német kiadásában Buss: Bevezetését. W ait z: Fentérintett jeles értekezését. Bluntschli: Staatswörterb. Art.: Bundesstaat; és Fröbel első művét: Soziale Politik. II. 236-269. és 469.; meg Toque vilí et: La Démocratie en Amérique. I. 200. ff. II. 17. ff. 29. Fröbel szerint jelesen a Födörál i smu sban nyugszik az emberiség összes státusalakulásának jövője.

¹²) L. fentebb az Első Rész elején, az államalkotmány kelleikéről mondtattak. (§. II.)

¹³) Igen jól jegyzi meg a nagy német politikai bölcselő és státusférfiú Dahlmann (Politik. S. 19.), hogy az államformák váltóznak, s még egy ugyanazon népre nézve sem lesz mindég egy, ugyanazon államalkat czélszerű.

¹⁴) L. Stuart Mill: On Liberty. Chap. I. Bluntschli: Staatswörterb. I. pag. 11. Aristotelist: Politik. Lib. III. cap. 11. E ötvöst: 1.260-276.

¹⁵) Szépen mondja Montalembert: „Le Gouvernement représentatif” n'est autre chose qu'une longue éducation, laborieuse et difficile, mais la plus honorable et la plus féconde.” (Angleterre, pag. 331.) A nagy franzia philosoph Cousin pedig így szöll felőle: „Toutes les nations européens aspirent et arrivent peu à peu à cette grande forme de Gouvernement,

qui rattache l'avenir au passé; continue en la perfectionnent, la vie séculaire des Peuples; assure l'ordre et la Liberté, et ouvre à tous les Progrès une carrière illimitée et paisible.” (Oeuvre de M. Cousin. Discours Politiques. 1851. pag. XXVIII.)

¹⁶⁾ Dahlmann: Politik. 19. 1. – Hogy a geographiai moment milly nagy fontoságú, kitészik azokból, a miket a Bevezetésben (§ 4.) mondottunk.

¹⁷⁾ Mert hisz javítás, mindenkor szükséges és múlhatatlan marad; hogy egy népnek alkotmánya és államformája sem fog egészen a kor szükségei irányai és hódítványai megett visszamaradhatni, s hogy a hisztéria és a nemzeti elem mellett és ellenében az életnek az Esznek és az Emberiségnek is megvan a maga jogosultsága, kétségbe vonni nem lehet. Igen szépen jegyzi meg Csengerynk: „Az élet örök változás. Erdeknek támadnak, erők fejlődnek, mellyeket szabályozni, igények, mellyeket kielégíteni szükséges. Okvetlenül bukik a merev rendszer, melly minden alkut, minden egyezkedést kizár. Folytonos alku, kora engedmény, egyezkedés, a b é k és átalakulás feltétele. Hol minden ajtó csukva van, kapustól rontanak be a szenvedélyek! (Státusférfiúk és Szónokok. 192. 1.)

VII. Fejezet.

A Törvényhozó Testület és a Népképviselési Rendszer különösen ¹⁾).

48. §.

A törvényhozó testület és a képviselési rendszer általában.

I. Karöltve az újjabkori államalakulás és műveltség tökélyesbedésével, jelesül pedig a népek szabadságvágyai és politikai igényeinek növekedése-, meg másfelől az államfeladatok körének óriási mérvbeni kiterjedésével, egyáltalában azon meggyőződés tört magának utat a polgárosult emberiség egyetemes körében: hogy az állami ügyek sikeres intézése és vezénylete; a közczélok szerencsés megvalósítására vezető utak és módok helyes fölismerése; a kormányhatalomnak a nép általi szükséglett támogatása; a társadalom politikai igényleieinek kielégítése, meg a kormányhatalomnak a nemzet érdekek szempontjából mérséklése vagy megszorítása ²⁾: csak az által és akkép fogatosítható, hogyha egy a nép különböző osztályai és rétegeiből származó, erény ismeret hazafias érzület, képesség s önállósággal bíró személyekből alakult testület állítatik fel, a mellynek alkotmányilag ollyszerű befolyás biztosítatik a közdolgok rendezése és elintézésére, hogy az az Összeségnek nevében, és az Osszeséget kötelezőleg, a fejedelem és kormányhatalommal egyetértve határozatokat hozhat; a kormányt tanácsa, felvilágosítása, a nép kívánalmainak kinyilvánítása által eljárásában támogathatja és istápolhatja; de másfelől egyszersmind ellenőrizheti; intézkedéseiben, kivált ha ezek a nemzet érdekével és a közjóval megnem egyeznének, korlátolhatja is; szóval olly törvényszerű nemzeti közlőnyt vagy műszert képez, a melly a

népnek a törvényhozásban és kormányzatban (legalább közvetett) részvételét közvetíteni, s a nemzeti összakaratot és Összérdeket a kormányhatalom irányában kinyilvánítani és képviselni van hivatva.

Ezen az újkori státuszjogban fő fő fontossággal bíró s valóban raesszehorderejű intézmény a Nemzetgyűlési s Népkepviseleti Rendszer, melly eszmeileg tekintve a nemzetfenségi elven, czélszerűségi s politikai eszélyi tekintetben pedig azon körülményen alapszik, – hogy az állam szervezésének és igazgatásának nehéz mesterségét nem mindnyájan és föltétlenül lévén képesek gyakorolni ³)-⁴): mintegy önként támad a szükség, hogy az ókori demokratiákban szokásos s csak itt ott lehetségeseknek mutatkozott népgyűlések helyébe a fontosb államügyek elintézésére, egy az összeséget képviselő s annak mintegy meghatalmazása nyomán működő testület léptetessék, a melly testület azon alkotmányos jogok gyakorlására legyen hivatva, a mellyek eredetileg és eszmeileg az összeséget illetik az itt szóban forgó ügyek tekintetében.

A képviseleti rendszernek, melly Gneist helyes megjegyzése szerint csak fejlettebb, s egységes egészszé összeforrott társadalomban, létesíthető, *im adott* értelmezése kiválólag a modern alkotmányos státusra vonatkozik, szükség azonban, annak tényleges előfordulását más állam fajokban is tüzetesebben figyelembe venni. – E tekintetben mindenekelőtt szükség megjegyeznünk azt, hogy nemcsak államfajok, hanem egész államnemek is vannak, a mellyekben a képviseleti intézménynek egyáltalában helye nem lehet; így jelesen a theocratiákban, az antik democratiákban, az absolut egyeduralmi és despotiai státusokban és az aristocratiákban; a holt i. vagy a főhatalom birtokában levők politikai jogállása, vagy az egész státushatalom szerkezete és jelleme már olyan, hogy minden képviselő testületi befolyást az államdolgokban, egyenesen és mintegy természetesen kizár. Fenmarad tehát csak az újkori alkotmányos monarchia meg a nagyobb terjedelmű respublika, a melly a képviseleti intézménnyel nemcsak hogy megfér, hanem lényegileg azon alapszik, attól kölcsönzi jellemét is. – Tekintve azonban különösen a képviseleti intézményt az újkori monarchiában, erre nézve nem csekély különbség és eltérés létezik a képviseleti rendszer azon alakzata közt, a melylyel a rendi és az között a melylyel a valódi, vagy (szorosb értelemben) representatív monarchiában találkozunk. Míg ugyanis az utóbbiban a képviseleti intézmény a népnek, a törvényhozás- és kormányzati tényleges (habár csak közvetett) részvételét jelenti, s a kormány- s fejedelmhatalom alkotmányos korlátozása ellenőrzése megszorítására irányzó s lényegileg szabad népválasztásokon alapuló demokratikus institúció: addig a rendi monarchia képviselete alig más, mint az egyeduralmi mindenhatóság némileg szűkebb körre szorítása, jelesül az által, hogy a népnek némely főosztályai, például a nemesség, a papság, a földbirtoki osztály és a polgárok, a thrón

irányában, nem választás útján kijelelt, s nemis az összeséget vagy az egész nemzetet, hanem kiválólág ön osztály- s rendérdekeiket kifejező tehát lényegileg aristocratikus testület által képviseltek; maguk e testület jogai a fejedelem irányában pedig olly csekélyek és jelentéktelenek, hogy sem a népszabadság sem a valódi közérdek, a közhatalom visszaélései vagy kihágásai ellenében elékép védve és biztosítva nem jelenkezik⁵⁾. - Az újkori repräsentatív állameszmének felsőbbsege és jelentősége a közép-kori rendi s hűbéri állameszme irányában ép ebben mutatkozik és nyilvánul legfényesebben; vagyis azon körülményben, hogy általa és benne nemcsak egyik vagy másik néposztály vagy rend, hanem az egész, az egyetemes Nép; – nem egyik vagy másik érdek, hanem a valódi, az igazi nemzetérdek s közjó képviseltek és hozatik kifejezésre; – hogy a választott képviselő nemcsak választóit, és egyes osztályokat, hanem az egész, az összes népet és társadalomegészet képviseli; s hogy e szerint az igazi újkori alkotmányos státus, nem rendek és rangok sommája, az állami érdek nem rendérdekek összesége, mint a feudal egyeduralomban, hanem igazi népstatus, jog- és kulturközület, valódi nemzeti és szabadsági állam. – A valódi repräsentatív rendszer végre annyiban is különbözik a rendi képvisellettől, hogy ép azért, mivel a képviselők nem egyes érdekeket osztályokat vagy vidékeket képviselnek, hanem az Egészet, a népösszeséget: e rendszernél követ utasításokról (mint még látni fogjuk) szó nem lehet; másfelől a mennyiben a törvényhozó hatalmat teljesen és egyenrészben osztja a fejedelemmel és kormányhatalommal, a mennyiben ép a törvényhozás képezi főfő feladatkörét; a honnan azután némileg népképviselési és törvényhozó testület ugyanazon értelemben is szokott vétetni⁶⁾; ámbár az utóbbi nemcsak a népnek képviselőit, hanem egyáltalában az összes népnek, tehát kormány és alattvalóknak, fejedelemnek aristocratiának és közpolgároknak állami szerkezetét törvényhozási czélokra, jelenti; és a legislativ hatalom gyakorlatában résztvevő minden elemeket tényezőket és köröket, egyetemleg és összesenvéve, értjük alatta⁷⁾⁻⁸⁾).

II. Lássuk már most a képviselet eszméjének, az újkori alkotmányos szabad állam szempontjából, lényegét és jellemét tüzetesen. A képviselési rendszer mindenekelőtt azon positiv elismerésen alapszik, hogy politikailag nagykorúaknak és az állam ügyeinek intézésére egyenesen jogosultaknak mindazok nyilvánítandók, a kik eszi vagy tételes törvény által, vagy bármilly külsőleg bebizonyított képességeiknél fogva, politikai érettséggel bíroknak neveztetnek, illetőleg magukat ollyanokul tanúsítják; és így a közület rendezésére méltóknak és hivatottaknak mutatják. A képviselési rendszer e szerint mint az igazi nagybani selfgovernment, mindnyáj okát képesíti az activ státuspolgárjogok gyakorlatára, a kik erre érdemesek és éretteknek találtnak. E státuspolgári joggyakorlat a törvény-

hozás és a közügyek intézésénél azonban, csak valamivel is nagyobb terjedelmű államokban teljes lehetetlenség lévén, szükségkép fog mindenütt a nép képviselőkre szorulni, a kik helyette, nevében és érdekében, tanácskoznak intézkednek és határoznak. Illy általános képviselőkielölés, vagyis Választás, vagy törvény szerinti felhatalmazás nélkül, semminemű központi és közös tanácskozmány, intézkedés, kormányellenőrzés stb. nem is volna gondolható, eltekintve attól, hogy egy tán a kormány székhelyéhez közeli néptömegnek illy szerepei felhívása, a legnagyobb jogtalanságok, visszaélések és aránytalanságokra szolgáltatna okot⁹). – A képviseleti testület, másodszer, egy, az összes, államilag szervezett népet képviselő, természetyszerűleg és valódiilag kifejező, testület; a melly e szerint a nemzetakarát s nemzettest tulajdonképeni működő közlönyét, természetes orgánumát képezi; a nemzeti souveranitásnak (kapcsolatban a fejedelemmel) reál és látható viselőjeként jelenkezik; s legalább eszmeileg mindenkor a nemzet legjobbjainak, legerényesb, legkitűnőbb, legérettebb polgárainak, foglalata. – A képviselő testület, harmadszer, egy a kormánynyal bizonyos tekintetben ellentéttségben álló népválasztmány, a melly minden a nép összérdekeit illető s a nemzeti közjóval kapcsolatban álló intézkedésbe befoly, a kormány eljárása felett őrködik, felügyel, s arról gondoskodik, hogy a végrehajtó hatalom törvény- és alkotmány-szabta határain túlne terjeszkedjék, a közszabadságot és szabad mozgalmat ok nélkül és könnyelműen megne szorítsa. Mindezekből azonban korántsem következik az, mintha a képviselő testületnek a kormánynyal szükséges ellenkezésben vagy ép folytonos küzdelemben kellene lennie; miután mindkettőnek a célja és feladata csak egy és ugyanaz t. i. a nemzeti közjósá státuscél megvalósítása; eltérések, elágazó irányok tehát egészséges 'alkatú s normális viszonyokban létező státusban legfőlebb csak azon utak módok és eszközök tekintetében fordulhatnak elő, a mellyeket egyik vagy másik a közfeladatok megoldására nézve különösen ajánlatosoknak és üdvöseknak, vagy mellőzendők és elvetendőknak tekinti. – A repräsentativrendszer jelleme, negyedszer, nem ép a népnek a kormányzatbani résztvétele, *sem e résztvételnek követek* küldése általi közvetítése, hanem főleg ép e követek repräsentativ jellemében és tulajdonságában keresendő. Ez eszmét legelőször Angliában, mint a modern képviseleti rendszer böicsejében látjuk tényyé válni, a mennyiben az előbbi megbízási viszony, lassanként valódi képviselésivé alakult át, s azon nézet gyakorlati érvényre emelkedett, hogy a nép által választottak, nem utasítások, hanem kiválólag önbelátásuk meggyőződésök szerint hivatvák eljárni, s mégis jogszerűleg a népet kötelezőleg intézkedhetnek. Csak akkor, miután ez a lényegileg modern eszme valósulatba lépett, vált lehetségessé igazi parlamenti rendszer, s alkotmányos államszerkezet, a midőn az ezelőtti tusa egyéni és helyi érdekek és jogok felett, valódi bölcs hazafias és

országos tanácskozmánynya lett, a nép és ország közös érdekei, közjava, közös jogai tekintetében; s egyszersmind a népválasztottak testülete egy olly műszervvé változott, a mellyben az észnek, értelemnek és érdemnek, vagyis a valóban hivatottaknak túlsúlya, a pusztaság és helyi érdekek felett, biztosíthatók¹⁰). Közlebről szemlélve, csak is ez azon viszony, melly a státusnak mint ethikai létszernek, fensőbb eszméjével öszhangban áll. Az állam fensőbb irányú felfogása, a melly nem az ideai órai tagok önkényét és tetszését, hanem a jog a moral és a bölcsesség követeléseit és szabályait teszi legfelsőbb folyamatbani döntő momentummá, a státusintézményeknek azon feladatot is tűzi elébe, hogy a jó- és igaz lehető legtökélyesebben fölsimertessék, érvényesíttessék, az igazán helyes és czélszerű pedig biztosíttassék és foganatbavéttessék; – és erre alapítja azoknak általános eszi jogosultságát. E nézet- és felfogásmód viálgában, a választóknak a választásra joguk vagyon, de a további jog a választottaké, nem ugyan tulajdonjogkép, hanem mint alkotmányi mandatum és felhatalmazás¹¹). – A képviselői intézménynek megszilárdulása és sükeres kifejlődése végtére, mindenkor a szabad politikai népélet nagy alapintézményeinek tevékeny istápolása és nyilvánulásától föltételeztetik, úgy hogy szabad sajtó és szabad egyesülésjog, nyilvánosság és esküdtszékek, önkormányzati rendszer és népelmi bíróságszerkezet, mindenkor szükséges alkattényezőit és oszlopait képezik a képviselői alkotmánynak; s a mennyiben a szabad sajtó a képviselő testület eljárása és működése felett mintegy örködik, s irántta az érdekeltséget folytonosan fentartja; – a politikai asszociáció utján, mint megannyi nagy csatornákon keresztül, a nagy politikai vezérigazságok, a nép minden rétegeibe átvezettetnek; – a közigazgatás és jogszolgáltatásban! nyilvánosság, a népnek a közélet legfontosb érdekei s ügyei iránti éber figyelmét s részvételét · felkölti; és a mennyiben végre az adminisztratív hatóságok és műszervek valóban népszerű rendezése, ez utóbbiakat egyenesen a népjava és jólléte érdekében eljáró közlönnyökkép tünteti fel.

III. Könnyű léssen már most a mondottak nyomain a képviselői rendszernek jelentősége, állami hordereje felett Ítéletet képezni magunknak¹²). Nem említve ugyanis tüzetesen azt, hogy az alkotmányos egyeduralom legtöbb fényoldalai és előnyei, a repräsentatívrendszeren, mint annak lényeges főintézményén alapszanak: legelőször kétségbe vonhatlan tény az, hogy ez intézmény által, a nemzeti közvéleménynek állama karattá vagyis törvényé változása lehetségesíttetik; sokaknak a közügyekbeni részvételök, azoknak elintézéséhez hozzájárulásuk megkönnyítetik, a nélkül, hogy egyetemes köznépgyűlödelem volna szükséges, a melly nemcsak az igazi alkotmányos kormánylat rendszerével, hanem magának a legtöbb államdolgoknak természetével egyenes ellentétben állana. Másodsor, a repräsentatívrendszer egyedüli s igazi mérséklője a fejle-

del mi hatalmaskodás és önkényhajlannak épúgy mint a demarchia túlzásai és elhamarkodásainak; úgyhogy valódi rendet és szabadságot nélküle megalapítani a státusszerkezetben nem lehet. Harmadszor, a képviseleti intézmény nyomán juthatnak a közhatalomnak tudtára és ismeretére a nép és ország állapotai, óhajtásai, szükségletei, és pedig a leg-hitelesebb alakban, és olly módon, hogy egyúttal a szükségelt intézkedések, határozatok stb. törvényszerű módon és alakban mégis tétethetnek. – Csak a képviseleti rendszer alapján helyeztetik az államhatalom azon karba, hogy egyébként nem érvényesíthető s igénybe nem vehető polgár-erők a közcélok tekintetéből felhasználtathatnak; s a legkülönbözőbb talentumok, tehetségek és képességek gyümölcsöző tevékenységre felhivattathatnak ¹³). Ötödször: legczelszerűbb mód és alkalom a képviseletiség a jogegyenlőség!” világelv érvényesítése, a nemzeti törvényhozás és kormányzat annyira szükséges központosítására, valamint arra nézve, hogy a nép demokratikus törekvései és hajlamai törvényszerű nyilatkozatra és érvényre találnak, a nélkül hogy a monarchiái vagy egyáltalában alkotmányos államrendet veszélyeztetnék. – Hatodszor: fényesen tanúsítja a történelem azt, hogy a repräsentativrendszer az álladalmak anyagi ipari és szellemi művelődése és előhaladására nézve kedvező befolyást gyakorol; hogy általa uralkodó és alattvalók, kormány és nép között bizonyos bensőbb viszonylat, kölcsönös rokonérzület előidéztetik; a kormányzat s törvényhozás nehéz mestersége tetemesen megkönnyebbül; és a hatalom birtokában lévők bölcs önmérséklésre és a nemzeti közjó folytonos szemelött tartására indítanak. Csak e rendszer alapján válhatik a nemzet önboldogsága, s nagysága valódi tényezőjévé, önsorsának kovácscsáva, a mi a theocratiai vagy autocratiai státusban egyáltalában nem is gondolható. Hetedszer, kétségenküli eredménye a képviseleti intézmény meghonosításának a státusháztartás sokkal sükebb és megfelelőbb vitele ¹⁴); az állam hitelének emelkedése és megszilárdulása; valamint sok olly intézkedéseknek mellőzése, a mellyek egyébként, a felelőtlen kormánytól fogatosítva, tán milliók és milliók érdekét jóllétét boldogságát veszélyeztethetnék és kérdésbe tehetnék. A képviseleti rendszer az országását legnagyobb feladványai egyikét oldja meg, t. i. azt, hogy a hozott törvények, mint a nemzetértelmiség és nemzetakarati nyilvánulásai iránti engedelmességet, tiszteletet, előidézi, és így minden rendezett, haladásképes és tökélyes szerkezetű álladalom egyik lényeges föltétele-, tényezője-, alkatelemévé válik. Nyolcadszor, felette nagy fontosságú a képviseletiség annyiban, a mennyiben általa az újkor szellemének olly igen megfelelő földörálstátusok alakulása elősegítetik és megkönnyítettetik; a részeknek és az egésznek helyes egyensúlya és szervezete tetemesen előmozdítatik; s a rendnek és szabadságnak, az erős központi és az eleven önkormányzati rendszer alapján megvalósítása lehetségessé válik ¹⁵). –

Alig tagadhatni végre azt, hogy a képviseletiség melly Sismondi helyes megjegyzése szerint egy valódi a szó legnemesb értelmében vett nemzet-tanács felállítását és működését lehetségesíti, azon messzehorderejű állam-intézmény, a melly kivált korunkban magára a népszabadság és a kormány-rendszer egyetemes organisációjára, és így az összes státusformára döntő hatást gyakorolt; a mennyiben jelesen minden tüzetesb nyomozás azon megismerésre vezérel, hogy nem csak a csúcs szerint, a melly ben egy alkotmány végződik, hanem kiválólag az alapzatok, vagyis a jó választási és képviseleti rend szerint a mellyen az fölépül, határozódik az állam-alkotmánynak lényege és jelentősége; s hogy azon kérdés: „Monarchia vagy Köztársaság!?” nem jelentékenyebb annál, a melly a népképviseleti intézmény szerkezetére vonatkozik, miután csak ez utóbbi, mint alap és sarkazat, adja meg amannak is tulajdonképeni hatályát politikai szerepét és jelentőségét ¹⁶⁾.

IV. A mi végre a képviseleti rendszer történelmi fejlődését illeti ¹⁷⁾, erre vonatkozólag a következőket emelhetni ki általában. Az ókor classikus államaiban ép úgy mint a középkor legnagyobb részén át, a képviseletiség eszméje, bármit is mondjanak némelylek ¹⁸⁾, legalább a képviselet valódi lényegét véve, ismeretlen vala; s igaza van egy nagy állambölcselelőnek midőn azt mondja, hogy az emberi szellem kétezer évnél tovább küzdött és vajúdott, míg az antik népgyűlések durva formáiból meg a középkori rendi s népi gyülekezetek intézményeiből kibontakozva, a repräsentativ testület tökélyesb alakzatára eljuthatott, úgy, a mint azt a jelenkorban találjuk. Kezdeményeire ez institutióknak tulajdonkép csak a középkor vége felé, jelesen a városok felvirágzása, a polgárrend megszilárdulása idejében akadunk, a midőn ugyanis legelőször, s legnagyobb sükerrel Angliában honosult meg s vert mélyebb gyökereket. Ezen alapokon tovább fejlődve, s a demokratikus népelemeknek az addig előtérben álló aristokratia mellett függetlenebbé vált állami helyzetére támaszkodva, látjuk azután a képviseleti elvet egyebütt, jelesen Németországban és Frankhonban is érvényre emelkedni. Seholve azonban olly eredménynyel mint Angliában, melly e tekintetben is szerencsés státusalakulásánál fogva mindazon föltételeknek birtokában volt, a mellyek a repräsentativintézmény meghonosulását elősegíthették. Karöltve a képviseleti eszme kifejlődésével azután az állam-egység s nemzetösszeség eszméje is mindinkább határozottabb alakban tűnik fel, s az 1689-ki angol forradalom e tekintetben is azon nagy fordulatpont volt az európai emberiség történetében, melly ez elvnek diadalát bevégezte, s a legszélesb nemzeti alapokon továbbfejlését lehetségesítette. Utána az 1789-ki forradalom Frankhonban meg az 1776-ki illetőleg 1787-ki mozgalom az Amerikai Unióban szolgáltatott alkalmat a képviseleti rendszernek a feudal középkori rendképviseletből valódi nemzetképviselettéi átváltozására; s volt is egyszersmind a kiindulási pont

azon általános európai törekvésekre nézve, mellyekkel az utóbb lefolyt 70-80 év alatt ez irányban találkozunk, s a mellyek egyik s pedig nem ép jelentéktelen alkatelemét s célpontját képezik azon közös, nagykörű s mélyenható politikai mozgalomnak, mellynek a szabadság, az egyenlőség és az anyagi jólét megvalósítására irányzó hullámzatai közepette, még a jelen pillanatban is állunk ¹⁹⁾ - ²⁰⁾!

¹⁾ V. ö. a képviseleti rendszerre nézve R. Mohl: Staatsrecht und Politik. I. 1-458. Cherbuliez: Theorie des Garanties Constitutionelles. (1838.) I. köt. 50-195.1. Rotteck: Staatslehre. 224. ff. Röder: Politik. 55. ff. Bluntschli: Staatsrecht. 266-334. Türkheim: Verfassungspolitik. S. 204. ff. Bülow: Wahlrecht und Wahlverfahren. (1849.) B. Eötvös: Korunk Eszméi. I. 178-260. Sismondi: Études sur les Constitutions. 131. ff. Deutsche Vierteljahrsschrift. 1852. 3. füzet. Bluntschli: Staatslexikon. Art.: Gesetzgebung. Rotteck: Staatslexikon. Art.: Constitut. und Repräsentativsystem. Story: Commentaries etc. 228. ff. Lieber: Political Ethics. (1839.) Benczúr: A társadalmi Rend és Szabadság. 170-235. 1. Lieber: On selfgovernment etc. többhelyütt. Újabbkori Ismeretek Tára. Art.: Felsőház Csengerytől, főleg pedig Levita classikus dolgozata: „Die Volksvertretung im repräsentativen Staate der Gegenwart.” (1850.) Stuart Mill: Thoughts on Repräsentative Government. (1861.)

²⁾ Jól jegyzi meg egy fiatalabb német államtudós: „Der Absolutismus kann auf Augenblicke nothwendig, wenn er gebildet ist, fruchtbar an entschiedenen epochemachenden Reorganisationen, nie aber auf die Dauer der Regierungsaufgabe gewachsen und mächtig bleiben. Wirklich schafft auch der Absolutismus kein Glück etc.”

³⁾ Sismondi azt mondja: hogy föltétlenül minden egyes államtagnak: képvisel-
tetésre ugyan joga nincs, de bizonyosan arra, hogy jól kormányoztassék a társadalom. 1. a mi nézetünket alantabb.

⁴⁾ Röder a képviseletet úgy fogja fel, hogy a mindenkor legérettebb társadalom-
tagoknak természetszerű joga van, a nem éretteket időbeli népfennségiségviselő
műszervkép vezényelni és kormányozni; s hogy e szerint minden állam a szó nemesb
értelmében Aristocratiát képcz. I. 57-58. Egy olly eszme, mellynek nem egészen
megfelelő jelleme kivált akkor tűnik ki, ha a végkövetkezetben tekintjük, s olly fejlem-
fokát vesszük az államnak, a hol az érettség lehető legnagyobb körre már kiterjedt, s így
kormányzók s kormányzottak között minden ellentéttség (Gegensatz) melly nélkül státus
nem gondolható, megszűnnék.

⁵⁾ L. Levita: id. műv. 22-23. 1.

⁶⁾ A képviselő testületnek különböző országokban különböző nevezetei vannak. Így Angliában Parlamentnek, Spanyolországban Corteseknek, az amerikai Unióban Congressnek, Magyarországon Ország- vagy Nemzetgyűlésnek, Ausztriában legújában „Birodalomtanácsnak,” Frankhonban jelenleg „Corps Législativ”nek stb. hívatik.

⁷⁾ V. ö. Bluntschli: Staatslexikon. IV. 289.1. A rendi és képviseleti elv történeti fejlődéséről jól jegyzi meg Dahlmann: „Dieselbe Macht der Geschichte, welche überall dahin, wo früher Dienste standen, das Geld gesetzt hat; welche an die Stelle der überlieferten Sitte die Gründe wägende Einsicht gesetzt hat, und eine öffentliche Meinung an die Stelle der Ständesmeinung -- eben sie ist es, welche an die Stelle der alten Landstände, die moderne Volks Vertretung brachte etc. (Politik.) 130.1.

⁸⁾ Hogy a képviseleti testület monarchiákban olly tágkörű politikai hatalommal nem bír, mint köztársaságban, – alantabb még megfog említetni.

⁹⁾ Jól mondja Bluntschli, hogy a reprezentatívforma a törvényhozó testület leg-tökélyetes s legnemesb alakzata, mert lehetőséget nyújt arra nézve, hogy a politikailag szervezett népegész teljesen és igazán kifejező képe állíthatasék elő; s így sokkal jobb és czélszerűbb is mint a nagy népgyüleletek, a melyek felette nehézkesek, könnyen felizgathatok, nehezen vezényelhetek, s az elégséges tapasztalattal, ismerettel, belátással és tapintattal nem bíroknak igen könnyen a túlsúlyt adják kezeikbe.

¹⁰⁾ L. Sismondi szép nyilatkozatait: Études. 131-135. 1.

¹¹⁾ Mohl: Staatsrecht und Politik. I. 406. és Levita: id. m. 22. ff.

¹²⁾ Mohl: Staatsrecht und Politik. i. 19-31.

¹³⁾ Jól jegyzi meg Sismondi: „Pour former le pouvoir social, tout ce qu'il trouve de lumières, tout ce qu'il trouve de vertus dans la Société;” – es „ils (t. i. a követek) apportent en effet au centre commun, toutes les Pensées, tous les Sentiments, qui circulent dans la Masse etc.”

¹⁴⁾ Gondoljunk csak Angliára, – meg legújabban Ausztriára és a finczbonyodalmak tekintetében véleményadásra felszólított „kereskedelmi kamarák” nyilatkozataira. Jól jegyzi meg egyébiránt azt is Vacherot (p. 18): „Une oeuvre vraiment difficile, autant que glorieuse, c'est le gouvernement libre, car tout dévient la difficulté pour ceux qui gouvernent, parce que tout y subit l'épreuve du contrôle et de la Critique!”

¹⁵⁾ Csak ezen az utón vált tényleg lehetségessé a nagyszerű államépület, mellyet Amerikai Uniónak hívunk. Mohl (Staatsrecht und Politik. I. 25.) bővebben figyelmet itt arra, hogy ugyanezen módon monarchiái álladalmakban is kivihető a Födoralismus.

¹⁶⁾ Azok irányában, a kik akár absolutistikus akár túlhajtott democratikus czélatoktól a képviselési rendszert megtámadják, s vagy annak egyszerű elvetését és mellözését, vagy democratiai jellemben reorganisációját sürgetik, szolgáljanak a következők válaszul. Hogy a K. R. úgy mint minden emberi mű, s emberek által mozgásba helyezett és kezelt műszer, hiány nélkülinek stökélyet esnek nem nevezhető; hogy a vele elválhatlan kapcsolatban álló választási rendszer még a szabadságnak és népboldogságnak nemcsak nem elégséges biztosítéka, hanem igen sok visszaéléseknek is alkalmat szolgáltató institúció; hogy a népképviselés nem foglalja ép mindég magában a nemzet legméltóbb, legjelebb, legkitünőbb polgárait; hogy hatalmával könnyen visszaélhet; hogy absolut függetlenséggel felruházni a képviselőket, nem tanácsos, s hogy egy szóval a reprezentatív rendszerem Panacea, inelly minden bajtól megóv, vagy megment: kétségbevonni nem lehet. De igenis tagadni lehet és kell azon onnan vont fészeg következtetés ész- és jogszerűségét, melly szerint a képviselésjog végkép tagadatlik; a képviselési rendszer csak az úrkodás és önkény egy más neme és módjának neveztetik, az állam felbomlasztása megannyi kis souverán közületek- és községekre ajánltatik, szóval az állítatik, hogy így a nemzet egy úr helyett százat vagy ezerét alkot magának, aki azután csak úgy zsarnokoskodhatik felette, mint az autocrat a. Illy badarságokra, melyekre kiválólag Rousseau: Contrat Sociáljában. (III. 15.) Fröbel: Sociale Politik. (II. 141-146.) cz. művében, és hazánkfiának Benzúrna k pályanyertes (fent idézett) munkájában (175-179.) találunk, felelni nem kell, s egyszerűen megczáfolatnak mint az összes újkori constitutionalismus története, mint az egyetemes művelt világ egyhangú véleménye és irányzata által. A tanúság az egészhoi csak az, hogy a hiányoktól a rendszert lehetőleg menten tartani kell iparkodunk, s hogy czélszem szervezés, helyes választási törvény, erős alapokon nyugvó önkormányzat, jól kezelt szabad sajtó, s értelmes közvélemény, mindenkor azon szükséges előföltételeket képezik, a melyek nélkül a képviselési rendszer nemes feladatának megfelelni sohase lesz képes. –

A képviseliség elvét legújában bővebben fejtekte ki és igazolta Mohl: id. m. I. 1-17. és Guizot: Hist. des Origines etc. II. köt. 10. fejezet.

¹⁷⁾ A képviselési rendszer történetére nézve I. Guizot: Hist. des Origines du Gouvernement Représentatif. (1851.) Aug. Thierry: Histoire de la formation du tiers État. (1853.) Bluntschli: Staatsrecht. 266-281.) Mohl: Staatsrecht und Politik. I. 17-19.

¹⁸⁾ Eötvös (I.343.) a római Néptribuni intézményt említi fel itt. Montesquieu szerint a képviselési rendszer az ógermán erdőkből vette származását. I. Mohl: I. 17. 18.

¹⁹⁾ A képviselési rendszer különböző felfogásmódjairól Angliában, Frankhonban és Németországban, szóll tüzetesen Mohl: id. m. I. 33-65.1.

²⁰⁾ Hogy korunk nemzetiségügyi mozgalmái szinte jelentékeny momentumává válnak a képviselési rendszernek, említeni sem kell. A jólrendezett s rendeltetésének teljesen megfelelő repräsensfätivrendszer jelesen az leend, melly a törvényhozás nagyfontosságú funkciójában az országban lakó netán többféle nemzetségeknek is elégséges tért nyit, s azok szükségletei kívánalmái kinyilatkoztatására stb. alkalmat szolgáltat. E tekintetben mindenesetre egyik fő státusjogi elv lesz azonban az, hogy a nemzeti törvényhozó test tanácskozmányi nyelve csak egy lehet, és pedig azon nemzetséggé, melly históriai és culturai állásánál fogva az ország bizonyos tekintetében „uralkodónak” nevezhető nemzetséggé képezi. Egy polyglott országgyűlés ugyanis magában véve, mindég képzelenség marad, s végkövetkeztetben oda vezet, hogy képviselőnek csak nyelvbűvár s philolog választhatatik, a ki magának az illető nyelvbeli ismereteket megszerezte. – Bár mennyire túlzott legyen is talán a nagyhírű angol státustudós s nemzetgazdász J. Stuart Mill azon állítása, hogy szabad institutiók, olly országokban, a mellyek több különböző nemzetségekkel bírnak alig gondolhatók, mert ezek magukat egymás között inkább gyűlölik, mintsem hogy egységes akarattal a kormány ellen fölléphetnének stb. – némi igazság mégis rejlik benne; – sa szabadság barátjának csak azon hó óhajta lehet, vajha ez állítás tényleges bebizonyítását s igazoltatását a most bekövetkezett európai politikai s alkotmányi mozgalmakban ne lelné!

49. §.

A törvényhozó testület és képviselési rendszer szerkezete általában; és az egy- vagy kétkamararendszer különösen.

I. A törvényhozó testületnek és a képviselési rendszernek helyes organizatiója!) ép azért, mivel ez intézmény a közsabadságnak legnagyobb biztosítója; minden alulról vagy felülről származható erőhatalom és önkénynek leghatályosb akadályozója; a jog és törvényuralkodás legszilárdabb alapja; s azon egyedüli út és mód, a mellyen a nemzeti közvélemény valódi státusakarattá, az az törvénnyé válik: egyike a státusbölcsesség legnagyobb feladatainak²⁾. Innen vagyon, hogy az utolsó hetven nyolczvan év politikai történetében kevés ügyet mutathatni fel, mellyre államférfiak és törvényhozók nagyobb figyelmet fordítottak volna, mint a törvényhozó és a képviselési testületnek elrendezése-, alakítása és szervezésére³⁾. – Tájékozással e helyütt is szükség tehát azon főpontokat illetőleg kellékeket kijelölni, a mellyek egyáltalában minden czélszerű és feladatának megfelelő képviselési s törvényhozási rendszer felállításánál tüze-

tesen szem előtt tartandók. Es ugyan első és legfő kelléke minden törvényhozási és képviseleti testület szerkezetének az, hogy a nemzet minden valóban érdemes, értelmiség, erény, szakavatottság és honszeretet által, kitűnő polgárának⁴⁾ minden rend és rangkülönbség nélkül, a nemzettanácsbai jutás lehetőségét megszerezze; a hon minden valóban jeles és méltó egyéniségének tehetségei erényei ismeretei és jó akarata érvényesíthetésére és a közérdek tekintetébeni hasznosítására, alkalmat nyújtson. - A második kellék az, hogy a képviseleti rendszer nemcsak az elébe tűzött czélok és feladatok minél teljesebb, egyszerűbb és biztosb elérése és megvalósítására képes legyen, hanem magának a nemzetakarotnak, a közérdeknek, s a valódi közvéleménynek hű képviselőjét, közlegét és kifejezvényét is képezze. - A képviseleti intézmény továbbá akkor felel meg eszményének és hivatásának, ha a nemzet nemcsak egyik vagy másik osztálya, a közügy- s társadalmi érdekeknek nemcsak egyike vagy a másika, hanem minden osztályok és rétegek, minden elemek és érdekek illő képviseletre és kifejezésre találának; ha e szerint a képviselet a valódi társadalmi s politikai népösszeséget, minden jogos körei és céljai szerint felkarolja; azt egy nagy létszeres Egészsze összekapcsolja; s mint igazi hű képmása és kinyomata jelenkezik egyfelől az egész nemzettestnek, mint egységes organismusnak, másrészt mindannak, a mi csak az államművezet nagy körében mint képviselötésre méltó, önálló fontosságú momentum, elem vagy érdek, található. A nemzet képviseleti és törvényhozó testületének ép azért, mivel az újkori reprezentativstátus eszméje szerint az összeség közvetlen befolyást nem gyakorol s nem gyakorolhat az államügyek elintézésére, s csak követei, képviselői által járul ahhoz, azon elvre kell alapítatnia, hogy a képviseletben az egész, az igazi nemzet legyen képviselve; a nemzet úgy a mint az tényleg van, minden osztályai, minden érdekei, minden körei szerint; s annyiban a mennyiben a nemzet mindenkor sokkal több mint a néposztályok és rendek som máj a; s a mennyiben ép a képviselet az, a melly a különérdekek és irányok ellenében az összérdeket, a részek ellenében az egésznek van hivatva kifejezésre hozni; s a mennyiben az általános, a közérdek szinte mindenkor több, mint a külön érdekek összesége és sommája⁵⁾⁻⁶⁾! - Negyedszer, igen fontos, ámbár mindekkoráig még sükeresen sehohsem foganatosított föltétele a czélszerű képviselötszerkezetnek az, hogy ne csak (mint ép megmutatott) teljes és minden politikai elemeket magában rejtő, hanem olyan is legyen, a melly mindezen elemeknek, az állam és a nemzet tekintetébeni jelentőségét kifejezze; az az hogy a nemesb s fontosb elemek a pusztá tömeghatalom által el ne nyomattassanak, vagy viszont a tömegelemek amazok által egészen háttérbe ne szoríttassanak; hanem egyáltalában minden osztály s minden érdek az egész tekintetébeni súlyja, s az általános nemzeti jólléthezi viszonya szerint, képviseltessek; s így itt is azon kétségbe-

vonhatlan igazságon alapuló elv juttassék elismerésre, hogy a nemzet nem valami matematikai és számtani alakzat, hanem organikus lény, a melyben nem a puszta mennyiségi, hanem a minőségi momentum is érvényesítendő és biztosítandó. – Ötödször, lényeges föltétele és előzménye minden czélszerűen rendezett törvényhozó testületnek az, ha benne a szabadság és rend, a valódi conservatismus és progressismus, a fenntartási és az újítási, a demokratikus és az aristokratikus elemek és hatalmak helyes egyensúlyban és arányban vannak jelen, s egyáltalában, mód és alkalom nem nyílik, a melly által az egyik vagy másik elem, osztály vagy érdek, a többi felett aránytalan túlsúlyra vergődhetnék, s a határozó befolyást magához ragadhatná. – Ép így lehetlen tagadni azt, hogy minden czélszerűen rendezett népképviselőnek magával a néppel, a mellyből eredetét veszi, s a mellyet képvisel, folytonos, organikus viszonylatban kell maradnia⁷⁾, s hogy működésének célzatainak törekvéseinek egész irányzatát és szellemét mindenkor lehetőleg azon elvek eszmék és irányokhoz kell alkalmaztatni, a mellyek a nemzet valamennyi szabadsági institutiói, különösen pedig a szabad sajtóban nyilvánuló közvélemény által kifejezésre találhatnak. – Lényeges és országászati tekintetben felette czélszerű intézmény végre az, hogyha a nemzetgyűlés ollyforma szervezettel bír, hogy minden erőszakoskodás, elhamarkodás, visszaélés, vagy meghasonlás már eleve és mintegy természetesen megakadályoztatik vagy legalább megnehezítetik; az az az erők és elemek olly egyensúlya és organikus viszonylata állapítatik meg e tekintetben is, hogy minden fennakadás zavar és sűrlődés, már mintegy magával hozza egykorúlag az ellenszert, az orvoslatot.

II. Tekintve a jelenleg fennálló, s a két művelt világrész alkotmányos státusaiban divatozó nemzetgyűlési és képviselői rendszert, azon megismerésre jutunk, hogy az itt felállított követeléseknek, az utóbbi által teljesen, s minden irányban, elég nem tétetik; s hogy ép e hiányosság és tökéletlenség a képviselői intézmény szervezetében, egyik fő oka annak, hogy miért nem termetté ez még meg mindenütt a várt gyümölcsöket; miért nem felelt meg egészen a hozzájukötött várakozásoknak s miért vannak, daczára olly fényesen bebizonyított s minden kétségen felül álló elvi jogosultsága- és szükségességének, még mindég egyesek, a kik ez intézmény ellen kikelnek, azt ócsárolják, s vagy a középkori rendi képviselőthez, vagy ép az absolutismushoz visszaterést ajánlanak. – Vessünk egy pillantást a divatozó szervezetre, s azonnal kifognak derülni annak egyes hiányai. A képviselői intézmény történetében kiválólag két fő alakzattal találkozunk. Az első az, a hol a nemzetgyűlés alakításában a kormánnyal szemközt álló népek egysége (jobbán egységessége), mint alapelv tartatik szem előtt. Ez egységes erkölcsi személykép vett s egyenlő jogok és érdekekkel bíró népegész alapján, egy lényegileg egyforma kép-

viselői testület alakítatik, jelesül olykép, hogy választások útján (miután az egész nép egy választási cselekvényre össze nem gyűjtethetik) geographiailag felosztott, s lehetőleg egyenlő számerejű népességet magában foglaló, egyforma választó kerületekben, az illető képviselők kijelöltenek⁸⁾. Az így megválasztott képviselők testülete azután vagy egy házban gyűl össze tanácskozára stb. (mint például Frankhonban 1848-tól 1851-ig, Fankfurtban 1848. és egyebütt láttuk) vagy pedig két házra, (ugyn. kamarára) oszlik, mint azt például Belgiomban vagy Norvégiában, s némileg Ejamerikában látjuk. – A második rendű alakzata ez intézménynek az, a midőn az Összeségnek, az egységesség elve szerint, a képviseletben kifejezés adattatik ugyan, de mellette, s hasonjoggal bizonyos kiváltságosított rendek vagy érdekeknek egy külön képviselet biztosítatik. Illy rendek és érdekek szoknak például lenni a nagy földbirtola (Aristocratia), a főpapsági, a főhivatalnoki, a nagy tőkevagyon, a tudományi stb. a melly esetben azonban nem választás, hanem részint születés, részint fejedelmi kinevezés, részint hivatali rang és állomás, vagy nagy adófizetés azon jogcím, a mellynek alapján ez utóbbi egyéniségek a nemzetgyűlésben résztvesznek, s mint p. o. Angliában, Magyarországon, Ausztriában, Poroszországban stb. az úgynevezett felsőházat, vagy főrendiek tábláját, urak házát stb. képezik⁹⁾.

E szerkezetnek (vonatkozva e helyütt közvetlenül csak a képviseleti vagy szokásilag úgynevezett alsóházra) csak bizonyos pontig van meg czélszerűsége és helyes volta, azon túl pedig egyenesen hiányosnak nyilvánítandó az. Legelőször ugyanis kétségbevonhatlan az, hogy az egész választási mód inkább pusztaszámennyiségi vagy matematikai, mint organikai módon valósítja meg azon elvet, hogy a népképviselet teljes és tökélyetes legyen. Még azon esetben ugyanis, ha minden polgárnak, kivétel nélkül megadatik a választásjog, sem tehetni azt fel, hogy a képviselet a nép teljes minden tekintetben valódi kifejezése legyen. így nagyon könnyen, sőt legtöbbször tényleg megtörténik az, hogy a nemzetélet egyik vagy másik fontos érdeke, eleme, köre, minden képviseltetés nélkül marad, s mint a lángelmű Sismondi¹⁰⁾ mondja: „sokszor a fenálló rendszer által a legjelentősb s legfontosb érdekek, millyenek a vallási és a tudományi, az ipari és a közgazdasági, a pusztavéletlenre hagyatnak; s föltétetik, hogy majd csak találkozik valaki a kerület vagy tartomány képviselői sorában, a ki ezen különösen figyelembe nem vett érdekek és elemek egyikét vagy másikat képviselni stb. fogja;” – és Levita, a ki hozzáteszi: „hogy ekkép sokszor olly emberek, a kik a dologhoz mitseín értenek, avval a dologgal soha sem törődtek, azt védeni soha meg nem tanulták, annak az ügynek vagy érdeknek természete és irányával soha meg nem ismerkedtek, ruházatnak fel döntő hatalommal; a melly azután annál veszedelmesb s nyomasztóbb következményeket szülhet, mennél kénye-

sebb, életbevágóbb, jelentékenyebb azon tárgy, a mely hozzájárulások, (alán tudatlanságuk, gondatlanságuk, érdekeltségelenségük folytán, az egész nemzetet kötelezőleg elintéztetett¹¹).” – Másodsor bizonyos az, hogy az említett számerőszerinti és fejenkénti választásmód sohase tekintendő elégséges biztosítékul a végre, hogy a nemzetnek valódi akarata uralomra is juttathassák, a mennyiben a választási szám combi n átiók mindenkor felette nagy befolyást gyakorolnak a választás eredményére, és a véletlennek és az aránytalanságnak tág tért is nyitnak¹²). Harmadszor, kelletinél nagyobb hatáskör nyílik ezen az alapon a pártoskodás és pártmesterkedéseknek, a mennyiben a győzelem a választásoknál nem mindenkor a józanabb az értelmesb és a jobbat akaró félhez hajlik, hanem ahhoz, a mely a legmerészb a legügyesb népizgatókat korteseket számítja soraiban, a kik az ingatag népérzület és véleményre legügyesebb módon tudnak hatni; s mozgékony, sürgelmes, rábeszélő, uszító magatartás által, a legtöbb önállótlán szavazót tudják pártjuk számára megnyerni. – Az uralkodó képviseleti rendszer hiányos, és befejezetlen marad ép azért mivel a nemzetnek valódi benső organisációját állapotait elemeit eléggé tekintetbe nem veszi, és csak a pusztá népesség szám megkerületi térfogat elvére fektettetik, a mellynek alapján a nemzet szelleme erői hivatáskörei és érdekei igazi tolmácsává és képviseletévé nem válhatnak. – Tagadhatatlan árnyoldala e rendszernek végre az, hogy illykép a politikai párttusáknak, a nemzet egyéb főfontosságú érdekeire és ügyeire módfeletti sőt mondhatni döntő befolyás adatik¹³); a képviselő testület kivált izgalmas időkben csak egy nagy párttáborrá válik; a majoritás hatalma a legyőzött minoritás felett igen könnyen valódi zsamokuralommá lehet; és így a nemzeti köztanács és törvényhozó test, ollyszerű működése és eljárása, a mely a nemzet minden osztályai körei és érdekei javára és előnyére szolgálhatna, – lényegileg akadályoztatok és megnehezítetik.

III. A felhozott hiányok orvoslásának egyedüli s legbiztosabb módja az, ha a fenálló képviseleti intézmény szerkezeté átalakítatik, illetőleg kiegészítetik; és pedig azon irányban, a mellyben hiányai legkirívóbbak t. i. az által, hogy az összképviselet mellett a Szak- vagy Ügy képviselet elve is érvényre emeltetik. E kiutat illetőleg orvoslásmódot legújabb időben több kitűnő európai hírű államtudós és státusbölcse is hozta indítványba (jelesül: Brougham, Schützenberger, Mohl, Sismondi, Levita, Bluntschli, Winter, Zöpfl, Ahrens, Ducpétiaux, Türkheim stb.)¹⁴); de mindannyian azon szinte nem helyeselhető alapeszme szerint, hogy a nemzeti összképviselet elve egészen háttérbe szorítatik, és az érdekképviseletre fektettetik az egész súly, a minek meg az az árnyoldala van, hogy a nemzetegység összefüggés s politikai személyiség eszméjét elégségesen kifejezésre nem hozza; a nemzetgyűlést egy nagy conglomeratummá

s elemvegyülékké törpíti; a képviselőket igen könnyen az általuk képviselt érdekek és elemek egyszeregyesévé, az egésze keveset figyelő, szószóllóivá változtatja; és így arra is szolgáltat alkalmat, hogy az ügy- és hivatászakok képviselete közepette, az igazi hazaszeretetet a státuszjólét és a nemzetérdek háttérbe szorítatják és csökkentetik. – Azon szerkezet ellenben, a melyet e helyütt mi hozunk indítványba, azon az alapon nyugszik, hogy a már fenálló öszképviselési választásrend mellett, az ügy képviselet fogatosítására, az államban létező különbféle érdekkörök és ügyszakok szerint, megannyi választó kebelzetek alakítanak, a melyek tagjai azután képviselőket szinte szabad választás útján jelölik ki, és küldik a nemzetgyűlésbe¹⁵⁾. Illyképen a nemzetgyűlés azon része, a mely választások alapján foglal helyet, két, egymástól nem ugyan lényegileg, hanem csak eszmeileg különbözö elemből állana, t. i. abból a mely az öszes választó polgárságtól kijelölt egyéneket magában foglalja, és abból a mely különösen az ügkörök vagy kebelzetek (vagy testületek) képviselőiből állana. így szükségkép minden némileg fontos társadalmi vagy politikai jelentőséggel bíró elem a közös nemzettanácsban illő képviseletre talál, s nem kellene attól tartani, hogy az egyik vagy másik érdek, pusztán esetlegesség tudatlanság vagy gondatlanság miatt, veszélyeztetnék és károsítanék¹⁶⁾. – A képviseleti szerkezet illy alakzatánál, a mely egyébiránt teljes öszhangzásban avval a mit fentebb (§. 48. Nr. II.) a képviselet eszméje és modern felfogása tekintetében mondottunk, az ügképviselést is azon eszmére alapítja, hogy az illető képviselők korántsem maguknak, vagy helyi viszonyaiknak, hanem az egyes főérdekeknek, mint nemzeti öszérdekeknek képviselői: legelőször is az éretik el, hogy az állam nem pusztán emberátómok gyüledékeként hanem mint hivatástestületi művezetellel bíró létszer méltányoltatik¹⁷⁾; a nemzetgyűlés valóban a legkitűnőbb s legilletékesb talentumok és képességek gyűlhelyévé válandik; a képviseleti testület illő kiegészítést és teljességet nyer; a különbözö rendek elemek és érdekek igazi politikai egységgé olvadnak össze; a honygyűlés az ország valódi hű képmása és tolmácsa leend; az általánosság és a különbzetesség momentum helyes egyensúlyba hozathatik; valamennyi ügyek az ahhoz leginkább értők s az általuk leginkább érdeklettek közreműködése és befolyása mellett intéztnének el; másfelől pedig arra nyílik mód és alkalom, hogy sem a majoritás sem a Parlamentarismus dictaturájától egy könnyen nem kell tartani; hogy az általános szavazatjog kényes feladványa, a legegyszerűbb megoldatást leli; hogy a társadalom minden érdeke és eleme a politikai közélet világában magát szemlélni és érvényesíteni tanulja; a pusztán matematikai elem mellett a nemzet életében az organikai momentum is méltányolásra talál; s a zsarnokságnak egyik legnagyobb formája kerültetik ki, tudni illik a szabadságnak zsarnoksága!

IV. A képviseleti szerkezet tekintetében, az eddigiek alapján kitűnő nyomatékú kérdés az, vajjon a nemzetgyűlési testület közösen és egységesen egy kamarában, vagy pedig kettőben tanácskozzék-e, vagyis az egy- vagy a kétkamararendszer érdemel-e az országásztan szempontjából elsőséget. – Mielőtt e kérdésre, mely reánk nézve kétszeres fontossággal azért is bír, mivel kapcsolatban áll képviseleti rendszerelvünk második részével, válaszolhatnánk, szükség a következőket megjegyezni. Mint már fentebb megérintetek, vannak több álladalmak, a hol a nemzetgyűlés, a nép választott képviselőin kívül, még egy más, nem választásokból eredett elemet is foglal magában, p. o. a főbb rangú és rendű egyéneket, az aristocratiát, a főbb papságot, a nagy birtok képviselőit stb.; – és olyanok, a mellyekben a törvényhozó testület egy eleme mint például a belgiomi senatus, a norvégiai lagthing, olly jellemmel bír, hogy az általános képviselőkétől némileg eltér, s a törvényhozási rendszerben némi különállást foglal el; az az kiválva a képviselők köréből senatus vagy első karaara stb. név alatt működik. – Ezen elemek azok, a mellyekre és a mellyekkel az újkori repräsentativrendszer az úgynevezett kétkamararendszert alapítá, amennyiben az első vagyis felső kamarába (Felsőházba) a most említett elemeket és egyéniségeket, a második kamara- vagy alsó házba pedig a nemzetgyűlés minden többi elemeit helyezé; s a melly utóbbit, azért mivel kiválólag a választás után kijelölt képviselők közül áll, egyszerűen „képviselek házának” is nevezi.

Lássuk már most azon védveket, a mellyekkel az egy- és a kétkamararendszer pártolói, véleményüket támogatni és igazolni szokják. És ugyan, a mi a kétkamaraintézményt illeti, e mellett a következő érveket látjuk felhozatni¹⁸⁾: Minthogy a törvényhozó testületnek az a feladata, hogy a nemzet maradandó viszonyait és ügyeit rendezze, nem pedig pillanatnyi szükségek kielégítéséről gondoskodjék, gyors, többoldalú meghányatás nélküli határozatok nála nem szükségesek, sőt ép ellenkezőleg a mindenoldalú, higgadt, többszörös megfontolás múlhatatlanul kívánatos; ez pedig csak a kétkamararendszertől várható; mellynek az a nagy előnye vagy, hogy ugyanazon dolognak különböző szempontbóli tekintetbevételét lehetségesíti; a törvényjavaslatokat a legrészleteseb megvizsgálásnak aláveti; s a törvényhozó testületet az elhamarkodástól megóvjá¹⁹⁾. A két kamararendszer, másodsor, jobban fejezi ki és tolmácsolhatja a nép irány- elv- és érdekkülönöseit; módosítja az alsóházban rendesen túlnyomó mozgékonyasági elemet; védelmezi a történeti jogot a sokszor túlhevés alsóházi s demokratikus rohamok ellenében, visszatartóztat elhamarkodott reformok és újításoktól²⁰⁾; szóval kedvezőbb az államban olly főfontosságú fenntartási elem biztosítása-és tiszteletbentartására nézve. – E mellett nem csekély mértékben fékezi és csökkenti egy jólszervezett felsőház minden alsóházi túlcspanogást, szenvedélyeskedést, a melly azt néha

elragadja, és így mérsékelve a nagy gyűlödelmekben igenis gyakran jelentkező veszélyes hajlandóságot hatalommali visszaélésre és zsarnokoskodásra: mintegy természetes és állandó ellensúlyozója minden hatalmaskodásnak; önmérséklő tényezője a törvényhozó testületnek. – Czészerű felsőházi szerkezetnél továbbá a rend és szabadság érdekei sokkal inkább biztosítvák; a demokratikus elemek tán károsra válható működése sokkal könnyebben megszorítható; sőt a mi felette fontos, az alsóházi minoritás jogai és szabadságai is sokkal nagyobb mérvben védvők, mint az egykamararendszernél. – Mindez nemcsak monarchiákra hanem még magukra a democratismus túlsapongásai által könnyen veszélyeztetett köztársaságokra is alkalmazható; ámbár tagadhatlanul a monarchia az, a mely ez institutióból legtöbb hasznot húz, a mennyiben illykép a fejedelem és a népképviselő között egy közvetítő, módosító, elem²¹⁾ alkotatik; a kormánynak a nemzetgyűléssel sűrűlődsége és küzdelme, mely sokszor elkerülhetlen, olly kiáltó színben felnem tűnik; a korona tekintélye és méltósága jobban megőriztetik; s egyáltalában az egész státusépület szilárdabb alapokra fektetetik. – Ép így szól a kétkamra mellett az is, hogy egyfelől a fejedelemnek Önelhatározását megkönnyíti, másfelől olly esetekben, midőn mind a két kamara egyhangúlag valami javaslat vagy tárgy tekintetében nyilatkozik, s így a tanácskozási eredménye nem egy és ugyanazon testületnek tán véletlen majoritására alapszik, a fejedelmi Vetőt igenis megnehezíti²²⁾⁻²³⁾. – Végre hangosan szól a kétkamararendszer mellett azon körülmény, hogy a túlnyomólag mennyiségi elemet képviselő alsóház mellett kell a nemzet kitűnő fensőbb, minden irányban önálló elemei képviselésére is törvényszerű tért nyitni, a hol t. i. a nagy s kevesebbé kitűnő tömegben külön a társadalom kisebbségi, de ép jelesb minőségű része a közérdek tekintetében a törvényhozás nagy munkájában résztvételre feljogosítassék; szóval az érdem, az értelem a birtok, a státusférfiai tapintat, a tudomány, a születés, a hagyományos erkölcsök stb. által tündöklő fensőbb nemzeterők és nemzetelemek, a nagy többségben levő középszerűség, avatlanság, rövidlátóság stb. ellenében, illő politikai tevékenységre képesítessenek. – Bizonyítja mindezt kétségbevonhatlanul az egész világtörténet, mely az ókori görög geronia s római senatustól fogva egész napjainkig minden némileg kitűnőbb státusban a kétkamararendszert mutatja fel, s azt is tanúsítja, hogy az egykamara-intézmény, mely főleg csak forradalmi korszakokban fogadtatott el, mindenütt felette rövid életnek örvendett, s csakhamar a kétkamararendszerhez visszatérést tett szükségessé²⁴⁾.

Ezek az érvek ellenébe, az egy kamrarendszer pártolói, a követzőkre utalnak²⁵⁾. Valamint a nemzet és a nemzetakarati egy, úgy az azt képviselő s tolmácsoló képviselői és törvényhozói testület is észszerűleg csak egy lehet. A modern állam fő érdeme és előnye ép az lévén, hogy

az államhatalom és az államakarat egységét elismerte és érvényre emelte, önként következik, hogy két vagy több kamara, az újkori státuseszmével egyenesen ellenkezik, s csak a nemzettestnek több részei mesterseges megszakadására vezet. A kétkamararendszer által a népképviselő nemcsak önmagával hozatik ösztökzésbe és meghasonlásba, nemcsak mesterseges ellentételek teremtetnek, hanem még magának a nemzet-erőnek s akaratnak lankasztása gyengítésére is szolgáltatnak ok, a mi által, a *divide et impera* elv szerint csak a kormányhatalom ereje emeltetik, a közszabadság nem csekély veszélyeztetésével. – A kétkamararendszer minden ok és szükség nélkül az aristocratiát megörökíti vagy a hol még nem igen volna, kifejleszti; valamint azon félszeg elvből indul ki, mintha a nagy birtok, a főrangú nemesség és hivatalnoksereg stb. a koronának nagyobb biztosítékot, a nemzetnek nemesb erőket és érzületeket, az Egésznek nagyobb szilárdságot és tartandóságot volna képes szerezni, illetőleg rendelkezése alá bocsátani. Az egykamararendszer továbbá czélszerűbb annyiban, a mennyiben sokkal nagyobb egységesb gyorsabb erő kifejtést lehetségesít²⁶⁾; a kormány ellenőrzését, a nagy politikai pártalakulást, a törvényhozás egyöntetűségét tetemesen megkönnyíti, illetőleg előmozdítja; eltekintve attól, hogy *így* a nézetek és vélemények küzdelme is egyszerűbbé lesz; s a nemzetgyűlés különböző elemei között az ellenszenv, az idegenkedés (melly a kétkamararendszernél alig kerülhető ki) soha annyira lábra nem kaphat. Végre tanúskodik az egykamararendszer mellett a historia annyiban, a mennyiben minden válságos és fontos időszakban tényleg elhagyatott a kétkamaraelv, s a mennyiben mind a (múlt századbeli) hollandi, mind a schweitz-i és az éjamerikai unió példája, nemcsak kivihetőségét, hanem czélszerűségét és tartandóságát is fényesen igazolja ezen rendszernek²⁷⁾-²⁸⁾-²⁹⁾.

V. Foglaljuk össze a mondottakból folyó eredményeket. – Egy conservatív és aristocratiái elemnek (a szó nemesb ért. véve ez utóbbit) minden jólrendezett államorganisrausban, és így a törvényhozó testületbeni szükségessége felett, kétség nem lehet. A főkérdés e tekintetben csak az, hogy ezen elem mikép és micsoda jogczím alapján részeltessék a nemzeti törvényhozásban³⁰⁾, másfelől meg az, hogy bármilly jogczímnél fogva biztosítsák és nyujtassák is befolyás ez elemnek a nemzeti ügyek elintézésére, ha feladatának megfelelni akar, soha és semmi szín alatt sem tekintheti magát privátérdekek, kizáró kasztocélok, rang és rendkülönbségek képviselőtének; hanem mindenkor és mindenütt csak az összeség, a nemzetérdek, a közjó igényletei tolmácsának! – Jutott legyen ugyanis valaki akár születés és hivatali rang, akár fejedelmi kinevezés vagy állami méltóságviselés folytán a nemzetgyűlésbe, azt szem elől tévesztenie nem szabad, hogy nem magát, nem rendjét, nem privátérdekeit, hanem igazán és teljességgel az egésztest és ezen egésztest különböző irányokban nyil-

vánuló egyik vagy, másik főérdekét képviseli. – Csak ekkép leszen ezen elem a nemzeti törvényhozásnak egyáltalában, de különösen a fent- említett ügyképviseletnek méltó kiegészítése-illetőleg alapzatává; az állami közdolgok elintézésére jótékony (mert magasb szempontokból ki- induló) hatást gyakorló tényezővé; s egyszersmind olly alkatrészévé a nemzetgyűlésnek, a melly ez utóbbinak képviseleti jellemét teljesen, minden irányban valóságra emeli, az az mint valódi, az egész nemzetet kifejező, s méltóan személyesítő képviselő testületet tünteti fel. –

Arra a kérdésre azonban, vajjon e conservatív- és aristocratiai elem a törvényhozó testület szerkezetében egy ügynevezett Felső Házba helyez- tessék-e, arra föltétlenül és absolut értelemben válaszolni nem lehet. Eszmei- leg és elvontan tekintve a tárgyat, az egykamararendszer, föltéven, hogy mind ezen eddig említett elemek belevéetnek, elsőséget érdemel, sőt eltekintve attól, hogy azon czélok mellyek miatt a felsőház fenáll, az együttülésezés rendszerénél is elérettethetnének, az itt kifejtett képviseleti rendszer elvével, a melly szerint t. i. az ügynevezett felsőházi elem az általános nemzetképviseletnek lényeges és szükséges kiegészí- tésésképp jelenkezik, soktekintetben öszhangzóbb, megegyezőbb is³¹). - Gyakorlatilag és concrete véve azonban a dolgot bizonyos az, hogy az egy- vagy kétkamara rendszer kérdése és ügye, mindenkor csak az adott historiai népműveltségi és tényleges viszonyok alapján oldható meg és intézhető el; s hogy egy absolut, minden státusokra és népekre egyaránt alkalmazható és czélszerű alakzatról, az országászattanban szó nem lehet. így, hogy csak némelyleket említsünk fel, kicsiny csekély népességű s tényleges álladalmakban, a hol a műveltség az érdekek és elemek egyenlők, mindég inkább leszen helyén az egykamaraintézmény, mint a kétkamra- rendszer. Olly státusokban, hol egy erős tekintélyes s a nemzet történeté- ben fontos szerepet viselő aristocratia létezik, s a hol a kétházrai oszlás a nemzet egész politikai élete és szervezetével áll kapcsolatban, az egy- kamararendszernek életbeléptetése mindenkor sok nehézségekkel járna; míg ellenben ott a hol ez hiányzik, bizonyosan kevesebb akadályokra fogna találni. – Ep így másképp kell válaszolni e kérdésre öszvetett, az az több államokból álló, és tiszta egyse g i státusok tekintetében; amennyiben jelesül az elsőbbecknél (Éjamerikai Unió, Helvetia) az egyik ház a tarto- mányi vagy ország-különiséget, a másik pedig a nemzeti közös- séget s öszérdekűséget fejezi ki. – Csak ezen az úton, várható e nagyfontosságú feladvány czélszerű megoldása, ha a történelemnek és a létezőnek, a nemzet jelleme és geniusában gyökeredző állapotoknak, a társadalmi erők és hatalmaknak, az illő tiszteletet megadjuk, s nem esz- mények vagy schemák, hanem az élet és a történelem practikus szükségéi és igényletei nyomain haladunk, és szervezzük azon testületet, mellynek kezeibe a népek jólléte és boldogsága letéve vagyon.

¹⁾ Mi e helyütt az alkotmányos képviseleti állapotot értjük egyáltalában, s azért a reprezentatív monarchia mellett egyszersmind a köztársasági államformát is figyelemmel tartjuk.

²⁾ L. Lieber: On civil Liberty. 146. I.

³⁾ A „törvényhozó testülete kifejezés annyiban tágabb a „képvisel”nél, amennyiben a fejedelmet is magában foglalja. Legszorosab értelemben képviselő testületnek a két kamararendszerrel bíró országokban egyáltalában az alsó házat vagyis a második kamarát szokták nevezni.

⁴⁾ L. még Mohl: Staatsrecht und Politik. 1.408-409. lapj. és Cherbuliez: Theorie des Garanties. I. 52. s.k. 1.

⁵⁾ Hogy monarchiákban a fejedelmet, mint a nemzet látható fejét és képviselőjét észszerűleg a törvényhozó testületből kizárni nem lehet, sőt egyenesen és pedig határozó fontosságú részvétjjel ruházandó fel az, még alantabb látandjuk.

⁶⁾ Republikánus állapotokban a kormánynak és az államelnöknek legalább formailag nincsen része a törvényhozási tanácskozományokban; de a mennyiben az elnök a vétőjogot (habár csak megszorítva is) gyakorolhatja, vagy a kezdemény ezési joggal élhet (mint Schweitzban) mégis befoly a törvények alkotására.

⁷⁾ Ha nem is utasítások alapján, mint alantabb látandjuk.

⁸⁾ Tehát bizonyos számú, például 40,000 főnyi lakosságra egy követ jut. Ez elv szerint (tudunkra Éjamerika kivételével) a választandónak nem kell ép az ötét megválasztó kerülettel közelebbi viszonylatban lennie; vagy ép ott laknia. Elég ha a bizalommal megtiszteltetik.

⁹⁾ Erről különösen a következő §§-ban.

¹⁰⁾ V. ö. Etudes sur les constitutions des peuples libres, pag. 48. ff. es 141. ff.

¹¹⁾ Hogyan lehessen azután bizodalommal illy testület iránt viseltetni; hogyan alapíthatja meg ez tekintélyét, melyre olly igen szüksége vagyon!? – L. még Mohl: Staatsrecht und Politik. I. 409. Levita: Volksvertretung. 225-226. Bluntschli: Staatsrecht. 282-284. I.

¹²⁾ V. ö. Eötvös: Uralkodó Esmék. I. 215. – Érdekesek e tekintetben azon javaslatok, a melyek egyes állambölemlőktől a végre, hogy az egyoldalú pártválasztások (a majoritás elve alapján) megnehezítenek, tétettek. Így például némelly újabb angolirók a műveltségi elemnek képviselétet akarják e végből kiterjesztetni; a híres Stuart Mill és Hare (id. m.) mindenkinek, a kire az ország összes választói közül bizonyos minimal-összeg szavaz, meg akarja nyitni a parlamentet; – Lieber, a választó kerületeknek olly kicsinyekre határozását ajánlja, hogy mindenikben csak egy képviselő választassék; ismét mások azt indítványozzák, hogy minden választó tartozzék bizonyos számmal kevesebb képviselőre szavazni, mint a mennyi az összes képviselőké; tehát például kettőre, ha három, háromra ha öt képviselő küldendő. Ismét mások azt ajánlják (de ez egyáltalában nem helyeselhető), hogy minden választó legyen feljogosítva arra, hogy ha például négy képviselő választandó, mind a négy szavazatot egynek adhassa; végre a francia socialista Considérant egyenesen azt mondja, hogy a választás pártcsoportozatok szerint történjék, hogy mindeniknek legyenek legalább számerejéhez mérve képviselői a nemzetgyűlésben. Lásd azonban Bluntschli: Staatswörterbuch. IV. 292-293. St. Mill: Parliamentary reform. (1860.) Hare: A treatise on representation. (1859.) és Lieber: On Civil Liberty. 146-148.

¹³⁾ Hogy pártalakzatok egyébiránt mint olyanok nemcsak hogy nem szükségkép veszélyesek, sőt sok tekintetben igenis kívánatosok s eleven politikai közérzületnek tanújelei, már fentebb említett.

¹⁴⁾ L. Brougham: Political Philosophy. III. köt. 63. s k. 1. Ducpétiaux: Delà Condition des Ouvriers etc. (1841.) IL 306.1. R. Mohl: Staatsrecht. I. 405. s k. 1. Schiit zenberger (arepublikánus) id. m. 11.40. ff. Zopfl: Staatsrecht, pag. 267. Blunt-schli: Staatsrecht. 282. ff. Ahrens: Naturrecht. 128-131.1. Türkheim: Verfassungspolitik. I. 206. ff.

¹⁵⁾ Hogy pedig e tekintetben a község és a megye képezze az alapot, igen kívánatos. – Illykép azután az ipar és a kereskedés, a mezőgazdaság és a tőke, a tudomány és az iskola, az okleveles tisztésbek kara és a művészet, a papság és az írói kör stb. a képvisel-etben illő kifejezésre találанд.

¹⁶⁾ Hogy a felsőházbani érdekképviseleti elem által az itt szóbanforgó szük-ség korántsem volna kielégítve, említeni sem kell. A nagy földbirtokos és pénzoligarcha, a főpap és a nagy hivatalnok, az egyetemi követ és a tudományos akadémia felsőházban ülő képviselői: nem szükségkép illetékes s elég érdekkal s buzgósággal eljáró tolmácsai a kis birtoknak és kézműnek, az alsórendű papságnak és a kis hivataloknak, az összes iskolaügynek és tudományosságnak, az kétséget nem szenved. Eltekintve attól, hogy mind ez érdek- és ügykörök nem egykét embert, hanem fontosságukhoz illő szélesb alapú képvisel-etet is szükséglenek; a minék egy felsőházi rendszer meg nem felelhet.

¹⁷⁾ Korunk legtöbb nagy állambölcselei belátják és elismerik azt, hogy az államnak úgy mint az újabb időben történt, pusztá atomistikus szellembeni constructiója és méltánylása egyáltalán elégtelen és hiányos következtetésekre vezet; s hogy a társadalom politikai organismusa csak akkor fogható fel tőkélyetesen, ha az absztrakt polgár-ság mellett, ez utóbbinak hivatásszerű létszerkezete és különböző foglalkozásmód stb. szerinti tagol a ta is figyelembe vétetik; illetőleg az állam politikai újjászervezésénél ezen elemnek és momentumnak is jogosultsága és hordereje elismertetik. Csak így érthető ugyanis el az, a) hogy a státus nem mint mechanizmus hanem mint Organismi fog méltányoltatni; b) hogy minden élet- és foglalkozás- vagy hivatáskörnek az Államhozi viszonya czelszerűen meg fog állapíthatatni; c) hogy a státuspolgárok mindegyike az államegész irányában nem csak mint jogozott, hanem egyszersmind mint tartozásoknak, köteleknek alávetett tag és alkatrészfog tekintetni; és d) hogy az államigazgatás és szervezésben mindazon reformok és váltóztatások is könnyebben s sükeresbben fognak foganatosíthatatni, a mellyek korunkban visszautasíthatlan szükségkép egyáltalában elismertettek; és az önkormányzat kifejlesztésére, a képvisel-eti elvnek a közélet minden ágaiban és fokain kivitelére, a bureaucratia és absolutismus leküzdésére, a státusigazgatás egyszerűsítésére stb. czéloznak. 1. azonban fentebb e munka 26. §. a 137. lapon, a hol figyelmessé tettünk arra, hogy ez elvet sem szabad túlozni, nehogy az ellenkező tévelyekbe merüljünk.

¹⁸⁾ A Felsőházzról sok szellemdús nézet Eötvösnél: id. műv. II. 168-180.- A kétkamararendszer mellett nyilatkoznak a legtöbb európai és amerikai állambölcselek, például még a republikánus Jefferson (Notes of Virginia, pag. 194.). Story (Commentaries. 230-234.). Kent (Commentaries. 208-209.). Wilson (Law-Lectures. 394-397. 405.). A dam s (Defence of Constitution. 6. levél, és 26.). Lieber (Civil Liberty. 165. 167.1.) és a Federalist írói (Nr. 15. 22.) is.

¹⁹⁾ Egyes nagy népiizatóknak és szónoknak pedig hatalmát és befolyását tetemesen csökkenti.

²⁰⁾ De ha azután tett valami újítást, annak tartandóságát is jobban biztosítja.

²¹⁾ Tán villámhárító elem is!?

²²⁾ A korona jelesen a kétkamararendszernél a pártküzdelmek légkörén tüemel-kedik, s inkább a két testület között egyeztető mérséklő tényezővé válik.

²³⁾ Emellett az egykamarabani tanácskozás annak illyképeni rendküli terje-

delménél fogva, módfelett megnehezítenék. Tudjuk ugyanis a tapasztalásból, hogy nagy testületek tanácskozmányokra és higgadt fontolgotásra sohasem alkalmasak!

²⁴⁾ Cromwell korában Angliában, 1848-ban Berlinben, Parisban, Frankfurtban, 1849. némileg Magyarországon (a mennyiben az utolsó országgyűlési időszakban már Felsőház nem is igen létezett); 1810. Spanyolországban, Frankonban 1789-1795.

²⁵⁾ Ennek védelmezői között különösen ismeretesek Franklin, Milton, Makintosh, Turgot, Tucker, az újabb időkben Lamartine, Némethonban Levita és Rotteck; és Benczúr honunkban. – Alkalmazásban volt pedig egy ideig Hollandban, az, amerikai Unió első idejében, némelly kisebb országokban, s az előbbi jegyzetben említett államokban.

²⁶⁾ E czélből ajánlotta 1848-ban (Sept. 27. tartott genialis beszédében) különösen Lamartine, a ki saját nyilatkozata szerint, akkori időben a parlamentaris Dictaturát szükségesnek tartotta; azonban 1850-ben „Conseillier du peuple” cz. művében már kétkamara mellett emelt megint szót.

²⁷⁾ Némellyek az amerikai congressust nem ismerik el kétkamarából álló testületnek, mondván, hogy a senatus nem a nép hanem a különböző államok képviselétét képezi.

²⁸⁾ Benczúr: „Szabadság és Rend Elméletei” cz. munkája 229. s k. lap. a felsőház megszüntetését sürgetvén, azt akarja bebizonyítani (!?) hogy Magyarországnak azelőtt a szó valódi ért. és törvényileg sohasem volt kétkamarás rendszere. Hason nézethez hajlott 1849. Szemere Bert.

²⁹⁾ Ugyanezen író azt is állítja, hogy a kétkamararendszernél a nemzet úgy tüntetik fel, mintha két képe volna, s ellenkezés esetében sohase tudhatni bizonyosan, mellyik rész igazi képviselője és tolmácsa a nemzetnek.

³⁰⁾ A demokratikus írók és alkotmányok az úgynevezett felső házat is lényegileg választások alapján alakítják. így Belgiomban a senatorok is a népválasztásból erednek; míg Norvégiában az alsó ház önkeleblől választ bizonyos számú képviselőket, a kik azután a felsőházat képezik.

³¹⁾ Hiszen amúgyis sokszor mutatkozik szüksége az együtttanácskozásnak. – Azon ellenvetésre, hogy így a felsőházi tagot, a ki születésénél fogva jelenik meg, a negyven-ezer embertől választott képviselő, maga mellett nem szívesen látná, egyszerűen avval válaszolhatni, hogy mindegy, akár itt ül mellette, akár amott felette; sőt az egy-kamararendszernek még az az előnye is megvan, hogy itt szemközt, képviselő képviselővel, küzdhet, míg amott mindég némi aristocratikus kontroll alatt áll az alsóházi tag. Ép így nem lehet egészen tagadni azt, hogy illy jellemű és szerkezetű egy kamarának bizonyosan fensőbb méltóságosb komolyabb és tiszteltebb magatartása és állása volna, mint az uralkodó rendszernél, a hol sokan (ámbar igenis igaztalanul legtöbb esetben) az alsó házban csak a turbulens democratiai és lármázó elemeket, a másikkban pedig a csökönyös conservatív és exclusiv főrendet vélik találni!

50.

Az alsó és felsőház tagjainak kijelölési módja és különösen a választási jog¹⁾.

I. Egyike az alkotmányos státusok főfo alaptörvényeinek az, a melly azon módot állapítja meg, melly szerint a nemzetgyűlés tagjai e nemes tiszt viselésére kijelöltetnek, s a törvényhozó testületbei belépésre feljogosítatnak. Vonatkozva egyelőre az alsóházi elemekre, a mellyek mint látók, az általános népből veszik eredetüket, ezek tekintetében egyszerűbb,

természetesebb és célirányosb kijelölésmód nem gondolható a választásnál; a miért is az egész alsóház szerkezete és alakítása lényegileg azon elvektől föltételeztetik, mellyek szerint a választási rendszabály, illetőleg az *activ* és *passiv* választásjog alkotmányilag megállapítatik és fogantatba vétetik ²). – A szabad népválasztás egyike azon alkotmányos intézményeknek, a mellyek segítségével és alapján az egyszerű állampolgár épúgy mint a hatalmas főúr, a törvényhozás és kormányzat, vagyis az állami közdolgok elintézésére befolyást gyakorol, politikai szabadságának élvezetébe lép, s tényleg azon öntudalomra emelkedik, hogy egy nagy államegésznek alkotó eleme és tagja, a melly iránt kötelmei és tartozásai, de épúgy jogos igényletei is vannak. A választás egyfelől és a szabadsajtó másfelől, tényleg azon két fő orgánumot és módot képezi, a mellynek alapján a közvélemény nyilvánulhat, s a valódi nemzetakarathoz a kormány- s törvényhozásbani érvényre és uralomrajutása igazán lehetségessé válik ³); míg másrészt azon egyik főfontosságú tényező is rejlik benne, a mellyen, mint alantabb látandjuk, az összes helyhatósági s önkormányzati rendszer sarkallik és teljesen megvalósítható létszen. – De ép azért, mivel a választásnak olly nagy mondhatnók döntő jelentősége és hordereje van a szabad institutiókkal bíró országokban, minden jólrendezett s céljainak igazán megfelelő választási törvénynek ollyannak is kell lennie, hogy csak méltó és érdemes elemeknek nyisson alkalmat a közügyekre befolyásra; hogy a nemzetakarathoz igazi tolmácsait, a közérdekek igazi képviselőit juttassa a nemzetgyűlésbe; hogy minden külbefolyást mesterkedést megvesztegetést vagy hatalmaskodást lehetőleg kizárjon; s a fősúlyt oda helyezze, a hol a legtöbb értelmiség jellem honszeretetet és erkölcsi erő található! – E nagy és valóban nehéz feladványnak megoldása az összes újkori alkotmányos státusfejlődés főfő célpontjai egyikét képezi, s részletesb fejtegetést igényel, már csak azon körülménynél fogva is, mivel olly sokféle és különböző jellemű momentumok folynak ez ügyre be, mellyek csak éles különválasztás és tüzetes figyelembevétel alapján méltányolhatók alaposan és a tárgy fontosságának megfelelőleg.

II. Azon számos és mélyjelentőségű kérdések közt, mellyek a választási ügyre vonatkozólag az államalkotmány által megoldandók, legelső helyen avval találkozunk: „kinek és milly föltételek alatt adassék meg a választás, jelesül az *activ* és *passiv* választásjog ⁴) és jelesül helyeselhető és czélszerű-e az úgynevezett általános szavazat és választásjog országászati szempontból!” Erre a következőkkel felelhetni. Az általános szavazat és választásjog, melly a politikai jogok, s továbbá az államügyekre befolyásjog gyakorlatát minden (bizonyos kort elért) polgárra egyáltalában kiterjeszti, azon az elven alapszik, illetőleg azon érveléssel támogatott, hogy e jog eredeti, minden szabad állampolgárral született jog,

melly senkitől meg nem tagadtathatik; hogy csak ez az egyedüli út és mód a közvélemény s közakarat igazi uralmát a státusban érvényre emelni, minden kaszt vagy rend túlnyomósságát megakadályozni, s a nép minden osztályait és rétegeit a szabadság illő élvezetére megérlelni; hogy ha ennek folytán tévedések stb. történnek is, ezeket a nép mindenkor magának tulajdoníthatja, s végre is csak óvatosságra, s elővigyázatra fog kényszeríteni; végül avval, hogy az álladalom egyik főczélja az összes népnek politikai növelése, s hogy minden tagja, minden polgára egyformán lévén érdekelve annak közügyei jólléte és sorsa által, illő, hogy arra mindenkinek törvényszerű befolyás legalább ez úton biztosítsák, s így az egész-hezi ragaszkodás, a közérzület, az áldozatkézség minden polgárban kifejlesztessék és ápolassák⁵⁾. – Ennek azonban ellenében a következőket szokták felhozni. A czélszerű státusszerkezet főfő vezérelve nemcsak az, hogy a lehető legnagyobb számnak adassék meg a közügyek intézésére befolyás, hanem az is, hogy a legjobbak, a legméltóbbak túlsúlya e tekintetben biztosítsák. Az általános választásjognak egy nagy hiánya azonban az, hogy az állam legfőbb érdekeit a pusztá számviszony uralma alá veti, s tudatlanságot és műveltséget, politikai tapintatot és előítéletet, honszeretetet és pártszenvédélyt egészen egyenlő mértékkel mér. Ha valahol, úgy bizonyára e nagyfontosságú közügyben szükséges az, hogy a brutális tömegnek a szenvedélytelen, az önálló jellemű, a megvesztegetésnek ki nem *tett* osztályok alája ne rendeltessenek; a hatalom és uralkodás a pusztá számnak, a bujtogató s izgató demagógok vagy a pénzoligárcsak befolyása alatt álló csöcseléknek, és anyagi erőnek kezeibe ne adassék. Az általános szavazatjog nem egyéb mint minden társadalmi különbségnek s egyenlőtlenségnek legfűlszegebb semmibevétele; a polgári s egyéni kötelékeknek erőszakos megtágítása; a tekintély és rend alapjainak felforgatása, szóval az absolut democratiának felülkerekedése és zsarnoksága. – Azt egyébiránt tagadni vagy kétségbevonni nem lehet hogy az általános szavazatjog (illő megszorításokkal) mindenkor egyik eszménye marad a politikai organisatióknak, s hogy azon mérvben valósítható vagy közelíthető meg leginkább, a mellyben az értelmiség és műveltség, erkölcsösség és vagyoni jóllét, az alsó néposztályokban elterjed és meghonosul⁶⁾.

Egy másik az ép említetttel szoros kapcsolatban álló kérdés az: „vajjon a választásjog föltételeztessék-e bizonyos vagyonnak birtokától, bizonyos adófizetési összegtől, vagy jövedelemtől.” Erre nézve a következőkre lehet utalni. A választói Census elvét, annak védelmezői a következő érvekre alapítják⁷⁾. A vagyon és anyagi birtok egyik lényeges föltétele a műveltségnek s értelmiségnek, a mennyiben ez utóbbi bizonyos vagyon nélkül elnemérhető. Az egyesek ragaszkodása az államhoz, érdekeltsége annak fennállása és felvirágzása iránt, kiválólag vagyoni állapotuktól függ,

s ha elfogulatlanul ítéltetik meg a szóbanforgó ügy, azon megismerésre kell jutni, hogy a Censur által a megvesztegetés és corruptió akadályoztatik, s a szavazatok megvásárlása lehetlenné tétetik. Végre (mondják a censur védelmezői) szem előtt kell tartani azt is, hogy a politikai jogok illyszerű gyakorlása időt s szabad állást igényel, a mi az alsó s munkás néposztályok tekintetében fölnemtehető; eltekintve attól, hogy miután már okvetlenül szükséges a conservativ elemet a státusba bevinni, s abban érvényre emelni, e célra kétségkül a censur, az az a vagyonnak s birtoknak eleme ajánlatos⁸). – Ezen felfogásmód ellen a Censur elvetői, a következőket jegyzik meg. Korunkban, a hol a művelődés és kiképzés minden útai és közegei még a legszegényebb osztályoknak is rendelkezésére állanak, a birtokot a műveltség föltételeként tekinteni már nem lehet. A Censur rideg foganatbavétele nyomán sok ép olly osztály zárathatnék ki a politikai jogélvezetből, melly kiválólag a tudományt, művészetet, műveltségi elemet képviseli (tudósok, orvosok, okleveles egyének, jogvédek, írók, publicisták) s tüzetesen meghatározható birtok- vagy jövedelemalapot felmutatni nem igen, vagy nem mindég képes. Azt föltenni, hogy csak a vagyonos s gazdag polgár viseltetik érdekeltséggel a státus iránt, a társadalom legszomorúbb félreismerése; sőt egyenes szemelöltévesztése annak, hogy igen sokszor ép az anyagi javakon, a mammonon csüngő, üzér- és nyerészkedő körök azok, a mellyek a közügyek iránt legkevesebb vonzalommal és figyelemmel viseltetnek. A Censur (ellenzói szerint) a polgári társadalomból egy nagy actia- vagy részvény együletet csinál, a mellyben az egyeseknek annyiban és csak addig vannak jogaik, a mennyiben és a meddig bizonyos összegekkel járulnak a közös vállalathoz; a mi szinte nem egyéb mint siralmas félreismerése a státus erkölcsi lénye, fensőbb természete és a polgárok állami rendeltetésének. A censur által a tudatlan és műveletlen (talán becstelen módon meggazdagodott) üzérnek az értelmes s művelt honpolgár felett túlsúly adatik az államügyek elintézésében; míg másfelől alig tagadhatni, hogy ez elv nem egyéb mint megörökítése azon a társaságot amúgyis eléggé megszagató ellentétes antagonizmusnak, melly a szegényt és gazdagot egymástól elválasztja, mondhatnók ellenséges helyzetbe hozza; politikai szentesítése olly -viszonynak, a melly a közéletben úgyis már elég viszályokra ad alkalmat, mintsem hogy még az államalkotmányban is külön kifejezést volna tanácsos neki adni. – A censur, mint korunk legnagyobb szakembereinek egyike a conservativ szellemű Roscher megjegyzi, a legbiztosb eszköz arra, hogy a szegény néposztály még inkább elkeserítessék és a fennálló rendnek ellenségévé változtattassék. De másfelől (mondják a Censur ellenzói) a „censur” védő elmélet ellentétben áll magával az újkori képviseleti elvkörrel is, mert egyrészt a nemzetkép viselet fenntartó erejét egy felette ingatag változó bizonytalan tüzetesen s arányosan mégsem állapítható elemre alapítja;

másfelől számba nem veszi eléggé azt, hogy a népképviselőt lényegileg az általános, az összes érdeket fejezi ki, és így utalva lévén minden mesterséges kedvezésnek bizonyos (p. o. a gazdag) osztályok tekintetébeni mellőzésére, csak önmagával jó ellentmondásba, hogyha a vagyont és birtokot tekinti a választási törvény a politikai joggyakorlat alapja- és kiindulási pontjául⁹⁾).

A mi végre a kort és a műveltséget illeti, a melly a választási ügy és a politikai jogok gyakorlata tekintetében szinte fontos nyomatékú momentum: erre vonatkozólag azt jegyezhetni meg, hogy az előbbire nézve, az ókornak azon elve, hogy az idősb polgároknak nagyobb vagy nyomósb szavazatjog adassék, napjainkban már nem helyeselhető ugyan¹⁰⁾, de innen még nem következik az, hogy az időkor egészen jelentéktelennek nyilvánítassék, miután igen is kívánatos, hogy a könnyen felizgatható s túlhevés ifjúságnak módfeletti befolyása a közügyek intézésére megszorítások. – A mi az utóbbemlített momentumot, vagyis a műveltséget illeti, erre nézve újabb szakemberek azt az elvet állítják fel: hogy mindenkifelett ugyan óhajtandó az, hogy a nemzet közdolgai vezényletében és rendezésében az értelmiség, a műveltség s a szellemi képzettség a legnagyobb s legszélesebb alapon legyen képviselve: de másfelől az sem vonathatik kétségbe, hogy az úgynevezett nem művelt osztályok sem zárattathatnak ki egészen a választási jog élvezete illetőleg gyakorlásából; miután ezeknek is csakúgy érdekükben áll, mint a művelt osztályoknak, a haza közügyeinek tapintatos czélszerű vezetése, az ország boldogsága és gyarapodása, és mind e tekintetekben önmaguknak is közreműködése és befolyása.

A mi véleményünk e fontos tárgyra nézve már azoknál fogva is, a miket fentebb az általános és az ügyképviseletről, meg a lehetőleg minden osztályt magában foglaló képviseletről mondtunk, némileg eltérő az eddigiektől. Nézetünk szerint ugyanis először: a választási polgárhivatus egyfelől mint jog, másfelől mint tiszt és mint állampolgári kötelem tekintendő. E jog élvezetéből senkisémm zárattathatik ki; valamint nem vonhatja ki magát senki azon tiszt és kötelem teljesítése alól, hacsak e jogélvezet és kötelemteljesítéshez megkívántató képességekkel és tulajdonokkal felvagy on ruházva. Másodsor: kétségbevonhatlan az, hogy az állam valódi érdeke és java azt kívánja, hogy a közügyek intézésénél a legnagyobb befolyás az igazi érdem erényes értelmiségnek adassék; az az, ollyszzerű választási rend fogadtassék el, mellynek alapján a valódi hazafias érzület és a műveltségi elem leginkább képesítetik önérvényesítésre és szerencsés működésre. Harmadsor: bizonyos az, hogy az újkori constitutionalismus és képviselői elv eszméje szerint (mint maguk a legconservativebb angol német és francia állambölcsélok és státusférfiak is már bekezdik látni), az activ és passiv választásjognak a művelődés

haladásával mindinkább nagyobb körökrei kiterjesztése, s szélesb alapokra fektetése visszanevetesíthető kerkövetelmény; habár nem kell e jogkiterjesztésnek s általa a progressiv elemek tüzetesb figyelembevételének ollykép történnie, hogy az a pusztá számviszonyi általános szavazatjogra alapítassék, és minden fennálló hisztóriai társadalmi és culturállapotok szemelől tévesztessenek; átmenetes intézkedések pedig egészen mellöztessenek. Negyedszer: szükség leszen ugyanazért mindenekfelett arra, hogy egyfelől az ekkép előtérbe vont haladási és mozgalmi elemek helyes egyensúlyozására, a nemzet törvényhozó testületében a conservativ elem erősítessék; másfelől meg az általunk indítványba hozott szak- vagy ügyképviseletnek minél általánosb czélszerűbb és az öszképviselettel öszhangzó fogatosítása által a pusztá számmennyiségi elem, az illő ügy- és szak min ös égi momentum fölvétele által kiegészítetését, illetőleg megszorítását lelje. Ötödször: a Census nagyfontosságú elvére vonatkozólag különösen azon tény tartandó szem előtt, hogy a census legalább egyelőre, míg a műveltség s értelmiség a nép minden osztályai és körökben el nem terjedett, s jobban raegnem honosult, – és azon álladalmakban, a mellyeknek választási rendszere nem az itt kifejtett alapokon nyugszik, nehezen nélkülözhető; ott azonban, a hol az ösz- és ügy képviselet, a progressiv és a conservativ elemek helyes arányú egyesítése, szerencsésen fogatosítatik: jelentőséggel már nem bír, s annyiban is elégtelen és hiányos intézmény, hogy a nép minden rétegeinek igazi képviseltetését, a melly szinte egyike a legfő modern politikai vezérelveknek, lehetleníti és akadályozza ¹¹⁾). Hatodszor: alig szükség említenünk, hogy bár milly szabadelvű és deraarchikus alapokra építessék is a választási jogrend, mindenkor lesznek szükségkép olly elemek és társalmi rétegek, a mellyeknek az activ vagy passiv választásjog egyáltalában meg nem adhatik, s a mellyeknek a közügyekrei befolyása észszerűleg korlátolandó, így például a nők ¹²⁾ és kiskorúak; eszelősök és tébolyodottak; szolgaszemélyek és napi béresek; alamizsnálkodásból élők és gyámuraság alatt állók; tengönczök s rendes foglalkozást kimutatni nem tudó személyek; gonosztévők és bélyegzett jellemű egyének stb., mellyek t. i. e nemes jog és tiszt illő élvezete és betöltésére vagy egyáltalában méltatlanok, vagy képteleneknek nyilvánítandók ¹³⁾ vagy elégséges erkölcsi biztosítékokat nyújtani nem képesek!

Egyébiránt mint sok más politikai feladvány, úgy ez sem dönthető el vagy oldható meg föltétlenül és egyformán minden népek idők országok és műveltségfokokra nézve, miután mint maga a republikánus államtudós Story meg a lángeszű Cherbuliez is megjegyzi, e tekintetben az egyes országok és nemzetek történeti culturai erkölcsi társadalmi állapotai és saájtszerűségei, mindenkor más alakzatokat fognak követelni, vagy czélszerűbbnek feltüntetni, illetőleg lehetségesíteni. – Ép így szük-

ségtelen említeni azt, hogy mint mindenütt a politikai népeletben úgy itten is, nem a pusztán írott törvények jogok és formák képezik a főbb momentumot, hanem a szellem, a mellyben az emberek e jogokat gyakorolni, a választási ügyben eljárni fognak, s hogy (mint legújában a két demócrata szellemű író Lieber és Va eh erőt maga is elismeré) például egy éretlen, corruptiótól magát menten tartani nemtudó népnél, a legszabadabb választási törvény (az általános szavazatjog) is a zsarnokságnak és önkényuralomnak fog eszközül szolgálni; míg egy érett, erkölcsileg ép, s becsületes kormány vezetése alatt álló nemzet, a tán sokkal conservativebb szellemű választási törvényt is csak önszabadsága biztosítására és kiterjesztésére fogja felhasználni.

A mi itt mondatott, egyenlő kép áll mind az activ mind a passiv választásjogról. Ezelőtt az utóbbi vagyis a választhatóság ugyan inkább megvolt szorítva, s szigorúbb föltételekhez kötve mint az activ választásjog vagyis a szavazásjog; az újabbkori alkotmányok azonban, és teljes joggal, e tekintetben különbséget nem tesznek, s egyáltalában azon tulajdonokat és képességeket, a mellyek az activ választásjoghoz törvényileg megkívántatnak, egyszersmind a passiv választásjog tekintetében is elégségeseknek tartják¹⁴⁾-¹⁵⁾.

III. A választási ügy körében több kiváló fontosságú momentumokkal találkozunk még, mellyeknek tüzetes figyelembevétele a politikai tudomány feladatai közé tartozik. így legelőször is azon kérdéssel: vajjon a direct az az közvetlen, vagy pedig az indirect, az az közvetett választási rendszer czélszerűbb-e; -másodsor: milly számmal és arányban választassanak a képviselők, tekintettel az egész államra és annak népességére és térfogatára!? harmadszor: nyíltan vagy titkos szavazással történjék-e a választás!? és végre milly időtartamra választassanak a képviselők; és legyennek-e választhatók a hivatalnokok is, különösen pedig adassék-e hely a képviseletben a Minisztereknek is mint olyanoknak!? – Ezekre a következőkkel válaszolhatunk. Az indirekt vagyis azon választásmód mellett, mellynek alapján a választásjoggal felruházottak, vagyis az úgynevezett ös választók, nem képviselőt hanem csak képviselő-választókat választhatnak, a következő érveket lehet és szokás felhozni, a) Ha a választó kerületek igen nagyok, felette nehéz az ösválasztókat egy helyre összegyűjteni. Már pedig ha a tömeg igen megoszlik és elszórva szavaz, bajos sikeres választáseredményre jutni; a mire nézve tehát alkalmas kiút kínálkozik választók választásában, b) Ha a szavazatjog igen nagy tömegre terjesztetett ki, a választók megválasztása által egy jobb és megfelelőbb választótestület nyerethetetik; a mi ha elmúlasztatik, könnyen arra adhat alkalmat, hogy a tömegek vezetését clubbok kapják kezeikbe, a kik mint választóbizottságok helytelen módon folynak be a választásra, c) Az indirekt választásmód által a nagy tömegizgalom mellőztetik; a követválasztás értel-

mesb polgárok kezeibe adatik; s a népfennségiség elve is biztosítatik. d) A direkt választásnál a nagy tömeg mindég helyi, egyoldalú szempontból fog kiindulni; s egyáltalában olly elemek befolyásának engedni, a mellyektől helyes választási eredmény semmi szín alatt sem várható stb. Erre azonban a következőket felelhetni. Habár a direkt választásnak is megvannak árny oldalai, de azért mégis czélszerűbb és ajánlhatóbb mert ¹⁶⁾. a) Ennél a rendszernél választók és választottak között bensőbb közvetlenebb kapcsolat és összeköttetés létezik, míg az indirekt választásnál igen könnyen megeshetik, hogy a választott bírja ugyan választóinak, de nem az ösválasztóknak bizodalját, b) A választóknak figyeleme, érdekeltsége, részvétele mindenkor nagyobb, a politikai s állami ügyek iránti érdek mindég éberebb leend, mint ott, a hol egy közbeeső fok által elgyengítetik és meglazul a kapcsolat, c) Az indirekt választásmód által az ösválasztóknak a közügyek meneterei befolyása, a melly amúgysem igen nagy, mégjobban csökkentetik; maguk a képviselők pedig inkább fogják magukat választóik mint a nemzet igazi képviselőinek tekinteni, d) Ha egy jó választási törvény az ösválasztókat helyesen kijelölte, minek akkor ezek jogát úgy szóllván illusoriussá változtatni azáltal, hogy jogaik gyakorlatában ismét korlátoltatnak, e) Végre kétségküli dolog az, hogy a direkt választás ez egész ügyfolyamot lényegileg egyszerűsíti, s hogy mindazon bajok, meliyek némeliyek véleménye szerint a közvetett választásmód által elkerültetnek, ez utóbbinál is csak előfordulnak; valamint az, hogy a direkt választás elve mégis sokkal inkább felel meg az igazi népelmi és közszabadsági álladalom eszményének mint a közvetett választási mód; melly a történelem tanúsága szerint már igensokszor használtatott fel eszközül, a szabad intézményeket meghamisítani kijátszani és hatálytalanokká tenni ¹⁷⁾.

Ami a választásnál eljárást, vagyis azt illeti: „jobb-e ha a választást titkon és írásilag vagy pedig ha nyíltan és szóbelileg történik!” erre azt felelhetni, hogy a titkos szavazás mellett az szóll, hogy ennél a választó szabadabban minden külbefolyás és félelmetéstől választhat; a megvesztegetésnek olly tág tér nem nyitattik; a szavazó lefelé és fölfelé szabadabbá válik. A nyílt szavazást ellenben az ajánlja, hogy sokkal férfiasabb, a szabad polgárhoz s a nyilvánosság elvére alapított államszerkezet-hez méltóbb; a politikai műveltséget és tapintatot előmozdító; s nagyobb biztosítékot is szolgáltató mód az iránt, hogy a közügyek nem egyoldalú privátérdek tekintetéből méltányoltatnak. – Az egyes álladalmak közül a titkos szavazás elvét követi a Schweitz, Frankhon, s az 1848-ki Frankfurti törvény, míg a nyilvánosság elve mellett Anglia ¹⁸⁾ az Éjamerikai Unió legtöbb országa, az 1849-ki ausztriai alaptörvény és az 1848-ki magyar és a porosz alkotmány hozható fel például. Legczélszerűbb volna e két rendszernek ildomos kapcsolatba hozása, mire nézve némelley német kis-állam (jelesül Bajorország) tett kísérletet, a mennyiben tudni

illik a szavazás írásilag történi, s a választás vezetésével megbízott testületnek jut csak tudomására a szavazónak neve.

Azon további nem ép jelentéktelen kérdésre „mekkora legyen a képviselőknék száma, tekinttel a népesség és államterületre nézve általános érvényű feleletet, ép e különféleségnél fogva államterület és népszámerő tekintetében, igen nehéz adni. Az 1791-ki francia alkotmány szerint 745 tagból, az 1793-ki szerint minden 40000 lélekre 1. tagból állott a nemzetgyűlés. Belgiumban szinte minden 40000. Portugalliában minden 30000. Bajorhonban minden 30000. Spanyolhonban (1812-ki alkotni, szerint) minden 70000 lélekre jutott és jut 1. képviselő. E tekintetben mindenesetre szem előtt tartandó az, hogy a testületnek se olly kicsinynek nem szabad lennie, melly az ország fő érdekei- és méltóságával öszhangban nem áll, sem olly nagynak, melly minden tanácskozást lehetlenné tesz és az egyes kitűnőségeket egészen elnyeli. E mellett csekélyszámú képviselők mindég könnyebben engednek tért a kormányi önkény s hatalomtűlsúly meghonosulásának, míg igen nagy számúak ellenkezőleg fejtelenség szenvedélyeskedés és túlcsapongásra hajlandók. Tekintettel azokra, a miket fentebb az ossz- és ügyképviseletre vonatkozólag kifejtettünk, itt csak annyit jegyezünk meg, hogy az ügy képviseleti elem», számereje legalább egy harmadát képezze az összes képviseleti testületnek, úgy hogy például 1 millió lakosra jusson körülbelül 36 képviselő, és ezeknek legalább $\frac{1}{3}$ vagyis 12 az ügyképviseleti elemnek legyen kifejezése.

Megvitatást érdemel még a kérdés, vajjon a hivatalnokoknak és különösen a Minisztereknek, mint ilyeneknek adassék-e hely a képviseleti kamarában ¹⁹⁾.” Erre következővel válaszolhatunk. Habár tagadhatatlan is az, hogy a hivatalnokoknak a képviseleti testületben megjelenhetése több visszás eredményekre szolgáltatathat alkalmat²⁰⁾; hogy azok túlnyomó számánál a kormány ellenőrzése és korlátolása illusoriussá válhatik; hogy a hivatalnok kétes helyzetbe jut stb.; másfelől bizonyos az is, hogy illykép eltekintve attól, hogy egy illy nagyfontosságú és számerejű osztály amúgyis teljes joggal bír hogy szinte tolmácsokra találhasson a hongyűlésben, a hongyűlési testület egy igen becses és szakavatott elem birtokába jut; a hivatalnok a népérdekek iránti nagyobb figyelemre készítetik; a kormány szolgálai eszközévé egy könnyen nem fajul; s ha szabad választás útján jut a nemzettanácsba, ez szólló bizonyosága annak, hogy egyfelől a népnek bizalmára érdemesítette magát, s hogy a népnek egy része helyesli azon eljárást és politikát, mellyet a kormány követ. Mindez mégnagyobb mérvben áll a miniszterekről, a kik illykép mind a fejedelem mind a nemzet iránti helyesb állásba jutnak; szakismereteik, tapasztalataik felvilágosításaik bizalmas közléseik stb. által a kamarának csak előnyére lehetnek; nyilatkozataikban és eljárásukban szüntelenül a nemzeti

közérdek szemelőtt tartására utaltatnak; s egyáltalában azon fentebb felállított elv a státushatalom működési körének szükséges Ószhangja és egységére vonatkozólag is jobban elismerésre juttatik ²¹⁾).

Vége, nem egészen közönbös kérdés a képviseleti rendszer czélszerii fogantatvetele tekintetében az „milly időtartamra választassanak mindenkor a képviselők, vagyis meddig tartson egy egy törvényhozói időszak!?” Erre azt mondhatjuk. A törvényhozási időszak tartama igen rövidre nem szabható mar csak annál fogva is, mivel így az államkormányzat és törvényhozás elégséges szilárdságot és állandóságot sohasem érhet el; nagy politikai jellemek és parlamentaris tehetségek kifejlődése akadályoztatik; szilárd ügyrendtarfás nem honosítható meg; s elhamarkodás a törvényhozás nehéz és nagyhorderejű munkája tekintetében, elkerülhetlenné válik. De kelleltinél hosszabbra se határozassék ez időszak, mert így meg a képviselő testület könnyen közönbössé tétlenné aluszékonynyá válnék; a nemzeti közvélemény és eszmemozgalomtól elzárkóznék; a nemzet, képviselőinek talán helytelen eljárása miatt, akaratának kijelentésére (t. i. más képviselők megválaszthatása által) alkalommal nem bírma stb. ²²⁾. A mi nézetünk szerint egy hat hat éves időszak, olykép, hogy minden évben egy harmada a képviselőknek kilépne, s iij választások által pótolatnék, a légmegfelelőbb; de olykép, hogy a kilépett képviselők ismét megválaszthatassanak, mert csak így lehetne igazán kitűnő s a nép bizalmát bíró követeket a nemzettanácsban megtartani ^{23),²⁴⁾}.

IV. Eddig mindég csak az alsóházi elemről s annak a választás útjáni szervezése- és elrendezéséről szöல்லtünk. Most azon kérdés merül fel hát: „mikép, milly módon alakitassék a Felsőház, milly jogczímen fogva foglalják el a felsőházi tagok helyeiket és állásukat a nemzet törvényhozó testületében!?” Vonatkozva azokra, a miket az előbeniekben már kifejtettünk, itt csak ismételve azon elvet emeljük ki, hogy a felsőháznak egyáltalában a szó nem es b értelemben vett historiai, conservatív és aristocratiai státus- és társadomelemet kell magában foglalnia illetőleg képviselnie, hogy egyfelöl a nemzetgyűlési tanácskozmányának, az alsóházi elemben túlnyomó democratikus és mozgalmi elemek némi ellensúlyozása által, üdvös működése és szilárdabb tekintélye biztosítassék; a historiai jogok helytelen megtámadások ellenében védeimeztessenek, másfelöl pedig, hogy a nemzet valamennyi érdekkörei, azok legkitűnőbb legfényesb csúcsai által képviseltessenek; a napi szenvedélyek és izgalmak körén túlelmedett bizonyos elemeknek befolyása a közügyekre biztosítassék; s trón és nép, egy az ország Jelességeiből, s minden tekintetben független önálló tagokból álló testület szervezése által, közvetítessék, s minden hatalmaskodás alulról épúgy mint felülről, lehetőleg gátoltassék. E czél elérése egyébiránt nem minden országban és nem minden népnél fog a felsőház egyforma szervezése és alakításától föl-

*tételeztetni*²⁵⁾, miután a *nemzet különböző politikai históriai* társadalmi és műveltségi állapotaitól fog mindenkor függeni, mellyek tulajdonkép azon elemek, a mellyekből e felsőház alkottassék. Így néhol például köztársaságokban, hol aristocratiái főrend, tekintélyes nagynevű családok, fényes hivatali méltóságok stb. nem léteznek (Norvégia, Belgium, Éjamerikai Unió), egy egyszerű, választások alapján kijelölt Sena tus, másutt p. o. Angliában vagy Magyarországon, hol ép ellenkező viszonyokat találunk, egy sokkal complicáltabb alakzatú Mágnás- és Lord ház fog szükségesnek mutatkozni. Tekintettel magasb műveltségű, közgazdaságilag kifejtett, tekintélyes főnemesi renddel bíró, s fényes polgári és egyházi méltóságokkal dicsekvő álladalmakra, azt mondhatni, hogy illyenekben egyáltalában az a felsőházi szervezet leszen legczélszerűbb s feladatának legmegfelelőbb, a hol részint hivatali rang és méltóság, részint főnemességi származás, részint fejedelmi kinevezés, részint nagy adófizetés képezi a jogcímet, mellynél fogva az egyes nemzetgyűlési tagok üléseiket a felsőházban elfoglalják²⁶⁾. – Ezek szerint az első kamarában következő elemeket és köröket fogja hely illetni, a) A fejedelmi ház vagy uralkodó család fejedelmileg kinevezett tagjait, b) A legnagyobb egyházi és státushivatali méltóságok viselőit, tehát érsekeket, püspököket, legfő törvényszéki s közigazgatási hatóságok elnökeit és alelnökeit, c) A főnemesi rend azon tagjait, mellyek családnagyok, elsőszülöttek, majorátusok birtokosai; – melly elemeken az úgynevezett örökletes Pairség legbiztosabban alapszik²⁷⁾. d) A legnagyobb földbirtokosokat, gyárnokokat kereskedőket tőkéseket a közadózási törvényekben kitűzött s általuk fizetendő adóössomma szerint²⁸⁾, e) A tudomány és irodalom legkitűnőbb képviselőit, a kik részint polgári állásuknál fogva (p. o. a tudományos akadémia elnökei, az egyetemek rectorai) részint fejedelmi kinevezés útján jutnának a felsőházba, f) A katonaság s haderő legmagas képviselőit. g) Végre egyáltalában az úgynevezett érdemaristocriát, vagyis olly kitűnő *férfiakat*, a kik magukat a *nemzet és közügy körül tett* fáradozásaik, áldozataik és szerzett érdemeik által, illy kitüntetésre méltóknak tanúsították. Ez utóbbiak jelesül részint fejedelmi kinevezés, részint maga a nemzetgyűlés által történő kijelölés útján foglalják el helyeiket²⁹⁾⁻³⁰⁾.

Csak így remélhető ugyanis, hogy a felsőház a nemzet minden valódi kitűnőségeit, az anyagi és a szellemi műveltség és hatalom legfényeseb képviselőit, az országos érdem erény és értelmiség legelső személyesítőit és a közélet legfényeseb csúcsait, magába fogadhatja, s avvá válhatik, a mivé eszményileg és hivatásilag válnia kell, t. i. a nemzeti képviselőlet és törvényhozó test igazi kiegészítő szilárdító és nemesítő elemévé; a státusalkotmány a közszabadság, és a fejedelem és nemzet *köztti* kapcsolat és vonzalom valódi biztosítékává és föltételévé.

¹⁾ Könnyebb átnézet és tárgyalás tekintetéből mi e helyütt mindég a kétkanariarendszer elvéből indulunk ki, mint a mely egyáltalában sokkal nagyobb, sőt mondhatni majdnem kizáró elterjedtségnek örvend korunkban.

²⁾ A nemzetgyűlés tagjainak kijelölése mint Rotteck és Cherbuliez is megjegyzi, sorshúzás, vagy törvényileg előre megállapított valami föltétel megvalósulása szerint, vagy még kormányi befolyás által is történhetnék; de mindezen kijelölési formák határozottan hiányosak, mert a képviseletiség feladata és a törvényhozó testület rendeltetésével egyenesen összeütközésben állanak. – A kormányi kinevezés s befolyás jelesül igazi Napóleoni eljárás mód, az az olyan, a mely az önkénynek s zsarnokságnak legjobb eszközüül szolgál, hatalmaskodását a törvényszerűség köpenyébe burkolni. Hlyen p. o. az 1804. Május 18-ki francia senatuskonsultum, az 1801. németalföldi törvény, a westpháli királyság alkotmánya 1807. Nov. 15-ről; az 1808. bajor törvény, meg az olasz vasallatusok alaptörvényei a Napóleoni világhuralom korából.

³⁾ V. ö. Dollfuss: Liberté et Centralisation. (1860.) 162-167. I.

⁴⁾ Activ választás jog az az a jog követet választhatni; – passiv: követté választathatni.

⁵⁾ Ajánlják ezt Lamartine, Proudhon, Levita, s megvalósította az 1793. meg 1848-ki francia, az 1848-ki frankfurti, s az 1852-ki Napóleoni alkotmány; – s némilig az éjamerikai unió alkotmánya.

⁶⁾ Eötvös (id. m. II. 339.) azt mondja, hogy az általános szavazatjog veszélyessége abban áll, hogy olly dolgok felett is a számszerinti többségnek adatik a hatalom, a mely felett az se képességgel, se illetékességgel nem bír, helyesen ítélni. – Ellene szóllanak tüzetesen Sismondi: Études. I. 48. ff. 140. ff. Bluntschli: St.-R. 282-283. Story: Commentarja. 240-244. I. s legújabbban egyebek közt hatalmas ellensége Macaulayban a világhírű britt történészben is támadt.

⁷⁾ L. különösen Black s tone t: Commentaries. 171-172.

⁸⁾ A Census elve különösen ki volt fejezve és érvényre emelve az ókori római Servius Tulliusféle alkotmányban, s későbbi törvényekben; az 1795-ki és 1814-ki francia és az 1850 – ki porosz alkotmányban; az 1814-ki norvég, az 1831-ki belgiai, az 1848-ki magyar, az 1819. és 1818-ki badeni és württembergi meg az 1849. osztrák és ugyanazon időből való egyéb alaptörvényekben. Angolhonban szinte el van ismerve a mennyiben az 1832-ki reform óta választópolgár csak az, a ki a megyékben 10 font sterl. tiszta jövedelmet húzó telekbirtokos; városokban pedig ugyan annyit évenként érő vagy jövedelmező háznak raktárnak, boltnak stb. tulajdonosa és legalább 21 éves. Ekkép Angliának 27 mill. lélekre 1 milliónál valamivel több választója vagyon. – Az 1814-ki francia alkotmány választójogot csak azon polgárnak adott, a ki 300 fr. egyenes adót fizetett. 1831. ez összeg 200fr. szállítatott le; az 1848-ki pedig ép egészen eltörölte a Censust. – Bürke buzgó védelmezője a censusk: „Reflection on the french revolution” cz. munk. I. meg Schuber t: Die Verfassungslirkunden der europ. Staaten. I. 255. ff.

⁹⁾ Azok a kik a censust megtámadják, még azt is mondják, hogy illykép a politikai jogélvezet s alkotmányos szabadságokrai igény: nem érdem értelmiség erénytől, vagy fényes histériái név, méltóság és állami tisztól, hanem – az a d o i v t o l tétetik függővé.

¹⁰⁾ A római censusalkotmány s Napoleon törvényei a korra nagy súlyt helyeztek. Jelenleg egyáltalában a legtöbb státusokban a 21-25. év vétetik e tekintetben alapul. Legújában Welcker 30 évet ajánl, s azt mondja, hogy ekkor már a katonakötelezettségnek is minden polgár már megfelelt, s így a k a t o n a k i z á r á s elve is mellőztethetik.

¹¹⁾ Azoknak a miket fentebb a 49. §-nak 17. jegyzetében és egyebütt az ügyképveletről fölemlítettünk, kiegészítésül és az itt mondottaknak bővebb felvilágosításául, szolgálja-

nak még a következők. Nézetünk szerint a szabad alkotmányos álladalomnak és az egy-
 séges organikus nemzetképviseletnek egyik alapzata és főrugója a szabad s létszeresen
 rendezett községélet s községi képviselet. Hogy azonban mindez sikerrel fogatosi-
 tassék, szükséges az, hogy előbb a község testületek szerint szerveződjék, s benne a
 szellemi és anyagi, az erkölcsi és ipari hivatáskörök és foglalkozásnemek stb. érdekeik és
 ügyeik közössége alapján egy testület vagy kebelzet egységévé alakuljanak. Ekként a
 szabad testületrend a községi rendnek ép úgy leszen alapzata, mint ez utóbbi a státusalkot-
 mánynak sarkköve. így a lehető legnagyobb számnak adatik meg a befolyás, de egyszers-
 mind lehetőségessé válik az is, hogy a legjobbaknak a legnagyobb súly szereztethetik
 meg. E szabad testületeknek politikai jogosultsága különösen a választások tekintetében,
 olyformán állapítatik meg, hogy mindegyik, egészen hasonló joggal, s tekintet nélkül
 belső fejszám szerinti tagmennyiségére, járul a választáshoz; a mi arra is vezet, hogy
 miután a testület kebelében minden egyes szabadon vesz részt a közügyek körüli tanács-
 kozmányok és határozatokban, s miután a szavazatok a községben testületek kiint adat-
 nak: az abstract általános szavazatjog hátrányai mellőzhetnek, és a szamilag gyengébb
 értelmiségi elem a pusztá fejszerinti többség elnyomó hatalma ellen megóalmaztatik. -
 Ezen községi testületrendszer, a melly kiebb és tovább terjedve, kerületi s tarto-
 mányi testületrendszeré válhatik, azon előnnyel bír, a) hogy a nép már nem jelenkezik
 pusztá egy forma és különzetlen tömegként; az egyes polgár pedig ké t alkalommal,
 t. i. az összképviseleti és az ügyképviseleti választásoknál gyakorol befolyást a közügyekre,
 b) hogy illykép, miután az egyes testületekbeli fölvetel és belépés vagyontól vagy jöve-
 delemtől tüzetesen föl nem tételeztetik, a census elve feleslegessé válik, s minden tisztá-
 jellemű s állandó foglalkozást űző polgárnak befolyása a közdolgoz menetelére biztosítatik;
 és így egyszersmind az általános szavazatjog nagy s nehéz feladványa is megoldatik; c) hogy
 az ügy képviselet ekként i szervezése által az általános- vagy összképviseleti rend-
 szer kiegecsítetik, tökélyesítetik, a mennyiben a hongyülés nem esetleg hanem szükségkép
 szakértelmiségek birtokába jut; a rendszer hiányai és árnyoldalai ellensúlyoztatnak;
 s olly elemeknek is megadattathatik a politikai jogélvezet, a mellyek a testületben csak
 közvetetten hatnak be az államügyekre, az egyenes és közvetlen befolyásból azonban
 tán még egyik vagy másik okból vagy tekintetnél fogva, kizárattatnak. – A mi egyéb-
 iránt ezen testületek alakulási módját illeti, erre nézve részletes útmutatás e helyütt
 az egyes országok s időviszonyok különbfélesége miatt nem adható. Az egy fő el v azonban
 mindenkor az leend, hogy a testületekerei oszlásnak sohasem szabad ollykép történnie, hogy
 az összképviselet általa háttérbe szorítassék, és a szükséges nép egység s országos
 vagy községi érdek egység s összefüggés megsemmisüljön, mert ez az alkotmányos nemzet-
 élet egyik legveszedelmesb szirtjét képezné, s a legfélsezegebb eredményekre vezethetne.
 (V. ö. az e nézetek ellenzőinek czáfolatát Levitánál: id. művében pag. 250-262. hol
 tüzetesb kifejtése is található némelly itt megérintett elveknek.)

¹²⁾ E tekintetben jól mondja Cherbuliez (Garanties. I. pag. 106.): „l'Incapacité
 politique est intimement nécessairement liée avec l'existence sociale de la femme; et plus
 que j'imagine la femme parfaite, plus je la crois politiquement incapable.”

¹³⁾ Olly egyén ki magát megvesztegettetni engedi, szinte kizárando a választásjog
 gyakorlatából.

¹⁴⁾ Angliában az 1837-ki törv. szerint alsóházi képviselő csak az lehet, a kinek a
 megyékben 600, városokban pedig 300 font sterlingnyi tiszta jövedelme vagyon; s 21 éves.
 May parlamenti eljárás tárgyazó legújabb munkájában azt mondja, hogy az angol passiv
 választásjoghoz vagyonkimutatása nem kívántatik 1858 óta. Tudtunkra csak a lordok
 elsőszülöttjeire, az egyetemek követeire meg a skóthoni képviselőkre nézve volt törvény,

hogy vagyon kimutatás tőlök nem követeltethetik. – Megjegyzést érdemel cz. ország passiv választásjoga tek. még az, hogy a megyeelnökök, papok, közhivatalnokok, katonák, s olly egyének, kik a koronától évdíjakat húznak, – nem választathatnak meg követekül; valamint másfelől mindég van tekintet a választásoknál arra, hogy kiválólag csak a „gentleman” osztályból való egyének választassanak, úgy hogy aztán bizonyos egyének, p. o. apróárusok, vendégfogadósok, alsóbbrendű mesteremberek stb. nem jutnak a parlamentbe. – Ismét fényes tanúbizonyosága annak, hogy nem mindég a formák és rendszabályok, hanem azon szellem a döntő fontosságú momentum, a melyben a formák és intézmények kezeltetnek és alkalmaztatnak. Frankhonban az 1814-ki törvény 40 éveskort és 100 franknyi direkt adót kívánt. A belgiomi alkotmány (1831. Art. 47.) csak 25 évet és 20-100 fr. adóminimumot köt ki. Az 1849-ki ausztriai s 1848-ki bajor alkotmány szavazatjogot és 30 évet, a porosz 1850-ki alkotmánytörvény csak harmincz évet s semmi adót se kíván.

¹⁵⁾ Némelly újabb írók ez itt felhozott okból a passiv választhatásjogot sokkal kevésbbé akarják megszőrhatni mint az activ választásjogot. Így például Bülau egyenesen azt mondja, hogy benem látja okát, mért ne legyenek megválaszthatok képviselőknek cselédek, almizsnavévők, apai hatalom alatt állók stb., hogyha a választók bizalmát megnyerik. Ép így Welcker az activ választásjogot a census által akarja ugyan korlátoztatni, de nem a passiv választásjogot, a melyben elég bő kárpótlást vél adni az activ jogtól megfosztóitaknak. (I. Bülau: Wahlrecht, pag. 133-134. Rotteck: Staatslexikon. 3. kiad. III. köt. 425. 1.)

¹⁶⁾ L. C herbu liez: Garanties constitutionelles. I. 9(5. s k. I. Eötvös: id. III. I. 216. ff.

¹⁷⁾ Az indirekt választásmód elvan fogadva Spanyol- Porosz- Bajor s több kisebb német államban; a direkt pedig Angliában, Ejainerikában, Frankhonban, Belgiomban, az 1849-ki törvény alapján Ausztriában és az 1848-ki magyar alkotmányban.

¹⁸⁾ Újabb időkben nagy agitációval találkozunk a britt álladalomban a titkos szavazás behozatala mellett. Egyik főfő pártolója ez eszmének volt a nagy Macaulay is.

¹⁹⁾ Angliában, s ennek példájára Görögországban (§.64. alkotni.), Bajorországban (1848.), Ausztriában (1849.), Poroszországban (1850. §.78.), meg a Frankfurti alkotmány szerint, végre Norvégiában: olly követ a ki valami közhivatalt elfogad, új választásnak köteles magát alájavetni. – A Minisztereknek, ha nem Lordok, vagy az alsóházba meg nem választattak, Angliában nincs helyök eo ipso a nemzetgyűlésben; ámbár tényleg mindég megválasztatnak; – vagy pedig mint Pairek jelennek meg a parlamentben; sőt. szükségkép kell parlamenti tagoknak lenniök, mert hisz a parlament a kormány tulajdonképeni középpontja. Az 1812-ki Spanyol alkotmány egészen kizárta a Cortes testületbei választhatóságból a minisztereket. – Az 1848-ki magyar törvényt azt mondja, hogy a miniszterek mindegyik táblánál bírnak ülésel, de szavazni csak akkor szabad nekik, ha a felső táblának törvényszerűleg tagjai, vagy az alsóházba képviselőkül választattak meg. I. Bülau: Wahlrecht. 137. s k. lap.

²⁰⁾ Például nagyon is belesodortathatnak pártbonyodalmak és izgatásokba.

²¹⁾ Igaz ugyan, hogy itt a minister mint a korona képviselője, jelenvén meg, vagy nagyon is fennhéjázón (de haut en bas) fog szállani, vagy a koronát a parlamenti küzdelmek sarába lerántani; mint Murhard megjegyzi. V. ö. erre nézve Levita: Die Volksvertretung. 280-281. l.

²²⁾ Angliában a parlamenti időszak 7 esztendő; éjamer. unióban a képv. ház tek. két év; a francia (1848.) alkotmány szerint meg Poroszhonban három év; Belgiomban az alsóházba nézve négy, Bajorhonban hat év; Magyar 1848. alkot. szerint három.

²³⁾ A képviselőnek választói általi bármikoroi visszahívhatása nem egyeztethető

meg a valódi képviseleti rendszer elvével; e mellett aljas factiók és áskálódásokra adna alkalmat, s egyáltalában a követ szabad független magatartását nehezítené. (1. alantabb az Utasításról.)

²⁴⁾ L. még E ö t v ö s : id m. I. 255-276.

²⁵⁾ Nevetséges például ott a hol a szükséges előfeltételek (fényes historiai múlt, gazdagság, főnemesség a családokban) végkép hiányzanak, – örökletes pairséget alapítani akarni.

²⁶⁾ Hogy egy része a felsőházi tagoknak nem fejedelmi kinevezés hanem részint születés részint állami méltóság és rangnál fogva bír ülésel, nagy biztosíték az ellen, hogy a felsőház a fejedelem vagy kormány vakbuzgó s szolgai képviselőjévé ne váljék.

²⁷⁾ L. E ö t v ö s : 11.168-180. T ü r k h e i m : Verfassungspolitik. I. 218-219. és Rosehernek a 41. §. 3. jegyzetében megérintett nézetét. Az angol felsőházban vannak örökös pairek, azután önosztályukból választott nem örökletes pairek, végre fejedelmi kinevezett pairek, mely utóbbiak akkor szoknak leginkább kinevezetni, ha a kormány tekintélyét és súlyját akarja növelni a parlamentben főleg pedig a felsőházban. – A nagy földbirtok, ezen már természeténél fogva is lényegileg conservativ hatalom, legalkalmasabb örökletes pairségre.

²⁸⁾ Tagadhatlanul fognak ez osztályban is mindenkor találkozni kitűnő egyéniségek, a kik üzlet érdekeiké ts anyagi javakhoz hajlamaikat, a nagy nemzetérdekek és irányoknak alája fogják rendelni, vagy azokkal öszhangba hozni. – A státusméltósági aristocratia legnagyobbszerű példányát a római senatusban szemléljük, a mely ép az állam legkitűnőbb s leggeniálisb országfőfiaiak volt gyűlhelye. – Hogy a legfőbb bírósági személyeket mért tanácsos ide felvenni, a következőkből fog kitűnni.

²⁹⁾ Azért egyébiránt, hogy valaki (p. o. valami magnas, four stb.) helylyel bír a felsőházban, még nem következik, hogy mint képviselő, ha így jobban szeret menni, s megválasztatik, az alsóházban meg nem jelenhet. Csak hogy akkor felsőháztagi jogait nem gyakorolhatja.

³⁰⁾ Azon kérdésre, vajjon egy több nemzetiségeket magában záró státusban nem kell-e arra is különösen ügyelni, hogy minden nemzetiség tüzetesen legyen képviselve a hongyülésen” egyszerűen azt felelhetni, a) hogy mindenkor igenis kívánatos leend és óhajtható, hogy az ország valamennyi népfajai illőleg képviselve legyenek a nemzeti köz tanácsban, nehogy az egyik a másik feletti hatalmaskodásra alkalmat nyerjen, vagy e hatalmaskodásnak csak gyanújába is essék; b) a mi azonban az ez irányban tüzetesen alkotmányi gondoskodást alaptörvényileg illeti, ez többé kevesbbe felesleges leend, miután ott a hol bizonyos nemzetiség compact s tömör testet képez, az országgyűlési követek választásánál amugyis gondoskodni fog arról, hogy olly egyéneket hozzon a nemzettanácsba, a kik ugyanazon nemzetiséghez tartoznak.

51. §.

A törvényhozó testület Jogai általában és különösen.

I. Megismerkedvén a nemzetgyűlés alakítása és szervezése külső módjával, szükség egy figyelmesb pillantást vetni azon jogokra és hatalomra, mellyet az részint egyáltalában, részint egyes alkatelemei (jelesül pedig fejedelem, – alsóház és felsőház) szerint gyakorolni vagyon hivatva. Lássuk először a törvényhozó testület általános jogkörét és teendőit. – A legislativ testület az összes nemzetet, fejével és tagjaival, mintegy megkisebbitett mérvben s kivonatilag személyesítvén, valódi benső hatalom-

telj jel dicsekszik. E hatalomtelj azonban, bármit is mondjon Blackstone ¹⁾ és Lamartine a parlamenti mindenhatóságról, s annak előnyeiről, nem absolut és korlátlan, mert egyfelől az újkori jog- és kultúrállam egyáltalában semmiféle korlátlan hatalmat, sem ismer el emberi és politikai viszonylatokban, másfelől pedig a parlament már természeti viszonyaiban a inely-Ivekbeu a nemzethez áll, egyéb hatalmakkal létezésében, saját politikai rendeltetésében, végre tanácskozmányai és határozathozatalának alkotmányi formáiban: több olyan erkölcsi és külső korlátoknak van alávetve, a melyek azt önkényeskedés és visszaélésektől megóvják, vagy legalább megóvni hivatják. – A fentemlített hatalomtelj tehát úgy értendő, hogy mivel a nemzetgyűlés fejedelmet és népet egyaránt magában foglal, a státusorganismusban nem létezhetik olyan közleg vagy test, mely a nemzetgyűlés fölé, vagy mellé rendelve lehetne; hogy törvényhozói tekintélye, egy, oszthatlan és legfensőbb; s hogy határozmányai az állam minden tagjait és polgárait rendesen kötelezők. – A mi tevékenységét és hatalomnyilatkozatát a parlamentnek különösen illeti, ez a következőben foglalható össze: a) A nemzetgyűlésnek áll jogában, az álladalom maradandó rendjét szerkezetét, és alkotmányát megalapítani kifejleszteni átalakítani, institutiókat életbeléptetni vagy eltörölni ²⁾. b) Ép így gyakorolja a törvényhozó hatalmat minden egyéb viszonylatokban, s az egyének jogviszonyai tekintetében is. A parlament hozza a törvényt, a kormány kihirdeti azután a rendeletet ³⁾, c) A nemzetgyűlést illeti a jog, a dokát megajánlani vagy megtagadni, a közjövödelmeknek mire-alkalmazását elhatározni; státuskölcsonök felett véleményét és akaratát kinyilvánítani; a mely olyan főfontosságú jog, hogy egy nagy német államtudós egyenesen azt állítja, hogy az újkori alkotmányos népek szabadsága ép azon arányban nőtt és szilárdult meg, a melyben az adómegszavazásjog a fejedelmi jogkörből a parlament jogkörébe ment által, d) A nemzetgyűlés, kivált köztársaságokban államszerződések kötésével s arra vonatkozó intézkedések megtételével is foglalkozik; de monarchiái álladalmakban ezt a jogot kizárólag a fejedelem s kormány gyakorolja, jelesül az okból, mivel a sokszor titokban tartandó egyezkedések, gyors határozások, különböző tekintetek és külső nemzetközi jogviszonyok, a nyilvános s nagy testületekbern tárgyalással össze nem férnek ⁴⁾. – e) Végre a nemzetgyűlés némely esetekben bíraskodási hatalmat is gyakorol, a mint alantabb azonnal megfog említetni.

A mi pedig az egyes nemzetgyűlési alkatelemek jogkörét illeti, erre nézve ezek említethetnek meg. a) Minden egyes részt, tehát mind a fejedelmet mind az alsó mind a felső házat, megilleti rendesen a jog, egy a törvényhozó testület illetőségéhez tartozó tárgyat vagy ügyet szönyegre és indítványba hozni ⁵⁾; b) a Kezdeményezési jogot (Initiativ) gyakorolni, mely t. i. mint kifolyása az általános törvényjavaslattételi jognak,

abban áll, hogy az egyik törvényhozói factor a másiknak kész törvényjavaslatokat elfogadásul elébe hozhat. Azelőtt a kezdeményezés joga kiválól a fejedelem s kormányánál vala⁶⁾; az egyedüli angol parlament kivételével, a hol ép ellenkezőleg a korona e joggal nem élhet; újabb időben azonban majdnem valamennyi alkotmányos státusban kiterjesztetik e jog már az egyes kamarákra is, mint például Belgiomban, Szardíniában, Poroszországban, Hollandban, Görög-, Bajor- és Magyarországon stb.^{7) - 8)}. És ugyan a mi a módot, a mellyen ez történik, illeti, rendesen a kamara valamelyik tagja egy egyszerű indítványt (Motion) teszen. Ez indítványtételi jog azonban némi korlátolásoknak szokott, s nem ép ok nélkül, alávetve lenni. Es ugyan megvan a kamarák mindegyikének a joga, egy indítvány megtételét, ha p. o. botránytól lehetne tartani, mégis tiltani. Angliában például a tárgy fontosságát az indítványozó előadásának meghallgatása után, a kamara kimondja az által hogy második felől vastatásra ereszteszik. c) A nemzetgyűlésnek joga van köz föl v étel eket (Enquêtes) megrendelni, hogy például az általános állapotok, szükségek, felett magának alaposb tudomást szerezhessen, s arra támaszkodva, intézkedhesek s hozhassa törvényeit is. E tekintetben, míg a continensen rendesen csak hivatalos fölvételek használatnak, Angliában azon sokkal czélszerűbb s sükerre vezetőbb mód használatik, hogy a parlament bizottságai egyszersmind szakavatott és híres magánszemélyektől is szereznek maguknak felvilágosításokat, vagy fogadnak el felajánlott munkálatokat, d) A parlamentnek jogában áll kérvényeket, panaszokat, feliratokat elfogadni a mellyek funkcióiira vonatkoznak, e) Joga vagyon: nézeteit, véleményét, érzületeit, kívánalmait, reményeit és aggodalmait a nemzet nevében kinyilvánítani s szabadon tudomásra juttatni. Ez utóbbi pont tekintetében tüzetes figyelembevételt érdemel a fejedelemnek a parlament megnyitása alkalmávali úgynevezett trónbeszédje, s az arra válaszoló parlamentnek úgynevezett válaszfelirata vagy Adressje. A mi a trónbeszédet illeti, ez jogilag magában a fejedelem véleménye és nézeteinek kifejezvénye ugyan, s nem összeférő annak méltóságával, ha a király minisztereinek pusztá szócsöve: de másfelől bizonyos az is, hogy a miniszterek mint minden fejedelmi államcselekvényt úgy ezt is magukénak ismerjék el; a miért mindenkor előleges tanácskozmányok szoktak tartatni a király és miniszterei közti e tárgy^r felett. A mi pedig a kamarai válaszfeliratot illeti, ez meg a parlament összeségének legyen véleménynyilatkozata, s pedig szabad és független, mint a törvényhozó testület nemes hivatása- és méltóságának megfelel⁹⁾. A felirat igazi célja királyt és kormányt a nemzet kívánalmi szükségei állapotai felett röviden s mintegy bevezetőleg figyelmeztetni; s a parlamentaris praxisban rendesen arra is szolgál, már a nemzetgyűlés megnyitásakor a pártok alakulása és száraereji viszonyait kifejezni, úgy hogy az adress tartalma és szelleme

már mindég némi biztos jele annak, vajjon a kormányrúdon álló minisztérium számolhatand-e a parlamentben többségre vagy nem¹⁰⁾! – A feliratjog azonban még nem foglalja magában azon jogot is, meilj szerint a parlament a néphez kiáltványt (Proklamatiót Manifestumot) is bocsájtathatna. Forradalmi időket ugyanis kivéve, a hol thrón és nemzetgyűlés közt minden rendes jogviszony megszűnt vagy felfüggesztett: a kiáltványok mint állami tekintélyvel ellátott véleménynyilatkozatok tekintendők; illyeneket közzétenni pedig csak az Összes törvényhozó testület bír joggal, mert máskép forradalmi térre lép, s az alkotmányval összeütkezésbe helyezi magát¹¹⁾.

II. Lássuk egyenkint a törvényhozó testület factorai és elemeinek jogait, Ks ugyan először a fejedeleméit. A fejedelem, a kiról már fentebb mondatott, hogy észszerűen a nemzetgyűlésből mint a legfőbb nemzet hatalom gyakorló testületből kinem zárható, sőt annak lényegileg szükséges elemekép tekintendő¹²⁾, következő jogokat gyakorolja a parlamentben. a) A kamarákat összehíja és egybegyűjti¹³⁾. Őt, mint a nemzet látható fejét és az állameszme reális személyesítőjét, illeti és illetheti ugyanis leginkább a törvényhozó test elszórt tagjait egybehívni, maga körül összeseregeltetni és munkálataira felszólítani. Minthogy azonban a képviseleti testületnek rendes, rövid időkorokban mindég visszatérő egy bejövetele, a puszta kényvtől függő fejedelmi egybehívásnál előnyösb, sőt az állam egészsége, nyugodt s biztos fejlődése és a közszabadság megszilárdulása tekintetéből, egyenesen nélkülözhetetlen is, a fejedelem e jog gyakorlatában rendszeren az által van némileg korlátozva, hogy a nemzetgyűlés összejövetele már előre, alkotmányilag is megszokott állapotatni, jelesül olykép, hogy például évenkint,⁴⁾ bizonyos időben és napon, a törvényhozó testület egybegyűl, b) A királyt illeti a jog, a nemzetgyűlést felfüggeszteni, bezárni vagyis prorogálni, elnapolni, vagy végkép feloszlítani. A gyűlés prorogatioja egy gyűlési időszaknak a bevégezése, a feloszlítás pedig magokat a kamarákat szünteti meg; s abban is lényegileg különbözik a prorogatiótól, hogy ez utóbbinál a fejedelemnek határozatai vagy válasza a megvitatt törvényjavaslatok s kamarakivánalmak tekintetében előterjeszhetnek; míg a feloszlítás egyenesen új választásokat s egészen új egybegyűlést föltételez¹⁵⁾. A kamarák feloszlítása sokszor ép olly szükséges mint elkerülhetlen intézkedés lehet; mivel (kivált a mi az alsóházat illeti) a legbiztosb ut, a nép valódi érzületének és akaratának kitudására; meg a törvényhozó testület különböző részeinek magukköztti helyes öszhangba hozására. Hogy azonban korlátlanul e jog sem gyakoroltassék, szükség és szokás alkotmányilag azt is megállapítani, hogy például (mintáz 1848-ki magyar törvény IV. cz. 6. §. is teszi) az utolsó évi közszámadás s következő költségvetés iránti határozat meghozása előtt az országgyűlés benem rekesztethetik. – Köz-

társaságokban a státuselnöknek a nemzetgyűlés-feloszlatására vonatkozó jog inegnem adatik, jelesül egyrészt féltékenységből a kormányhatalma iránt és másrészt aggodalomból, nehogy a nemzetképviselet tekintélye megcsökkenjék, c) A kezdeményzési jogon kívül a fejedelmet illeti kiválóig a törvényszentesítési jog (Sanctio). Ennek tekintetében a publicisták közt a felett foly a vita, vajjon azonos-e ezen jog a (lényegileg negatív) vétőjoggal, vagy pedig önálló pozitív tény-e, melly tulajdonkép a nemzetgyűlési törvényjavaslatot törvény nyé emeli. Az első nézet mellett inkább a demokratikus, az utóbbi mellett pedig inkább az aristokratikus szellemű állambölcselek nyilatkoznak. Akár mikép tekintsük, a sanctio-jog mindenesetre szükséges teljesülése és befejezése a törvényhozó működésnek, s mintegy végstádiuma ez utóbbinak,⁶⁾⁻⁷⁾.

A mi továbbá az alsóház jogait és állását illeti, erre vonatkozólag a következők vonják magukra különösen figyelmünket. Először is az olly sok vitákra alkalmat adott utasítási kérdés. E tekintetben, utalva azokra, a miket fentebb a képviselet modern elve és eszméjéről felhoztunk, egyenesen és határozottan azon véleményhez ragaszkodunk, melly a képviselőnek küldőtöli függetlenségét védelmezi, és így a utasítások ellen nyilatkozik¹⁸⁾. Az okok, mellyek ez elv mellett szöllanak, ezek. A valódi nemzetképviseletiség egyáltalában megnem egyeztethető az utasítási rendszerrel már csak azért sem, inert ez a helyi s külön-érdekeket a köz- és nemzetérdekek fölé helyezi, s a képviselőket az egésznek szemelőtttartásától elvonván, a szétágazó vidéki irányok és célzatok tolmácsaivá aljasítja. A képviselők nem mint küldőiknek mint egyéneknek, hanem mint a nemzet egy részének meghatalmazottjai működnek, az egész népet képviselik, szabad belátásuk és meggyőződésük szerint cselekednek, s így észszerűleg utasításoknak alája nem vethetők. Az utasítás továbbá valódi restauratiója a középkori rendképviselet, ziláltság, megyeuralkodásnak; legfelszegebb módja a decentralisatióinak; sőt egyes akadály a modern államegység, státuserőközpontosítás, kormányzat és igazgatásnak. Ép így alig szükség említeni azt, hogy a képviselőt, nemcsak önmagával, önmeggyőződéseivel hozza meg hasonlósba, nemcsak meggátol minden államférfiúi önállóságot s jellemkifejlést, nemcsak bábbá torzítja a követet, hanem még magát a törvényhozás a tanácskozás és határozathozás amúgyis nehéz munkáját még módfelett lankasztja, s a képviselőt egyenesen küldői sorában létező pártmesterkedések rágalmazások áskálódások játékszerévé aljasítja. Az utasítás, eltekintve attól, hogy az egész-, a közérdekehezi főlemelkedést módfelett megnehezíti, könnyen kijátszathatik és rendesen vagy elégtelen, vagy ép felesleges: még avval a hátránnyal is jár, hogy a megyei bizottmányt, a vidéki hatóságokat egyenesen tanácskozó ellenőrző bíraskodó hatalommal felruházza; a birodalmat folytonos bizalmatlanság által csökkenti: a törvényhozó testület autoritását lerontja; sőt egyenesen szükségtelenné is

teszi, a mennyiben tanácskozás és gyűlésezés egészen feleslegessé válik, ha a képviselők már kész s befejezett utasításokkal jelennek meg az országgyűlésen. – Az utasításjog egyáltalában feleslegessé teszi több követeknek egy megyéből küldését; valamint azt is szem elől téveszti, hogy a valódi körülményeket és a tények állását csak az egymással érintkező képviselők ismerhetik tüzetesen, nem pedig a vidéki bizottságok, mellyek a központi mozgalomtól távolesvén, a közügyek menetelét alaposan megítélni alig képesek. – E mellett joggal lehet kérdeni, megvolnának-e mindenkor elégedve a megyei bizottmány eljárásával a választók, kik a képviselő küldésébe szinte befolytak; s nem volna-e illykép elhintve magva a legnagyobb a legveszedelmesb vizályoknak és villongásoknak!? Igen szépen monda már Bürke: „A parlament nem követcongressus ellenséges érdekeket képviselő országokból, hanem tanácskozó testülete egy nemzetnek, egy érdekkal, az összeség érdekében; hol a közértelem s a közjó vezérli az illetőket,” – és a nagy hírű francia miniszter Guizot¹⁹⁾: „az utasítás minden valódi tanácskozást nyomozást határozást lehetetlenné teszen. A határozást a megelőző tanácskozmány elébe helyezi; a tanácskozók és nyomozók szabadságát megsemmisíti; s a határozás hatalmát azoknak adja, a kik nem tanácskoznak, nem ismerik a viszonyokat.” „C'est l'abolition du gouvernement libre” – az utasítás egy szóval nem más, mint a fődörativ kormánynak a repräsentativ kormány helyébe tétele, ez utóbbinak teljes negatívója! a dolgok logikai menetelének egyenes fejreállítása²⁰⁾! Az utasítás elve mellett küzdők elfeledik e szerint azt, hogy csak az cselekedhetik valóban szabadon, eleven öntudalommal és nemesül, a ki önmeggyőződéséből, önmagából meríti elhatározása érveit és indító okait; hogy a jól-rendezett sajtó- s helyhatósági szabadság s nyilvánosság elégséges irányadoul s kalauzul szolgál a képviselőnek; s hogy ez utóbbi észszerűen más utasítást nem kaphat mint azt, hogy belátása lelkiismerete ereje és tehetsége szerint a közj ó előmozdítása, a honnak boldogításához járuljon²¹⁾⁻²⁴⁾. Egy másik és nem csekély horderejű joga az alsóháznak az, hogy tagjai egyenként és összeségesen véve teljes szabadság, függetlenség és sértetlenségnek örvendjenek; jelesül annyiban, a mennyiben semminemű nyilatkozat, véleményadás, szavazás vagy határozatért kérdőre vagy ép büntetés alá nem vonathatnak; eljárásuk és magatartásuk miatt, más, mint erkölcsi felelősség terhe alá nem helyeztethetnek; a mint az tényleg minden igazi alkotmányosállamban el is ismertetik²⁵⁾. Ép így jogukban áll a képviselőknek egyenként a kamarát illető jogok gyakorlatában szabadon résztvenni, a kezdeményezés, indítványozás interpellate stb. jogával élni²⁶⁾; a választások s egyéb a házat illető ügyekben bíraskodni; tanácskozmányaikra beható minden hatalmaskodó külbefolyást eltávolítani kérni stb.²⁷⁾⁻²⁸⁾. – Az alsóháznak van illetőségében a minisztériumot olly esetekben, a hol az megátalkodottan olly irányt követ,

mellj a nemzet közérdeke és javával ellenkezésben áll, vádállapotba helyezni; a midőn azután (mint ez Angliában és némileg az Éjszakamerikai Unióban létezik) a felsőház vagy senatus a bíraskodó hatóság, melly a vád helyessége vagy helytelensége felett ítéletet hoz²⁹⁾. – Ép így jogában áll a képviselők házának, saját elnöküket, alelnöküket, jegyzőiket stb. megválasztani, a mint az jelesül Angliában s Éjamerikában történik, míg mások inkább azt az eljárást vélik ajánlatosabbnak, a hol az alsóház által kijelölt több például 5 egyénekből (mint 18. Lajos alkotmánya rendelé) álló névsorozat a fejedelemnek fölterjesztetik, s az elnökkinevezés ettől fogatosítatik³⁰⁾. – A mi azon kérdést illeti, czélszerűbb-e azon rendszer, a hol a képviselők napi díjakat, az az bizonyos fizetvényt húznak, vagy pedig az, a hol nem kapnak? erre azt válaszolhatni³¹⁾: hogy miután a képviselő nem magát és privátérdekeit hanem egyenesen a nemzetet képviseli, s miután a nem díjazási rendszernél a képviselői fontos tiszt igen könnyen olyas állássá válhatnék a melly csak gazdagok s tehetősek által vállaltathatnék el, úgy hogy illykép a valódi képesség érdem és értelem a pusztá vagyon által háttérbe szoritathatnék és az annyira kívánatos függetlenség is veszélyeztethetnék: szükségkép azon eredményre jutunk, hogy a díjazási elv fogadtassék el; amint az tényleg a belgiomi, norvégiai, német, schweitzzi, magyar és éjamerikai alkotmányok által is megállapítatik és gyakorlatba vétetik³²⁾.

Fő fontosságú joga végre az alsó háznak: az adó megszavazás vagy megtagadásjog, melly az angol államalkotmány példája szerint igen sok újabbkori képviseletrendező alaptörvénybe fölvétetett, s egyáltalában a nemzeti szabadság egyik főbiztosítéka és föltételének tekintetik. Az újabbkori alkotmányos állam praxisában ugyanis épenúgy mint elméletében (mint B. Eötvös is megjegyzi) általánosan elfogadott nézet, hogy a népszabadságot a kormányhatalom részéről fenyegető minden veszélyek ellen semmi által sem biztosíthatni inkább, mint ha a törvényhozásnak jogot adunk az adót megtagadni, a mi által a nemzetképviselők minden eszközt a kormánytól elvonnak, melylyel hatalmát folytathatná. Az adómegszavazás- és megtagadásjog (melylyel egyébiránt az összes államháztartásügy közkölcson-fölvételi műveletek stb. irányábani jog is kapcsolatban áll), épúgy mint a katonamegshavazás vagy újonczozás megtagadási jog, okvetlenül egyike a legnagyobb horderejű népjogoknak; egyik lényeges szükségszerű és kiegészítő alkateleme és lányszeme az igazi, a nemzet véérébe és húsába átment alkotmányi rendszernek; s olly palládiuma a nép politikai szabadságának mellynél hathatós és nagyobb horderejű alig gondolható. – Mindez általában és a modern alkotmányossági rendszer elméletének szempontjából kétségbevonhatlan lévén, addig, míg a gyakorlatban nem képez egyebet, mint évenként szükségkép előforduló egyezkedést és tanácskozást kormány és nemzet-

gyűlés közt a közszükségletek s a státusháztartás szempontjából megkívántató polgáradózások felett – legkisebb aggályra sem szolgáltatathat alkalmat. A mi azonban az adó megtagadás jog gyakorlati foganatbavételét illeti, jelesül a végre, hogy a nemzetgyűlés a fenálló kormányrendszer (megvonván a végrehajtó hatalomtól az anyagi eszközöket) juegbuktassa, s a bizalomvesztett minisztériumot visszalépésre kényszerítse: ez már komoly megfontolást igényel, tekintve különösen az illy eljárás következményeit és eredményeit a társadalomra és az összes államorganismusra nézve. A milly mértékben igazolt és kétségen felül álló tény is a szóban forgó adó megtagadás jog elméleti tekintetben, ép olly veszélyessé és félszeggé válhatik könnyelmű alkalmazásba vevésének Mert a) a közadók összesége vagy egy nagy részének megtagadása által, kivált korunkban hol az olly bonyolult államgépezet csak is az adók rendes befizetése alapján tartathatik fenn, s a hol a közhatalomnak egyéb jövedelmi forrásokból bevételai az óriási közszükségletek irányában alig volnának egypár hétre elégségesek: az államtest végkép elzibbasztathatik, sőt ha soká tartana a visszás állapot, tán egészen fel is bomolhatna, b) Mert, ha az alsóház az adó megtagadás jogát korlátlanul gyakorolhatja, egyszersmind a státus legfőbb hatalmává válik, a melly minden többieket föltétlenül uralma alá hajthatja s így az egész államalkotmányt is halomra döntheti. A honnan kitetszik, hogy igaza van Eötvösnek és Bluntschlinak, midőn azt mondják: „hogy a megtagadás, melly ezer meg ezer személynek ki a kormánytól függ lételét veszélyezteti, sőt némelly tekintetben egyértelmű a forradalommal is: ép olly jelentőségű az államra nézve mint egyesekre az öngyilkosság; hogy ollyas cselekvény, mellyet csak a kétségbeesés utolsó menedékének tekinthetni³³⁾, s bizonyára nem olly eszköznek, melylyel elégtűl létet lehetne szerezni.” – E szempontból kiindulva, az adó megtagadás jog gyakorlatát az alkotmányosság mintaálladalmában Angliában tényleg nem is találjuk³⁴⁾⁻³⁵⁾; míg másfelől különféle módokat és utakat látunk javaslatba hozni, mellyek által a jog túlzó szigora enyhíthetik és megszorítatik. Így például némely Jyek szerint legczélszerűbb mozgó és állandó budget közt különbséget tenni, s csak az előbbire a megtagadási jogot kiterjesztetni; mások a megtagadás jogot csak az új adók tekintetében kívánják elismertetni³⁶⁾; ismét mások pedig egyenesen azon elvből indulnak ki, hogy e jog a kormányrendszer megbuktatására nem alkalmaztathatik, s hogy tisztán státusgazdászati szempontok határozzanak a felett, vajjon az adók megtagadtassanak-e vagy pedig nem³⁷⁾. Nézetünk szerint mint egyebűt, úgy itt is egyfelől az alkotmány világos határozatai és szabályai, másfelől s kiválólág a szellem és irány, a mellyben e jog gyakoroltatik, képezendi a practikus sinórmérvet, a melly szerint annak czélszerűsége vagy helytelensége felett, adott esetekben, országászati szempontból, ítéletet mondhatni.

Ami végre a felsőháznak jogait és politikai állását illeti, erre nézve röviden csak annyit szükség megjegyezni, hogy egyes tagjai, belső ügykezelés, s politikai tekintélyére nézve, lényegileg egyenlő jogokkal bír mint az alsóház, kivéven a miniszterbevádlás és az adómegszavazási jogot, mely lényegileg az alsóháznak illetőségéhez tartozik. Sajátságos s egyik főfontosságú joga azonban a felsőháznak az, hogy ott a hol egy legfőbb státustörvényszék nem létezik (lásd §. 62.) az alsóház státusvádlási eljárásában bíraskodik, ítélethozó testületként működik³⁸⁾, jelesen az okból, mivel a hatalmas alsóházi vádló irányában egy közönséges törvényszék gyöngének s erőtlennek mutatkozik; mivel a vádügy nemcsak bírói és jogszolgáltatási hanem valódi státusferfiúi ismereteket és tapintatot föltételez, a mi leginkább c tekintélyes testülettől várható; végre azért, mivel illy nagyhorderejű s a pártvillongások s izgalmak felélesztésére igen könnyen alkalmat adható pörügyek, már természetöknél fogva is tanácsatosnak mutatják, hogy egy lehetőleg számos tagból álló, s magas állása s független élethelyzete által is kitűnő testület által döntetessenek el³⁹⁾!

¹⁾ Blackstone: Commentaries. I. chap. 2. 1. Bl uritschli: Staatsrecht. 301. és Rött eck: Staatslexikon. IV. 403.

²⁾ Ezt majdnem minden újabbkori alkotmányban elismerve találjuk. Csak az éjamer. Unióban meg Schweitzban lép az alkotmány lényeges határozatainak megváltoztatásánál, egy külön testület össze.

³⁾ L. alantabb a törvények minősége és jelleméről.

⁴⁾ B lacks-tone: Angliára nézve. I. 7, 2. Az amer. Unióban az államelnök köti a szerződéseket, a senatus beleegyezésével. – Az ókori görög democratiában a népgyűlések gyakorolták e jogot. – Romában csak a Samnithadak óta jött szokásba, hogy a Comitiiák beleegyezése szükséges volt. – A középkorban szinte meghallgatták a rende k. – Az új korban leginkább az 1848-ki francia alkotmány (§. 52.) kötelezi az elnököt a nemzetgyűlés beleegyezésének kieszközlésére.

⁵⁾ Ezelőtt e jog túlnyomólag csak a fejedelmeket és a kormányokat illette; a kamarák pedig csak fölkérhették a kormányt illyféle törvényjavaslatok megtételére.

⁶⁾ Napoleon Lajos mint valódi autocrata 1852-ki alkotmányja alapján most is kizárólag gyakorolja e jogot, a miért a szabadelvű Lieber azt mondja: „corps législativjáról Frankhonnak,” hogy az inkább törvényhozatali hullának volna nevezendő.

⁷⁾ Schwédhonban már 1772. és 1809. óta, – Frankhonban az 1830. alkot. (15. Art.) szerint is.

⁸⁾ Angliában még a király is csak egy nemzetképviselési tag által hozhat (a státustanács vagy minisztériumban előkészített) törvényjavaslatot a ház elé. Bluntschli azt mondja, hogy ez főleg azért történik, hogy a királyi propositio elleni küzdelemben a fejedelmi tekintély meg ne csökkenjék. Murhard: „Die Initiative bei der Gesetzgebung” (1833.) cz. műnk. egyenesen ezt a közvetett fejedelmi kezdeményezést pártolja.

⁹⁾ A kétkamarának megegyezése egy ugyanazon Adresse tekintetben föltétlenül szükségesnek nem mondható. Legczélszerűbb volna illy tárgy tekintetében, ha a két ház együtt tanácskoznék.

¹⁰⁾ Hogy az Adressevita ne legyen untatásig hosszú, s szószaporító, tanítja az angol parlamenti gyakorlat s bővebben elemzi Bluntschli: Staatswörterbueh. I. 67-68.

¹¹⁾ Respublikában az Adresse-ügy nem bír olyan nagy jelentőséggel.

¹²⁾ Elismeri ezt egyenesen az 1814. és 1830-ki francia; az 1815. németalföldi; 1826. portugalliai; 1831, ki belgiai, 1837. spanyol, 1848. nápoly, 1848. szardíniai, 1849. ausztriai, 1850. porosz alkotmány. – Az éjamer. unió 1787. törvényének I. 1. cikke a törvényhozó hatalmat a congressusnak adja, de az államelnöknek minden törvényt elismerés végett fölterjesztetni rendeli, a ki azután föltételes vétőjoggal bír. Az 1848. schweitz-i alkotmány szerint a nagytanácsok a törvényalkotó testületek, a kormányok pedig vélelményezőleg járnak el a törvények tekintetében. (§§. 74. és 90.)

¹³⁾ Még köztársasági kormányok is gyakorolják többékevesebé e jogot. (Éjam. Unió. 1787. II. 3. és Schweiz.)

¹⁴⁾ Így Angliában, Éjamerikai Unióban, Poroszországban, Ausztriában, Magyarországon, Görögthonban. A francia 1848. Nemzetgyűlés egyenesen állandónak (permanensnek) nyilvánította magát. Schweizban bizonyos számú képviselő kérelmére is összegyűjthetik a nemzettanács. Fentebbi már az évi adómegszavazás tekintetéből is szükségesnek látszik.

¹⁵⁾ Angliára nézve Blackstone I. 2., 7. Belgiomra §. 71., Bajorországra §. 23., Ausztria §. 09., Poroszországra §. 51.

¹⁶⁾ Éjamerikában az államelnök nem helyeselve valami törvényfölderjesztvényt új vizsgálatot s tanácskozást szükségesít, s megakadályozza a törvény hatálybaléptét; kivéven ha a törvény ujlag s pedig a szavazatok % át képző többséggel elfogadtatnék. Az 1848-ki francia alkotmány (§. 57-58) az elnököt csak arra hatalmazza fel, a kihirdetés (törvénypromulgatio) előtt még egyszeri átvizsgálatot kívánni a nemzetgyűléstől.

¹⁷⁾ Bár alkotmányilag az angol király vétője absolut is, de a gyakorlatban igen sokat közelít a csak felfüggesztő vetőhöz. – A beleegyezés ismeretes formulája ugyanis a „le Roi le veut,” a veto formája pedig a „le Roi s’avisera,” a mi arra mutat, hogy nem föltétlenül szegül ellene. I. még Blackstone: I. 2., 6. Görögalkot. §. 29., Németalföldi §. 1-18., Belgioimi §. 69., Porosz §. 62., Ausztriai §. 37., Francia 1814. (§. 22.) és 1830. (§. 10.): „le Roi seul sanctionne et promulgue les Lois.”

¹⁸⁾ Rousseau, a túlbuzgó demokraták, meg a megyei helyhatóság középkori kiváltságainak orthodox védelmezői (nálunk például Benczúr, Török János, s mások) az utasításelvét írják zászlajukra. L. Benczúr: Társadalmi Szabadság. 213-229.; legújában némileg Kozma is: Magyarhon szebb jövője. 17-20. A fő okok mellyeket az utasítás mellett felhordatni látunk, ezek: Utasítás nélkül a törv. testület zsarnokhatalommá, választott oligarchiává fajulhat, egy központi testület és város uralkodóvá válik; a képvis. testületet, meglehet ugratni, de ha a megyék stb. kezeibe hagyják a törvényhozás ellenőrzését, nem; az utasítások nélküli nemzetgyűlés hallgatásra kényszeríti a népet; hogy szóval a hatalmat a nemzet egészen kezeiből kinem adhatja, maga fölé absolutahalmú testületet nem állíthat.

¹⁹⁾ Egy Aug. 31. 1846. tartott beszédében; – ép így Washington egy 1786-ban Nov. 15. kelt levelében és B. Eötvös egy Mart 26. 1844. tartott felsőházi beszédében.

²⁰⁾ Sismond: Etudes sur les Constitution, pag. 136. I. még Csengeri több jeles cikkeit a Pesti Napló 1860-1861. folyamában és B. Eötvös Reform cz. nagybecsű művét utolsó szakáiban és a két Desewffyék műveit.

²¹⁾ Ne feledjük e mellett azt, hogy az országgyűlés aránylag bizonyosan mindég több kapacitást s kitűnőséget fog magában foglalni, mint bármely megyebizottság; hogy utasításokkal következetesség a nemzeti törvényhozásban soha nem is gondolható; hogy illykép a követ csak egy szavazó géppé változtatik, stb.

²²⁾ Az általunk e helyütt kifejtett képviseleti rendszer végre még annyiban is egészen nélkülözhetővé teszi az utasítást, a mennyiben az érdek- vagy ügyelem is képviselve van benne, s így senkise mondhatja, hogy a nemzetgyűlés oly valami felett határoz, a mihez nem ért és a mi szakértelmisége látkörén túl esik.

²³⁾ Elismerik ezt a Porosz (1850.), Belga (Art. 32.), Hollandi (1848. Art. 82.), Hannoverai (1840. §.50.), Ausztriai (§.54.), Francia (1848. Art. 34. 35.) s egyéb újabbkori alkotmányok.

²⁴⁾ Nem következik egyébiránt mindezekből az, hogy a képviselők sem miféle hatalmat maguk felett el ne ismerjenek; a nép- s választói nézetei, érdekei, szükségével mitse törődjenek; s oly eljárást kövessenek, mely a nemzetet bajba és veszedelembé dönthetné.

²⁵⁾ Eien eredeti angol szabály, mely a Declaration and bill of Rights (1689.) törvényen (Art. 9.) alapszik, egyéb újabbkori alkotmányok által is elismertetik. Hogy bűntényekre, aljas vétségekre stb. e mentesség ki nem terjeszthetik, magától értetik. I. Bluntschli: Staatswörterbuch. I. 2-5. Lieber: Civil Liberty ect. 151-153.1.

²⁶⁾ Interpellációjog az mellynél fogva a kormányképviselő miniszterek egyike vagy másika, vagy a kormány egyáltalában, bizonyos tárgyban felvilágosítás-adásra, felelésre, felszólítatik.

²⁷⁾ A katonaság például angol törvények szerint onnan a hol választás vétetik foganatba, elszállítandó.

²⁸⁾ A belső ügyrendtartás stb. tekintetében szinte mindenik kamara szabad és független, így egyebek közt egyedüli bíró a felett is, vajjon valamely választás törvényserűnek tartandó-e, vagy nem!?

²⁹⁾ Erről alantabb a II-ik Részben.

³⁰⁾ A felsőháznak Angliában a Lordkancellár vagy az Állampécstétör az elnöke; az éjamerikai unióban az államelnök. Magyarországon (1848.) a király nevezi ki a felsőtábla elnökeit a ház tagjaiból. – Az elnökválasztásról, l. különösen R. Mohlt: Staatsrecht und Politik. I. 285. ff.

³¹⁾ Eltekintve attól, hogy ez által a megvesztegetés is megakadályoztatik.

³²⁾ Angliában csak a skótlendi követek kapnak díjakat. – Amerikában még a Senatorok is kapnak díjat, de Belgiomban nem – sőt az utóbbi országban a gyűlés helyén lakozó követek se kapnak. A díjnak vagy a köz- vagy a megyei s kerületi pénztárakból kell fizettetnie. Mekkorá legyen azonban, azt általában és alkotmányilag minden időkre nézve meghatározni nem igen lehet.

³³⁾ L. Eötvös: Uralkodó Esmék. II. 316.

³⁴⁾ Azt mondja Eötvös: „föltehetni mindkétrésről annyi eszet, hogy egyik sem hagyja oda jutni a dolgot, hogy e joggal valóban kelljen cini. l. még Türk he im: Verfassungspolitik. I. 178.

³⁵⁾ Röscher (Zur Naturlehre der drei Staatsformen, id. munk. A^{II} köt. 453.) egyenesen kimondja, hogy azon roppant jelentőségnél fogva, mellyel korunkban az adók a státusra nézve bírnak, oly nemzetgyűlés, mely ezeket megtagadhatja föltétlenül, oly hatalmat tart kezében, hogy a miniszter-állomásokat egyáltalában betöltheti stb. – Eötvös pedig megmutatja, hogy igen nagy mérvben központosított államalakban még nyomasztóbb és veszélytokozóbb e jog gyakorlati foganatosítása, (id. m. II. 316-318.) – Mind ez áll többékevésbé a katonamegtagadásra nézve is. A conscriptióban ugyanis, mint Roscher igen találóan jegyzi meg, oly mélyenható és jelentékeny benyulás rejlik az egyéni szabadság és polgári jogokba, hogy minden erőteljes népnek szükség-kép azt kell kívánnia, hogy a katonaaállítás és újonczozási államhatalomjog foganatosítsa, Politika.

tása bizonyos ellenőrzetnek és meg szorításnak legyen alávetve; miután a méltányosság is azt hozza magával, hogy azon óriási hatalomnagyoobításért, melyet e jog a fejedelemnek szerez, ez utóbbi bizonyos ellenszolgáltatok- és engedményekre bírattassék.

³⁶⁾ Így tényleg tesz a porosz alkotmány. 1850. §. 108. s a bajor VII. §. 5.

³⁷⁾ Jelesen Bluntschli: Staatsrecht. 313. lapon.

³⁸⁾ Blackstone: Angliára vonatk. IV. 19, 1. -- Státus vádi at ok olyanak, melyek vagy a minisztérium vagy közhivatalnokok és kormányközölnyök ellen irányoztatnak. Cél szerűnek mutatkozik, hogy a diplomatai és külpolitikai ügyek vezetésére különösen a felsőháznak engedtessek nagyobb közvetlen befolyás. -

³⁹⁾ Az 1814. francia Charta a pairkamarát is e bíraskodói hatalommal felruházta; s pedig felségárulás, állambiztonság elleni bűntényekben is. Hasonlólag a portugalli 1826. nápolyi 1848-ki és görög alkotmány. -- Belgiomban s Német álladalmakban a felsőháznak illy jogköre és hivatása nincsen. Némelly idetartozó jegyzeteket I. Irinyinél: Országgyűlés Rendezéséről. (1847.)

52. §.

A nemzetgyűlési ügyrend és a törvények¹⁾.

I. A törvényhozás mesterségét vagy jobban: művészségét, valamennyi mesterségek legnagyobbika legnemesbiké de egyszersmind legnehezebbikének is nevezhetni. Elismerték ezt már Plato, Cicero és Aristoteles az ókorban, Bacon, Leibnitz, Herder, Bentham, R. Mohl és mások az újkorban, midőn egyenesen azon föltételek és momentumokra utaltak, a mellyektől a törvényalkotás nagyhorderejű és főfontosságú munkája függ és kimutaták, milly nagy befolyást gyakorol e „tudományok tudományának” és „mesterségek mesterségének” fogatbavétek a népek és államok egyetemes viszonyaira és fejlődésére, jólléte, gyarapodása és boldogságára! – Kiteszik innen, hogy alkotmányok álladalmakban főfontosságú momentum a törvényhozó testület ügyrendtársa és eljárása a törvényeknek alkotásában. Nem ép könnyű feladat ugyanis egy nagy terjedelmű tanácskozó testület formaszerű eljárását úgy rendezni és megállapítani, hogy az a kitűzött célnak tökélyetesen megfeleljen. Egyáltalában itt is igen sok fog függeni a hosszasb parlamentáris gyakorlattól, a szokás és az általános képviseleti és nemzetgyűlési szerkezettől; a miért is e helyütt csak a kiválóbb pontokat akarjuk különösen főlemlíteni. Es ugyan a) figyelembe veendő mindenekelőtt a kamara elnökének állása hivatása és hatásköre. Akár ugyanis egyenesen és egyedül a kamarától akár a fejedelemtől választassák az elnök, az mindenkor a főszemély a kamarában, a mennyiben annak munkálatait és tanácskozásait vezényli; a napi rendet megállapítja, a rendet fenntartja, a szavazást elintézi, kitéréseket, egyesek netáni visszaéléseit akadályozza, illetőleg korholja; a határozatokat kihirdeti stb. Az elnök e mellett a kamarának orgánuma is a kormány s miniszteriummal érintkezésekben; a miért is mindenkor olly egyéniségnek kell lennie, a ki lehetőleg az egész háznak, és a kormánynak bizalmát s tiszteletét bírja; ki jelleme és részrehajlatlansága tekintetében elég biztosí-

tékokat képes nyújtani, s a ki higgadt átható szellemmel s minden oldalú alapos szakismerettel felruházva, az ügyek menetelére minden irányban előmozdítólag és sikerbiztosítólag képes hatni, b) Magára a törvényalkotás formaszervezésére vonatkozólag, jelentékenyebb kérdés az, vajjon a törvényhozó testület mindjárt eleitől fogva felosztassék-e úgynevezett sectiókra²⁾, mint az például Frankhonban a restoráció korában, 1848-ban a frankfurti parlamentben, s jelenleg Badenben, Poroszthonban és Belgiomban történik³⁾, vagy csak adandó alkalmakkor jelöltessenek-e ki egyes bizottságok, mint az több német államban, Angliában s némileg az Ejszakamerikai Unióban létezik. Erre ezeket jegyezhetni meg. A sectiókrai felosztás mellett az hozható fel, hogy mivel minden ügy vagy tárgy előbb a sectióba kerül, s ott hányatik meg, minden kamaratag már előre tüzetesen ismerkedhetik meg a dologgal, s képezhet magának ítéletet, vagy hozhat javaslatba változtatásokat. Minden osztály továbbá önköréből egy bizottmányi tagot nevezvén ki, ezek összegyűlnek, s biztosítékot szolgáltatnak az iránt, hogy a legügyesb tagok kezeibe jutott a megvitatás. E mellett kisebb körben gyakran oly egyéniségek is tényleges részt vesznek a vitatkozásokban, a kik egyébként tán a nagy teljes ülésekben föllépni idegenkednek, s ép a legszakavatottabbak s legkitűnőbbek. Illy sectiók által sok üres meddő vita a teljes gyűlésekben feleslegessé válik; sok hiú szónok dicsvágya már az osztályokban! szónoklás által kielégítetik; s egyáltalában nagyobb nézetegyhangúság s egyértelmiség érettethetik el stb. Ezek az érvek ellenében azonban mások meg azt hozzák fel, hogy illynemű osztályokban! előtanácskozások által, mellyek sokszor pusztá formaszervezések, sok idő hiába elpazaroltatik; hogy igen könnyen még nagyobb véleményelágazás idéztetik elő; hogy a sectiókban czivakodások és sűrlődások a nagy ülésekbe is átvitetnek; számos visszaélésekre adatik alkalom stb. Nézetünk szerint legszélyszerűbb azon eljárás, ha minden előforduló fontosb ügynél külön, a ház legkitűnőbb szakembereiből, s tekintettel a különböző pártokra, különös bizottságok neveztetnek ki vagy választatnak meg, a mellyek aztán a tárgyat minden oldalúlag alaposan átnyomozván és megvitatván, egy kimerítő jelentvényben a kamara elé terjesztik, s a nagy vita, ezen az alapokon vétetik foganatba, c) Némi kapcsolatban a most mondotakkal áll az, hogy többször merülhetnek fel oly ügyek, a mellyek tekintetében egy, a két háznak tagjaiból alakuló közös választmány vagy bizottság igen czélszerű és ajánlatos. Jelesül már csak azért is, mivel illy vegyes bizottmányban egyetértés és megegyezés legelőbb érettethetik el, s mivel közvetítő indítványok oly határozatok felett rendesen előnnyel bírnak, a mellyek egyik kamarától a másikhoz küldetnek, s sokszor hosszas sűrlődásokra szolgáltatnak okot. d) A mi magát a tanácskozást illeti, ennek fő momentumai ezekben öszpontosúlnak. A tanácskozománynak, melly rendesen nyilvánosan történik, alapját az úgynevezett törvényjavaslat

képezi ⁴⁾, mely az egész vitatkozásnak kiindulási ponttul szolgál. Főkelléke tehát minden illynemű javaslatnak, hogy a legnagyobb gonddal s praecisióval legyen fogalmazva. Egy jó törvény, mond egy angol államtudós, mindenkor egy remekmunka, és az a ki a javaslatot teszi, legyen a mester. Hogy a tanácskozás sükeres és eredményes legyen, mindenkor szükséges, hogy a kamaratagok elég idő- s alkalommal bírjanak, maguknak a tárgy felől alapos felvilágosítást szerezni, s magukat előkészíteni, nehogy a discussió hozontalan vitatkozásokká és meddő szószaporitássá fajljon. Szabály legyen e mellett mindenkor az, hogy minden indítvány s törvényjavaslat, illő fogalmazatban, úgy a mint annak határozattá kellene válnia, az elnöknek átadassék. Az indítványtevő azután fellegyen jogosítva, javaslatát vagy indítványát tüzetesen kifejtteni s okokkal támogatva, bővebben megalapítani. A tanácskozás maga, vagy előtanácskozás, vagy tulajdonképeni tanácskozás. E tekintetben figyelmet érdemel az angol eljárás. Minden Bill (illetőleg nyilvánügyeket, miért is public bill) Angliában csak akkor hozathatik mint törvényjavaslat a ház elé, ha egy Motió megelőzte, vagyis az illető kamaratag előszóval engedélyért fordul a házhoz illy vagy amollyan bili előterjesztésére. Ha ez megadatott, akkor a bili-fogalmazvány az elnöknek átnyujtatik. Minden bili azután, törvényileg megállapított időközökben háromszor olvasandó fel. Az első felolvasásnál egyáltalában arról határoz a ház, elvettessék vagy elfogadtassék-e egyáltalában! A második felolvasás után, vonatik tulajdonképeni tárgyalás és megvitatás alá; a mely alkalommal az elnök elhagyja helyét s résztveszen a discussióban ⁵⁾. Ekkor történnek az úgynevezett Amendments, vagyis kiegészítési megváltoztatási javítmányi indítványok; melyek által néha egészen más alakot ölt a bili. Ha ez is befejeztetett, akkor a Chairman, vagyis a ki az elnök helyét előbb elfoglalta, s most elhagyja, a módosított vagy átalakított Billt egészen ismét előadja, s szavazatot rendel a felett, elfogadtatik-e így vagy pedig nem. Ha a többség elfogadta, akkor harmadszor is felolvastatik, s azután a másik háznak küldetik által, a hol a hasonló eljárás vétetik fogantatba. Ha most a másik házban elvettetik a bili, akkor egyáltalában az ügy elintézetlen marad; ha változtatások vagy pótlékok hozatnak indítványba, ezek közöltetnek a másik házzal, s néha mindkét házból alakult küldöttség által ujlag meghányatnak. Ha most megegyeznek, a bill mint elfogadott, királyi szentesítvény alá terjesztetik, – de ha a megegyezés nem sükerül, a bili fogantatba nem lép, s keresztülesettnek (dropped) neveztetik, e) A mi az ekkép mindenoldalulag megvitatott s többszörösen megfontolt indítványok feletti határozatokat illeti, ezek felett a szavazás útján szók a ház végmegállapodásra jutni. A szavazás egyik lényeges feltétele az, hogy szabadon, minden külnyomás vagy erőszakolás nélkül menjen végbe. A mit a többség, gondos vitatkozás után határoz és így érvényre emel, az az összes

háznak véleménye és akaratnyilvánításakép tekintendő. A szavazás maga vagy nyilvánosan vagy titkosan történhetik s pedig vagy kézfelemelés vagy fölkelés, vagy illetőleg golyózás által. A névszerinti szavazásrai fölhívás nem föltétlenül ajánlható; gyakran alkalmazva ármánykodás pártmesterkedés stbre szolgáltalt alkalmat. A szavazás tekintetében megemlítendő még az, hogy előleges clubbszavazások által a kamaratagokat önálló elhatározásukban gátolni, vagy azokat ép megkötni, ellenkezik az ügy célja és természetével; valamint magával a képviseleti rendszer méltóságával. – f) A mi a hozott határozatoknak szerkesztését illeti, erre nézve szabályul álljon az, hogy a nyilvános ülésben evvel ne foglalkozzanak a tagok, mivel a viták hevében a szükséges léleknyugodtság s higgadt megfontolása minden szónak, melly olly nagy jelentőségű a törvényszerkesztésnél, nem igen tehető föl. A szerkesztés tehát ülésről ülésre, s azután a kamarai ülések bezártakor egy mindkét kamarából választandó bizottmány által, vétessék fogamatba; a hol azután a kormány orgánumai is tüzetesen résztvehetnek. Csak ekkor hogyha az egész szem előtt áll, fog ugyanis kitűnni, hogy némelly pont nem egészen illik a többihez; hogy a kifejezésekben változtatások teendők; hogy csekélyebb ellenmondások kiküszöbölendők stb. Végre g) a mi a törvényszentes ítést illeti, ez tulajdonkép a koronája az egész műnek; míg a kihirdetés vagy promulgáció (Publicatio) rendesen a kormánynak dolga; a melly is azt *tényleg*, bizonyos előre megállapított mód és forma szerint, fogatnotsítja⁶⁾⁻⁸⁾.

Olly álladalmakra nézve mellyek különbféle népfajokat és nemzetségeket zárnak magukban, nem egészen jelentéktelen kérdés végre a hongyülés tanácskozmányi nyelve. Miután e tárgyat illetőleg általános nézeteinket e munka 5. §-ában már kifejtettük, e helyütt utalva az ott mondottakra csak annyit jegyezőnk meg, hogy mind az eszély és gyakorlati állambölcsesség mind a törvényhozási ügy messzeható fontossága és méltósága azt igényli, hogy a tanácskozási nyelv, épúgy mint a felsőbb közigazgatási és diplomatikai, csak egy legyen, s hogy e szerint azok, a kik a hongyülésre megválasztatnak vagy azon megjelenni jogosítvák, legalább annyira bírják az illető nyelvet, a mennyi a tanácskozásokbani részvétel stbhez. okvetlenül megkívántatik. Egy polyglott országgyűlés, a mellyen minden követ azon a nyelven beszélhetne, a melly neki tetszik, nemcsak módfelett megnehezítené, hanem sokszor egyáltalában lehetlenné is tenné a kölcsönös megértést a megegyezést és határozathozást; lankasztaná és mértéken túl hátráltatná a munkálatokat; s e mellett mint már megérintettük, arra is szolgáltaltna alkalmat, hogy a nemzetségi vitáknek a hongyülés termeibe való átvitele folytán, az igazi alkotmányos és parlamentarís élet ki nem fejlődhetnék; s végre is az egész nemzettanács folytonos belső tusakodásoknak szomorú színhelyévé válnék.

Valódi s hű képmása minden tekintetben a bábeli oronyépítésnek, melyet utoljára is öngyengesége erőtlensége és ziláltsága végfelbomlásra vezetne.

II. A Törvényeket magukat illetőleg ezek többfélék lehetnek. Jelesül a) alaptörvények, alkotmányi törvények, melyek alatt azokat szokjuk érteni, a melyek a státus alapszerkezete, a kormány vagy a polgárok jogköre és szabadságaira vonatkoznak, b) Organikus törvények, melyek az alaptörvényeken belül, vagyis az azok által megállapított határok között, az alkotmányt egyes irányokban tovább fejlesztik kiépítik tökélyesbitik. A törvények mind e két neme kiválólag politikai jellemmel bír, s egyenesen s szükségszerűleg kötelezők, c) Közigazgatási törvények, vagy politikai törvények szoros értelemben; a melyek a kormány eljárása s a polgárok általános magatartására egyes irányok vagy körülmények tekintetében vonatkoznak, d) Büntető és rendészeti törvények, e) Államháztartási törvények. Végre f) magánjogi törvények, a melyek tudni illik, az állampolgárok privatjogviszonyainak szabályozására és biztosítására czéloznak.

A gyakorlati államélet szempontjából felette nagy jelentőséggel bír egyfelől a törvény és kormányrendelet közti különbség; másfelől a hozott törvényeknek kötelező ereje, jelesül olly esetekben, a hol vagy egy a törvényt ellenében álló kormányrendeletről, vagy pedig egy az alkotmány nyal ellenkező törvényről van szó! A mi az első pontot illeti, erre nézve megjegyzendő az, hogy a kormányrendeletnek mindenkor a törvény s alkotmány korlátai között kell mozognia, arra kell alapítva lennie. A kormányi rendeletek azonban nem mindenkor csak törvényfoganatosító intézkedések; a mennyiben némelyek a törvényhozás (ki nem kerülhető) hézagainak kitöltésére és pótlására czéloznak. Altalános elvként azt lehet az alkotmány- a törvény- és a rendelet egymásközti viszonylatára vonatkozólag felállítani, hogy az alkotmánytörvény, a státusnem eszméjével legyen megegyező; hogy a törvénynek alkotmány-szerűnek; a rendeletnek pedig mindenkor törvényszerűnek kell lennie. Az utóbbi fentemlített pont tekintetében pedig ezek tartandók szem előtt. A törvényhozó hatalom annyiban a mennyiben fejedelmet és nemzetet magában foglalja, a státusban a legelső, melly felett senki sem áll; hatalomgyakorlatát tehát állami intézmények által megszorítani igen nehéz; főleg miután ha az állam nagy céljait, a jogosságot s közjóllétet szem elől akarja téveszteni, minden külsőleges jogvédelezköz irányában hatálytalan fog maradni. Egyébiránt az állami jogéletrend némely tekintényei (Rücksichten) mégis ellensúlyozásául szolgálhatnak a törvényhozói önkénynek és ugyan a) annyiban, a mennyiben a formyszerű megvizsgálása annak, vajjon a törvény valóban alkotmányos módon alkottatott-e, minden egyéb státushatalmakat, ha azt a törvényt alkalmazni vagy követni hivatvák,

illeti. Így ha például alkotmányos monarchiában a két kamara valamely törvényt hozna vagy hirdettetne ki, a melynek a király szentesítve nyílt meg nem adta, akkor a kormány meg a bírói hatóságok egyenesen megtagadhatnák annak elismerését; épúgy mint ha a király, egy a nemzetgyűlés hozzájárulása nélkül alkotott törvényt kihirdettetne, a nemzet, meg a bíróságok, b) Kényesebb azonban egy törvénynek elismerése azért, mivel tartalma alkotmányellenes. Erre nézve ezeket jegyezhetni meg. A törvényhozó testület ha alkotmány-ellenes intézkedést vagy határozatot is hoz, felelősség vagy ép büntetés alá nem vonható. A mi pedig magának az illyféle törvénynek vagy határozatnak kötelező értjét s annak elismerését különösen illeti, erre nézve az európai-angol meg az éj amerikai felfogásmód és alkotmányos gyakorlat közt következő különbség létezik. Az európai-angol politikai nézlet azon elvből indul ki, hogy a törvényhozó test autoritása absolut, s hogy tüzetes jogeszközök egy tartalmilag alkotmány-ellenes törvény érvénye s alkalmazhatósága ellen meg nem engedhetők; vagyis, hogy a bíróságok, azon törvényt megtámadni, s tekintélyük alapján, semmisnek, érvény nélkülinek nyilvánítani, nem jogosultak. Ez elvet s felfogásmódot avval igazolják az európai állambölcselek és országászok, hogy a bíróság mégis némely tekintetben alsóbb rangú hatalom, hogy a bírák körében támadható véleménykülönbségek roppant zavarokra szolgáltathatnak alkalmat; hogy illykép, midőnt. i. a bíróság, a törvényhozó testület határozatait érvényteleneknek nyilvánítaná, a státus összes szerkezete felbomlással fenyegettetnék, s végre is minden törvénytisztet lerontatnék; eltekintve attól, hogy a legfőbb bírói törvényszék is hibázhat; a törvényhozó testület ildomos szerkezete pedig már a lehető legnagyobb biztosítékokat amúgyis magában rejti. – Erre az amerikai nézletmód védelmezői⁹⁾ ezeket hozzák fel: hogy a bírói hatóságok alkotmány-ellenes rendeleteket vagy törvényeket elismerni vagy ép fogamatba venni nem kényszeríthetnek; hogy egy alkotmány-ellenes törvény tulajdonkép jogérvényes nem lehet; hogy e jog nélkül a törvényszékek a kormány pusztá szolgai közönyeivé válhatnak; s hogy a nemzet összeségének hatalma, minden többi hatalmak felett állván, illy esetekben egyedül a bírói hatóságokat bírja, a végre, hogy minden alaptörvénysértés ellen ünnepélyesen felszólaljon és óvást tegyen¹⁰⁾. Minthogy alantabb a legfőbb törvényszékről szölvő fejezetben ezt úgyis még megérintjük, mi e helyütt csak rövideden annyit jegyezőnk meg, hogy miután a bírói hatalom mint Eötvös is jól megjegyzi, az, a mely leginkább erkölcsi és szellemi erejű és jellemű, mellyről észszerűen soha sem lehet föltenni, hogy a főhatalmat kezeibe keríteni fog törekedni; s a mely amúgyis csak a legföltünőbb s igen ritka esetekben fog olly bátorsággal bírni, a többi államhatalmak ellen fölszólválni: hogy mondjuk ez okoknál fogva mint R. Mohl is megjegyzi, az amerikai

rendszer dacára tagadhatlan árnyoldalainak – mégis czélszerűbbnek és megfelelőbbnek látszik; hogy az alkotmányos állam lényegével és a közhatalmi ágak megoszlása elvével e rendszer inkább látszik megegyezni; s hogy ez institúció is épúgy mint a képviseleti státus annyi sok egyéb intézménye, jó t e k o n y n y á vagy ártalmassá csak azon szellem és mód szerint válik, a mellyben rendeztetik és fogantatba vétetik¹⁾.

¹⁾ V. ö. tárgyra vonatkozólag Bent ham: Essays on Political Tactics. (1802. német. 1817. magyarul Récsytől. 1844.) Jefferson: Manual of parliamentary practice. (182C.) Cushing: Lexparliamentaria Americana. Elements of the Law and Practice of legislative Assemblies. (Boston. 1856.) Th. E. May: A treatise upon the law privileges and proceedings of Parliament. 1844. 4 Ed. 1859. németül Oppenheimtől, magyarul jeles átdolgozatban Barsitól 1861. -- Ide sorolható még Mittermaier jeles czikkje a Rotteckféle Staatslexikonban „Geschäftsordnung.” V. köt. 643-654. R. Mohl: Staatsrecht und Politik. I. 281. és II. 375-663. Míg a törvényhozási politikára egyáltalában vonatkoznak Zachariae: Wissenschaft der Gesetzgebung. (1806.) Gerstäcker: Darstellung der Gesetzgebungskunst. (1837.4. köt.) Mundell: A Philosophy of Legislation. (1834.) Comte: Traité de Législation. (1837. 4. köt.) Navarro: Etudes Législatives. (1836.) Irinyi: Országgyűlés rendezéséről. (1847.) Purgold: Gesetzgebungswissenschaft. (1840.) Campoamor: Filosofía de las Leyes. (1846.)

²⁾ Védelmezi ez elvet tüzetesen Mittermaier: id. ért. míg ellene Mohl emel különösen szót.

³⁾ A magyar nemzetgyűlés is elfogadta ezt, mint tudva lévő dolog.

³⁾ Athenben az ókorban minden polgár, Rómában csak egy Magistrátus bírt e joggal. De az előleges tanácskozmány s véleményezés mind amott (a tanácsban) mind emitt (a senatus által) szokásban volt.

⁵⁾ A második olvasás után a bili egy Com mitte e b e vagyis b i z o t t m á n y b a j ő, mely e czélra kiküldetik; néha azonban az egész ház is commiteevé alakul. Illyféle szabályt állapított meg az 1848-ki francia alkotmánytörvény is. (§. 41.)

⁶⁾ Az 1848. francia alkotmány azt m.: „Le président de la République promulgue les Lois au nom du peuple franc ais. (Art. 56-59.)

⁷⁾ L. még Bluntschli: Staatswörterbuch. IV. Art.: „Gesetz” és Bentham munkáját: a polg. törvényekről. 17. fejez.

⁸⁾ A hosszasb megvitatás és mindenoldalú átfontolás a törvényhozási tanácskozmányokban már annál fogva is mulhatlan szükséges, nehogy egyfelől haszontalan vagy ép ártalmas törvényszabályok alkottassanak; másfelől pedig fenáll s még valódi szükségleteknek megfelelő intézmények vagy törvények könnyelműen el ne töröltesse. Ne feledjük e tekintethen soha Benthamnak ezen mondatát: „Azon óvatosságok, mellyekkel a törvények újítása tárgyalandó, mindég szem előtt tartandók; nem hogy kedvelném ama lázangó fölgerjedést, melly a mindent újjraépítés ürügye alatt mindent leakar rontani; sőt inkább az a czélom e munkával: ellenmégül szolgálni ezen fej etlenség i tanok ellen és megmutatni, hogy a törvények szövetét, mellyet könnyen elszaggathatni, nehezen hozhatni ismét helyre, s ép azért nem lehet tudatlan vagy vakmerő ke z e k r e b ő z n i.” (Bentham munkái; Dumont kiad. I. köt. Első Rész. 17. fejez.) – Ugyanide illenek továbbá genialis Gróf Desewffy Aurélunk ez örökigaz szavai: „nincs veszedelmes tanácsadó törvényhozásban és országos dolgok körül, mint a lelkesedés és az enthusiasmus.” (I. X. Y. Z. könyv. 1841. pag. 12.)

¹¹⁾ Legújabbban jelesül Mohl Robert is.

¹⁰⁾ Kozma: id. m. 20. lapján: „alkotmány őrei” című testületet akar a felsőház által e célra kijelöltetni.

¹²⁾ Egyáltalában az egész parlamentaris ügyrendtartásra nézve legjobb egyes kitünőbb álladalmaknak, p. o. az angol, francia, belgiominak, parlamenti eljárására vonatkozó pozitív határozatokat és rendszabályokat tanulmányozni. Valamint, másfelől azt sem kell szem elől tévesztenünk, hogy igenis nagy igazság rejlik Mit ter m ai er e szavaiban: „Uebrigens nützen die besten und vollständigsten Geschäftsordnungen nichts, wenn nicht ein praktischer Sinn, ein richtiger politischer Takt, und ein Gefühl ohne feindselige Opposition in Eintracht mit der Regierung, uneigennützig und nur durch das Streben nach Wahrheit bestimmt die Interessen des Vaterlandes zu berathen, die Kammern leitet.” Ep így sohasem szabad a parlamenti tagoknak elfeledni azt, hogy minden szenvedélyeskedés, rágalom, aljas pártmesterkedés, illetlen magaviselet a”házban stb., ép úgy ellenkezik a nemzetgyűlésnek mint az ország képviselő s törvényhozó testületének méltóságával, mint magával az egész intézmény jelleme feladata és rendeltetésével. Arany szavakat olvashatunk e tekintetben Bentham: „törvényhozási Taktikájában,” és Simondí többször említett tanulmányai-ban. (I. például 145. ff. 1.)

FÜGGELÉK.

Nem szólottunk az eddigiekben tüzetesen egy kérdésről, melly az egész alkotmányi és képviselői rendszer tekintetéből felette nagyfontosságú és horderejű, t. i. az úgynevezett Majoritások és Minoritások kérdéséről. A képviselői állam egyik alapelve ugyanis az lévő, hogy a nemzeti köz akarat legyen az államügyek elintézése és rendezésében az uralkodó és határozó: minthogy minden állampolgároknak egyhangúsága fel nem tételezhető, azon fölvetik sinónnérvül, hogy tehát azoknak az akarata és szándoka legyen a döntő nyomatékú, a kik többségben vannak vagyis a majoritásé. – Erre vonatkozólag már most az a kérdés, szolgálhat-e ezen elv észszerű alapul és kiindulási pontú a státusügyek tekintetében, vagy pedig nem! – A válasz erre röviden ezekben öszpontosítható. Habár tagadhatlan is, hogy a jog és igazság, az állam és a közület egyedül a pusztá akaratra s arithmetikai szám viszonyokra nem alapítható habár igenis könnyen megtörténhetik, hogy a szavazati szám viszonyok sokszor a legnagyobb következetlenségre adnak alkalmat, s a pusztá esetleget s véletlent emelik döntő jelentőségre; habár egyes esetekben nem a többségnek hanem a kevesbbségnek vagyon igaza; s habár nehezen kerülhető is ki az, hogy néha a majoritás nyomasztó hatalmat ne gyakoroljon a minoritás felett: mindazáltal más részről az is bizonyos, hogy a szellemi élet természeténél fogva, az értelmiség és jogelv rendesen mintegy szükségszerűleg szerez magának csak némileg is művelt társadalmakban túlsúlyt; hogy erőszakoskodás és fortély hosszabb időközön által, a valódi érdekek szózatát és érvényre jutását el nem nyomhatja; s hogy maga az államügyek practikus elintézésének szükségessége is némi igazolásául szolgál ez eljárásnak, miután egy bizonyos meghatározott s egységes szabály nélkül e téren egyáltalában sikeres működés nem gondolható, eredmény egyáltalában élnem érhető. A szavazatokat nem megszámlálni hanem megfontolni (vota non numeranda sed ponderanda) igen szép és bölcs tanács, mond Pfizer, de csak akkor, ha a tőkélyetes szavazatmérleg megvagon. A milly igaz az, hogy tartandóan egy álladalom sem maradhat fenn, a mellyben valami módon s valami formában, bizonyos szavazatoknak nagyobb súly és nyomaték nem biztosítatik, ép olly bizonyos másfelől az is, hogy jogilag, egyik szabad állampolgár sem kényszeríthető arra, szavazatának egyenlő érvényéről lemondani. A

szavazattöbbség elvének uralma tagadhatlanul nem végtökélye az állami életnek, nem is mindenkor az igazságnak és a közérdeknek nyilvánulvénya, de ha gyakorlatilag vesszük a dolgot, alig marad más egyéb hátra, mint a nagyobb súlyt azon szavazatoknak tulajdonítani, mellyeknek a többség azt tulajdonítja. Csak a többségnek beleegyezése által, a melly ép minden szavazatok megszámlálását föltételezi, nyerne bizonyos szavazatok jogilag is nagyobb súlyt és érvényt. Miután végre sem a jogosság sem a méltányosság szempontjából nem kívánható, hogy a sokak magukat a keveseknek alá vessék; s miután nem tehetni fel, hogy ép a minoritás részén van szükségkép az igazság: alig marad egyéb hátra mint a majoritásnak akaratát és nézetét elfogadni, s foganatba vetni. Nem szükséges folyománya egyébiránt ennek az, hogy a többség a kevesbség felett kénye kedve szerint fog uralkodni, vagy uralkodási joggal bírni. Egyfelől ugyanis nem leszen tiltva a minoritásnak, hogy nézetét és elveit minden jogos módokon és eszközökkel majoritásra s így érvényre emelhesse; másfelől minden helyes és jólrendezett államorganismusból mindenkor lesznek, sőt szükségesek is olly intézmények, a mellyek a minoritást minden önkény, visszaélés és hatalmaskodás elől megóvják és biztosítják; a mi a nézetek és helyzetek változó ságánál fogva, már magának a majoritás érdekeinek is megfog felelni. L. egyébiránt e kérdésre nézve különösen Röder: Politik des Rechts. 71-87. Toqueville: Démocratie en Amérique. II. 120-124. 224-240. Calhoun: Disquisition on Government. (1852.) Vol. I. Pfizer: Gedanken über Recht und Staat. I. 319-326. I. Mohl: Encyclop. 336. Türkheim: Verfassungspolitik. I. 91-102. Fröbel: Sociale Politik. II. 95-107.1. Sismondi: Études. 52-72.78. 147. 316. Bluntschli: Staatswörterbuch. I. 336-337. és B. Kemény Zs.: Kortekedés és ellenszerei. (1843.) 2. és 3. füzet.

MÁSODIK RÉSZ.

KORMÁNYZATI POLITIKA.

Első Könyv.
Általános Kormányzati Politika.

I. Fejezet.
A Közigazgatás Rendszere, és általános Szerkezete.

53. §.
A kormányzat és kormányzati politika általában¹⁾.

I. Az állam céljainak elérésére, mint már többhelyütt megemlítettük, kormány, vagyis rendezett központi igazgató és vezénylő főhatóság, s evvel kapcsolatban álló és irányadása alatt álló különféle igazgatási műszervek, közép- s alsóbb rendű hatóságok szükségesek. A kormány-
nak és műszerveinek eljárása, s a közület vezetése és igazgatására irány-
zott tevékenysége: kormányzatnak (Regierung, Staatsverwaltung),
államigazgatás, közigazgatásnak²⁾ nevezetik; a mellynek cél-
szerű elrendezése és foganatosítása az országászat legkitűnőbb feladatai
közé tartozik. Célyszerű kormányrendszer s államigazgatási szerkezet
nélkül ugyanis legtöbbször a legtokélyetesb alkotmány is eredménytelen
vagy félszeg hatályú marad, mert hiányzik benne a rugó, melly az Egészet
mozgásba hozni vagyon hivatva és a tényező, melly a sokszor holt
formák és intézményekbe életet és elevenséget egyedül képes önteni,
úgy hogy valóban nem tévedett Sismondi, Vincke és Eötvös, midőn
azt mondák: „hogy a népek szabadsága és jólléte épúgy nyugszik a kor-
mányzati szerkezeten mint az alkotmányon, s hogy az alkotmányi sza-
bályok örökké érvény nélküliek maradnak, ha a közigazgatási formák
és intézmények czélszerű elrendezése és kezelése azokhoz hozzá nem járul,
azokat kiegészíteni megszilárdítani és biztosítani nem alkalmas.” – A kor-
mányzat ezek szerint mindég természetes és szükségyszerű viszonylatban
meg összefüggésben áll a státus alkotmányával, a mellynek egyfelől alkat-
részét és kiegészítő elemét, másfelől tulajdonképeni practikus megvalósu-
lását képezi; a miért is mindenkor ugyanazon elvek szerint és ugyan-
azon alapokon rendezendő, a mellyeken az államalkotmányt egyáltalában
látjuk nyugodni.

Azok nyomán, a mik az eddigiekben az álladalomnak és a közhatalomnak lényege és feladatairól kifejtettek, valamint azon hatáskörre vonatkozólag mondattak, mely a kormányt a népet minden iránybani nyilvánulatai tekintetében illeti ³⁾: nem szükség ismételve arra utalni, hogy milly szellemben rendeztessék és foganatosítsassék a közigazgatás és kormányzat; s hogy mellyek legyenek azon czélpontok, a mellyeknek elérésére az államigazgatási szerkezet által kiválólólag törekedni kell. Az első és főkellék jelesül, a melylyel a kormányzati szerkezetnek bírnia kell az, hogy a közhatalomnak sok és nehéz feladataival arányban álló erőt, szilárdságot, hatályt és tekintélyt biztosítson, nehogy az a napi vélemények és izgalmak játékszerévé aljasítva, tehetlen bábként álljon az államvezénylet élén. Nem azonos ugyan az „erős kormány” a mindenbe gyámkodólag beleelegyedő, minden szabad mozgalmat elfojtó, s gépiesen öszpontosító s absorbeáló igazgatási renddel és burocratiai tevékenységgel; hanem csak annyit jelent, hogy a rendeltetésének megfelelő kormány mindazon eszközöket segédszereket forrásokat és hatásköröket okvetlenül szükségesli, a mellyek a mindinkább növekedő állami igényletek követelések s bonyolultabbakká váló társadalmi feladatok előmozdítására kívánatosak; magának a státus legfőbb hatóságának és közműszerveinek pedig olly állást és működési tért engednek, melly nélkül, kivált korunkban, egy csak valamivel is nagyobb s tekintélyesb nyomatékú álladalmat sikeresen vezetni és igazgatni lehetlen ⁴⁾. – Egy másik főkelléke az államigazgatási szerkezetnek az, hogy minden kormányzat felelős és oda legyen irányítva, hogy a legfő s igazán országos közügyek s közdolgok a központban és a központról, a nem országosak s inkább helyi s tartományi kerületi és községi ügyek pedig a helyhatósági műszervek és igazgatási közlönyök által intéztessenek el és vezetessenek; hogy így nem csak felülről lefelé, hanem alulról fölfelé is mozogjon a közigazgatási folyam, s hogy ne csak oda czélozzon a kormányrendszer, hogy „mindent a nép kedvéért” „(tout pour le peuple)” hanem „a nép által is” (par le peuple) foganatosítson és létesítsen ⁵⁾. Csak így érhető el ugyanis, hogy a nép minden rétegei és osztályaiban a nemzeti és állami ügyek iránt érdekeltség, részvét, figyelem ébredhet, hogy az önbizalom önkormányzat s öntevékenység olly nagy fontosságú érzülete illetőleg elve érvényre emelkedhetik; s azon eleven termékenyítő és teremtő sürgelem és éberség költetik, a melly minden jól rendezett közigazgatási művezetnek egyik főfő eleme rugója és föltétele. A valódi jog- és kultúr-álladalom igazgatási szerkezetének továbbá ollyannak kell lennie, a melly nem külső gépies kapcsok és formák, hanem bizonyos benső természet-szerű kötelékek és viszonylatok által, forrasztatik egy rendszeres egészszé; a melly egy Önmagából és Önmagában szervezett s magát fenntartó organismust képez; s mellyben a részeknek egyfelől önállósága és független-

sége, másfelől az egészszeli s önmaguk közötti kapcsolata s általános öszhangzó egysége biztosítva legyen. Utolsó és főkélléke minden czélszerű kormányzati szerkezetnek egyfelől az leend, hogy az állam és nemzet szükseglei érdekei műveltségi és társadalmi állapotainak átalakulásával és változásával, szakadatlanul javítassék s a támadott új, jogos igényletekkel öszhangba hozattassék; másfelől meg a mennyire az csak a státusügyek természete és jellemével összefér, a nyilvánosság elvére alapítassék; figyelemmel azon sok igazat magában rejtő nyilatkozatára egy németállami kormánynak, a hol ez mondatik: „a polgárosodás haladása és a politikai értelmiség fejlődésével, mint a tapasztalat mutatja egyszersmind a közhatalom iránti bizalom is megszokott itt ott csökkeni. A szenvedély és békétlenség! szellem mohón ragad meg minden alkalmat gyanúsítások és nyughatatlanságok keltésére. Az egyetlen mód pedig e káros törekvések hatálytalanná tételére csak az, ha a sátusigazgatás köréből mindent a mit csak lehet, a nyilvánosságra hozzuk, és a kormányzatot a népek és a világ szene előtt foganatosítjuk.” Az ilyen közigazgatási szerkezet leszen azután egyedül képes az alkotmányban megállapított elveket és szabályokat élő, eleven valósággá változtatni, jelesen pedig a rend és szabadság világelvének oíly mértékbeni érvényesítését és harmóniáját előidézni, a melly az állami feladatok s a társadalom cultúrcéljai megközelítésére nélkülözhetetlen. A jó közigazgatási szerkezetnek egyik legszerencsésb folyománya az, hogy az államegész nem gépileg, hanem létszeresen, nem erőszak, hanem valódi közérdekűség, nem a véletlen, hanem a dolgok benső természetszerű kapcsolata és kötelékei által tartatik össze; hogy az egység és a különyszerűség eleme és igényletei helyes egyensúlyba hozathatnak; s hogy annyiban a mennyiben az önkormányzat és a helyhatósági rendszer, a közkormányzat és a öszhatósági rendszerrel kapcsolatba lép, s a mennyiben a felelősség és a képviselētiség elve az igazgatás minden fokain és minden köreiben, alulról fölfelé s felülről lefelé, tényleg életbe léptetik: egy az egyetlen népen alapuló igazi nemzeti kormány valósítatik meg és válik lehetségessé.

Míndez természetesen csak ott és azon esetre érhető el, a hol egyfelől a nemzet általános jellemtulajdonaiban és erkölcsi világnézetében, másfelől annak műveltségi történelmi s társadalmi állapotaiban és viszonyaiban, már az alap mintegy természettől megvan; s a tevékeny közszellem, a polgárok szellemi érettsége, kormányt s népet egyaránt átható kölcsönös jóakarats rokonszenv, némileg emelkedettebb ipari s vagyoni jóllét, a közigazgatás fentérintett föltételeinek megvalósulását elősegíti s könnyíti; a mint azt például Angliában, melly e tekintetben is igen figyelemre méltó előkép, – tapasztaljuk. Kítetszik egyébiránt innen az is, hogy valamint egy absolut tökélyű minden népre s időre egyaránt alkalmazható alkotmányi minta nem létezik; ép úgy olly közigazgatási szerkezetet

sem lehet felmutatni, mely minden állam s minden nemzet körülményeinek szükségleteinek országos viszonyainak egyformán s föltétlenül megfelelne; a mint tényleg állíthatni is, hogy például az angol kormányzati rendszer sem Orosz- sem Franciaországban, a Francia sem a Magyar álladalomban sem az Amerikai egyesült státusokban kinemvihető, teljesen meg nem valósytható, mert olly viszonyok és állapotokkal jó összeütközésbe, a mellyek az illető álladalmak és népek összes történelmi műveltségi s politikai életalapzataikban gyökeredzenek, s bármilly állami intézménykor meghonosulására döntő befolyást gyakorolnak.

II. A közigazgatási és kormányzati szerkezet tekintetében szem előtt tartandó mindenkor az, hogy a státusterület rendesen olly nagy, hogy a politikai igazgatás és vezetés érdekében több részekre oszlik, a melly részek azután kisebb nagyobb mérvben, a népesség történelmi nemzetiségi stb. viszonyaival és körülményeivel szoktak kapcsolatban állani. Rendszerint a következő négy osztályt találjuk ⁶⁾. a) A tartományt (Provincia). A tartományok legtöbb esetben eredetileg némi önállósággal bírt államrészekből állanak, a mellyek az idők folyamában egy közös nagyobb egész alkatelemeivé váltak, s rendszerint provinciális saját-szerűségeiket jogaikat kiváltságaikat az egybeolvadás után is fennt szokják tartani; a mi daczára az újkor e tekintetben is félreíismerhetlen egy en ző irányának ⁷⁾, már csak az okból is helyeselhető, mert a tartományi szabadság önálló fejlődés sürgelem és önérvényítés legtöbbször az egésznek erejét és tekintélyét is növeszti előmozdítja; a részeknek egymásközzti kapcsolata s természetes egybefüggése szükségének és jó következményeinek megismerésére és szabad belátására vezet; s leghathatósb ellenszere az igazgatási öszpontosítás azon veszélyes nemének, melly az álladalomból egy nagy gépies embertömeget és országconglomeratumot csinál, melly enyészetének csiráit már kezdettől fogva magában hordja ⁸⁾. b) A kerületet vagy megyét, melly az államnak csak alkatrésze de nem tartomány-önállósági jellemmel bíró különrésze; a mint azt például az angol s éjszak-amerikai meg a magyar grófságokban illetőleg megyékben, a francia departamentumokban, meg a német kerületekben szemléljük. Az országnak kerületekre megyékre felosztása kiválólag a közkormányzat politikai szükségei tekintetéből történik, a mennyiben az államigazgatás sükeres foganatba-lépése attól föltételeztetik, ha a kormányzati tevékenység bizonyos foko-zatok szerint tagolva vagyon. A kerületek rendesen a kormány- s köz-igazgatási hatalom s funkciónak bizonyos öszpontosulásával járnak s törvény-kezés tekintetében is bizonyos fensőbb folyamat képeznek ⁹⁾. c) A járást (Bezirk), melly nem egyéb mint a kerületnek vagy megyének alosztálya az igazgatás könnyítése és egyszerűsítése érdekében. Végre d) a köz-ségeket. Ezek vagy városi vagy falui községek; s a státusterület meg-osztásának legalsóbb fokai s kicsinyben az álladalom képmásai, a mennyi-

ben az álladalmat eredeti formája és állapotában tüntetik fel, s mintegy csirában, magukban tartalmazzák mindazon elemeket és erőket, a mellyeket nagyban és egészben a státus öszművezetében és organismusában szemléljük. – E négy fokozaton keresztül s annak alapján, emelkedik az államigazgatás szövevényes szerkezete és válik egy bensőleg szorosan egybefüggő egészszé, a mellynek a maga rendje szabálya öszszevágó s öszszhangzó működése megvaygon. E benső rend s öszszhangzó működés tehát szükségkép föltételezi azt, hogy mindenik rész vagy osztály, a neki megfelelő kormányzati műszervek és hatóságokkal ellegyen látva, a mellyek ismét maguk közt és az egészszzel kapcsolatban álljanak; s a központi s fő államvezényletnek segédkézül, gyámolításul, közlönnyül és tanácsadóul szolgáljanak.

III. Azon része az országászat tudománynak, melly a kormányzat legczélszerűbb elrendezését, s a közigazgatás legsikereseb szerkezetére vonatkozó elveket kifejti; és így az államvezénylet legjobb módjainak és közegeinek ismeretére vezérel: Kormányzati Politikának (Verwaltungs- oder Regierungspolitik) nevezetik. – A kormányzati politika, a szerint a mint a közhatalom igazgatási cselekvősege egyfelől bizonyos megállapított formákat és alkatokat szükségiei, másfelől practikus nyilvánulásában a nép- és államélet különböző oldalai és ügyköreire van hivatva kiterjeszkedni: két főszakaszra oszlik, a mellynek elsejében a közhatalom alaki tevékenységére vonatkozó elvek általában tárgyaltnak; a másodikban pedig az e kormányi tevékenység egyes ágaira vonatkozó tanok fejtegettetnek; – az első szakasz: általános, a második pedig különös kormányzati politikának nevezetvén¹⁰).

Az általános kormányzati politika azért, mivel a tágabb ért. vett kormányzat részint általános szabályok s törvények megállapítása, részint a különböző közczélok sükeres elérésére szükséges intézkedések létesítése által fogatosítatik, két alszakaszra szokott osztatni, tudni illik: közigazgatási és törvényhozási politikára. Mi az utóbbit azonban egyszerűsítés s könnyebb áttekinthetés végett, már az első részben a törvényhozó testület rendszere és eljárásánál tüzetesen tárgyalván, e helyütt csak a közigazgatási politikára fordítjuk figyelmünket, a mellynek jelesül feladata: az államhatóságok szervezete és organisátiójának kifejtésében; az olly nagy fontosságú központosítási és önkormányzati rendszerek taglalatában; a kerületi községi megyei meg központi kormány elrendezése meg a közhivatalnokok állása eljárása- s ügykezelésére vonatkozó általános tanelvek megállapításában áll. – A mi pedig a különös kormányzati politikát, illetőleg államigazgatást illeti, ez annyiféle alkatrészből áll, a hányféle közigazgatási ügyág létezik: tehát jogszolgáltatási, közigazdasági, pénzügyi, művelési, rendészeti, hadügyi és diplomatiái politikából; a melly tudomány részek mint megannyi önálló politikai tanszakok is

tárgyaltathatnak; ámbár itten csak mint az egységes egész kép tekintett országásztudomány kiegészítő részei és alkatelemei vétetnek figyelembe; a miért is csak általános alapelveik szerint fejtegettetnek, nem pedig azon terjedelemben és kimerítő részletességben, a melly ott szükséges, a hol mint megannyi külön külön politikai tudományok jönek tárgyalás alá.

^{b)} A kormányzati politika elmélete aránylag csekély terjedelmű és értékű irodalmi műveltetésnek örvend mindekkoráig. A kitünőbb munkák sorozata ugyanis igen rövid, s még ezek legnagyobb része sem áll azon polczon, melly korunk tudományi igényleteinek és gyakorlati viszonyainak megfelelne. Egyebek *közt tehát* a következő művek érdemelnek említést: Mayer: System der Staatsregierung. (1805.) Bonin: Principes d'Administration publique. (1812.) Gerstäcker: System der inneren Staatsverwaltung. (1820. 3.köt.) Malchus: Politik der innern Staatsverwaltung. (1823. 3. köt.) Bülow: Die Behörden im Staate und der Gemeinde. (1836.) Roquer: Teoría de los Gobiernos civiles. (1843.) Szabó: Útmutatás a polgári társaság Igazgatására. (1841.) Benczúr: Társadalmi Rend. 235-275. – Szerencsésebb helyzetben vagyunk azonban a pozitív áll a m kormányzati politikát tárgyaló munkák tekintetében, mellyek kivált az utóbbi két évtizedben egyik másik európai államra nézve közzétettek. így például a híres francia államtudós Cormenin: Droit Administratif. (1850. Ed. 5. II. köt.) Trolley: Cours de droit administratif. (1854. 5. köt.) Dufour: Traité de droit administratif. (1846. 7. köt.) Vauvilliers: Manuel etc. (1855.) Vivien: Etudes administratives. (1852. 1857.) Béchard: De l'Administration intérieure de la France. (1851. 2. köt.) és Laferrière: Droit public et administratif. (1854. Ed. 4. 2. nagy kötet) cz. munkáik Frankhonra nézve; Vincke: Die innere Staatsverwaltung Grossbritanniens. (1815. új kiad. 1848.) és Rud. Geisler: Das englische Verfassungs- und Verwaltungsrecht. (1857-1859. eddig 2. köt.) remek műve Angliára nézve; Röne: Staatsrecht der preussischen Monarchie. (1857. eddig 1. köt.) Németországra nézve stb.

^{c)} Kormányzat és közigazgatás között azon különbséget lehet tenni, hogy az első alatt astátus általános vezénylete, az utóbbi alatt pedig inkább az igazgatási részletekbe bocsájtkozó államhatósági tevékenység értessék. – Legújabban ezt tüzetesen iparkodott kifejtteni Vacherot: Démocratie cz. m. 327-334. l.

^{d)} V. ö. különösen e munka 2. és 3. §-ját, jelesül a 9. 10. és 15. lapon mondottakat.

^{e)} L. Waschington nyilatkozatát Szalaynál: Státusférfiak és Szónokok. I. 19. lap.

^{f)} Innen következik szükségessége és jelentősége azon már fentebb megérintett elvnek, hogy a népnek az államigazgatás és törvényhozás minden fokain és lépcsőin képviseltetve kell lennie, hogy így mindenütt és minden irányban befolyhasson a közdolgoz elintézése és menetelére. 1. még Levita: Volksvertretung. 27. l.

^{g)} L. Bluntschli: Staatsrecht. 117-119. és Ahrens: Staatslehre. I. 220-229.

^{h)} Gondoljunk csak a Francia, Spanyol, Angol és Porosz, s legújabb Ausztriai államfejlődésre.

ⁱ⁾ Habár a tartomány rendszerint a közkormányzatnak alá van is vetve, azért mégis tágasb hatalomkörrel felruházott, s relatív önállósággal működő tartományi kormányokkal is szokott bírn.

^{j)} Bluntschli azt mondja: „míg egy birodalom különböző tartományai egy házsor-

hoz hasonlítanak, mely egy nagy kastélyhoz tartozik, addig e kerületek inkább egy ház különböző emelleteiképp jelenkeznek.

¹⁰⁾ Az itt használt kifejezésekben és fölvelt értelemben a közigazgatási s kormányzati politika úgy vétetik mint ellentétele az alkotmányi politikának; és ekkor természet-szerűleg a jogszolgáltatást is magában foglalja. Néha azonban a közigazgatás egyáltalában és egyes ágaival, a jogkormányzat vagy jogigazgatásnak tétetik ellenébe, a mely esetben az előbbiekre, vagyis az egyes közigazgatási ágakra e szó „Administratió” szokott alkalmaztatni.

54. §.

A kormányzati szerkezet általában, és történeti fejlődésében különösen

I. A kormányzat mint legfőbb politikai funkció, és egyfelől a társadalmi életcélok érdekek és tevékenységekörök fensőbb egységbe s összhangzásba hozására; másfelől a polgárok különböző törekvéseinek, anyagi szellemi és erkölcsi művelődése és jóllétének, előmozdítására és támogatására irányzott állami működés: mindenkor és szükségkép bizonyos szerkezettel bír, a mely alatt azon intézmények és rendszabályok foglalátát értjük, melyek a státusigazgatásnak összes létszerére, a kormánytevékenység irányzata és módjára, meg az általános közhatósági rend- és ügykezelésre vonatkoznak. Bármilly feladatokat tűzzön is ki magának valamely álladalom, ha azokat sikeresen megoldani akarja, közigazgatási rendszerének olyannak kell lennie, a melynek alapján a kormányi intézkedések és a törvényhozó hatalom határozatai pontosan foganatosíthatnak; a felállított rendszabályok minden irányban megfelelőleg végrehajthatnak, vagy végrehajtásuk és megtartásuk tekintetében gondos ellenőrzés és felügyelés alá vettethetnek; a hatósági műszervek gyors, összevágó és pontos ügyviselete s egymásköztti helyes viszonylata, alá- fölé- s mellérendeltetése megvalósítható; – a nép szabadsági jogai pedig minden kelletinél nagyobb megszorítás és korlátolástól menten maradnak. A közigazgatás szerkezetére nézve ezeken kül mint főfontosságú vezérelvek a következők is szem előtt tartandók, először: hogy az igazgatás lehetőleg egyszerű és nem nagy költségekkel járó legyen; másodsor, hogy a közigazgatási személyzet tekintetében a különböző igazgatási ágak egymástól gondosan elkülönítessenek, hogy tudni illik a több hatalmak vagy hatásköröknek egy. személyben vagy hatóságban egyesítéséből eredhető visszaélések már eleve megakadályoztassanak¹⁾); harmadsor, hogy a központi kormánynak, a tartományi, kerületi s községi igazgatás irányábani hatköre és szerepe tüzetesen megállapítássek; végre az, hogy a közhivatalnoki személyzetnek viszonya és állása a közhatalom irányában a státus szolgál a t és a valódi jog- és kultúrálladalom természete- és igény léteivel megegyező módon szerveztessek és meghatározottassék.

Nem ép jelentéktelen momentum a közigazgatási és kormányzati rendszer tekintetében, ennek viszonylata a különböző államformák-, kai, a mint azt a históriában és a gyakorlati életben szemléljük. Az észszerű igazgatás elvei bizonyos határokig ugyan minden, bármiféle státusalkattal is megférnek és összeegyeztethetők. E határokon túl azonban már szembeötlő különbségek merülnek fel, jelesül annyiban, a mennyiben az állam politikai alkotmányának kihatása az adminisztratív hatalom magatartására, az igazgatási műszervek functiói és eljárására, s a társadalmi szabadságkör terjedelme illetőleg korlátozására, mindenkor valóban döntő nyomatékúnak mutatkozik. – A legegyszerűbb s legprimitívebb alakban találjuk az igazgatási rendszert a patriarchai- s patrimonialálladalmakban, a hol a státus nem egyéb mint egy nagy család, mellyben minden hatalom és tekintély, vezénylet és bíraskodás, a család-illetőleg államfőben öszpontosul. A theocratiai államban a státusigazgatás a papság s annak hatalmától függő s vak engedelmességre kötelezett műszervek által foganatosítatik. A kormányzat szelleme s irányzata egyébiránt nem szokott rideg s kegyetlen, hanem inkább atyai és jóakarátú lenni; valamint nem is éreztetik súlyja a mindenben titkosan örökődő és bizalmatlansággal eljáró hatóságoknak még igen nagy mértékben azért, mivel a nép műveltsége illy álladalmakban még felette csekély, szabadsági vágyai- és szükségleteinek köre pedig még igen szűk és korlátolt. – Annál nyomasztóbban nehezedik azonban a népre az autokratikus államok szövvényes mindent gépileg központosító s valódi államgyámsági igazgatás alá vonó kormányzati rendszere. Az absolut státusok közigazgatási szerkezetének jellemző ismérvei a mindenbe avatkozás és elegyedés; a hatósági eljárás szántszándékos összebonyolítása és nehézkessé változtatása; a fölfelé gyáva szolgálkeket tanúsító, lefelé zsarnok önkényt gyakorló hivatalszemélyzet; a gépies formaszerűségek hajhászata s gyakori sikkasztások; a fiskalítás és kizsákmányolás; a megvesztegetés és felelőtlenség stb. – mind azon ürügy és czég alatt, hogy erős tekintélyes kormányhatalom múlhatlanul szükséges, s hogy az állam nehéz feladatai csak ezen az úton valósíthatók meg biztosan. Az újkori képviseleti alkotmányos állam kormányzati szerkezete az im említettői lényegileg eltér s észszerűbb alapokon nyugszik. Jelesül annyiban, a mennyiben a központnak irányában a részeknek, az öszpontosítás mellett az önkormányzatnak, a rideg rend és policziai mechanizmus ellenében a szabadságnak és az organikus államfejlődésnek, jogosultságát és igényleteit ismeri el, elégíti ki és iparkodik érvényre juttatni. Es ez okból valamint az alkotmányi politikában úgy itt a kormányzatiban is azon megismerésre jutunk, hogy az újkori művelt nemzetek életirányzata és szükségletének csak a képviseleti államszerkezet, s tüzetesen annyiban a mennyiben az egyeduralmi státusforma tagadhatlanul kevésbbé veszélyezteteti, sőt sokkal nagyobb mértékben képes biz-

tosítani mind ez elősorolt előnyöket, az alkotmányos monarchia felel meg.

II. Szoros kapcsolatban a közigazgatási rendszer általános jellemével jelentkezik annak történeti fejlődése és alakulása, a mint azt a világhisztória folyamában a kitünőbb kultúrnépek államéletében szemléljük. Ez utóbbinak tüzetesb figyelembevétele pedig még az okból is igen jelentékeny, mért csak illykép készíthetjük elő azon nagyhorderejű politikai feladványnak megoldása, mely a „Centralisáció és Önkormányzat” czíme alatt az elméleti s gyakorlati állambölcseletben olly felette kitünő helyet foglal el, s már régóta annyi kitünő elméket, tudósokat és országásokat foglalkodtat; – s így közvetten magával az államhatalom feladata és hatáskörére vonatkozó (s olly szinte messzehorderejű s sokoldalúlag megvitatott) kérdéssel is a legbensőbb összefüggésben áll²).

Mennél magasbra emelkedik a műveltség, annál nagyobbá is válik a kör, a melyre az államnak céljai s így a közhatalomnak teendői is kiterjednek. Eleinte, a népek őskorában, a jogbiztonság kifelé, majdnem az egyediili státuscél, mellynek megvalósítására a kormány mintegy szükségyszerűleg utaltatik. Csak ezután, ha illykép megszilárdítotott a közület létezése, lép előtérbe mint második fő státuscél a belső jogbátorság és jogi társadalomrend, mellyet a közhatalom a vérboszu és ökljog megszüntetése, rendezett bíróságok felállítása, általánoson kötelező szabályok kihirdetése stb. által törekszik megvalósítani. Ez időszakban az egyesek az egésznek befolyásából még keveset szoknak érezni; valamint szolgálatai úgy követelése (adó, conscriptio stb.) az államnak ugyanis ekkor még igen csekélyek és jelentéktelenek. Nagy része annak, a mi most politikai szükségletnek tartatik, a népélet e szakában mindennemű kisebb körök egyesületek, községek, corporációk, és rendek által elégítetik ki, a mellyek az egésznek irányában autonomikus helyzetnek és állásnak örvendnek, s önkörükből minden kormányi s államhatalmi befolyást és beleygedést féltékenyen kizárnak. – E függetlenségét és autonómiát a státus nem szívesen túri; a miért is a népélet középkorának-vége felé a közhatalom, a melly az alatt egyik másik okból mégis erősbödött, e testületek rendek stbvel harcra kél, s ezeket magának alájaveni iparkodik. A családtól elvétetik épügy mint a corporatiótól a jog nyilvánjellemű ügyekben intézkedni; a községek meg kerületek vagy tartományok megszűnnek. Önálló egészeket alkotni s státusintézményekké változtatnak, sőt közvetlen állami felügyelet ellenörzet alá is vettetnek. így a státusra szállván az új jogokkal az új kötelmek is, annak céljai, hatásköre s teendői mindinkább nagyobbodnak; ami egyébiránt legkevesebbé sem csodálandó, miután mennél nagyobb és sürgetőbb valamelly politikai szükséglet, mennél nagyobb a növekedő népesség számereje, mennél magasb a művelődési s értelmiségi polcz, már magánál a munkamegosztás nagy természetttörvényénél fogva is, elégtelennek mutatkozván a házatya, a czéhelnök, a kerületi főnök

hatköre és ereje: egy különös, ez ügyekkel foglalkodó, felsőbb folyamú hatóság és műszerv válik szükségessé, a mely a szétágazó irányokat törekvéseket érdekeket egybeolvassza s kiegyenlítse; az elszigetelt részeket és alkatelemeket szilárdabb kötelékekkel összefűzze; a különégeket eltéréseket egyenlenségeket megszüntesse; szóval az eddig egymástól távolálló központot nem ismerő részekből, egy szorosan összekapcsolt egységes egészet alkosson. Ehhez járul még a kormánynak, mint a nép legerősbik elemének azon természetes kívánalma is, hatalmát mindég tovább és kiebb terjeszteni; kívánalom, mely legtöbbször ra aga a nép által is fog helyeseltetni; mert szemközti az államközületet folytonosan fenyegető veszélyekkel, idegen népeknek versenyre felhívó magatartásával, s a közczélok folytonosan szaporodó igényleteivel: mindenki belátja az egységnek, az erőösszpontosításnak, a központi vezényletnek nélkülözhetetlenségét és előnyösségét. – így lép tehát a középkori helyhatóság, önkormányzat, testületi s municipalis hatalom helyébe: a közhatóság, az államkormányzat, a Centralisátió; az az ollyszerű központosítása az állami ügyek igazgatásának, mely mindenre s minden irányban kiterjeszkedik, a népélet összes mozgalmát s nyilvánulásait a legfőbb központi vezényletnek s igazgatásnak veti alája, s azelőtt már csak azért sem volt életbeléptethető, mert a kiviteléhez szükséglett munkamegosztás, önálló hivatalnoki személyzet, nagy közjövedelem, kormányférfiúi tapintat stb. hiányzott; a naturalgazdaság, a közlekedési eszközök végképeni hiánya, az érintkezés ezernyi akadályai stb. pedig a státusügyek helyhezkötését, lokalizálását elkerülhetlenné tették.

E történelmi fejlemenetét az államkormányzati rendszernek az ókorban, a törzsek korszakától fel egész a legridegebb római világbirodalmi centralisátióig épúgy mint a középkorban, az első államalakulási időszakától egész a modern absolutistikus státusrendszer inegalapulásiáig tapasztaljuk. – A centralisátió újkori kifejlődésének tetőpontját jelsül a 18. és 19. században szemléljük, a hol valamennyi culturálladalomban érvényre emelkedett, s egyszersmind az alkotmányos képviselöti státusrendszer alapján, a szabadság és önkormányzat elvével kibékülés terére kezd állítatni. – A tulajdonképeni kiindulási pont az újkori centralisátióra nézve a 15-16. század, midön a római jogelvek föléledése, a nemzeti nagy álladalmak consolidátiója, a hivatalnoki osztály kifejlése, meg a pénzgazdászat s adórendszer meghonosulása által az absolutistikus irányú fejedelmek a középkori formákat és intézményeket lerontották, a lazul összefüggő államrészeket egy egységes egészbe olvasztották, s az aristokratiko-rendi alkotmány helyébe az újszerű bureaucratikomonarchiai alkotmányt hozták. E korszakban a centralisátió igen sok félszeg és káros eredményeket szült, a mennyiben az egyéni a helyhatósági és az önkormányzati szabadságot módfelett megszorítá, s mint említök,

a legridegebb mechanizmus és formalizmus meghonosulására vezetett. De másfelől azt sem szabad elfelednünk, hogy ép ezen egységes öszpontosított rendszere a modern államadminisztrációnak, egyszersmind lényeges közege és tényezője is volt az összes újkori államalakulásnak, s hogy csak

evvel vettethetők meg azon alapzat, a mellyen az elágazó s ezerváltozatos-ságú érdekek erői és törekvések egységes öszhangzó egybefoglalása s közös vezénylete lehetségessé vált³⁾, az álladalom pedig valóban nagy világheladványok, culturai közgazdászati és politikai vállalatok kivitelére elégséges erői és eszközök birtokába jutott. E mellett köztudomású dolog az is, hogy nem mindenütt fejlődött a centralisáció egyformán ki; hanem, hogy például Angliában aránylaglegsükeresben, Frankhonban pedig (mellyről azt mondja Gneist: „hogy az egész státus csak egy tiszta közigazgatási rend”) a legridegebb formában emelkedett érvényre; a mennyiben amott a helyhatósági, a testületi, az önkormányzati elemmel szerencsés egyensúlyba helyezte magát, emitt ellenben egy 14. Lajos, egy Napoleon és a socialistikus eszmemozgalom befolyása alatt, az állammindenhatóság és a státusönkény legszomorítóbb alakbani megvalósulását idézte elő. - A státus és a népfejlődés valódi virágkorát pedig mint Roscher is megjegyzi, akkor érte el, hogyha az említett jogi személyek, testületek, rendek stb. ugyan meghajoltak a státus előtt, de egyébként még életerősen és életképesen fennállanak. Ez pedig egyedül az alkotmányos képviseleti egyeduralomban történhetik meg igazán, a hol minden politikai és társadalmi elem, az aristokratikus és a demokratikus, a mozgalmi és a conservatív, a szabadsági és a rendi, az egységi és a változatos-sági; teljesen és öszhangzó módon egymással szövetkezhetik és közvetíthetők. - Es itt találja is most már tüzetes megoldatását illetőleg valódi értelmét azon a „bevezetésben” kifejtett elv az államhatalom feladata és tevékenységkört illetőleg⁴⁾, a hol az mondatott: „hogy mennél sokoldalúbbá leszen a státushatalom működése, annál kevésbbé közvetlen és egyenes is szokott az lenni” vagyis, habár az álladalom befolyása és hatásköre a magasb fejlempolczokon szükségkép nagyobbá is lészen, a mennyiben a népélet minden nyilvánulataira, a szellemire épúgy mint az anyagira, a társadalmira épúgy mint a közgazdaságira stb. kiterjeszkedik: e nagy obbodás mindenkor csak relatív s nem absolut, az az olyan, melly a szabadság s az önkormányzatot nemcsak lenem rontja vagy lehetleníti, hanem ép ellenkezőleg biztosítja és megkönnyebbíti³⁾.

¹⁾ Lásd alantabb.

²⁾ V. ö. erre vonatk. Roscher remek értekezését: „Die Staatsgewalt im Kampfe mit den kleinen juristischen Personen” (Büla. Jahrbücher. 1843-ki évfolyamában), továbbá ugyanazon írótól: System der Volkswirthschaft. II. köt. 1-14. lap. és Rössler: Staatslehre. I. 283-431.

³⁾ A centralisációnak egyik természetes folyománya volt az, hogy az álladalom pusztá

jobbiztosító intézmény lenni megszűnt, s gondoskodását a népélet egyéb szükségeire és köreire, az iparra és tudományra, az erkölcsre és társadalmi viszonyokra, a forgalomra és művészetekre stb. is kiterjesztvén: a státust igazi kultúráállammá máj átalakulásában lényegesen támogatta.

³⁾ V. ö. a jelen munka 15. lapját.

⁵⁾ Hogy a túlzó centralisátio a hisztériában kiválólag a román-gall népek, az önkormányzati elv pedig a germánoknál találta, említi G. erwinus is: Einleitung stb. 103. 1. e műnek még 22. 25. 39. 42. 109. 110. 127. lapját.

55. §.

A központosítás és az önkormányzat a közigazgatási szerkezetben különösen ¹⁾.

I. Természetes kapcsolatban az államhatalom és a kormányzati szerkezet felől ép most mondottakkal a politikai elmélet és praxis azon (ép korunkban megint hevesen vitatott) nagy jelentőségű kérdése merül fel: vajjon célszerűbb-e az államigazgatási rendszert a központosítás az az centralisátio²⁾, vagy pedig az önkormányzati az az helyhatósági és decentralisatioi elvre alapítani. – Az ügynevezett politikai központosítás többféle érelemben szokott vétetni ³⁾. E helyütt a státus-életnek és igazgatásnak öszpontosítását az államkormányban és a hatóságokban jelenti; a melly tekintetben, ellentétben az ügynevezett municipális és önkormányzati igazgatási rendszerrel, olly közigazgatási szerkezetet értünk alatta, a hol valamely ország vagy állam központi kormányhatósága még a kerület és községi ügyek igazgatására is kiterjeszkedik; az igazgatási összes tevékenység egyedül az állam hi va ta lókba n van öszpontosulva; az egész ország lényegileg egyforma minden tekintetben a központi kormánytól függő hatósági műszervek által igazgattatik; maga a nép pedig a közügyek igazgatásában! részvételtől többékevesbbé kizárva, önkormányzati szabadságában, akadályozva jelentkezik ⁴⁾.

Ha figyelemmel vizsgáljuk az államfejlődés világtörténeti ügyfolyamát s azon rendszereket, a mellyek segélyével az ó- és újkori státusokban a tulajdonképeni állami igazgatás különböző népeknél s különböző országokban foganatba vétetett, egyáltalában két, egymástól lényegesen eltérő vezérelvvel találkozunk. Az egyik rendszernek alapeszméje jelesül az, hogy minden nyilvánügyek a státusban annyira a mennyire csak lehet felülről, a kormányhatalommal felruházott központi főhatóságok által intéztessenek el és igazgattassanak. A másik rendszernek ellenben vezérelve az, hogy a központi kormány tevékenysége és hatásköre lehető csekély terjedelemre szoríttassék, s a közdolgok elintézése és igazgatása alulról, a nép közvetlen befolyása alatt és a helyhatósági műszervek és orgánumok által történjék. – Az első rendszernek jelszava a francia: „tout pour le peuple, et non par le peuple” (az az mindent a nép számára és javára, de nem a nép által) a másiké pedig az angol- s amerikai közmondás:

„nem a népért hanem a nép által.” Amaz a Centralisáció emez pedig a Selfgovernment rendszerének nevezetvén⁵⁾.

II. A központosítás és önkormányzatra vonatkozó kérdés sükeres megoldásához megkívántatik az, hogy előbb e rendszerek mindegyikének természetét tulajdonságait és hatását megismerjük, annak fény- és árnyoldalairól alapos érveken nyugvó ítéletet képezzünk. Lássuk tehát előbb a központosítást⁶⁾. – A centralisáció vagy központosítás az állami életnek, s kivált az újkori státusalakulásnak főfő rugója és föltétele; a mi már onnan is kitetszik, hogy azon időkorben, midőn még foganatba nem vétetett egyáltalában igazi államélettel, politikai műveltség, haladás, erő- és érdekegység, a históriában nem találkozunk. Mint mindenütt és mindenben, úgy a státusban is csak az egységen, az egésznek mindenüvé terjedő hatalmán kihatásán és figyelmén alapszik minden nagy és maradandó alkotvány. Csak az az ember és polgár igazán szabad és önálló, csak az bír céljai elérhetése tekintetében minden megkívántató biztosítókkal, a ki az egészben és a kiben viszont az egész él; míg az utóbbítóli elválás és elszakadás csak a gyöngeséget, az elszigeteltséget, a meghasonlást idézi elő. – Egyedül a (célyszerűen foganatosított) központosítás képes, mint legnagyobb hazánkfia Széchényi oly sokszor említé, a valódi országos és nemzeti érdekeknek, a szétágazó felekezetes helyi érdekek felett érvényt és nyomatékot szerezni; az igazgatási gépezetbe a szükséges egységet összefüggést és harmóniát hozni; a státus fensőbb céljait és igényleteit a részek egyoldalú félszeg követeléseit és céljai ellenében biztosítani; a magasb állam- s világpolitikai szempontot is szükkörű falutoronyféle nézletmód ellenében érvényesíteni, uralomra emelni. – Csak egy erős központi kormány s államegység adhatja meg a közületnek a szükséges szilárdságot, erőteltet, hatalmat és tekintélyt, valamint azon erőközegeket és eszközöket, a melyek kivált korunkban az oly óriási államfeladatok megoldására okvetlenül szükségesek, s a melyek nélkül a státus öröké csak egy ingatag alapokon nyugvó tehetlen és jelentőség nélküli emberegyesület marad. – Ép így alig vonható kétségbe az, hogy mint bármely társulat úgy az álladalom is csak a benne működő akaratok és erők egysége által tartható és állható fenn⁷⁾; aminek természetes folyománya, hogy megfelelő s tökélyetes államszerkezetetörvényhozási kormányzási képviseleti egység, és így törvényhozási kormányzati és képviseleti központosítás⁸⁾ nélkül (mint Eötvös is megjegyzi), gondolni sem lehet. – Központosított állam továbbá mindég jobban könnyebben és hatályosabban torolhatja vissza minden kül megtámadást vagy erőszakoskodást; sokkal nagyobb erőt képes kifejteni; sokkal hathatósbban a szellemi ipari s közgazdasági érdekeket ápolni, és a közművelődést elősegíteni, mint egy oly állam, mely részekre szakadva s egységes létre nem emelkedve, a megkívántató anyagi és erkölcsi erők felett nem rendel-

kezhetik. – A központosítási rendszer sokkal inkább felel meg az újkori egyenlőségi iránynak meg képviselői alkotmányos álladalom igényletei és feladatainak, a mennyiben csak ezen az elven építhető fel az igazi polgárs népszabadság hajléka; csak ennek alapján vihető keresztül az újkor követelte reformok a státusszerkezetben; csak ez az egyetlen út és mód, a mellyen a népek nyilvánügyei valódi közjellemtű politikai ügyekké válhatnak, ellentétben a középkori állam szellemével, melly a legfőbb állami dolgokat és érdekeket csak mindenkor a privatjog és magánérdek színében és jellemében tünteté föl. – A mi különösen a kormányzati s államigazgatási centralisációt illeti ⁹⁾, ez által az államvezénylet a szükséges egységet, összhangot s egyformaságot éri el; az igazgatási gépezet sokkal egyszerűbb, rendesebb, hatályosabb módon szerveztethetik; a különböző részek közötti egyensúly összhang és viszonylat pedig szinte biztosabban valósítható meg, mint ott a hol az egyes tagok mértékfeletti önállóságnak örvendenek, s az egészszhezvi viszonyuk tekintetében meghatározott s szorosán követendő szabályoknak alája vetve nincsenek. – Kormányzati központosítás nélkül, vagy olly államrendszernél, a hol a helyhatóságok s alsóbbrendű igazgatási műszervek a központi kormánytól függetlenek s kényük kedvök szerint járnak el: valódi alkotmányos s felelős kormány (parlamentari államrendszer) megnem állhat, a mennyiben a központi kormánynak intézkedései és rendelményei a helyhatóságok s vidéki műszervek által végre nem hajtathatók, s így nemcsak az egésznek harmóniája zavartatná meg, hanem maga a felelősség elve is egyenesen illuzoriussá válnék. – Kormányzati központosítás hiányában, melly mint Gneist mondja: „a felsőbb anarchiát szüli,” az álladalom igazi egységge és egészszé soha sem válhatik; csak egy lazul összefüggő megye- vagy kerületfödörátió marad; s így azon felsőbb nemzeti öntudalom közszellem honszeretet erő- és érdekkapcsolat sem jöhet létre, illetőleg érvényre, a melly minden valódi jog- és kulturállamnak nélkülözhetetlen föltétele, ismérve és szüleménye. – Az önkormányzati rendszernek is megvannak számos igen nagy és jelentékeny hiányai. Milly könnyen ragadhatja ugyanis mjpgához a szűkkeblű vidéki pártszellem és pártérdek az általános közszellem s közérdek feletti uralmat! Milly nagy mértékben nehezítetik meg az önkormányzati elv túlzott módoni fogantatavétele által, a legüdvösb kormányi célzatoknak kivitele és megvalósítása! Mennyi akadályokat gördíthet e rendszer elébe általános, közérdekű intézmények, rendszabályok meghonosítása, életbeléptetésének!? Köztudomású dolog az, hogy a vidék nem ritkán nyakas csökönősséggel ragaszkodik elavult rég érvényvesztett institutiók, szabadalmak, kiváltságokhoz ¹⁰⁾; hogy a „divide et imperes”, meg a „what is every bodyes business is nobodys” (a mi midenkinek a dolga, az ép senkié) kiválólag a túlzott selfgovernment rendszerére alkalmazható; hogy a provinciális szabadság kormányzati központosítás nélkül

igen könnyen fajulhat provinciális szabadossága, fejtelenségé és engedetlenségé; s hogy egyszóval milly vészes eredményeket kell egy olly rendszernek illetőleg állapotnak szülnie, a hol a státus egységes politikai teste az elerőtlenítő atomismus befolyása alatt számtalan darabok és részletekre szaggatik, organikai egysége lerontatik; a visszavonás, a pártfelekezetestesség és szakadárságnak könnyelműen út és tér nyitattik!

III. A központosítás eddig felhozott előnyei és fényoldalai azonban csak ott és akkor tapasztalhatók, ha az túl nem hajtatik; államkormányi gyámkodás, mindenbe-elegyedéssé nem fajul; s a közszabadság s önkormányzat azon igényleteivel össze nem ütközőleg vétetik fogaratba, a melly igényletek kielégítése az igazi jog- s kulturállam lényeges föltételeit képezik ¹¹⁾. – Szükség e szerint egy pillantást vetnünk azon árnyoldalakra és hátrányokra is, a mellyek a centralisációval karöltve szoknak járni, vagy legalább a mértékfeletti központosítás eredményei lenni. És ugyan ¹²⁾. A központosítás által az államnak ereje és szilárdsága könnyen veszélyeztethetik, a mennyiben tudniillik a szerfeletti központi szükségletek miatt a polgárok és az egyes részek ereje igen nagy mérvben vétetik igénybe; ez pedig csak az egésznek gyengülését és elerőtlenedését fogja maga után vonni ¹³⁾. – Az államhatalom a központosítás rendszerénél majdnem mindenhatóság és mindentudósággal felruházottnak tekintetik, holott annak kezelői szinte csak gyenge emberi teremtmények, kik a reájuk ruházott módfeletti hatalommal vissza is élhetnek, az által el is kábíttathatnak s tévútra tántoríthatnak. – Ekként a centralisáció valódi tőszomszédja szokott lenni az absolutismusnak és kény uraló m na k, a mennyiben általa az egyéni szabadság, a helyhatósági szabad mozgalom megakadályoztatik; a dynastikus és udvari magányérdekeknek sokszor az igazi köz- és nemzetérdekek felett túlsúly szereztetik; a kor mányi gyámkodás és beelegyedésnek határtalan tér nyitattik, főleg pedig a gépies igazgatást, a szolgálai alázkodást az üres formszerűséget és a lelketlen szellemölő hivatali eljárást nemző bureaucratismus és irodauralkodásnak alapja megvetetik. – A centralisáció rendszere, melly mindenkor csak az egészet és a központot tartja szem előtt (mond Odillon-Barrot is) könnyen szolgáltalt alkalmat arra, hogy az elhanyagolt s eléggé figyelembe nem vett tagok vagy részek, az egésznek kárára is, elgyengülnek; az egészszeli kapcsolatból és viszonylatból elvonatnak; és így mivel az egésznek csak terheit és nyomását érzik, igen könnyen idegenség, sőt elszakadásra ingereltetnek. – A kormányzati s közigazgatási központosításnak hatását különösen illetőleg, ez annyiban is fog baleredményekre vezethetni, a mennyiben minden felelősséget kizárólag az államkormányra hárít; a mennyiben minden hiba, minden tévely, minden fenakadás százszorosán boszulja meg magát; a mennyiben a központon történt balfogás és elfogadott hamis irány az egész a

legnagyobb zavarba és chaosba sülyesztheti, s a megvesztegetés a corruptió is általa tetemes mérvben előmozdítatik és megkönnyebbitetik¹⁴). - Az administratív centralisáció a legjobb államintézményeket meghamisítja, s az államot egy óriási géppé torzítja, mely felülről egy bizonyos mozgató erő vagy kéz által működésbe helyeztetik, de a mely működés közepette a tagokat és részeket általános lankadás és halálzsibbadás fogja el, úgy, hogy még azon functiókra is képtelenné válnak, a melyeket ép a gépezet mensele érdekében teljesítniök kellene. - A túlhajtott centralisáció volt Odillon-Barrot helyes megjegyzése szerint egyik leghatalmasb tényezője a szakadatlanul egymásra következő (francia) forradalmaknak és államrázkódásoknak; nemzője a legfelszegebb státuspantheistikus és socialistikai utópiáknak; eszménye az állambölcselet azon rendszereinek, a melyekben az egyének, a község, a testület, az associatio stb. az elvontan szemlélt egésznek valódi martalékkép tekintetik, s jelentesteiön, önállóságra és szabadságra méltatlan, gépkerek vagy bábnak nyilvánítatik. - De mindezekon kívül tagadhatlan árnyoldala a közigazgatási centralisációnak az is, hogy a központi igazgatás roppant terjedelmű feladatait teljesen soha meg nem oldhatja; hogy egy nagy része a kozdolgok és ügyeknek, a melyek a központtól jelesül távolabb esnek, elintézetlenek maradnak. - Egy módfelett centralisált állam azon mérvben a melyben néha rendküli erőt s hatalmat képes kifejteni, eshetik egyszersmind egy csapással áldozatául egy nagy válságnak, a mint azt a romai birodalom történetétől fogva egész az újkori francia és orosz állam történetéig tapasztaljuk¹³)-¹⁶).

Kitetszik mindezekből, hogy a Centralisáció rendszere egyedül és kizárólag az államszerkezetben uralkodó nem lehet, hanem egy másik, hasonlóságú és nyomatékú rendszer által egyensúlyozandó. Es ez az Önkormányzati rendszer. -- Lássuk tehát ennek jellemét jelentőségét, ismérveit és hatását országászati tekintetben. Mindenekelőtt bizonyos ugyanis az, hogy valamint az egyéneket s egyes polgárokat, úgy a különböző részeket és alatköröket is, szükségkép és természetsszerűleg illeti a szabad önálló tevékenység hatköre, mely nélkül azok lényök teljes kifejlesztése és érvényesítésére nem juthatnak. A jólrendezett önkormányzat mint Lieber mondja eleven organikai tagolatú practikus szabadság, s mint ilyen ellentétele a tagolat nélküli sokuralomnak; negatívója a kényhatalomnak; ellenszere a zsarnokságnak; s gátja a gépies és bureaucraticus központosításnak. - Az önkormányzat továbbá, a mely a polgárokat önügyeik, vidéki érdekeik, s helyhatósági közdolgaik elintézésére, illetőleg szemelőtt tartására feljogosítja, mint Széchényi is többhelyütt megjegyzi, a munic ipális autonómia fő föltétele és biztosítéka, a mennyiben egyfelől a municipalis közügyek igazgatását független s önálló polgárok kezeibe adja; a nagy köz-hivatalnoksereget feleslegessé teszi¹⁷); az állami közhivatalokat pedig egy a polgárok kebléből szabadon választott polgár-

választmány közreműködése, tanácsa, javaslatai stb. által támogatja, illetőleg korlátozza. – Jól jegyzi meg Brater, hogy azon státus, mely az autonómiát s önkormányzatot kizárja, vagy tetszéltre utalja, önmagát fosztja meg a legjobb erőktől; s határain túl terjesztve feladatai körét, ép e feladatok megoldására teszi magát képtelenné: míg az igazi erőt és képességet csak az által szerezheti meg, ha részeit és alkatelemeit a közügyekkel foglalkozásra feljogosítja, s így értelmiséget érdekeltséget és vonzalmat költ bennök a státus fensőbb feladatai és érdekei iránt is. Csak az ildomosán foganatosított önkormányzat rendszere, mely lehető legtöbbet ruház fel a politikai ügyekbeni részvételre, képes igazán legyőzni az önzés a kizárólagosság szellemét; kifejleszteni erős felvilágosult közvéleményt; érlelni a honszeretet és áldozatkészséget; meg azon érzületet és ügyességet a közügy szolgálata tekintetében, mely csak a község, a testület, a megye, az asszociáció ügyviselete meg a diszhivatalbani részvétel és forgalódás által fejlesztetik ki, illetőleg szerzetetik meg¹⁸⁾. – De még nagyobb mérvben szükséges és nélkülözhetetlen az önkormányzat az újkor alkotmányos államban, mely a népet képviselőiben, a nemzeti törvényhozás és kormányzatbani részvételre felhija; sa mely még félszeg s káros hatályú intézvénynyé is válhatik, ha a nemzetképviselők nem kerülnek ki némileges politikai képzettséggel s gyakorlati tapintattal bíró körökből. Jól mondja egy kitűnő francia státusgazda, „hogy mennél inkább válik az ember a modern munkamegosztás nyomán a társadalom csak egy parányi kerekévé, annál szükségesebb, hogy a nagy emberiségi s polgárközületi ügyekben részt vegyen, s tevékeny rugóként működjék!” Autonómia és önkormányzat a constitutionalis rendszer megalapításához okvetlenül szükséges, épúgy mint másfelől ép az alkotmányos államszerkezet az, a mely a kisebb körök nyilvános életére ébresztőleg és előmozdítólag visszahat, s a részeket az egészhez viszonyhit szakadatlan figyelemmel tartására ösztönzi és utalja. – A czélszerűen életbeléptetett önkormányzat továbbá iskolája és eleven tűzhelye a politikai s gyakorlati képzettséggel bíró hivatalnokoknak¹⁹⁾, épúgy mint a közügyek elintézésébe befolyó minden műszervek jellemőállósága, honszeretete, közérületének. – Ott a hol a Selgovernment kifejlett s érvényre emelkedett, ott a kormány felelőssége feladata és teendőinek köre lényegileg egyszerűbb, a mennyire figyelmét kiválólag csak a fensőbb s általánosabb rendezés és közvetítés, jelesül pedig csak az igazán országos és nemzeti közügyekre leendő kényszerülve fordítani; a mi által egyfelől céljainak elérése biztosabb és könnyebb, másfelől meg a veszedelem, hogy burocratai gépezetté és mindenbe elegendő gyámkodássá vagy ép önkényuralommá is válhatnék, tetemesen kisebb lesz. – Szilárd alapokon nyugvó községi élet, mond Eötvös és Guizot, az egyedüli eszköz, mely az egyén elszigetelt állását a roppant államhatalom irányá-

ban megszünteti; a mely által a democratia fenyegető árja csöndesen eloszlik; mellyben minden ambitió, minden tevékenységi buzgalom tért és mezőt talál; s a mely democrata álladalmakban a státushatalom táraadásai és netáni visszaélései ellen az egyéni szabadságot legbiztosabban megvédi és megóttalmazza ²⁰⁾. – Csak a jól szervezett önkormányzat szokja a polgárokkban megérlelni és megszilárdítani a szigorú törvényhezi ragaszkodást, a kormányhatalom irántti szükséges tiszteletet; a kölcsönös becsülést s méltányérzületet ²¹⁾, mellyek nélkül szerencsés és állandó társadalomrend haladás és virágzás nem is gondolható. – Az önkormányzat s helyhatósági rendszer tagadhatlan előnye végre az, hogy ha a főkeretek az államgépezetben pillanatra mégis akadnak, a nagy országos funkciókörök rendes működése mégis zavartatik, a fennakadás általánosulását s közelterjedését megakadályozza; a helyi körülmények érdekek szükségletek tüzetes figyelembevételét illetőleg kielégítését lehetségessé teszi; a nagy fővárosok aránytalan növekedését és felfűvódását, melly olly nyomasztó hatású az ország egyéb részei meg vidékeire, gátolja; és az egészben, s annak minden körei részei és tagjaiban, eleven, termékenyítő és jótékony mozgást, sürgelmet és súrlódást idéz elő ²²⁾. – Valamint tehát a helyesen felfogott s foganatosított központosítás nem ugyanaz állammindenhatóság, bureaucratia, meg absolutismussal, valamint csak a jól rendezett centralisatio képes a társadalmat az igazi szabadság élvezetébe helyezni, s az olly veszélyes elszigettség megszakadás fejtelenség s összhangzástalanságból. kiragadni: épűgy el kell ismerni azt, hogy a helyesen szervezett decentralisatio és önkormányzat korántsem azonos a radikalismus az államgyöngeség vagy anarchiaval. Csak ez azon intézmény ugyanis, a mely a státus hatalmát összetarja az által, hogy idegen életkörökbe való behatolástól visszatartóztatja; s kitűnő erőket és tényezőket, mellyek ugyan az államhoz fordulni de benne elenyészni nem akarnak, vele kapcsolatba hoz; – ez azon intézmény, a mely a státus nagy életkörében és organismusában minden résznek minden tagnak egyéni érvényét és jelentőségét méltányolja, biztosítja; – minden hivatalnak az illő hatáskört, minden valódi képességnek és tehetségnek a szükséges önérvényesítési mozgásszabadságot megadja. Csak ennek a rendszernek alapján leli fel minden egyes rész a lehetőséget az egészben valóban élhetni; az állam pedig azon erőt és hatalmat, melly csak a részek egészséges kifejlődésének folyamánya, s a mely nélkül rendeltetésének elérésére eljutni képes alig volna!

¹⁾ V. ö. e jelentékeny feladványra nézve Cormenin: La Centralisation. (1842.) Toqueville: Démocratie. Odillon-Barrot: De la Centralisation et de ses effets. (1861.) Dupontwhite: La Centralisation. (1860.) Gróf Széchényi, Desewffy Emil és Aurél munkáit. Dollfuss: Liberté et Centralisation. (1860.) Florentlefèvre: Delà Centralisation. (1849.) Gneist: Englisches Verfassungs- und Verwaltungsrecht. II. köt.

829-963. B. E ö t v ö s: Reform; s Uralkodó Eszmék. II. 196-337. Csengeri: Státus-férfiak és Szónokok. 515-561. Gervinus: Einleitung stb. többh. Toulmin-Smith: Local-Selfgovernmentand Centralisation. (1851.) Schäffle: Deutsche Vierteljahrsschrift. 1857. Lieber: On civil Liberty, többhelyütt. Welcker-Rotteck: Staatslexikon. 3. kiad. III. köt. 427-481. I. Deutsche Vierteljahrsschrift. 1853. III. f. Laboulaye: a Revue nationale et étrangère. 1860-ki foly. Novemberi füzeteiben. Bluntschli: Staatswörterbuch. II. köt. 397-412. Dictionnaire de l'Administration. Art.: Centralisation. S t u a r t M i l l: (MLiberty. Chap. IV. és I. és V a c h e r o t: La Démocratie, pag. 22-221. s. k. 260. s. k.

²⁾ Egy francia tudós a központosítást így definiálja: „la concentration, dans les mains d'un gouvernement unique et central, de toutes les attributions de la puissance publique.” O d i l o n b a r r o t (id. m. 10. l.) pedig egyenesen a szerint a mint a kormány központosított vagy nem, különbözteti meg az államformákat.

³⁾ Tág értelemben véve a centralisatio az államhatalom minden ágai és funkcióköreinek egy központbani egyesítését, s onnan kiinduló fogatosítását jelenti. Legszorosab értelemben ellenben a hivatali ügy visélet s rendtartás központi egységét értjük alatta, a midőn azután az úgynevezett réal- és provinciai kormányrendszer (alantabb fejtegetendő) kérdésével függ szorosán össze. -- Az előbb érintett tágértelembeni centralisatio az előbbi §-ban már lényegében megismertetek; kiterjed nemcsak az igazgatásra, hanem a törvényhozás, a jogszolgáltatás, az összes államrendezés és szervezésre is; a miert némely újabbaktól így értelmeztetik: „a nyilvános társadaloméletnek a státusbani összpontosítása.” – Hogy minket kiválólag a közigazgatási centralisatio érdekeli e helyütt, nem szükség tüzetesen kiemelnünk.

⁴⁾ El nem kerülhető a következőkben egyébiránt, hogy e fontos kérdés egyéb oldalai is figyelembe ne vétessenek, a melyek tudni illik a tág értelembeni központosítás eszméjéből folyományoznak.

⁵⁾ Jól jegyzi meg e tekintetben a jeles francia tudós B é e h a r d: „Deux Systèmes sont en présence: l'un procède par voie d'analyse, du sommet à la base, et ne voyant dant la société que la force gouvernementale, fait dériver du pouvoir central tous les pouvoirs subordonnés. L'autre procède par voie de synthèse, de la base au sommet etc.” (Administration intérieure de la France. 1851. I. köt. 6. lap.)

⁶⁾ Ennek legnagyobb s legmelegebb szószollói a francziák, s ezek közt különösen C o r m e n i n, meg napjainkban D u p o n t w h i t e a ki „De la Centralisation” cz. m. azt mondja: hogy a szabadság csak egy a közvélemény (!?) szerint uralkodó autocrate által valósíthatik meg. (!) – Némethonban legújabban R ö s s l e r: Staatslehre. I. többhelyütt. –

⁷⁾ V. ö. S z é c h é n y i: Világ. 98. 99. 474. 370. 106. Kelet Népe. 70. I. E ö t v ö s: uralkodó Eszmék. II. 133. 197. 282.

⁸⁾ Hozzátehetjük: katonai, kormányháztartási, jogszolgáltatási stb. központosítás nélkül. V. ö. Csengeri remek ecsetlését Szalay politikai irányelvei tekintetében, id. hely. 538. s. k. lapon.

⁹⁾ V. ö. G n e i s t: Engl. Verw. II. 857. Mi e helyütt kormányi s igazgatási központosítást még azon egy értelemben vesszük; – alantabb azonban a két fogalom közötti különbségre fogunk figyelmeztetni.

¹⁰⁾ Elismeri ezt maga L i e b e r i s: On civil Liberty. 295. s. k. lap. – Proudhon: Anarchiái elmélete és ismeretes elve a kormányozhatlan társadalomról itt közel járna a megvalósuláshoz. (I. Confessions d'un révolutionnaire, pag. 23.)

¹¹⁾ A túlvitt centralisatio legkitűnőbb ellenesei sorában E ö t v ö s, Lieber, Brater,

Dahlmann, Toqueville, Odillonbarrot, Rotteck és Broughammal találkozunk.

¹²⁾ Maga Cormenin is (Introductiójában „Droit Administratif” cz. munkájához) azt mondja: „hogy a túlhajtott központosítás veszedelmes lehet az egyéni szabadság, a helyi érdekek és a kormányra magára nézve is, a miért is így szollal fel: „Usons de notre principe; mais n'en abusons pas. Centralisons les grandes affaires, décentralisons les petites.” Ep így nyilatkozik Guizot is (Démocratie en France. Chap. VI.), „La centralisation administrative a rendu des immenses services; nous garderons beaucoup de ses formes, de ses règles etc., mais le temps de sa souveraineté est passé; elle ne suffit plus aujourd'hui aux besoins dominants!” I. még Guizot: Hist, de la Civilisât, en France. Lécon 49. es Hist, de mon temps, emlékiratai II. részét; – meg B é c h a r d: Administration de la France. I. 18-19.

¹³⁾ Azt mondá Royer-Collard: „Plus le pouvoir central sera restreint dans ses attributions naturelles, plus il sera fort et respecté.”

¹⁴⁾ Lásd Od-Barrot: De la Centralisation. 127. es 153-169. meg B é char d n ál: id. mű v. I. 34-35. lap.

¹⁵⁾ Az ókori ró mai birodalom merev centralisationalis rendszere, mellyet már Plinius Trajanhoz írt leveleiben is olly sötét színekben festett (X. 34. s k. 75. s k. 99. s k.) ép olly ismeretes mint az újkori Franciaországé, melly XI. Lajostól, XIV. Lajostól, a forradalom, Napoleon, meg a jelenlegi uralkodótól a legszélsőbb végletekig kifejlesztett. I. még Odillonbarrot: id. m. 25. l. és Toqueville: L'ancien régime et la révolution. Avantpropos.

¹⁶⁾ L. egyéb érveket a túlhajtott központosítás ellen még E ö t v ö s n é l : II. 210. s k. 260. s k. lapokon, meg Liebernél: On civil Liberty. 207-323. lapon. Igen szellemdúsán fejti ki R ö s c h e r e tekintetben a helyes önkormányzat elvét midőn azt mondja: „wo alle Einzelnen bloss durch das weite und rücksichtslose Band des Staates zusammengehalten werden, wo man gewohnt ist bei jeder Gefahr oder Unbequemlichkeit, welche den Einzelnen nicht bemeistern kann, sofort nach Staatshilfe zu jammern: da wird sich das Volk weder im Innern vor Tyranny und bei zeitweiliger Stockung der Staatsmaschine vor Anarchie schützen, noch gegen einen wirklich mächtigen Feind auf die Dauer vertheidigen!” és Stuart Mill midőn így nyilatkozik: „a kormánybeavatkozás ott mondható károsnak, ahol a helyett, hogy az egyesek erejének kifejtését és erélyét támogatná, azokat félretolja s maga vesz mindent a kezébe. Pedig egy státus, melly polgárait így megbénítja, hogy bennök annál engedékenyebb eszközöket bírasson, habár jótékony czélok kivételére is, az hamar veendő észre azt, hogy kicsiny emberekkel igazán nagy dolgok nem vitethetnek ki, s hogy bármennyire tokélyesbítette is gépelyét, az végre mégis csak haszonvehetetlenné válik.” (On Liberty cz. m. utolsó lapján.) V. ö. még W i d e n b r u g k : Der Feudalstaat etc. (1861.) 34-36. lap.

¹⁷⁾ Tüzetesen megmutatta ezt a szellemdús S c h ä f f l e illy cz. remek értekezésében: „Die Besoldungsfrage, ihr Charakter und ihre Lösung” a deutsche Vierteljahrsschrift 1857-ki folyamában.

¹⁸⁾ Lásd Od-Barrot: id. m. 134. l. Bluntschli: Staatswörterbuch. II. köt. 405-407. l.

¹⁹⁾ Azt mondja Brater: „Für den Bürger ist das Amt, das er als Ehrenpflicht ohne Entgelt übernimmt, eine Schule der politischen Tugend und der Selbstverläugnung; für den besoldeten Staatsdiener hingegen wird das Amt eine Nahrungsquelle und Mittel der Selbstbefriedigung!“. Csak hogy másfelől meg azt sem szabad elfelednünk, hogy a hiva-

talnok, ki e pályát kizáró életfeladataul választá, rendszeren sokkal nagyobb szakavatottság és képességgel van felruházva.

³⁰⁾ V. ö. Liebert: id. m. 214-216. és ugyanott Toqueville: L'ancien régime et la revolution, cz. művéből idézeteket (főleg a Préface-ból).

²⁶⁾ Melly mint Odilonbarrot (emi. művében) kifejti, a polgárok szakadatlan egymással érintkezéséből ered.

²⁷⁾ A municipális kormány s helyhatósági rendszert Széchenyi (Világ. 70.) a magyar állaualkotmány egyik bástyájának s biztosítékának nevezi különösen.

56. §.

Folytatás.

IV. Foglaljuk össze az eredményeket. – Kitetszik az imént elobcsajtottaktól, hogy sem azoknak a kik a központosítást sem azoknak a kik az önkormányzati rendszert elvetik, véleményét nem helyeselhetni és nem fogadhatni el. Es pedig azért, mivel minden egészséges és tökélyetes szerkezetű államban, az egyik elvnek épúgy mint a másikkal szükségkép és természetszerűleg érvényre kell emeltetnie, elismerésre kell jutnia. A központosítás ugyanis épúgy mint az önkormányzati rendszer csak túlzásaiban csak helytelen alkalmazásában leszen veszélyessé; míg egyébként igenis jótékony hatásu, sőt egymással igenis jól megférő s öszhangba hozható. A központosítás és a helyhatósági szabadság, az egység és a változatosság, a centralisáció és a selfgovernment utáni törekvés egyaránt jogos, igazolt és szükséges; mert öszhang a változatosságban, szabadság és egyéni érvény az egységben, kapcsolat a részek között, s eleven sürgelem a tagokban, – megannyi alapföltételei, és alaptörvényei minden életmozgalomnak és alkotmánynak, és így bizonyára az áthidalómnak is ¹⁾. A megoldandó feladat és a valódi szükség itt csak az, hogy e két elv, a lehető legteljesebb és legsükeeresb harmóniába és kapcsolatba helyeztessék; s az idők s körülmények, és agyakorlati viszonyok különfélelése szerint egymással kibékítessék és viszonyba hozattassék! – Korunk ez irányban is nagyszerű feladványok megoldására van hivatva. Egyfelől ugyanis tagadhatlan hivatásunk az, a létszeres öntevékenységre fölébredt polgári társadalmat a státushatalom absolut gyámsága és felesleges mindenbe avatkozó uralma alól fölmenteni; másfelől meg a fölszabadt társadalmat a helyes korlátai közé szorított államhatalommal organikus viszonyba helyezni, vagyis a közületi élet periphericus és centralis funkcióit egymással helyes arányba és egyensúlyba hozni. – A ki korunk világtörténelmi irányait, állami feladatait és társadalomszükségleteit ismeri, nem fog kétkedni a felett, hogy a központosítás elvének megtagadása többékevésbé magának az államnak megtagadása volna ²⁾, hogy nem az államtevékenység körének absolut megszorítása, hanem csak szabályozása rendszerezésére kell törekednünk, s hogy a milly nagy mértékben iparkodnak a helyi s egyéni érdekek és elemek a köz hatalom gyámkodó s túlzott be-

folyása alól menekülni, másfelől és bizonyos irányokban, ép egy erős s tekintélyes státushatalom mutatkozik föltétlenül szükségesnek, és nélkülözhetetlennek ³⁾. A mint egyfelől az egyéni s társasági sűrűgelem folytonosan szabadabbá és élénkebbé válik, épúgy, mint szükséges correlatumot, egy erős központi összetartó kapcsolatot kell annak ellensúlyozójakép felállítani; s nincs is kétség abban, hogy az egyénileg tevékeny és mozgékony népszellem – meg egy szilárd erélyes és hatályos centrálhatalom egymást igen jól kiegészíti, s mint sark és ellensark, kölcsönösen föltételezi ⁴⁾⁻⁵⁾.

A mi pedig tüzetesen az elvet illeti, a melly szerint a központosítás és az önkormányzati rendszer egymással kapcsolatba hozandó és közvetítendő, ez egyszerűen akkép állapítható meg: hogy különbség teendő mindenkor országos azaz valóban általános, közérdekű; és nem-országos vagyis helyi s egyéni, érdekek között; s hogy addig míg az utóbbiak tekintetében az önkormányzat, a helyhatóság, és a decentralizáció elvének, lehető legtágabb tért engedünk, addig amazokban, a központosítás és centralizáció rendszerét követjük; vagy mint Csengeri, Eötvös és Szalay magukat kifejezik „alkotmányos központosítás, melly nem azon központosítás azonban, a melly a helyhatósági jogokat elnyeli, s a hatósági életet megszüntetve, megkövesült burocratiát teremt. Hanem azt, melly bölcs törvényekkel kijelöli a kormány, a törvényhozás, a megyék és a község hatáskörének kölcsönös korlátait, s a törvényhatóságokat saját dolgaik intézésére szorítván, az országos érdekek vezetését magasabb körbe emeli” ⁶⁾. – Ez lényegileg ugyanazon tan., mellyet a nagyhírű francia állambölcselő To que vil le ⁷⁾ az adminisztratív és a kormányzati központosítás közt tett különböztetése nyomán kifejtett ⁸⁾ s mellynek szelleme és értelme oda terjed, hogy a poliúkaik egység a közigazgatási különzetességgel összhangba hozandó; hogy intézkedések és határozatok mellyek az egész államot illetik, a közép vagy alsó hatóságokra nem bizattathatnak; s hogy általános szabályként tekinthető az, hogy minden tevékenységnek azok körében adassék meg középpontja, a kik a süker irányában leginkább érdekelvők; s hogy a státuskormány s befolyás mindazon viszonyok és ügyek köréből kizárassék, mellyek nem álladalmiak, s a központi hatalomnak beavatkozását, közreműködését, ellenőrzését nem szükségesik ⁹⁾. – A helyesen felfogott és értelmezett központosítási elv alapján azután a státus hatásköre és feladástere tekintetében is mindenesetre czélszerűbb eredményekre, helyesb megismerésre jutunk a mennyiben azt mondhatjuk, hogy „az államhatalom mindarra tartozik kiterjeszkedni, és mindazt hatáskörébe vonni, a mi a nemzetben az egységeszme realizációjához okvetlenül megkívánatik, és a népeletösszeség egységes és szakadatlan tovább fejlesztésére szükséges.” Ép így be fogjuk látni fölszégességét sőt veszélyességét azon

némelly jelenkori népeknél uralkodó iránynak, mely szerint minden a státushatalomtól követeltetik, s magától a néptől kormányának mintegy mindentudói és mindenható szerep tulajdonítatik; – valamint ártalmas voltát azon centralisatióknak, a mely alkotmányilag és közigazgatásilag olly ügyeket is belevon a kormány intézkedési- és hatáskörébe, a mellyek az egységes nép életet nem érdeklík, s csak magán társulatok, egyének, testületek stb. ügyeit és érdekeit képezik. – Az a mindenbe beavatkozás és kormányi beleegyezés által, a mellynek tekintetében már az Öregebb Mirabeau azt monda, hogy a valódi alkotmányossági elv abban áll, hogy azon „fureur de gouverner, la plus funeste maladie des gouvernements modernes”tól minden áron óvakodjunk, a nép minden szabadságtól megfosztatik, a politikai népszabadság pyramisa a fejére állítatik, s daczára minden képviseletnek és alkotmánynak, az álladalom tulajdonképeni céljától végkép elűttetik. – Igen találóan fejt ki Levita midőn így szöll: „hogy a modern állam a középkor nagy vívmányát: az egyénnek jogosultságát, biztosítsa, szükséges hogy a testületnek, a résznek, a tagoknak saját életét s létezését ne semmisítse meg, sőt elismerje azoknak autonomikus alapokoni önkormányzati és önszervezési jogát. Ez újkori selfgovernmentben nyilatkozik talán legtökélyesebben azon ellentét, mely az ó és az újkori állam közt létezik. Nem szabad azonban e kisebb köröknek és részeknek egymástól elkülönülni, vagy a státusegész iránti alárendeltséget félreismerni. A testületnek például nem szabad úgymint a középkorban rideg czéhben megkövesülni; a városnak „nem szabad állammá válni akarni, a melly falai közé vonulva, a közhatalmat kigúnyolhatja; az egyes osztálynak nem szabad státusként föllépnie, s érdekeit és jogait a közérdekek és az egész jogai fölé helyezni; mert minden testületek, minden városok, minden osztályok és minden érdekek felett áll az állam, az általános, az összerdek! – A község körében és kebelén virágozzék ugyanis a testület, az ipari, kebelzet; de eleven kapcsolatban a község egyetemes életével és érdekeivel; a község fejlődjék ki önállóan erős egyéni élettevékenységben és érvényben; a kerület a megye vagy a tartomány találja fel a közjog organikai intézményeiben jogos kifejezését jogos szükségei és érdekei tekintetében; – de mindevvel még a státus organikus épülete még készen és bevégezve nincsen, mert város és testület, község és megye, kerület és tartomány csak akkor leszen tökély etesse, hogyha az állam fensőbb egységét elismeri, abban Önlénye viszonylagos önállósága alapján egységesen összeforr; s végre a közös nemzetképiseletben, nemzetkormányban és fejedelemben, egy nagy életerős egészszé válik. így közvetítetnek azután a nagy látszólagos ellentételek; a mennyiben az ókorban csak a státus bírt jogokkal s az egész népélet csak státusélet vala; a középkorban a státus az egyénben, a községben, a testületben élt, s így öröké gyenge és erőtlen maradt,

az újkori státus ellenben az egyént és a testületet a községet és tartományt önjogosultságában elismeri, de melette és felette: az államnak, mint legfőbb s központi hatalomnak, jogát és tekintélyét emeli érvényre és hozza kifejezésre.” – Csak így léssen elérhető az, hogy az egész meg a tagok közt a szükséges öszhang erőegyensúly és érdekegység tartósan helyre állhat, ha tudni illik, azon helyes középút feltaláltatik, melly a tág birodalmon át mindenütt önálló erélyes öntevékenységet létesít, de mégis mindent egy fensőbb egységbe összekapcsol; melly addig, míg az alsó és közép népelet-köröknek mindazt átadja, a mit elviselhetnek s a mi központi elintéztetést nem követel; mindazon feladatokat és intézkedéseket a központnak tartja fenn, a mellyek csak az öszseség szempontjából oldhatók meg és foganatosíthatók sikerrel¹⁰⁾! – Csak ezen az úton, melly az organikus központosítást meg az organikus önkormányzatot egyesíti, valósítható meg egyfelől az igazi alkotmányos álladalom, az igazi képviseleti rendszer a törvényhozásban, a valódi felelős kormány a nemzet legiőbb vezénylete tekintetében. Csak így válhatik a közigazgatás a státus alkotmányának szerencsés kiegészítése, támasza és biztosítékává; – csak így létesíthető igazi államigazgatás felülről lefelé és alulról fölfelé; csak így tehető fel, hogy az alkotmányos státusszerkezet egyéb alapintézményei: a szabad sajtó és a szabad ipar, az egyesületi jog meg az egyéni vetélyszabadság, a nemzetélet valódi fölvirágoztatásához, emelkedése- és tökélyesbedéséhez sikeresen fognak hozzájárulhatni¹¹⁾.

V. A központosítás kérdésével szoros kapcsolatban áll az úgynevezett központi és tartományi igazgatási rendszerre (Central- und Provinzialsystem) vonatkozó kérdés¹²⁾. A centraligazgatási rendszernek jelesen azt hívjuk, a hol az igazgatás az egész birodalomban, tehát annak minden részei és tartományaiiban, lényegileg ugyanazon elveken alapszik; mindenütt egyformán, hasonló szabályok intézmények, hatósági műszervek s hivatali ügyvitel nyomán foganatosítatik; a provinciális viszonyokra és körülményekre igen kevés, vagy éppen semmi tekintet se vétetik; szóval az egész birodalom vagy státusterület mint egy szorosan összefüggő homogen elemekből álló, s egészen egyforma igazgatási és kormányzati rendszernek alávetett egész jelentkezik. A centralrendszernek egyik fő jellemvonása ezek folytán az, hogy a közügyek hatósági intézése és hivatali vitele tekintetében olly eljárás követtetik, hogy a státuskormányzat által elintézendő egytetemes ügytömeg a központban öszsesítetik, a tárgyak (s nem a különböző tartományok) meg az államfunkciók egyes főágai szerint osztályoztatok¹³⁾; minden osztály vezetése- és kezelésére pedig meghatározott számú s egyforma belszervezettel bíró hatóságok állítanak fel; úgy hogy e rendszernél, csak kiválólag az igazgatási tevékenység természete és minősége, nem pedig a hely, a hol az a tevékenység tapasztaltatik, határoz azon formák felett, a mellyekben az nyilvánul. – Ellenben a

mi a tartományi rendszert illeti, ez az előbbinek egyenes ellentétele, és abban áll, hogy a birodalom minden egyes főrésze vagyis tartománya, a neki, s különösen történeti viszonyainak és sajátságainak megfelelő különös igazgatási rendszernek örvend, minden egyes a körülményeivel leginkább megegyező hatósági és hivatali szerkezettel bír, s összetartozandósága és kapcsolata az egészszel csak a legfőbb állami vezényletben, vagy ép csak a Fejedelemben nyilvánul¹⁴⁾; s csak ez által tartatik fenn; azon intézmények és műszervek lévén egyedül közösek s mindnyájukra kiterjedők, a mellyek nélkül ép semmi státusegység se léteznék, s a státus egyenesen egy közös uralkodó alatt álló országszövetség képezne.

Hogy mellyike e két rendszernek érdemel elsőbbséget, föltétlenül és egyáltalában elhatározni nem igen lehet. Tisztán elméleti és elvont szempontból a centralrendszernek vannak több előnyei, mert a státus egységi elvének jobban megfelel; mert átlátszósága s egyformaságánál fogva a legfőbb vezényletet megkönnyíti; összevágóbb erélyesb gyorsabb egységesebb kormányzatot és igazgatást lehetségesít; erős szilárd alapú népképviseléssel jól megegyeztethetik; a törvényhozást hatósági szervezetet módfelett egyszerűsíti; sőt hatásának és nyilvánulásainak általánossága által, a nemzeti köztudatom s közvélemény sükeres kifejlését is lényegesen elősegíti és biztosítja¹⁵⁾. – Megvannak azonban e rendszernek nagy hiányai és félreismerhetlen árnyoldalai is, mellyek jelesül ott igen szembeötlők, a hol lényegileg homogén nép- és műveltségi elemek és állapotokra nem támaszkodhatik. így mindenekelőtt az, hogy a helyi tartományi s népiségi viszonyokat kevésbe véve, meggyökeredett historiai állapotokkal jogokkal szokásokkal éles ellentétben állva: a népek igazi rokonszenvére ritkán számíthat; továbbá, hogy a legfelsőbb kormányzati hatóságoknál (Minisztériumokban) az ügyek olly rendküli felhalmozódását idézi elő, hogy azok elintézése, vagy alaposan vagy gyorsan nem történhetik; hogy a tartományoktól távolálló központi hatóságoknak a részletes tudakolást s tárgyismeret megszerzését módfelett megnehezítvén, nem ritkán helytelen sőt igazságtalan határozatok s intézkedésekre szolgáltat okot; végre az, hogy a közigazgatási rendszer illy kép igen könnyen pusztá gépelylyé és formalismussá törpül, a mellyből a szellem a mozgató erkölcsi erő kiveszett, s az idők folyamában a legnyomasztóbb burocratismus szokott kifejlődni. – Mindezek ellenében a tartományi rendszer meg azon előnnyel bír, hogy a nemzeti és történeti elemet jogokat szokásokat és viszonyokat tüzetesen méltányolja; a legfőbb hatóságokat az egyes részek állapotai és szükségéivel közelebbi ismeretségbe hozza; nagyobb elégteliséget és rokonérzületet hoz elő a kormányi orgánumok és hatóságok iránt a polgárok körében; netán elkövetett hibák vagy történt tévedések sajnos következményeit szűkebb körre szorítja; s

egyáltalában igen sokszor a közcélok elérését tetemesen megkönnyíti és előzmözdítja.

Az eredmény e két rendszer gyakorlati jelentősége s tényleges fogantatbavétele tekintetében már most az: hogy föltétlen elsőséget egyiknek sem tulajdoníthatni; hogy a különböző népek és országok saját-szerű viszonyai állapotai és körülményei szerint, majd az egyik majd a másik mutatkozik ajánlatosbnak¹⁶⁾; sőt, ha mélyebben vizsgáljuk, a két rendszer szükséges és absolut ellentétet nem is képez, sőt legtöbb esetben (túlzásait mellőzve), egymással igenis jól megegyeztethető és összhangba helyezhető. Sok fog ugyanis e tekintetben mindenkor azon módtól és szellemtől függeni, a mellyben a kormányrendszer fogantatbavétetik; főleg pedig azon intézményektől a mellyekre alapítva (jó községi és helyhatósági szerkezet, miniszterfelelőség, minden igazgatási fokon való képviselő, nyilvánosság stb.) s a mellyekkel karöltve életbeléptetik és működésbe helyeztetik.

¹⁾ Azt mondta már Pascal is: „Unité sans multitude est tyrannie; – multitude sans Unité, confusion.” Es Béchard hozzá teszi: „L’unité sociale, c’est l’ordre dans la Liberté.”

²⁾ Eötvös: Uralkodó Eszmék. II. 197. Jól mondja Gneist (id. m. II. 828) „Der aus dem Mittelalter heraiisgeschrittene Staat kann nur nach .Gesetzen regiert werden, nicht nach freiem Ermessen erwählter Obrigkeiten, und nicht durch Autonomie von Ständen; Gemeinden und Corporationen!!“

³⁾ V. ö. Schäßfle említett értekezését id. m. 297. és 327. lapokon.

⁴⁾ Egyébiránt föltétlenül e kérdést se lehet eldönteni. Némelly áladalomban például szükségkép a központosítási, másban az önkormányzati elemnek kell nagyobb tért és kört engedni. Mindenkor nagy és döntő nyomatékú lesz e tekintetben a státus egyetemes szerkezete és állapota, a nemzetnek jelleme és nézletmódja, sőt az idők és körülmények saját-szerűsége is. így például Frankhonban tagadhatlanul sokkal inkább áll összhangban a központosítási rendszer a nemzet jelleme- s az állam általános szerkezetével, mintáz önkormányzat; épúgy mint az utóbbi meg az angol, a német, spanyol, holland, és az amerikai társadalom természete és szellemével megegyezőbb. Hogy rendküli időkben, válságok alkalmakor még a legkevesbbé centralisált államok is a központosítási rendszer (habár csak ideiglenes) fogantatbavételére kényszerülhetnek, – tudjuk a történetből. (Od-Barrot.) Ep így ismeretes tény az, hogy igenis gondolható valamelly államban a törvényhozásbani központosítás, a nélkül, hogy az igazgatás is olly nagy mértékben központosítva volna. (Példa reá Anglia.) Végre jól jegyzi meg Eötvös: hogy az önállóság-foka, mellyet a községeknek adhatni, annál nagyobb.lehet, mennél inkább biztosított célszerű intézmények által az állam egysége, (id. m. II. 352.)

⁵⁾ Azt m. Desewffy Emil: A melly arányban a szabadságot terjesztjük, ugyan abban fog kelleni a rend biztosítékairól is gondoskodnunk. (Alföldi Levelek. 1842. 12.1.) - Röscher e tekintetben a következő elvet állítja fel: A hol az egyes státusrészek vagy tagok versenygése ártalmas lehetne, ott mindég jobb a központosítás; tehát a külügyi politikában, a hadügyben, a gépíleg elintézhető vagy fogantatbavehető államügyekben; – ellenben a hol azon versenyzés hasznos lehet, ott a központosítás határozottan mellőzendő. V. ö. System der Volkswirtschaft. II. 13. lapon.

⁶⁾ V.o. Csengeri: Magyar Szónokok és Státusférjak. 253-257. 400. 538-542. és Vacherot: Démocratie. 256. s.k. 1.

⁷⁾ E nagy állambölcselel ugyanis: „Démocratie en Amérique” cz. művének. I. köt. 5. fejr. először állítá fel e különbséget az általa úgynevezett centralisation gouvernementale – és centralisation administrative közt. Az első, vagyis a nézete szerint egyedül jogos központosítási mód az, a mely igazán köz- s általános ügyekre és czélokra irányul, – az utóbbi pedig, vagyis a káros és helytelen, az a centralisatió, mely mindenbe beleleegyedik.

⁸⁾ Legújában Frankhonban Béchar d (Administration intérieure. I. 42.) és Vacherot (De la Démocratie. 250-271. 1.) s több hazai publicistánk fogadta el tüzetesen e különböztetést. Mi egészen helyesnek nem ismerhetjük el, mert egyfelől nem eléggé határozott az elv és a különböztetés; másodsor mivel az igazgatást egészen decentralizálni, az az fensőbb egysége és központjától megfosztani egyáltalában lehetlen. L. Mohl: Staatswissenschaften. III. 201. lapon és Gneist: Engl. Verw. II. 858.

⁹⁾ L. még Eötvöst. II. 261-263. 1. és Vacherot: La Démocratie, pag. 22.

¹⁰⁾ A központosítás alkalmazásáról a törvényhozásban a közigazgatásban és a jogszolgáltatásban, szóll Brater: Deutsches Staatswörterbuch. II. köt. 402-411. lapján. Az első momentum tekintetében különösen kiemeli a jeles szakférfú, hogy a törvényhozás is a centralisatió és decentralisatió elvének helyes egyeztetése alapján foganasítassék, hogy az országos és közérdekű ügyek a nemzetképviselet, a helyi és alsobrendűek pedig az autonomikus hatóságok, testületek, associatiók által felállított törvények és rendszabályok által szerveztessenek. – A közigazgatási centralisatióra vonatkozólag pedig, egyfelől a hivatalnokai és polgártisztviselői ügyintézés, másfelől meg a hivatalnokai ügyintézés körén belül, e hivatali s hatósági műszervek közötti különbségre utal. És ugyan a közigazgatás legfőbb középpontját a státusfőnek közlönye, a minisztérium képezi.

b) A közép és alrendű hatóságok egymáshozoi viszonylata tekintetében, háromféle elv fogadathatik el, úgy mint 1. az alsóbb hatóságnak függősége a felsőbbtől, úgy hogy minden némileg jelentékenyebb ügy amazoktól csak véleményesen s instruálva felterjesztetik, az utóbbtól pedig eldöntetik. 2. Önálló határozási joga az alsó hatóságnak, de csak szoros alkalmazkodással a felsőbb hatóság úgyszabványaihoz s kiadott rendelvényeihez. 3. Önálló s önálló határozásképeség. Mind e három elv bizonyos pontig helyes és teljesen jogosult, s ártalmassá csak akkor válik, hogyha egyoldalúlag túlhatják. így például az első szám alatti rendszer helyén leend ott a hol a köz-országos érdekek és ügyekről van szó; de veszedelmes, ha a legcsekélyebb kicsinységekre is kiterjesztetik. A második szám alatti rendszer szinte jogos addig, míg a főhatóság rendelvényei és szabványai csak az általánosra, fofontosságúra szorítkoznak, az egyes esetek tekintetében pedig szabad tért engednek. A harmadik pont alatti rendszer korlátlanul foganasítva, a státust végfeloszlásig vinné, s természetes határait az előbbeni két pont alatt felhozottakban bírja. – c) A mi az egyes állami igazgatási ügyágakat illeti, ezek közül a külügy, a had- és katonaugy, a közháztartás, meg a státus- és közbiztonsági polizia igényel egységes s központosított vezényletet különösen, míg a műveltségi, vallási, közoktatási, ipari és forgalmi ügyek tekintetében a decentralisatiónak fog szükségkép és természet-szerűbben tér nyitanni. Végre d) a Jogszolgáltatást illetőleg, ez egyfelől, vagyis annyiban, a mennyiben az egységes státushatalom kifolyása, s a mennyiben a jogszolgáltatás és törvénykezés egyforma elvek szerinti foganasítása igen kívánatos: a központosítás elvén alapszik; de másfelől, jelesül pedig annyiban a mennyiben természete és hivatásánál fogva egészen önálló, kormányi befolyástól menten tartandó functió, a decentralisatió eszméjének befolyása alatt áll.

¹¹⁾ Az öszpontosítás és önkormányzat elvének illy alapokoni közvetítése és megegyeztetése olly státusokban a inellyek többfajú népességből állanak, a nemzetiségi, illetőleg nyelv ügyi kérdéssel is némileg kapcsolatba helyezhető. És pedig jelesül az által, ha azt az elvet állítjuk fel: hogy a központi és az országos ügyekben mindenkor csak egy nyelv használtassák és nyilváníttassék diplomatikainak; míg a községi és helyhatósági ügyek intézésében és igazgatásában azon nyelvre vétessék kiváló tekintet, a melly azon a vidéken és abban az ügyben érdeklettek nézve az uralkodó s illetőleg legnagyobb jelentőséggel bír.

¹²⁾ V. ö. e kérdésre vonatkozólag Malchus: Politik der inneren Staatsverwaltung. (1823.) I. köt. Mohl: Encyclopédie. 644-656. lap. Rotteck: Staatslehre. 286. s k. Bülow: Die Behörden im Staat und Gemeinde. (1836.) Seybold: Das Institut der Renter. (1854.)

¹³⁾ Innen van, hogy a centralrendszer még: reálrendszernek is szokott hivattni; – ámbár nem egészen ugyanazt jelentí; mert gondolhatunk centralrendszert a nélkül, hogy a közügy viseletben és hatósági szerkezetben a reálrendszer ép föltétlenül el volna fogadva.

¹⁴⁾ Az összefüggés e rendszernél tehát leginkább a fő kormány szék által tartatik fenn, a hol tudni illik, minden egyes tartománynak külön képviselői, szószóllói, előadó i vannak. – Eredetét a tartományi rendszer egyébbiránt annak köszöni, hogy némelly álladalom csak az idők folyamában, több előbb önáll országokból alakult és képződött, a melly országok azután, mint tartományok, a külön igazgatást és külön törvényeiket megtartották.

¹⁵⁾ E mellett az újkor államfejlődési irányának is jobban látszik megfelelni. Innen van, hogy korunkban, kevés kivétellel majdnem valamennyi európai státus e rendszert fogadta el.

¹⁶⁾ Olly birodalmakban jelesül, a mellyekben olly országok is léteznek, a mellyeknek történeti és státusjogi tekintetben bizonyos állami önállóságuk vagyon, mint például Norvégia vagy Magyarország a Schwéd és Ausztriai birodalomban.

57. §.

A közhivatali szerkezet meg az államszolgálat¹⁾.

I. Minden czélszerűen rendezett közigazgatási állami tevékenység lényeges föltételét és alapját a nyilvános hatóságok, a közhivatalok, meg az evvel kapcsolatban álló államszolgálat képezi. Közhatóságok és államhivatalok alatt egyáltalában minden ollynemű orgánumokat és műszerveket értünk, mellyek a státus érdekében és meghatalmazása nyomán, meghatározott korlátok között, bizonyos állami jogok gyakorlatában eljárnak; szorosabb s tulajdonképeni értelemben azonban csak azon közműszervek hivatnak így, mellyek bizonyos állami felsőbb s égi jogok gyakorlára és foganatbavételére hivatvák, a mellyeknek tehát tulajdonképeni felsőségi s hivatali hatalmuk (Amtsgewalt) vagyon²⁾. A közhivatalok a státushatalom azon állandó orgánumai, mellyek az egész államterületen elterjedve működésben állanak, s az uralkodó nevében szellemében és célzatai szerint a státuscélók elérésére közreműködnek, jelesül pedig a kormányzat igazgatás és nyilvános ügyvitellel foglalkoznak. Hogy ezen hatóságok és közhivatalok feladatuknak megfelelhessenek, mindenekfelett szük-

séges egyfelől, hogy valamint minden egyes hivatal, bensejében, egy létszeres intézménykép tekintessék és méltányoltassék épúgy a közhivatalok összesége egy és ugyanazon államban is, egy egységes és organikai egészet és rendszert képezzen; másfelől az, hogy az államkormányzati és igazgatási célok és feladatok különbözése szerint több osztályok, egymás fölé mellé és alárendelt körök vagy tagokból álljanak. – A hivatalorganismus egységét rendszeren a státus főnökében, a fejedelemben szokja föllelni, a ki ugyanis a hivatalok kútfeje s felhatalmazója. A mi pedig a hatóságok osztályzatát, fokozatát és tagolatát illeti, ez leg-egyszerűbben azon célok és feladatok szerint tekinthető át, illetőleg szervezendő, a mellyek az államuralkodó által a hatóságok segélyéjével foganatosítandók. Jelesül pedig három féle irányban szorul az államuralkodó a közhivatalok és hatóságok működésére. Vagy ugyanis véleményezés, vagy tanácsadás, vagy végrehajtásul. Azon hatóságok és orgánumok tehát, mellyek közvetlenül az uralkodónak alárendelve s egymással koordinálva a központban működnek, vagy tanácslatiak vagy végrehajtók, az az egyfelől az úgynevezett államtanács, melly kivált nagyobb státusokban a közügyek ismerete és belátás tekintetében legkitünőbb államférfiakból alkotatik; másfelől az úgynevezett ügyérség vagy minisztérium, a melly a mutatkozó szükség szerint több kevesebb megannyi külön s önálló minisztériumokból áll, a mint az az alantabbiakból kifogatszeni. – A minisztériumok mindegyikének, feladatai kivételére, bizonyos számú műszervek s hatóságok vannak alárendelve, a mellyek szerint azután megannyi külön hatóságágak keletkeznek. Minden egyes hatóságág a minisztérium alatt, az országnak kerületek és járásokkenti geographiai felosztása szerint, kerületi és járási orgánumokra oszlik. Kerületi vagy középhatóságok jelesen azért nélkülözhetetlenek, mert egyébként a minisztérium egy csak valamivel is nagyobb álladalomban nem volna képes, a végrehajtás egységét és egyformaságát az egész státusban hatályosan ellenőrizni. E középhatóság (néhol tartományi főhatóság), feladata tehát az általános közigazgatási rendszabályoknak és határozatoknak kivitelét, vezetni és a felett folytonosan őrködni, ezen kívül pedig az alsó hatóságok intézkedései elleni folyamodások és panaszokban eljárni ³⁾. – A középhatóságok alatt működnek azután az alsó vagy a közvetlen végrehajtást foganatosító (ügyn. külső) hivatalok; a mellyeket eljárásukban az illető község-hatóságok és közlönnyök támogatják ⁴⁾.

IL A közhivatal jelleme és feladata tekintetében kiváló fontossággal az egyes hatóságok illetékessége (Kompetenz) vagyis annak tüzetes megállapítása bír, „melly ügyszakok elintézése tartozik általános körzetében hozzája!” miután csak illykép mellőzhetők a gyakori s nagyon lankasztó hivatalúrlódások s a különböző hatáskörrel ellátott hatóságok közötti összekocczanások. E viszonyok megállapítása ugyan lényegileg hely

idő- és ügykörülményektől fog mindenkor függeni, de bizonyos az is, hogy egy hivatalra sem bízandó több mint a mennyinek teljesen megfelelhét; s hogy egy és ugyanazon hatóságot több különböző felsőbbségjogoknak gyakorlatára, több különböző jellemű ügyekbeni eljárásra, felhatalmazni, korunkban egyáltalában nem lehet. A modern hivatalok intézményelényegileg a munkamegosztás elvén alapszik; de előnye e megosztásnak csak akkor remélhető, ha egy orgánusra csak hasonnemű munkák és teendők bízattatnak. E szétválasztás jelesül akkor lesz felette sürgős és múlhatatlan, hogyha oly ügyekről van szó, a melyek már lényegök és természetüknél fogva, az őket intéző és kezelő orgánumnak sajátzerű állását követelik, mint az például a jogügyeknél tapasztalható, a beligazgatás egyéb üzszakai (például a rendészet, pénzügyhivatal stb.) irányában; miután a jogszolgáltatásnál a dolog természeténél fogva, oly orgánumok kívántatnak meg, melyek felsőbb hatóságok rendeletei- s parancsaitól nem függenek; míg a többi hatóságokról ép az ellenkezőt lehet mondani. Innen van az, hogy a jogszolgáltatásnak az adminisztratívotól teljes elkülönítése (daczára a gyakorlatban fölmerülő számos nehézségeknek) a modern államjog és politika főfő követelése egyikét képezi; a melly követelés némely államban, jelesül Angliában, Frankhonban, Poroszországban már tényleg ki is elégített.

A mi magát az ügyvitel és ügyintézés módját illeti, az igazgatási s hatósági személyzetre nézve kétféle rendszer ismerünk. Az egyik a hivatalnoki vagy jobban egyéni (bureaui, bureaucratiai); a másik a testületi vagy collegialis. Az első rendszernél, az igazgatási üzszak minden külön fokán, csak egy felelős tisztviselő áll, ki azt elintézi és a határozatokat hozza; úgy hogy segédjei vannak ugyan, de ezek tényleges befolyást nem gyakorolnak, hanem legfelebb néha tanácslási szavazatjoggal bírnak. A testületi rendszernél ellenben az ügyintézés- coílegiumban, vagyis testületileg történik s az elnök többé kevesbbé a testület határozatai szerint eljárni tartozik. – Hogy mellyike czélszerűbb e két rendszernek, azt a következők tekintetbevétele nyomán határozhatni el. A testületi rendszer tagadhatlanul több biztosítékot nyújt arra nézve, hogy az ügyek többoldalúlag s alaposabban vizsgáltnak meg és tárgyaltnak. Nagy előnye továbbá e rendszernek az, hogy az egyes testületi tagok működése hatályosb ellenőrzet alatt áll; hogy az önkény és a pártrahajlás jobban megakadályoztatik, s hogy az egyesnek ügyetlensége kevesbbé lehet káros és ártalmas. E mellett a testületi rendszernél nem fog oly könnyen az eset előfordulni, hogy egy és ugyanazon hatóság határozatai ellentmondók, s minduntalan különbözők fognak lenni, mint azt a bureaui rendszernél találjuk, a hol a hivatalnok elhelyezése az egész ügyvitelt is megszokja változtatni. A testületi rendszer végre annyiban is előnyös, a mennyiben a hivatalon kívül álló jeles polgárokat is az ügy tárgyalásában résztvételre

felhíni engedi⁵⁾); minden elhamarkodást, túlzott központosítást és rideg formalitást meggátol, s egyáltalában a szabadság szellemével s a jog- és kultúrállam jellemével sok tekintetben jobban fér meg, s könnyebben egyeztethető össze mint a bureaui rendszer. – Megvannak azonban ez utóbbinak, vagyis a burocratai ügyvitelre ódnak is tagadhatatlan fényoldalai, így például az, hogy a kezelést s ügyintéztést egyszerűsíti és megkönnyíti; nagyobb erélykifejtést s erő- és időkímélést lehetségesít; kevésbbé költséges és a mi igen figyelemre méltó, a felelősség elvének sokkal megfelelőbb, miután testület mindenkor nehezebben vonható igazán felelősségre mint egyes hivatalnok. – Az eredmény ezek szerint az lesz, hogy a testületi rendszer föltétlen elsőseget nem érdemel; másodsor az, hogy a gyakorlatban lényegileg magától az ügynek természetétől és jellemétől függ, mellyik rendszer alapján intéztessék el; úgy hogy például sokoldalúbb nyomozást és meghányatást igénylő ügyekre nézve (polgári s büntető jogszolgáltatás; tanügyrendezés stb.) a testületi; gyors elintéztést, erélyes kivített igénylő tárgyaknál pedig (millyenek a policziai és finantzügyek, vagy oly ügyek, a mellyeknél megítélés és kivittel egymástól élnem választható) a bureaui rendszer fog ajánlatosbnak és czélsezerűbbnek mutatkozni.

III. Hátra vagyon még néhány szót mondanunk az államszolgálat jelleme- jogalapja- és természetéről különösen. Államszolgálat alatt jelesül összeségét azon functióknak értjük, mellyek által a státushatalom nevében, annak meghatalmazása és jogköre alapján: az alkotmányserű államakaratt egyes esetekben végrehajtatik és megvalósul. Az államszolgálat fogalmának kifejtése lényegileg az újkori státusalakulatnak eredménye; a mennyiben az egész ó- és középkorban, sőt egész a 18. század végéig, legalább illy irányban, ismeretlen vala; s a közszolgálat majd privatjogi szempontból, mint a birtok és földesuralom kifolyása, majd absolutistikai értelemben mint igazi fejedelemszolgálat vétetett, és így mint alig szükség említeni is, a magánérdek a pusztá szeszély és az önkény befolyása és uralma alatt állott. Az államszolgálatnak tisztább felfogásához csak a 19. század emelkedett fel, a mennyiben egyfelől annak lényegileg közjogi természetét elismerte, másfelől az államhivatalnoki állás és viszonyok tüzetesb méltányolása- és önálló rendezésének szükségességét, belátta. Az államszolgálat közjogi természetét különösen illetőleg, ez abban áll, hogy az államhatalom különös megbízásának kifolyása-, s egy a státus érdekében és a státusnak felajánlott nyilvános szolgálattétel jellemével felruházott működéskörként jelenkezik. A lényeges közszolgálatnak továbbá azon funktiókban rejlik, a mellyek a státustól megállapítatnak s nyilvános, organikai jellemmel bírnak. A hivatal nem azért létezik továbbá, hogy az egyén, a hivatalnok abból élhessen, hanem azért mivel a státus élete és szerkezete azt szükségli. Innen következik az, hogy a közhivatal ter-

mészeténel fogva, privatjog szerint senkinek sem adattathatik, sem privatforgalom, adás-vevés tárgya nem lehet.

A mi a közhivatalnokok alkalmazását illeti, e tekintetben az újkor föltétlenül elvetette a középkori hivatal örökletességét, mely sem a hivatalviseléshez megkívántott képesség s ügyesség elvével, sem a hivatal természete és funkciójával, sem a múlhatlanul szükséges államegység hatósági öszhang stbvel megnefér; eltekintve attól, hogy a modern polgár-egyenlőségi elvvel is éles ellentétben áll, s egyes kiváltságos családok javára, minden többi képes és tehetséges polgárok a hivatalokból ekkép jogtalanul kizáratnának. – Gyakrabban fordul elő ellenben, kivált demokratikus szellemű államokban, a közhivatalnokoknak csak bizonyos idő-körreik kinevezése⁶⁾; a mely ott a hol igen csekély előképzettség kívánatik meg (mint péld. község-hivatalokban) helyén vagyon de állam-hivatalok tekintetében nem helyeselhető eljárás, már csak azon okból is, mivel⁷⁾ az igazi szakműveltséget és ügyértelemiséget kifejteni soha sem engedi; minduntalan pártmozgalmak sűrűlőadásokra szolgáltat alkalmat; a státushivatalt privat dics- és haszonvadászat tárgyává aljasítja; s mindemellett még számos kitűnő, magát a státusnak szentelt egyéniségek létbiztosságát is veszélyezteti; a szükséges közhivatali folytonosság egység és következetesség elvét pedig lerontja! – A mi a közhivatalbani alkalmazáshoz megkívántató képességet illeti, ez rendesen jólszervezett státusvizsgálatok nyomán bizonyítandó be⁸⁾, miután csak így lehet a talentumnak utat nyitni; a nepotismus visszaéléseit akadályozni; partmesterkedéseket vagy fondorlatokat hatálytalanokká tenni, s egyáltalában a közügy érdekében megkívántató ügyes és képzett hivatalnokokra szert tenni⁹⁾. – A mi pedig a közhivatalnokok jogait és kötelmeit illeti, ezek a következőkben öszpontosulnak. A hivatalbani bevezetés és beigtatás idejétől fogva joga vagyon a hivatalnoknak legelőször is hivatalával járó hatalomra, vagyis az állami hatalmat funkciójában képviselésre; másodsor: hivatali tiszteletes méltóságra; harmadszor: illő díjra vagy fizetvényre. Ez utóbbi pontra vonatkozólag szem előtt tartandó az, hogy a fizetvény nem más mint ellenszolgálat a státus részéről, azon fáradaalmak és munkálatokért, mellyek rendesen minden közhivatallal (hacsak nem Sinecura) kapcsolatban állanak; valamint némileges kárpótlása azon költségek-erőfeszítés- és áldozatoknak, a mellyek kivált korunkban, azon ismeretek és képességek megszerzéséhez szükségesek, mellyek a hivatal illő betöltésére megkívántatok. E mellett figyelembe veendő még az is, hogy az újkori hivatal szolgálat olly bonyolult és terhes, hogy az illetőknek egész idejét és erejét igénybe veszi; s hogy így nem csak a méltányosság hanem a dolog természete, meg a hivatalnoki pályára lépők anyagi létbiztosítása is a rendes díjazást szükségessé teszi. A fizetvények jelentősége ezek szerint minden kétségen felüli, mert egyfelől a hivatalnokot anyagilag függetlenné, vagy önállóbbá

teszi; megvesztegetéseket vagy zsarolásokat megakadályoz; s folytonos

előretörékvés s pontosság rugójává is válik; míg ott a hol a hivatalnokok ingyen szolgálnak egyfelől a hivatalérdekek könnyen szemelől tévesztetnek; a közügyek vitele a gazdagok kezébe kerül, s azok érdekében történik; s a megkívántatott szakképezettség és ügyavatottság sem tételezhető fel annyira. – A mi a közhivatalnoki köteleket és tartozásokat illeti, ezek már jogaikból folyományoznak s következők, a) Engedelmisség a felsőbbség irányában, a melly természetesen csak hivatali állásból folyó s nem magán viszony lehet, b) Hűség, pontosság az ügyvitelben; ragaszkodás az államhatalom felső közlőnyeihez. Ezen hűség és ragaszkodásnak nem kell ugyan vakbuzgónak és szolgainak lenni, de legalább olyannak, hogy a hivatalnok a fennálló státus- és kormányrendszerrel nyílt ellentétbe magát ne helyezze, mert ez által ép magának a kormánynak és az összes hatósági rendnek tekintélye rontatik le¹⁰). c) Lelkiismeretes megőrzése a hivataltitoknak.

A mi végre az államszolgálati viszony megszűnését illeti, erre nézve vezérelvként ezek szolgálhatnak. A hivatal megszüntetése még nem szünteti meg szükségkép az abban működött hivatalnoknak privátjogi igényeit illő iizetvényére. – A mi az önkénytes lemondást (Resignatio) illeti ez ép olly általánosan el van ismerve a hivatalnok jogakép, mint a hivatalvállalási szabadság¹¹). A lemondás azonban csak akkor menti fel az illetőt hivatali kötelei alól, ha az államhatalomtól elbo csaj tatását megkapta. – A nyugalombahelyezésnél¹²) elenyésznek ugyan a politikai hivataljogok, de az avval járó cím, rang s szabályszerűleg megállapított fizetvényre továbbá is van igénye a nyugalmazottnak. – Azon kérdés vajjon elbocsájtathatik-e a hivatalnok akarata és megegyezése nélkül, nagy fontosságú. Németországban Schweitzban s több más európai státusban tagadtatik az államhatalomnak e joga; Angliában Északamerikában s Frankhonban (ezelőtt) ellenben egyáltalában elismertetik; amott a közszolgálatnak inkább magánjogi, emitt pedig inkább politikai és nyilvánjogi jelleme vétetvén különösen tekintetbe. Elvileg mindenesetre ez utóbbi eljárás a megfelelőbb, gyakorlati tekintetben azonban lényegesen megszorítandó az államhatalom e joga, és pedig egyfelől tekintettel a hivatalnok anyagi létbiztossága és kormányi önkénytől függetlenítésére, másfelől meg írta, hogy léteznek olly hivatalok, a mellyeknek már természetében ekszik az, hogy képviselőik egykönnyen élnem bocsájtathók, tudni illik a bírói hivatalok¹³). Büntény, vénség, hivatali-hatalommal visszaélés végre szinte egyik módja és oka a hivatalvesztésnek; erre vonatkozólag azonban minden álladalom saját viszonyai szerint állapít meg határozatokat; s elvként csak azt lehet felállítani, hogy az elbocsájtás agy fenytés, mindenkor csak lelkiismeretes ügynyomozás s rendes törvényzések által hozott Ítélet folytán történjék.

¹⁾ V. ö. Bülau: Die Behörden im Staate, többh. Seybold: Das Institut der Aemter. (1854.) Rotteck: Staatslexikon. Art.: Staatsdienst; Staatsdienerpragmatik. Bluntschli: Staatswörterbuch. Art.: Amt. Ugyanattól Staatsrecht. 419-441. Deutsche Viertelj. 1845. III. 1846. III. füzet.

²⁾ Tágértelemben tehát a státus által kinevezett tanárok, bánya- s póstahivatalnokok, sőt a bírák is.

³⁾ Hogy milly területmérték alkalmaztassék ezen közép hatóságok felállításánál, az a körülményektől függ, a közlekedési rendszer teljes kifejlésénél kevesebb is elég lesz, de akkorák sohase legyenek, hogy az a hivatalok ellenőrzete lehetlenné váljék.

⁴⁾ A státushatóságok e tagolata és fokozata felőli elvek annyiban módosítást szenvednek, a mennyiben olly ügyszakok is léteznek, a mellyek vezetéséhez különös technikai képességek stb. kívántatok (bánya-só- stb. ügágak); vagy a mellyek tekintetében egészen sajátserű rendszabályok szükségesek (például építészet, államadósság, orvosi ügy stb).

⁵⁾ Mint ez kitünőleg Angliában tapasztaltatik, a mint még látni fogjuk.

⁶⁾ Ez főleg azért történik, hogy minden hivatalnoki önkénynek, egyedürságnak stb. eleje vetessék, s a közhivatalokbani résztvétel minden polgárra nézve lehetségesítsék..

⁷⁾ Eltekinve attól, hogy így igazán kitünő tehetségű egyén, igen ritkán fog államszolgálathoz fordulni, s erejét és képességeit inkább bármely egyéb ügyágnak vagy pályának szentelendi.

⁸⁾ Illynemű elméleti és gyakorlati államvizsgálatok, a mellyeknek főhiánya csak az, hogy a tulaj donképeni államtudományi s nemzetgazdasági szakokra kevés súlyt fektetnek, jelenleg majdnem minden műveltebb álladalomban léteznek már. Egyedül Anglia tesz e tekintetben is" kivételt.

⁹⁾ Alkotmányos monarchiákban és köztársaságokban nagy hiány az, hogy a hivatalok kellenél túl, egyedül politikai párttekintetektől adatnak, s így nem ritkán a legfontosb hivatali érdekek veszélyeztetnek; mert olly emberek alkalmaztatnak, a kiknél az illő ügyképzettség s szakavatottság egészen hiányzik.

¹⁰⁾ Már Waschington monda: „sohase fogok egy fontos politikai állomást olly embernek adni, a kinek politikai elvei, a kormány általános elveivel és irányával, ellentétben állanak.”

¹¹⁾ Angliában például a Sheriff, ki hivatalát egy évig ellátta, a három legközelebbi évben azt elvállalni nem tartozik. (Blackstone: Comm. I. 9. 1.)

¹²⁾ Ausztriában 40 évi szolgálatidő után. Németországban (illő szolgálati évek alapján) 70 éves korban, Belgiomban 65 éves korban nyílik teljes fizetvénynyeli nyugalmazásra kilátás.

¹³⁾ A bírók elbocsájtathatlansága egyik alapelve a modern közjognak. Elismeri ezt a Belgiomi (§. 100.), a Spanyol (§. 66.), a Portugall (§. 120-123.), az Ausztriai (1849-ki §. 101.), a Porosz (§. 87.), Bajor (VIII. §. 3.) alkotmány.

II. Fejezet.

A Kormányzat és Közigazgatás Szerkezete különösen.

58. §.

A legfelsőbb, központi államigazgatás, s különösen a minisztérium meg a státustanács.

I. Az állam legfőbb, központi igazgatása, a státusfőnök (király, államelnök) által maga mellé vett, s a közügyek általános intézése- és vezetésére hivatott műszerv, vagyis a Minisztérium által történik. A kormányzat illyszerű foganatosítása tekintetéből az államigazgatási tárgyak különböző nemei, benső rokonságuk szerint bizonyos főszakokra osztatnak, s azután minden egyes osztály számára egy legfőbb vezető és ellenőrző orgánium vagy hatóság, az az minisztérium állítatik fel, a mellynek hatásköre az egész államra kiterjed, s melly az illető közigazgatási ágra nézve azon legfelsőbb középpontot képezi, melly minden többi orgániumok tevékenységének kútfeje és forrása valamint ellenőrző műszerve. Es ez az államigazgatási szervezési mód az, a mellyen a kormány centralisatiója alapszik, s melly helyesen alkalmazva s jól értelmezve, egyedül megfelelő az újkori státuseszmének; míg a középkori igazgatásmód, mint valódi képmása a szétzilált hűbéri állapotok- s uralkodási viszonyoknak, a mellyk nyomán ezelőtt a különböző államfejedelmi jogok gyakorlatára mindenféle egymásközt organikus összefüggés nélkül működő, külön külön jellemű s hatáskörű orgániumok, léteztek egymás mellett, korunkban egyáltalában elégtelenné és alkalmazhatlanná vált¹⁾. – A miniszterek (néhol államtitkárok²⁾, másutt államrainiszterek³⁾, sőt államtanácsosok is) a mondotak szerint, az egyes államkormányzati ügyágak (Departmentumok) élén állván, azokat, többé kevesebbé teljes hatalommal vezetik, melly hatalomtelj már csak annál fogva is szükséges, mivel a miniszterek mindegyike igazgatáskörébe vágó minden intézkedéseieért felelős; se felelősség nemcsak egyes cselekvények és mulasztásokra, hanem egyáltalában a kormányzati tevékenység és ügyvitel egész jellemére és szellemére kiterjeszkedik.

A minisztériumnak, daczára több osztályokrai szakadásának, mindenkor, de kivált alkotmányos álladalmakban egy szorosan összefüggő, hason elvek s célzatok szerint eljáró, testületnek kell lennie, mert egyébként hiányzanék benne a szükséges egység és solidaritás, melly nélkül sikeres államvezénylet alig gondolható⁴⁾. – Lényeges különbség vagon továbbá az absolut és az alkotmányos képviseleti státusokban létező minisztériumok között. Míg ugyanis amott többékevesebbé csak a fejedelemnek parancs- és akarat végrehajtói, működő orgániumai, ügynökei, s csak is annak felelősek; addig emitt, a nemzetképviselet legkitűnőbb egyéneiből alakuló kor-

mányzó és tanácsadó választmányát képezik, mely thrón és nemzet, államfő és ország között a közvetítő és összekapcsoló műszervként működik, s eljárásáért és magatartásáért a nemzetgyűlés iránti felelőség terhe alatt áll. A mi a minisztériumnak több osztályokra szakadását s jelesül azon kérdést illeti, mennyi ilyen legfő központi orgánum vagy minisztérium, szükséges valamely álladalomban: azt általában elhatározni nem lehet, miután egyfelől az állami ügyeknek azok közötti elosztása, másfelől a státus nagysága terjedelme világállása képeznek e tekintetben döntő momentumokat³⁾. Tekintélyesebb álladalmakban legcélszerűbb lészen azon osztályzás, mely legtermészetesebben a lényegeseb felségi jogokra s azok kormányzati gyakorlatbavételére alapítatik. Ennek megfelelőleg egyáltalában a következő minisztériumok gondolhatók és találhatók tényleg is. a) Külügyminisztérium, mely az államot és fejedelmet idegen államokkalí viszonylataiban képviseli, a diplomatai összeköttetést és közlekedést fenntartja; külsőországgalí szerződések kötésében eljár s főleg arra ügyel, hogy az állam tekintélye és hatalomsúlyja a fenálló státusrendszerben csorbulást ne szenvedjen stb. b) Belügyminisztérium, mely az összes belső igazgatási organismust vezeti-, jelesül annyiban, mennyiben egyes, kitűnő főfontosságú ügyágak külön s Önálló minisztériumot nem vesznek igénybe⁶⁾, c) Illy ügyág lehet jelesen a Közrendészet vagy Policzia, mely némely államokban a belügyminisztériumtól elválasztva, egy külön Policziai minisztérium felállítására szolgáltat okot⁷⁾. d) Az Igazságügyi minisztérium a jog- és törvénykezési ügy azon részeire nézve, a mellyek a státusfőnök s központi politikai kormány hatásköréhez tartoznak. Feladata a törvényszékek eljárására ügyelni; a törvények alkalmazását ellenőrizni, a bírakat kinevezni stb. e) Cultus- és Közoktatási minisztérium, mely rendszeren egybekapcsolva jelentkezik; sőt néhol (mint például Poroszthonban) az orvosi vagy közegészségi ügyágot is magában foglalja; s a tanítási ügy, a növelés, az egyházügyek, legfőbb vezényletére vagy hivatva, f) Közgazdasági minisztérium, mely a nemzeti ipar forgalom, földművelés és közlekedési ügyeket foglalja magában⁸⁾. g-) A Pénzügyminisztérium, az országos háztartás, adószervezés, államadósság- s közhitelügy vezetésére⁹⁾. h) A Hadügyminisztérium, az állami katonas- és hadügy szervezése és igazgatására. Végre i) Tengerészettel vagy gyarmatokkal bíró nagyobb statusokban, ez ügyágak kormányzására hivatott Tengerészeti és Gyarmatügyi minisztérium¹⁰⁾. - Mindezen Minisztériumok legfőbb egységüket az államfejében találják fel, honnan az következik, hogy a fejedelemmel folytonos és szakadatlan érintkezésben kell állaniok, s hogy egyik sem intézkedhetik úgy, hogy határozatai a fejedelem vagy az összminiszterium irányával ellentétben álljanak. - Kitészik innen az, hogy sokkal célszerűbb és megfelelőbb egy úgynevezett összminiszterium felállítása, a mellyben tudni illik a minisz-

terek szorosan egybefülvék, közös tanácskozásban egyesítetnek, s valódi egységes testkép jelentkeznek, mint az a rendszer, a hol az egyes miniszterek csak a fejedelemben találják fel egyesítő kapcsukat, egymástól azonban idegenek s elszigeteltek¹¹⁾. Hogy a kormány szükséges egysége, eljárásának s határozatainak harmóniája biztosítassék, az ekkép alakított öszminiszterium, mint *Minisztertanács* (*Conseil*) minden nagyobbfontosságú közigazgatási-, törvényhozási és politikai ügyeket testületileg tárgyalja, s határozatait rendesen szavazattöbbség alapján hozza. Elnöke az öszminiszterium s illetőleg a *conseilnek* a *minisztere* *elnök* (*Premierminister*) a kinek állása rendesen igen kitűnő és nyomatékos, a mennyiben (alkotmányos álladalmakban természetesen) többékevésbbé ez képviseli az egész kormánypolitikát s szokja is a minisztériumot megalakítani¹²⁾⁻¹⁴⁾.

II. A minisztériumnak állása és szerepe, kivált alkotmányos reprezentatív álladalmakban, felette nagy jelentőségű¹³⁾. Neki tényleg azon helyzetet kell a státusszerkezetében elfoglalni, a mellynél fogva mindenkor mint a nemzet és a király valódi bizalmával és hajlamával bíró testület jelenkezhessék; s mint közvetítő s összekapcsoló tényező a fejedelem és a nemzet közt sikeresen működhessek. De kétszeres fontosságú a minisztérium állása *monarchiákban*, a hol egyik fő fő hivatása arra is irányul, hogy a thrón és a nép érdekeinek mérlegét helyes egyensúlyban fentartsa, vagy ha megzavartatott minél előbb helyreállítsa. – E viszonynak tüzetesb reaáltányolása szükségessé teszi a minisztérium fejedelem és nemzetgyűlés iránti állását bővebben vizsgálat alá vonni, és ugyan. A miniszter mindenekelőtt javaslatait és célbavett intézkedéseit szentesítés végett a fejedelem elébe terjeszti, annak indokolva előadja, és azután a határozatot, a fejedelem kijelentett akaratán alapuló rendelményt ellenjegyzí. A mi a fejedelmet különösen illeti, ez az elébe terjesztett tárgyat szabadon átvizsgálni, e célra magának felvilágosításokat szerezni, s ha meggyőződésével vagy nézeteivel ellenkeznék, vissza is utasítani szokja, a mi még magában nem épen szükségkép jele annak, hogy a miniszter a fejedelem bizalmát elvesztette, vagy annak, hogy azonnal lelépjen. Ez utóbbi csak azon esetre válik szükségessé, hogyha a fejedelem és a miniszter elvei közt tartandóan s fő kérdésekben mutatkozik egyenes ellentét, a midőn azután a lelépésjog épúgy helyén vagyon mint az elbocsájtási jog. Parlamentáris kormányú álladalmakban a miniszterek lelépése vagy elbocsájtása rendesen fontos nemzetgyűlési vitaügyek felmerülése alkalmával szokott előfordulni. – Nem köteles továbbá a fejedelem ép mindenkor bevámi a miniszterek előterjesztéseit; sőt azoknak erre vonatkozó rendeleteket is adhat ki; míg másfelől a miniszter ép olly jogosult mint köteles, véleményét és nézetét az uralkodóval mindenkor tartózkodás nélkül megismertetni; azt félszeg vagy ártalmas határozatoktól óvni; sőt szükség esetében közreműködését illynemű, általa nem helyeselhető intézkedések

végrehajtásánál, egyenesen megtagadni. – Kívánatos e mellett, hogy a fejedelem a mindennapi s csekély fontosságú ügyekben a minisztereknek szabadabb kezet engedve, azokba ne igen avatkozzék, hacsak ezt egyéb tekintetek tanácslatosaknak nem mutatnák. De annál szükségesebb és óhajthatóbb ellenben, hogy a fejedelem, a nagy a felsőbb Politikát, a kormányintézkedések benső egybefüggését, a közjő s közérdek irányzatait, és a nagy nemzeti s állami feladatokat szakadatlanul és teljesen maga is áttekintse, figyelemmel kövesse és reájok hatályosan befolyjon. Mindannyi momentumok és követelések, a mellyek eléggé világosan bizonyítják, hogy még a legszabadabb parlamentaris kormánynyal bíró államok fejedelmei is elég hatalommal erővel teendővel és tekintélylyel bírnak, s hogy a parlamentaris rendszer még korántsem szükséges negatívója az erős kormány- s király hatalomnak; korántsem azonos olly államszerkezettel, a hol az uralkodó nem más mint pusztá báb és játékszer, kinek más dolga és joga sincs, mint, hogy Hegellel szölljunk, a pontot az i-re tenni.

Mint már fentebb megérintetek alkotmányos álladalmakban minden fejedelmi határozatnak vagy intézkedésnek formazerű érvényéhez, megkívántatik, hogy azon miniszternek, a kinek ügyszakába vág, ellenjegyzésével (Contrasignatura) láttassék el. Ennek nyomán azután a miniszter azon határozatérti felelősséget magára vállalja, s semmikép sem szolgál mentségére az, hogyha a fejedelem parancsa vagy akaratára hivatkozik; mert ép azért, mivel a felelősség teher olly nagy, mindent elkövetni, s ha minden ellenzés sükertelen volna, inkább visszalépni köteles, mint ellenjegyzését olly valami intézkedéshez adni, melly meggyőződése szerint, az országnak ártalmára vagy a közügy kárára lehetne ¹⁶⁾. Minden miniszteri ellenjegyzéssel kiadott rendelvény e szerint ezen miniszter felelőssége alatt történik; a ki azt ugyanis mint önmagáét képviselni tartozik, s csak annyiban tekintetik a fejedelemakarat kifolyásának, a mennyiben formai autoritásra szorul, hogy a szükséges hatályt és érvényt elnyerje. Ennek az eljárásnak, illetőleg ügyintézési rendszernek az a következménye, először: hogy a király és a korona semminemű, tekintélyét vagy méltóságát csökkentő (compromittáló) öszütközésbe a nemzettel nem jöhet; s az angol státuszjog nemes és mély bölcseséget rejtő jelmondata, „a király rosszul nem cselekedhetik” teljes mérvben érvényre juttatik; másodsor az, hogy a parlament és a közvélemény minden ártalmasnak vagy helytelennek mutató kormányintézkedést sokkal függetlenebbül s sokkal kevesebb tartózkodással támadhatja meg, a mennyiben a hibásnak mindenkor a miniszter tekintetik; a korona és thrón pedig szóba sem jő; – de végre még azon előnye is vagy az eljárásnak, hogy minden kormánytévedés vagy botlás sokkal egyszerűbben és könnyebben igazíthatatik helyre vagy javíthatatik ki (például a határozat visszavonása által) mint

ott, a hol az illynemű visszavonás vagy helyreigazítás a király közvetlen befolyása nyomán foganatosítandó, a mi a fejedelmi tekintélyt sokszor tagadhatlanul csökkentené.

A miniszterek ezen felelőssége¹⁷⁾ kétféle szempontból vétehetik tüzetesen figyelembe. Vagy ugyanis politikai, vagy büntetőjogi szempontból. A politikai felelősség jelesen abban áll, hogy a miniszterek egyenként és együttesen, mint a korona közvetlen tanácsadói, minden kormánypolitikái intézkedés határozat vagy mulasztás miatt: a parlament, a közvélemény, a sajtó, az összes bel- és külföld előtt a felelősség terhe alatt állanak. Ennek következtében ők, kivált szabad s független napi sajtóval bíró országokban, folytonosan és minden lépéseik tekintetében, a közvélemény ellenőrzete, kritikája alatt állanak, sőt sokszor legkeserűbb megtámadásoknak is vannak kitéve. A parlamenti felelősség pedig tüzetesen abban áll, hogy egy olly minisztérium, a melynek eljárásával és elveivel a nemzetgyűlés nagyobb része (többsége) nincs megelégedve, melly szóval az ország képviselőinek bizalmát nem bírja, lelép, s helyét egy másiknak, a melly t. i. a parlamenti majoritásra támaszkodhatik, engedi. Es ez az, a mit tulajdonkép a parlamentaris kormánynak nevezünk¹⁸⁾, a mennyiben a minisztérium illykép nem mást képez, mint a parlament legjelesb egyéneiből alakúit kormányzó bizottmányt vagy választottságot; továbbá a fejedelem, minisztériumának megválasztásában formailag ugyan nem korlátoltatik közvetlenül (a mennyiben, ha jónak látja, az országgyűlést fel is oszlathatja s minisztereit megtarthatja) de annyiban mégis hatalomgyakorlatában megvan szorítva, hogy rendesen csak olly minisztériumot vehet maga mellé, melly a parlamenti többséget bírja, mivel az egyébként magát fön nem tart hatná, jelesül pedig a kormány

zatkoz megkívántató adó- s anyagi közegek a nemzetgyűlésben meg nem szavaztatnának¹⁹⁾! – Sokkal komolyabb és súlyosb következtésekre vezető a büntetőjogi, vagy egyszerűen jogi miniszterfelelősség. A hol a politikai felelősség elve elvan ismerve, ott rősz vagy helytelen kormányzás miatt panasz tételt is emelhetni. A jogi ellenben csak akkor igazolja a panaszt, illetőleg a vádat, hogyha a minisztérium, vagy annak egyik tagja, ollyasmit követ el, a mi által a fenálló törvény- és alkotmányrend megsértetik, vagy olly mulasztások történnek, és intézkedések tétetnek, a mellyek vagy egyenesen büntetésre méltók, vagy legalább a közjérdeket tetemes mérvben veszélyeztetik. – A mi az illy esetekbeni eljárást illetőleg bíraskodást és ítélelhozást illeti, erre nézve az egyes státusokban különböző szokás létezik. Rendesen az alsóház a vádló és a felsőház az ítélelhozó, míg néhol egy külön legfőbb törvényszék ítéel. A vádállapotbahelyezést maga után vonó vétségnék épúgy mint az ítélet büntetőjogi következtéseinek meghatározása tekintetében egyáltalában kétféle rendszer divatozik, t. i. az amerikai és az angol. Az amerikai szerint

a vétségek fogalma nagyon tág, úgy hogy pusztán hiányos igazgatás, külügyekbeni vastag hiba, már elégséges a vádállapotbéli helyezésre; de a mi a büntetést illeti, ez egyszerűen hivatalbóli elmozdításban és hivatalképtelenség- kijelentésben áll. Az Európában egyáltalában divatozó angol rendszer ellenben a vádállapotbahelyezést csak tulajdonképeni büntetőjog alá eső cselekvénynél engedi meg, de aztán a büntetést olly szigorú mérvben is engedi meg, hogy az illető testi sőt életbeni büntetésére is kiterjedhet²⁰⁾. – Említendő ez ügyre vonatkozólag végre az, hogy a felelőség-elv szigorú fenntartása tekintetéből az újabbkori alkotmányok a Monarchának nem adják meg a jogot, miniszterek elleni bírói nyomozás megszüntetésére, vagy elítélt miniszterek megkegyelmezésére²¹⁾⁻²²⁾.

III. A legfőbb központi államvezénylet és kormányorganismus egyik főalkatrésze a Státus- vagy Államtanács²³⁾, melly alatt azon kitűnő s méltóságteljes állással felruházott tanácsadó politikai testületet értjük, mellynek feladatában áll, a legfontosb államügyeket előkészíteni, és az azok elintézésére vonatkozó fölveket és szabályokat megállapítani. – A státustanácsintézmény, melly az ókori római imperátorok *consistoriumaihoz*, és a középkori nagy koronatanácsosokhoz és pairekhez hasonlít, Európában egyike a legrégebb államintitutióknak; ámbár mind hatásköre és feladatai mind alakítása és elemei tekintetében az egyes státusokban különböző rendszerrel találkozunk. Eszmeileg az államtanácsnak mindenesetre a státus legkitűnőbb, legmélyebb országási belátás és tapintat-, legszélesb ügyismeret és tapasztalatokkal dicsekvő egyéniségeit kellene magában foglalnia; s sohasem szabad olly testületté fajulnia, mellybe pusztán hosszú államszolgálatokérti díj fejében, vagy sinecurakép, vagy azért vétethetni fel, mivel a fejedelemnek pusztán dynastikus magánérdekei előmozdítása körül *valaki magának érdemeket szerzett*²⁴⁾. – Az államtanács némelyektől felesleges institutióknak nevezetik, azon okból, mivel a törvényjavaslatok megvitatására a kamarák, a többi státustanácsi ügyek elintézésére pedig az összminiszterium vagy az egyes miniszterialdepartementumok is elégségeseknek tartatnak. – Erre azonban azt válaszolhatni: hábár igaz is az, hogy alkotmányos státusokban a státustanács szerepe a törvényhozó testület fennállásánál fogva, valamivel szűkebb körű mint absolut álladalmakban; de azért nem lehet szem elől téveszteni azt sem, hogy a kormánytól a nemzetgyűlés elébe hozott törvényjavaslatok előleges, higgadt, mindenoldalú megvitatása és meghányatása tekintetéből, egy illy önállóan működő, minden kül befolyások pártvillongások s izgalmaktól távolálló testületnek, a jelentősége és szükségessége kétségbe alig vonható; tekintve attól, hogy a szakadatlanul, activ szolgálatban igénybe vett s az egyetemes kormánygépezet vezetése és ellenőrzésével terhelt miniszterek e feladat betöltésére nem mindenkor képesek: a státustanács pedig még azon előnnyel is jár, hogy általa az egész kormányvezényletbe és állam-

fejlődésbe nagyobb egység, következetesség és folytonosság hozatik, mint ott, a hol egyedül a gyakorta változó minisztériumok bízatták meg a státustanács ügyeinek és teendőinek fogantatásával²⁵).

A mi az államtanács hivatását és feladatkörét különösen illeti, ez a következőkben összpontosul. Először: megvitatása és véleményezéses tárgyalása általános kormányi rendeleteknek; a mi főleg ott és akkor fontos, hogyha a kamarák közre nem működnek; és a fejedelem a miniszteren kívül egy illy független és tekintélyes szakfőriakból álló testületet is meg akar hallgatni. Másodszor: tanácskozás és tárgyalás nagyfontosságú külügyi, diplomati ai határozatok és lépések előtt, épúgy mint nagyhorderejű organikus törvénymunkálatok tekintetében, mellyek a nemzetgyűlés elébe terjesztendők. Harmadszor rendkívüli állambiztonsági intézkedések megtétele feletti tanácskozások jelesül midőn ezek által a rendes törvények felfüggesztése volna eszközlésbe veendő. Negyedszer: a státustanács szokott néha az ügynevezett közigazgatási vitályokban (Verwaltungsstreitigkeiten) a legfőbb határozásjoggal felruházatni²⁶). Vége ötödször: nem ritkán ellenőrzeti vagy felügyeletijoga is van az államtanácsnak az activ közhivatalnokok sőt miniszterek felett is; hogy így a fejedelem, illő módon, netán történő visszaélések közigazgatási tévedések s hiányok felett idejekorán felvilágositassék, és a közérdek minden magánérdekek miatti megrövidítéstől megóvattassék. Szépen jellemzi Csengerynk a státustanács feladatát, így szólván, a státustanács nem politikai szenvedélyek, nem pártvélemények küzdtere. Az elmélet teréről lassan mehet át a kiindulási pontok tájékozására, s midőn alakot, testet ad az elvont eszmének, higgadtan megfontolhat minden szót, minden gondolatot. Illyenkor mélyebben szállhat alá az emberi lélek s küzdhet a homálylyal is. Nem lehetetlen, hogy a felötlött sejtelmek erősebb agyban életrevaló eszmékké alakulnak. Az éber figyelem homályos alakokat vesz észre, mellyeket a mély belátás tisztán megkülönböztet. Együtt működik, itt közös célra a lángész és talentum, s a különböző tehetségek egymást segítik, pótolják, – a habozás itt lélekismeretesség, a tudomány kalauz, a rendszer alap! – A státustanács állami és politikai jelentőségének legmagasb polczra helyezésével találkozunk a híres német államtudós Rud. Gneist legújabb művében az angol államszerkezetről, a mellyben (1. II. köt. 921. 952 – 961.) azt állítja, hogy a valóban célszerű és megfelelő legfőbb államvezénylet a király által nem miniszteri cabinetekben hanem a jólrendezett, s minden nagy országügyeket magában foglaló státustanácsban fogantatósíthatatik, a melly (Gneist szerint) még azon előnnyel is ajánlkozik, hogy a pusztá parlamenti kormányzat-rendszert mellőzhetővé teszi; a pártkormányzatot ezerszeres visszaélései- és hiányaival megakadályozza, s a nagy nemzetérdekek és nemzetügyek helyes intézésére nézve a legtöbb biztosítékokat nyújtja!

Az elemeket végre illetőleg, a melyekből az államtanács az újabkori státusokban rendesen alakítatni szokott, ezek egyfelől az uralkodó család több tagjai, azután maguk a miniszterek, továbbá kitünő országméltóságok viselői, s végre időről időre kinevezett, s a közügyek vagy közélet valamely ágában magukat kitüntettet jeles egyéniségek (nagyírú jogászok tudósok technikusok stb.) által szoktak képeztetni. – Jelenleg ez intézménnyel majdnem valamennyi jelentékenyebb európai álladalomban, jelesül Angliában, Frankhonban, Ausztriában, Oroszországban, Hollandiában, Porosz, Schwéd és Spanyolországban stb. találkozunk, ámbár nem mindenütt ugyanazon nevezet alatt és ugyanazon szervezettel és elemekkel ²⁷⁾).

¹⁾ Nagyon tévednek azok, a kik azt gondolják, hogy e miniszterkormányi centralizáció már eo ipso állam nindenhatósággal, önkormányzatnegatívóval, mindenbe avatkozással és burokratizmussal azon egy értelmű dolog. Sőt ellenkezőleg ép ez legbiztosb ellenszere mindennek, valamint azon egyetlen észszerű mód is, a mellyen igazi kormányfelelősség megvalósítható, mert e nélkül az mindenkor többé kevésbé illusorius marad, a mennyiben collegiális kormánytestet úgy mint egy legfőbb egyéni vezetőt, felelősségre soha sem vonhatni. A kinek a practikus közigazgatás menetébe csak egy kis belátása vagyon, ezt kétségbe alig vonandja.

²⁾ Például Angliában, hol „Secretary of State” czímet viselik.

³⁾ Például Poroszhonban. Néha csak egyike a minisztereknek, jelesül vagy a belügyi vagy az udvarral legközebbi összeköttetésben álló, szokott státuszminiszternek neveztetni. (Jelenleg van egy Frankhonban és Ausztriában.) Ez utóbbi azután többnyire mintegy közvetítő állást is foglal el az uralkodó és a departeméntál miniszterek között.

⁴⁾ Ez egység és harmónia egyrészt azért szükséges, hogy a minisztérium a korona vagy kamara irányában nagyobb hatálylyal léphessen fel; másrészt azon szoros egybefüggésnél fogva is, a melly a különböző állami ügykörök s tevékenységak között természetesen létezik.

⁵⁾ Nagy álladalmakban például minden főbb állami üzyszakra, másutt csak néhányra nézve állítatik fel külön minisztérium. így például a kis német államokban a belügyminisztérium rendesen közoktatási, nemzetgazdasági stb. minisztérium is szokott lenni.

⁶⁾ Ennek körében tartoznak külön az alkotmányi ügyek, a fejedelem s nemzetgyűlés közötti közlekedés eszközlése, az alkotmány foganatosítása, fenntartására vonatkozó intézkedések stb.

⁷⁾ Újabb időkben Ausztriában és Frankhonban többször eltöltöttvén s ismét felállítván: a közbiztonság s batorlét egész terjedelmébeni megvalósítására vagyon hivatva.

⁸⁾ Néhol a mezei ipar a belügygel, néhol a kereskedelem a finanszminisztériummal szokott egybekapcsolva lenni. Az 1848. magyar államalkotmány legczélszerűbben egyesítette egy minisztériumban mind e tárgyakat. – Angliában egy „Board of trade” czímű legfő közgazdaságügyi hatóság létezik; főnöke azonban „államtikárnak” nem nevezetik.

⁹⁾ Oroszországban van egy külön úgynevezett „birodalmi jóságok minisztériuma.”

¹⁰⁾ Angliában az Admirális, Frankhonban a Marinaminisztérium, Ausztriában a tengerészeti főparancsnokság.

¹¹⁾ Ámbár meg ez egységnek nem szabad túloztatni s annyira vitetni, hogy egyik a másiktól mintegy gépkerék függjön. Szerencsés középúton jár e tekintetben is Anglia.

¹²⁾ Angliában a miniszterelnök az úgynev. első kincstárlord (The first lord of treasury), míg a második lord-kincstárnok a tulajdonképeni finanszminiszter.

¹³⁾ A miniszterelnök rendes elnöke az összminiszteriumi tanácsüléseknek; kivéven, ha a fejedelem személyesen is vészen részt. – Az öszminiszterium némely államokban egyszersmind felsőbb folyamodási hatóság egyes minisztériumok rendeletei és határozatai ellenében, a mi néha igen czélszerű lehet. Röscher (Naturlehre der drei Staatsformen című értekezésében) igen buzgón emel szót azon elv mellett, hogy állítassék fel minden nagyobb státusban egy külön ugynev. cabinetminiszter, a kinek az volna a feladata, hogy az egyes departementminiszterek fölterjesztvényeit és indítványait a fejedelemnek az illető miniszter jelenlétében előadja, hogy így a legfelsőbb helyen a relatió és az exekutió ellegyen egymástól különözve; s egyúttal azon nyugodt higgadság egyöntetűség és harmónia az ügyvitelben és ügykezelésben megvalósítva, mely a legfelsőbb helyen olly igen igen kívánatos.

¹⁴⁾ A mi az egyes minisztériumok berszerkezetét illeti, erre nézve legyen elég röviden kiemelnünk azt, hogy mindegyik a munkamegosztás elve alapján ügykörének szűkebb vagy tágabb volta stb. szerint, több osztályokra (élükön osztályfőnökkel) az osztály pedig szakokra (élükön tanácsosokkal) legyen szétválasztva. Az ügyek s tárgyak kidolgozása azután, külön külön, az azok számára felállított osztályban, illetőleg szakban történjék, és pedig a tanácsosok mellett alkalmazott fogalmazó személyzet, titkárok, fogalmazók stb. segélyével. Főszabály egyébiránt e tekintetben mindég az, hogy minden fontosb ügyek a miniszter elnöklele alatt tartott departementi tanácskozományokban tárgyalatnak ugyan, de a tanácskozó személyzetnek döntő határozásjoga nincsen, s ez utóbbi egyedül csak a minisztert (a k i t. i. az intézkedésért a felelős) illeti.

¹⁵⁾ Minisztériumok az államelnök mellett az újkori republikákban is fordulnak elő; ámbár a kormányhatalom öszpontosítása irányabani ellenszenvből itt ott ez egyéni conceptratiót mellőzni akarók, a kormányzó collegiumokat és tanácsokat ajánlják.

¹⁶⁾ Köztársaságokban az elnök mivel maga is felelős némileg szabadabb állásban van a minisztérium irányában.

¹⁷⁾ V. ö. e tárgyra vonatk. Rob. Mohl classikus munkáját: Die Ministerverantwortlichkeit in Einherrschaften, rechtlich und politisch etc. (1837.)

¹⁸⁾ L. erről Rotteck: Staatslexikonában. Murhardtól: „Englische Staatsverfassung” cz. cikkét, a hol különösen kivan emelve az, hogy Angliában, mivel a legfőbb közhivatalnoktól le egész a legutolsó műszervig, mind felelős, a miniszterek felelőssége korántsem olly terhes, mint sokan gondolják; hogy a miniszteri tárca nem hatalomvadászatból kerestetik és kezeltetik, hanem a közügy iránti részvét és hazafiasságból; hogy a rendküli érzékenységnél fogva, mely itt a miniszterekben az irántuk nyilvánuló közvélemény és bizodalom tekintetben létezik, kelletnél tovább egy sem marad meg hivatalában és készségesen visszalép stb.

¹⁹⁾ Hogy lehetnek egyes rendküli esetek, a melyekben egy nagy miniszternek a kormány élénmaradása az egész államra nézve előnyös és szükséges lehet, arra Anglia története is mutat példákat. – E mellett bizonyos az is, hogy a parlamentaris kormányrendszer teljes, minden irányabani foganatosíthatása lényegileg attól is föltételeztetik, állanak-e a nemzetnek rendelkezésére annyi kitűnő státusférfiak, kiket jólélekkel a közügyek élére állíthatni. Angliában és Frankhonban ez mindenesetre könnyebb, mint sok más európai álladalomban.

²⁰⁾ Seh wedhonban jesusul a rendek a vádlók; az ügy azután a legfőbb államtörvény-székhez vitetik; a mely azután ítéletet hozván, a büntetést is kiméri. (Schwéd alkotmány 1809. §. 106. 107.) Angliában az alsóház a vádló, a felsőház az ítéletethozó. Külön törvény e tárgyban egyébiránt nem létezik. (1. Rüssel: Geschichte der englischen Verfassung, ch. 19.) Azelőtt felette kegyetlen volt e tekintetben a praxis. – Az amerikai

rendszer egyik jellemző vonása az, hogy humánusabb, s hogy a hivatal megfosztás után, ha még büntetőjogi eljárására is látszik szükség lenni, ezt a rendes „Jury” elé adja, a mely ez utóbbi irányban van hivatva bíraskodni. – Frank hon ban miniszteri államvétségeknek a honárulás, alkotmánymegsértés, megvesztegetés, közpénzek sikkasztása, nyilvánítatik az 1848-ki idők előtt. A vádló itt is az alsó kamara volt, az ítéletheozó a pairek kamarája. (A Júliusi forradalom után mint tudjuk, Polignac miniszter és társai halálra kerestettek, mert a királyt réabírták, hogy sajátkezü leveleivel a választókra befolyjon.) – Németországban ez ügynek mindekkoraig csak kiválólag jogi momentuma vétetik tekintetbe.

²¹⁾ Angliában 1690-ki Statútum. Belgiomban az alkotni. 83. §. Portugálban 1826. §. 105. Példák vannak Kolb: Die Staatsprocesse Englands (1861.) művében.

²²⁾ Athénében annyiban szinte találjuk a felelősség elvet, a mennyiben a nép olly magistratusokat, kik rősz tanácsot adtak neki stb. szigorú számadásra vontak.

²³⁾ Angliában az ugynev. „Privy Council” vagy „titkos Tanács” – Ausztriában a mostani „Staatsrath” s azelőtt „Reichsrath” – stb.

²⁴⁾ Mint az például Frankhonbana: a Napóleonok alatt.

²⁵⁾ Erről tüzetesen szőll Mittermaier: Zeitschrift für Gesetzgebung etc. des Auslandes. XIV. 209. I. Rauter. – Napoleon a státustanácsról azt szokta mondani: „ma pensée en délibération;” a minisztériumról pedig „ma pensée en exécution.” Egészen következetes továbbfejlesztése 14. Lajos „L’Etat c’est moi” mondatának. – Hogy egyéb-iránt Első Napóleon státustanácsa sok tekintetben igen czélszerű s jótékonyan működő testület vala, tudjuk egyebek közt Las Casas: Mémoires de St. Héléne. I. 343. ff.

²⁶⁾ Erről alantabb. I. Gormen in: Le Conseil d’Etat envisage comme conseil et comme jurisdiction. (1818.) Pichon, Fiches es Locre Vidailan hasonczimű munkáit 1830-1831. és 1841-ről.

²⁷⁾ A francia „kormányzósági tanács”, melyet Louis Napóleon esetleges erőszakos kimúlása esetére az országlat vitelére neje elnöklete alatt kinevezett; – vagy az angol „királyi Cabinettanács” nem ugyanaz a státustanácsal.

59. §.

A tartományi kormány és a kerületi vagy megyei igazgatás.

I. Az államigazgatás czélszerű elrendezése és foganatosítása attól íl-tételezetik, ha a központi kormányon kívül több különböző körű és feladatú közép- és alsó hatóságok meg igazgatási műszervek léteznek. Ezen hatóságok egyáltalában az ország közigazgatási tekintetbeni felosztásának és szervezésének megfelelőleg, rendszeren háromfélék lehetnek: úgymint tartományi, kerületi, és járási illetőleg községi hatóságok és igazgatási műszervek, a mint tudni illik a legfőbb központi vezénylet és felügyelés mellett, vagy a tartományi, vagy a kerületi azaz megyei, vagy pedig a községi igaz helyügyi közdolgok intézendők el i).

Az országászat szempontjából kiváló fontosságú kérdés az „hogyan legyenek ezen hatóságok szervezve, milly jog- és tevékenységkör adassék azoknak az igazgatási s administratív ügyek elintézésében; milly viszonylatban álljanak azok a központi kormány azaz a ministerummal és maguk között; és milly elemek és köröknek engedessék e hatóságok működéserei befolyás, vagy abbani egyenes résztvétel”!? – Ezekre általános szem-

pontból a következőkkel válaszolhatni. Vonatkozva azokra, a miket az eddigiekben egyfelől az alkotmányos szabadság és államrend biztosítékairól; azután a képviseleti elvnek a státusélet minden köreibeni érvényreemlése szükségességéről, továbbá a központosítás és az önkormányzat relativ jogosultságáról, s végre az országos igazgatási hatóságok szükséges tagolatáról tüzetesen kifejtettünk: legelőször is figyelembe veendő az, hogy a központi kormánynak az állam egyes kerületeiben és vidékein, mind tanácsadó mind végrehajtó műszervekre és orgánumokra okvetlenül szüksége lévén, a kerületi megyei és községi hatóságok egyfelől általános közigazgatási, másfelől pedig, vagyis annyiban a mennyiben ezeknek kiváló feladásuk a kerületi megyei s helyügyi közdolgoknak intézése és vezetése, különös polgár-önkormányzati hatóságok. Másodsor: szem előtt tartandó az, hogy valamint a nemzeti és országos közügyek elintézése és legfőbb vezénylete az alkotmányosság elve szerint csak a nemzetképiselet közreműködésével történhetik, úgy a tartományi kerületi és községi ügyek igazgatása is csak akkor leszen valóban czélszerű és az alkotmányos állam igényleteinek megfelelő, hogyha a kerületi megyei helyi stb. ügyek elintézése, egy a képviseleti elven alapuló és alakított kerületi megyei községi tanács, illetőleg képviselő testület (Gyűlés, bizottmány) közvetlen résztvétele alapján foganatosítatik. Harmadsor: fontolóra veendő az, hogy a milly szabadon és függetlenül mozoghat a kerületi a megyei a községi igazgatás mindazon ügyek és tárgyak elintézésében, a mellyek kizárólag és egyedül kerületi megyei és községi érdekek és czélökből eredők, ép olly határozott alárendeltségben és függőségben jelentkezik mindazon ügyek és teendők tekintetében, a mellyek egyenesen nemzeti, országos, általános jelleműek és jelentőségűek; a mellyeknek tehát különböző megyékben vagy helyeken különböző módóni foganatosítása vagy ép elintézetlenülmaradása és végrenemhajtása, az egész közigazgatási organismusnak megakadását vonhatná maga után; vagy a legnagyobb zavarok és súrlódásokra szolgáltatathatna alkalmat.

A közigazgatás illy alapokon és műszervekkel foganatosítása pedig, mint már fentebb is megérintetek, mindenkor ollykép történjék, hogy egyfelől az állam különböző alkatelemei és részei sajátszerűségeinek, meg történeti fejlődése és viszonyainak lehetőleg (vagyis annyiban a mennyiben az a státus szükséges egysége, összefüggése s közigazgatási érdekeivel megegyeztethető) megfeleljen; másfelől meg egy, a helyesen elrendezett és tagolt különböző hatóságok és műszervek, az alsó- közép- s felső igazgatási orgánumok, pontosan összevágó működéséből eredő, egységes létszert is képezzen; – megannyi alapföltételek, a mellyek nélkül sikeres és célravezető államigazgatás, kivált korunkban, hol a közügyek és teendők köre olly nagy mértékben megnagyobbult, nem is gondolható.

Mi a következőkben, kiváló tekintettel a közigazgatásra, az állam

e különböző hatósági műszerveit és orgánumait, egyenként veendjük tárgyalás alá és azért szövegeink tüzetesen először a tartományi központi igazgatásról; azután a kerületi vagy megyei igazgatásról; és végre a községi rendszerről.

II. Olyan államokban, a melyek nagyobb térfogatúak úgy hogy a kerületi és a központi legfőbb kormányhatóság között még egy központi hatóság mutatkozik szükségesnek; valamint olly államokban, a melyek több különböző, az idők *folyamanyain* kapcsolatba jutott, s historiai meg nemzetiiségi tekintetben is bizonyos sajátosságokat és önálló jellemet tanúsító országok vagy birodalom részekből állanak: tartományi központi kormányhatóságokkal találkozunk. (Provincialregierung). E tartományi kormány politikai és államjogi állása hatásköre különböző országokban s különböző nemzeteknél, eltérő szokott lenni; jelesen a szerint a mint azon tartomány kisebb nagyobb mérvben a birodalom- azaz státusegységbe és egységbe beleolvastatott, mint azt például Nagybritanniában Irland és Scócia; Oroszországban Lengyelhon; Ausztriában Csehország, Galliczia; Dániában Holstein és Schleswig tekintetében találjuk; – vagy pedig külön állva és független nemzeti kormányval bírva, csak bizonyos általános birodalmi ügyek és érdekek tekintetében van az egésznek alárendelve, vagy avval közvetlen és szorosabb kapcsolatba hozva, mint azt például a Schleswig-Holsteini törekvések Dánia irányában, és az 1848-ki magyar államalkotmány az Ausztriai birodalom irányában veszik célba. Eltekintve az utóbbi államalakulattól s az abban felállított legfőbb központi kormánytól, a mely némileg ugyanazon szempontból ítélendő meg, mint az általános államkormány, *ehelyütt* csak az előbbi értelemben *vett* tartományra fordítjuk figyelmünket ²). – Az így szemlélt tartományi igazgatás feladata és hatásköre pedig abban áll, egyrészt a legfőbb központi vagyis státuskormánynak intézkedéseit és rendeleteit az illető tartományban végrehajtani, vagy azok végrehajtását vezetni és ellenőrizni; másrészt meg a tartomány érdekei szükségai és kívánalmi felől a státuskormányt és a nemzeti központi törvényhozó testületet, felvilágosítani; a tisztán tartományi ügyeket a státuskormány felügyelése mellett elintézni; a tartomány oktatási rendészeti egyházi közgazdasági és adóügyi dolgait a fennálló közrendszabályok alapján igazgatni és rendezni, az általános államtörvényeket vagy szabályokat a tartomány külön helyzete és szükségaiel összhangba hozni stb. Közigazgatási szervezetét a tartományi kormányhoz illetoleg, ez a központi státuskormányhoz (Ministerium) hasonló elvek szerint vétehetik fogatba, jelesen olyképen, hogy egy a fejedelemtől kinevezett tartományi elnök vagy kormányzó vezetése mellett a közügyek minden fő ágára megannyi osztályok állítandók fel, s ezeknek élére tartományi tanácsosok vagy előadók helyezendők, a kik részint egyenileg

részint testületileg a kormányzó elnöklete és felelőssége mellett a köz-igazgatási ügyvitelt foganatosítják³⁾. – E tartományi kormány sikeres működése, illetőleg ellenőrzése azonban attól föltételeztetik, ha tartomány-képviselő, vagy tanács által támogatatik; eljárásában véleményezés, felvilágosítás, figyelmeztetés stb. által segélyeztetik; intézkedései és a kormányrendelvények végrehajtása körül tett lépéseiben folytonos őrszettel követetik; szóval, ha az igazgatásba és az ügyek elintézésébe az alkotmányossági elv alapján, a nép választottjainak és képviselőinek közvetlen befolyás is adatik. – Ez alkotmányi középtagok czélszerűsége és szüksége némelyek által kétségbe vonatott⁴⁾. Jelesül az hozaték fel ellenök érvül, hogy illy intézmény vagy gyöngö és hatálytalan marad az egész ellenében, s így felesleges; vagy pedig erőre és tekintélyre kapván, igenis megingathatja a státusrendszer szükséges egységet; s valódi föderalismussá változtatva az állami kapcsolatot és országrendszert, minden kormányi erő kifejtést, központi törvényhozást, összhangzó államtevékenységet és sikeres státusvezényletet lehetetlenné tészon⁵⁾. Erre azonban a következőket válaszolhatni. A státus egysége és organikus összerűsége ép olly szükséges folyamánya az állameszmének, mint visszautasíthatlan követelménye a gyakorlati államélet, kormányzat, törvényhozás, cultura és haladásnak⁶⁾. Az állam ez egyeségének, melly kitünőleg az alkotmányossági államelv által is követeltetik (mert egyébként sem a nemzetakarát igazi nyilvánulása, sem a kormány valódi sikeres működése és felelőssége, nem létesíthető; maga a státus pedig egy igazi erkölcsi és politikai öszszemélyességgé sohasem fog alakulhatni) természetes következménye pedig az államkormány és az állami törvényhozás központosítása; úgy hogy ennek szemelől tévesztése, és az egyoldalú tartományérdekek és czélok fölülkerekedésénél, észszerű és a nemzetek szükségeinek megfelelő státusalakulat egyáltalában nem is gondolható. A tartományi momentumnak illy mértékfeletti túlnyomossága e szerint csak az erőltető és szétágazó provincialismusra és a legfélszegebb centrifugai államfejlődésre vezet, melly végre is a státust alkatelemeire atomjaira felbontja, egy csak felette lazul összefüggő tartomány-halmazzá változtatja, szóval a földöralismus elvét olly értelemben emeli érvényre, a mint azt Proudhon anarchiái kormánytheoriájában, vagy a Socialisták phalansteriumaiban találjuk; de a gyakorlati világeletben, kivéven a primitív patriarchai állapotokat, meg a középkori feudális fejlemfokot, sehohsem mutathatjuk fel, és korunkban sehohsem használhatjuk. – Mindez azonban nem áll szükséges ellentétben a tartományi igazgatás és képviselő eszméjével. Sőt inkább, minden figyelmeobb vizsgálata az állam létegenek és organis-musának azon megismerésre vezet, hogy igenis félszegül fogyák azok az állam rendeltetését és eszméjét fel a kik azt mondják, hogy a belügyi országászat feladata az, a népben minden provinciális különégeket és

sajátságokat erőszakosan kitörölni; mindent egészen egyforma, változatlan és változhatatlan schemák és minták szerint alakítani. Holott ép a jellemzetes különérdekek és irányzatok közösségességében, s az azok ápolása és érvényesítésére célzó törekvésekben, rejlik legszilárdabb s legmélyebb alapja a státuszpolgárok igazi honfíui önérzületének és tevékenységének még az egész irányában is; valamint a legbiztosb védbástya is a mechanikai államcentralisáció azon neme ellenében, a melly minden önálló életmozgalmat, minden helyhatósági és önkormányzati autonómiát, minden valódi részvétet a közügyek iránt, és hazafiúi buzgalmat a nemzeti összérdekek tekintetében elfojt, és az egészet csak egy nagy lelketlen géppé egy hatalmas és eszélyes zsarnok bábjátékává torzítja, mint azt. Franciaországban meg Chinában tapasztaljuk! – A tartományi képviselőnek életbeléptetése és megvalósítása ezek szerint egyáltalában igazoltnak és czélszerűnek nyilvánítandó, tekintve jelesül azon körülményt is, hogy az alkotmányosság és az önkormányzati elv fő követelménye az, hogy az államban annyiban a mennyiben ez a státuszczéllal megegyeztetetetik, minden természetszerűleg fenálló személyiség önállósága függetlensége elismerendő; azután pedig minden észszerű és jogos út és mód, a mellyen a részeknek és alkatelemeknek akarata és szükségai is nyilvánosságra juthatnak és kifejeztetethetnek, gyakorlatilag alkalmazásba vétessék⁷⁾. – A talajdonképeni feladvány ez ügy tekintetében csak abban rejlik, először: kik és melly elemekből és hogyan alkottassék e tartományi képviselő és tanács!? és másodsor milly hatáskör adattathatik annak, s mekkora ügykörre terjeszkedhesek ki a tartományi kormány s képviselői tanács befolyása és intézkedési joga!?

Erre röviden azokkal válaszolhatunk, a miket már fentebb a központosítás és önkormányzat rendszeréről meg az „első részben” a törvényhozó testület szerkezetéről mondottunk. A mi tudni illik a tartományi kormány és törvényhozást illeti, erre nézve alapelvül szolgáljon mindenkor az hogy kicsinybeni képmása és nyilvánulása lévén a nagy egésznek, a tartományi kormányrendszer mindazt a maga ügykörébe vonhatja, a mi kizárólag és határozottan provinciális érdekű és jellemű; míg mindaz, a mi lényegileg állam- vagy birodalomügy, a központi státuskormány és nemzetképviselőhöz tartozandó; s a tartományi kormány és gyűlés elébe csak annyiban hozandó, a mennyiben az a tartomány sajátlagos viszonyai és körülményeivel is összefüggésben áll, és e szempontból megvitatást véleményezést közreműködést is teszen szükségessé. Az így fogatosított tartományi kormányrendszer az önkormányzat minden jogos igényeivel összefér, az egyes állam részeket külön körülményei, érdekei, szükségai tekintetében teljesen biztosítja, s másfelől az államegység elvének is megfelel, mert így igenis jól kivihető az, hogy addig a meddig a státuszegységet képez, és az ezen egységnek megfelelő érdekek biztosítandók

és előmozdítandók, addig az mint összeség és egység tényleg intézkedhetik is, és a részek és tartományok mint alárendelt, a közhatalom és nemzeti törvényhozásnak engedelmeskedni tartozó alkatelemek jelentkeznek⁸⁾⁻⁹⁾. A másodikra a fenneklített pontok közül, vagyis a tartománytanács elemeire nézve, lényegileg ugyanazon elvek tarthatók szem előtt, a mellyeket a nemzetgyűlés szerkezeténél e tekintetben kifejtettünk. Azokból ugyanis a kik egyáltalában a választói joggal felruházvák, a tartomány kisebb vagy nagyobb területe szerint, meghatározott számú egyének szabad választás útján, időről időre (péld. mindég 6 évre) kerületek és városokkint kijelöltetnek; a kik azután, azokkal, a kik születés hivatal fejedelmi kinevezés vagy egyéb jogcizmél fogva, választás nélkül is megjelenhetnek a tartományi gyűlésben, egyetemben, évenként bizonyos időben (ha szükséges többször is)¹⁰⁾ a tartomány fővárosában illetőleg a kormányshék helyén egybegyülekeznek, és a fennforgó ügyeket elintézik¹¹⁾.

III. Olly államokban, a mellyekben a központi státuskormány meg az alsó hatóságai orgánumok közt tartományi kormány nincsen: az úgynevezett kerületi vagy megyei hatóságok léteznek, melly utóbbiaknak szerkezete és politikai organismusa lényegileg ugyanazon elveken alapszik, a mellyeket épen most a tartományi igazgatásra nézve felállítottunk. – A „megyerendszer” egyike lévén azon ügyek, illetőleg feladatoknak, a mellyek helyes elintézése és megoldása honunk közigazgatási és politikai életében is olly felette nagy fontosságú, e helyütt tüzetes tárgyalást igényelne, ha az idetartozó elveket és vezéreszméket már az eddigiekben, lényegileg kinemfejtettük és megnem állapítottuk volna¹²⁾. – A „megye” vagy kerület (Grófság Angliában és Amerikában, Departamentum Frankonban) a legfőbb státuskormány meg a járási és községi igazgatás közötti középhatóságot képezi, s alkotmányos alapokon szervezve, felette fontos helyet foglal el az összes államigazgatási organismusban. Es ugyan egyfelől azért foglal el a központot és a vidéket, a kormányi és a helyhatósági műszerveket egymással szakadatlan kapcsolatba és összeköttetésbe helyezi; a municipális érdekek szükségletek és célzatok képviselőjekép jelentkezik; az igazgatási ügyvitel és kezelés lényeges egyszerűsítésére és könnyebbitésére szolgál; másfelől pedig annyiban felette jótékonyan hat az egész állami életre, a mennyiben több községeknek közös céllokrai törekvését és egyesülését elősegíti; a nemzeti közvéleményt, a polgári önértetet a közügyek iránti éber részvétet és érdekeltiséget felkölti; az alkotmányos képviseleti elv megszilárdulásának, a szónoklati képességnek, a státusférfitai tapintat és ildomnak, meg az adminisztratív és parlamentaris ügyességnek és tapasztalatnak bő forrását illetőleg tényezőjét és iskoláját képezi. A szabadság és alkotmányosság elve szerint rendezett, „megye,” vagyis az, a mellyben a megyei közgyűlés, mint valódi központja a vidéki értelmiség hazafitui buzgóság érdem erény

és képességeknek ¹³⁾, (úgy mint az Angliában Magyarországon, az éj-amerikai Unióban, és némileg Belgiomban tapasztalható) a megyei vagyis kerületi ügyeket közvetlenül intézi el és igazgatja: legbiztosb akadály a minden burocratai államkormányzatnak; legerősb támasza a népszabad-ság- és municipalis autonómiának; leghathatósb gátja az önkényuralom és zsarnokságnak; s azért kétségen kül egyike azon intézményeknek is, a mellyeknek fenntartása és szilárd alapokrai fektetése, minden szabad s önkormányzatra képes nemzet főfő feladatai és céljai közé tartozik! Nem ok nélkül mondja Desewffy Aurél, a legnagyobb magyar státusférfiak egyike ¹⁴⁾: „A megyék alkotmányunk alapját, nemzetiségünk kezességét teszik; annyira, hogy míg megyeszerkezetünk megmarad, érjen bármelly csapás bennünket, alkotmányunkat mindenkor visszaszerezhetjük; ezer más tekintet mellözve, ez egy elég ok már arra, hogy minden magyar országfi, ezen kincsnek megőrzését politikai credója első hitágazatává tegye.”

A megyerendszer és municipalis autonómia e magas polczrai helyezésének azonban megvannak bizonyos természetszabta határai. A megye ugyanis lényegileg és mindenkor csak kerületi hatóság, s csak az ország egy kiseded alkatrészének képviselője tolmácsa. S ez okból nem lehet nem szabad magának olly tekintélyt olly politikai súlyt tulajdonítani vagy olly hatáskört követelni, a melly csak a központi hatóságokat, a nemzeti kormányt vagy a nemzet-gyűlést illeti. A megye mindenben önjogúlag és függetlenül intézkedhetik, a mi egyedül a megyére, annak belügyeire belérdekeire vonatkozik. Ott azonban, a hol a fensőbb, országos és nemzeti közérdekek és közügyek köre merül fel, autonómiája és uralmáról lemondani tartozik; ha nem akarjuk, hogy az igazgatási gépezet fennakadjon; a részek és az egész közt a legkárosb sűrűlőds támadjon; a státuserő és közfejződés megcsökkenjék; s az egész államszervezet a legvészesb hányattatások és zavaroknak áldozatul essék ¹⁵⁾. „A megye-autonómiának illő határain túlterjesztése, mint ugyanazon nagy státusférfiu megyegyzi, a nemzeti erők őszpontosulását lehetlenné teszi; az országos törvényhozó hatalom és kormány tekintélyét és erejét csökkenti; a részeket az egész fölé, a tagokat a fej .föle helyezi; szóval a kerületi fődöratiót a monarchiái államegység fölé teszi, s előbb utóbb, ezen polgári álladalomegységet végkép lerontja ¹⁶⁾.” – A megyerendszer és megyei önkormányzat így értelmezve, az az országos ügyekben közvetlen avatkozássá változva, törvényhozói utasításokadási követvisszahívhatási adó-megtágadási stb. jogokat követelve: egyenes ellentétele az újkori állam-eszmének és államfejződésnek; valódi negátioja a státus egysége organikai létszeressége haladáskéességének; valódi középkori és reactionarius eszme, mellynek a hűbériség és a rendi alkotmányok korában a maga célszerűsége talán megvolt, de jelenleg sem értelme, sem alkalmazható-

sága, sem jogosultsága nincsen már! – Kétségtelen végre az, hogy az illy félszegül értelmezett me g y e a u t o n o m i a és helyhatósági önkormányzat annyiban is kiáltó ellentétben áll a modern constitutionalismus eszméje és szellemével, a mennyiben a felelősség nagy és nélkülözhetetlen elvét illusoriussá teszi; és így megdöntve az alapkövet, a mellyen az újkori jog- és culturállam fölépítendő, magát az összes alkotmányi épületet is sarkaiban megingatja ¹⁷⁾. Szépen mondja Csengery Bárá Eötvösről: „Az országos dolgok központosítása mellett azon tárgyakat kívánta elvonni Eötvös a megyehatóságoktól, mellyek házi ügyeiken túlterjednek; nem hogy megszüntesse hanem inkább, hogy magasabb körben létesítse az önkormányzást. A magasabb érdekeknek keresett fensőbb körben egy központot. Es ezt tevén, nem külön testeket akart egybeforrasztani, külön érdekeket eltörlesztetni; hanem csak öszhangzásba hozni ugyanazon test külön részeit, mellyek századok óta éltek együtt” stb.

Elén a megyei igazgatásnak, a mellynek ügy- és hatásköre az államtörvények s intézvények foganatosítására, az adó, közlekedési, elemi s közélettanodaiügyre, a gazdasági és rendészeti dolgok elintézésére stb. terjed ki, álla kormányt képviselő Megyeelnök vagy Főispán; azután két a megyei közgyűlés által választott Alelnök vagy Alispán, a kiknek kezeiben, az összes megyei végrehajtó hatalom öszpontosul ¹⁸⁾, Oldaluk mellett szinte szabad választás útján kijelölt egykét tanácsos meg szolgabíró, egy fő és több aljegyző, meg a megyeügyek főágai kezelésére hivatott tisztviselők (millyen például az adószedő, az orvos stb.) működnek. A megyei közgyűlés alkotó elemeinek tüzetes meghatározása egyáltalában felette nehéz, mert az államok különbfélesége, a kulturai a néprendi és a birtokviszonyok sajátságosága egyes népeknél vagy országokban, döntő nyomatékú momentum leszen. Egyébiránt valamint a nemzet- és a tartomány képviselői testület, úgy a megyei gyűlés is, mindenesetre akkor fog feladatának legjobban megfelelni, ha terjedelme és tényleges viszonyainak megfelelőleg, a megye valamennyi érdekeit elemeit képességeit és erőit hűn képviseli és kifejezi; s egyáltalában azok az elvek szerint alakítatik a mellyeket fentebb a nemzetgyűlés alkotó elemei az activ és passiv választásjog meg a conservativ és progressiv elemek helyes öszhangbahelyezésére vonatkozólag felállítottunk! – E megyei közgyűlés azután rendesen évenként néhányszor öszsejövén a fő- vagy alispán elnöklete alatt a jelentékenyebb ügyeket elintézi; míg azon ügyekre tekintetből, a mellyek szakadatlan közreműködést és ügyvitelt szükségeinek, legcélzzerűbben egy a megyei közgyűlésből évenként választott „állandó bizottmány” felállítását legtanácsosb, tekintettel különösen olly elemekre és egyénekre a mellyek a megyei hatóság székhelyén lakoznak, s így e szolgálatok megtételére mindenkor képesek.

A megyei hatóságnak megfelelő közigazgatási és külső ügyviteli organu-

mai, az egyes járásokban (Arondissement, Bezirk) működő megyebiztosok vagy járáselnökök, a kik a községi hatósági műszervek mellett az összes államigazgatási Organismus legalsó fokát képezik; a néppeli közvetlen érintkezésre, a törvények kihirdetése és foganatosítására, a megyei hatóság rendeleteinek végrehajtására, javaslatok, hivatalos közlések megtételére, a községek feletti felügyelésre stb. hivatvák. A járási tisztviselők a megyei hatóság kebelzetébe tartoznak; annak főnökei felügyelete és ellenőrzése alatt állanak; és oly ügyek tekintetében mellyek jelentékenyebbek és a járás érdekeibe mélyen bevágók, legczélszerűbben szinte egy melléjökrendelt képviselő bizottmány által támogattnak,⁹⁾-2°).

¹⁾ Mi e helyütt egészen eltekintünk e hatóságok netáni törvén ykeze si jogai és feladatától, s kizárólag csak a politikai adminisztratiót tartjuk szemünk előtt. – Ép így nem szükséges különösen megemlíteni azt, hogy az államigazgatás különböző ágai és ügykörei szempontjából, különböző kerületek és hatósági vidékek szerint felosztása az országnak is szokott foganatosítani, p. o. finantz-katona-jogszolgáltatásügyi szempontból.

²⁾ A „tartomány” szó idegen nyelveken (Provinz) a politikában egyértelműleg is szokott véteni kormány kerülettel, vagy a mi megyénkkel. Így némileg Holland, Belgium, Poroszország, Baj orhonprovincziai. Mi itt leginkább nagyobb birodalmak szempontjából indulunk ki.

³⁾ L. még a jelen munka 56. §-nak V. pontját.

⁴⁾ És ezek az újabb időkben, péld. Ausztriában (a birodalomgyűlésben) a centralisták és unionistáknak nevezettek el; ellentétben azokkal, a kik a főszűlyt a tartományokba akarják helyezni, és a t o n o m i s t á k n a k vagy f ö d ö r a l i s t á k n a k hívják magukat.

⁵⁾ Hogy az administratív és politikai centralisatió itt kapcsolatban a tör vé nyil o z á si központosítással veendő figyelembe, – nem kell különösen kiemelnem.

⁶⁾ Mi itt eltekintünk egészen oly országoktól, a mellyeknek státuszjogi és hisztóriai szerződéseken és alapokon, egészen önálló nemzeti kormányra van joguk; s csak oly tartományokról szólunk, a mellyek közjogilag és történetileg egy nagyobb egészben alárendelt alkattagokat képeznek.

⁷⁾ Hisz nem is igen képzelhető, hogy egy nagyterjedelmű birodalomban a nemzetgyűlés és központi kormány mindazon sajátszerűségeket, külön állapotokat, érdekeket stb. teljesen méltányolhassa, a mellyek annyi különböző jellemű, műveltségfokú, iparú stb. tartományokban léteznek és pontos tekintetbevételt igényelnek. I. Rotteck: Staatslexikon. XI. köt. 230-232. lap.

⁸⁾ Jól mondja Steinacker: „Eine Provinzialversammlung, welche nicht einem Provinzialorgane der Regierung, sondern dieser selbst gegenüber steht, greift leicht über die Gränzen ihres Sonderinteresses hinaus, um die Angelegenheiten des ganzen Staates in ihren Wirkungskreis zu ziehen, und wird unfehlbar mit der allgemeinen Nationalrepräsentation in Collision gerathen.”

⁹⁾ Hogy pedig az igazi alkotmányossági elvnek csak az a tartományi képviselő felel meg, mellynek nemcsak véleményező és tanácsadó, kérvényező és panaszemelő, hanem valódi határozási joga is vagyion, a dolog természetéből folyik. – így jelesül az adóügy tekintetében a tartományi gyűlésnek is megadattathatik az adó megtagadás jog, t. i. oly adókra nézve, a mellyeknek csak tartományi rendeltetésök vagyion. Ep így oly törvények tekintetében, mellyek kiválólag a tartományt érdeklik és illetik, szinte nem

lehet megtagadni a tart. gyűlésnek az elfogadás vagy elvetés jogát; habár e jog szigorú következeiben tagadhatlanul könnyen baleredményekre is adhat alkalmat. – Az egyes európai álladalmak közül az itt szóbanforgó feladvány megoldása kitünőleg Belgiomban, Németalföldön, Bajorországban, s legújabban Ausztria nemmagyar koronaországaiban, véteett eszközöbe, vagy kísértetett meg; míg az Éjamerikai Unió túlnyomólag a fődóralismus eszméjén és elvén alapszik, ámbár itt is épen úgy mint (1848. óta) Helvetiában az állam-egy s égi elv inkább kezdett túlsúlyra emelkedni.

¹⁰⁾ Alkotmányilag meghatározott időben. – Az 1836-ki belga provincial törvény szerint példának okáért a tartományi tanács évenként Julius első keddjén 14. napra egybegyűl, sa tartománykormányzó mint királyi biztos jár el. – A képviselők szabadon választatnak azok közül a kik egyáltalában az országgyűlésre is választhatók. Fizetvényt csak azok húznak, a kik nem laknak a gyűlés és kormány székhelyén. – A képviselők 4 évre választatnak, de minden második évben, felében megújítatnak. – Hatáskörébe e tartománygyűléseknek pedig Belgiomban tartozik: a tartományi budget megszavazása; közutak építmenyek közlekedési eszközök ügyébeni intézkedés; törvénykezési hivatalnokokat kinevezésül a fejedelemnek fölterjeszteni; a tartományi intézetek, hivatalnokok, s ezek fizetése és nyugdíjazása körüli dolgokat elintézni; községek panaszai-, surlódásaiban ítélni; a rendszet és alsóbb fokú oktatásügyet vezetni stb. – A tartománygyűlés mindegyike választ önkebléből egy hat tagból álló állandó bizottságot (Választmányt) a melly rendes fizetést húz, minden tartománygyűlési ügyeket előkészít, a tett intézkedések kivetelérót gondoskodik stb.

¹¹⁾ Ily tartományi gyűlésben a kétkamararendszer egyáltalában szükségtelen, miután a mellette szolló érvek a tartományi gyűlésre nézve alig ismertethetnek el helyeseknek és igazoltaknak.

¹²⁾ Legkimerítőbb s legalaposb munka, kivált hazai viszonyainkra nézve, e tárgy tekintetében B. E ö t v ö s: Reform című irata. (184G.) Rövid átnézetet ad Ré csy: Magyar közjogában. (1861.) pag. 469-487.

¹³⁾ Ellenkező az a m egye igazgatási rendszer, a hol a megyegyűlés a kormány által kinevezett tisztviselők mellett csak némi ellenörködési kérvényezési és tanácsadási joggal bír; s így a megyei ügyek vezetésébe csak közvetetten gyakorol némi befolyást. - Absolutistikus államokban pedig a megyehatóság nem más, mint egyszerű közhivatali műszerv, melly a központi kormánytól felállítván és függvén, annak rendeletei és határozatai közvetlen kivitele és végrehajtására van hivatva. (Az 1860-kg Ausztriában fenállott kerületi és megyei hatóságok.)

¹⁴⁾ V.o. Desewffy Aurél: X. Y. Z. könyv. 7-12.74. Csengery: Magyar Státusférfiak és Szónokok. 263. l. még Benczúr: Társadalmi Szabadság. 235-283. Kossuth beszédeit és Szalay dolgozatait.

¹⁵⁾ V. ö. Gróf Desewffy Emil Alföldi Levelek. (1842.) pag. 9. mondott örökigaz szavait: A nemzet önmagát nem kormányozhatja, ha a nemzet részei önmagokat tetszésök szerint kormányozzák; a nemzeti érdek veszélyezve vagyon, ha nálánál fennebb hangon képes szollani a provinciális érdek stb. Kozma: Magyarország szebb Jövője cz. művében (14-16. l.) a meyerendszer és a központi kormány egymáshoz viszonyát tüzetesebben iparkodván megállapítani azt mondja; a) a kormány intéz vényeit megküldvén a közgyűlésnek, ez azt vissza nem utasíthatja; b) hanem felírást küldhet a kormányhoz; s panaszt emelhet; c) de ha e felírási eredmény nélkül marad, az intézvény végrehajtható; de főlebbezés illetőleg panasz történéthik a nemzetgyűlésnél; olly esetben pedig, midőn a kormány a megyei közgyűlés nézete szerint a törvénynyel visszaélt, – a legfőbb törvény-széknel!!!

¹⁶⁾ V. ö. Csengerly: Magyar Státusférfiak. 260-264. 1.

¹⁷⁾ E balfelfogás mellett küzdenek napjainkban honunkban Török János, Töltényi, Bodnár (az utasítási jog stb. cz. röpiratában), s némelly mások.

¹⁸⁾ A főispán mint a kormánynak (fejedelmi kinevezés következtében!) képviselője; az alispán pedig mint a közgyűlés szabad választottja és a népek képviselője.

¹⁹⁾ A belga tartomány kormányi rendszert már megismertetvén, e helyütt még csak az angol és francia megyeigazgatás főbb pontjait emeljük ki. Es ugyan Angliában a legkevesebbé rendszeres, de azért mégis felette jólszervezett igazgatási gépezettel találkozunk. Az első személy a grófságban (County Shire) a Lordlieutenant, ki a legnagyobb megyei földbirtosokból a fejedelem által választatik, s mintegy katonai helytartó-kép működik, kiválólag mindazon ügyekben, a mellyek a katonaság (Miliz), a conscriptió, a hadszervezés stb. vonatkoznak. A tulajdonképeni polgári megyefőnök azonban a Sheriff, a ki évenként a nagycancellár s legfelsőbb bírák s koronahivatalnokok által történt fölterjesztés nyomán a fejedelemtől nevezetik ki, s a végrehajtó hatalmat gyakorolja. Hatáskörébe tartozik jelesül a parlamenti választások vezetése; törvények kihirdetése; kormányrendeletek foganatosítása; a Jury rendezése; koronajogok védelmezése stb. A hivatal mellett évenként 4-500 font sterl. költsézés is jár, ingyen látják el az illetők; segédeket maguk mellé szabadon vehetnek; egy évnél tovább azonban egyszem tartozik e tisztséget viselni. – A sheriff után következik a Coroner, a ki túlnyomólag törvénykezési hivatalnok; a grófsági községektől élethosszantiglan választatik. Tekintélye a coronereknek azonban nagyon csökkent az újabb korban, jelesen azért, mivel az úgynevezett békebírói in té zmén y emelkedett igen nagyjelentőségre. A békebírák feladata ugyanis a legtágabb körű, a mennyiben a megyei törvénykezésben rendszetben iparjogok adásában birtokháborgatásokban népgyűlésekben a megyei közbirtok- adó- egyház- mezőgazdaság- katonai- ügyekben, szóval majdnem az összes igazgatás minden szakaiiban eljárnak és intézkednek. A békebírók, kik közé minden megyei lakos a ki 100 fontnyi földjövédelmet kimutathat, földvétehetik, 4-500-an is vannak egy megyében; hivatalukat melly igazi disztisztiság- nek tekintetik, ingyen látják el; időről időre gyűléseket tartanak s közösen tanácskoznak stb. Az institútióról Vincke azt mondja: hogy a legtokélyeteseb intézmény, melly valamely státusban létezhetik. (V.o. egyáltalában Vincke: Die innere Verwaltung Grossbritanniens. 1848. pag. 6-45.) Egészen eltérő hatósági szerkezettel találkozunk Franciaországban. Ez ugyanis 86 Departamentumra lévén felosztva, minden départamentom élén egy elnökkel (Präfecttel) bír, a ki egy elnöki tanács, meg a (kormánybefolyás alatt választott) megyei tanácssal igazgatja az ügyeket. Az elnököt a fejedelem nevezi ki, ép- úgy mint tanácsosait is, a kik állampénztárból fizettetnek, s a fejedelem által bármikor elbocsáthatók. Ez elnök a végrehajtó hatalom egyedüli kezelője s szigorú felelőséggel tartozik a minisztériumnak. (Fizetése 20-40 ezer frank.) A generaltanács 1838-óta külön törvény szerint vagyon szervezve; a megyei ügyek intézésében meglehetősen tág teendő körrel van felruházva, de mindenkor gépileg a központi kormány befolyása alatt áll. A járásokban van azután egy Alpräfect, a ki a megyeelnöknek csak mintegy exekutív közlege. (Fizetése 4500-8000 frank.) I. Bécharde és Laferrière idézett műveiket.

²⁰⁾ A megyei (s természetesen a községi) ügyvitel és tanácskozmánynál használandó nyelv tekintetében az itt kifejtett elvek nyomán (az összpontosítás és a helyhatósági önkormányzatra nézve) azt tarthatni szem előtt: a) hogy a belső ügykezelés és ügyintézés meg a tanácskozás mindenkor annak a nemzetiségnek nyelve szerint történhetik a melly a megyében s illetőleg községben számra s értelmiségre nézve a túlnyomó; b) hogy azonban ez úgy megállapítása mindenkor a megye-képviselő tanács, vagy a községképviselő testület által Műszakonként történendő; c) a mi azonban a külügy vitelt, jelesül pedig a kor-

mánynyal közeledést illeti, ez mindenkor egyedül a diplomatikai ivyvel történhetik; d) hogy a központi kormány a tőle függő kinevezések stb. illyféle ügyeknél mindenkor illő tekintettel tartozik lenni az egyes megyék nemzetiségi viszonyaira; valamint viszont e) a megye közönségnek is feladatában álland, tisztjei megválasztásánál mindenkor csak olyanokra vetni figyelmét, a kik az illető nemzetiség nyelvén kül az országos vagy diplomatikai nyelvben is teljesen jártasak.

60. §.

A községszerkezet és községigazgatás.

I. A államigazgatás legalsóbb fokú hatóságát és műszervét a községi igazgatásban szemléljük ¹⁾. A „Község” (Commune, Gemeinde) alatt azonban nem mindég szokott ugyanaz értetni. Általában tekintve ugyanis a község némileg a népközületnek mikrokosmusa; a meghatározott területen együtt lakozó, s hasonló érdekek és czélok által egy bensőbb összefüggésben jelenkző polgártcstület helyközösége; egy sajátserű, egyén és nemzetegész között álló, s bizonyos kulturai és gazdaszati czélokra irányzó rendeltetést tanúsító, erkölcsi személyiség. De másfelől a község tulajdonképeni státustag, és alkateleme a közigazgatási organizmusnak is²⁾. Kitétszik ezekből, hogy azon nézetek, mellyekkel a község lényege és jogi jellemének tekintetében a francia meg a germán állambölcselőknél találkoznak, s a mellyek alapján a község majd pusztá közigazgatási szempontból alkotott geographiai állarörésznek s státus-institúciónak³⁾, majd meg megannyi államnak az államban nyilvánítatik⁴⁾, – egyaránt félszegek és ki nem elégítők⁵⁾. Míg ugyanis ez utóbbi nézet oda vezet, hogy az állam nem egyéb mint pusztá aggregatoma egy bizonyos földterületen találkozó községeknek, s hogy ép ez okból a közhatalomnak a községek felett semmi intézkedési jog sem tulajdonítható: addig a másik elv szerint a község nem mást képez, mint egy gépileg centralizált államigazgatási rendszernek legalsó fokát, melly csak azért létezik, hogy a kormány akarata és határozatainak végrehajtó eszközöként működ-jék. – A valódi és egyedül helyes felfogása a községeknek az, a melly azokat egyfelől mint (viszonylagos) önállósággal és önjelen tőséggel bíró testületeket, másfelől pedig mint lényeges állam tagokat szemléli; és azon elvből indul ki, hogy a milly mértékben foganatosítja és oldja meg a község öntevékenysége nyomán, öneri és öntörekvéseivel sajátlagos egyéni functióit és feladatait, ugyanazon mértékben alája is vagyon rendelve egy magasb egésznek, mellytől a többi államelemekkel összhangba hozatik; közös, általános érvényű szabályzatait veszi; s úgy vezényeltetik, hogy külön élete és létezése az állami öszé lettel és czélokkal harmóniában álljon.

Innen folynak egyszersmind azon elvek is, a mellyek szerint a községnek egyrészt az államhatalom iránti viszonya; másrészt belső szerkezete, hatásköre és jogalkotmánya megállapítható. E tekintetben két-

féle rendszert ismerünk. Egyik a központosítási, mely a községet államhivatalnokoknak rendelvén alája, minden igazgatási és belügyi érdekei tekintetében egyenesen a státus befolyása és gyámkodása alá helyzi; a másik az önkormányzati vagy helyhatósági, mely a községi ügyek elintézését magára a községre és szabadon választott tisztviselői és közlőnyeire bízva, a közhatalomnak pedig csak annyiban terjeszti ki reájok befolyását, a mennyiben az az államcélök és a nemzet fensőbb érdekei szempontjából kívánatos- vagy ép múlhatatlanul szükségesnek mutatkozik. Alig szükség említenünk, hogy mellyike e két rendszernek érdemel elsőbbséget; s hogy mellyik felel meg az alkotmányosság s igazi népszabadság eszméjének. Az alkotmányos életnek fogatosítása, és az igazgatásnak avval összhangzásba hozatala, lényegileg a jó és czélszerű községrendszerrel függ; ez pedig csak akkép valósítható, hogyha a községnek, önkörében, ön ügyei intézésében és belső önigazgatásában a szabadság azon mértéke megadatik, a mely csak a státuscélök és az egésznek fensőbb érdekeivel összeegyeztethető, e mellett pedig a státus igazgatási műszerveinek segélyezése és támogatására is felhívatik olly ügyekben, mellyek pusztán állami hivatalnokok által egész terjedelmökben nem intézethetnek el⁶⁾. Ezen elv szerint a község természetszerű hatás- és jogköre az leszen, hogy intézkedik és gondoskodik minden a helyi érdekeket illető ügyekben, a mennyire ezt önereivel megbírja, s a státus általi támogatást nem szükségesli⁷⁾. – Ezek nyomán a következők soroltathatnak a községi igazgató műszerv hatáskörébe, a) A községi vagyonnak alapítványoknak jószágoknak kezelése és igazgatása, kölcsönök fölvétele stb. mellyre a község mint erkölcsi összszemélyiség felvan jogosítva, b) A községet illeti önháztartása ellátására az adókövetésjog s mellékjövedelemforrások megállapítása, c) Hozzája tartozik az elemi tanügy és a lokálpoliczia, jelesül közveszélyi ipari szegényügyi egészségügyi cselédtartási stb. dolgokban valamint, a jogszolgáltatás alsóbbrendű policziai vétségek és kihágásokban. d) A szegények ápolása különösen, tekintettel a szegények erkölcsi és szellemi emelésére is; valamint az árvaügy. e) A községet illeti a jog, idegeneket mint községtagokat felfogadni, s azoknak a teljesítendő tartozásokat elébök szabni, f) A községek választhatják szabadon igazgató városi vagy községi hatósági tisztjeiket. (1. alantabb.) g) A községek köteleztetnek másfelől az állami törvényeket kihirdetni, s a mennyiben az reájuk bizatathatik, azok fogatosítását is eszközölni; újonczozásnál, népösszeírásnál, katonaelelmezés és szállásolásnál, követválasztásoknál eljárni és közreműködni⁸⁾.

Csak így, ha mindezt az államhatalom a községek által fogatosítatja; fejlődhetik ki és szilárdulhat meg azon községszerkezet, melly akkor a midőn tagjaival az organikus közösség és érdekegység értékét megismerteti, az önzést a haszonvágyot a közjónak alárendelni tanítja; minden egyes-

nek tevékenységét az egész számára és érdekében igénybe veszi; a státus hatóságok teendőinek egyrészét átvállalja; s az egyes kis körökben a nagy összeség iránti érdekeltséget és figyelmet ébreszti: egyszerismind a hon-szeretetnek és a közszellemnek, a politikai értelmiség és adminisztratív talentumoknak valódi iskolájává válik; az egyesek látkörét tágitja; a bureaucratismust és kormányi gyámkodást feleslegessé teszi; a polgárok szabadság-érzetét, a jog- és törvényiszteletet kifejleszti és megérleli; az egészbe valódi életet és elevenséget önt; és így közvetetten az általános áliamjólleí és közszabadság rugója- és emeltyűjévé is leszen ⁹⁾). – így érvényesítve a községi önkormányzatot, nem léssen azután veszélyessé az államhatalom azon befolyása és jogköre sem, mellyet fentebb ép a tőkélyetes szerkezetű községorganismus tekintetében szükségesnek nevezünk. – Mint alkot-eleme és tagya a státusnak, a község ugyanis annak hatalma és hatáskörén kívül nem állhat. Egyfelől azért, mivel a fensőbb államérdek és államcélök előtt a községi érdeknek mindenkor meg kell hajolnia és háttérbe vonulnia; másfelől azért, mivel az igazi modern alkotmányos államrendszer szelleme azt követeli, hogy a státusban létező valamennyi községek a státusalkotmány, a kormányzati rendszer, és az államhatalmakkal politikai viszonylataik tekintetében, benső összhangba helyeztessenek, s az állam egy s égi elve alapján organikus kapcsolatba lépjenek. Innen folyományoz az, hogy az államnak, mint az általános társadalmi jog- és culturközület rendszerének természetével és rendeltetésével egyáltalában meg nem fér, hogy valami jogközület, mint egészen önálló politikai hatalom, a nyilvános közalkotmányon mintegy kívül álljon, s magát a státus általános rendező vezénylő és kormányzó hatalma és hatköre alól kivonja¹⁰⁾). – Alig szükség tehát különösen kiemelni, miszerint az államhatalomnak jogában sőt feladatában áll: nemcsak az általános törvényhozás útján a községalkotmány (legalább általános) alapelveit az egész országra nézve megállapítani, illetőleg megváltoztatni vagy megújítani, hanem valamennyi községek felett folytonos felügyeletet is gyakorolni, jelesen olly végből, hogy azok tulajdonképeni hatáskörükön soha túl ne menjenek; idegen hatóságok jogkörébe ne rontsanak; előforduló súrlódások esetében kiegyenlíthetessenek; az egészszel folytonos harmóniában maradjanak, s olly visszaéléseket el ne követhessenek, a mellyek által az állam vagy a jövő nemzedéknek érdekei és jogai veszélyeztetetnének ¹¹⁾-¹²⁾). Csak illykép nyeri ugyanis a községrendszer valódi fensőbb jogosultságát erejét és szilárdságát; mert. egyéforrvá a többi községekkel és az egész szel, magát mint egy fensőbbrendű létszer eleven alkattagját kezdi érzeni és megismerni; s egyúttal olly célök és feladatok elérésére illetőleg megvalósítására is válik képessé, a mellyeket elszigetelt önállóságában még távúíróról sem tudna megközelíteni ¹³⁾-¹⁴⁾).

II. A mi a község szerkezetét különösen illeti, ez a szerint a mint

a falui vagy városi községet értjük, különböző fog lenni. Valamint a néprendek a foglalkozásmódok a nézletek érdekek és törekvések a városokban igen sokban eltérők a falusiaktól, ép úgy tér el a városi község jelleme és természete is a falusitól¹⁵). Amott jelesül a földbirtok az egyház a mezei ipar a conservatismus az egyszerűség az elégtelenség, emitt ellenben az ingó tőke meg a pénz, az ipar és a kereskedés, a haladási és mozgalmi szellem, a divat és a határtalan vágyakodás, jelenkezik előtérben; a mihez ha még azt is hozzávesszük, hogy a városok egyedüli gyűpontjai a tudománynak és az irodalomnak, a művészeteknek és az értelmiségnek, a folytonos előretörekvés és újításnak, azon megismerésre kell jutnunk, hogy a városi község lényegileg magasb kultúrérdekeken épül fel, s hogy sokkal inkább nevezethetik államnak kicsinyben mint a falui község. Következik innen, hogy a városi községnek szerkezete és igazgatása mindenkor bonyolultabb és szövevényesebb lesz a falui községénél; s hogy az előbbiben mindég sokkal több érdekek erők czélok törekvések és társadalomkörök lesznek szemmeltartandók, illetőleg érvényesítendők, mint emezekben. Eltekintve a falui községek lényegileg egyszerűbb szerkezetétől¹⁶), a városi községigazgatás a következő elvek szerint rendezethetik. Tekintettel arra, hogy a városi községszerkezetnek is tényleges öszhangban kell állania az általános státusalkotmánnyal, elvként ismerendő el az, hogy az alkotmányosság e körbeni megvalósítása csak úgy eszközölhető, ha az igazi közakaratnak uralma lehetőleg biztosítatik; az egyeseknek hatalmuk- állásuk- jogaikkal i visszaélése gátoltatik; s a községben létező valamennyi jelentékenyebb elemek és érdekek illő képviselőre találunk. Ennek folytán a) a községi igazgatásnak élén álljon mindenkor egy a nép szabad választása útján kijelölt, s a kormány megerősítését nyert városelnök, vagy polgármester, ki mint a végrehajtott község hatalom főnöke az ügyeknek igazgatását vezeti, és a hozott községi (meg kormányi) határozatok kivitelét eszközli. A polgármester állása lényegileg városhatósági, községi tiszt, a kit a közbizalom és tisztelet, s nem kormányi vagy fejedelmi kegy emel polczára. De azért nem megsértése ez elvnek, ha másfelől a státushatalomnak is némi befolyás engedtetik e. fontos hivatal betöltésére, jelesül a (Hollandban, Belgiomban, némelly német államban s most Ausztriában is divatozó) megerősítés által¹⁷); a mi avval is igazolható, hogy ez által a polgármester a kicsinyes községi súrlódások pártmesterkedések és áskálódások körén túlemeltetik; néha tekintélyében nyer; s kivált olly ügyekben eljárásnál, a mellyek egyenesen államiak és politikai természetűek, a többi hatóságokkal érintkezésben is függetlenebbül léphet fel¹⁸). b) A polgármesternek elnöklete alatt azután a községügyek tulajdonképeni igazgatásával az úgynevezett magistrates vagy kösége tanács foglalkozik. Ennek állása kapcsolatban a városelnökével, némileg hasonlít a kormányéhoz az álladalomban; a mennyiben a községi életet vezetik, az

egyres (fentelésorolt) ügyeket kezelik; a községgyűlés elébe tartozó tárgyakat, javaslatokat elkészítik stb. A magistratusnak, mellyhez tágértelemben a városi kapitány, a községi jegyzők ügyészek stb. is tartoznak, tagyai a város nagysága és népessége szerint kisebb nagyobb számmal szoktak lenni; szinte az egész község polgáraitól választandók, s időről időre újólagos választásoknak alájavetendők, nehogy a városi hatalom egy uralkodó factió kezeibe kerüljön, a mi arra vezet, hogy az illy örökre választott községi tanács, egy egészen magába zárkódzó titkolódzó csak védenceit és magasztalóit körébe felfogadó, haszonleső tespedő és minden szabadabb tevékenységet elfojtó testületté fajul ¹⁹⁾-²⁰⁾! c) Szükséges, hogy a tanácsnak egyfelől támogatására másfelől ellenőrzésére, egy az összes polgárság kebeléből a választási jogról szolló §-ban kifejtett elvek szerint választott községi képviselő testület²¹⁾ (Gemeinderath) állítassék fel, mellynek különösen feladata az, hogy az egész községet a hatóság irányában képviselje, a tanács intézkedései határozatai ügykezelése felett a község érdekében örködjék; minden fontosabb ügyekben véleményezés sőt határozási joggal is befolyhasson a községi dolgok vitelébe; s a kormányi intézvények és szabályok felől folytonosan tudomást szerezzon. E községi képviselő testület vagy községi gyűlés tagyainak száma szinte nem egyenlő; nagyobb községekben nagyobb, kisebbekben csekélyebb leend (40-200.) ²²⁾; azonban időről időre szinte új választásoknak alájavetendők, vagy legalább évről évre, részenkint megújítandók. Szükséges végre, hogy a tanács folytonos ellenörködése és segélyezésére, mindenkor egy állandó községi választmány is működjék, mellyet évenkint e célra, a gyűlés kebeléből maga választana és jelölne ki ²³⁾-²⁶⁾).

¹⁾ V.o. Barante: DesCommunes et de l'aristocratie. (1821.) Tansey: Du pouvoir municipal. (1821.) Dahlmann: Politik. 238-270. Gneist: Englisches Verfassungs- und Vervaltungsrecht. I. köt. Bluntschli: Staatsrecht. 638-664. Ugyanaz Staatswörterbuch. Art.: „Gemeinde” és Stadt- und Landgemeinde. Aretin: Staatsrecht. II. 2. rész. 22. s k. 1. Levita: Die Volksvertretung. 232. s k. H. Mari eh al: La commune belge. (1861.)

²⁾ Brater, ki e kérdésekben tekintély, azt mondja, hogy ez utóbbi momentum csak esetleges, s nem tartozik a község lényegéhez; s hogy csak a 18. századbeli államabsolutismus csinált a községekből államigazgatási gépies műszerveket.

³⁾ Melly csak azért és annyiban bír jogokkal, a mennyiben azokat a státushatalom rája ruházza.

⁴⁾ Azt m. Barante: „les communes sont plus anciennes que les monarchies.” Némelyek annyira mennek, hogy mint negyedik államhatalmat a községit veszik fel. I. Aretin: Staatsrecht, id. helyeken

⁵⁾ LAhrens: Org. Staatslehre. I. 221-224. Bluntschli: Staatsrecht, pag.645-646. Szépen mondja a nagyhirű Dahlmann a községről: „Die grosse Gemeinsamkeit des Volksdaseins ist weder im Raum erkennbar noch zu aller Zeit im Bewusstsein der Bevölkerung gegenwärtig. Denn diese verbringt ein zertrenntes Leben in einer Fülle kleinerer

Gesammtheit en, die leicht sichtbar untereinander im Räume hervortreten, langst befestigte Kreise des Daseins, lebendige gern selbstständige Ordnungen zusammengewachsener Familien und Berufe, die doch nicht ganz selbstständig sein dürfen, und in welchen es nun gilt die höchste Regel die zum Ganzen leitet, verwaltend fest zu stellen; nicht etwa dass man aufzulösen trachte was Gott Natur und Gesellschaft mannigfaltig geschaffen haben; eben so leicht möchte man die menschlichen Individuen an den Versuch wagen, aus ihnen einen einzigen Volksmenschen darzustellen; sondern dass man die Art des Ganzen in sie einführe, so dass theils sie selber dazu thun, theils von oben dazu angewiesen werden" stb. – Mindezek tekintetbevételével lehet azután a „község” találó fogalomhatározatát is felállítani, és azt mondani: „a község sem pusztá emberhalmaz bizonyos helyiségekben; sem pusztá államigazgatási géplytag; sem iparos vagy culturai” társulat; sem pusztá testület vagy egészen önálló emberegyesület: hanem szabad és természetszerű szövetsége és egyesülése több, bizonyos területen meglepedett személyeknek és családoknak; a kik állandó kapcsolatot s egybefüggést részint fensőbb s általánosb, részint helyi s alsóbbrendű érdekeik közösségességében találnak; de egyidejűleg egy közös és hason érdekeik előmozdítására czélzó nagy háztartást; valamint az összes államlétszer egyik sarkkővét és alkatelemét is képezik; melyt alkelem vagy nyilvános vagy közéletnek már több arészekre felnemoztható gyúpontjaként jelenkezik!”

⁶⁾ Legnagyobb mérvben van fogantatavéve ez elv azÉjamerikai unióban, a hol Toqueville állítása szerint az államügyek egy része egyenesen községi műszevvek és organumok segélyével láttatik ell!

⁷⁾ Böven kifejtji mindezt a szellemdús Levita: id. m. 241-245.

⁸⁾ Tagadhatatlan, hogy századunk a községi ügy és rendszer tekintetében ép úgy mint az államiakban nagyon is nagy súlyt fektet az életformákra, s kifejtji számításaiból az élettartalmat.

⁹⁾ Már Savigny a nagyhírű jogtudós is azt monda: hogy a státus azon mértékben erősíti és szilárdítja önlétét, a melyben községeinek mint egyes tárgyainak szabadabb és élénkebb életmozgalmat enged. (Vermischte Schriften. V. köt. 186. 1.)

¹⁰⁾ Semminemű községi immunitás, patrimonial kiváltságosítás stb. e szerint a modern államban el nem ismertethetik. I. még Sisiron di: Etudes, pag.83. és Sehmitt h en: Staatsrecht, pag. 404-405.

¹¹⁾ Maga Rotteck is azt mondja, hogy az államnak be kell folynia a községre: a) Ott hol a község sajátérdeke és java azt sürgetőleg megkívánja, b) A hol a községnek az egész iránti tartozásai megállapítandók. – Tagadhatlan egyébiránt, hogy e tekintetben a nép műveltségfoka jelleme politikai érettsége is mindenkor fontos és szemmel tartandó momentum fog lenni. Angliában például a községszerkezet lényegileg más lehet mint Oroszországban; Németországban más mint Frankhonban.

¹²⁾ Ezek szerint például vonatkozván a fentebbiekre azt lehet mondani, hogy a korinamnak nem szabad túrníe, ha valamely község könnyelműen jószágait elpazarolná: hogy a községi adókiivetés s vagyonkezelésnek a tartományi vagy kormány ellenőrzet alatt kell állania; hogy községeknak collisiók esetében a tartományi kormányhoz kell folyamodnia, s annak ítéletét elfogadnia stb.

¹³⁾ Hogy e kormánybefolyás megint, ne legyen kicsinyeszerű gy á m kod ás s minden beavatkozás, nem szükséges említeni sem.

¹⁴⁾ V. ö. Levita: Die Volksvertretung, pag. 18-19.

¹⁵⁾ Szellemdúsan fejtegeti ezt Blunt s chli: Staatsrecht, pag, 647. s k.

¹⁶⁾ A Német-Angol Schweitzi és Ausztriai államban a falui község szerkezet egyik alapmomentuma az, hogy a községi gyűlés kiválólag a földbirtokossági elemet foglalja

magában; míg Frankhonban s több egyéb státusban a községpolgáriság egészen külön van választva a földbirtoktól. -- Hogy egyébiránt a községpolgáriság tüzetes kellékeinek s eszméjének megállapítása, politikai tekintetben is főfontosságú – szükségesiten említeni is. I. Blunt sohl i t: Staatsrecht, pag. 653-66i.

¹¹⁾ Az 1850-ki porosz törvény szerint ez országban a polgáry ülés által választott városelnök kormányilag megerősítendő. Az 1824. hollandi törvény szerint pedig ép úgy mint az 1836-ki belga községrend alapján a király nevezi ki a községválasztmány által kijelölt tanácsstagok – illetőleg „községi Conseil”-tagok sorából a polgármestert. – A megerősítési elv mellett szollal fel a demokratikus szellemű Le vita is id. inunk. 244. lapján.

¹⁸⁾ Elvetendő a francia rendszer, a hol a polgármester vagy Maire, valódi praefectiis kicsinyben, egyenesen a kormánytól nevezetik ki, s környezetével együtt csak a státushatalom gépies közlönyét képezi.

¹⁹⁾ Ez történt ezelőtt Németországban, sőt 1848-ig nálunk Magyarországbans is. -

²⁰⁾ Valamint a felsőbb hatóságok ügykörében úgy a községi tanácsában is azon elv tartandó szem előtt, hogy az igazságszolgáltatás, a község-vagyon, a rendőrség stb. egymástól külön választva kezeltsék és igazgattassék, s a tanácsbeliek közül mindegyik főügyszakra külön külön főnök rendeltessék. – Ép így szabályként álljon az is, hogy a községi igazgatás és ügyvitel mindenkor a nyilvánosság alapján foganatossassék. minden titkolódzás és rejtélyeskedés kizárásával.

²¹⁾ A községi képviselő testületnek, mint a közös nemzetképviseleti műszerv kicsinyben! képmásának: lényegileg ugyanazon elvek szerint kell szervezve lennie; a miért is, ép úgy mint a hongyülés, legsikeresebben akkép alakítható, hogyha tagjait az összképviseleti elv nyomán az egyes testületektől kijelölt képviselők képezik; – szemelött tartván folytonosan azon elvet is, hogy valamint a megyei vagy kerületi vagy tartományi képviselő testben úgy itten is lehetőleg képviselőre találjanak azon elemek nemellyikét is, a melyeket fentebb egyszerűen felsőházaknak nevezünk, s melyek részint örökletesen, részint nagy adófizetés vagy hivatalméltóságuknál fogva foglalják el helyeiket a közgyűlés- és repräsentativ testületben. Evvel az utóbbi momentummal szoros kapcsolatban áll azután az is, hogy a nagy földbirtoknak és aristocratiának (középkori) külön választása a község szerkezetétől, s kiváltságosítása a község többi tagjai irányában, egyrészt szükségesiten, de másrészt olly intézkedés is, a mely az. újkori állameszme és államfeladatok természetével és igényleteivel egyenesen ellenkezik.

²²⁾ A belga törvény épúgy mint az 1848-ki magyar országgyűlési czikk c tekintetben tüzetes szabályokat, tartalmaznak.

³³⁾ Hlyen bizottmány volt egykor a Credenza Lombardiában; a mostani németországi „Stadtverordnete”-k, a nagy várostanács Schweitzban és Angliában, a rendküli községtanács Sardiniában, és a Conseil Belgiomban.

³⁴⁾ Egy pillantás az angol és francia községigazgatásra egyúttal a többi európai államok e tekintetbeni állapotait is szemünk elé állítandja. Angliában jelesül a község-szerkezet a kifejlett megyeszerkezet által nagyon háttérbe szorítatik. A polgármester, mayornak nevezetik, a ki mellett 20- 100 községtanácsnok működik. Illy tanácsnok csak az lehet, ki a községben állandóan megtelepedett s a városi megszegényi adót három éven által pontosan üzette. Minden három évben új választások történnek. Londonnak polgármestere Lordmayornak címeztetik, s 240 községtanácsostól környezetetik, a kik Aldermenek nevezetnek. A községi igazgatás a szegényügy rendőrség községi vagyon stb.-ra szabadon terjeszkedik ki, s mindég a legnagyobb nyilvánosságban történik, úgy hogy

minden ellenörködés fölöslegessé válik. – Frankhonban a községügyeket egy kormánytól kinevezett „Maire” meg egy minden öt évben a lakosoktól választott M u n i c i p á l t a n á c s igazgatja. (Számuk 10-36.) Választó minden 21 éves községlakos, választható pedig minden 25 éves polgár. Hatásköre a municipáltanácsnak az 1837-ki Jul. 18.-ról szóló törvény szerint részint szabályozásban, részint vélelmezésben, részint tanácskozásban nyilvánul. Ülési nem nyilvánosak. A praefectus e tanácsot felfüggesztheti, a császár pedig végkép feloszlathatja.

²⁵⁾ Történeti szempontból tekintve a községeket, azok igen jelentékeny momentumait képezik az összes államalakulásnak. Az ó k o r i s t á t u s tényleg a városok politikai életéből fejlődött ki; a miért is Göröghonban épúgy mint Romában státus és város (Polis Civitas), gyakran igenis összezavartatott. Az óvilág hanyatlási korszakában a M u n i c i p i u m o k voltak még némi támaszai a régi szabadságnak és önállóságnak, azonban végre ezeket is elnyelte a Diocletian és Constantin idejében uralomra jutott keleti despotismus. A k ö z é p k o r b a n leginkább Itáiaiban tartotta fenn magát a municipalis rendszer; míg lassanként a falusi és a városi községek fejledező ellentéte e tekintetben az újkori alakzatokat hozta elő. Egy darabig a városok és a hatalmas testületi elemen emelkedő községek, úgy mint az ókorban, magukhoz látszottak ragadni az állami hatalmat, de nemsokára megtörtéven az absolutismus által, a nagy egészbe mint államtagok és igazgatási orgánumok beleolvastattak. Az ú j k o r, melly az alkotmányos monarchiát meg a képviseleti álladalmat hozta létre, ez irányban is lényeges r e f o r m o t készített elő, a mennyiben a községet az állami beavatkozás és g y á m s á g nyomasztó igája alól felkezdi szabadítani, s azon állásba helyezni, a mellynél fogva mint ö n á l l ó létszer, és mint p o l i t i k a i állam- a l k a l l a g, minden irányú érdekei teljesen kielégíthetnek és érvényesíthetők. V. ö. Raumer: Hohenstaufenjeit. Hegel: Geschichte der italischen Städteverfassung. (1841.) Guizot: Essai sur l'histoire de France I. es Histoire de la Civilisation. Leçon 1-4. Hüllmann: Städtewesen des Mittelalters. (1826.) W a r n k ö n i g és S t e i n: Französische Staats- und Rechtsgeschichte. (1846.)

Második Könyv. Jogszolgáltatási Politika.

I. Fejezet. A Bírói Hatalom és Jogszolgáltatás általában.

61. § Az igazság-szolgáltatási politika általában.

I. A jogosság a nemzeti jóllétnek és boldogságnak talpkövét képezvén, annak megvalósítása és biztosítása a státus fő feladatai közé tartozik. E feladat megoldása, jelesül az igazság és jog teljes uralkodásának az államéletbeni megvalósítása, annyiban, a mennyiben a nép és a társadalom által, önkényleg és szabadakaratúlag nem történik, csak különböző erők műszervek és hatalmak által érhető el, a melyeket az eddigiekben mint a különböző státushatalmakat, vagy inkább az egységes státushatalom különböző functióköreit és tevékenységiágait ismertük meg, jelesül a kormányzati, a törvényhozói és a bírói hatalomág által. – A bírói hatalomnak, melylyel e helyütt tüzetesen foglalkodunk, egyik fő nyilvánulási köre vagy ága a jogszolgáltatás (törvénykezés és bírászkodás) mely alatt egyáltalában az államhatóság azon tevékenységét értjük, mely a jogtörvények és szabályoknak egyes esetekbeni fogyanatosítására, a jogi rend ótalmazása és védelmezésére, s minden, emberek általi sértés és megzavarás visszatorlására irányul.

A jogszolgáltató vagy bírói hatalomág némellyek által önálló státushat hajtó hatalom kifolyásának nyilvánítatik. Jelesül azon érvből indulván ki, hogy a jogszolgáltatás és bírászkodás nem valami különjogú s független jelentőségű hatalmi cselekvény, hanem csak bizonyos eszi, vagy logikai functió, amennyiben a kétes vagy viszályos jog megismertetik, és azután a fennálló jogszabályok az egyes előforduló esetekben alkalmaztatnak. – E felfogás azonban egyenesen hiányosnak és félszegnek nyilvánítandó. Mindenekelőtt bizonyos ugyanis az, hogy minden bírói hatalom és bírászkodás szükségképp föltételezi azt, hogy valami felett bírászkodni kell,

vagyis, hogy az állami vagy társadalmi jogrend megsértetett vagy megzavartatott. E sértésnek vagy megzavartatásnak mellőzése illetőleg visszatorlása csak a bírói hatóság által történhetik, a melyben egyfelől a jog és igazságnak, másfelől a státusnak fensége nyilatkozik. A bíraskodás ezek szerint kétféle funkcióból áll, először a jogmegismerésből, ítélesemből, másodsor: a jogszolgáltatás vagy törvényalkalmazásból. Az első az utóbbinak lényeges és szükséges föltétele; azt pedig, hogy ez utóbbi, vagyis a jogszolgáltatás, a bíraskodásnak (törvénykezés) lényege, s hogy egyáltalában igazi állami természetű funkció, kétségbevonni nem lehet. Ha tehát mindjárt az ítéles, a jogmegismerés, magánszemélyekre bizattathatik is, de a jogszolgáltatás mindenkor és szükségkép, már a státus lényegénél fogva is, hatósági orgánumok által foganatosítandó, hatósági közlönyök vezénylete és kormányzata alatt nyilvánuló²⁾. – Következik innen, hogy a bíraskodás és jogszolgáltatás mindenkor észszerűleg csak az államnak mint morális és politikai egésznek kifolyása; hogy a bírói hatóság a státusnak egyik de lényegileg önálló és önjogú orgánuma, s hogy oly bíraskodás, melly magánszemélyek vagy társulatok testületek által önjogúlag gyakoroltatik mint. a patrimonialjogszolgáltatás, vagy a melly a fejedelem személyének nevében³⁾ és folyományakép kezeltek: ép úgy ellenkezik a bírói hatalom lényege és természetével, mint magával az állam valódi eszméje és létegzetével.

A bírói hatalomnak kiválólag politikai jelleme feladata és hatályáról a következőkben még tüzetesen lévén szó, e helyütt csak a jogszolgáltatás és jogszolgáltató hatóságok jelleméről illetőleg különbözéseiről kell különösen megemlékeznünk. A jogszolgáltatás jelesül kétféle: polgári és büntető (Civil- und Criminaljustiz). A polgári jogszolgáltatás az, a mellynek feladatában áll a megzavart vagy megsértett privátjogot helyreállítani, jelesen vagy a jogtalanságnak mellőzése és orvoslása, vagy az okozott kárnak megtérítése és pótoltatása által. A civil bíróság tevékenyen rendezés csak akkor leszen, hogyha a peres illetőleg panaszoló felek által arra felhívatik; mert nem állami hanem egyedül magánérdekek forogván kérdésben, a státushatalom és hatóság észszerűleg csak akkor léphet közbe, ha erre az egyik vagy másik magát sértettnek tartó állampolgár által felszólítatik; egyébként a legnagyobb gyámkodássá válván az államnak mindúntalani beavatkozása és törvénykezési műszerei általi beelegyedése. A mi ellenben a büntető jogszolgáltatást illeti, ez csak akkor foglal helyet, midőn oly mélyenható megsértése a közjogrendnek forog kérdésben, a melly nemcsak valamely egyén jogi érdekeit, hanem jogsértő s közveszélyességű jelleménél fogva a nyilvános jogbiztonságot, tehát magát a státust támadja meg. Innen következik, hogy a büntető jogszolgáltatás már természeténél fogva nyilvános vagyis állami okokból jó alkalmazásba, a miért is teljes joggal a köz- vagy államjog egy részé-

nek tekintetik⁴). Az egyszerű joghelyreállítás itt tehát nem elégséges. Kárpótlás és restitutio ugyan itt is előfordul, de a valódi jelleme a büntető bíraskodásnak az, hogy a bűnöző megbüntettetik! hogy a megbántott állam a vétkest erős karokkal megragadva és illően sújtva, a köz állami rend és igazság fenségét és szentségét nyilvánítja és ótalmazza⁵). - A büntető jogszolgáltatás ez állami természetéből folyományoz már most az is, hogy a büntetés mindenkor csak nyilvánjellemű tény; hogy a vétkes üzöbevétele, és a büntetés alkalmazása, nem a megsértett privatszemélyek kényétől s akaratától függ; hanem panasz és vád nélkül is történik. - A büntető jogszolgáltatás nem elégszik továbbá úgy mint a polgári meg, a perlekedő felek által felhozott okok állítások és bizonyítványokkal, hanem a kérdésben forgó vétkes cselekvény minden iránybani kinyomozását és földerítését önorganumai által is köteles fogamatba venni. Ép így különbözik a polgári bíróság a büntetőtől abban, hogy itt nem egy magános lép fel mint panaszló, hanem a státus maga mint vádló, a ki alapos gyanúkok nyomán a tény felett világos tudomást szerez, s a bűnös cselekvény történt elkövetésének bebizonyítása esetére a büntetést követeli. - Különbség mutatkozik végre a civil- és kriminálbíróság közt annyiban is, a mennyiben mindegyik ágában a jogszolgáltatásnak külön hatósági műszervek szoknak eljárni. A polgári pörben ugyanis a bírónak leginkább azon képességgel kell bírnia, hogy összebonyolódott magánjogi ügyekben finom tapintat és éleseszsűséggel a csomót megoldhassa és tárgyilag eligazodhasson. A büntető bírónak ellenben kiválólag mély lélek- és emberismerőnek kell lennie, a ki a vádlott jellemébe és erkölcsi kedélyállapotába bepillant hasson, hogy magának a bűntény és a bűnösség mérve és nagysága felett világos és alapos ítéletet képezhessen. Amott a megállapított jogformák között a felek szabadon mozognak, s a bíró nyugodt kedélylyel és derült lélekkel hozza ítéletét. Emitt a megsértett igazság egész szigora és komolysága lép előtérbe, s mind a pörfolyam mind az ítéletozás a bíró kedélyét és lelkét mélyeiben érinti, és sokkal inkább hozza megindulásba és izgalomba.

II. A jogszolgáltatás és bíraskodás sikeres fogamatbavétele minden álladalomban különféle intézkedéseket hatósági műszerveket és organikus törvényszabályokat szűkségei. Összesége pedig azon határozatoknak, melyek a státusban a bíraskodó hatóságok és a törvénykezés szerkezeté- és állására vonatkoznak, törvénykezési alkotmány- vagy rendtartásnak (Gerichtsverfassung) szokott hivatni. E törvénykezési alkotmány, egyes alkatelemeiben és organikus rendszerében szemlélve, mint a tapasztalásból és az elméletből tudjuk, nem egyéb, mint kicsinybeni képmása és kinyomata a népek politikai alkotmányának; valamint tagadhatlan az is, hogy mint a nagy francia státusférfi Odillon-Barrot megjegyzi, a törvénykezési rendszer szabad államokban inkább politikai mint polgári intézmény, s hogy a jogszolgáltatás szelleme módja és formája rendesen

megegyező azon szellemmel és alakzatokkal, a mellyekben az összes államkormányzat fogatosítatik és gyakoroltatik ⁶⁾. Bármily nagy fontosságot is tulajdonítsunk az általános alkotmányi és kép viselet i államintézményeknek, azt kétségbe nem vonhatni, hogy a közszabadság megvalósítása és biztosítására még nem elégségesek; hanem kiválólag jog- és igazságszolgáltatási institutiók általi kiegészítést szükségeinek. A népképviselőnek nem szabad soha elszigetelten az államrendszerben állania, hanem múlhatatlanul megkívántatik az is, hogy a nép egyáltalában és minden irányban a közszabadság és a közélet számára és érdekében növeltetendő. E tekintetben pedig egy illy szellemben alkotott törvénykezési szerkezet okvetlenül egyike a leghatályosb alkotmány-biztosítékoknak; míg viszont, az alkotmány rendeltetése az, hogy a törvényszerkezet megszilárdítása és továbbfejlesztése egyik főfő támasztékát és tényezőjét képezze. Szólló példakép áll e tekintetben is a szabad Albion előttünk, a melly mint a nagyhirű Mittermaier és Lauk megegyezik, törvénykezési alkotmányában egyfelől a kormányi önkény és hatalmaskodás ellen a leghatályosb vedpaizsot bírja, másfelől meg olly nagyhorderejű közegként használja azt a közszellem ébrentartása és a szabad államalkotmány fenntartására, hogy semmitsem tart olly hathatós és sükeres szernek, a mivel azt pótolhatná ⁷⁾. – Egyébiránt valamint az alkotmány és kormányzatra úgy a jogszolgáltatásra nézve is a különböző népek kor- és műveltségfokok mindenkor döntő befolyású momentumok lesznek, úgy hogy absolut jóságú, minden államra minden országra egyaránt alkalmazható vagy ajánlható törvénykezési és jogszolgáltatási szerkezetet nem gondolhatni ⁸⁾; s hogy a valódi országászat feladata ez irányban mindenkor csak az lehet, azon intézményeket és elveket szemügyre venni, mellyek az igazi jog- és culturállam eszméjének és igényleteinek megfelelnek, és a rend és szabadság, a jog és igazságosság uralkodását lehető legnagyobb mérvben és terjedelemben biztosítják és előmozdítani képesek ⁹⁾.

Az Igazságszolgáltatási Politikának, mint az országászattan egyik alkatrészének, a mondottakból is már némileg kitűnik fontossága, lényege és feladata. Mint az állami jogállapot megvalósítására szükséges intézkedések czélszerű fogantatásának tudománya, a jogszolgáltatási politika azon eszélyességi elveknek foglalátát képezi, a mellyek szerint a bíraskodási eljárás és törvénykezés az országban legsükeresbben elrendezendő, és olly igazság-kiszolgáltatási szerkezet honosítható meg, mellynek alapján minden jogsérelmek és jogbántalraak leggyorsabban és legtokélyetesbben orvosolhatók; a társadalmi jogrendet megtámadok merényletei legnagyobb hatálylyal visszatorolhatók és megakadályozhatók; a büntetés esetében a büntetés csak a büntettest, és pedig vétségének mérve és minősége szerint sújtja stb. A jogszolgáltatási politika tágértelemben véve egészen önálló, önjogú politikai tudományt is képez, ép olly formán

mint a nemzetgazdasági, a pénzügyi, vagy a rendészeti politika; e helyütt azonban csak mint a kormányzati politikának egyik része tárgyalhatatik, a miért is csak azokra az elvekre fordíthatatik különös figyelem, a melyek nem annyira jogi, hanem kiválólag politikai, országászati jelleműek; ámbár tagadhatlan az is, hogy mint egyebütt úgy kivált itt a jogszolgáltatási politikában is, folytonosan és félreismerhetetlenül azon szoros, valóban elválaszthatlan egybefüggésre utaltatunk, mely a jogi- és a politikai momentum közt létezik, s egyiknek sikeres vizsgálatánál vagy elemzésénél, a másíknak egykorú tekintetbevételét, és méltányolását szükségessé teszi. – Jelentékeny elem a jogszolgáltatási politikának mint tudomány-nak feladatában végre még az, hogy kiváló figyelemmel a büntetésügynek az igazságszolgáltatással! összeköttetésére, az általános büntetési rendszerre nézve a politikai vezérelveket kifejteni tartozik, és így nemcsak a büntető pörrendtartás legczélszerűbb megvalósítását, hanem különösen a különböző büntetésnemeknek a népek állami és társalmi életére gyakorolt hatását, és a státusczéllokali viszonylatát is tárgyalni és ymózásai körébe vonni vagy on hivatva¹⁰⁾.

¹⁾ V. ö. Rotteck-Aretin: Staatsrecht. II. I. r. 199. sk. lap. Ugyanaz: Staatslexikon. Art.: „Justiz” és többen azok közöl a kiket fent az Első Rész első könyvében tüzetesen megemlítettünk. -

²⁾ így fogják fél legújában e kérdést Bluntschli: Staatsrecht. 470-471. Lauck: Bluntschli Staatswörterbuchjában. Art.: „Civilrechtspflege;” valamennyi amerikai státus-philosoph, nálunk némileg B. Eötvös is.

³⁾ Az ismeretes mondatnak: „Toute justice émane du roi” mely némileg Blackstone (I. 7, 3-) művéből ment át az 1814-ki francia chartába, s onnan más alkotmányokba is, csak annyiban lehet értelme, ha a fejedelem mint az áll am egész morális személyiségének képviselője tekintetik. – Nem ellenkezik egyébiránt e nézet a monarcha az állami jogszolgáltatás tekintetébeni fenségével, mert bírákinevezési, kegyelmezési, halálítélet megerősítési stb. jogai azért kétségbe nem vonatnak. Az 1849. és 1850-ki ausztriai és porosz alkotmánytörvényben az említett mondat tényleg nincs már benn. – Nem szükség ezek szerint különösen kiemelnünk, hogy az ismeretes sokhelyütt előforduló alkotmányi elvnek, „hogy a bírói hatalom a király nevében gyakoroltatik” (Porosz alkot. 68. §.) csak a fent-érintett felfogás szerint van valódi értelme. -

⁴⁾ Annyiban a mennyiben a törvénykezés magánjogi ügyekben is igen sok közérdeki momentumot foglal magában, s a mennyiben egyenesen állami jelentőségű körülmény az „ki által, hogyan, milly módon stb. szolgáltatatik igazság”: Lauck nézete szerint a civiljogszolgáltatást is közjogi természetűnek lehet nyilvánítani.

⁵⁾ L. Bluntschli: Staatsrecht. 472. és Stahl: Staatslehre. II. 516. l.

⁶⁾ L. Bibliothèque universelle de Genève. (1844. August füzet. pag. 209. 229.) Kiemeli ezt különösen Mittermaier, az angol irlandi s éjamerikai büntetőjogi intézmények s az esküdtszékeknek az illető népek jelleme, polit, institutioivali szoros összefüggésében. I. Die Mündlichkeit, das Anklageverfahren und Geschwornengericht. (1845.) pag. 30-34. és 283, és legújában Gneist: Engl. Verfassungsrecht. II. 833. lapon; meg Odillon-Barrot: La Centralisation. (1861.) pag. 220.

⁷⁾ V. ö. Blackstone: Commentáriját Warren általi kiadásban, pag. 566.

⁸⁾ Történelmileg tekintve ezt, absolutistikus álladalmakban egészen más elmeken fog a jogszolgáltatási rendtartás nyugodni mint respublikákban vagy alkotni, monarchiákban.

⁹⁾ Az ókorban és középkorban a király személyében, legfőbb bíró volt az országban. Az újkorban az elv mellőztetik, s a monarcha csak mint az igazságszolgáltatási hatalom látható legfőbb képviselője tekintetik; azon különbséggel, hogy míg alkotmányos státusban a bírák és a jogszolgáltatási eljárás a fejedelem és kormány külbefolyása alól kivéttetik és függetlennek nyilvánítatik, az autocratiákban mint minden államhatalom úgy a bírói is, egyedül a monarcha tulajdonának tekintetik. Legkiválóbb joga a fejedelemnek egyébiránt az újabkori legtöbb alkotmányok szerint: a bírák kinevezése; az ítéleteknek önnevébeni kihirdetése; e törvényszékek feletti felügyelés és ellenőrség, főleg pedig a megkegyelmezési jog, melly méltán szokott a királykoronák legszebb gyöngyének nevezettni. Tüzetesen ki van ez mondva Blackstone: Commentai". IV. 31, 2. Schwéd alkot. §.23. Hollandiában §. 66. Belgiaiban §. 73. Spanyolban §. 47. Ausztriában §. 24. Poroszbán §. 49. Bajorban §.4. III. – Ami ellenben a köztársaságokat illeti, ezekben a törvénykezés rendszeren a kormányzattól egészen el van különözve, úgy hogy mind az éjamerikai mind a Schweitzi alkotmányban a bírói hatalom mint külön önálló státushatalomkör vagyon szervezve. Itt tehát a státusfejedelemnek leginkább csak a bírák kinevezési joga, a bünösök üzöbevétele, meg az ítélet végrehajtási joga maradt fenn; – a megkegyelmezési jog mintegy kivételkép hagyatván meg az amerikai elnök és a francia praesidensnek. (1848. §.55.)

¹⁰⁾ V. ö. P a u l e r: Jog- és Államtudományi Encyclopédiája. 156-163.

62. §.

A bírói hatalom politikai tekintetben és a legfelsőbb állara- törvényszék különösen.

I. Az országászati szempontból tekintett jogszolgáltatás- és bírósági rendszernek egyik főmomentuma annak politikai szerepe- és hivatásában rejlik; a miért is, mintegy kiegészítéséül azoknak, a miket az „első részben” az alkotmányról, a kormányhatalomról és a nemzetgyűlés szerkezetéről felhoztunk, e helyütt a bírói hatalomnak, a státus alkotmányi és általános politikai rendszerében! jelentőségét kell még tüzetesen fontolóra venni.

Az államhatalomnak egy külön bírói hatalomágbani nyilvánulása és functiója a valódi újkori státus eszméje és lényegében fekszik, úgy hogy annak szükségessége kétségbe alig vonható. A hol tekintélyes önálló s független bírói hatóság nem létezik, ott bármely kormány- s alkotmány-szerkezet mindenkor hiányos és tökclyetlen fog maradni, s jól mondja a nagyhírű amerikai státustudós Story ¹⁾ „hogy ott a hol nem áll a kormány- és törvényhozó hatalom mellett egy olly hatósági műszerv is, a melly a törvényeket magyarázza, Ítéletet mond s végrehajt, viszályokat kiegyenlít, és jogokat véd még biztosít: ott a kormánynak maholnap vagy öngyongesége következtében kell megbuknia, vagy pedig olly hatalom bitorlására vetemednie, a melly minden szabadságnak a jórját fogja megásni.” – E bírói hatóságnak azonban nem csak tisztán jogi, és jog-

peres ügyekbeni bíraskodás és törvénykezés léssen a feladata, hanem kiváloíag politikai ügyekbeni is. Es pedig ez mindazon esetekben szokott előfordulni, a midőn, mint már fentebb is megérintők (§. 52. vége felé) vagy a hozott állami törvények magyarázata, és az államalkotmányynali meg – vagy megnevegyezésének bírói elhatározása szükségeltetik; vagy az állam és annak egyes részei, vagy hatósági műszervei közt támadt illetőségi viták²⁾ elintézendők, vagy pedig egyenesen és közvetlenül bírói ítélet szükséges olly vitályos ügyekben, a mellyek az állam kormányzati és törvényhozói hatalmát gyakorló műszervek és orgánumok közit merülnek fel³⁾. Következik ez egyfelől az alkotmányos státusokban nélkülözhetetlen hatalomegyensúly jelleme és rendeltetéséből; másfelől a rend- és szabadság szükséges összhangzatából. A bírói hatalom illy tekintélyes és méltóságteljes állása nélkül ugyanis a legislativ vagy a kormányhatalom határozatai igen könnyen korlátlanokká és önkényesekké válhatnak; alkotmány és törvénszabta határain majd az egyik majd a másik túlrontana; s a nép és közszabadság érdekei korántsem volnának olly szilárd alapokra fektetve s olly mérvben biztosítva, a mint azt az alkotmányos állam szempontjából kívánatosnak kell tartanunk.

Nem ellenkezik ez elv egyébiránt sem a ferinségiségi joggal, sem az (alkotmányos)monarchiái államformával⁴⁾. Először ugyanis, mivel ha a bírói hatóságnak (1. alantabb) politikai tekintetben illy messzehorderejü szerep és befolyás adattatik, még nem helyeztetik az a többi státushatalmak fölé, hanem csak egyenjogulag mellé, és pedig olly képen, hogy a bírói hatóságnak sem szabad egyebet tenni mint csak a törvény és alkotmány alapján, saját kijelelt körében s alkotmányilag meghatározott formák szerint és korlátok között működni. Másodsor azért, mivel a státushatalom megoszlásának elve, azon értelemben, a mint e fejtegetések folyamában fölállítattott, s a melly nem abba helyezi a megoszlást, hogy az illető hatalmi ágak teljes elszigeteltségben álljanak egymás mellett, hanem inkább arra irányul, hogy az egésznek egységes és iétszeres kapcsolatát és Összefüggését lehetségesítse és biztosítsa: legkevesbbé sem rontja le vagy tagadja a monarchikus államfő tekintélyét és hatalmát. Harmadsor nem ellenkezik ez elv a monarchiái államformával azért sem, mert a valódi alkotmányos egyeduralmi államalkatban a Fejedelem személye, mint szent és sérthetetlen, mindenkor minden kérdésen kívül marad, s a bírói hatalom ítélete mindenkor csak felelős kormányi orgánumai, jelesül a miniszterek cselekvényeire és eljárására fog irányulni. Nem említve különösen azon körülményt, hogy ez intézmény ép olly nagy mérvben czéloz a fejedelem s kormányhatalomnak a túlcspongó legislativhatalom ellenébeni megvédelmezése és ótalmazására, mint ez utóbbinak amaz ellenébeni biztosítására! Végre azért, mivel, mint Eötvös is megyegyzi, a bírói hatalom ezen fensősége még mindenkor a thrónok legerősebb támaszának tekintetek;

s mivel még korlátlan egyeduralmakban is a bírói hatalomra van hagyva o l l j jogesetek eldöntése, midő n az a l k o t m á n y m a g y a r á z a t a határozza el az ítéletet⁵); s a mennyiben soha sem tartatott a korona méltóságával összeférhetetlennek, hogy az egyes magánpolgárokkal, ezeknek privátköveteléseit illetőleg, képviselő útján bíró előtt szót váltson s jogigényei érvényesítését egyesek ellenében a bíró előtt keresse.

De javasolja sőt igazolja a bírói hatalomnak illy tekintélylyeli felruházását még azon körülmény is, hogy a különböző államhatalmi functióknak, alkotmányilag kijelölt korlátai közötti megtartására, a legislativ- és kormányhatalom sikeres közvetítése és állam tevékenysége folytonos szabályozására⁶): a bírói hatalom (mint B. Eötvös és Röder is mondja) a státus igazi érdekében legalkalmasabb, jelesül az okból is, mivel soha sem kell a bírói hatalom anyagilag gyenge állásánál fogva attól tartani, hogy majd maga fogya átlépni kijelölt korlátait; – a mit sem a kormány- sem a törvényhozói hatalomról mondani nem lehet; valamint azért is, mivel e hatóság vagy testület mindenkor egyedül a megsértett törvény autoritásával lép fel, s a közvéleményben nyilatkozó nemzetakarat által fog erkölcsileg támogatatni. – Tanácsolja és igazolja végre ezt az is, hogy az említett illetőségi kérdések felett támadt vitályok eldöntése sem a törvényhozó hatalomra nem bizattathatik, mert ez általa módfelett túlterhelhetnék, sőt leggyakrabban maga is érdekelt lévén, fél és bíró egy személyben volna; sem pedig a kormányra, mellyről a kellő részrehajlatlanságot alig lehetne föltenni, valahányszor saját hatalomkörének kiterjesztése forogna szóban!

II. A mondottak természetes folyománya egyebek között egy legfőbb Államtörvényszéknek, vagyis egy olly legfelsőbb bírói státushatóság-
nak szükségessége, a melly a politikai államalkotmánynak védelmezésére és biztosítására, s bármelley államhatalmi orgánum visszaéléseinek alkotmány-sértő intézkedéseinek erőszakoskodásainak megakadályozására van hivatva. Ezen legfelsőbb hatóságnak vagy intézetnek, hogy rendeltetésének megfelelőhessen, olly hatalommal és tekintélylyel kell bírnia, hogy azokat a kik hatalmukat az alkotmány és a nemzeti közjó lerontása vagy veszélyeztetésére felhasználják, számadásra vonhassa, megbüntethesse, vagy ártalmatlanokká tehesse. De másfelől akkép is kell szervezve és alakítva lennie, hogy teljes joggal föltétethessék, hogy a vádló minden körülmény között igazságot, a vádlott pártahajlóság ellen elégséges biztosságot, a hozott Ítélet vagy határozat pedig olly érvényt és hatályt fog nyerni, hogy az egész terjedelmében foganatba is fog menni. – Alig szükség említeni, miszerint annál kevesebb s kisebb vétségek fognak elkövetetni a közhatalmak viselőitől az alkotmány s közjó ellen, mennél szilárdabb alapra van a törvények uralma és tiszteletbentartása már maguk a többi államintézmények s a nép társadalmi és műveltségi állapotainál fogva fektetve;

valamint másfelől kétséget nem szenvedő tény az, hogy mindenütt és mindenkor felette aggasztó tünetény leend az, hogyha a státusban e rendkívüli törvényszék eljárása igen gyakran válik szükségessé, mert semmisen biztosb jele az állam kóros, bensőleg egészségtelen elemeket rejtő organismsának⁷⁾.

A mi e legfelsőbb státustörvényszék (Areopag, nemzetbíróság, alkotmányórtanács) szerkezetét, és történeti alakzatait illeti, e tekintetben a legrégebb időktől egész mostanig, találunk a jelesb culturnépeknél idevonatkozó példákat. Az ókorban jelesül a görögök ephorusai- vagy Areopagyában; a középkor vége felé a Spanyolországi Justizia című legfőbb országbíróban, látjuk némileg ez elvet képviselve; sőt nem tévedünk nagyot, ha hazánk nádorának⁸⁾ mint egykori legfőbb bírónak állami vádügyekben, evvel rokon méltóságára, vagy az ezelőtti Schwédhoni Lagmann (Törvényérfi) státustiszt szerepére utalunk. Újabb korban azonban mindinkább határozottabb alakot öltött e bírói intézmény, s előbb Angliában, azután Amerikában, s némileg Frankhonban, s újabb időben több egyéb európai jelesül német államokban meg a Schwéd-Norvégiai státusban, lépett valósulatba és tényleges működésbe. - Lényeges különbség uralkodik azonban mind ez országok areopagyai közt, azok belső szerkezete alkotó elemei és hatáskörére nézve; a mi szöllő tanúsága annak, hogy e téren sem az elmélet sem a gyakorlat még befejezett eredményekre nem jutott, s különböző elvek és eszmék között ingadozik. Így, hogy csak a kiválóbb jelentőségű államokat említsük, a) aragonia Justizia vagy főállamtörvényszék szerkezetében abban állott, hogy egy a nemesek közül, a nagy országbárok kizártával a király által választott országbíró létezett, a ki mindazon vitályos ügyekben egymaga ítelt, a mellyek a fejedelem és a rendek, vagy maguk a rendek közt merültek fel. A melléje adott „Regidores” nevű tanácsosok hatalma korlátolására voltak hivatva; míg másfelől törvény által köteleztetek minden országgyűlésen megyelelni, és ott a múlt országgyűlés óta foganatosított intézkedései és hozott ítéletei felől számot adni⁹⁾, b) Angliában egy külön legfelsőbb státustörvényszék nem létezik, hanem itt a középkori hűbérviszonyok alapján kifejelett alkotmányi rend szerint, a felső ház, mint a lordok és pairek testülete ítél mind azon peres ügyekben mellyek az alsó ház által emelt panasz vagy vád folytán elébe kerülnek, c) Hasonló elvekre volt alapítva az 1814-ki francia Charta (Art.: 33. 55. 56.) által felállított státüsftörvényszék; a mellynek azonban ép úgy mint a német államok némellyikében (például Badenben, Szászthonban, Würtenb ergben stb.) szervezett illynemű hatóságoknak, igazi tekintélye hatalma önállósága és függetlensége nem vala. Amott jelesen azért mivel a francia pairek kamarája távolról sem örvende azon fényes.birtokviszonyoknak, a születés, a társadalmi állás és a nemzeti hagyományos autoritás olly nagy

mértékének mint az angol pairek háza ¹⁰⁾; – emitt vagyis Németországban azért, mivel eltekintve attól, hogy a kormánytól kinevezett egyének a bíraskodó tagok, többnyire csak a közönséges országos főtörvényszékek ítélnék e nagy fontosságú politikai vitaügyekben, a melyek helyes elintézése, nemcsak jogi hanem kiválólag politikai képzettségű és valódi státusférfitűi ügyismerettel és tapintattal bíró egyéniségeket szükségei. E hiányok érzetében több német államtudósok különféle terveket ajánlgattak, egy illy legfelsőbb areopag szerkesztése és összeállítására nézve. Így péld. Behr a testületet a fejedelem és az országgyűlés által, és pedig olykép kívánja kineveztetni, hogy fele a tagoknak az ország polgáraiból, fele pedig a nemzetképviselők köréből vétessék. Ettől a tervtől eltérőleg a híres Rotteck ¹¹⁾ azt hozza indítványba, hogy az illyféle politikai vitaügyek elintézésére a nemzet szabad választásából származó Néptörvényszék vagy egy nagy nemzeti esküdtszék állítassék fel, a mely a fejedelem és országgyűlés közt támadt vitakérdést, mintegy a néprehivatkozás elve nyomán, döntse el. Végre a szabadelvű Hoffmann azon eszmét fejti ki, hogy létezzék minden országban egy e célra alkotott, s mind a néptől mind a kormánytól teljesen független, s semminemű külbefolyásoknak alá nem vetett nemzettanács; – mellynek azonban az a nagy hiánya, illetőleg félszeg következménye volna, hogy e testület tagjainak majdnem magának a monarchának tekintélyével és állásával hason tekintély és állás adattatnék ¹²⁾. Hasonlólag iparkodott Franciaországban két ismeretes democrata irányú státusphilosoph Destutt de Tracy és legújabban Billard ¹³⁾ egy ügynevezett „Conseil national” (Magistrature pour le droit public) felállítására vonatkozó elveket kifejteni, a melyek szerint jelesül magától a nemzettől, egy a kormány- s legislativhatalom mellett hasonjoggal álló, testület volna megválasztandó, d) Megkísértette a feladvány megoldását továbbá az Éjszakai amerikai Unió, a mennyiben anyaországa példájára politikai vitaügyekben (Impeachments) a vádlói jogot az alsóházra a törvénykezési és bírói jogot pedig a Senatorok kamarájára ruháztá; azon módosítással azonban, hogy rendkívüli fontosságú ügyekben, például midőn maga a státus elnöke, a köztársasági főnök, volna törvényszék elébe állítandó, akkor a legfőbb státusbíróságban az állami legfelsőbb törvényszék is részt venne, jelesül akkép, hogy elnöke, a Chief-Justice volna akkor a senatusnak elnökletével megbízva. Sajátságos végére e) a Schwéd-Norvégiai státusfőtörvényszék (Risgret, Reichsgericht), melly annyiban ugyan hasonlít az angolhoz, hogy itten is az alsóház vagyis az Odelsting a vádló, a felsőház vagy Lagthing pedig a bíraskodó; de annyiban megint eltér, a mennyiben a felsőház, mint tudjuk, csak az alsóháznak mintegy választmánya, továbbá, a mennyiben itt a Lagthing elnökének vezetése alatt a legfőbb országos törvényszék (Højesteret) némely tagjai is közreműködnek, a vádlott pedig a törvényszék tagjainak egész egy harmadáig követelheti kizáratását.

Az eredmény mindezekből az, hogy ezen legfelsőbb státustörvényszéknek szerkezete és alakzata mindenkor lényegileg a nemzet műveltségi állapota, sajtószerűségei, illy célra alkalmazható és rendelkezésre álló elemei meg összes politikai viszonyai és institutioitól tételzetetik fel. Nagyobb terjedelmű s magasb műveltségű státusokra nézve pedig egyáltalában akkor fog leginkább s legteljesbben megfelelni ez intézmény, ha egyfelől a közhatalmi ágak mindegyikéből, tehát a kormányi a törvényhozói és a bíróból egyaránt lesznek a nemzeti areopág tagjai kiszemelve, másfelől meg, ha a népi elem is illőleg képviselve leszen benne, jelesen olykép, hogy az esküdtzékek módjára, minden előforduló fontosb vitaügynél, közvetlen népválasztások által is jeleítsenek ki néhány olly közbizalmi férfiak¹⁴⁾, a kik a bíraskodásban résztvehessenek. A fölvel a melly e tekintetben mindég szem előtt leszen tartandó az, a) hogy a törvényszéki tagok mindannyian független jellemű, mély törvény- s államtani képzettséggel bíró, valóban kitűnő egyéniségek legyenek, b) Hogy peres fél és bírókép senkise működhessék e hatóságnál, c) Az, hogy valamint az esküdtzékeknel úgy itten is, mindenkor jogában álljon a vádlottnak bizonyos számú egyéneknek, a kiknek tudni illik részrehajlatlansága iránt meggyőződve nem volna, egyszerűen kizáratását az ez ügybeni bíraskodásból követelni¹⁵⁾.

¹⁾ Story: Commentaries. 1. 673-676. a Federalist Nr. 80. Kent: Commentaries. Lectures 14. Wilson: Lawlectures. Ch. 3.

²⁾ Ez illetőségi viták ismét kétfélék lehetnek. Vagy ugyanis közigazgatásiak, a midőn például a község, megye, vagy tartomány alkotmányilag megállapított jog-és hatásköre a státuskormány által (szinleg vagy tényleg) megtámadatik, s e vitaügy elintézése szükségessé válik; – vagy pedig másodsor jogi illetőségi viták, a midőn annak a kérdésnek eldöntéséről van szó, vajjon valamely tárgy a jogszolgáltató vagy pedig az igazgatási hatóságok jogkörébe tartozik-e.

³⁾ Story: id. művéb. 676-677. lapon.

⁴⁾ V. ö. Eötvös: Korunk Eszméi. II. 410-420.

⁵⁾ Ilyenek például a felségsérté si esetek.

⁶⁾ V. ö. Röder: Politik. 153-154. l.

⁷⁾ Absolutistikus államokban egy illy legfelsőbb státustörvényszék felnem állítható, mert ellenmondásban volna minden többi intézményekkel. Könnyebb sőt valóban nélkülözhetlen ellenben republikákban, a hol majd az egyik majd a másik hatalomkor korlátain túlrontó irányzataival találkozhatni.

⁸⁾ L. Widekind: Antiquitates judicii Palát, etc.; a Comment. Acad. Palát. IV. k. 236. ff. 1. Az 1485. 6. és 9., és 1486. 68. törvénycikk értelmében a Nádor az ország legfőbb bírának elseje valamint közvetítő nemzet és király között is.

⁹⁾ Magas méltósága élethossziglanos volt. Elmozdításjoga azonban a királyról az országgyűlésre szállott 1442-ben.

¹⁰⁾ E nem egészen helyeselhető szerkezet mint Mohl, Billard, Tracy és már Paley is kiemelek, azon hiánynyal jár, hogy a jobbára mégis mindég a koronától függő paireknek módfelett nagy hatalom adatik kezökbe; befolyásuk az államvezényletre kellei-

nél nagyobb lesz; s még az is nagyon sokszor megtörténik, hogy ép conservativ-aristokratiai irányuknál fogva a pairek mint fél és mint bírák jelenkeznek egyes vitaügyekben. - Mellette azt lehet talán felhozni, hogy egy erős alapú s tekintélyes pairkamara Ítélete alól magát hatalmasb államnagyok olly könnyen ki nem jogják magukat vonhatni. Benjamin Constant ép avval védi ez intézményt, hogy egy közvetítő elemet terem a kormány- és a néphatalom között. V. ö. Sur la responsabilité des ministres. 8. fejt.

¹¹⁾ V. ö. Protokolle der badischen Kammer. 1822. Bd. I. 346. ff. Hoffmann: Staatsbürg. Garantien. pag. 364.

¹²⁾ L. még Strombeck: Was ist Rechtsens wenn die Staatsgewalt dem Zwecke des Staatsverbandes entgegenhandelt. (1832.) p. 83. és Grävell: Der Regent, (1823.) 411. ff.

¹³⁾ V. ö. Essai sur l'organisation démocratique de la France. (1837.) Sect. 3. Chap. 2.

¹⁴⁾ Például az ország legkitűnőbb ügyvédei és jog- meg politikai tanárai köréből; mivel alkotmányos álladalmakban ezek állásának függetlensége épúgy mint illetéksége, kétségbe alig vonható.

¹⁵⁾ V. ö. ez egész kérdésre nézve R. Mohl: Die Verantwortlichkeit der Minister, pag. 325. s k. és Murhard jeles cikkjét „Staatsgerichtshof” a Rotteckféle Staatslexikonban.

II. Fejezet.

A Jogszolgáltatási Politika Alapintézményei és Vezérelvei.

63. §.

A bíróság függetlensége; a kormányzattól elkülönzése; a nyilvánosság és a szóbeliség; a törvényszékek és az ügyvédi tiszt.

I. Hogy a jogszolgáltatás és bíróság nehéz feladatai sikeresen megoldathassanak, s a törvénykezési intézmények céljoknak teljesen megfeleljenek, bizonyos vezérelveket állít fel az igazságszolgáltatási politika raellyeket kivált alkotmányos országokban, életben és gyakorlatban folytonosan szem előtt tartani szükséges ¹⁾. E vezérelvek illetőleg intézmények a következőkben összpontosulnak.

A) Az újabbkori álladalomnak egyik főfő ismertető jele alapelve és irányzata: a törvénykezésnek elkülönítése a kormányzattól- és igazgatástól. Alig gondolható ugyanis tényleg hathatós b biztosítéka az egyéni és politikai szabadságnak, épúgy mint maga a jogszolgáltatás czélszerű kezelésének, mint a bíróságoknak belső függetlensége, s eljárásukban a kormányi és közigazgatási hatóságok és orgánumok befolyásának alkotmányyszerű távoltartása. A bírói és jogszolgáltatási nézlet- és felfogásmód jelesen mindenkor lényegileg eltér az igazgatástól. Emitt ugyanis mindenkor az általános, amott a különös és egyéni momentum áll előtérben. A bíró rendszeren a közigazgatási ügyeket és kérdéseket nagyon is szűk, a közigazgatási hivatalnok a jogügyeket mindég nagyon is tág látkörből tekintendi. A bíró mint igazgatási műszerv nagyon is hajthatlan,

az utóbbi mint bíró nagyon is hajlékony fog lenni. A bíró meghatározott törvények-, határozatokhoz köteles alkalmazkodni, a közigazgatási műszerv feladata ellenben a körülmények, a czélszerű, az esetleg követeléseit figyelembe venni, s a szerint intézkedéseit irányozni. A bíró nemes hivatása az állami igazságot kiszolgáltatni, nem pedig a hasznosság vagy a czélszerűség tekinteteinek hódolni. Ítélszéke előtt mindenki, legyen az „nagy vagy kicsiny, gazdag vagy szegény, hatalmas vagy gyöngye, egyaránt találjon igazságot, s azért minden gondosan távoltartandó, a mi a kormány-nak a jogszolgáltatásra gyakorolt bárminemű hatását vagy ép nyomását lehetségessé tenné vagy előmozdítaná. A bírónak végre nem szabad semmi-féle más alakban vagy módon a polgárok felett hatalmat gyakorolni, a mi azonban megtörténnék mindenütt, a hol az bíró és administratív köz-löny egyszerre volna; eltekintve attól, hogy a bírónak mindenkor füg-getlennek, felsőbb hatóságok rendeleteitől függetlenül eljáró műszerv-nek kell lennie, a mi közigazgatási hivatalnoknál nem is volna gondolható. Igen jól jegyzi meg a nagyhírű Toqueville ²⁾: „szerencsésen kiküszöböl-tük a jogszolgáltató hatalmat az adminisztrációból, a hová az ő regime belevitte; de ugyanakkor meg az administratio kezdett beavatkozni a bírászkodásba; a mi ép oly veszélyes és kárhoztatandó; mert a jogszolgál-tatásnak beelegyedése az adminisztrációba lényegileg csak a dolgoknak árt; de az administratio beelegyedése a jogszolgáltatásba az embereket rontja meg, s odavezeti, hogy szolgálalküek és forradalmárok egyidőben lesznek.” – Az eredmény mindezekből az, hogy a jólrendezett státusban azok a hatóságok és műszervek a melyek a közigazgatással foglalkoznak (úgy mint az jelenleg már majdnem valamennyi újabbkori alkotm. álla-dalmakban léteznek), egyszersmind bírászkodó és törvénykező hatóságokkép nem működhetnek.

B) Szoros kapcsolatban a bíróságoknak elkülönítésével a közigazgatás-tól, – annak önállósága és függetlensége (minden külbefolyás párt-mesterkedés szenvedély s igaztástól) jelentkezik ³⁾. Ez jelesül abban áll, hogy a törvénykezési személyek és hatóságok eljárásukban és ítéleteikben egyedül és kizárólag csak lelkiismeretüket és meggyőződésöket követhetik; minden kormányzati vagy fejedelmi beavatkozástól mentek, és oly külső helyzettel is bírnak, hogy minden még közvetett külbekhatás ellen is elég-kép védvék ⁴⁾. Független jogszolgáltatás szabad népek legnagyobb kincsei egyike; s a hol nem létezik, vagy illusoriussá válik, ott az igazi erkölcs-és jellem tisztaság, a valódi polgári és társadalmi önállóság, a szabad honfi-érzés és lélekemelkedés mindég veszélyeztetve van. Természetes folyo-mánya ez elvnek pedig az, hogy a bírónak mind kinevezése és hivatal-tartama, mind elmozdítása vagy előléptetése, anyagi helyzete és megjutalmazása, olyképp legyen rendezve, hogy az semmi és senkitől se függjön; alulról vagy felülről jövő fenyegetések kegyek vagy befolyások

ellen lehetőleg biztosítva legyen; főleg pedig olly egyéniségekre ruháztassák e magasztos hivatal, a kik mind szakműveltségük és képességük, mind pedig és kiválólag jellemtisztaságuk és erkölcsi függetlenségük által kitűnnek, és ez irányban is biztosítékot nyújtanak a felől, hogy tisztjukben pontosan lélekismeretesen és rendeltetésüknek megfelelőleg fognak eljárni ⁵⁾.

C) A bíróság függetlensége és minden egyéb államhatalmi ágak gyakorlatától elkülönítése még a következőket is vonja maga után. Legelőször ugyanis azt, hogy ne legyen soha és senkise akadályozva a bíróságok eljárását igénybe venni, a ki magát jogaiban megsértettnek tartja. A státus jogóiahna mindenkire egyaránt legyen kiterjesztve; még a legalacsonyabb még az idegenre is. E kötelme az államnak annyira terjed, hogy még a legszegényebbeknek is módot kell nyújtania, hogy megsértett jogainak helyreállítását kereshesse, jelesen ingyen jogszolgáltatás, ingyenes ügyvédelem lehetségesítés stb. által ⁶⁾. Másodsor azt, hogy senkise vonassék ki rendes bírójának hatásköre alól ⁷⁾. Az újkori jog- és államfejlődés ez elvet egész terjedelmében érvényre emelve, s a középkori rendkülönbségeken alapuló törvénykezést mellőzve, minden rangú és osztályú polgárokat egyformán veti alá a közönséges bíróságok eljárásának. Ennek megfelelőleg egyáltalában nem fér össze az újkori államszerkezet és jogszolgáltatás eszméjével az úgynevezett kivételes törvényszékek, felállításá, midőn t. i. egyes előforduló esetekre külön külön bíróságok állíthatnak fel, a melyek a szabályszerű jogszolgáltatási alkotmány által nem igazoltatnak ⁸⁾.

II. D) A jogszolgáltatás czélszerű elrendezése és gyakorlatának egyik főföltétele és emeltyúje továbbá a Nyilvánosság, az az minden titkolódzás rejtélyeskedés kizáróság, teljes mellőzése és távortartása. A nyilvánosság elvének az általános státusélet szempontjából! fontossága és nélkülözhetetlenségéről már az első részben tétetek tüzetesen említés; itt tehát annak különösen a törvénykezésre alkalmazása veendő figyelembe ⁹⁾. - A bíraskodás nyilvánossága tagadhatlanul egyike a legyeleentékenyebb biztosítékoknak az iránt, hogy a jogszolgáltatás minden önkény erőszak párttrahajláság külbeavatkozás és befolyás elöl megóvatassék; valamint legczélszerűbb mód és eszköz a végre, hogy a nép törvénykező hatóságai irányában bizalommal és tisztelettel viseltessék; a fenálló jogtörvények felett közvetlenül tüzetes és eleven tudalmat szerezhessen magának; főleg pedig arra, hogy az igazság és a bíróhatalom egész fönnsége és méltóságában, a nép szemei elé állíthatassék ¹⁰⁾. Innen magyarázható meg, hogy miért fordul korunk olly nagy érdekléssel és olly hangos követelő szózattal a nyilvánosság behozatala miatt az államhatalomhoz, s hogy miért tekintenek olly sokan sovárpíllanatokkal Angliára, Amerikára, Frankhonra, Belgiomra stb. mint olly országokra, a hol a törvénykezés nyilvánossága már régóta és olly fényes sikerrel honosítaték meg ¹¹⁾. - A nyilvános

törvénykezés és bírói eljárás kétféle szempontból vétethetik figyelembe. Egyszer ugyanis a polgári és a büntető pörfolyamrai tekintettel; másszor az érdek letteknek és a közönségnek a bíróhatóság iránti viszonylata szempontjából. A mi jelesül ez utóbbi momentumot illeti, tekintve a perlekedő feleket, ezekre nézve azt lehet mondani, hogy a polgári pörfolyamban mindkét részre nézve a büntetőben pedig a vádlottra nézve is fenáll a jog, hogy a pörfolyam menetele által alkalom nyújtassék nekik, a panaszt a vádat a tanúvallomásokat a bizonyokat az ellenvetéseket teljesen megismerni és megfontolni, ezek felett szabadon nyilatkozni, a maguk mellett szólló körülményekre és tényekre utalni, s az ítéletet és az ítéjetindokolványt tudomásul venni. Minden akadály melly illy irányban a nyilvánosságnak elébe gördítetik, csak homályfolyt, melly az emberi igazság tisztaságát elfödi és csak visszaéléseket szül. – A mi a hallgatókat vagy közönséget illeti, ennek tekintetében ugyan a nyilvánosság néha nem olly fönyomatékú dolog; de azért mégsem mellőzendő, bármilly nagy ellenvédvek is emeltessenek sokaktól a nyilvánosság elvének ez irány báni foganatbavétele ellen. Vonatkozva tüzetesen az itt fő fontosságú büntető pör folyamra, tagadhatlan az, hogy ennél a közérdek kiválóan érintetik¹²⁾; magának a státusnak és a jogszolgáltatásnak érdeke is a nyilvánosságot követeli; s hogy legnagyobb része a nyilvánosság ellen felhozott okoknak és érveknek (mint péld. az, hogy a törvénykezési terem a bűnösök elleni eljárásnál erkölcs veszélyeztető helyiséggé válik, hogy politikai tüntetések s pártizgatások színhelye lészen, hogy így a népsöpredéknek az államhatalom gyakorlatára befolyás engedtetik stb.) jobbára olyan, a melly vagy egyáltalában a tapasztalat által megezáfoltatik, vagy csak olyan jellemű, hogy kiváló nyomatékot neki nem tulajdoníthatni, – Egyébiránt nem következik innen az, mintha egyáltalában semmiféle körülmény sem léteznék, a mellyben a nyilvánosság megszorítása vagy kizárása nem volna tanácsos vagy szükséges. így mindenekelőtt már a dolog természetében fekszik, hogy kiválólag a bizonyítéki-eljárás stádiumában fogadtassék el a nyilvánossági elv; továbbá, hogy mindannyiszor mellőzendő, valahányszor vagy a közcsend és rend háborítása, vagy pedig a közerkölcsiség, a családi élet morális szelleme általa veszélyeztethetnék. Végre szükségtelen a nyilvánosság a törvényszéki tanácskozmány tekintetében is; flgyeembevéve azon körülményt, hogy a bírónak ez alkalommali önmagába szállása, higgadt fontolgtatása, és szabad véleménynyilatkozatára nézve sokkal czélszerűbb a magányos visszavonultság; mellynek még az a jó oldala is van itt, hogy az egyes bírósági tag négy szemközti tisztára ellenérvei iránt fogékonyabb, egyszer kimondott nézetének csökönös fenntartása tekintetében kevesbbé megátalkodott stb. fog lenni, mintha nyilvános tárgyalásban fejezte már ki véleményét.

E) A törvénykezésben! nyilvánosságnak mintegy természetes folyománya és correlatumja a szóbeliség (Mündlichkeit) mely azon elven alapszik, hogy a bíróságnak a felekkeli közvetlen érintkezése, a személyes meggyőződés és a tárgyalással járó nagyobb élénkség, az igazság kifürkészése és az ítélethozásra nézve több előnnyel kínálkozik mint az írásbeli, az az hosszú irományokon és relációkon alapuló tárgyalás. A szóbeliségnek jelentősége kitűnőleg a következőkből tűnik ki. a) Emeltetik általa a törvénykező hatóságok iránti bizalom és tisztelet, épúgy mint az e hatóságok népszerű jelleme, mely sikeres működésüknek egyik föltétele; b) előmozdítatik a szóbeliség útján a tényállás helyesb felfogása, a mennyiben a bíró közvetlen látás és hallás által sok olly benyomásokat vesz, mellyek a holt írásnál elenyésznek vagy végkép hiányzanak; c) csak itten juthatnak a bírák azon bizonyosságra, hogy a felek és tanuk nyilatkozatai és vallomásai teljesen hűn és hamisítlanul jutnak ismeretére; d) a szóbeli eljárásnál vagy a bíró azon helyzetben, hogy netáni kételyei aggodalmait tekintetében a tanuktól-, a felektől vagy azok képviselőitől azonnal felvilágosítást követelhetnek s magukat megnyugtathatják; e) csak a szóbeliségi rendszernél válik lehetségessé, hogy a bíró a vádlott egyénisége és jelleme felől világos tudomást szerezhethet magának; f) csak e rendszernél leli fel a vádlott védelmezési joga valódi jelentőségét és hatályát; g) a szóbeliségi eljárás az, a mellynél az eldöntendő kérdés vagy ügyre vonatkozó valamennyi körülmények eleven felsorolása, a véd- s ellenbeszédék s nyilatkozatok gyors egymásra-következése, a tanujelek s bizonyságok összefoglalása, s a bíró lelke előtti elvonulása következtében: a törvényszéki tagok szellemi ébersége előidéztetik, s olly módon fokoztatik, a mint az ügy fontossága megkívánja, – de a holt írás és relatio előidézni sohasem képez; h) végre bizonyos az, hogy a szóbeli tárgyalás sokkal egyszerűbb; kevesbbé fűrasztó, kisebb költségekkel járó, s az ügyvédi önkény, hosszadalmasság, vagy ép lanyhaság és felületességnek is egyetlen ellenszere és akadály. – Nem lehet egyébíránt mindezek mellett azon némelly nagyon is kirívó árnyoldalt félreismerni, a melly a szóbeliségi rendszerrel karöltve jár. így péld. azon körülmény, hogy a szóbeli eljárás és tárgyalásnál a felek néha az ügyük védelmére vonatkozó érveket mind teljesen kinemfejthetik; hogy az egyik fél ügyvédének annyi lélekjelensége nem lévén, hogy az ellenpárt által felhozott fondor állításokat legott megczáfolni tudná, az ítélet igazságossága veszélyeztetik; s hogy egyáltalában az irott szónak mindenkor megvannak nagy és maradandó előnyei a hamar ellebbenő szavak felett, a melly előnyök kivált nagy fontosságú tárgyban igenis döntő jelentőségűek lehetnek. – Eredményül e szerint azt lehet mondani: hogy a) büntető eljárásnál, kivált ott a hol esküdszékek ítélnek, a mellyeknél az igénylett összbenyomás csak ekkép idézethetik elő; előnyös a szóbeliség; b) hogy a büntető pörben is lehet azonban olly stadium, hol a szóbeliség nem igen

van helyén, t. i. az előző eljárásnál; végre c) hogy közpolgári ügyekben, a perestárgy határozott megállapítása, meg kívált nagyobb fontosságú peres ügyeknél: az írásbeliség egészen alig léssen mellőzhető; a mennyiben a szóbeli végfőtárgyalást legtöbb esetben bizonyos Írásbeli alapvetésnek és előkészítésnek kell megelőznie.

¹⁾ V. ö. Mittermaier: Das Princip der Mündlichkeit, Öffentlichkeit, das Anklageverfahren stb. többhelyütt. Meyer: Esprit, origine, et progrès des institutions judiciaires des principaux pays de l'Europe. (1819-1822. 5. kötet.) Rey: Englische Rechtspflege in Vergleichung mit der anderer Staaten. (1828\ 2. köt.) Regnard; De l'organisation judiciaire en France. (1855.) Bluntschli: Staatsrecht, pag.474-482. és Lauka Staatswörterbuch illető czikkeiben.

²⁾ L'ancien régime et la révolution, pag. 107. ff.

³⁾ V. ö. Pfeiffer: Die Unabhängigkeit und Selbstständigkeit des Richteramts. (1852.) Klüber: Szinte (1832).

⁴⁾ Lieber: On civil liberty, pag. 186. es Toqueville: L'ancien régime, pag. 200.

⁵⁾ Kimondják ezt az elvet több alkotmányok egyenesen. így a porosz (Art. 86.), ausztriai (§. 99. 102.), portugalliai (U8. 122.), bajor (VIII. 3).

⁶⁾ De másfelől felis van jogosulva a státus házsártos perpatvarkodó s czivakodni szerető vagy hamis adatokat felhozó s alaptalan vádat emelő felek megakadályozására és visszaíjesztésére bizonyos intézkedéseket tenni; péld. az által, hogy biztosítékpénz letételére kényszerítheti; vagy a pörbeli költségek megtérítésére szoríthatja.

⁷⁾ A középkori szokás ezt még határozottabban a következő módon fejezi ki: „mindenki csak hasonló, egyenlő állású egyének által ítéltethetik el.” így az 1215-ki magna charta épúgy mint a magyar alaptörvények is azt mondják: „comités et barones non amercentur nisi per pares suos;” ép így Frankhonban: „chacun doit être jugé par ses pairs.”

⁸⁾ Forradalmi időkben ez elv nagyon sokszor felfüggesztetik. l. még Lieber: id. m, 1821.

⁹⁾ V. ö. Feuerbach és Mittermaier munkáit.

¹⁰⁾ Feuerbach: Über Öffentlichkeit, pag. 90.

¹¹⁾ Elismeri különösen az auszt. (103.), porosz (93.), hollandi (155.), belgiomi (96.) stb. alkotmány.

¹²⁾ Továbbá minden önkény csirájában elfojtatik; a tanuk őszintesége egyenes vallo-mása előmozdítatik; s egyáltalában a tárgyalások méltósága növeltetik.

64. §.

F o l y t a t á s .

III. A czélszerűen szervezett és a jogszolgáltatás nemes hivatásának megfelelő törvénykezési rendszernek alapintézményei közé még a következők is tartoznak:

F) Szükséges hogy az országban több rendbéli, vagyis több fokozatú bírói hatóságok létezzenek; jelesül pedig elsőfolyamatú bíróságok, a hol a per megindítatik; azután föllebbezési bíróságok, a hová tudni illik az elsőfolyarau bíróságoknál eldöntött per a jogaiban magát sértettnek

tartó fél által fölebbvitethetik. A többfokú törvényszékek azért szükségesek, mivel egy bíróság vagy tévedésből, vagy rossz szándékból, vagy elhamarkodásból törvénytelenül is ítéltet, a mi magával a jogszolgáltatás céljával legélesb ellentétben állana. – Az első folyamú bíróságoknak mindenkor bizonyos kerület jelelendő ki, a mellynek határai között bíraskodhatik, s a mellyben előforduló peres ügyekben illetékesnek tartathatik. Fölebbviteli törvényszék azonban kevesebb lehet, mivel nem kívántatik ép meg, hogy minden elsőfolyamodású bíróságnak egy felebbzési törvényszék is feleljen meg!). Egyáltalában pedig azt mondhatni, hogy legalább két felebbzési törvényszéki fokozat álljon fenn; mert hogyha az első felebbviteli törvényszék más ítéletet hoz, mint az első folyamodása bíróság, a peres ügy még kétségesebb; s csak az által hozathatik végkép tisztába, hogyha a félnek alkalom nyittatik, egy harmadik törvényszékre is fölebbezni ügyét, a melly törvényszék azután vagy az első vagy a második izben hozott ítélethez járul, s így az ügyet végkép eldönti. – A törvényszéki rendszernek egyik kiegészítő eleme a *se m m i s i t ő - s z é k* (Kassationshof) mellynek feladata az: a fennálló s világos törvénnyel összeütköző, vagy azt szembeötlőleg helytelenül magyarázó s fonákul alkalmazó ítéleteket megsemmisíteni; illetéktelenül eljáró bíróságot rendreigazítani és az illető törvényszéket új törvényszerű eljárásra utasítani, a nélkül hogy maga a kérdéses perügyben ítéletet hozna, és a peresfelek közötti jogokat és kötelmeket megállapítaná. E szerint *L a u k k a l* azt mondhatni: a semmisítő törvényszék hivatása a jognak és a jogszolgáltatás formáinak egysége felett öröködni, és azt biztosítani. A mi a törvényszékek belső szerkezetét illeti, e tekintetben legmegfelelőbb az igazság és célszerűség szempontjából, ha a bíróságok nem egyes személyekből hanem *collegiumokból* alakítatnak; mert csak így válik lehetségessé a törvényszéki tagok annyira fontos kölcsönös ellenőrzete; a belátás és ügyavatottság teljessége és sokoldalúsága; a közszellem kifejlődése; s minden önkényeskedés fortély vagy erőszakoskodás mellőzése és eltávolítása. Az egyes tagokból álló bíróságok tehát legfelebb ott leendnek helyükön, a hol jelentéktelenebb ügy forog kérdésben; gyors elintézés kívánatos, a bírónak az ügy színhelyeni jelenléte szükségeltetik s egyáltalában a felek érdeke is azt óhajtatossabbá teszik.

A közpolgári eljárás és törvénykezésre vonatkozólag figyelmet érdemel azon kérdés: „vajjon az önválasztott bíróságok elve fogantatás-e (Schiedsgerichte) vagy nem?” Erre egyszerűen azt felelhetjük: miután a közpolgári jogszolgáltatás a peres felek érdekében és felszólítására történik; s egyáltalában az államnak is érdekével inkább megegyező, hogyha polgárainak perlekedései békés úton és önterhelése nélkül elintéztetnek: nincs alapos ok, az önválasztott bíróságok eljárását akadályozni vagy ép megtiltani; megegyezvén, hogy olly esetekben, a midőn az elmarasztalt fél az ítéletnek hódolni nem akar, s a győztes fél

semmiféle egyéb jogos eszközzel a végrehajtásra nézve nem bír: ez utóbbinak okvetlenül joga van az állami törvényszékekhez folyamodni. – Közel rokonságban a választott bírósággal áll a békebíróági intézmény (Friedensrichterliches Amt) mely arra czéloz, hogy előbb, mint sem hogy a peres közpolgári ügy a státushatóságok elé kerül, a békés útoni kiegyenlítés és megegyezés eszközlése megkísértendő. Ez intézménynek az a haszna vagy, hogy a felek felette sok költség czivakodás törvényszéki huzavona és kellemetlenségektől megóvattatnak; a megzavart jogi béke és rend zaj nélkül ismét helyreállítatik; maga az állam hatósága pedig felette nagytömegű s semmi jelentőséggel nem bíró vitályok és zaklatásoktól ment marad. A békebíróág illy alakban ²⁾, a mint az Frankhonban Helvetiában itt ott Németországban és Portugalliában fennáll, minden országra nézve követésre méltó intézmény, mellynek hatása annál fogva is jótékony mert a nép törvénytisztelete s békés magatartása általa előmozdítatik; a közszellem és közerkölesiség pedig tagadhatlanul megszilárdítatik. Legczélszerűbb azonban, hogyha a békebíróági tagok nem állami és fizetéses hivatalnokok, hanem olly köztisztviseltekben és tekintélyben álló férfiak, a kik a gyakorlati élet gazdag tapasztalásaival felruházva, s az életet közvetlen szemléletből ismerve, e nemes tisztre meghivatnak, és polgártársaik peres ügyeik elintézésére ép e körülménynél fogva a legalkalmasabbak ³⁾.

G) A jólrendezett törvénykezésnek és jogszolgáltatásnak egy további föltétele az: hogy tökélyetes és rendszeres törvénykönyvek, és a törvénykezésre vonatkozó eljárási rendszabályok létezzenek; hogy egyfelől minden önkény igazságtalanság vagy kétértelműség kizárattassék; másfelől pedig minden eltávolíthatóság, a mi a pörtárgyalásnak vagy módfeletti hosszabítása és összebonyolítására, vagy elhamarkodás és felüleletességre vezethetne. – E mellett ne legyen az igazságszolgáltatás a felekre nézve nagy költségek, jelesül terhes törvényszéki díjak által nehezítve; mert habár tagadhatlan is az, hogy mindazok a kik „az állam hivatali eljárását magánérdekeikben különösen igénybe veszik, ezért bizonyos ellenszolgáltatást is tenni tartoznak; másfelől az is bizonyos, hogy a törvényszékek általános jellemű és feladatú hatósági közlegek, s mint illyenek, a mennyiben az összes társadalmi jogrendet és jobbiztonságot fenntartani segítik, az összes polgárság adózásai és áldozataiból tartandók el.

H) Nagy és jótékony befolyással bír végre az igazságszolgáltatás megfelelő foganatosítására az ügyvédi kar nak czélszerű szerkezete. – Magasb fejlettségű polgárosultságunk és culturánk egyik folyománya az lévén, hogy a jogismeret és a jogvédelemgyakorlat nem lehet úgy mint a népek ifjúsági korában minden osztályokra elterjedve; s hogy a jogtudomány a munkamegosztás nagy világelve szerint csak kevesek által szerethetetik meg olly terjedelemben mint az a peres ügyek illő vitelére stb. okvetlenül megkívántatik: semmisen természetesebb mint az, hogy a feleknek (kivált

fontosb s nagyobb horderejű esetekben) a peres ügy feletti tárgyalásokban szakavatott, jogtudó, vagyis ügyvéd által kell képviseltetniük, nehogy tudatlanságuknak áldozatává essenek, vagy a bíróság (melly ez által mintegy érdeklött féllé válnék) maga kényszerítessék olynemű jogcselekvényekre (például bizonyok fölkeresésére), a mellyek az ügy tisztábahozásához megkívántatnak. A jólrendezett ügyvédi tiszt ezek szerint minden művelt államban kétszeres fontossággal bír, már csak az okból is, mivel egyfelől a jog és jogmegismerés és foganatosítás segélyükkel megkönnyebbedik, másfelől pedig, mivel egy értelmes és magasb műveltségű ügyvédi kar az országban mindenkor egy igen becses tárháza leend a magasb szónoklati nemzetképviselői stb. tehetségeknél és kitűnőségeknek. – Hogy pedig rendeltetésének teljesen megfelelhessen, Rotteck és Karvasy szerint, a következőkre fordítassék különös figyelem. Mindenekelőtt célirányosan szervezett jogiskolák állítandók, a mellyekben magukat ügyvédek bírák alaposan kiképezhessék, s annyi nehézségekkel járó állásuk illő betöltésére előkészíthessék. Az ügyvédi pályára való lépés mindenkinek legyen továbbá megengedve, de csak úgy ha szigorú vizsgálatot, elméleti és practikus tekintetben szerzett ismeretei és képessége kimutatására, kiállott, s egyébiránt feddhetlen tiszta jellemről ismeretes. – A mi az ügyvéd állását a bírák irányában illeti, ez ne legyen szolgálai függőség, a miért gondoskodni tartozik az álladalom, hogy mindennemű bírói önkény faggatás megakadályoztassák és kerültessek. Sokat fog a státus e mellett az ügyvédi tiszt méltóságának emeléséhez tenni, hogyha általa a bíró hivatalok vagy fensőbb közszolgálati állomások kitűnő s nagyhírű ügyvédekkel töltenek be, a minek még azon jó következménye is lehet, hogy illykép az ügyvédekben a becsérzet és jellemtisztaság fokoztatik; a bírák az ügyvédi fondorkodásokat könnyebben felismerhetik; s egyáltalában a státus egy igen kitűnő szakértelmes és avatott tisztviselői elem birtokába helyeztetik⁴⁾. – Jótékony hatásúak fognak végre lenni az úgynevezett ügyvédkamarák, milyenek Angliában, Frankhonban, Németországban és egyebütt fenállanak, s következő feladattal bírnak; a) az összes jogszolgáltatásnak folytonos szemmel tartása, és a netán tapasztalt visszaélések elleni felszólalás; b) a törvénykezésben mutatkozó hiányok és azok elhárítása meg orvoslására célzó szaktanácskozások és értekezletek; c) a kar jogainak fenntartása és ótalma; közös testületi érdekek és célok figyelemmeltartása, illetőleg érvényesítése; kölcsönös felügyelet és örködés, nehogy egyes tagok jellemtelensége és helytelen magatartása által az egész kar tekintélye csökkentessék; végtére d) a kar tagjainak vagy azok családjainak szűkölködés esetében ápolgatása; viszonyos támogatás, erkölcsi szellemi célokrail egyesülés stb.³⁾.

³⁾ Nem szabad azonban a törvényszéki kerületeknek igen nagyoknak lenni, mert egyébként megnehezítetik a feleknek módfelett jogaik keresete; de másfelől meg igen kicsiny se legyen, mert ekkor felette sok költséggel járna az illő felszerelés.

²⁾ Az az, mint olly kibékítés a melly nem állandó törvényhatóságok által fogatosítatik.

³⁾ Az esküdtzékekről alantabb. – Arról vajjon polgárügyi eljárásban is alkalmaztassanak-e – szölv egyebek közt igenlőleg Orelli: Schauberg folyóiratában Züricherisches Recht. III. Bd. Heft 1. és Lauck: Bluntschli Staatswörterbuchjában. II. pag. 542-543.

⁴⁾ Az ügyvédek tartoznak mindenekfelett minden igazságtalan perügy elvállalásától óvakodni; magukat a fél ügye mibenléte felől alaposan fél világosítatni; a bizonylatok összegyűjtése felől gondoskodni; feleik iránt hűséggel viseltetni stb.

⁵⁾ Angliában és Frankhonban, hol az ügyvédi tiszt leginkább van kifejlődve, következő szerkezete van az ügyvédségnek. Angliában jelesen különbség létezik Bar rister és Attorneys között, a mennyiben az első a törvényszék előtti tulajdonképeni képviselő és jelentékenyebb egyéniség, az utóbbi pedig csak egyszerű jogtanácsadó és közvetítő a fél meg a barrister között, kiből úgy mint a barristerből a nagy államhivatalnokok (például sollicitor general, attorny-general) nem válnak. Ugyan illyförmán különbözik Frankhonban az Avocat-, az avoués-től, melly utóbbi csak a periratok rendezése és összeállítása, amaz pedig a valódi képviselésre és védletre van hivatva. Avoués 25 éves, jogvégzett és öt praxis-évet kimutatni bíró fiatal ember lehet; de avocats csak az, a ki még további gyakorlatéveket is eltölt s az ügyvedtanácskozlatokon folytonosan megyelent. Ugyan illy kitünő állásban részesülnek az éjamerikai ügyvédek, a hol szinte e testületből kerülnek ki a legnagyobb államférfiak stb.

III. Fejezet

A Büntető Politika különösen.

65. §.

A büntetés általában, annak mérve és a büntények.

I. A politika és különösen az igazságszolgáltatási politika legmesszehatóbb feladatai közé a büntetőügy helyes felfogása, illetőleg foganatbavétele sorolható. – A büntető jogszolgáltatásnak különbözéséről a közpolgáritól már fentebb tétetvén említés, itt mindenekfelett legelőször is azon kérdés megoldása bír jelentőséggel: „micsoda jogalapja és célja vagyon a büntetésnek?!” s micsoda elméletet fogadjon e tekintetben el vezérelvül és mintegy kalauzul a büntető politika! – Erre ezekkel felelhetni. A büntetés jogi alapja és végiránya felett a jogbölcselek és gyakorlatemberek különbözö elméleteket állítottak fel, a mellyek mindegyike más más alapnézetből indul ki, s természetesen más más eredményekre is vezérel. A legkitünőbbek pedig jelesen ezek ¹⁾; a) a pszichologiai kényszer- vagy elijesztö elmélet, melly a nagyhírű német criminálistától Feuerbachtól felállítatván azon az elven alapszik, hogy a bűnelkövetési hajlam az által irtassék ki és ellensúlyoztassék lélektanilag, hogy a büntető törvénykönyvben kitűzött és az elkövetett büntényre azonnal okvetlenül következő büntetés által bizonyossá vált bűnhödés öntudalma a gonoszszándékú emberben

fölbresztetik; b) az intellektuális elmélet (Warnungstheorie) mely Bauer német büntető jogtudóstól felállított, s oda céloz, hogy a bűnözni szándékoló nemcsak érzi *hanem* erkölcsi természetére is ható utalás által a bűnelkövetéstől visszatartóztassék; c) némi rokonságban e két elmélettel áll a két híres criminalista Tittmann és Grollmann által kifejtett azon elmélet, mely a büntetést azon szükségességre alapítja, mely szerint a társadalomnak minden módon arra kell törekednie hogy a bűnelkövetés már előzetleg megakadályoztathassék és nehezíthessék; s megelőzésinek is neveztetik, mivel a bűnözőt a további árthatás lehetőségétől mintegy megfosztani akarja, d) A szükségvédelmi elmélet, melyet Martin alapított meg és oda irányul, hogy a státus a bűnöző ellenében végszükségvédelmi állapotban létezik, és így minden módon köteles az ekkép veszélyeztetett jogbátorságot és biztonságot megóvtalmazni és büntetések kihirdetése által akadályozni, e) Az igazságossági elmélet, mely a büntetésben nem valami külső célból, Innem egyenesen a megbátott igazság tekintetéből helytfoglaló következményét látja a bünténynek; s a mely elmélet legkitűnőbb megalapítóját a nagybefolyású német bölcsészben Hegelben egyik legbuzgóbb apostolatát pedig Preusch-Liebensteinben ismerjük. Végre f) a javítási elmélet, mely azon az eszmén sarkall, hogy a társadalom által kimérendő büntetésnek nem kell ép mint rossznak (Übel) tekintetbe vétetnie, és hogy ép az legyen egyik főfő célja a társaságnak a bűnösnek gonosztette alkalmával tanúsított megromlott erkölcsi érzületét és jellemét megjavítani, és őt a polgárzat hasznos és megint méltó tagyává változtatni. Ennek az elméletnek szerzője némileg Spangenberg, de igazi tudományos megalapítója a lángeszű heidelbergai jogphilosoph Röderki azt újabb dolgozataiban kapcsolatban a gyakorlati kivittel és foganasítással is tüntette fel és tűzte ki nyomozásainak tárgyául.

Ez elméletek majdnem mindegyikének megvannak árnyoldalai, úgy hogy föltétlenül egyet sem fogadhatni el. A mi jelesen az elijesztési elméletet illeti, ennek az a hiánya van, hogy szerinte a legkegyetlenebb büntetéseket és vérengzéseket is lehetne igazolni; hogy az emberi jellemek különféleségénél fogva mindég kérdéses marad, vajjon millyen legyen tulajdonkép az elijesztő büntetés; hogy a bűnös benső lélek állapota-indító okai és körülményeire tekintettel nincsen, s egyáltalában az elijesztésnek azon hatása sohasem szokott lenni, a mely az itt szóbanforgó elméletben szem előtt tartatik. – Ép úgy hiányos a megelőzési tan is, mivel ha a büntetés egyedül a megelőzési elvre volna alapítandó, akkor olly esetekben midőn különös körülmények összejövetelénél fogva, fel nem tétethetik, hogy a gonosztevő tettét ismétlendi, vagy midőn nem hihető, hogy a büntetetre ingerlő okok arra nézve megszűntek, annak megbüntetése szükségtelen volna. – A mi a végszükségi elméletet meg a javítási it illeti, ezek elseje magával az állam lényege a büntetés természetével semmi

összhangban sem áll; az utóbbinak pedig azon árnyoldala vagy, hogy egyedüli céljául a büntetésnek, a javítást el nem fogadhatni; hogy a büntetésjog mihelyt a bűnös megjavulása eléretett, mintegy megszűnnék; maga annak megítélése pedig vajjon a javulás beállott-e vagy nem, szinte mindenkor sok nehézséggel jár, s gyakorlatilag tüzetesen alig határozható meg. – A mi nézetünk szerint e fontos büntető jogpolitikai feladvány megoldásánál egyfelől szem előtt tartandó az, hogy a bűnös által szentségtelen kezekkel megsértett emberi és társadalmi jogrend, a bűnösnek súlyos megfenyítettését a szigorú jog és igazság nevében és érdekében mindenestre fennhangon követeli; de másfelől az sem ismerhető félre, hogy a társadalom, jelen magas műveltségi polczunkon, szemközti a humanitás és civilisáció legnemesb vívmányaival, meg a keresztény emberszeretet és emberi méltóságtisztelet mindinkább általánosuló elismertetésével: korunkban a bűnös megbüntetésénél már nem tarthatja szem előtt a pusztaságkövetelést és a megsértett jogrend s törvény uralkodás újlagos helyreállítását, hanem hogy egyszersmind azt is fontolóra kell vennie: hogy az ember és annak joga még a bűnösben is tisztelendő; hogy igen sok esetben a gonosztevő megtántorodása nem kizárólag önrosszaságának, hanem körülményeinek, társadalmi befolyásoknak is az eredménye; hogy a státus igazi nemesb részét büntetőhatósági feladatának a gonosztevő erkölcsi újjáalkotása megjavításában oldja meg; s hogy egyszóval az a büntetésmód és büntetési eljárás létszen az igazán célszerű és áldados, a mellynek nemcsak negatív az az fenyítő, hanem egyszersmind pozitív az az erkölcs-javító, nemesítő, alakító jelleme is vagy, a mint azt korunk valamennyi nagy kultúrnépeinek törekvései- és intézményeiben valóban tapasztaljuk! – E szerint az igazsági és a javítási elmélet kapcsolatbahozásából indulván ki azt mondhatjuk: a legmegfelelőbb büntetési elmélet az leend, a mellynek egyenes és közvetlen vagyis legközelebbi célja az igazság, mellynek parancsa és nyilatkozmányja a büntetés, a közvetett és távolabbi pedig a javítás, a mint Röder nevezi akarat- és erkölcsmenesítés, a tulajdonképeni utólagos növelés²⁾⁻³⁾!

II. A büntető jogszolgáltatás egyik jelentékenyebb mozzanata a büntetés mennyisége mérvének meghatározása. E tekintetben a következő főelvek tartandók különösen szem előtt. A büntetés mennyisége illetőleg nagysága mindenkor magától a büntett nagysága és minőségétől föltételeztetik. Az igazság és jogosság egyik főfő követelése ugyanis az, hogy a fenyítés mindenkor bizonyos arányban álljon a gonoszténynek és az ez által tanúsított jogmegvetés- és jogsértésnek nagyságához. – A túlságosan szigorú és egész a kínzásig kiterjesztett büntetés föltétlenül kárhoytatandó, mert ellenkezik a büntetés céljával, és magának az álladalomnak, sőt az embernek méltóságával is. A büntetés kegyetlensége a példától várandó jó hatást úgyszólván megsemmisíti, meghiusítja, mert a pol-

gárok keblében a bűnös iránti szánakozást, a törvényektől pedig idegenkedést sőt irtózást is gerjeszt; míg másfelől a kegyetlenbüntetésnek gyakrani szemlélése a népjellemet elvadítja, szívéet megkeményíti, sőt vérszomjúzóvá is változtathatja. – Egy további jelentéssé momentum az itt szóban forgó ügyre nézve az, hogy a büntett nagysága nemcsak a büntett tárgytól, hanem a gonosztevőnek akarat-elhatározásától is függ, amiért is a büntetés mérvének megállapításában tekintetbe veendő a büntett egyfelől tárgyilag egyáltalában és azután alanyilag különösen⁴). Es ugyan, a mi a bűntényt tárgyi tekintetben illeti, annál nagyobb lészen a kimérendő büntetés, mennél több jogok, vagy állambiztonsági törvények sértettek meg; mennél több személy érdeke veszélyeztetett vagy csonkítaték; mennél nagyobb kár háromlott a bűntényből az egész társadalomra; mennél nagyobb jó sértetett meg a gonosz cselekvény által stb. Ép így mindég szigorúbban fenyítendő meg a véghezvitt mint a csak megkísértett bűntény. A mi pedig a büntettet alanyilag illeti, itt meg azon el tartandó szem előtt, hogy mennél ártalmasb vagy veszedelmesbnek mutatkozik a büntettes, annál keményebben fenyítendő. Ép így figyelembe veendő az is, vajjon a büntett gonoszság, igazi rosszaság- vagy csak. vétkeességből követtetett-e el; milyen volt a bűnösnek tudalma tettének gonoszsága és törvénytelenége felől. A vétkeességből eredő bűntényeknél továbbá a vétkeesség különböző fokai szerint különbség teendő a büntetésben is. Ép így nagyobb szigorral lesznek mindenkor fenyítendőök olly tettek a mellyek eltölt éléssel, hideg vérrel s előreszámítással vitettek véghez, mint ollyak, a mellyek hirtelen felhevülés, ingerelt kedélyállapotban, vagy unszolás következtében, követtettek el. Nagyobb büntetésre méltók továbbá ismételt büntettek, mert itt az akarat megrögzött rosszaságára követtetethetni. Nagyobb és súlyosb fenyítést érdemel a bűnfőszerző, mint a társak, kik csak segélők és közreműködők valának stb.

Már az eddigiekből is lehet követtetést vonni arra, hogy a büntető politikában és perfollyamban felette nagy fontosságú momentumot képeznek az úgynevezett súlyosbító vagy enyhítő körülmények; amazok alatt jelesül azok értetődvn, mellyek a nélkül, hogy a büntett lényegét megváltoztatnák, annak büntethetőségét növelik; emezek alatt pedig azok, a mellyek a büntethetőséget módosítják. Es ép e különböző viszonyokrai tekintettel szükséges mindenkor, hogy a büntető törvény alkotója, az általában valamelly büntetetre szabott büntetést illetőleg, a bíró irányában bizonyos szabad tért engedjen, az az tűzze ki a büntetés legnagyobb és legkisebb mértékét, a mellynek alapján azután a törvényszék a kérdésben forgó eset körülményei szerint a büntetést helyesen megszabhassa. – Egyébíránt mint mindenütt a jogszolgáltatásban, úgy különösen itten is, attól fog a sükeres bírói eljárás és az ítélet helyessége függni, mennyiben volt képes az ítélő bíróság az egyes esetek egyéni természete és tulajdon-

sága alapos felfogására és megismerésére emelkedni; a mire nem annyira a törvény útmutatása, vagy a büntető politika elméleti elvei, hanem csak a hosszas gyakorlat által szerzett tapintat, meg a bíró emberismerete s pszichológiai lélekbúvárlati képessége vezethet.

III. A mi különösen a bűntényeket illeti, ezeknek elősorolása nem a politika hanem a büntető jogtudomány meg törvénykönyvhöz tartozik. E helyütt tehát minket csak az úgynevezett politikai vétségek és bűnök, vagyis azok a tények és cselekvények érdekelnek, a mellyek által a státus, a fenálló társadalmi rend, vagy ennek képviselői, az államfő és a kormány, törvényellenes módon és eszközökkel megtámadtatik, illetőleg veszélyeztetik. Ez értelemben a politikai büntettek sorába tartozik a honárulás és fölségsértés, izgatás és uszítás a kormány vagy fejedelem ellen, bántalmazása a fejedelem meghatalmazottjának vagy képviselőjének, közcsendzavarás és zendülés, fölkelés és lázadás; meg az e tényekhez hasonlító, de a bűnösség és gonoszság olly nagy fokát nem tanúsító, s egyes fenálló rendszabályokba ütköző cselekvények, a mellyek ép e csekélyebb veszélyességök-nél fogva: politikai kihágásoknak (politische Vergehen) neveztetnek. A politikai bűntényeket egyáltalában, és a közönséges bűntényekkel összhasonlítva tekintvén, azon megismerésre jutunk, hogy mint Bülow is megjegyzi, a közvélemény s a nép nyilvános érzületében ezek mindenkor elnézőbben engedékenyebben ítéltetnek meg, mint a közbüntettek; és pedig részint azért, mivel, mint a tapasztalás bizonyítja, a politikai vétség nem mindég nemtelen s aljas indokok sőt ép ellenkezőleg, bizonyos önzéstelenség, szándékne messég, fensőbb javakérti lelkesülésből követtetnek el, s hogy sokszor csak a czél felszeg felfogása, vagy az eszközök helytelen megválasztása bélyegzi az illető cselekvényt politikai bűnténynyé; másfelől azért, mivel nem igen ritkán a törvénytelen eljárás a másik oldalról tapasztalt hason törvénytelen eljárás által (a melly természetesen azért mivel attól megy ki, a ki a büntető hatalmat gyakorolja s kezében tartja) idéztetik elő sőt tán igazoltatik is, vagy legalább megbocsájthatóként tüntettetik fel; végre tán még azért is, mivel a politikai vétségek által legalább közvetlenül a társaság polgári alapjai, például az egyéni élet, épség, tulajdonbiztonság nem támadtatik meg, vagy nem veszélyeztetik. Ámbár meg azt sem lehet tagadni, vagy szem elől tévesztzni, hogy vannak olly nemtelen politikai bűntények is, a mellyekre ezen szelídebb felfogás és megítélés egyáltalában nem alkalmazható; mint például a honárulás, a melly ép ezért mindenkor s mindenütt a legaljabb a legbüntetésreméltóbb s legmegvetendőbb bűntények egyikének tartott.

Tekintve tüzetesen a fölségsértés és lázítás bűntényét, ez, normális közállapotokat véve fel, mint egy jeles német publicista is mondja, mindenesetre felette súlyos és kemény megfenyítést szükségesítő cselekvény; már annyiban is, mennyiben az e büntettet elkövető, a közület ellen, a

melly iránt hűséggel és ragaszkodással köteles viseltetni minden honpolgár, valódi ellenségkép lép fel; a jog és tartozás helyébe az erőszakot és fejtelenséget akarja tenni; s szem elől tévesztve a társadalom és polgárzat legszentebb érdekeit, igazságot és törvényt, jóllétet és nyugalmat, könnyelműen és vak szenvedélyeskedésben, módfelett veszélyeztetni, sőt egyenesen lerontja. Ilyen jogtalan megtámadok ellen az összeség, vagy annak természetes tekintélyi főközlőnye a kormány, hatalmának egész súlya- és szigorával lép fel, sa legkeményebb eszközöktől sem riad vissza, hogy annyira veszélyeztetett legnagyobb javait megóvtalmazza, őrizze. – E jogszerű felszólalásnál a szóbanforgó bűntény ellen, mindenkor föltételeztetik azonban az, először: hogy a hatalomorganumok, mellyek ellen a cselekvény irányul, törvényes s positiv alkotmányszerű téren álljanak, sa nemzeti közakarat s közvélemény szerint járjanak el; – másodsor: hogy a társadalom vagy az alkotmánymegtámadása valóban ellenséges indulattal történt legyen; és harmadsor, hogy az eszközök, a mellyek alkalmazásba vétettek, szinte törvénytelenek legyenek; mert egyébként az egész jelen kérdés az ellentállás vagy passiv engedelmeskedésre vonatkozó meddő közjogi kérdéssel foly össze, a mellynek (legalább elméleti) megfejtése azután nem a politikus hanem az állambölcselő feladatához tartozik. Ott tehát, a hol jelesen, a hatalom birtokolója és a megtámadott, nem egyszersmind az egésznek jogos képviselője és tolmácsa, ott a felségsértés és fölkelés bűnténye már egészen más szellemben és jellemben jelenkezik, és különösen a párttusák és küzdelmek zavarjaival esik össze, a mellyekben igen sokszor a jog és igazság tiszta megismeréséhez eljutni majdnem lehetlen, s vádló és bíró mindég egy azon alanyban egyesül, úgy hogy az alkotmány és törvény határozata és szavai, a szenvedélyek uralmában egyiktől sem tiszteltetnek, az igazságot az önkény, az erőhatalom uralma váltja fel; sa lázadás a honárulás és fölségsértés bűntényének értelmezése az egyik párttól így, a másiktól amúgy történik. – Azon ország, a melly egyébiránt illy csapástól éretik, mindenkor a legszerencsétlenebbek egyike, mert a nép jogérzúlete alapjaiban megingatattik, a társadalom minden kötelékei meglazulnak; a közerkölcs lerontatik; s alig marad egyéb fenn, a mi még megóvja a végfelbomlástól, mint a durva erőhatalom, az anyagi erő!

¹⁾ V.o. Hepp: Kritische Darstellung der Strafrechtstheorien. (1829.) Preuschen von Liebenstein: Die Gerechtigkeitstheorie. Magyarul Gyene Gusztávtól. (1861.) Csatskó: Büntetőjogi Elméletek. (1843.) I. Rész egészen. Röder: Die Rechtsbegründung der Besserungsstrafe. (1846.) Welcker: Letzte Gründe von Recht, Staat und Strafe. (1813.)

²⁾ Azt mondja Stahl (Staatslehre. Bd. II. 516.): „Es ist das ewige Gesetz der Gerechtigkeit, dass auf das Böse die Strafe folge, das bekundet jedes unbefangene Bewusstsein. Durch die Strafe wird auf reale Weise bekundet, dass die sittliche Ordnung der Herr ist” etc.

³⁾ Bővebben Röd er, említett művében.

⁴⁾ L. Rotteck: Staatswissenschaften. Bd. III. 211-238. és Karvassy: Polit. Tudományok. I. 62-64. lap.

66. §.

A büntető törvénykezési hatóságok; az esküdszékek; és a bűnvádi eljárás ¹⁾.

I. Felette nagy fontosságú és a polgári közszabadság s bátorlétre legjelentékenyebb befolyású ága a büntető jogszolgáltatásnak egyfelől a bírásokodó hatóság szerkezete, és másfelől a bűnpöri eljárás minősége és szelleme. E két momentum egyébiránt felette szoros kapcsolatban állván egymással, a tárgyalásban egymástól tüzetesen el nem választható, a miért is e helyütt szinte egyidejűleg vesszük figyelembe.

A büntető törvényszékek tekintetében mindenekelőtt szem előtt kell tartani azt, hogy, mint Mittermaier helyesen megjegyzi, az utóbbiak szerkezete lényegileg attól fog függeni, milly eljárási forma és szerkezet fogadtatik el valamely álladalomban, s hogy például olly bűnpör, melly szóbeliség nyilvánosság és vádeljárasi elvre alapítatik, tényleg az eddigtől egészen eltérő törvénykezési szerkezetet is föltételez. így mindenek felett egy nagy előkérdés leszen mindenkor az, vajjon a súlyosb büntények feletti ítélet esküdszékek vagy pedig jog- s törvénytudományban jártas áll am bírák által hozattatik-e!? Az első esetben ugyanis a törvénykezési hatóság szerkezete némileg egyszerűbb leszen, míg ott a hol jogtudós bírák ítélnék (jelesül a nyilvánosság szóbeliség s vádeljárasi rendszer szerint), ott ollyszerű szervezete a törvénykező hatósági műszerveknek leend az igazságszolgáltatás tekintetéből legczélszerűbb, a hol legelőször is állandó kerületi törvényszékek, továbbá ezek mellett önállóan működő vizsgáló bírák, végre ollyformán mint Belgiomban, Hollandban, Olaszországban stb. olly féle törvényszékek léteznek, a mellyek a bevégzett elővizsgálat után a felett határoznak, hogy a kereset alatti egyén vádállapotba helyeztessék-e (Anklagestand) vagy pedig nem!? – Némelylek a legalsó fokokon egyes bíróságokat ajánlanak. Olly fenytő törvényszékek tekintetében pedig, a mellyek minden ollyféle büntény felett ítélnhetnek a melly az egyesbíró hatkörén túlmennek, kétféle rendszer követtethetik. Vagy ugyanis minden büntény azonegy bíróság elé tartozónak nyilvánítatik, a melly bíróság azután polgárügyi perekben s egyesbírók ítéletei tekintetében mint felebbviteli hatóság, az egyesbírók hatáskörén túlmenő bűnügyekben pedig első folyamodásilag ítélné; vagy pedig több fokú bíróságok állítatnak fel a büntettek nagysága szerint; melly utóbbi rendszer czélszerűbbnek látszik lenni, már csak annál fogva is, hogy az eljárás és tárgyalás nem minden bűnesetben egészen ugyanaz; hogy nagyobb büntetteknel nagyobb számú bírói egyének szükségesek; s mivel a kisebb

hatóságok nagyobb figyelemmel s ügy-tapintattal járhatnak el az egyénileg előforduló esetekben, s kimerítőbb (mert közelbi adatokon s benyomásokon alapuló) ismeretet és meggyőződést képesek maguknak szerezni. Végre szükséges minden országban egy fő törvényszék, mely vagy mint felsőbb folyamadási hatóság vagy ott a hol a ténykérdés tekintetében hozott büntető bírósági ítéletek ellen fölebbvitel meg nem engedtetik, mint semmiféle törvényszék működhetik semmisítési folyamodásokban²⁾).

Egy más igen nagyjelentőségű bűnpör-rendtartási intézményt találunk Europa legtöbb culturálladalmában az Államügyészségben (Staatsanwaltschaft). A büntető jogszolgáltatás eszméjének és természetének megfelelő ugyanis, hogy a jogtalanság és bűntény üzöbevétele és a vád megindítása hivatalilag, vagyis egy e célra különösen felállított hatósági szerv által történjék, a mely tudni illik, azon körülménynél fogva, hogy a büntetésügy kitűnően állami ügy, az elkövetett bűntényt az állam nevében a törvényszék elé hozni, s ott a megsértett jog helyre állítását, illetőleg az elkövetett bűntény megfenyítését, követelni van hivatva; – és e hatósági műszerv az államügyész. Az államügyészi intézménynek lényege egyébiránt nem abban áll, hogy a megsértett privátérdek, vagy a károsítottnak bosszúja s haragya az előtérbe vonassék, hanem abban, hogy általa a státusigazság fensőbb hatalmában, a nyilvános érdekekben nyilatkozzék; a honnan az következik, hogy az államügyész nem a felet, sem pusztán a gyanút vagy a büntett momentumait, hanem mindenekfelett a státust, – de egyszermind a bűntény enyhítő körülményeit, vagy ép az ártatlanságra mutató okokat és jeleket is tüzetesen figyelembe venni tartozik. Az államügyész, mint képviselője az erkölcsi és politikai egésznek, pártahajlatlanul és függetlenül járjon el mint a bíró; s ép azért, s mivel előzőleg mintegy a vádlottal küzdésre utalt közlönykép működik, czélszerűbb mindenkor, a státusnak külön, a törvényszékektől elkülönített orgánuma-ként felállítani; a mint tényleg legtöbb helyütt mégis történik. Előnyei ez institutióknak ezek, a) hogy általa igen sok esetben, a mikor a közérdek valamely vétkes tény elkövetőjének üzöbe vételét nem követeli, a vizsgálat elkerültethetik, a mely bizonyosan megtörtént volna, hogyha egy vizsgálóbíró hivatalilag közbejárulni köteleztetnék, b) A vizsgáló bírónak állása illykép megkönnyebbül, a mennyiben biztos alapon kezdi meg eljárását; elfogulatlanabbik működhetik, s lényegileg önállóbbá válik, c) Egyszerűsítetik és gyorsabbítatik ekkép az eljárás, a mennyiben a vizsgáló bírónak működési körét határozottan kijelöli, s még sok törvényszéki illetőségi súrlódásokat is megakadályoz, a mellyek ott gyakran fordulnak elő, a hol államügyészség nem létezik, d) Könnyebbítetik a vádlott védőjének helyzete, mennyiben hamar megtudja, melly vádak és támadások ellen kell védenzét leginkább ótalmaznia stb. Egyáltalában jótékony hatású lehet az államügyészség mindenütt a hol czélszerűen szerveztetik, teendőinek, jogai-

nak stb. köre tüzetesen megállapítatik, a midőn azután nem is kell attól tartani, hogy (mint némellyel; állítják) a bírói hatóság corruptiójára, vagy a törvényszékek méltósága s függetlensége csorbítására alkalmat szolgáltat tan d³).

A büntető törvénykezés egyik főbbfontosságú műszerve végre a vizsgáló bíró (Untersuchungsrichter) a ki arra vau hivatva, a tényeket ki nyomozni, a tettesnek valódi bűnösségére vonatkozó körülményeket földeríteni, s napfényre hozni, s annak tényeit indokait és rugóit felmutatni. A vizsgáló bíró eljárása szoros összefüggésben áll az államügyészével, a mennyiben (rendes körülményekben, a midőn t. i. igen sürgető okok ellenkezőt nem javallnak) a vizsgáló bíró csak akkor kezdheti meg a nyomozást, ha arra az államügyvédtől felszólítatik⁴).

II. Egyikét azon újabbkori intézményeknek, a melyek a jogszolgáltatás és törvénykezés körében életbeléptetve, napjainkban már majdnem valamennyi előrehaladtabb s alkotmányos institutioknak örvendő népeknél meglionosítottak: a Jury vagyis az Esküdtszék képezi⁵). Minket e helyt a jurynek kitünőleg bünieiőpolitikai tekintetbeni fontossága, s a czélszerűsége vagy czélszerűtensége feletti kérdés illetvén, előbb annak lényegét természetét és szerkezetét, és azután fény- és árnyoldalait vesszük tüzetesen vizsgálat alá. És ugyan a mi az első momentumot illeti, e tekintetben szem előtt kell tartani azt, hogy a bírói ítélet és határozat rendszerint két momentumot foglal magában. Egy felől ugyanis a tény feletti határozatot, vagyis azon kérdésnek megfejtését „bűnös-e tetteg a vádlott, vagy pedig nem” az az: „valósággal az által vitett-e végbe a kérdésben forgó gonoszott, a ki arról vádoltatik, vagy pedig nem!?” – Másfelől a jogi kérdésre vonatkozó határozatot, vagyis annak megfejtését „milly büntetés szabandó a bűnösre, a büntett nagysága és a bűnöző vétkes gonosz-sága nyomán!?” – Mindakét kérdés feletti ítéletet vagy egy és ugyanazon bírósági személyzetre lehet bízni, és ez ott történik, a hol állandó állambírák vagy törvényszékek léteznek; vagy pedig mindegyik kérdés feletti határozásra külön külön személyzet állítatik fel, jelesül pedig olykép, hogy az első vagy ténykérdés felett nem jogtudós bírák, hanem köz állampolgárokból alakított úgynevezett esküdtszékek ítélnék; s csak a már megoldott tényfeladat nyomán veszi a rendes állambírák eljárása kezdetét, a mennyiben t. i. a törvényekben kiszabott büntetést a szóban forgó büntetetre alkalmazzák illetőleg kimondják!

Az esküdtszéki intézmény lényege abban áll (Mitterraaier és Höpfner szerint), hogy egy közállampolgárokból, a kiknek nem kell ép jogi ismeretekkel bírniok s kik nem mint bírák alkalmazvák, alakított törvényszék állítatik fel, a melly bizonyos kerületben vagy járásban, ítélet alá kerülendő bűntények tekintetében a szóbeli pertárgyalás után, a nélkül, hogy határozata indokai felett számot adni vagy azokért felelősséget vállalni kötelez-

tetnék, a felett mondja ki ítéletét „a vádlott az őt terhelő bűnvádi cselekvényt valóban elkövette, és így bűnösnek nyilvánítandó-e vagy pedig nem⁶⁾!” – A mi ez intézmény hatását és eredményeit illeti, ez a következők nyomán méltányolható. Az esküdtzék közvetlen és fő célja az, hogy olly bűneseteknél, a hol a vádlott sem önvallomás sem világos rábizonyítás következtében, bűnösnek nem nyilváníthatatik, egyszerű férfiaknak a népből, a kik mind a vádlott mind polgártársaik bizalmát bírják, a megsértett igazság miatt a bűnhődés szüksége felől meggyőződvék, s mintegy a józan népérzület képviselői és kifejezői, s az állam által kinevezett jogtudó bírák mellé állítanak: a jog és alkalom nyújtatik, véleményöket kinyilatkoztatni; a megbántott polgári társaság tolmácsaiként a vétkes gonosztette ellen ünnepélyesen tiltakozni, és a bűnös megérdemlett büntetését követelni. – Az esküdtzék sikeres eljárása azonban sok tekintetben a jogtudó bírák eszéyes közreműködésétől fog függeni. A „jury” mint ollyan nem zárja ki vagy nem teszi ugyanis egészen feleslegessé a bírák közbejövételét, s nem föltételezi formell szenvedőlegességét, a mennyiben a tárgyalások vezetése- és szellemi irányzatára azokat felhija, s nekik alkalmat is ad arra ügyelni, hogy az egész ügymenet a törvénykijelölt mederben megmaradjon, s hogy az igazság szolgáltatása az ügyvédek játékszerévé, vagy pártszenvedélyek küzdterévé ne fajuljon⁷⁾. – Főfontosságú körülmény az esküdtzéki intézmény tekintetében először annak összeállítása vagy szerkezete, másodsor azon kérdés eldöntése, hogy kik és milly tulajdonokkal felruházott egyének választathatnak jurytagokká!? – Az első momentumra nézve nem látszik helytelennek azon elv, melly szerint általános és különös esküdtzések közt különbség állítatik fel. Altalánosoknak ugyanis azok nevezetnek, a mellyeknél az ítélethezöz jurytagok semmi kiváló s szak-ismereteket nem szükségeinek, hogy maguknak alapos és világos meggyőződést szerezhessenek. Ide fognak tartozni a legtöbb büntető perek és vádesetek. Ellenkezőleg áll azonban a dolog olly esetekben, a midőn a ténykérdés és a bűnösség meghatározása illetőleg eldöntése különös ismeretek és képzettség nélkül nem igen tétethetik fel, vagy legalább nagyon nehéznek mutatkozik. – Az első osztályú esküdtzések tekintetében józan értelmes polgárok élettapasztalata, tapintata, s ember- meg ügyismerete rendesen teljesen elégséges leend; de nem leszen kielégítő az utóbbi osztályú eseteknél, a hol bizonyos hivatali képzettség és készség mulhatlanul megkívántatik⁸⁾. Jól jegyzi meg egy jeles szakember, hogy ez utóbbi elv még ott is alkalmazható, a hol némelylek nézete szerint épen nem volna tekintetbe vehető, t. i. a sajtóperekben. Míg ugyanis az egyszerű polgár vagy parasztember, teljesen képesnek mutatkozik a felhozott tanúságok, bizonyítványok, és körülmények nyomán a felett biztos ítéletet mondhatni, vajjon valaki lopott vagy gyilkolt-e: nagyon kérdéses leszen egy irodalmi és sajtóügyi vétség-esetben hasonló

biztonsággal határozhatni, a hol az eszmemenet, a finom irályi fordulatok, sokszor maguk a szóban forgó elvek olly jelleműek, hogy a pallérozatlanabb elme magát teljesen föl nem találja, s így ollyasmi felett kell Ítéletet a jurynek mondani, a mihez sajátlag illőleg nem ért; a hol azután igen nagy leszen a veszély, hogy vagy nagyon is enyhén, vagy nagyon is szigorún fog az ítélet hangzani⁹⁾.

A mi az esküdszék szerkesztését illeti ez legegyszerűbben ollykép történik, hogy a vádlottnak polgártársai közül bizonyos számú (például 12) egyén választatik; lehetőleges tekintettel mindenkor arra, hogy az esküdtag a vádlottal egyenlő polgári állású legyen. Ezek közül azonban a vádlott mindenkor olyanokat a kik részéről pártahajlást stb. föltehetni vél, visszautasíthat (Rekusationsrecht) s helyökbe azután új tagok választatnak¹⁰⁾. A kijelölés legtöbb státusokban sorsolás útján foganasítatik, s annyiban, a mennyiben illykép egyfelől a kormány netaláni helytelen befolyása, vagy pedig a politikai pártmesterkedések kikerültethetnek s mellőztethetnek, teljes joggal, mert így megóvatik az igazságszolgáltatás attól, hogy fejedelmi hatalmaskodás vagy demokratikus pártszenvedélyek játékszerévé ne fajuljon. – De ép ezért annál szükségesebbnek is mutatkozik, a jurytagok sorábai fölvételhez olly k e l l é k e k é s t u l a j d o n o k birtokát megállapítani, a mellynek alapján az esküdszéki tagok nemes tisztjök illő betöltésére teljesen méltóknak is jelenkeznek. – Legegyszerűbben a jelen kérdés megoldása lényegileg azon elvek szerint történhetik, mellyeket fentebb a választási rendszernél kifejítettünk; s azért magas fejlettségű államokra nézve e tekintetben általános elvként az állítható fel, hogy minden megyében és községben az előljáróság, a megye- s illettőleg községtanács közreműködése és ellenőrzete alatt, a valóságos és Önálló háztartással bíró állampolgárok sorából évenkint: becsületesség jellemtisztaság s értelmiség tekintetében kitűnő, illő korban álló s bizalommal bíró egyéneket kiszemelje, azokat az úgynevezett *Jury la j s t r o m b a*¹¹⁾ igtassa, s minden egyes előforduló eseténél, e lajstromba igtatottak közül, a megkívántató számú tagok a fentérintett módon (sorsolás útján), megválasztasanak¹²⁾. – A mi pedig a pertárgyalást és az esküdtek ítélethozatát illeti, erre nézve még csak annyit jegyezzünk meg, hogy a jurytagok az igazság kinyomozásában s a tény feletti határozás megkönnyebbítése tekintetében a velök együttműködő bírák által (mint már említénk) támogatandók, jelesül annyiban is, hogy a törvényszék elnöke a pertárgyalás után annak eredményét, nemkülönbén a vádlott mellett és ellen felhozott okokat és körülményeket, röviden higgadtan világosan és részrehajlatlanul összefoglalva előadja, és mintegy könnyen áttekinthető képben az esküdtek szeméi elé állítja¹³⁾. Ez megtörténvén, az esküdtek tanácskozásba bocsájtkoznak s annak eredményekép a bűnösséget vagy kimondják és ekkor a rendes bírák a törvényszabta büntetést határozzák meg; vagy ellenkezőleg

nyilatkoznak, és ekkor a rendes bírok a vádlottnak a vádalóli fölmentését kijelentik. Azon esetre, hogyha a jury által a lényeges törvényszabályok megsértetnének az egész per megsemmisíthetetik, a mit vagy a vádlott maga (illetőleg védője) vagy az államügyész követelhet; s ha a megsemmisítés (Cassatio) az illető főtörvényszék által tényleg kimondatik, a per eldöntése egy újonnan szerkesztett törvényszékre illetőleg esküdtbíró-ságra bízatik.

III. Az esküdszéki institutió, mellynek némileges csiráira az ókori római és görög népítélőszékekben, meg az ógermán s középkori hasonlított intézményekben akadunk, s a melly Angliában a szásznormann institutiókból kifejlődve, először itt, azután az amerikai Unióban meg Frank honban, s napjainkban már majdnem valamennyi polgárosult álladalomban, meghonosult¹⁴): a politikai tudományban és gyakorlatban kétféle szempontból bírálható meg, s nyilvánítható czélszerűnek és helyesnek: politikaiból jelesül és jogiból, sőt hozzátehetni még, hogy erkölcsiből is. Foglaljuk össze ez érveket tüzetesen. -- A jury mellett ugyanis a következők hozhatók fel. a) Hogy az esküdtek józan tapintatuk és érzékök, gyakorlati életben tett tapasztalataik, s a népélettel szorosb egybeköttetésüknél fogva, az igazságot gyakran jobban képesek feltalálni mint a törvénytudó, az étellel olly közvetlen kapcsolatban nem létező, bírák, a kik a törvénykitűzte bizonyítási módokra (Beweis-theorie) szorítvák, a mellyek ép a véghetetlenül különböző, s minden egyes esettel összekötött, s a tette mutató jelenségeknél fogva, tökélyetesen a törvényben előre mégsem állapíthatók, b) A jólszerkezett esküdszékek eltekintve attól, hogy igenis jó összhangban állhatnak a státushatalommal, a lehető legnagyobb függetlenséggel és önállósággal járván el, legtöbb esetben mentebbek lesznek minden idegen, jelesen kormányi befolyástól, mint az érdekeik és állásuknál fogva többékevésbbé a státussal szorosb viszonyban álló törvénytudó bírák, a kik iránt ép ez okból alig leszen a népben annyi bizodalom, hogy a „jury” közreműködése egészen nélkülözhetőnek tartathatnék, c) A juryrendszernél lehetségessé válik, a szabad polgárok és a jogilag művelt államhivatalnokok jó erőit és tehetségeit a lehető legtökélyesb leghatályosb legbizalomköltőbb büntető jogszolgáltatásra felhasználni, s a két különböző elemet a viszonyos támogatás által valóban gyümölcsözővé változtatni, d) Biztosíték nyújtatik ekként a polgárok mindegyikének, hogy bevádoltatása esetére csak akkor ítéltethetik el és büntettethetik, ha mind polgártársai mind a törvénytudó bírák tehát nép és állam által egyaránt vétkeseknek találtattak, e) Azon körülmény, hogy az esküdszék a legméltóbb, a legbizalomérdemlő a nép szokásaival nézletmódjával ismeretesebb, s e mellett mindég a bírókénál nagyobb számú polgárokból képeztetik, a kik az ítélet kimondása után polgártarsaik körébe visszalépnek, s kiket semminemű érdek, ellen- vagy rokonszenv el-

járásukban nem vezérel: biztosítékot nyújt az iránt, hogy az ítélet ép oly lélekismeretesen mint elfogulatlanul és részrehajlatlanul fog hozatni, és semmiféle oly cselekvény elő nem fordulni, mely a státus vagy a polgárság, vagy a vádlott érdekeit és jogait ok nélkül megrövidítené, f) Szakemberek egyhangú bizonyossága szerint, az esküdtszéki intézmény még mindenütt jó gyümölcsöket termett; feladatának nagyban és egészbenvéve dicséretesen megfelelt, kivált pedig még azon két előnnyel is jár, hogy egyfelől a jurytárgyalások tagadhatlanul alaposabbak részletesek és mélyebbrehatók mint állandó bíróság előttiek; másfelől az, hogy azon óriási felelősség-teher, mely az igazságszolgáltatással már természeténél fogva jár, s az államra nehezedik, ekkép ez utóbbi vállairól némileg levétetik; a netáni bizalmatlanság, alattomos rágalom, szenvedély és izgatásnak eleje vétetik, és így tulajdon önérdeke a státusnak is azt hozza magával, hogy esküdtszékek állítassanak fel és Ítéljenek, g) Az esküdtszéki institutió mindenesetre növeli és táplálja a polgárokban a jog és igazság iránti hitet és érzületet; segíti a nyilvánosság elvének uralomrajutását, valamint egyik fő út és mód arra is, hogy a jog a népben valóban eleven, a nép jogilag műveltebb, jog törvény és bíró pedig népszerűbbé és tiszteltebbé váljék. A jury-intézménynek jótékony befolyása vagyon egyszersmind a közérzület és közérkölcsiségre is, mert minden egyes polgárt, ki a lajstromba beigtatva tudja magát, annál nagyobb önmegtartóztatásra, tisztes magaviseletre bírja, úgy hogy minden fegyelmi s büntető eljárásra alkalmat adható tényről gondosan óvakodandik. Ép így tetemes mérvben képes a jury a nép *ítélőtehetségét, természetes* okosságát kifejleszteni; valamint teljes joggal mondhatni róla, hogy mindig nyitva álló gyakorlati jogi iskolát képez, a melyben a szónokság, a politikai műveltség nem különben mint a hazaszeretet és a közügyek iránti érdekeltség, hathatósan előmozdíttatik és fejlesztetik¹⁵⁾. h) De még jelentékenyebb és messzehatóbb az esküdtszéki intézmény, hogyha politikai szempontból, alkotmányi tekintetben, vizsgáljuk. A jury ugyanis azon institutió, a melyben a nép a státushatalom harmadik ágában: a bíróságban tetteles részvételre befolyásra közreműködésre tért és alkalmat talál. Bármennyire is lehet igaza azoknak a kik a „juryt” kiténőleg jogi és törvénykezési feladattal és jellemmel bíró intézménynek nevezik¹⁶⁾, az országásznak nem szabad nem lehet félreismernie azt, hogy az egyidejűleg és természeténél fogva egyszersmind politikai és pedig főfő jelentőségű és sarkalatos alkotmányi institutió; a melyben jelesül a modern constitutionalismus azon nagy elve, hogy az államgépezet minden nagy műveleténél a közélet két fő tényezője: kormány és nép, együttműködjék, és kölcsönösen egymást támogassa és ellenőrizze, valóságba lép. Az esküdtszék *tetteles* a legerősb védőfala és támasza a szabadságnak, a képviseleti rendszernek, a nyilvánosság, a szabad sajtó, a polgári jogoknak, mert egyike azon kevés eszközök

és módoknak, a mellyek által a nemzet minden kormány- s bíróhatalmi visszaélés ellen magát biztosíthatja; – a miért is minden igazán szabad nép politikai államrendszere egyik nélkülözhetlen és lényeges alkatelemét, valódi alap- és oszlopkövét képezi ¹⁷⁾.

Ezek az esküdtszéki intézmény előnyei és fényoldalai. Nem lehet azonban hallgatással mellőzni hiányait és árnyoldalait se, a mellyek ép itt, a hol annyi baj és baleredmény jár karöltve minden félszegség és tévedéssel, inkább mint bárhol egyebütt, lélekismeretesen fontolóra veendő. így mindenekelőtt kétségbevonhatlan az, hogy a szóbanforgó bűnösségi kérdés, nem mindenkor lévén pusztán tényi kérdés hanem egyszersmind törvényi és jogi is, szükségkép jogi műveltséget is föltételez a bírák részéről a mi a juryfagokban rendesen föl nem található. E mellett igen sok esetben, a melly például nagyon bonyolult, nem az egyszerű józan ész és tapintat, hanem csak a hosszas törvénykezési tapasztalatokban edzett logikai érzék, belátás, ügyértés fogva biztosan kalauzolni a bírót, a mi az esküdtszéki tagokban szinte hiányzik, vagy legalább a kívánt mértékben nincsen meg. – Nem alaptalan ellenök a jury behozása ellen az, hogy az esküdtek nem ritkán közéleti ellenszenvüket vagy sympathiáikat a törvénykezési csarnokokba beviszik; s gyakran vonakodnak meggyőződésük szerint kimondani a bűnösséget ott, a hol a törvény a közvéleményben felette szigorúnak tartatik, s hogy így nem ritkán, olly bűnösök, a kik mindenestre büntetendők volnának, egészen fölmentetnek, kivált akkor, hogyha a bűnös elítélésére közmegegyezés kívántatik ¹⁸⁾-²⁰⁾. – Eredménykép tehát azt mondhatjuk, hogy a) a jury intézmény fényoldalai annak árnyoldalai felett túlnyomóssággal bírnak ugyan, de azért minden törekvésnek az államban oda kell irányoztnak lennie, hogy a velejáró hiányok lehetőleg mellőztessenek és minden elkövetessék, a mi csak a polgárokat e nemes tiszt illő betöltésére képesekké és méltókká teheti; b) hogy a törvénytudó bírának a jury határozataira legalább annyi befolyás mindenkor biztosítassék, a mennyi az ügy és az igazság kiszolgáltatás érdekében és javára okvetlenül szükséges; c) hogy a jury meghonosítása és sikeres működése tényleg csak ott lehetséges, illetőleg valóban áldásos eredményeket csak ott szülhet, a hol a nemzet jellemében, műveltségében, értelmiségében, erkölcsi és politikai viszonyaiban és életében, valamint egy világosan, szabatosan és határozott szellemben szerkesztett büntető törvénykönyvben a szükséges előfeltételeket és alapokat bírja; a hol ép olly higgadt, belátó, becsületes, mint önzéstelen, független jellemű, politikai pártküzdelmek és szenvedélyek által ²¹⁾ meg nem vakított egyénekre lehet számítani, a kik az esküdtszéki helyeket elfoglalhatják, s méltón betölthetik; d) hogy bizonyos esetekben jelesül pedig politikai vétségeknél egyáltalában a jury a legcélszerűbb s egy alkotmányos államhoz legillőbb törvényszék. Végre e) hogy a jury csak kapcsolatban és összefüggésben

az ország egyetemes politikai és társadalmi szerkezetével és egyéb hason-szellemű és irányú institúciókkal, a közszellemnek népérettségnek és a socialis kiválóságok egyenzésének terjedésével (mint Szalay mondja) válhatik valóban jótékony és sükeres intézményné, ha a szabad s vele rokon alkotmányi s képviseleti intézmények, úgy mind például Angliában, a státus testének minden ereit és izmait áthatották; a nép az önkormányzati igazgatás rendszere alapján, érettebbé önállóbbá lett; s bőven képes azon elemeket megteremteni és szolgáltatni, a mellyek az esküdtszéki insti-tutió áldásos foganatbavételét lehetségesítik és biztosítják²²⁾-²³⁾.

IV. Hátra van még szóllanunk a tulajdonképeni bűnpöri eljárás, a befogatás és a nyomozásról. Ezen ügynek fontossága és messze-hordereje nem csak a jog- és igazságszolgáltatás, hanem az összes társadalmi szabadságrend és személyi polgárméltóság szempontjából valóban szembeszökő, s nem lehet csodálkoznunk azon, hogy Montesquieutól egész Lieberig és Mittermaierig mindenkor a népek alkotmányos köz-joga egyik főfő alkateleme és biztosítékának nyilvánított a czélszerű bűn-vádi eljárásra vonatkozó törvényhozás²⁴⁾. – Az első momentum melly itt magára vonja figyelmünket a befogatás. Akkor ugyanis a midőn valaki valamely nagyobb büntetről felette gyanús, s vannak jelek, a mellyek annak kérdőrevonattatását igazolják, mind a közjó mind a státus érdeke azt hozza magával, hogy őrizet alá tétessék, nehogy elszökés által a büntetést kikerülhesse, vagy szabad lábon lévén, különféle fondorkodások és mesterkedések által a gonosztett kinyomozását lehetlenné tegye. A befogatásnak, melly által a polgár személyi szabadságában s becsületében olly mélyen sértethetik, azonban csak a törvényben kiszabott esetekben és gyanujelek²⁵⁾ jelenlétében szabad foganatba vétetnie, valamint egészen feddheti en jellemű egyének, vagy ollyanok, kik fensőbb állásban vannak, zaj és feltűnő készülkezés nélkül vitessenek őrizet alá; hogy csak gyanúval terhelt egyének ollyanokkal a kiknek gonosztetteik már bebizonyultak, össze ne zárattassanak; hogy minden szükségtelen szigor, vagy ép kegyetlenkedés mellőztessék; durva hivatalnoki vagy hivatalsemélyzeti bánásmód kerültessek²⁶⁾; olly esetekben pedig, a mellyek kisebb fokú vétkességet mutatnak, a gyanús egyén, illő kezesség biztosítékszolgáltatás mellett szabadon bocsájtassék, s a per folyamata alatt szabad láboni önvédelmehetése megengedtessek. – A befogatás után a befogott a lehető legrövidebb idő, p. o. 24 óra alatt rendes bíróhatóság elébe állítván, befogatásának főkai felől tudósítandó, nehogy a damoclesi kard feje fölött lebegvén, folytonos bizonytalanságban és rémületben tartsa, és a kedélyeket elrettentse. A vizsgálatot illetőleg, ez is lehető gyorsasággal történjék, hogy a gyanúval terhelt, ha ártatlan, azonnal szabadon bocsájtathassék, ha pedig bűnösnek találatik, a büntető igazság kezeibe szolgáltatathassék. E mellett

olyan legyen mindenkor a vizsgálat, hogy a vádlottban bizodalmat gerjessen, a miért is az úgynevezett kínzóvallatás (tortura) a melyben a gyanús a legfájdalmasb testi kínoknak vetetik alája, s mintegy maga elleni vallásra kényszerítetik, határozottan elvetendő; már csak azért is, mivel a kínzás eltekintve embertelen jellemétől, az igazság kipuhatólására a legalkalmatlanabb eszköz és mód, mert a sokat elbíró konok és megedzett gonosztévő még a legnagyobb kínokat is kitartandja s megátkodottan tagadni fogja büntettét, ellenben az ártatlan, gyenge és erőtlen testalkatú vádlott, hogy csak a kínzásoktól szabaduljon, még olly büntettekről is fogya magát vádolni, melyeket soha el sem követett. Innen van, hogy a tortura s a kegyetlenkedéssel járó faggató vallatás már valamennyi műveltebb s polgárosultabb népeknél eltöröltetett, s csak rendkívüli körülményekben és esetekben alkalmaztatik szigorúbb vallatási rendszer, de a melynek sohase szabad azon fokig terjednie a hol az egészséget s testi épséget veszélyeztetné, s olly vallomásra vezetne, a mely csak a fájdalom által sajtoltatott ki a gyanúsból. -- Egy második főelv, melyet szem előtt kell tartani az, hogy a vádlott vagy maga, vagy az általa szabadon választott védő, a nyilvánosan és a nép jelenlétében foganatosított pertárgyalás folyamában, ügyét védelmezhesse, a netalán elkövetett jogtalan sérelmek ellen akadálytalanul szót emelhesse, s egyáltalában minden elkövetessék, hogy a népben is azon erős meggyőződés támadjon, hogy senki ártatlanul és ok nélkül pörbe nem fogatik, el nem marasztaltatik²⁷).

A mi a bűntény bebizonyítására irányzott eljárást illeti (Processus Accusatorius) e tekintetben kétféle módot szoktak követni. Az egyik a vádeljárás (Anklageverfahren) a mely abban áll, hogy valamely akár magános akár nyilvánsemély mint vádló föllép, és a bíróság annak állításai és bizonyításai szerint (a mennyiben t. i. az ellenfél által megnem czáfoltatnak) ítélt; és így a két fél között egészen részrehajlatlanul állván, tisztjének illőben és jobban megfelelhethet, – a másik az úgynevezett faggató, kutató vagy nyomozó eljárás (Untersuchungsverfahren), a hol t. i. a bíróság maga a kérdésbenlévő tényt mivelta szerint világosságra hozni iparkodik, és így a vádlónak szerepét is magára vévén, mind a bűnösségnek kinyomozása és bebizonyítására, mind az ártatlanságnak ótalma és biztosítására czélszerűeknek látszó eszközöket és módokat önbelátása szerint alkalmazza és veszi foganatba. – A két eltérő eljárási forma mindegyikének megvannak tagadhatlanul bizonyos előnyei; czélszerűbbnek és az államnak- és polgárok-nak érdekében épúgy mint a politikai szabadságéban mint nagy hazánkfia Szalay László is meggyegyi ajánlatosbnak azonban mégis a vádló eljárás nyilvánítathatik, jelesen már csak azért is, mivel a bíró állásával és méltóságával megfőbb; a perfolyam egyszerűsítésére de kivált alaposb vitelére alkmat szolgáltat; a bíróban a védelem és vádolás két ellentétes funkcióját egyesülve nem tünteti fel mint a kutató rendszer; az önkény-

nek és alanyi elfogultságnak annyi tért nem nyit; s azon számos visszaélések és hiányok mellőzését lehetségessíti, a melyek a nyomozó eljárással, már a dolog természeténél fogva karöltve járnak, s a melyek miatt tényleg majdnem valamennyi alkotmányos népek már ez eljárási formát honosították meg büntetőügyi törvényhozásukban ²⁸⁾. – Végre szabályelvnek tartassék mindenkor az, hogy a permenet által az ítélethez szükséges eszközök alkalmazása és intézkedések megtétele, megengedtesék; hogy az ítélet csak a tökélyesen bebizonyított bűntett alapján ne pedig pusztán gyanú s kétes külkörülmények nyomán hozattassék; hogy az ártatlannak talált vádlott, a mennyire csak lehetséges, a legkielegítőbb erkölcsi és anyagi kárpótlást nyerje; főleg pedig arra legyen tekintet, hogy valaki büntetlenül el ne Ítéltessék, s hogy mindenkor egyik vezérelve legyen a büntető bíróságnak Trajanus római császár azon örökké emlékezetes mondata: „satius est impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare ²⁹⁾.”

¹⁾ A bűnvádi eljárásra nézve v. 6- egyáltalában Mittermaier: Mündlichkeit, Anklageprincip, Öffentlichkeit und Geschworenengericht. (1848.) Ugyanattól: Gesetzgebung und Rechtsübung über Strafverfahren. (1855.) Höpfner: Anklageprocess und Schwurgerichte. (1844.) Szalay László: A büntető eljárás különös tekintet az esküdtészekre. (1841.)

²⁾ V. ö. Mittermaier: Mündlichkeit stb. 235-244. l.

³⁾ Ez intézmény, melynek első nyomaira némely régi német birodalomvárosok úgynevezett „Nachrichter”jeiben, a Schwedoni korona védnökökben, találjuk, leginkább Frankhonban fejlett ki, s jelenleg Angliát, Oroszországot, meg a Skandinávi államokat kivéve, már legtöbb alkotmányos államban létezik. Egyébiránt Frankhonban, a hol ez intézmény legelőbb fejlett ki: „államügyészégi hatóság (Ministère public) cím alatt, collectiv érte. mindazon hivatalszervek értetendők, a melyek a törvényszékeknél és mellett jogok valóstítása és tisztábazásával foglalkodnak, eltekintve a bírósági hatóság cselekvényektől. Innen van, hogy az államügyészek ez országban, nem csak büntetőjogi esetekben és ügyekben járnak el, mint egyebütt a legtöbb álladalmakban, hanem közpölgári, hivatalfelügyeleti, egyénbiztossági stb. ügyekben is. Németországban és Frankhonban a főtörvényszékeknél alkalmazott államügyészek Generalprokurátorok, Generalstátusügyészek vagy Főállamügyészeknek neveztetnek. Az államügyészség egyik főismérve az is, hogy nem a törvényszéki és bírói hatóságok hanem egyenesen az igazságügyi minisztériumnak van alárendelve. V. ö. még Frey: Die Staatsanwaltschaft. (1850.) Mittermaier: id. műnk. 309-333. lapon; és Szalay László: Büntetőeljárásról. pag. 16-26.

⁴⁾ A vizsgálóbíró meg államügyész kölcsönös kötelességei és viszonyáról l. Mittermaier: id. m. 320. s k. l.

⁵⁾ L. erről Rintel: Von der Jury; ihre Notwendigkeit, Geschichte etc. (1844.) Welcker: Jury oder Schwurgericht. (1840. meg Staatslexikon e cím alatt.) Köstun: Das Geschworenengericht. (1849.) Hélie és La Cuisine francia jogtudósok büntetőpol. műveik. Ondot: Théorie du Jury. (1843.) R. Gneist: Engl. Verfassungsrecht. II.

369. ff. 409. ff. Toqueville: La démocratie. II. köt. Hilgard és Hager az „Archiv des Criminalrechts” cz. folyóirat 1855. és 1857-ki folyamb. közölt jeles értekezéseik.

⁶⁾ Esküdteknek azért neveztetnek mert e tisztre s annak lelkiismeretes betöltésére különösen felekedtetnek.

⁷⁾ A különbség mely a francia és az angolamerikai esküdszéki intézmény közt létezik, egyebek közt onnan is kitetszik, hogy amott kizárólag önérzületöket tartoznak az esküdtek követni, míg emitt a bizonyítékokra is tartozik ügyelni, az az hogy mely-egyk magának az ítéletnek okai felett számot adni tartozik.

⁸⁾ Ep így vélekedik Pinheiro-Ferreira a Zeitschrift für Gesetzgebung des Auslandes. VIII. pag. 387. ff. Mittermaier: id. m. 389. s k. Lacuisine: La justice criminelle en France. 118-130. a hol illyféle ügyeknek a pénzsikkasztás, hamis tönk közhitelpapir hamisítás stb. nyilvánítatik.

⁹⁾ Angliában az úgynevezett „Grand Jury” a vádállapotbahelyezést mondja ki, míg másutt állandó bíróságra bízatik ez.

¹⁰⁾ Legnagyobb mértékben fordul elő ez Angliában.

¹¹⁾ V. ö. fentebb a 49-50. §§-at; és Szalay: id. m. 56-57. és 67. 1. Angolhonban a békebírák készítik évenként e lajstromokat. Ebből azután a scherriff vagy megyeelnök a törvényszék működése kezdetén egy 72-48 egyénből álló jegyzéket bead a törv. elnöknek; s közülök 12 sorshúzás után választatik. Frankonban a prefectusok, Belgionban, Schweitzban, Bajorországban erre kiküldött választóbizottságok készítik a lajstromokat.

¹²⁾ Hogy milly óvatosságok szükségesek az esküdszéki tagok megválasztásában mutatja Mittermaier: id. m. 382-388. – Angliában már 21 éves kor elégséges a lajstrombai igtatáshoz; mi nem igen helyeselhető. Hazai 1842. b. törv. könyvjavaslatunkban minden 24 éves polgár, kivéven státushivatalnokokat, papokat, katonákat, napszamosokat, bér-szolgákat, írni s olvasni nemtudó egyéneket, ha 100 for. t. jövedelmet képes felmutatni, a főlajstromba fölvétethetik.

¹³⁾ Ezt különösen követeli Geib: Reform des deutschen Rechtslebens. 135. s k. 1.

¹⁴⁾ V. ö. Welker: „Jury” cz. cikkjét a Staatslexikonban.

¹⁵⁾ A jury mellett nyilatkoznak a legnagyobb újabkori státusférfiak s államtudósok majdnem valamennyien. Mi csak Hume, Burke, Blakstone, R. Peel, Brougham, Rüssel, Montesquieu, Moser, Kant, Livingstone, Lieber, Mill, Welcker, Köstlin, Rintel, Rotteck, Deák, Szalay, Dupin, Hélie, Lacuisinère utalunk.

¹⁵⁾ Hilgard: id. ért. ezt kétségbe vonván arra utal, hogy a jury mint államintézet és nem államhatalom, – minden államformával megfér. 1. még egyebek közt Mittermaier is: id. m. 360-374.

¹⁶⁾ Jól kifejté ezt Welker, s legújabban Hager: id. h. „Archiv” stb. pag. 265. 282. 462.

¹⁸⁾ L. erről Blittermaier: id. h. – A jury ellen még a következőket szokták felhozni: a) hogy az esküdtek igen könnyen hagyják magukat a vádlott személyisége, magatartása és a nyilvános eljárással kapcsolatban álló külbenyomások által tévútra vezetetteti; b) hogy sok előny mely az esküdszékek által mondatik megvalósíthatónak, állandó bíróságokkal is elérhető; c) hogy sok esetben maga a vádlott sokkal szívesbben állana állandó bíróság mint jury és törvényszék előtt; d) hogy a jury védelmére felhozott legtöbb védek csak mellékmomentumokra vonatkoznak, de nem arra a mi itt a fő és döntő momentum, t. i. az igazságos ítélethez; e) hogy az esküdtek is igen gyakran felette elfogult, félszeg, helytelen külbefolyások alatt képződött nézeteket fejeznek ki; végre f) hogy korunkban a bírói testület egyáltalában már nem lehet olyannak nevezni, mely feladatának teljesítésére képtelen volna.

67. §.

A büntetés általában; a különböző büntetésnemek; és különösen a halálbüntetés *).

I. A büntető politika legyetentősb, de egyszersmind legnehezebb feladatának egyikét a bűnösökre kiszabandó büntetés minősége mérve és nemelve képezi. A czélszerűen megválasztott büntetésnem ugyanis hathatós előmozdítója és biztosítója a jogszolgáltatás és büntető eljárás céljának; épúgy, a mint másfelől tagadhatatlan, hogy rossz és czélszerűtlen büntetési rendszer által a társadalmi rend és biztonság veszélyeztetik; a rosszul megválasztott, vagy a közvéleménnyel ellenkező büntetések a kitűzött célok elérését akadályozzák; és így a jogszolgáltatás rendeltetésével a köz- és magánérdek szempontjából ellentétben állnak. A büntetésnek mindenkor olyannak kell lennie²⁾, a mely a büntető jog és igazsággal megegyez, mely a megbántott társadalomnak illő elégtételt szerez; a gonosztévőket vétkes pályájuktól elijeszti; de e mellett egyszersmind a javulást, az erkölcsi megújódást nem lehetlenníti sőt elősegíti; s végre még oly jellemű is, mely a bűntény egyéni minősége és tulajdonságának lehetőleg megfelel, s a kor fogalmai, eszméi, és irányai is bizonyos összhangban áll. A büntetési ügy történeti fejlődésének közelebbbröli vizsgálata azon megismerésre vezet, hogy mindenkor azok a büntetések feleltek meg legjobban céljoknak, a mellyek a nemzet erkölcsi polgári és anyagi állapotaiban meggyőződéseiben és fogalmaiban gyökéreztek, s a bűnös által tanúsított jogmegvetéssel arányban álltak; hogy a műveltség haladásával karöltve egyáltalában a büntetések szelídebb enyhébb humánusabb alakot öltöttek; hogy a túlságos szigor és kegyetlenség jelesen annál inkább is mellőzendő, mivel a várt hatásnak ép ellenkezőjét szüli; a polgárok keblében a törvényektől irtódzást és a bűnöző iránt rokonszenvet, szájalmat gerjeszt; sőt még arra is szolgál okul, hogy a kegyetlen büntetésnek gyakori szemlélése a nép jellemét és kedélyjét elvadítja, s mintegy vágyat gerjeszt a véres látványok minél gyakrabbi élvezhetése és megújítása iránt. - Hogy a büntetés célja minél biztosabban elérettessék, mindenkor szem előtt tartandó továbbá az, hogy a büntetés végrehajtása nemcsak bizonyos, hanem lehető leggyorsabb legyen; a mi mind a polgárzat mind a bűnözőre nézve kívánatos, jelesen azokból, hogy annak hatálya nagyobb és mélyebb legyen, hogy a büntetés elijesztő súlya inkább éreztetessék a gonoszokkal; hogy a népben a bűntény és büntetés eszméje közötti kapcsolat erősítessék és tartósba válják stb.³⁾

A mi a büntetések nemét illeti, ezek többfélék, jelesen a szerint, a hány jó létezik, mellytől a bűnöző megfosztható, Legismertebb s legszokottabb büntetések egyébiránt: a halálbüntetés, a börtönbüntetés, testi büntetések (csonkítás, botozás, vesszőzés stb); becsületbüntetések,

vagyonbüntetés, gályarabság, és deportáció, a mellyekről különös tekintettel a büntetés szempontjábólí czélszerűségükre egyenkint fogunk szóliani; és ugyan

a) A mi a testi büntetésekkel illeti, ezek tagadhatlanul valamennyi büntetésnek között a legkevésbbé alkalmazhatóknak és ajánlatosaknak nevezhetők. A testi büntetés ugyanis különböző egyénre egészen különböző hatást és benyomást gyakorolván, s így a bűnösség mérve és jellemével igazságos arányba nem hozattathatván oly természetű, hogy a fenyítés céljának legkevésbbé megfelelő. Durva szolgálalkú s becsületérzés nélküli egyénekre nézve ugyanis a testbüntetés nem egyéb múltó fájdalomnál, s pedig gyakran (szokás stb. miatt) igen könnyen elviselhető fájdalomnál, míg a művelt becsérző s polgári és emberi méltóságának tudalmával bíró emberre nézve sokszor a halálnál is irtózatossabb. E mellett a testi büntetés által a szemérem és becsületérzés módfelett veszélyeztetik, és így a javítás és javulásnak mintegy elháríthatlan akadály gördítetik *maga* a büntetés által elébe; másfelől meg a kedélyvadság az önlealázás gyávaság oly mértékben idéztetik elő, hogy az ember valódi oktalan állat fokára süllyesztetik. Önként következik innen, hogy csak némileg is műveltebb népeknek büntető codexjében e büntetésnem észszerűleg helyet nem foglalhat; s hogy csak felette rendkívüli esetekben, a midőn a konok megátalkodottság, durvaság és csökönyös gonoszság minden egyéb eszközök alkalmazását meg h i u s í t j a, lehet még alkalmazhatónak nyilvánítani; de még ekkor sem oly módon s oly arányban, hogy a test épsége egészsége stb. veszélyeztessék, s a fenyítés oly nyomokat hagyjon hátra, a mellyek a megbüntetett fegyencnek kereset-képességét testi vagy erkölcsi jövőjét is lerontaná, a polgári társaságbaí visszalépését lehetlenítené. – A testi büntetés még rövid idővel ezelőtt igen sok álladalomban divatozott, jelesül még Porosz, Bajor, Wurtemberg, Hannovera és Szászországban valamint Ausztriában, de most már tetemesen megszorítatott, s igen ritkán alkalmaztaíik⁴).

b) Vagyon büntetések. Ezek abban állanak, hogy az elítéltnek vagy minden javai elkoboztatnak, vagy csak bizonyos pénzbírságra kárhoztattatik az. A vagyonbüntetés azonban szinte nem helyeselhető, mivel eltekintve attól, hogy az államot azon színben tünteti fel, mintha csak pénzszükség és a vagyonrai szorultság miatt ítélte volna el az illetőt, azon árnyoldala van, hogy ártatlanokat, családót, gyermekeket is sújt; hogy többnyire igen aránytalan, a mennyiben a gazdagot alig, a szegényt pedig módfelett sújtja; de még azt is okozza, hogy a vagyonától egészen megfosztott vétkes, csak az országnak vagy községnek leendő terhére, s még új büntetésekre is ösztönöztetik. A pénzbeli büntetés e szerint csak igen ritkán és kivételesen, vagyis akkor alkalmaztassák, hogyha, egyébként t. i. pénzbüntetéssel! fenyegetés a törvényben nem fordulván elő, sokszor tán

semmiféle büntetés sem alkalmazható, mivel például a bíróság a nagyon tekintélyes állásban lévő vádlottra a fogságbüntetést ki nem mondaná⁵⁾).

c) Becsületbüntetések. Ezek többféle alakban fordulnak elő; így például midőn a büntetett becsülete végkép elvétetik; vagy midőn csak kevesbítetik, vagy midőn azon czélből történik a büntetés hogy szégyenítő hatású legyen; néha más büntetéssel súlyosbitásként is köttetik össze. A becsületbüntetés szinte ellenkezik a büntető jog tisztább elveivel és eszméjével; mert a becsületszeretőnek a halálnál is nagyobb büntetés, a gonosz, vadlelkű egyén pedig közönyös e büntetés iránt, és azonfelül még mind a kettőnek útja a meggyavulásra is elzáratik; s a jobblelkű egész életére nézve lesújtatik⁶⁾. E mellett nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy a becsületelvesztésnek büntetésekeni kijelentése amúgyis felesleges ott, a hol a közvélemény a büntényre a gyalázat bélyegét felüti; vagy pedig hatás nélküli jelesül ott, a hol a büntett, mellyre e büntetés következett, a közvéleményben épen nem tartatik gyalázatosnak vagy megvetendőnek. – A mondottak alapján nem lehet helyeselni a becsületbüntetés azon nemét, a hol a gonosztettesnek homlokára a bélyeg süttetik, vagy pedig a pelengérré kiállítatik; melly utóbbi leginkább akkor szokott alkalmaztatni, midőn valamely hírhedt gonosztevőt a néppel tüzetesen megakarunk ismertetni, hogy jövőben elkövetendő büntényeit illykép is lehetőleg nehezsítsük⁷⁾.

d) A Gályarabság⁸⁾, melly leginkább Frankhonban és Olaszországban divatozik, szinte egyike azon büntetésneknek, mellyeket józan politikai szempontból helyeselni nem lehet. Jelesen azon okból, mert a gályarabság a becsületért még legutolsó szikráját is az illetőkben elfojtja; megjavulásukat majdnem egyenesen lehetleníti; különböző bűnösségű egyének érintkezésbe helyezése által a még egészen meg nem romlottakat végkép lesülyeszt; s e mellett könnyen forrongások lázadásokra is nyit alkalmat a fenyítő intézetekben⁹⁾.

e) A Száműzési és a Deportatiói büntetést illetőleg, ez ellen is sok alapos kifogást tehetni, ha azon számos visszaéléseket és baleredményeket tekintjük, a mellyekkel karöltve szokott járni. Az országbóli kiűzés, melly már a legrégebb időkben is előfordult, legfőlebb idegenekre és nagyobb státusbűnözőkre alkalmazható, a kiknek jelenléte ugyanis az államra nézve veszélyes lehetne, de más gonosztetteseket kiűzni, ellenkezik azon nemzetközjogi kötelmekkel, a mellyekkel egyik ország a másik iránt tartozik! A „Deportatió és Transportatió” melly Frankhonban¹⁰⁾, Angliában (ezelőtt), Oroszországban szokásos¹¹⁾, és abban áll, hogy a gonosztevők valamely távol és kietlen földrészen, szigeten, vagy gyarmatországhban, kényszerítőleg letelepítetnek, s minden polgári jogaik és vagyonuktól megfosztva, nehezebb munkákra stb-re alkalmaztatnak, szinte sok hiányokkal és árnyoldalokkal bíró büntetésnem; főleg azért is, mivel igen aránytalanul

s egyenlőtlenül sújtja a bűnösöket; mivel a javulást nem csak lehetlenné teszi, hanem még a legnagyobb erkölcsi megromlottságra is vezet; fajtalan nemű kicsapongásokra szolgáltat alkalmat; s egyáltalában az illő felügyelet, fegyelem, és ellenőrzés is többékevesebbé illusoriussá válik.

f) A nyilvános munkákra i ítézés, a mellynek következtében t. i. a gonosztevők a fogházon kívül s rendesen békokban, nyilvános munkákat végezni kényszerítetnek, – nagy elijesztő hatású ugyan; de annál káros befolyást gyakorol a becsületérzés végképi elfojtására, s annyival inkább is lehetőleg kerülendő, mivel a megbélyegzett egyének a társadalombai visszatérését megnehezíti; közmegvetés tárgyává teszi, s így minden becsületes módon keresettől is elútvén, újólág a bűnpályárai lépésre készteteti és ösztönözi.

II. A büntetések között legsújtóbb és legirtózatossabb a Halálbüntetés, a melly legnagyobb büntettek, gyilkosság, útonálló rablás, gyűjtogatás stb.-re szokott alkalmaztatni, és egyáltalában a büntető jogpolitika legérdekesebb legsokoldalúbban megvitatott feladványai egyikét képezi. A halálbüntetés a legrégebb időktől fogva egész a jelenkorig majdnem valamennyi ismeretes népeknél és országokban, található; jog- és- és célszerűsége azonban kiválólag a múlt századi humanistikus irányú kor befolyások alatt működött híres olasz államtudós Beccaria által leelőször kétségbe vonatván, s eltörlése sürgettetvén, több újabbkori törvényhozások és szakembereknél ez utóbbi elv tüzetes elismertetésre is talált; úgy annyira, hogy a halálbüntetés ellenzőinek köre napjainkban már nem csak felette nagy és tekintélyes, hanem maguk a büntető codexek is mindinkább e büntetésnek kiküszöbölése, vagy legalább lehető legritkább fogyanatosítására, irányulnak. – Lássuk tehát az érveket és okokat, mellyek a halálbüntetés mellett és ellen felhozatnak, tüzetesen. És ugyan, a mi e fenyegetésnek védelmezőit illeti¹²⁾, ezek a következő nézetekből indulnak ki: a) a halálbüntetés jogszerűsége felett, nem lehet kételkedni, mert hamis és félszeg azon nézet, mintha a státus szerződésen alapulna, s így csak is addig és annyira terjeszkedhetik hatalmával, a mennyit az egyes polgár belépésekor annak adott, a mi az élete feletti rendelkezést bizonyosan nem foglalta magában! Az államnak halálra büntető joga illyféle szerződéssel semmi kapcsolatban sem áll; a büntető törvény ugyanis az összeség akaratára és a társadalom természetének kifolyása lévén, mindenre és így azon polgár életére is kiterjeszkedhetik, a ki a közrendet s bátorlétet alapjaiban megingatni és veszélyeztetni nem átalott, b) Az ember egész személyiségével lévén alkateleme az államnak ez utóbbiban a főhatalomnak alá vagyon vetve, és pedig olykép, hogy az korlátlanul intézkedhetik felette azon esetre, hogy ha a közület legszentebb céljait és rendeltetését semmibe veszi, megtagadja, s mintegy ellensége az egésznek jelenkezik. c) A státus akkor, midőn a gonosztévőt életétől fosztja meg, nem erkölcsi és

eszi életét, hanem a *physikait* semmisíti meg, s így nem vádoltathatik arról, hogy az emberi léteit végkép lerontja, s olyasmit is megsemmisít, a mi észszerűleg az álladalomé sohanem lehet, d) A bűnös javulása nem egyedüli célja a büntetésnek, hanem a megbántott igazság helyreállítása és a bűnhődés is: eltekintve attól, hogy vannak oly elvadult természetű emberek a kik egyáltalában *javíthatlanok*, s a kiket a státus, mint az államtest rothadt tagjait kivégeztetésök által, attól erőszakkal elszakasztani kényszerülve vagyon, e) Igen sok oly büntett létezik, a mellytől csak a hóhérpallastóli félelem képes visszaretenteni, és visszatartóztatni; míg másfelől csak a halálbüntetés által rontatik le minden reménye a meg szabadulásnak, s csak ez által idéztethetik elő azon visszajeszítő hatás a gonosztévő lelkületére, melly azt azon nagy bűnök elkövetésében erkölcsileg akadályozza ¹³). f) Nem áll ellentétben e büntetés magával a jogosság eszméjével sem, a mennyiben az ésszel és igazsággal igenis jól megegyeztethető, hogy az a ki embertársainak életjogát, el nem ismerte, azt szántszándékkal lerontotta, maga is elveszze életéhez jogát, g) Csak a halálbüntetés, mint a legsújtóbb a leghatékonyabb a legborzadalmasabb képes elvadult kedélyű s megrögzött gonosztévőket véres merényleteiktől visszaretenteni; annál is inkább miután tény az, hogy még az élethossziglanos fogóság eszméje sem bír oly súlylyal, oly elérítő hatálylyal, hogy az örökbörtön sükerrel amannak helyébe tétethetnék, h) Fényes tanúbizonyossága a halálbüntetés czélszerűsége és szükségességének az, hogy évezredek óta, mindenkor, mindenütt, még a legműveltebb s legszabadabb népek és országokban is alkalmazásban állott¹⁴); s hogy ottan a hol eltöröltetett, rövid idő múlva ismét visszaállítatott, és ismét fogamatba vétetett ¹⁴). i) A börtön- és fogházügy sem áll még azon fokán a tökélynek, hogy a halálbüntetést pótló fenyítésnemnek lehetne nevezni, s nem is juthat e fokra soha, mivel mindenkor lesznek oly bűnösök, a kikre a fogház és börtönbüntetés ép sükeretlenül fog alkalmaztatni.

Ezeknek az érveknek és nézeteknek megezáfolására a halálbüntetés ellenzői azonban a következőket hozzák fel ¹⁶). a) A halálbüntetés ellentétben áll egyfelől az ésszel és a jogossággal, másfelől az emberi és állami méltósággal, sőt magával a státus hatalma feladata és rendeltetésével. Bármiként tekintsük is a büntető jogelv természetét, – a társadalmat és az állami hatalmat, azt lehetlen félre ismernünk, hogy a halálbüntetés által a státus olyasmit követ *higgadtan*, számítólág, sőt ép az igazság czége alatt el, a mit a gonosztévő legnagyobb szenvedélyes felingerültségében, vakultságában, (sokszor önhibája nélküli) kedélyvadsága kitorésében teszen; – hogy a halálbüntetés nem egyéb mint a legfélszegebb *forbátelv* alkalmazása, s a vérengző középkori bosszúszomjnak átöröklött s új alakbani jelenkezése; s hogy sem az ész sem a jogosság azt nem követeli, hogy valaki azért mivel másnak életét megsemmisítette,

maga is életétől fosztassék meg¹⁷⁾. b) Csak egyedül az ember . az Isten földi képmása, bír személyiséggel észszel és halhatatlan lélekkel; s a ki ezt lerontja, nyomorú es z k ö z z é törpíti, egyenesen a teremtő és az emberméltóság ellen lázad fel, s olly jogot támad meg, melly minden jogok felett áll, szent és elidegeníthetetlen, t. i. az é l e t j o g o t, melly felett egyedül Isten rendelkezhetik, c) A halálbüntetés által a bűnöző nemcsak viszapótolhatatlanul fosztatik meg legfőbb javától, hanem egyszersmind javulása, önmagába térése is absolute lehetlenné tétetik, és így annak nemcsak physikai hanem erkölcsi valója is megsemmisítetik és lerontatik. d) De gyakorlati szükségét vagy nélkülözhetetlenségét sem lehet e büntetésnemnek bebizonyítani. Ismeretes dolog ugyanis mindenekelőtt az, hogy a halálbüntetés eltörlése sehohsem vont maga után bünszaporodást; hogy elrettentő hatása korántsem olly nagy mint a minőnek tartatik; hogy az örökös fogság igen sok gonosztévőre még sújtóbbnak látszik; valamint az is, hogy számtalan példák vannak arra, hogy a gonosztévők ép ott a vesztőhelyen is követtek el mindennemű bűntényeket, a hol a legrettenőbb látvánnyal álltak szemközti, e) Mellőzendő a halálbüntetés továbbá az okból is, mivel a népnek kedélyét a véres látvány gyakortai előfordulása szükségkép elvadítja, a szelídebb erkölcsű érületet eltompítja, sőt még arra is szolgáltat nem ritkán alkalmat, hogy a nézőkben a vérpadra hurczolt egyéniség iránt részvét szánakozás támad, vagy elszánt bátor magatartása bámulatot, elismertetést gerjeszt, és így a büntetésnek egyik célja, a hatás teljesen elvész, és nyomatékalan marad¹⁸⁾, f) E mellett a halálbüntetés azért is czélszerűtlen és kiküszöbölendő, mivel semmikép sem hozathatik arányba a gonosztévő belső bűnössége és vétkes gonoszsága mérvével, mivel (mint Rossi és Szemere mondja) nem osztéli onyigazságú, s mindenkire egyforma súlylyal bíró; mivel e büntetésnem a maximum vagy minimum közti választást nem lehetségesíti; s mivel egyáltalában pótolhatatlan, soha helyre nem hozható; és így azon esetre, midőn a bíróság tévedett (a mire elég szomorú példa van) s valamelly ártatlant halálra ítélt, valóban égbekiáltó megfertőzése és lerontása minden jognak és igazságnak, g) Azt, hogy a halálbüntetés minden időben s minden népeknél alkalmaztatott, s eltörltetése után csakhamar ismét meghonosítatott, nyomatékos érvül elismerni nem lehet, mivel egyfelől az eddigi emberi műveltség s polgárosultsági állapotnak jobban felelt meg, s a népek közvéleményében is inkább gyökeredzett; másfelől azért, mivel a büntetésnem visszaállítása valódi okai nem ismeretesek, legtöbhhelyütt nem a megszaporodott gonosztettek.; hanem fejedelmek s törvényhozók egyéni subjectiv nézetei következményekép történt, s a statisztikai fölvételek s a tett tapasztalatok is sokkal csekélyebb körűek, hogysen azokra valami szilárd elvet ez irányban építeni lehetne, h) Tagadhatatlan az, hogy korunk humanisztikus irányának egyik ismervét, a halál-

büntetés jog- és czélszerűségének mindinkább általánosba való kétségbehozása képezi; valamint tény az, hogy a bíróságok, törvényszékek s fejedelmi thronok körében épúgy mint a nép közvéleményében, a halálbüntetés mindinkább nagyobb és nagyobb ellenszenvre talál, s legtöbb államban már olly ritkán jó alkalmazásba, mintha törvény- és czélszerűtlensége felől hallgatag általános volna a meggyőződés; – a mint tetteleg bizonyos az is, hogy több álladalomban, a hol így mintegy de facto megszüntettetett e büntetés, a gonosztetteknek szaporodása korántsem bizonyítható be. i) Ezen idegenkedésnek a halálbüntetéstől azonban egy igen veszélyes következménye is szokott lenni, t. i. az, hogy az esküdtszékek-nél a halálbüntetést maga után vonó ítéletek ritkábban fognak hozatni¹⁹⁾; és így, inkább mintsem a büntetés alkalmaztassék, a gonosztettek felmentetni, minek rász kihatása az egész társadalomra és igazságszolgáltatásra kétségbevonhatatlan, j) Félreismerhetlenül a halálbüntetésnek az az árnyoldala is van, hogy a kivégzett hozzátartozóit, rokonait, családját ártatlanul a legnagyobb gyalázzal sújtja, s így olyanokra is kihat, a kik a bünténnyel semmiféle kapcsolatban sem állottak, k) Bizonyos végre az, hogy a halálbüntetés még sehol és soha sem hozta meg azon eredményeket mellyeket tőle vártak, mert a halállal fenytett büntettek azért nem gyérültek; bizonyos az, hogy a halálbüntetés ellenkezik századunknak a művelődés és humanitás századának egész jelleme, irányzata, eszméjivel; bizonyos az, hogy a halálbüntetés czélszerűen rendezett börtönbüntetésekkel pótolható; valamint az is, hogy legnagyobb része azon hajmeresztő vérengzéseknek, mészárlásoknak, fejedelemgyilkolásoknak stb. a mellyekkel a világtörténelemben, s az állaraforradalmakban találkozunk, sohasem fordult volna elő, sohasem foglalhatott volna helyet, hogyha a halálbüntetés nem tartatott és nyilvánítatott volna czélszerűnek és jogosnak! összevetve e két éles ellentétben álló véleményt azon meggyőződésre jutunk, hogy bár tagadhatlanul azoknak érvei és okai bírnak nagyobb nyomatékkkal, a kik a halálbüntetés ellen szavaznak: föltétlenül ez utóbbiak nézetéhez sem lehet csatlakozni, hanem minden részrehajlatlan és élnem fogúit nyomozás alapján, a következők igazságát kell méltányolni: a) hogy annyiban a mennyiben a halálbüntetés nélkül az állami jogrend s közbátorlét fentartható nem volna (tehát rendküli körülményekben, a hol a státus mindent elkövetni tartozik a mi csak e czélt biztosíthatja), annak czélszerűsége tagadhatatlan; b) hogy a halálbüntetés okvetlenül annál kevesbbé szükséges és alkalmazandó, mennél erőteljesb az államegész, s mennél erényesebb a nép és az állam lakossága; c) hogy az erkölcsök szelidülésével, a műveltség haladásával, s az anyagi s ipari fejlődés tökélyesbedésével, a halálbüntetés bizonyosan mindég ritkábban és kevesb esetekben fog alkalmaztatni, sőt jövendő nemsokára idő, a mellyben e büntetésnem végkép mellőzhetővé fog válni; d) hogy

azon arányban léssen szükségtelen és felesleges e büntetés, a melyben a börtönügyi reform előrehalad, a halálraítéltek szabadságtól megfosztása belyesb elvekre alapítatik, s a bűnösök javítása a büntetés egyik fő s legnemesb céljául elfog általánosan ismertetni; e) a halálbüntetés eltörölhető ott, a hol a nép közvéleménye határozottan ellene nyilatkozik, s ez ellenszenvek külső jelei az államhatalom által tapasztaltatnak; f) mindenetre pedig szükséges már most is e büntetésnemnek a lehető legkevesebb büntényekrei kihirdetése és alkalmazása; valamint az is, hogy csak akkor vételessék tetteleg fogatnba, hogyha a bírósági tagok egyhangúlag a bűnöst halálra érdemesnek nyilvántítják; g) ne alkalmaztassak a halálbüntetés végre igen fiatal egyénekre; – vagy pedig olly módon, s olly kínzásokkal kapcsolatban, a mint az ezelőtt történt, s a halálraítételt százszoros halálszenvedéseknek vetette alája (feldarabolás, lovak általi széttépés, tüzes fogókkal csipkedés, keréktörés, zsákbavarrás, elevenen eltemetés, megégetés, stb.); végre h) ne alkalmaztassuk a halálbüntetés soha politikai vétkesekre, hacsak ez irányban elkövetett vétké az illetőnek nem olly természetű, a melly már magában egyébként is halállal volna feyítendő²⁰⁾-²²⁾.

¹⁾ V. ö. Csacs k ó: Büntetésjogi Elméletek. 2. rész. (1843.) Fischer: Über Gefängnisse, Strafen und Strafanstalten. (1852.) Hepp: Über die Zweckmässigkeit der Todesstrafe. (1830.) Althof: Die Verwerflichkeit der Todesstrafe. (1842.) Mittermaier: Rotteck Staatslex. XII. köt. Art. Straforten, és „Die Strafgesetzgebung” cz. nagy munkája. Rossi: Traité du droit pénal. (1845.) III. köt. Carmignani: Leggi délia sicurezza sociale. 3. köt. Romagnosi: Diritto pénale. (1832.) §.346. s k. Silvela: De la peine de mort. (1832.) Hélie: Théorie du code pénal, pag. 99. s k. Oskár király: Über Strafen und Strafanstalten, pag. 3-29. Rotteck – Welcker: Staatslexikonában (Ed. 3.) néhány remek czikk: Triesttől „Freiheitsstrafen” és „Gefängniswesen.” Livingston: Report on the plan of a penal code. (1822.) Lucas: Systeme pénal et la peine de mort. (1827.) 3. rész.* Ducpetiaux: De la peine de mort. (1832.) Wins: De supplicio capitis tollendo. (1825.) Eschenmaier: Die Abschaffung der Todesstrafe. (1831.) Neate: On the punishment of death. (1857.) Albini: Delia pena di morte, lezzioni academiche. (1852.) Clemens: Über die Todesstrafe. (Henke folyóiratában. 1854.) Schlatter: Das Unrecht der Todesstrafe. (1857.) Szemére Bert.: A büntetésről és különösen a halálbüntetésről. (1841.) és Pauler: értekezése a halálbüntetésről az academ. értesítő 1859-ki folyamában, végre a Mittermaier stbek által kiadott: „Archiv des Criminalrechts” cz. tudom. folyóirat számos czikkei.

²⁾ L. Romagnosi (id. m. §. 343-34G.) azt mondja: a büntetés legyen igazságos, szükséges, aránylagos, bizonyos; – ug}an illy formán nyilatkozik Rossi: Traité du droit pénal. L. III. chap. 6. és Mittermaier: id. helyen.

³⁾ Karvasy: Pol. Tudományok. I. 65. 1. szöll tüzetesen a jogviszonzattól jól megkülönböztetendő absolut fo r b átbüntetés (poena talionis) célszerűtlensége félszedsége és károságáról; s kiemeli, hogy csak a legvadabb népeknél fordul elő, a legkegyetlenebb bosszuállás alakjában, hogy gyakorlatilag ki sem vihető (fogat fogért, szemet szemért) mert legtöbb esetben a gonosztévőt attól a mit ő ragadott el embertársától, nem is lehetne meg-

fosztani, mert nincs meg neki; s hogy végre a forsbüntetés a legnagyobb aránytalanság és egyenlőtlenségre vezetne a büntetésekben stb.

⁴⁾ A testbüntetések ellen különösen szól Oskár király: id. m. 16-18.1. – Az 1848-ki évben a Németállamokban a büntetésnem eltöröltetett (kivéven itt ott bizonyos osztályú egyének tekintetében). Angliában és a szabad Amerikában azonban a katonák és a matrózok még mindég így büntetettek.

⁵⁾ V. ö. A l a u z e t: Essais sur les peines, pag. 72.

⁶⁾ Mittermaier korholja, hogy politikai jogai (p. o. választatás joga) a fenytetnek elvételnek, mert e tekintetben a polgártársak bizalma és tisztelete a határozó momentum.

⁷⁾ A becsületbüntetéssel szokott járn elvesztése a hivatal, rend- vagy kari jogoknak is.

⁸⁾ V. ö. W o l o v s k y: Revue de Législation. Vol. IV. (1836.) és G l e i z e s: L'état actuel des bagnes en France. (1842.)

⁹⁾ Már 1843-ban a francia kormány elakarta törölni e büntetésnemet s helyébe pönitentiárbört önbüntetést tenni.

¹⁰⁾ V. o. H o l t z e n d o r f: Die Deportation als Strafmittel. (1859.) – Legújában Cayenne és Lambessa, – azután a Vandiemenslandi bűnösök-gyarmatai eléggé lettek ismeretesek (1850 óta a deportatio Frankhonban polit, vétkekre alkalm. leginkább).

¹¹⁾ Angliában 1842 óta a transportatio rendszere enyhitetett; 1853-ban pedig félig meddig el is töröltetett.

¹²⁾ Ezek közé többé kevésbé sorolhatók a fentemlítettek közül és egyáltalában Silvela, Asser, Colinez, Gregory, Whately, Camperio, Carmignani, Locré, Hélie, Feuçrbach, Kleinschrod, Steltzer, Gros, Jarcke, Abegg, Rossbirt, Soria de Crispán, Wächter, Csatskó, Pauler, s legújában *Yogt*, Fischer, Bluhme, Stahl, Birnbaum, Heffter stb.

¹³⁾ V. ö. H e p p: Todesstrafe, pag. 78. és többh. F i s c h e r: id. m. 45. 1. A fogság-büntetés kiküldésére a gonosztevőknek szökés által mindég némi reménységök szokott lenni.

¹⁴⁾ V. ö. C s a t s k ó: id. m. 2. füzetét.

¹⁵⁾ így például Toskanában, Oroszországban (Katalin czárnó korában), Amerikai Unió némelly tartományaiban, az 1848-ki frankfurti németgyűlésben.

¹⁶⁾ Ide sorolhatók Bentham, Lucas, Livingstone, Sellon, Ducpétiaux, Wakefield, Strombeck, Wins, Grohmanns, Eschenmayer; újában Mittermaier, Röder, Ahrens, Althof, Schlatter, Neathe, Albini, Setti, Pisanelli, Volpicella, Trümmer, Os cár svédkirály, Szerelmei Szemere s többek. A híres francia költő Victor Hugo a hal. bünt. ellen írt kis művével: „Les derniers jours d'un condamné” halhatatlanítá magát. – I. Pauler id. értekezését.

¹⁷⁾ Hogy az állam szükségjogot gyakorol e büntetés által, komolyan állítani lehetlen. – Jól monda Katalin czárnó: „büntessük meg a gonosztevőket, de ne utánozzuk.”

¹⁸⁾ Mindezekre valamint a köv. pontok alattiakra példák és bővebb érvek találhatók S z e m e r e classikus beszédében és M i t t e r m a i e r meg H e p p munkáiban, valamint P a u l e r értekezésében. L. C s e n g e r y: Státusférfiak cz. m. 73--83. lap.

¹⁹⁾ Kivált ha egyhangú elítélés szükséges.

²⁰⁾ A halálbüntetés kérdése törvényhozási tekintetben legújában a következőleg állott. Az 1848 évben eltörölte a német és a porosz nemzetgyűlés és a-politikai vétségekre nézve a francia alkotmányzó testület. Azóta azonban a legtöbb német állam ismét visszaállította, így Poroszthon és Baden 1851, Hessia 1852, Württemberg 1853 stb. Schweitzben 1853 eltöröltetett a halálbüntetés a szövetségi büntetőtörvényben. Olaszországban, Toskana 1847 és a Sanmarinói republika 1848 eltörölte e büntetést, de az előbbenben 1853 ismét behozott. Sardinában az 1857-ki büntető codex a lehető legkevesebb esetekre rendeli alkalmaztatni, ép úgy mint Hollandia (1854) és Belgium (1857 óta) a hol azelőtt is már de facto majdnem megszüntetettnek lehetett mondani e büntetés nemét. Portugalliában

és Spanyolországban szinte már csak igen kevés büntetné nézve áll még fenn e büntetés-mód, épúgy mint az amerikai unió legtöbb tartományában. – A mi magát a kivégzést végrehajtást illeti ez rendesen nyaktól, vagy akasztás által történik, és pedig már több államban kerített (s nem nyilvános) helyiségen. V. ö. Pauler jeles értek. és Alittermaier közleményeit az „Archiv des Criminalrechts” utolsó évi folyamaiban.

²¹⁾ A halálbüntetés kérdésével némi kapcsolatban jelenkezik a fejedelmi megkegyelmezési jog egy nagy és szent eszmén alapszik; s egyedüli menedéke az üldözött ártatlanságnak és igazságnak a föld kerekességén. De egyszerűen kiegészítvénye és tökélyesbítése is a törvénynek mindazon esetekben, a midőn a betű elégtelen. A törvény szajba ki és tartalmazza az igazságosság hajthatlan követeléseit, és az ész hidegen számító tételeit; a kegyelem ellenben az összjó közület legbensőbb érzületének hangya és nyilatkozata. De e nagy fejedelmi előjognak, mely a korának legszebb gyöngye nem szabad korlátlanul alkalmaztatni” stb. (1. über Strafen und Strafanstalten. 1841. pag. 13-14. és Rob. Mohl: Politik. [1861.] Bd. I. 665-680.)

²²⁾ Hogy egyébiránt az álladalom nem csak a büntetések által elrettentőleg stb., hanem czélszerű törvények s egyéb intézmények által előzetileg is tartozik a büntények forrásai és elterjedése ellen működni, szinte jól jegyzi meg Oszkár király mondván: „A tapasztalás azt tanítja, hogy a bűnmerényletek legsikeresebben akké akadályozhatók meg, ha a műveltség a nép minden rétegeiben meghonosul az állami rend nemes és tiszta alapokra fektetik; a növelés és oktatás czélszerűen szervezettek; és a szerzés és vagyongerés minden módon könnyítetik és biztosítatik.” (Id. m. 8. lap.)

68. §.

A börtönbüntetés és a fogházügyi reform különösen. ¹⁾

I. A különböző büntetésnemek áttekintése azon meggyőződésre vezet, hogy mind a büntetés céljának mind az állam érdekének, sőt magának a vétkesek emberi és polgári viszonyainak is a legmegfelelőbb büntetésnem: a szabadságbüntetések (Freiheitsstrafen) vagyis a börtön- és a fogságbüntetés képezik. Tekintve ugyanis akár azon körülményt hogy a börtönbüntetés a legkülönbözőbb büntettek és vétkeiségi fokozatra alkalmazható; akár azt, hogy a szabadságtól megfosztás a legtöbb emberre nézve a legsúlyosb csapás, a mellytől mindenkor és minden áron óvakodni fog; akár azt, hogy a börtönbüntetés a legkülönbözők egyéniségek és vétkek tüzetes méltányolását és tekintetbevételét tagadhatatlanul lehetségesíti: mindenesetre elkeli ismerni, hogy a büntető törvényhozó e büntetésnemnél czélszerűbbet és alkalmasabbat nem választhat, ha kitűzött feladatát megközelíteni, s a társadalmi és állami ügyek ez egyik tagadhatatlanul legnehezebb feladványokat nyújtó szakában sikerre és megnyugtató eredményekre jutni akar. Innen van az, hogy tényleg az egyetemes büntető törvénykezésben az ókortól maig tekintve át ez ügy fejleményét, a börtönbüntetéseket mindinkább látjuk előtérbe lépni, jelentőség és fontosság tekintetében mindinkább méltányoltatni, és azon számos élet- becsület- pénz- és száműzési büntetések helyét elfog-

lalni, a mellyekkel az ókori és újabb népeknél és országokban egész a 18. századig egyáltalában találkozunk.

De minden előnyei és fényoldalai között e büntetésnemnek tagadhatatlanul a legkiválóbb, a legfigyelemreméltóbb az, hogy a büntetés egyik fő céljának elérése, vagyis a javulás általa lényegileg előmozdítatik, sőt mondhatni, majdnem egyedül lehetségesítetik. A fogságbüntetés ugyanis azon egyetlen neme és módja a vétkesek megfenyítésének, a melly ugyanakkor a midőn azokat tetteikért sújtja, ártalmatlanokká teszi, és a megbántott igazságnak és társadalomnak elégtételt szerez; ugyanakkor egyszerismind a bűnös önmagábatérését, vétkes romlott lelkiületének megváltoztatását, erkölcsi fölépülését és belső megjavulását is lehetővé teszi; és így az emberi társaságnak, a helyett hogy egy romlott s beteg tagot megsemmisítene, vagy erkölcsileg és polgárilag végkép kitagadna: e tagot orvosolva s felgyógyítva, hasznos elemévé és tagjává tenni képesnek mutatkozik.

De a végre, hogy a börtönbüntetés által e nagy és nemes cél tetteleg és bizonyosan el is érettethessék, szükség, hogy a fogság és a börtönügy olyképen legyen rendezve, olly szerkezettel ellátva, hogy e feladatnak teljesen meg is felelhessen. Ez okból mindenekelőtt szükséges leszen az, hogy az államhatalom gondoskodását és figyelmét, a börtönügy szakadatlan javítása és reformjára irányozza; hogy a börtönök olyképen legyenek rendezve, hogy a bűnösöknek ne még nagyobb elaljasodását és megromlását, hanem erkölcsi és anyagi fölemelkedését eszközöljék; hogy minden elkövetessék a mi által a vétkeseknek egymással érintkezése közlekedése elősegítenék, s egymásrai rősz befolyása előmozdítnék; s hogy mindenkor tekintet legyen arra, hogy a fogházakban letartóztatott bűnösök, mint üljenek, még nem szűntek meg emberek lenni, s hogy e szerint mindaz eltávolítandó és mellőzendő, a mi felesleges kínzásuk és sanyargatásukra, egészségük s testi épségök veszélyeztetésére, jövőendő keresetképeségök s munkaerejük szántsándékos lerontására, vagy ép erkölcsi életök megmérgezése és veszélyeztetésére szolgálna. – Mindezekre természetesen ezelőtt még rövid idővel nem igen gondolt a törvényhozás; nem igen irányult az emberbarátok, vagy a kormányok figyelme. Bár nem hiányzottak ugyanis soha egyesek, a kik e tekintetben is korukon és századukon túl- és továbbláttak, s a kik a börtönvilág lakóit nemcsak mint bűnösöket, hanem mint embereket és polgárokat is méltányolák: mindazáltal az uralkodó század- és korirányok úgy hozták magukkal, hogy a börtönügy nagy töprengés és scrupulusok tárgya sohasem volt, s hogy különbség és különböztetés nélkül magára hagyva a foglyokat, ez utóbbiak még nagyrészt századunk első tizedeiben is, a szenny- lomhaság- bűnförtelem és nyomorban fetrengtek és sínlődtek. Nagy és kis vétkesek, javíthatlanok és javíthatók, öregek és fiatalok, sőt mi több bűnösök és ártatlanok is

összecukattak; és így a börtönök, a helyett hogy lakói javultak, a társaságai visszaléphetésre képessé *tétettek* volna: valódi bűn- és főrtelambarlangokká lettek, a mellyekben még a jobbak is egészen megromlottak; a legveszedelmesb merényletek tervezettek; a státus és a közbátor-ság ellen szakadatlan összeesküvések és támadások előkészítettek; szóval a fennálló rendnek megannyi ellenségei képezettek. – E szomorú tapasztalatok kezdek végre egyes mélyebben pillantó társadalombúvároknak és törvényhozóknak figyelmét a börtönügy gyökeres reformjára és átalakítására irányozni. A múlt század vége felé, a humanistikus és philantropikus eszmemozgalmak, a szabadságtörekvések és küzdelmek, az anyagi és ipari állapotok megváltozása stb. következtében ugyanis, mindinkább utat tört magának azon meggyőződés, hogy az ecsetelt állapot ép oly szegyenítő az álladalomra nézve, mint veszélyeztető az egész társadalmat, sőt valódi véték az emberiség ellen, – a melly ellen óvszereket és gyógyközeget kell keresni. Es így történt, hogy a börtönfegyenczekkel bánásmód s maga az egész börtönrendszer, azon elvre alapítatott, hogy a fogsági időszak egyfelől a fegyenczeknek rendes foglalkodtatására, bizonyos munkák- s iparágakbani kiképzésére felhasználassák, másfelől pedig minden törekvés azoknak erkölcsi javítására irányuljon; a minek természetes következménye azután az összes börtön ügyben szükségkép fogantatba veendő lényeges reformok figyelembevétele és előkészítése képezé. – Az érdem a haladás és humanitás érdekeinek felkarolása körül tanúsított fáradoalmakért (eltekintve a század nagy szellemhősei, egy Beccaria, Filangieri, Sonnenfels, Bentham stb. elméleti utón történt kezdeményezésétől) mindenekelőtt az angol N o w a r dot meg az éjamerikai Quakereket illeti, a kik már 1776 óta emberszerető érzületeiktől indítván, a fogházak czélszerűbb emberiebb módoni elrendezését sürgetek ²⁾, s kiindulási pontjai lőnek azon dicséretes eszmemozgalmak és törekvéseknek e téren, a mellyek közepette századunk több kitűnő hírneves szakemberei státusférfaai államtudósai és criminalistái valamennyi polgárosultabb országban ³⁾: a társadalmi jogszolgáltatás e sok nehézségekkel járó feladványait megoldatásuknak eléje vinni iparkodtak.

II. Tekintve a börtönügy történeti fejlődését, és különösen azon különbféle rendszereket, a mellyek alapján az utóbb lefolyt száz év alatt, egyesek és kormányok a fogságbüntetés fentkifejtett céljait elérni, és egy az újkor szellemének és igényleteinek megfelelőbb börtön-szerkezete t életbeléptetni, megkísértették: azt tapasztaljuk, hogy eddig kiválólag három rendszer vétetett leginkább alkalmazásba, és fogadtatott cl a gyakorlatban; és ugyan az első a régi fegyházrendszer (Zuchthausssystem), módosítva és javítva az újkor igényei szerint; másodsor: az úgynevezett auburni vagy hallgatási rendszer, melly századunk másod- és harmadik tizedében az éjamerikai unió Auburn nevű városában

vétetett először fogatba; és harmadszor a Pennsylvani (Philadelphai) vagy Pönitentiárrendszer, melly még Magányrendszernek is nevezetik és hasonlólag századunk második és harmadik tizedében kezdett Philadelphaiában, az amerikai egyesült államok egyik fővárosában, meghonosítani. Végre ide lehetne még számítani az újabb időkben keletkezett Osztályzórendszert, melly Genfben alapított meg, és a tulajdonkép úgynevezett Javítórendszert vagy Obermaier-féle börtönszerkezetet, így czímeztetve első alapítójától Obermaier orvostól. -- Lássuk már most e rendszereket egyenkint, s iparkodjunk mindegyiknek ismerve tulajdonai előnyei és hátrányai tüzetes figyelembevétel alapján, elhatározni: melyik a legczélszerűbb, mellyiknek lehet közölök az elsőséget adni!?

a) Tekintve a régi fegyház rendszert, ennek lényege és szerkezete még leginkább hordja magán a múlt századok rendszertelensége és hiányos felfogása bélyegét, és abban áll, hogy a fegyenczek éjjel közös termekben együttálnak, nappal a szabadban vagy szinte nagy termekben közösen dolgoznak, egymás között érintkezhetnek; s időről időre böjtölés, sötét tömlöczökbezárás, vagy ép testi büntetések által, sújtanak. E rendszer már csak annál fogva is nagyon hiányos és czélszerűtlen, mivel legtöbbször még a két nem, férfiak és asszonyok, azután ifjak és korosbak, nagy gonosztévők és kis vétkesek, közt se tesz különbséget, sőt együvé zárva a kölcsönös megrontást, a physikai és erkölcsi ragályt, a fajtalanságot, a conspiratiót és a legveszélyesb tervezgetést lehetőségei, és mozdítja elő; eltekintve attól, hogy az ilyenmü fegyenczházak elégséges gondos felügyelettel, czélszerű belső ügykezeléssel nem igazgattnak, a testi és erkölcsi épség tisztaság és egészségre tekintettel nincsenek, szóval a fegyenczeknek nem csak javulását s fölépülését eszközölni nem képesek, hanem inkább végképeni megromlását idézik elő; s elfojtva bennök minden szemérem- erkölcs- és becsületérzetet, undok pályajokoni megmaradásra és továbbhaladásra készitetik. Végre felette sötét árnyoldala e rendszernek az, hogy a fegyenczeket rendszeren egy fegyház-igazgató zsarnoki hatalmának, önkényének veti alája, hogy csak a bűnhődés és kínzás szempontjából indulván ki, a javulásra semmi nyomatókat se helyez, ott pedig, a hol talán nagyon engedékenyen kezeltetik, a gonosztévőket vagy keresetnélküli egyéneket a helyett hogy elijesztené, még inkább arra ösztönzi, hogy valami új bűntény vagy vétség által maguknak a fegyházba utat törjenek, hogy éhség és nyomor ellen védve legyenek ⁴⁾.

b) Az Auburni vagy hallgatási rendszert illetőleg, ennek első nyomaira már a genuai (1636), genfi (1772), római (1705), vilvordeni (1776) és Howard unszolására alapított több angol fogházakban akadunk, de tökélyetes kifejlődését csak az amerikai Unióban, jelesül a kérlelhetlen szigoráról ismeretes Lyndts kapitány vezénylete alatt álló auburn városi fegyházban érte el. Szerkezete a következő. A fegyenczek illőleg

ruháztatnak és tápláltnak, éjjel és munka-szünidőkor részben az étkezésnél is kis cellákban egymástól elválasztva tartatnak, ellenben a munkánál, istentiszteleten, a termekben, a sétánál, és az oktatás alkalmával együtt hagyatnak, de minden szóbeli közlekedéstől szigorúan eltiltatnak, úgyannyrá, hogy egymással még integetés, jeladás stb. által sem érintkezhetnek, ellenkező esetben pedig a legkeményebb testi büntetés, jelesen a mindenkor korbácscsal felfegyverezett fegyházőrök általi veretésnek, vetvék alája; vagy pedig sötét börtönbe zárás, börtöltetés, megvasalás által fenytetnek meg e kihágásért. A cél, mellyet e büntetési rendszerrel annak alapítói elakarnak érni, a fegyenczek egymástól morális és szellemi elszigetelése, a gonosztévők közötti erkölcsi ragálynak meggátlása, durva kifakadások szenvedélyeskedések gonosz álnokság valamint pajtáskodásnak mindenmódoni elfojtása; főleg pedig az, hogy illykép a felügyelet és a fegyrendszer egyszerűbbé és olcsóbbá változtassák, s az emberi természet egyik leghatalmasb ösztönének, a szóbeli közlekedésnek megakadályozása által a fegyencz illő szigorral és hatálylyal fenytessék³⁾. Bármennyire tökélyesebb és korunk büntetőpolitikai követeléseinek megfelelőbb legyen is azonban az auburni rendszer az előbbénél, azt mégsem ismerhetni félre, hogy számos olly hiányokban szenved, a mellyeknél fogva a kitűzött cél nem csak el nem érhetik, hanem még számtalan visszaélésekre is szolgáltat alkalom általa. Eltekintve ugyanis aránytalan költségességétől, tagadhatatlan az, hogy az auburni börtönrendszer annyiban a mennyiben a fegyenczeket egy minden tekintetben természetellenes magatartásra kényszeríti, a porkoláboknak a legnagyobb önkényhatalmat adja, a fegyenczeket egymással mégis némileg megismerteti, s egyáltalában egyének és egyének között semmi különbséget figyelembe nem vesz: nemcsak a büntetés közvetlen célját eltéveszti, hanem még a legkárosabb megátalkodottságot, rejtélyeskedést, bosszúszomjat is felgerjeszti és előidézi, a javulást akadályozza; árulkodást, hamis bevádlást, vadlelkületet, ravaszságot, alattomoságot szül, és a legnagyobb s igen sokszor legigazságtalanabb kínzásokra és kegyetlenkedésekre vezet. Innen van, hogy újabb időben valamennyi kitünőbb, szakférfiak, a kik ez ügynek kizárólag szentelték magukat, majdnem egyhangúlag, e rendszer ellen nyilatkoznak, s összhangzó nyilatkozataikkal a felől tesznek tanúságot, hogy az auburni börtönök számtalan visszaéléseket szültek, megszámlálhatlan sokaságú visszaesési eseteket mutattak fel, s hogy lényegileg átalakítandók, jelesen azon irányban és elvek szerint, a mellyéken a philadelphiai vagy magányrendszer alapszik.

c) Az utóbbemlített vagy úgynevezett Magányrendszer, 1829 óta, a midón Philadelphia városában egy 586 cellát magában foglaló nagy fogház e rendszer szerint alapítaték, lön általánosabban ismeretessé. Főbb jellemvonásai a következők. A fegyházban letartóztatott bűnhönczök tisz-

tességesen ruháztatnak és táplálatnak, de egymástól tökélyesen és végkép elkülönöztetnek, úgy t. i. hogy mindegyik külön külön, lehetőleg lakályos, tiszta, illőleg szellőzött és megvilágított cella vagy kamarába záratik; s így mindnyájan folytonosan és szakadatlanul egymástól elszigetelve dolgoznak, alusznak, sétálnak stb. s minden alkalomtól összejöhetni, egymást láthatni, vagy egymással közlekedésbe léphetni, megfosztatnak. A magányrendszer végcélja tehát abban áll, hogy a fegyenczet, ha teljesen meggyógyítani és erkölcsileg megjavítani akarjuk, s keblében a szánás bánás érzületét fölébreszteni, s így mint önvétkeessége nagyságának megismerésére, mint büntetteiérti bűnhődésre vezetni illetőleg kényszeríteni törekszünk: mindenestre teljesen elszigetelni, a világtól s fegyencztársaitól elválasztani szükséges. A gonosztevő, a philadelphiai vagy pönitentiar rendszer szerint, az önmagábatérés, a contemplativ nézletirány, a bűnhöncztársakkali érintkezés lehetlenítése, s emberszerető egyének, erkölcsanítók, papok, tanítók gyakrabbi meglátogatása által: azon lélek- és kedélyállapotba helyeztessék, melly által javulása, erkölcsi újjászületése legbiztosabban eszközölthetetik, s egyszersmind mindazon óvatosságok is tekintetbe vétetnek, a mellyek szükségesek a végre, hogy a büntetést kiallott, s gonosztetteiért eléggép bűnhődött ember nemcsak minden jövődöbeli visszaeséstől mcnteniártassék, hanem egyszersmind a társadalomba] visszalépés után léteieének becsületes módoni biztosítására, elégséges képzettség, képeesség és anyagi erő birtokába is juttattassék.

d) A még megemlített Osztály rendszer, vagy Genfi börtönszerkezet, melly azon elvre van alapítva, hogy a fegyenczek bűnösségek nagyobb vagy kisebb mérve szerint szigorúbb enyhébb osztályba helyezettnek, s javulásuk vagy konok megátallkodottságuk jutalma illetőleg büntetése fejében egymással egyesítetnek vagy elválasztatnak, nem tekintethetik egészen önálló rendszernek, mert ugyanez az auburni vagy pennsylvaniai rendszer alapján is vehető célba ép olly kevésé mint az Obermaierféle javító rendszer⁶⁾, melly utóbbi az auburni és a genfi rendszernek mintegy vegyítése, annyiban, a mennyiben a bűnhönczök együttlétezését megengedi, az osztályozást szinte elfogadja, és azon elvből indul ki, hogy egészen meggyavíthatlan bűnösök nem is léteznek, hogy a fegyháznak és büntető intézetnek képző- növelő- és javító intézetnek kell lennie, hogy az élethossziglanos fogság a halálbüntetést egészen feleslegessé teszi, s hogy valamennyi eddig említett fegyrendszerek már csak azért sem felelhetnek meg feladásuknak, mivel nem egyebek emberkínzó, természetellenes szabályokat és követeléseket felállító rendszereknél. – Azonban mind a genfi mind az Obermaierféle rendszer is sok lényeges hiányokban szenved. Jelesül már csak azért is mivel mind a kettő a javulás vagy rosszabbulás pusztaán külső (tehát igen könnyen ál) ismerjelei

szerint járván el, egész szerkezetét oly elvre alapítja a mely ép oly ingatag és bizonytalan mint hamis következtetésekre vezető. Másodszor azért, mivel a tapasztalás szerint az ezen elv szerint rendezett intézet a régi fegyházi és az auburni rendszer legtöbb árnyoldalait magában foglalja, annak előnyei és fényoldalai nélkül; végre azért is, mivel az egész rendtartás és belső ügyvezetés oly gépies, oly önkényszerű, oly sok erkölcs-telen cselekvényekkel (p. o. árulkodás, kölcsönös kémlelkedés, bepanaszlás stb.) karöltve járó művezetet tanúsít, mellynek alkalmazása vagy nagyobb mérvbeni kivitele tanácsosnak nem igen nevezhető.

III. Az eredmény, mellyre a fölemlített fegyrendszerek e rövid áttekintése nyomán jutunk, a következőkben foglalható össze. Tökélyetes, a büntetés minden céljainak s az állam és társadalom érdekeinek, s a kor magas követeléseinek teljesen megfelelő rendszert, a felhozottak közül egy sem képez. Mindenkinek megvannak hiányai, megvannak árnyoldalai, a mellyek sükeres és gyümölcsöző hatását nehezítik vagy ép akadályozzák. Nézetünk szerint azonban a valódi feladat c. téren az, hogy a börtönrendezés egyik főpontja mindenkor arra irányuljon, hogy, mint legújabbban Németország legnagyobb criminalistája és szakembere Mittermaier is megjegyzi⁷⁾, a magányrendszer az együttségi rendszerrel helyes összhangba hozattassék, s egyáltalában mind az auburni mind az osztályozási rendszer fényoldalai: a philadelphiai rendszernek, mint a mellyet valamennyi között viszonyosan okvetlenül a legcélzesebbnek és megfelelőbbnek kell nyilvánítanunk, – előnyeivel és fényoldalaival kapcsolatba helyeztessenek.

E fényoldalak és előnyök pedig tüzetesen a következőkben állanak⁸⁾.
 a) Valamennyi börtönrendszerek között csak a pennsylvániaiban lehetséges helyes fegyelmet megalapítani és fenntartani. Csak ez a rendszer bír ugyanis azon tulajdonnal, hogy ha egyszer a szervezet meg van állapítva, az mint egy tökéletes mechanizmus mintegy magától jár; a mi igen nagy előny annyiban a mennyiben kis és nagy államok fogházrendszerére egyaránt teszi alkalmazhatóvá, s a státusnak minden további és folytonos gondoskodását szükségtelenné változtatja, b) Mindenki egyhangúlag elismeri azt, hogy csak ezen cellarendszer gyakorol a fegyenczek kedélyére oly mély, oly sújtó benyomást, hogy eléggé bűnhődve magukba térnek, s erkölcsileg igazán megjavulhatnak, c) Csak a pennsylváni fegyrendszer az, a melly a megromlást, a bűnhözcök még nagyobb elfajulását hathatósan gátolja; a mire mint föelőnyre különösen kell ügyelnünk, d) A magányrendszer az egyetlen, melly a fegyenczek egymással megismerkedését, s így az innen igen könnyen származható veszélyeket rendezavarásokat stb. megakadályozza, megelőzi, e) A pennsylváni rendszer egyedül teszi lehetségessé az egyes bűnhözcökkel tüzetes és részit et esb foglalkozást, a mennyiben csak itt vihető ki azok egyéniségének, er-

kölcsi és szellemi állapotának ellenőrzete, gondos szemmel tartása, és mindazon intézkedés, mely által a büntetés a bűnösnek tanúsított gonoszsága, elvetemültsége, vagy pedig tapasztalt javulása s erkölcsi épülésével helyes arányba hozattathatik; f) Fényesen tanúskodik az említett börtönrendszer mellett azon körülmény, hogy legújabbban nemcsak valamennyi igazán kitűnő gyakorlati szakferfiak, a kik úgyszólván életököt ez ügynek szentelek, s gazdag tapasztalásokat gyűjthettek, hanem még olly tudósok, praktikusok és államferfiak is e rendszerhez hajlanak, a kik ezelőtt az auburni rendszer leghőbb pártolói és szószóllói voltak; s a kiknek nagy köréből csak az angol és amerikai Crawford, Russell, Livingstone, a francia Toque vil le, Moreau Christophe, de Metz, Aubanel, Grellet, Beaumont, a német Julius, Varrentrapp, Röder, Welek er, Füsclin, Würth, Mittermaier, a dán Dávid, a belga Ducpétiaux, a magyar Szeremlei és Szemerére s magára Oskár királyra utalunk, g) Ep így nem csekély mérvben igazolására szolgál e rendszernek az, hogy napjainkban különösen Amerika és Anglia példájára, valamennyi státusok a két műveit világrészen e rendszerhez fordulnak; hogy magukban azon tartományok és országokban hol auburni börtönök vannak (Amérik. Unió, Schweitz) szinte pennsylvaniai fegyházakat kezdenek alapítani, h) Aíig szükség különösen említeni azt, hogy a magányrendszernél a becsületelfojtó s zsarnok önkénynevel járó korbácsoltatás kintatás nélkülözhetővé válik; és a büntetés a lehető legigazságosb szokott lenni annyiban a mennyiben annak keménysége mindég bizonyos arányban szokott lenni a rabnak műveltsége, erkölcsisége és lelki állapotával, i) Csak a pennsylvaniai börtönrendszer alapján akadályozhatok azon undok vétkek és fajtalan-ságok, a mellyek minden egyéb fegyrendszereknél elkerülhetlenek, s mellyek közül legyen elég csak a paderastiát említenünk, j) Egyhangú nyilatkozata szerint a legújabb tudományi s szaktekintélyeknek: a magányrendszer nem vezet ép (mint némelyek állítják) szükségszerűleg örülségre, elmeháborodásra; vagy a halálozási számarány szaporodására, sőt ellenkezőleg, czélszerű kezelésnél: a foglyoknak mind testi, mind erkölcsi életére nézve előnyösnek tapasztaltatik ⁹⁾. Végre k) félreismerhetlen előnye e rendszernek az, hogy a bűnhöncz munkaszeretővé válik; állandó becsületes foglalkozáshoz hozzá szokik; a lelki tanítás és intések irányában, mivel nincs a többi bűnösök figyelme s tán gúnyának kitéve, fogékonyabbá válik; s egyáltalában mindazon képességek fejlesztetnek ki benne, a mellyek alapján, ha egykor a társadalomba visszalép, önlábain megállhatand, másokra azonnal nem szorul, s így független s becsületes keresetmód választására alkalmatossá válik ¹⁰⁾. Mindez előnyök azonban tagadhatatlanul csak úgy és akkor érettethetnek el e rendszernél is, ha a börtön igazgatása, s a belső ügykezelés szakavatott úgyszerető emberekre bizatik; ha a vezénylet szelleme az egész intézmény szellemének tel-

jesen megfelel; ha a bűnhönczőknek lelki s erkölcsi oktatásuk, munkára iparrai tanításuk czélszerűen fogatosítatik; testi egészségök, durva bánásmód vagy orvosi segély elhanyagolása vagy megtagadása által nem veszélyeztetik; a rend, tisztaság és pontosságra szakadatlanul éber figyelem fordítatik; főleg pedig gyakrabban engedélyezett látogatások, emberszerető egyéneknek a foglyokhoz közeliítése által, az utóbbiak lelki állapotára, kedélyhangulatára, jótékonyan ható befolyás lehetségesítetik¹¹⁾-¹³⁾.

¹⁾ V. ö. a börtönügy s fogházreformra nézve egyáltalában Oskár svédkirály: Strafe und Strafanstalten, (ném. fordít. 1841.) Fischer: Über Strafen und Strafanstalten. (1851.) Moreau-Christophe: De la réforme des prisons (1837.) és Revue pénitentiaire des institutions préventives (1844. 4. rész.) és Rapport etc. (1859.) Ducpétiaux: Mémoire etc. (1854.) Tor rigi ani: Sul diritto di punire etc. (1841.) Lucas: Du Système pénitentiaire. (1830. 2. köt.) Marquis Vasselot: Exajmen des diverses théories pénitentiaires. (1835. 2. köt.) Würth: Fortschritte des Gefängniswesens. (1844.) Bonneville: Institutions du régime pénitent. (1847.) Mittermaier: Gefängnisverbesserung. (1858.) Julius: Vorlesungen über Gefängnissskunde. (1838.) Nöllner Julius és Varren trapp: Annalen der Gefängnissskunde. (1842. óta megyelenő folyóirat.) Pratorbevera: Über die Gefängnisfrage. (1845.) Röder: Die nothw. Rückwirkung der Einzelhaft auf die Gesetzgebung. (1857.) Szemere: Terve egy építendő javító fogháznak. (1838.) Eötvös: Vélemény a fogházjavítás ügyében. (1838.) Lukács Mór: Fogházjavítás. (1842.) Ballá K.: A büntetési mód javítása. (1841.) 2. rész. Triest és W elek er jeles ezikke a Rotteckféle Staatslexikon II. és VI. kötetében (Edit. 3.) e szó alatt: Besserungsstrafe és Gefängniswesens; meg az 1847 és 1857-ki ez ügyre vonatkozó congressusok tanácsközmányai.

²⁾ A börtönügy történeti fejlődéséről szölli egyebek közt W el eke r: id. cikkében. – Kitészik onnan egyébiránt, hogy e téren a 16. és 17. században már több protestáns állam, jelesül Holland és Németország, dicséretesen kitűntette magát.

³⁾ Az alantabb még különösen említendőkön kívül halhatatlan érdemeket vívott ki magának Angliában: Vilain, Neild, Hoare, Buxton, Jebb, Miss Frey; Amerikában: Lownes, Eddy, Vaux, Dwight, Barclay; Dernetz, Bleouet, Appert Frankhonban; Boricius, Suringar Hollandban; Holst és Hagdohl Schwédhonban stb.

⁴⁾ E rendszer árnyoldalairól I. Hudtvalker: Sendshreiben an einen Freund über Strafgefängnisse. (1842.) és Welcker: id. cz. 638 l.

⁵⁾ E rendszert ajánlják különösen az ismeretes Appert lovag (illy c. m. Conférences contre le système cellulaire. 1846. s Német- s Belgaországi úti leírásaiban) s Magyarországon B. Eötvös, - míg a különböző államok közül Éjamerikában Connecticut (Wheatersfield), Massachusetts (Charlestown), Columbia (Washington) és Nordcarolina (Baltimoreban) fogadta el, E u r o p á b a n pedig kiválólag a Sch weitz s ezelőtt Bajorország állított fel illy féle fegyházakat.

⁶⁾ V. ö. Obermaier: Anleitung zur vollkommenen Besserung der Verbrecher in Strafanstalten. (1835.) es die amerikanischen Pönitentiarsysteme. (1837.) – Ismerteti e rendszert melly Bajorhonban a Kaiserslautern és Münchener fegyházban elfogadtatott, különösen annak pártolója Fischer: id. munk. 102-115. lapj.

⁷⁾ V. ö. Mittermaier: Gefängnisverbesserung. (1858.) az Előszóban.

⁸⁾ L. ezekről We Ick er: eml. cikkén és Mittermaier: művein kívül még Fűesz lin: Die Einzelhaft. (1855.) Dietz: Die Verwaltung der Einzelhaft. Röder: eml. ért. aztán Toqueville jelentését a francia nemzetgyűléshez Würth eml. munkájában; Livingstone jeles bevezetését az általa szerkesztett börtöncodexhez; M ore au és Ducpétiaux dolgozatait; Burt: Result of the system of separate confinement etc. (1854.) stb.

⁹⁾ Bizonyítják mindezt a legújabbban közlött statisztikai kimutatások, orvosi közlemények, állami nyomozások stb. melyekről l. Welek er: id. cikkjét. 666-670.

¹⁰⁾ Hogy a pennsylváni fegyrendszernek vannak hiányai is, tagadhatatlan; de nem akkorák azok, hogy az egész rendszer felett azért pácát törni kellene. A legismertebb ellenvetések e rendszer ellen ugyanis ezek: a) Hogy drága és nagy költségekkel járó. b) Hogy nehéz illő' képzettségű igazgató és őrszemélyzetre szert tenni, c) Hogy a fegyenczek olly jól és könnyen nem oktathatnak, munkára, iparüzletre, vállásra stb. nem taníthatnak, mint ott a hol együtt vannak s e mellett még az Onania fertelmes bűnére is készítetnek, d) Hogy több munkaeszköz stb. szükséges, e) Hogy a folytonos elszigeteltség lélektompaságot, örültséget, beteges kedély állapotot idéz elő. Ez ellenvetéseket azonban czáfolgatja Welcker: id. cz.

„) Azért magának az egész börtönépületnek is e rendszerrel összhangban kell fölépítenie. Ismeretese tekintetben már Bentham panopticon nevű fogházterve, – meg a sok újabb hasonló tervezetek, melyek a magányrendszer sikeres foganatosítása tekintetéből részint tetteg kivítettek, részint ajánlatba hozattak.

¹²⁾ Vajjon az élethossziglanos börtön helyeslehető-e vagy nem, erre nézve eltérők a vélemények. A mi nézetünk szerint az, kivált ott, a hol a halálbüntetés eltöröltetek, okvetlenül szükséges; bármennyire kétségbevonhatatlan is az, hogy nem arányos büntetés p. o. olly esetben midőn egy 25. és midőn egy 65. éves egyén ítéltek arra.

¹³⁾ A börtönügyi törvényhozás legújabb állását illetőleg, erre nézve a következőkjegyzendők meg. Angliában 1833 óta az auburni rendszer volt divatban, míg Peel és Russell minisztériuma alatt a magányrendszer kezdett meghonosítani úgy hogy 20 év óta más mint cellás börtön nem is építetett. Leghíresebb fegyházak a londoni Mil bank, a Model Prison és a Pentonvill börtön. – Ami Franciaországát illeti, itt is 1840 óta (a híres Laroquette fogház gyermekek számára) a hallgató rendszert a pennsylvaniai váltotta fel, az 1844-ki nemzetgyűlés majdnem egyhangúlag szöallalt fel mellette, s csak 1853 óta kezdett a mostani kormány nem tudni, milly okból, a régi rendszerhez ismét visszatérni. – Schweizban az auburni rendszer Lausanne, St. Gallen és Genfben található, ámbár tetemes mérvben közelednek a magányrendszerhez fegyházaik. – Hollandiában 1847 óta mindinkább jobban terjed el a pennsylvaniai elv, ép úgy mint Belgiumban, a hol 1835 óta egész mostanig örvendetes törekvés tapasztalható a magánrendszer meghonosítása tekintetében. – Por t ugalliában, S chvéd hon ban a hol Oskár királynak ez ügybeni buzgalma sokat tön a börtönök javítására nézve, legújabbban szinte a pennsylváni rendszer fogadtatott el; 1854-1856-iginár 1257 cellát számító 17 börtön állított fel. Norvégiában 1851-ben uyított meg Christiániában egy nagy fegyház, a melly 1855-ben 1000 fegyenczet fogadhatott már fel. Ép így Dánhonban is 1855. Kopenhága közelében egy illyféle javítófegyintézet állított; míg Toskanában az 1853-ki büntető törvénycodex, Sardinia ban pedig a híres Gróf Petittidi Roreto és Pralormo agitatója következtében honosított meg a magányrendszer, az utóbbi státusban jelesül a létezett öt nagy auburni fegyháznak átalakításával. Németországban szinte a pennsylvaniai elv kezd előtérbe nyomulni: s a magányrendszer elfogadtatni. Így 1856-1857 a bajor országgyűlés által. Poroszországban 1856., Mecklenburgban 1839., Würtenbergben 1855-ben történtek

az illető lépések e rendszer meghonosítására. Badenben a nagyhirű Bruchsalii fegyház vagyon ez elv szerint szervezve és olyképen igazgatva, hogy valódi mintánnyul szolgálhat. Ausztriában 1842 óta fordítatik ez ügyre különös gond és figyelem, s 1847 és 1849 tartott tanácskozmányban szinte a magányrendszer fogadtatott el elvileg, s 1850-ben Garsteni börtönintézetben a cellák építése meg is kezdetett. Practikus tek. azonban mind-ekkoráig nem történt ez irányban semmi, s a javítás eszközlése végett a zárdatagok közreműködése szokott igénybe vétetni. – Az éjamerikai unióban végre mind az auburni mind a pennsylvaniami fogházrendszer szokásos, ámbár az utóbbi szinte naponként tekintélyesb szószóllókra talál akik elfogadtatását és terjesztését sürgetik. E szerint csak Oroszország még azon állam, a mellyben a börtönreform tekintetében még álig történt valami. Honunkban az 1837 óta mozgalmak közepette 1848-ig szinte sok élénk vitatkozásnak szolgált alapul a börtönügy, de lényeges javítások *meg* fájdalom e téren nem igen mutattathatnak fel. Nevezetesebb nagyobb fegyházaink az II. lavai, Maria Nostra, és a Lipótvári.

Harmadik Könyv.
Rendészeti Politika.

I. Fejezet.
A Rendészeti Ügy általában *).

69. §.
A rendészet és a rendészeti politika.

I. Az álladalom céljainak egyikét a biztosított társadalmi rend és a polgárok közbátorsága képezvén, szükségkép kell léteznie egy olly államkormányzati tevékenységkörnek, illetőleg hatóság- és műszervnek, melly minden e célznak elérését akadályozó vagy lehetlenítő háborgatást rendzavarást és fenyegető veszélyt elhárítson; és mindazon intézkedéseket megtegye, mellyek annak visszatérését és megújulását gátolhatják vagy a már megtörténtnek súlyos következményeit enyhíthetik. - És e tevékenységkör (illetőleg hatósági műszerv) Policziának vagy Rendészetnek nevezetik. A „policziának” fogalma azonban egyike azon államtudományi fogalmaknak, a mellyek egész a legújabb korig határozottan meg nem állapíthatván, s majdnem minden egyes szakirótól eltérőleg értelmeztevé, tüzetesb szemügyrevételt igényelnek²); főleg reánk nézve is, kik ellentétben a divatozó felfogásmóddal, e helyütt a policziát a jogszolgáltatási, művelési, és gazdasági politikától határozottan elválasztani és megkülönböztetni s egyúttal annak a politikai tudományok rendszerébeni állását és jelentőségét világosabban kimutatni akarjuk.

A fentérintett nagyfontosságú államcélznak, t. i. a társadalmi rend és polgári bátorlétnek megvalósítása, különböző úton és módon történhetik. Legelőször ugyanis alig vonható kétségbe az, hogy maga az összes állam, és az annak szervezésére és kormányzatára irányzó közhatalmi műszerv és intézménykör, végelemzésben nem más, mint egy a társadalmi és közületi rend biztonság és bátorság létesítése és megállapítására vonatkozó Organismus: s hogy e szerint minden állami és hatósági tevékenység és működés, legalább egyik irányban, nem egyéb mint elvszerű eljárás

a végre, hogy a státus lételét fejlődését és nyugalját zavaró vagy háborító mindennemű cselekvények vagy események megakadályoztassanak, és az egésznek nyugodt háborítlan léte gyarapodása és virágzása biztosítsák. – De ugyanezen célra irányozvák másfelől az államkormányzat egyes ágai és tevékenységek öre is. Akár ugyanis a jogszolgáltatási és a közgazdasági, akár a művelési és a hadügyi, akár a státusháztartási és a diplomáciai politikát tekintjük; mindeniknél azon megismerésre jutunk, hogy egyik fő és kiváló célja mindegyiknek, a közrend a bátorság a bel- s külső biztonság megvalósítása és előmozdítása, s hogy e cél elérése nélkül, feladatának és hivatásának teljesen egy sem felelne meg.

Miután e szerint (ha következetesek akarnánk lenni) minden állami tevékenységet és hatóságot többé kevésbé policziainak kellene neveznünk³⁾, a mi már magábanvéve is elégséges arra, hogy a divatozó felfogásmód hiányosságát és félszégét előttünk feltárja: szükség a fent-érintett fogalomhatározatot tüzetesen körülírni, és azon szoros értelemre utalni, a melly a dolog helyes felfogása szerint egyedül megfelelő a policzia lényegének és feladatának, az az magának az életnek meg gyakorlatnak; s egyszersmind az egyetlen út és mód arra nézve is, hogy az e téren eddig uralkodott eszmezavar megszüntethessék; össze nem tartozó, életben és gyakorlatban élesen elkülönzött, tárgyak és ügyek összezavarása elkerülthessék, s azon hatásköre a rendészetnek tüzetthessék ki világosan, a melly az országászat elmélete szerint, az államkormányzat és igazgatás nagy rendszerében azt egyedül és tüzetesen illeti.

II. A „rendészetnek” egyedül megfelelő értelmezése és felfogása nézetünk szerint tehát az: hogy azon körét jelenti az államigazgatási tevékenységnek, a melly a társadalom külső rendjének közvetlen biztosítása és megőltalmazására irányul. E fogalomhatározatnak igazolására a következők szolgálhatnak. Minden rendezett társadalmi állapotban mulhatlanul szükségeltetik egy olly hatóság, és egy olly sora az intézkedéseknek, a melly egyenesen és közvetlenül azon akadályok és bajok elhárítására, és azon háborítások és rendzavarások megakadályozására célozzon, a mellyek vagy külső esetleg és véletlenségéből, vagy emberi gonoszság és roszakaratból, vagy *természeti* és elemi behatásokból származván, a társadalmi és egyéni *jogos*) célok elérését gátolják, és sem egyeseknek ereji és tehetségei sem egyéb közhatósági műszervek vagy közlönnyök által el nem távolíthatók. – A polgári társaság, a mint primitív állapotaiból kibontakozott, s ipari forgalmi és műveltségi élete csak némileg elevenebb és mozgékonyabbá vált, minduntalan és mindenütt szorul egy illyen igazgatási tevékenységi ág- és hatóságra, melly a közület tagjainak egymásköztli érintkezését és közlekedését biztosítani, a véletlennek sokszor közveszélyű behatását és a természethatalmak csapásait akadályozni vagy legalább enyhíteni; a mindennapi életben előforduló csend- és rendháborításokat eltá-

voítani; fennakadásokat, nyilvános vizzálykodásokat és súrlódásokat gátolni vagy elintézni; elkövetett vétségeket és bűntényeket felkutatni és a bűnösöket az igazságszolgáltató hatóságok kezeibe szolgáltatni: egyszóval a társadalom külső rendjét közvetlen és folytonos felügyelés, intézkedés, közbenjárás, előregondoskodás, és szemeskedés által, mindennemű háborítás zavartatás és rendetlenség elől megóvni és mention tartani vagy on hivatva.

Mindezt csak és egyedül a (jórendezett) „Policzia” képes foganatosítani és sükerrel eszközölni; mellynek illyképeni értelmezése folytán már most azon viszonylat tüzetesb megismerésére is juthatni, a melly a rendészet meg a politika egyéb ágai például a művelési, a közzgazdászati, az igazságszolgáltatási, meg a hadügyi politika közt létezik. És jelesül annyiban a mennyiben azt mondjuk, hogy: míg a jogügyi politika a már elkövetett jobbántalmat vagy bűntényt előre megállapított törvényszabályok szerint visszatorolja és megbünteti; a hadügyi igazgatás által az állam nemzetközi függetlensége és a külföld irányábani önállósága biztosítatik; a közzgazdászati és a művelési politika által a nemzet anyagi erkölcsi szellemi és oktatásügyi érdekei positiv támogatásban és előmozdításban részesülnek: addig a policzia kiválólag csak azon negatív jellemű hatáskörrel és feladattal bír: a polgári társaság külső rendjét ⁴⁾ fenyegető mindennemű bajok és háborítások eltávolítására közvetlenül közreműködni, s azt mindezen épemlített irányokban és nemzeti életnyilvánulási körökben előfordulható háborítások és zavartatásoktól megóvni ⁵⁾. - A honnan egyszersmind kitetszik az is, a) hogy mi (a mint már fentebb 8-ik §. 5. jegyz. is megemlítettük) a policziának mint a jogszolgáltatás egy mellékágának is fogjuk fel hivatását ⁶⁾; b) hogy azonban az állam- és társadalomélet minden többi ágaira és ügyköreire is kihatónak tekintjük, jelesül a mennyiben azok terén is fordulnak elő olly háborgatások és zavartatások, a mellyek a külső rendet s békés fejlődést gátolhatják⁷⁾; közvetlen ellenintézkedést felügyeletet és örködést szükségeinek; s csak közös erővel és hatalommal, (a melly csak az államnak van birtokában) távolíthatók el; c) hogy czélszerűen és teljes joggal helyeztük fogalomhatározatunkban a fősúlyt azon két szóra: „külső” és „közvetlen,” mivel egyfelől bizonyos, hogy az általános és fensőbb társadalmi rendet még sok más tényezők erők és műszervek is védelmezik és biztosítják, mint a pusztá policziaiak; másfelől, mivel közvetetten a haderő, a törvénykezés, a vallási növelés stb. által is gátoltatnak azon háborítások; s végre, mivel a rendészeti közlönyök és műszervek mindenkor egyenesen és közvetlenül hatnak azon háborítások ellen, és nem közvetve, mint a tulajdonképeni általános kormányhatóságok ⁸⁾.

Nem lészen most már nehéz a policziát vagy rendészetant, mint politikai tudományszakot is értelmezni. Tekintettel ugyanis a mondottakra a

policzia legegyszerűbben ekkép értelmezhető: „azon elvek és eszélyi szabályok rendszeres foglalata, melyek szerint a belbátorságot s a társadalmi külfendet fenyegető mindennemű háborítások és veszélyek közvetlenül elhárítandók, vagy ezek káros következményei enyhítésére és megszüntetésére czélzó intézkedések foganatra veendők.” – E tág elv- és ismekörből mi azonban miután a sokaktól idevont közzgazdászati és culturai ügyeket külön tárgyaljuk, e helyütt tüzetesen csak azon rendészeti ügyekre fordítjuk figyelmünket, a melyek sem a jogszolgáltatási sem a műveltségi sem a had- vagy gazdaszatügyi viszonyokra nem vonatkozik, s egyenesen és közvetlenül a társadalmi békét rendet és biztonságot tulajdonkép illető rendészeti intézkedésekről és igazgatásról szöllandunk; és ugyan a) az általános állami bátorlét rend és biztonságról; b) a személyi bátorlét és biztonságról; c) a vagyoni biztonságról, és az egészségügyi rendszetről⁹⁾.

¹⁾ A policziának mint tudománynak tárgyalásával foglalkoznak Delà Mare: *Traité de la Police*. (1738. 4. köt.) Justi: *Polizeiwissenschaft*. (1759.) Sonnenfels: *Polizei-Handlung und Finanz*. (1765.) Rössig: *Lehrbuch der Pol.* (1780.) Jung: *Lb. der Staatspolizei*. (1788.) Henrici: *Grundsätze zu einer Theorie der Pol.* (1808.) Jakob Pol. *Gesetzgebung und Verwaltung*. (1809.1837.) Zeller: *Syst. Lehrb. der P.* (1828.) Bodz-Ray mond: *Staatswesen und Menschenbildung*. (4. köt. 1837.) főleg pedig Robert Mohl: *Die pol. Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaats*. (1832. 2. köt. új k. 1844.) Behr: *Allg. pol. Lehre*. (2. köt. 1848.) Funke: *Das Wesen der Polizei*. (1844.) Rotteck: *Lehrb. III. köt. Karvasy: Pol. Tudom. I. köt. Zimmermann: Die deutsche Polizei im 19. Jahrhundert*. (1849.) Degerando: *La bienfaisance publique*. (4. köt. 1839. nein. 1844.) s több jeles értekezések a d. *Vierteljahrschrift*. 1857-1861. folyamában; valamint Rudolph Gneist: *id. m. II. köt.*

²⁾ Henrici már századunk elején ötvennél több definitiót ismert; és azóta e szám bizonyosan megkétszerezettet.

³⁾ S e tévedésbe keverednek tényleg maguk a legnagyobb szakemberek, például Mohl, Bluntschli, Stein, s mások, a midőn a policziát majd azon intézkedések összességének nevezik, a melyek által az egyetemes társadalmi kifejlődés és haladás mindennemű akadályai elhárítandók; majd meg egyenesen azt mondják, hogy a policzia „a specífiée állami és felsőbbiségi functió” stb. V. ö. Mohl: *id. m. I. 10. s k. I. Bluntschlit: St-Recht*. 457. I. és Stein: *System der Staatswissenschaft*. I. (1852.) Bevezetés.

³⁾ Külső rend itt mindenkor mint ellentétele vétetik belső (az az szellemi) rendnek; nem pedig úgy, mintha állatföld és belföld állítatnék szemközti egymással. A német. azt mondja: „Die äussere Ordnung.”

⁵⁾ Zimmermann fentid. művében ekkép delinálja a rendészeti hatóságot: „Es ist ein öffentliches Behördeninstitut im Innern des Staates, das neben der Justiz auf die Weise für Erhaltung der bürgert. Ordnung thätig ist, dass es alle Verhältnisse und Vorfälle, welche sich auf den Ordnungszustand beziehen, dauernd und systematisch beobachtet; ferner den Ordnungsstörungen die drohen oder beginnen, mögen sie aus dem Bereiche der Naturkräfte oder des menschlichen Thuns vorkommen, vorbeugt; endlich im Gebiete der Ordnung vorhandene Unregelmässigkeiten bekämpft; geschehene Frevel aber entdeckt und deren Urheber zur Strafe bringt.” S egy másik kitűnő szakember a

deutsche V.-Jahrsschrift 1857-kifoly. közölt egyik értekezésben a policzia társadalmi hivatása és feladatairól egyenesen arra utal, hogy, „a rendészet nem más mint a nagy s magában legtöbbször tehetlen s rendezetlen publikumnak organisatiója; és azon institution mely a mindennapi élet s forgalomba némi rendet és egységet hoz, az ide oda hullámozó tömegeket nehézes akadályteljes mozgásában segíve; rendküli események és alkalmakkor a közönységet bizonyos fegyelmi szabálynak veti alá; az egyeseket mások garázdálkodása bántalmi elől megóvja; kihágások, történt jogsérelmek, elkövetett büntények kinyomozása stb. körül a többi hatóságoknak kezére jár; a publikumot elemi csapások, tűz, víz, jég stb. általi károsodások elől védeni törekszik; utczák tisztántartása, a tápszerpiacz ellenőrzése, a vásári rend foganatosítása stb. körül fáradozik.”

⁶⁾ A lényeges különbség azonban mely rendészet és jogszolgáltatás közt létezik abban nyilvánul, hogy az utóbbi hatóság rendesen felszállítás vagy panasz következtében ítél és intézkedik, amaz pedig a nélkül; hogy a jogszolgáltató műszervek jobbra kételyes jogkérdések eldöntésével vagy az elkövetett büntények megfenyítésével, – a rendészetiek ellenben kiválólóg csak a felkutatás, az üzöbevétel, vagy a mindennapi rend és csend háborítására irányzott elemi vagy egyéb veszélyek közvetlen megakadályozásával eltávolításával stb. foglalkoznak; az igazságszolgáltató hatóság végre a vétkest és bűnöst kiválólóg a megsértett jog és államtörvény, a rendészet pedig a veszélyeztetett biztonság szempontjából és nevében veszi üzöbe és kereset alá. – Tagadni egyébiránt nem lehet, hogy ezen két különirányú és jellemű hatóság és műszerv közt sokszor éles határvonalat nagyon nehéz vonni; annyira egymásbafolyók és összeolvadok teendőik és feladataik. Azért minden államban leginkább a fenálló positiv törvények és alkotmányi rendszabályok határozzák meg azt, micsoda kihágások és vétségek tartozzanak tüzetesen a policzia fóruma elé, s mellyek azok, a mellyekben a rendészet csak mintegy segédközlege működik a törvénykezési hatóságoknak. Az előbbieket azután rendesen: *rendőri kihágások* (Polizeivergehen)-nak nevezetnek, s olly természettel bírnak, hogy csekélyebb vétkességi és büntet-hetőségi tulajdonoknál fogva a rendészeti hatóságok ítélete alá jutnak. – A *rendőri* kihágásokra vonatkozólag különösen kiemelendő e helyütt az, hogy igen sok európai büntető törvénykönyv elfogadja a vétségek és büntények osztályzatában e különböztetést: *vétségek* – és *policziai kihágások* között (így például a francia codex; az 1840. holland s az 1803. osztrák bünt. tkönyv.; a bajor Codex és egyebek, sőt némileg az 1842-ki magyar bünt. törvényterv is. Annak az elvnek pedig, hogy az ugy. rendőri kihágások a policziai hatóság elé tartoznak, védelmére az szokott felhozattatni, hogy illy jelentéktelen vétségeket a tulajdonképeni törvényszékek elébe vinni, szükségtelen; hogy a rendőség rövidebben s egyszerűbben és gyorsabban intézkedhetik; hogy illy csekély nyomatékú ügyek által a törvényszékek fontos ügyek tüzetes kimerítő tárgyalásában akadályoztatnának stb. Míg ellenben azok, a kik a rendészettől e csekély ügyekbeni ítélésjogot megtagadják, arra utalnak: hogy illykép a rendészet vizsgáló vádoló és ítélő hatóság egyszerre, s hogy általa a policzia hatásköre természetellenesen kiterjesztetik, a mi a közjó és közszabadság érdekében egyáltalában kívánatosnak nem nevezetethetik. (1. Pauler: Encyclop. 176.1. Szokolay: Büntetőjogtan. 52-58.1. Mohl: Staatslexikon. XII. 646. Henke: Criminalrecht und Criminalpolitik. I. 390. 1. D. Vierteljahrsschrift. 1861. foly. 2. füzetének 1-39.1.)

⁷⁾ Illyszeri háborgatások stb. jelesül fordulhatnak elő a vallás és egyházügy, a közgazdaság és ipar, az oktatás és tanügy, a diplomatia stb. terén; a minek megfelelőleg a policzia rendszerében tényleg találkozunk is például kereskedési és úti policziával, istentiszteletre, iparüzletre, idegenekre vonatkozó pol. intézkedésekkel stb., a honnan egyszersmind kitünik az is, hogy a rendészet, feladatainak teljesítése nyomán, tetteleg minden többi államhatóságok és államintézetek valódi segéző közegévé és műszervé is leszen.

⁸⁾ Kitetszik az itt kifejtett elvekből az is, hogy a *culturp oli tikát* önállóságától

megfosztva a rendészettanba, mint annak egyik alkatrészét, belefoglalni, a legnagyobb félszűregekre vezető tévedés; hiszen illyformán ép annyi joggal az egész közzgazdászati, hadügyi, diplomatiái, pénzügyi stb. politikát is a policziába kellene olvasztani, a mi már magábanvéve is legnagyobb képtelenség volna, – eltekintve attól, hogy illykép sem a policziának sem a culturpolitikának önálló értéke, jelentősége, hivatásköre és feladata világos felfogására sohasem juthatni el.

⁹⁾ A rendészettannak tudom, művelése és kifejlesztésével leginkább a Németek foglalkoztak, akiknél ugyanis ez ismeága 18. század második felében (épúgy mint a nemzetgazdaságtan), k a m e r a l i s t i k á b ó l fejtett ki. Legkitűnőbb irodalmi képviselőit fentebb már megemlítettük.

70. §.

A rendészet vezérelvei, jelentősége, és hatósági szerkezete.

1. Korunk társadalmi és ipari életének mindinkább élénkebbé és szövényesebbé váló mozgalma és szerkezete: szükségszerűleg hozza magával a rendészeti államtevékenység mindinkább tökélyetes alakbani kifejtését és kiterjesztését!). Egyfelől ugyanis a végből, hogy a mindennapi közélet és forgalom annyira szétágazó súrlódó és ellentételes érdekei törekvései és tüneményei némi összhangba hozattathassanak, s a békés közlekedést üzletet és érintkezést akadályozó vagy fenyegető mindennemű veszélyek elháríttassanak; másfelől azért, mivel karöltve századunk műveltségének előhaladásával az állam feladatainak és teendőinek köre olly óriási mérvben tágult meg, hogy a közhatalom csak úgy felelhet meg hivatásának, ha közlegeinek és műszerveinek rendszerezett összevágó működésére támaszkodhatik, jelesen pedig egy olly hatósági műszerv felett is rendelkezhetik, a melly a tevékenységének elébe gördülő akadályokat ildomosán eltávolítja; a teendő intézkedéseknek előregondoskodólag útjait egyengeti; a kormányt és közzgazgatási hatóságokat a mindennapi élet igényei szükségéi felett felvilágosítani segíti; a népelet minden jelentékenyebb mozzanatait figyelemmel kíséri; s egyáltalában minden kormányzati és jogszolgáltatási hatóságoknak kezére jár, és eljárásokban azokat segélyzi.

E körülmény és szükséglet vezetett a legújabb időkben arra, hogy a rendészet még magukban a legelőrehaladtabb sőt a legszűrelesb önkormányzati jogalapon nyugvó államokban (például az angol- a schweitzzi- és az éjjamerikaiban) is nagyobb elismerésre talál, és tüzetes figyelemre méltattatik. Es e tünemény, kapcsolatban az előbbnieikkel, szőlő tanúsága annak, hogy a policzia korántsem áll ellentétben az alkotmányos státusszerkezettel, hogy a legszűrelesb alapú népszabadsági institutiók és politikai polgárjogok a rendészettel és a policziái tevékenységgel igenis megférők²⁾; s hogy azon (egyébíránt teljesen jogosult) bizalmatlanság és idegenkedés³⁾, melylyel az újabbkori absolutistikus állam a szabadság minden igazi barátja és tisztelője által illettetett, nem a policziái tevékenységet egyáltalá-

ban, hanem csak azon felszámíthatlan sokaságú visszaéléseket, faggatásokat és erőszakoskodásokat illették, melyeknek a népet egész a legújabb korig a rendőrségre támaszkodó autocratiai államszervezet mindenbe avatkozása, mindenbe elegyedése által kivolt téve ⁴⁾; a hol ugyanis a rendészeti hatóság, a helyett hogy a fentkitűzött hatáskörben megmaradt, s így valóban áldásosán működött volna, a népet aljas módon kémlelgető, a polgárok nyilatkozatait szavait kárvágyólag kileső, legtöbbször készakarva elferdítő, s eltorzító, a családi és magánélet szentélyeibe ravasz álnoksággal beférkődő, minden szabadabb szellemmozgást s lélekemelkedést gátoló vagy bűnös felségárulásnak kikiáltó, a legelvetemültebb népelemekkel a becsületes s hazafias érzelmű polgárok ellen szövetező ⁵⁾, s így szükségkép erkölcsveszélyeztető és megmetyelző intézetté fajult; a mely teljhatalommal felruházva az Örökös szorongásban lévő autocratikus kormány által, mint ezerkarú polyp fonódott az egész társadalmi művezet körül, s vált egyik fő fő rugójává és emeltyűjévé azon gépies szerkezetű s burokratikus jellemű kormányrendszernek, melyet találólag keresztelt a liberális iskola „gyámstátus és rendőrálladalomnak!”

Kapcsolatban ezekkel nem léssen nehéz azon általános vezérelvek néhányát is már most kitűzni, a melyek a jelenkori policziai szerkezetben, ha ezt a változott viszonyok és szükségleteknek megfelelőleg akarjuk foganatosítani, folytonosan szem előtt lesznek tartandók. Legelőször szükséges ugyanis az, hogy a policzia azért mivel segélyének intézkedése- és eljárásának lehető leggyorsabbnak kell lennie, bizonyos esetekre rendküli hatalommal is legyen felruházva, mert egyébként céljának igazán megfelelni képes soha se volna. Ez elvnek azonban nem szabad olly túlzott értelemben alkalmaztatnia, mely szerint a rendőrhatóságnak valódi kényúri jog és szabadalom adatik, dictatorius korlátlanág tulajdonítatik, eljárásában a jog- és közerkölcs törvényei alól fölmentettnek nyilvánítatik, s céljainak tekintetéből bármilly nemtelen eszközökhözi folyamodása is igazoltatik. E viszás és veszélyteljes szerep sükeres mellőzése csak úgy és akkor várható, hogyha, másodsor, az összes alkotmányos államszerkezettel összhangzó tulajdonképeni policziai törvényhozás léptetik életbe, a melynek alapján azután minden az ez ügyre vonatkozó intézkedések és eljárási módozatok világosan és törvényileg szabályoztatnak ⁶⁾, s a rendészeti hatóságoknak és tevékenységkörnek minden többi közigazgatási és községkormányzati intézményekkel viszonylata is tüzetesen megállapíthatatik. – A rendészeti hatóság intézkedéseinek, harmadsor, a szó nemesb ért. democratiai jelleműeknek kell lennie, vagyis olyanoknak, a melyek minden osztály minden polgárra egyaránt kihassanak, és semmiféle exemtióknak, szabadalmak és kiváltságoknak tért ne engedjenek; helytelen kedvezések, személyi tekintetek, stb. mellőztessenek, s minden ollynemű lépés kerültessek, mely a rendőrhatóságnak vagy megveszteget-

hetlensége vagy részrehajlatlansága iránt gyanút csak távolról is gerjeszthetne. A policzia egész működése, negyedszer, mindenkor ildomos, humánus, egyenes, és nyilvános legyen; hogy az a józan polgárok helyeslése és elismerésével találkozzék, minden nemtelen eszközök és módok alkalmazásától magát távoltarthassa, s nehéz tisztjének teljesítésében úgy járjon el, hogy nem megvetést és idegenkedést költsön fel, hanem inkább minden békés rendszerető polgár becsülésére érdemesítse magát. Mint általános intézetet a titkos kémpoliticiát (geheime Polizei) ezek szerint, föltétlenül elvetendőnek kell nyilvánítani; és a kémlelő, alattomban nyomozó rendőrséget csak azon kivételes esetben és körülményben helyeselhetni, a midőn alapos gyanúra okot adó kétesjellemű egyének ellenőrzése, vagy már elkövetett bűntények kipuhatólása és a bűnösök kézrekerítése azt elkerülhetetlenné teszik. Itten ugyanis, mint Rotteck mondja „a társadalom illy egyének ellen valódi háborúállapotban létezik, a hol azután a hadi cselhez folyamodás ép olly jogos mint szükséges,” ha ezerszer nagyobb veszélyt akarunk elkerülni! – Főelvként tartandó végre szem előtt mindenkor az, hogy a rendészeti eljárás a közigazgatás minden egyéb ágaitól élesen elkülönítendő, és pedig egyfelől tekintettel az ezen igazgatási ügyszak sajátos igényei jelleme és tulajdonaira és arra hogy a policziai hivatáskör is csak alapos készütségű s magukat ez egy irányban kiképzett műszerek és hivatal személyeket kivan; másfelől azért, hogy a különböző államigazgatási ügyágak rendszertelenül össze ne zavartassanak, visszaéléseknek tártható ne nyitassék, és azon létszeres összevágó tevékenysége az administratív államközlönyöknek biztosítassék, melly nélkül sükeres államvezénylet és szervezés nem is gondolható.

II. A mi a rendőri hatóságok és igazgatás szervezetét tulajdonkép illeti, e tekintetben mindenekelőtt szükséges az, hogy az álladalom területe geographiailag felosztandó, és e szerint a policziai ügyek igazgatására alsó- közép- és felső- folyamodási műszerek állítassanak fel; vagyis járási, kerületi és központi rendőrhatalóságok szerveztessenek. A mi a legalsórendű hatóságokat jelesül illeti, ezek ott, a hol a községi viszonyok és helyi körülmények lehetségessé teszik, községi igazgatási közlönyök által is képeztethetnek. Szükséges ugyanis, hogy minden községben bizonyos községi rendőrhatalóság létezzék, a melly azután a szerint a mint a község s illetőleg város nagyobb vagy kisebb, több vagy kevesebb hivatali személyekből alakítandó. A járási és kerületi rendőrhatalóság, mint egészen különálló műszerv, már az egész járás s illetőleg kerület policziai ügyeire terjeszkedik ki, s különösen az alsóbbrendű s községi rendészeti közlönyök működésére felügyel. A kerületi s tartományi hatóságok felett áll végre a központi rendőrség, a melly azután vagy egy (itt ott a belügyminisztériumnak vezetése alatt álló) centralfőhatalóság, vagy pedig egyenesen egy e célra felállított ügynev. rendőrmisztérium által képez-

tetik, s azon feladattal bír, a policiziai ügyeket az egész államban és országterületre nézve egységesen szervezni és vezetni, azoknak tervszerű összhangzó eljárását szabályozni, kiválólag pedig a főfontosságú állampoliciziai dolgokat elintézni. – Belső szervezete és egymásközi! viszonylata c különfokú hatóságoknak lényegileg ugyanazon elvekre alapítandó, a mellyek a fentebbiekben már általános alapvonalokban kifejtettek; a miért is e tárgy tüzetes elemzését mellőzhetjük, s még csak azon egy momentumot tartjuk kiemelendőnek, hogy a policiziai hatóságok szervezetében azon kérdésre „vajjon a bureaui vagy pedig a testületi rendszer érdemel e elsőséget?” határozottan avval kell válaszolni, hogy az első legtöbb esetben czélszerűbb és megfelelőbb, jelesül azért mivel a rendészeti intézkedések és ügyek jobbra oly természetűek, hogy gyors egységes és tervszerű működést és határozathozást követelnek; ez pedig a collégial hivatalrendszertől nem várható ⁷⁾ – ⁸⁾.

¹⁾ Jól mondja egy jeles újabkori szakférfiú: nagy része azon ügyeknek mellyeket a mostani policzia elintézni hivatva van, ezelőtt ismeretlen jelentéstelen vala; s jobbra egyéb közhatalóságoktól is elintéztethetek. Mennél sűrűbb leszen a népesség, mennél nagyobb a nép összetételül valahol, mennél inkább terjed a nagyvárosias szellem és modor, melly soktek. minden kitünőséget egyenz és eltöröl stb. annál szükségesebbé is válik a rendőrhatalóság.

²⁾ E meggyőződéstől áthatva és ezt köztudalomma is változtatni óhajtva: írta két jeles és szabadelvlű német státüsférfiú R. Mohl és J. W. Behr rendészeti kézikönyvét.

³⁾ Aretin és Zachariae még egypár évtizeddel ezelőtt a rendészetet az alkotmányos állammal össze nem férő intézménynek nyilvánítá.

⁴⁾ Virágzásra jutott pedig különösen Frankhonban 14. Lajos alatt és óta, s divatban „maradt fájdalom egész mai napig!

⁵⁾ Ki ne ismerné Deláveau és Franchet „fekete könyvét,” vagy a hírhedt Vidocqnak s más hasonló egyéniségeknek történetét és szerepét Frankhonban, a kik ugyanis egyik nap rendőrhivatalnokok másnap tolvajfőnökök, nappal a becsületes ember éjjel pedig a legveszélyes gonosztévők szerepét viselek; – nem említve az *agents provocateurs*eket, kik a népsöpredék felizgatására és tüntetések csinálására csak azért voltak felfogadva, hogy aztán a kormány annál szigorúbb rendszabályokat hozhatott, s a nép szabadságyogait méginkább megszoríthatta.

⁶⁾ Némelly írók szigorú felelőségnek akarják e czélből a rendőri műszerveket alája vettetni, a mi ellen alapos kifogás nem tehető, kivált ha nem megy annyira, hogy a policiziai hatóságot tevékenységében lankasztaná. – A r. hatóságoknak minden helyre különbség nélkül kikeli terjednie, a miért az u. n. asylumok (menhelyek), honnan a gonosztévő el nem huzoltathatott s így sokszor büntetlen maradt, policiziai szempontból sem helyesíthetők. 1. erre vonatkozólag bővebben Rótt eck: Lehrbuch der Staatsw. III. 295. ff. és Karvasy: Pol. Tud. I. 161-163. 1.

⁷⁾ Erről tüzetesen szölli B e h r: Polizeivissenschaft. 2. köt. végén és Mohl: id. m. valamint a Staatslexikon „Polizei” című czikkben.

⁸⁾ A rendőri végrehajtó személyzetnek (Gensdarmerie stb.) katonai szervezete, feladatainak természeténél fogva czélszerű lehet ugyan, de nem következik innen az, hogy a rendőrség a katonai hatóságoknak legyen alárendelve, vagy olyl hatáskörrel legyen felruházva, a melly a polgárok szabadságyát minduntalan illusóriussá változtatja.

II. Fejezet. A Rendészeti Ügyágak és Intézkedések különösen *).

71. §.

A fensőbb állambiztonsági rendészet.

I. Első és főfő gondja az államhatalomnak meg az ennek vezénylete és rendelkezése alatt álló igazgatási és policziai hatóságoknak az: hogy maga az állami közrend biztonság és bátorlét meg ne zavartassék, vagy fölneforgattassék. A rendőrség hivatáskörének egyik legkiválóbb és legfontosabb feladata tehát az leend, eltávolítani, csiráiban elfojtani, és megakadályozni mindazon veszélyeket, a mellyek akár emberi gonoszság és rozszlelkűség akár polgári nyughatatlankodás és elégületlenség, akár egyéb viszonyok és körülményekből eredvén, a fennálló rend, a közbiztonság, vagy ép az összes államszerkezet lerontása vagy alapjaiban megingatására czéloznak. – Azon számos veszélyek közül pedig, mellyek e tekintetben a rendészet figyelmét különösen igénybe veszik, mi e helyütt csak néhányat említünk és ugyan a) Az össze csoportulást és zenebonát. Népösszecsoportozás esetlegesen minden előleges összebeszélés és egyetértés nélkül támad, s magában véve egészen ártatlan czélból is történhetik (p. o. valami szerencsétlenség, tűzvész, kivégzés, stb. alkalmával); veszélyessé azonban akkor válhatik, hogyha valamely néptömeg összeseregei a végre, hogy valami hatósági intézkedésnek ellenszegüljön; bizonyos képzelt vagy valódi sérelemnek orvoslását az államkormánytól követelje; vagy ép a panaszra okot szolgáltató bajon önerővel és erőszakosan segítsen ²⁾). Az összecsoportozás ekkor már zenebonának (Tumult) hivatik, és olly esemény, a melly rendőri közbenjárást tesz szükségessé; főleg azért is mivel igen könnyen válhat olly jelleművé, mellyct zendülésnek (Aufstand) hívnak, s a melly már többékevesbé a fölségsértési és honarúlási bünténynyel rokon ³⁾). Legvégső s legveszélyesb foka az ellentállásnak és zendülésnek a lázadás (Aufruhr), a melly egyenesen az államhatalom ellen irányzott fölkelés, a fennálló közhatalom közlönyei iránt nyilván kifejezett engedtelenség, a melly annyira megy, hogy a föltámadt tömeg a hatóságok s az azok által kirendelt fegyveres erő elleni ellenszegülésre készül, önhatalmilag külön hatóságokat állít fel, sőt néha még az uralkodó személyének állása és méltóságátóli megfosztására meg az alkotmány erőszakos felforgatására is törekszik. A lázadás által, mint említeni sem kell, az egész állami rend is kérdésbe helyeztethetik, s végfclbomlással fenyegettetetik, úgyannyira hogy legtöbb esetben csak a fölkelők gyors és teljes legyőzése és kézrekerítése képes a veszélyt elhárítani és az álladalmat megmenteni

Illy esetekben, hogyha az államhatalom a lázadók által erőszakosan hagyja kicsikarni magától a követelt engedményeket, a státuskormány tekintélye módfelett csökkentetik; gyöngesége és erőtlensége új és új lázadások kitörésére folytonos alkalmul szolgál; s egyáltalában az összes köz- és magánjogi viszonyok annyira összebonyolítatnak, és megingattatnak, hogy előbb utóbb az egész jog- és társadalomrend végenyészetnek vitetik eléje.

II. A mi már most az ez esetekbeni föllépését a rendészeti hatóságoknak illeti, erre nézve a következő fölvelk tartandók szem előtt. A népössze csoportulást illetőleg a policzia feladásában álland minden ollyszerű alkalommal, a hol nagyobb embertömeg összejövetelétől tarthatni, czélszerű előleges intézkedések által a támadható zavarnak veszélynek elejét venni; s hogyha daczára ennek valami rendetlenség mégis előfordulna, az összetódult népséget kímélettel elszéleszteni, kihágásoktól visszatartóztatni, és csak a nyakas ellenszegülőket, a kik t. i. a tömeget izgatni és uszítani akarják, hatalmába keríteni. – Tekintve azonban a zenebonát zendülést fölkelést és lázadást, itt már a közönséges és egyszerű rendészeti előintézkedések elégtelenek, s a következő eljárás ajánlandó a policziai hatóságoknak. Legelőször: uyanis, miután köztudomású dolog az, hogy mind e merényletek csak a népben elterjedt elég illetlenség következményei szoktak lenni: a rendőrség tisztében álland a közönség hangulata, az uralkodó nézetek és vélemények, a népben elterjedt eszmék és elvirányok felett magának illő úton tudomást szerezni; a felmerülő panaszokra, neáni államhatósági visszaélések által előidézett elégületlenségi nyilatkozatokra figyelni; a leginkább olvasott hírlapok s politikai közlönyöket éljer részvétellel követni: hogy így az elégületlenség okait kinyomozhassa, a mennyire tőle függ a tán valóban létező bajok orvoslását eszközölje, a státushatóságokat a nyughatatlanság és benső mozgás és forrongás forrásaira figyelmeztesse; s a mennyire csak teheti az elégületlenség okainak megszüntetésére erélyesen törekedjék. – Másodsor: mulaszthatlan kötelme leencl ez esetekben a policziai hatóságoknak az, hogy a titkos társulatokat és egyleteket, a mellyeknek czélja a fennálló kormány és közrend ellenére a politikai élet terén lényeges változtatásokat rejtelmes utakon előkészíteni és foganatosítani: folytonos szemmel tartsa, veszélyes tervezeteiket akadályozza; s ha szándékukkal fel nem hagynak, vagy maga vagy a kormány által szétoszlattassa ⁴). Uyan illymódon leend hivatva a rendészet arra is, hogy kétszínű embereket, gyanús külföldieket, kik válságos időpontokban nagyobb számmal az országban megjelennek, valamint ollyféle egyéneket, a kik nyilvános helyeken gyakori felszóllalás s népizgatás által magukat ismertekké teszik, folytonos éber figyelemmel kövesse; cselekvényeik összeköttetések műveleteik felett magának biztos tudomást szerezzen; s egyáltalában mindent akadályozzon, a mi által vétkes szándékaik és terveik kivitele előmozdíthatnék vagy könnyíthetnék. – Olly

esetekben, mikor a közrend s biztonság egy már nagyon is kifejtett s megérlelt merénylet által nagyobb mérvben fenyegettetik, vagy pedig egy illy merényletnek erőszakos elnyomatása már megtörtént, kivételesen azon hatalommal is ruházandó fel a rendészeti hatóság, hogy nyilvános helyiségeknek bizonyos időbeni bezáratását, gyanús személyeknek elfogatását vagy kényszerítő eltávolítását, a fegyverhordás szigorú megtiltását, stb. is vehesse célba, hogy illymódon minden alkalom és körülmény a melly a gyúanyag szaporodására vagy a növekedő ingerültség szítására vezethetne, mindenkép elkerültessék. – Negyedszer, szükséges, hogy a rendőrség figyelmét lázító iratok és nyomtatványokra is kiterjessze, a mellyek t. i. vagy nyíltan fölkelésre és zendülésre hínak fel, vagy pedig a kormányt, az alkotmányt, vagy a fejedelmet gyűlöletessé, vagy gúny és megvetés tárgyává tenni iparkodnak; s a helyett hogy a létező hiányok vagy bajok orvoslására illő higgadság mérséklet és egyenességgel a közhatalom viselőit stb. figyelmeztetnék, az izgatás, áskálódás és szenvedély fegyvereivel küzdenek, s mindent a mi nemes és fönnszerű, sárba rántanak és lábbal tipornak. A nyomtatványok e neme tekintetében egyébiránt különbség teendő a poliezia által a szerint a mint vagy nyugodt és csendes időkben vagy pedig válságos s izgalmas körülményekben bocsájtatnak közre; mert az első esetben illy iratoknak nagy súly és nyomaték nem tulajdonítható, mert ez által a népben annak olvasására még nagyobb kíváncsiság gerjesztetik, s még azon vélemény is támasztatik, hogy a kormány az illy írótól *í'ei*, holott tekintet nélkül hagyva és megvetve illynemű irat rövididő alatt feledékenységbe menne; – az utóbbi esetben azonban, midőn a már amugyis felizgatott kedélyek még nagyobb elkeserítése várható, s egyébként is olly tartalmú azon irat a melly a fenálló sajtótörvény szerint is fenytésre méltónak ismertetik: a szerző kinyomozandó, a büntető törvényhatóságnak átszolgáltatandó, a forgalomba jutott példányok pedig elkobzandók és megsemmisítendőek lesznek. – Végre ötödször: ott a hol a zendülés vagy lázadás, daczára minden jókorán tett észszerű engedményezéseknek, már kitörő félben vagyon, vagy már tetteleg kitört ³⁾, a rendőrhatalóság karöltve a közhatalom rendelkezésére álló egyéb erővel és közlönyökkel, mindenekelőtt is olly karba iparkodjék magát helyezni, hogy a veszélylyel bátran szembeszállhasson; továbbá törekedjék mindent gondosan mellőzni a mi részéről félelemre gyöngeségre vagy elcsüggedésre mutatna; soha se fenyegeessen valamivel, a mit azután szükség esetében tetteleg nem vehet foganatba; fejtsen ki legnagyobb erélyt, szilárdságot, elszántságot; s tartsa végre azt is mindenkor szem előtt: hogy százszor jobb egy ellenséget emberies bánásmód által barátunkká, mint durva erőszakoskodás, vak szenvedélyesség, s bosszúálló vérengzés közepette legyőzött honpolgárokat: rabokká és annál kérlelhetlenebb ellenségekké változtatni. – Ha pedig mindez haszontalannak és eredménytelennek bizonyul, és a lázadás

és polgárháború csakugyan dühöngni kezd, akkor az annak megakadályozására és elfojtására szükséges intézkedéseket már nem a státustudomány hanem a hadászat és katonai tudomány tartozik kijelölni. A politika szempontjából azonban, mint Mohl szépen jegyzi meg ⁶⁾, mégis két igen fontos s jól szemmeltartandó tanácsot adhatunk a hadvezérnek, a ki a lázadás elnyomatására felhívatik. És ez egyfelől abban áll, „hogy a kitört mozgalmat lehető legnagyobb gyorsasággal s mintegy egy csapással törekedjék elfojtani, hogy a lázadás középpontjában támadtassék meg s továbbterjedése akadályoztassék,” – másfelől abban „hogy (mint Mohl továbbá mondja) tartózkodjék a foglyoknak azonnali kivégeztésétől, mert a történelem ezerszeres tanúsága szerint, illyféle vérengző eljárás által a forradalom nemcsak hogy el nem fojtatik, hanem sokszor még annál mérgesebbé, undokabb-jelleművé változtatatik” ⁷⁾⁻⁸⁾.

III. Azon intézkedések közti, a melyek a policziai hatóság részéről az állambiztonság és közrend érdekében egyáltalában teendők, említésre méltók még a következők ⁹⁾. a) A már fentebb is megérintett titkos társulatok ellenőrzése vagy ott a hol azoknak tudomásra jutott célja a státus közbiztonsága és rendjével ellenkeznek, egyenes feloszlatása; miután illyféle egyletek és clubbok nemritkán valódi „státust in statu” képeznek, és a népben az elégtelenség és nyugtalanság érzületét szítják. – b) Felügyelet nagy népgyűlések felett, főleg hogyha ezek politikai célzatúak, s maguknak oly tekintélyt és állást követelnek, a mely a fennálló törvények és alkotmányszabályok szerint azokat egyáltalában nem illeti, s csak visszás befolyás gyakorlására szolgálthat alkalmat. – c) Utasok feletti felügyelet, a mely már a régi időkől fogva divatos s leginkább onnan vette eredetét, hogy a hatóság oly vidékekről jövéket, a hol mirigyek és járványok uralkodtak, különös ellenőrzet alatt tartá utazásukban. Újabb időkben, de leginkább a francia rémuralkodás által, az utasok feletti felügyelés, jelesül pedig az útlevelelrendszer Európa nagy részében (Anglia kivételével) meghonosult, s egyike azon intézményeknek, melyek a szabad ideoda költözködést, a személyi forgalmat módfelett akadályozzák, a békés utazó polgárt számtalan faggatásoknak és kellemetlenségeknek kiteszik; s ép azért csak oly időkben ajánlatosak vagy igazolhatók, midőn az állam hadállapotban, vagy bizonyos válságos belmozgalomban létezik, s az útlevel arra szolgálhat, hogy idegen küldönczök vagy belhoni izgatók és egyéb gyanús jellemű egyének ellenőriztethessenek, illetőleg tevékenységükben akadályoztathassanak! ⁰⁾, d) Sajtóvali visszaélések szemmeltartása és megakadályozása, a mely tekintetben utalva azokra a miket a sajtó- és vélemény szabadságról tüzetesen kifejtettünk, e helyütt csak arra akarunk pótlólag utalni, hogy veszélyes és izgató tartalmú nyomtatványoknál a rendészhatóság mindenkor teygen különbséget nagyobb munkákban s tudományos alakban megyleneő, és röpiratok s hírlapokban közzé-

tett nézetek és eszmékre, jelesül az okból, mert amaz első esetben a nyomtatvány olvasóköre mindég kisebb, s olly jellemű, hogy egy könnyen tévútra magát elnemragadtatja; míg az utóbbi alakban történő közlemények a nagy tömegek által is olvastatnak, s így azoknak izgalmas ingerlékenyebb természeténél fogva sokkal könnyebben válhatnak veszélyesekké is. – e) Végre főkötelmeinek egyike a fegyver viseletet őrszemmel kísérni, s különösen ollyan egyénekre nézve megtiltani, a kik semminemű állandó foglalkozást kimutatni nem bírnak, kiknek magatartása és összeköttetései gyanúsak, s azon föltevésre szolgáltatnak okot, hogy fegyverekkel visszaélhetnének és a közbátorlétet és biztonságot veszélyeztetnének. Egyébb állampolgárokra nézve a fegyverhordás vagy birtoklás megtiltata nyugodt időkben nem szükséges; sőt annyiban a mennyiben számos alkalmaknál és helyzetekben (p. o. házi önvédelem esetében, utazáskor, ünnepélyességeknél, stb.) nélkülözhetlen, biztosítandó is. Egy fő elv egyébiránt mindég az legyen, hogy magánpolgároknak népgyűléseken zenebonáknál vagy nagy összecsoportosulásoknál fegyveresen megjelenni szigorúan tiltva legyen, miután illy alkalmaknál legnagyobb szokott lenni a veszély, hogy a közbiztonság erőszakosan megzavartatik és a fegyverrel visszaélések történhetnek.

¹⁾ Minthogy itt nem az a feladat, hogy a rendészet kimerítő tárgyalása nyujtassék, hanem az, hogy a politika tankörének kiegészítésekép ez államigazgatási ág vezérelve i és alapirányai kijelöltessenek: csak a legfontosb kérdésekre fordítottuk figyelmünket, a részletek tek. pedig egyszerűen Mohl, Behr és Zimmermann remek műveire utalunk.

²⁾ Például drágaság idejében pék- vagy mészárszékhelyiségek megtámadása; mint 1788-1789. Frankhonban s itt ott újabb időben történt. – Ép így valami tartozás alóli felszabadulás eszközlése; valamelly intézkedésnek megghiúsítása.

³⁾ Jogi értelemben z e n d ü l é s h e z legalább tíz ember szükséges. Angliában, mihelyest valamelly gyülekezet zendülési jellemet ölt, az 1817-ki zendülésaeata szerint kiáltvány által és pedig halálbüntetés fenyítése mellett szétoszlásra felhivatik; s e felhívás után csak egy óra lefolytán szabad fegyveres erővel közbelépni. E mellett Angliában még azon intézkedés is létezik, hogy a zendülés alkalmával történt károkat az illető község köteles megtéríteni; a mi a keletkező mozgalom gyors elnyomatásának egyik fő módja szokott lenni. Az európai continensen a zendülési rendszabályok sokkal szigorúbbak még, s újabb időben az ismeretes o s t r o m á l l a p o t i intézkedéssel szaporodtak.

⁴⁾ Illyféle (majd vallási majd politikai stb. célú) egyletek és társulatok a legrégeb időktől fogva egész a mai napig majdnem valamennyi elevenebb s éberebb szellemű népeknél találhatók. Példa erre az ókorban a pythagoräusok, essenek; -- a középkorban a templáriusok, a titkos bírák, a spanyol hermandad társulata; az újabbkorban a szabad kőművesek, az illuminátok, a rosenkreuzerek, a communisiák, a nagy francz. forradalmi clubbak, a carbonarik stb. egyletei. napjainkban a frankhoni Marianne, az olasz mazzinistai, az angol chartista stb. társulatok.

⁵⁾ Legtöbb esetbenlegtanácsosb leendugyanis a komolyan fontolóra vett népkivánatok azon részét teljesíteni a melly igazoltnak és méltányosnak találhatik; hogy így a túlzók befolyása gyengíthetessék, a mérsékeltettek pedig a mozgalomtól elvonassanak.

⁸⁾ R. Mohl: Polizeiwissenschaft. III. 172. lap.

7) Az elfogott büntetettek a rendes törvényszékeknek lesznek átszolgáltatandók, hogy ezek által a fenálló törvények és formaiságok pontos szemeltartása mellett, elítéltesenek és megfenyitethessenek.

⁸⁾ Egyike a legkárhuzatosb újabbkori eljárásoknak az, a midón a policziai közlönyök annyira lealjšíták magukat, hogy alattomos izgatók és emissariusok által maguk uszították a népet lázadásra; hogy azután a kényuri kormány annál könnyebben föjthasson el minden szabad mozgalmat és polgári Önállóságot. Ez undorító rendszernek classikus hazája Franciaország egész a mai napig.

⁹⁾ V. ö. a miket fentebb a §§. 28-32. mondottunk.

¹⁰⁾ Németországban s jelenleg Ausztriában ez úgy egyszerűsítése végett ú t i k á r t y á k adattanak, s pedig hosszabb időre, p. o. egy egész évre. – Czélszerűbbnek látszik e tekintetben nyilvános helyiségek, szállodák, kortsmák stb. tulajdonosait arra kötelezni, hogy a nálok tartózkodó egyének felett pontos jegyzékeket vezessenek, s ezeket időről időre a rendőrhatalósággal közöljék, ha t. i. ez azt szükségesnek találná és követelné.

72. §.

A polgárok személyi bátorléte és biztonságára czélzó rendészeti intézkedések.

I. A személyi bátorlét és biztonság, melly az élet, a becsület és jónév, meg a test biztonsága és sértetlenségében áll, veszélyeztethetik: vagy embertársaink gonoszsága és roszakarata, vagy balesetek és természeti és elemi csapások, vagy pedig gondatlanság és könnyelmű vigyázatlanság által. Szükség tehát legalább általános vonásokban azon intézkedéseket és rendszabályokat fölemlíteni, a mellyek a rendőri hatóságok által teendők illetőleg életbeléptetendők a végre, hogy az egyes polgárok e mostérintett javaik és jogaik tekintetében lehetőleg biztosíttassanak, mególtassanak. Lássuk ezeket egyenként. Tekintve jelesül a személyi szabadságot és sérthetlenséget, erre nézve a rendészeti intézkedések leginkább arra irányoztassanak: a) hogy a szülők gyámnokok vagy házurak hatalmokkal embertelenül vissza ne éljenek, gyermekeiket illetőleg cselédjeiket jogtalan s erőszakos bánásmóddal ne illessék, vagy minden illyféle eljárásért szigorún kérdőre vonattassanak, ép úgy mint azon földesurak is, a kik ott a hol a jobbágysági intézmény még fenáll, úri hatalmukkal visszaélnék és alattvalóikat sanyargatják ¹⁾. b) A mi különösen a cselédséget illeti, a policziának feladata erre vonatkozólag bizonyos cselédtartást megállapítani, a mellyben urak és szolgák jogai tartozásai és kölcsönös kötelezettségei világosan körülíratassanak; a védtelen és szegény cseléd mindennemű hatalmaskodás és erőszakoskodás ellenében biztosíttassék; méltatlan bánásmód esetében panaszmelési joggal felruházássék stb.; *éppúgy* mint másfelől az uraságnak tekintetében is *mindazon* föltételek meghatározottassanak, a mellyeknél fogva tekintélyét, házuri jogait fenntartani és érvényesíteni képeessé válik ²⁾. c) A rendőrség tisztjében álland megakadályozni az erőszakos vagy csalárd katonatoborzást, kíván-

dorlásra csábító intézkedéseket, bordékolyókban s kéjházakban bizonios személyeknek erőszakos visszatartóztatását, vágy magán tébolydákban bizonyos egyéneknek ép észbeli állapotban bünös elzárátását a végből, hogy haszonleső s vétkes rokonaik vágy gyámjaik azok vagyonát magukhoz ragadhassák; a mi kivált a civilisatió fő- és középpontjain, a nagy világvárosokban nem ép igen ritkán fordul elő. Mindez intézkedéseket természetesen a policziai hatóság csak akkor fogja megtehetni ha mind e helyiségeket és intézeteket folytonosan őrszemmel kíséri, és azokat felügyelete alatt tartja, d) A személyi becsület és jó név megőrzése és sértetlensége bármely polgár legfőbb javainak egyikét képezvén, szükséges hogy a rendőség mindazt gondosan elhárítani és távortartani törekedjék, a mi az egyest jogtalanul e tekintetben veszélyeztethetné, vagy kellemetlenül illethetné. Így például a policzia körébe fog tartozni, megakadályozni, nehogy valaki nyilvános hellen, vágy a sajtó által, színházi előadásokban, vágy lakása előtt: a nevetség és gúny tárgyává tetssek, macskazenék s egyéb illyféle tüntetések által becsületében és jellemében megsértessék, vágy olly botrányos megtámadásoknak rágalmaknak és ócsárlásoknak tetssek ki, a mellyek által mintegy megbélyegzett s közmegevetéssel illetett személy jelenkeznék. Ugyanezen tekintetben tisztjében álland a rendészetnek azon még itt ott kivált a műveletlen tömegekben uralkodó előítélet ellen is harczolni, melly szerint némelly emberek vagy születésük vagy foglalkozásmódjuk vagy egyéb a józanész által ép nem rosszszalt tevékenységük miatt, becssteleneznek nyilvánítatnak. Végre megkívánja az igazságosság és méltányosság, hogy olly esetekben midőn a körülmények sajtószzerű egyesülése folytán valaki ellen házmotózás vagy egyéb vizsgáló eljárás vétetett alkalmazásba, s az illető teljesen ártatlannak találtatott, – annak elégtétel adassék, s a kiderült ártatlansága felett tanúskodó okmány is szolgáltassék ki.

II. A mi a rendőség teendőit a polgárok testi épsége fenntartása és biztosítása tekintetében illeti, itt kitűnőleg a következők tartandók szem előtt, a) Gyilkosságok és nagyobb testi sértések eltávolítása tekintetéből a rendőség főgondja oda legyen irányozva, hogy a részegeskedés, melly annyi verekedés és vérengzésnek szokott kútfeje lenni, épúgy mint a korcsmákbani zajos (kivált éjjeli) dőzsölés és czivakodás megakadályoztassék, alattomos fegyverhordás tilalmaztassék; a városokban gondos éjji világítás hozassék be; főleg pedig az országutakon s gyanús vidékeken és helyiségeken lovas rendőség szünet nélkül czirkáljon; barlangok, épületromladékok betöltessenek, az utak mellett pedig az erdők és bokrok bizonyos távolságra kiirtassanak, nehogy gonoszszándékú személyeknek mérenyleit megkönnyítessék és elősegítsék! – b) A gyilkosságok akadályozására célzó intézkedések közt kitűnő gond fordítandó a méregkeverés megakadályozására, melly, minthogy e gonosztett könnyebben el-

titkolható mint a közönséges gyilkossági bűntény, s a gyilkos részéről annyi elszántságot és merészséget sem igényel, mint az erőszakos gyilkolás: könnyebben vitetik véghez, s a leggyakrabban előforduló gyilkolásnem. Az említett célból a rendőrség mindenekelőtt tiltja meg szigorú büntetés alatt a mérégárulást, egyedüli kivételével a gyógyszerészeknek, de a kik szinte csak akkor szolgáltatathassák ki a mérget, hogyha orvosi vagy rendőri engedélyt illetőleg rendelést képes az illető kimutatni, és azon föltétel alatt, hogy jegyzőkönyvet vezessenek, a melybe a vevőnek neve lakása az eladási nap és mennyiség, meg a cél a melyre vétettet a mérég pontosan beigtattassék; hogy netáni megégetés esetében a nyomozás és a büntetések kézrekerítése megkönnyébbítessék. – c) Egyikét az életben nemritkán előforduló bűntényeknek a csecsemőgyilkolás képezvén, ez is kiváló mértékben veszi igénybe a rendőrség felvigyázását. Törvényes házasságban nemzett magzatok ellen ezen hajmeresztő büntett igen ritkán követtetik el, hanem legtöbbször törvénytelen közönsülésből származottak ellen; és pedig részint azon gyalázat miatt, melynek a megejtett hajadon személyek rendesen a közvéleményben kitévék, részint az okból, mivel az illy gyermeket egyedül anyjának kell eltartania, minthogy az atya jogilag többnyire bizonytalan és nem ismeretes, ez eltartással járó gond és költség pedig a megesett nőszemélyre nézve gyakran felette terhelő sőt majdnem lehetetlen³). – A mi a csecsemőgyilkolás megakadályozását illeti, e tekintetben a rendőrség feladata ezekben álland. Legelőször nem türendi ugyanis, hogy a megejtett hajadon nyilvánosan megszegényítettessék, s gyalázzal illetessék, vagy szülői és rokonaitól embertelen bánásmód s kegyetlenkedéssel sujtassék. Másodsor: intézkedni tartozik, hogy minden terhbeesett személy köteleztessék nehézkes állapotát a szülés előtt vagy bá b a s s z o n y n a k vagy egyéb tisztességes s illy célra felállított nőnek felfödözni, a ki azután a hajadont őrszemekkel kíséri, és mintegy felügyelete alatt tartja. Harmadsor: alkalom adandó arra, hogy a szülés rejtve történhessék, jelesül (az egyszersmind tudományi célokra is szentelt) szülházakban, a hová a megejtett anyák folyamodhatnak⁴). Negyedsor: főfontosságú kérdés itt az „vajjon célszerűek és helyeselhetők e az úgynevezett l e l e n c z h á z a k (Findelhäuser) vagy azon épületek illetőleg intézetek, a melyekbe újonnszülötteiktől menekülni akaró anyák gyermekeiket ismeretlenül beadhatják, s a hol azok azután mint lelenczek közköltéségen eltartatnak és fölneveltetnek⁵). A lelenczházak mellett a következő érveket lehet és szokás is felhozni. A lelenczházak képezik az egyedüli módot és eszközt arra, hogy az ártatlan csecsemőknek élete megóvattassék, és elvesztésük szégyen által lesújtott, vagy szívtelen fukar vagy vétkes könnyelműségű szülék által, megakadályoztathassák. – Ez intézetek nyújtanak alkalmat arra, hogy házasságonkívül nemzett gyermekek legtöbb esetben fajtalan erkölcstelen s gonosz emberek kezeiből kiragadtatnak, és

a társadalom hasznavehető polgáiraivá növeltetnek. – A lelenczház czélszerű elrendezésénél mindazon hiányok és árnyoldalak mellőzhetők, a melyek miatt ezek az intézetek sokaktól annyira kárhózzattatnak és megtámadtatnak. Végre az állam maga is csak feladatának és rendeltetésének felel meg, hogyha polgárai erkölcsi és physikai életének illyképeni biztosításáról gondoskodik, s két rossz közül mégis a kisebbet (vagyis a költséggel járó intézetet) választja, mintsem hogy a sokkal nagyobb rosszra, t. i. a gyermekgyilkolásra alkalmat szolgáltatna. – Ezek az érvek ellenében azonban más és tán még nyomósbakat lehet felhozni. Tagadhatlan ugyanis először az, hogy a lelenczházak által a fajtalanság és könnyelműség módfelett előmozdítatik, annyiban a mennyiben erkölcstelen szülőknek tiltott közöslésekből származott magzataiktóli menekülése nagyon megkönnyítetik, s így az amugyis gyenge alapokon nyugvó közerkölcsiség bizonyos osztályok és néprétegekben, méginkább veszélyeztetik. – A lelenczházak rendkuli mérvben gyöngítik a szülői szeretetet és kötelességérzetet gyermekeik iránt, úgy hogy ez intézmény által a családi élet legnemesb alapjai rontatnak le; és a szülevesztett vagy megtagadott gyermekekből csak egy hasonlólag erkölcsileg és physikailag megromlott nemzedék keletkezése mozdítatik elő ⁶⁾. A lelenczház e mellett nemritkán fukar kapzsi szülőknek arra szolgál, hogy nagy számú gyermekeiknek eltartását és fölnöveltetését az álladalomra hárítsák, s így ennek kiadásai és költségei még ez irányban is növeszteitnek és szaporítatnak ⁷⁾. Tapasztalati tény és jelenség továbbá az, hogy a lelenczgyermekek halálózása oly roppant számarányú, hogy a rendes gyermekhalálózással párvonalba sem helyezhető ⁸⁾. A min egyébbiránt csodálkozni nem lehet, ha meggondoljuk, hogy a gyermekek ép leggyengédebb s legnagyobb gondot s ápoítatást igénylő korukban idegen érdekeltien kezekre, bérenczekre bízotvák, betegségek veszélyek stb.-től nehezen megóvhatok, a tisztátlanság, a szívtelen bánásmód áldozataivá lesznek stb. – Épigy kétségbe nem hozható tény az, hogy a felnőtt lelenczgyermekek a kik család, barát, pártfogó és tanácsadó nélkül a világba kilépnek, mondhatni kitzasztatnak, maguk is csak oly embereké válnak a kik a lelenczházat magnépesitik, buja fajtalan életmódra, büntényekre, kihágásokra vetemednek, mint azt egyebek közt a híres franczia Par en t-Duchatelet művei a prostitútió és a lelenczházakból kikerült nőszemélyek életmódjára vonatkozólag bizonyítják ⁹⁾. Végre hiteles adatok nyomán kimutattatott az, hogy a gyermekgyilkolási esetek, oly országokban a hol lelenczházak léteznek, korántsem ritkábbak; sőt itt ott még nagyobbak is, a mi szinte ez intézetek mellett szólló érveket czáfolja meg. – Eredménykép tehát azt mondhatni, hogy elvileg a lelenczházak egyáltalában nem helyeselhettek; ott a hol még eddig nem léteznek, életbe nem léptetendők, ott azonban a hol eddig fennállanak és elégséges anyagi alappal bírnak: a lelenczházi rendtartás ollykép intéztessék el, hogy a fennálló

nagy hiányok a belső kezelésben, a gyermekekkel bánásmódban stb. mellöz-
tessenek; a lelenczek ápolása inkább a házon kívül tisztességes személyeknél,
a kik eljárásuk dicséretes eredményei szerint különösen díjaztassanak, esz-
közöltessék; főleg pedig mindazon intézkedések megtétesse, a mellyek
a szülőknek gyermekeiktől! nagyon is könnyű menekülését akadályozzák,
és a leházak túlságos benépesedését némileg feltartóztatni alkalmasnak
mutatkoznak ¹⁰⁾-¹¹⁾). d) A csecsemő- és kisedápolás tekintetében
felette jótékonyaknak bizonyultak s legújabbban már mindenütt mégis hono-
sultak az úgynevezett kisedóvodák (francz. Crèches), mellyeknek
nyomai már Plátónál s a legelső kereszténység! időkből találhatók. Ezek-
ben a kisedek bizonyos időre ápolás és felügyelet végett felfogadtatnak,
s kivált szegényebb sorsú, napszámban foglalkozó szülők könnyebbségére
szolgálnak. A kisedóvó intézetek haszna és előnyei kétfélek, mert egy-
felől a szegény munkás szülőket helyezik olly karba, hogy keresetüknek
jobban utána járhasanak, s gyermekeiket egészen magukra hagyni vagy
pedig magukkal hordozni nem kényszerülnek; másfelől pedig alkalmas
szolgálatnak arra, hogy az egyébként mindennemű veszedelmeknek kitétt,
a magányban eltompuló, vagy elvaduló kisedek az egész napon által ügyes
s képzett kisedóvók vezetése és felügyelete alatt állanak, mindennemű
bajok veszélyek, testi és erkölcsi mételetől megóvattnak, főleg pedig már
jókorán hasznos s korukhoz mért foglalkozásra, valamint rendhez, tiszta-
sághoz szoktathatnak; szóval olly alapjai vettethetnek meg a növelés-
nek, a mellyen azután a jobblelkű szülők biztosabban és sokkal könnyeb-
ben haladhatnak ¹²⁾).

III. A személyi bátorság és biztonságra célzó policziai intézkedések
közt azokkal is találkozunk, mellyek gondatlanság-, vigyázatlanság- vagy
balesetekből eredő veszedelmek és sérülések eltávolítására vagy megakadályo-
zására céloznak. Mi e helyütt csak néhányat emelünk ki: és ugyan a) A
rendészet gondoskodni tartozik a felől, hogy az építésből származható
veszélyek (p. o. düledékeny házromok, állások leszakadása, vermek éjszakon
általi nyitvahagyása stb. által) elháríttassanak; utak, hidak, folyaraszállító
eszközök jó karban legyenek; meredek helyek vagy parti utak karzatokkal
elláttassanak stb. b) A rendőrségnek áll feladatában megtiltani a sebes
kocsizást, lovaglást nyilvános helyeken; szármalmak csengetyűk nélküli
használatát; gonosz kutyáknak tartását; magasról leeshető tárgyak köny-
nyelmű kifüggesztését stb. c) Nyáron a folyóvizekben történő gyakori
szerencsétlenségek megakadályozása tekintetéből a rendőrség mozdítsa elő
folyói fürdőintézetek felállítását, míg a szegényebbek számára a nemvesze-
delmes helyek karókkal jelöltessenek ki; – télen pedig a befagyott folyó-
koni járkálást vagy kocsizást szinte tiltsa meg. Végre szükséges d) hogy a
rendészet illőleg legyen mindenkor ollynemű mentő szerekkel, veszélyel-
hárító vagy enyhítő eszközökkel, ellátva, a mellyek a leggyakrabban elő-

forduló szerencsétlenségek alkalmával leginkább szükségesek, hogy mentől előbb a veszély színhelyén ott lehessen és sikeresen intézkedhessek.

Lehetlen végre a rendészetnek figyelmét megvonni a korunkban mindinkább s elég sajnosan elharapódzó és elterjedő öngyilkosság és párviadaltól. Az élet fenntartása nem csak természetes ösztön az emberben, hanem erkölcsi kötelem is, a mennyiben a földi lét fensőbb észéletünk és rendeltetésünk főföltétele, e fensőbb ész életen és rendeltetésen pedig az ember méltósága valóban alapszik. Az öngyilkos, ki ádáz kezekkel önmaga ellen fordul, s erőszakosan önlétét rontja le, nemcsak morális tartozását és kötelemét szegi meg, hanem sok esetben olly kötelességeket is szem elől téveszt, a mellyekkel embertársai, az összes emberiség, s maga az élet legfőbb ura és igazgatója iránt tartozik, s a kik ellen e cselekedete által megbocsájthatlanul vétkeznek. – Az állam ezeknél fogva az öngyilkosságot közönnyel nem tekintheti, már csak annál fogva sem, mivel az öngyilkos legtöbb esetben társadalmi kötelességeket is megsért, p. o. mint családát a kinek családja azután a közületnek esik terhére; mint adós, a ki önkivégzés által magát hitelezői kijátszásával tartozásai alól fölmenti; s e mellett rosz példát is ad, melly mint ragadó mirigy harapódik el a társaságban. Közvetlenül ugyan az államhatalom ez irányban sokat nem tehet, mivel az öngyilkosságot hatályosan csak a vallási érzelmeknek szilárdsága, az erkölcsösség, meg az életmód s keresetkönyűség biztossága fogja akadályozhatni; és így a rendészet is mást alig tehetend, mint azon alkalmak és körülmények elhárítását, a mellyek legtöbbször az öngyilkolási elhatározásoknak kiindulási pontul szolgálnak, tehát a hazárdjátékok tilalraazása, méregárulás nehezítése stb. által. Ellenkezik azonban a humanitással épúgy mint a jog és morállal azon még napjainkban is divatozó szokás, melly szerint az öngyilkosok, hogy elretteuto példa adassék, tisztességes eltemettetésre méltatlanoknak nyilvánítatnak, sőt itt ott a hóhér kezeibe adatnak s az által takarítatnak el, a temetőn kívül. – Nem szabad e tekintetben ugyanis soha elfelejtnünk azt, hogy az öngyilkosság erkölcsi bűnössége felett a társadalom jogosan nem ítéltet; hogy illy bánásmód által az állam magamagát szennyezi be és maga rontja le az emberi méltóság fenségét; mivel illy büntetés az öngyilkosra nézve hatálytalan, az öngyilkolási szándékkal járóra nézve teljesen befolyás nélküli; s mivel a legtöbb önkivégzési esetekben rendesen valami physisai vagy morális kór működött közre, a mi egyszersmind mélyebb alapja annak, hogy bármilly undorral forduljunk is el az illy nemű tényről, határozó és kárhoztató ítéletet hozni az öngyilkos felett, a jobberzelmű ember mégis sohasem érzi magát feljogosultnak¹³⁾.

A mi végre a korunkban szinte igen is nagy mértékben elterjedt párviadalt (Duellum) illeti, ez is egyike azon jelenségeknek, mellyek elhárítására vagy megakadályozására a policzia mindent elkövetni tartozik. A

párbaj az ókori népeknél a kik ép becsületre és férfias jellemre olly sokat adtak, egészen ismeretlen vala, s csak a közép és újkorban terjedett el, s honosult meg kivált a kényesb s finomabb becsérzetű és érzékű európaiaknál. Egyéni és subjectiv szempontból bárkinek meglehet a párbaj ész- vagy czélszerűsége felett saját nézete, az államhatóságoknak azonban mindenestre kötelességükben álland, e szomorú és legtöbb esetben valóban esztelen cselekvénynek akadályozását czélbavenni, és pedig egyfelől tekintettel polgárai élete közérdek szempontjából jelentőségére és sérthetlenségére, másfelől a közbiztonság, a személyi szabadság, az egyéni és családi boldogságra. A párviadal, bármennyire legyen is a nép egyes köreiben azon nézet elterjedve s meggyökeredzve, hogy a megsértett becsület ezen az úton helyreállítható, s hogy a párviadaltól vonakodó egyén gyávának nevezendő; s bármennyire ismerjük is el azt, hogy vannak az életben egyes rendkívüli esetek, hol a k ö r ü l m é n y e k sajátlagos összejövetele meg az ép említett ferde népvélemény és előítéletelességnél fogva, magát valaki a párbajvívás alól kinemvonhatja: a párviadal mindenkor egyike marad a legnagyobb esztelenségeknek; ha megfontoljuk, hogy eltekintve a czélbavett viaskodás és mészárlás undorító, az ember eszes természete és méltóságával ellenkező jellemétől: a vérengző összecsapás egyáltalában és föltétlenül a fennforgó czélnak meg nem felel; az ügyes és gyakorlott verekedőt az ügyetlen s kezdő vívó felett a legigazságtalanabbul előnybe helyezi; a megsértettnek észszerűleg elégtételt vagy kárpótlást sohasem nyújt; az igazság és raéltány minden követeléseivel ellenkező, nemritkán egész családokat véggyászba borító eredményekre vezet; a státust gyakran a legyelesb, a leghaszonvehetőbb polgártól megfosztja; s annyiban is a legfélsezegebb eszköz és mód a megsértett becsület helyreállítására, a mennyiben igen gyakorta a mérész és szemtelen sértegető a viadalban, mint gyakorlottabb egyszersmind a győztes is szokott lenni, és így az ártatlan és becsületében megsértett még azonfelül életével is kényszerűi lakolni. - A mi pedig a párviadatok megszüntetésére vonatkozó állami intézkedéseket illeti, ezek tekintetében elágazók a vélemények. Sonnenfels például egyenesen becstelennek akarja a párbajvivőt nyilvánítani, hogy túlzott becsérzetében büntetessék; St. Pierre a peres feleket az örültek házába akarja zárítani, mások halállal kívánják fenytetni miot közönséges gyilkosságot stb. A mi nézetünk szerint e tekintetben mindenekelőtt a nép ferde nézetei és fogalmi kitisztázása és megigazítása veendő czélba; azután minden illynemű peres ügynek becsület bíróságok általi elintézése rendeltessék el; végre pedig azon büntetőjogi elv is kimondandó, hogy a párbajra alkalmat szolgáltató, t. i. vagy a könnyelmű és erőszakoskodó kihívó, vagy a vétkes de elégtételt adni vonakodó sértegető egyénnel, a vétkesség kisebb nagyobb mértéke szerint, a büntető hatóságnak keze egész súlyjával fog éreztetni¹⁴).

¹⁾ Szülők a kik péld. gyermekeiket valami foglalkozásnemre, vagy házasságra kényseritenek, embertelen bánásmóddal valami határozó lépésre bírják stb.

²⁾ Szépen mondja Rösch er: „Das Ideal des Dienst- und Gesindeverhältnisses besteht darin, dass es von Herrschaften und Dienstboten als ein Stück christlichen Familienlebens bethätigt werde. Also Gewogenheit von der Einen, Ergebenheit von der anderen, Treue von beiden Seiten, uneigennützig e Sorge für das gegenwärtige und zukünftige Interesse des anderen Theiles, und namentlich auch für dessen ewige Zukunft;” a melly mondatban minden bennvan, a minek egy jó cselédtrendtartásban elvkép kell kitűzietnie. I. még Karv asy: Politikai Tudom. I. 133-135.

³⁾ A csecsemőgyilkosság büntet h e t ő s é g é t tekintve ezt némelleyk az okból tartják csekélyebbnak, mert legtöbbször szégyenből, nagy lelki s testi fájdalomk közt történik; de másfelől azt sem szabad szem elől tévesztieni, hogy itt a vétkes, mert az anya maga, kétszeresenbűnös, mert a legszentebb emberi érzetet és kötelmeket tapodja lábball, s olly bünt követ el, mellytől még a legvadabb állat is iértődzik, s úgy szöllván az egész teremtés undorral fordul el.

⁴⁾ A csecsemőgyilkossággal némileg rokon büntény a m a g z a t e l ü z é s (Abtreibung der Leibesfrucht), melly által sokan könnyelműleg nemzett gyermek-ébrényeiktől menekülni akarnak. A rendőrhátóság és az állam ennek megakadályozását csak úgy eszközölheti, ha orvosoknak, gyógyszereszeknek, bábosszonyoknak szigorú fenyítés alatt megtiltja terhes nőszemélyeknek olly szereket kiszolgáltatni, mellyek az ébrénynek az anyaméhből eltávolítására szolgálhatnának.

⁵⁾ Lelenczházak mellyek a 6. és 8. században már Trierben és Milánóban léteztek, korunkban néhány germán államokat kivéve, majdnem mindenütt (Frankhonban, Angliában, Itáliában, Oroszországban, Spanyolországban, Ausztriában) léteznek; többhelyütt azonban részint megszüntetésök részint tökélyes átalakításuk vétetik czélba. I. Mohl: id. m. I. 400. ff. Gourouff: Les enfans trouvés. (1842.) Dégerando: Bienfais. publ. II. 135-398.

⁶⁾ Tudjuk magáról J. J. Rousseauról is, hogy gyermekeit mind a leiházba küldte, és soha vissza sem kérte többé. Újabb időben az erkölcsitelenség annyira terjedt, hogy Pétervárott Oroszhonban fele, Madridban, Parisban, Moskauban, Lissabonban és Romában pedig e g y n e g y e d e az újdonszületett gyermekeknek a lelenczházba jut.

⁷⁾ Frankhonban legújban a lelházak 7 millió frankba kerülnek.

⁸⁾ Frankhonban 12 évük előtt 70% a lelenczeknek elhal, míg egyébként ez évet csak 45% nem éri el. Madridban újabb időkb en 100 lelencz közül 67, Bécsben 92, Brüsszelben 79 stb, halt meg az első év befejezte előtt. Dublinban a húsz év alatt fölvet t 19400 gyermekből 2000, Moskauban 37600-ból csak 7000 volt életben még a húsz év lefolyta után.

⁹⁾ Belgiomban 17000 fogoly között 600 lelencznél több vala egy tízéves időközben.

¹⁰⁾ Néhol újabb időben e tekintetből az történik, hogy az épület gyermekfölvételi cüilinderjeinek száma leszállítatott, maguk a gyermekek pedig messzire elvitetnek, hogy így az anyák mégis olly könnyen el ne szánják magukat gyermekeik elvetésére.

¹¹⁾ L. egyáltalában Me. is s n e r: Sind Findelhäuser vorteilhaft oder schädlich? (1779.) Gourouff: Hist, des enfans trouvés. (1829.) R. Mohl: Die Findel-und Waisenhäuser a. d. Vierteljhrsschrift. 1838. foly. Ducpétiaux: Les enfans trouvés en Belgique. (1834.)

¹²⁾ L. Mob. I: Polizeiw. I. 146. ff. Dégerando: Bienfaisance publique. II. 21. ff.

¹³⁾ Az öngyilkosságról lásd O si a n d e r: Über den Selbstmord. (1813.) Heyfelder: Der Selbstmord in medizinisch-polizeilicher Beziehung. (1828.) S t a e l asszonyág: Sur le Suicide. (1812.) és R o t t e c k: Staatswissenschaften. III. 429-431.

¹⁴⁾ V. ö. Rotteck: id. m. III. 419-422.

3. §.

Orvosi vagy közegészségügyi rendészeti intézkedések¹⁾.

I. Az emberi egészség és testépség javaink egyik legfőbbike, s a meny-nyire az ép és egészséges polgár mindennemű feladatainak is teljesebben felelő meg mint a nyomorék és beteges államtág, a státusra nézve is felette kívánatos lévén, önként következik, hogy az államhatalomnak és közvetlenül a policziának mindazon intézkedéseket meg kell tennie, a melyek az egyes polgárok egészségét veszélyeztető bajokat eltávolítják, vagy azok elterjedését és keletkezését akadályozni alkalmasoknak mutatkoznak. – Ez intézkedések részint általánosak, az egészség- és orvosügyre egyáltalában vonatkozó, vagy pedig különösek az az egyes előforduló esetek és körülményekben fogantatba veendő. Lássuk előbb az általánosakat; és ugyan a) a közegészség-ügy mindenekelőtt megkívánja, hogy annak legfőbb igazgatására és rendezésére egy a belügyi minisztériumnak kebelébe tartozó állandó közegészségügyi bizottmány (Sanitätscommission) állítassék fel, a melynek hivatása az volna, szakemberekből képzett tanácsként mindazt javaslatba hozni, a mi e nagy fontosságú tárgy körül a közhatalom és a policziai hatóságok által eszközésbe veendő, és a lakosok e tekintetbeni érdekeik szempontjából szemelőtt tartandó. E bizottmány alatt azután minden tartományban, kerületben, megyében és községben, bizonyos hasonhivatású orvosi személyzet létezzen, a mely az illető közhatalóságok oldala mellett, orvosi és közegészségügyi tekintetben tanácsló javallattevő és felvilágosító közlönykép működjék. – b) Főgondja legyen a státusnak az, hogy a betegségek gyógyítására az egész országban illő számmal elégséges képzettségű s a megkívántatott elméleti és gyakorlati műveltséggel bíró orvosszemélyzet²⁾ létezzék, és minden elkövetessék, hogy elhagyatott vidékek épúgy mint a szegényebb sorsú polgárok se legyenek egészen megfosztva orvosi segedelemtől; a mi jelesül csak akkor várható, ha az orvosok megtelepedése szükségtelen módon nem akadályoztatik; minden illő képességét oklevéllel vagy vizsgálatbizonyítvánnyal kimutató orvosnak a gyakorlat szabadon hagyatik; szegényeknek számára bizonyos városi és községi orvosok tartatnak a kik ingyen tartoznak azokat gyógyítani; kietlen vidékeken, fálukon, megtelepedő orvosok pedig a körülmények szerint állami segélyezésben részesítetnek. c) Ugyan illy czélből tartozik az állam gondoskodni illő számú s elégséges biztosítókat nyújtó gyógyszerertárakról, a ratlyekben az orvosszerek mindenkor jó minőség- és elégséges mennyiségben feltalálthassanak. A gyógyszerertár megnyitási jog azonban egészen szabadon nem adattathatik, nehogy illő készütséget nélkülöző egyének is tolakodjanak ez üzlethez, s nehogy a fenálló gyógyszerertárak tulajdonosai a szabad verseny következtében, e valóban életfontosságú ügyben visszaélésükre fortélyokra csalásra készítettessenek³⁾. De ép-

úgy szükséges másfelől az is, hogy az orvosszerekre nézve a közhatalóság méltányos árszabályt (Taksa) állapítson meg, a mely a gyógyszerésznek illő nyereséget biztosítson ugyan. de a közönségnek érdekében azt is vegye célba, hogy az orvosszerek a szegényebb sorsnak által is megvásároltathassanak, s a gyógyszerész egyedáruai helyzetbe ne jusson ⁴⁾. – c) Az újabbkor polgárosultabb államaiban kiváló figyelem fordítatik arra, hogy minden jelentékenyebb város vagy hely nyilvános beteg- vagy kórházakkal legyen ellátva, a melyekben különösen az alsóbb rendű néposztályok, a szegények, nyomorékok és tehetetlenek, ápolást találhatnak; továbbá: hogy minden státusban legalább egy jószerkezetű tételoda, valamint egyéb ollynemű gyógy- és orvosintézetek, szülházak, dajkaházak, fürdők legyenek, hol a szenvedő emberiség bajainak orvoslátat vagy legalább enyhíttetését feltalálhatja, és a haladó humanitás és civilisatio jótéteményeiben ez irányban is részesíthetetik.

II. A különös policziai intézkedések körébe ellenben a következők tartóznak: a) Legyen a rendőrségnek gondja arra, hogy hamisított vagy ártalmas táp- és élelemszerek forgalomba ne hozattassanak, a mely célból gyakori piaezvizsgálatok valamint felügyelő biztosok szükségesek, b) Iparkodják a rendőrség, a mennyiben körébe vág, a gyermekek egészséges physikai növeltetésére befolyjni; valamint arra ügyelni, hogy a gyermekek tanhelyiségei egészségesek legyenek, a gymnastikai kiképzés el ne hanyagoitassék; a munkások s napszámosok gyermekei igen korán gyárakba ne vitessenek, s módfeletti terhes munkákra ne alkalmaztattassanak ⁵⁾. c) Kötelességében álland a rendőrségnek a mocsárok ingoványok lecsapolására, v i zár ad á s o k a t g á t l ó t ö l t é s e k k é s z í t é s é r e , f o l y a m o k s z a b á l y o z á s á r a , a z u t c z á k e g y e n e s é s a k ö z é r d e k n e k i s m e g f e l e l ő é p í t é s é r e , s é t á n y o k ü l t e t é s e é s f e n n t a r t á s á r a s t b . ü g y e l n i , i l l e t ő l e g b e f o l y n i ; m í g m á s f e l ő l a r r ó l i s g o n d o s k o d a n d í k , h o g y t ö m l ö c z ö k f o g h á z a k e g é s z s é g v e s z é l y e z t e t ő m ó d o n n e é p í t e s s e n e k ; a t e m e t ő k a v á r o s t ó l i l l ő t á v o l s á g r a h e l y e z t e s s e n e k ; a z i p a r o s o k a v á r o s b a n a t ö b b i l a k o s o k a t n e m h á b o r g a t ó v a g y e g é s z s é g ű k b e n n e m v e s z é l y e z t e t ő h e l y i s é g e k r e u t a l t a s s a n a k ; c s a t o r n á k , k ö v e z e t c z é l s z e r ű e n e l k é s z í t e s s e n e k é s j ó k a r b a n f e n n i s t a r t a s s a n a k s t b . d) Számas és igen fontos teendői vannak a policziának ragadós nyavalyák és egyéb veszélyes járványok megakadályozása vagy azok elleni védintézkedések megtétele iránt. így jelesül a pestis dögvész vagy az úgynevezett sárga láz jelenkezése idejében a midőn a policzia mindent elkövetni tartozik, a mi a mirigy továbbterjedését gátolhatja (tehát vesztegintézetek felállítása, őrvonal húzása stb. által) vagy hogyha már kitört, annak veszélyességét csökkentheti ⁶⁾. e) Az olly súlyos nyavalyának, mint a himlő megakadályozása tekintetből gondoskodják a rendőrség, hogy a szülők gyermekeiket idejekorán beoltassák a mely tekintetben czélszerű leszen azon intézkedés, hogyha a kivált műveletlen nép ez irányban kellőleg felvilágosítatik; beoltó orvosok állí-

tanak fel, olly gyermekek pedig, a kik beoltva nincsenek iskolákba vagy közintézetekbe föl ne vétessenek, hogy így a szülők mintegy közvetten a beoltásra kényszerítetessenek. f) Főfontosságú intézkedést képeznek az úgynevezett halotti házak, a mellyek a tetszhaláltóli megemelésre is rendeltetvők. Megtörténvén ugyanis néha, hogy bizonyos betegség folytán az illetőből látszólag az élet végkép eltávozott, és az elevenen eltemetetés hajmeresztő veszélye érheti a tetszhalottat: szükséges legelőször is az, hogy senki orvosi látélet és bizonyos idő lefolyása előtt el ne takarítsák; másodsor az, hogy a temető épületben a halottak egy ideig egy külön e célra rendelt halotti kamarába helyeztetvén, ollykép tartassanak figyelemmel, hogy az életnek netán visszatérő legcsekélyebb jele is azonnal észrevétethessék, és a szükséges mentő intézkedések megtétethessenek; mint ezt jelenleg már Angliában, Frankhonban, Németországban és itt ott Ausztriában is életbeléptetve és megvalósítva látjuk ⁷⁾.

¹⁾ V. ö. Robert Mohl: Polizeiwissenschaft. I. köt. p. 130-264. Staatswörterbuch: IV. 300. s k. I. Rotteck: id. m. III. 446. s k. I. Dégerando: Bienfaisance publique. II. es III. köt. Osterlen: Handbuch der privaten und öffentlichen Hygiene. (1857.) Pappenheim: Sanitätspolizei. (1858.) Schürmayer: Gerichtl. Medizin. (1858.)

²⁾ Ide értendők orvostudorok, mütök, sebészek, sőt némileg a bábák is.

³⁾ Hogy egy gyógyszerár illően fenállhasson oda legalább 4-5 ezer lélek szükséges.

⁴⁾ E mellett gyakori vizsgálatok is tartandók, vajjon olly minőségben és menny égben vannak-e meg a gyógytárban a szükséges szerek, mind az kívánatos.

⁵⁾ L. Mohl: Polizei. I. 149-154.

⁶⁾ A vesztégintézetekben a járványos országból érkező áruk és személyek egy ideig letartoztatnak és vizsgálat alá vétetnek míg elégséges tanujeleit mutatják annak, hogy a ragály továbbterjesztésétől már nem kell tartani. (Ilyen intézetek vannak jelesül hazánk határszélein a török birodalom felé.) – Azon esetre azonban midőn valami ragadós nyavalya már benn az országban kiütött, a rendőrség feladása leend, a nép felvilágosítása, elrémítő álhírek terjesztésének akadályozása, övszereknek megismertetése és kiosztása, nagy népössze csoportulások, sokadalmak, vásárok stb. megszüntetése, zárvonatok felállítása, ügyes orvosok betegápolók kirendelése stb. által a csapásnak enyhítését vagy elhárítását célba venni. I. Mohl: Polizeiwissenschaft. I. 175-198. Karvasy: Pol. Tud. I. 139-143.

⁷⁾ V. ö. Deutsche Vierteljahrschrift. 1838.

74. §.

Vagyonbátorsági és szegényügyi rendészet.

I. Nem kisebb mértékben az eddigieknél veszi igénybe a polgárok vagyoni s anyagi érdeke azt, hogy a rendőrhatalóság az azt fenyegető veszélyek és háborgatások eltávolítására, a szükséges intézkedéseket tegtegye ¹⁾. Az emberek vagyona jelesül veszélyeztetik, vagy polgártársaik részéről megtámadás és csalárdság, vagy gondatlanság és vigyázatlanság, vagy balesetek és elemi csapások által. – Ezek alapján a policzia

feladatköréhez tartozni fog különösen a) A vagyonmegsértésre irányzó mindennemű cselekvényeket a mennyiben azok már a fenálló törvények és bírói hatóságok által eléggé nem akadályoztathatnak, közvetlenül meggátolni; jelesül pedig a lopásokot és rablásokat minden módon és minden kitelhető eszközökkel megakadályozni, vagy ha már végbevitettek a tetteseket kipuhatolni és a károsultnak elidegenített tulajdonábai visszahelyezésére törekedni. E célból feladata leendő a policziának minden kóborlást s gyanús semminemű foglalkozást nem űző személyek ide oda költözködését, járását kelését megtiltani vagy őrszemmel kísérni. Iparkodjék továbbá a tolvajtanyák, orgazdák helyiségeit kinyomozni és eltörölni; olly egyéneket, kik lopott jószágok megvásárlása vagy elrejtésével foglalkozni látszanak, figyelemmel tartani; nappali és éjjeli őrzárakat elrendelni; vendégfogadókat, kortsmákat, kétes jellemű gunyhókat és menedékhelyeket ellenőrizni stb. b) Csalárdságok elhárítása tekintetéből a rendőrség ügyelni fog arra; hogy az eladásnál és a forgalomban hamis áruk, mértékek, pénzek stb. ne használtassanak, illetőleg elő ne forduljanak; hogy mindennemű hazárdjátékok szigorú fenyítés mellett kerültsenek; kalandorok és nyegle népámítók által az alsó és együgyűbb néposztályok meg ne csalattassanak; vásárok sokadalmak alkalmával rozszlelkű üzerek és csalók mindennemű, embertársaik károsítására célzó működéseikben fortélyjaikban őrszemmel kísértessenek és csalás vagy tolvajlás esetében azonnal befogattassanak stb. c) Mások gondatlanságából származható balesetek és károk elhárítására szükséges, hogy a policzia ház- és kerttulajdonosokat tisztaságra, tulajdonuk rendbentartására figyelmeztesse; a házak előtti járdáknak kivált téli időben illő karban tartásáról gondoskodjék; szőlőkben, kertekben, ültetvényekben, vetésekben, erdők, rétek, nádasok legelőkön ép úgy mint turfatelepeken, köszénbányákban, hidakon, vasútakon stb. figyelemmel legyen arra, hogy könnyelmű károsítások ne történjenek, a károsítók felföldöztessenek, s illő kártérítésre kényszerítessenek stb. Végre d) Ani az elemi csapások az innen eredő vagyonveszélyeztető eseteket illeti, ezek sorában a tűz, az árvíz, a jégeső, meg a marhadög az, melly az államnak s tuzetesen a policziának gondoskodását veszi igénybe. Is ugyan a mi a) a tűzvést illeti, erre nézve a következőkben összpontóúlnak a rendőrség teendői. Legelőször is legyen gondja a hatóságnak arra, hogy az épületek nem gyúlékony anyagból készíttessenek és cseréppel agy palával födettessenek, nagyobb épületeken villámhárítók alkalraasztasinak, benn a házakban pedig ollynemű szerek és tárgyak felhalmozása, lellyek a kiütött tűznek táplálékul szolgálhatnának, kerültsék. E mellett kémények gyakran tisztogatandók, folytonos őrzáratok elrendelendők, tornyokon tűzőrök (jeladásul) felállítandók stb., főleg pedig bizonyos tűzoltó személyzet és elégséges és jókarban tartott oltószerek és eszközök álljanak mindenkor rendelkezésre; az egyes házi urak pedig elégséges számú

vizedények, kádak, vedrek stb. megszerzésére és készentartására szállítasanak fel. Végre hivatásában álland a rendészetnek az is, hogy a lakosságot épületeinek házainak stb. bizalomérdeklő biztosító intézetnél a tűzkár ellen biztosításra intse, mely intézetekről azonban tüzetesen csak a nemzetgazdaságban fogunk szállhatni. b) Az árvíz elhárítása szinte nagymértékben megérdemli a rendészeti hatóságok gondoskodó figyelmét és intézkedéseit. Mindenekelőtt jelesül ügyelni fog arra, hogy a vizek medre szabályoztassék és gyakorta tisztítassék; a folyók és csatornák összekapcsolása fogantatavétessek, töltések gátok készítessek stb. Hogyha pedig az árvíz már kirozott, akkor a policzia viseltessek gonddal az iránt, hogy a szükséges közlekedés fenn ne akadjon, elegendő csónakok, mentő szerek, munkások rendelkezésre álljanak; a veszélysújtott helyiség vagy városrészben élelemszerek osztogattassanak, magukat a közügy körül érdemesített egyének illőleg megjutalmaztassanak; – akkor pedig hogyha a vízáradás már megszűnt, mindazon intézkedések megtétessek, a mellyek az egészség, a közbátorság, a rend és biztonság tekintetéből szükségeseznek mutatkoznak. c) A marhadög, jégeső stb. egyéb elemi csapások, mellyek által kitűnőleg a földbirtokos osztály sújtatik legsúlyosban, szinte számos policziai intézkedéseket szükségesit; ezekről azonban csak a nemzetgazdaságban értekezendünk, az ott tárgyalandó feladványokkal! szoros egybefüggés és kapcsolat miatti.

II. Az újkori polgárosultság és humanitás mindinkább elterjedésével kapcsolatban azon ügyek között, mely a közhatalom és a rendészet figyelmét és gondoskodását leginkább vonják magukra, a szegény ügyei is találkoznak. A mindinkább terjedő vagyonosság és gazdagsággal szemközt korunkban sokkal nagyobb érdeklődéssel és részvétellel vétetik ugyanis tekintetbe azon ezrek és milliók sorsa, kik örökös fáradalom, nélkülözés és nyomorra kárthatatva, a haladó művelődés és civilizáció vívmányaiban és jótéteményeiben alig részesülhetnek, és ép anyagi tehetlenségüknél fogva a szellemi és erkölcsi cultura alapjani önfölemelésök, nemesbítésök eszközeitől és közegeitől majdnem egészen megfosztvák. E néposztályok, mellyet egy szóval „a szegényeknek” nevezhetünk, anyagi helyzetének minden észszerű s a társadalomtól kitelhető módokon javítása, elősegítése egyike korunk legnehezebb de egyszersmind legszebb s legmagasztosabb feladatainak; s azon hatóságok között, a mellyek ez irányban ép állásuknál, s a szegény néposztályokkal szakadatlan érintkezésüknel fogva legtöbbet tehetnek, tagadhatlanul első helyen a policziát találjuk.

Miután azonban e tárgy is egyike azoknak, a mellyeknek tüzetes méltányolása és fejtegetése csak kapcsolatban az összes anyagi népelet elméletével vagyis a nemzetgazdasággal lehetséges, mi e helyütt e kérdést tovább nem elemezzük, s a rendészet ez ügybeni teendőire vonatkozólag csak annyit kívánunk futólag megérinteni, hogy annak feladatában és tehet-

ségében is álland: a szegénység valódi okait és forrásait kipuhatolni; az annak elhárítására célzó intézetek felállítására illetőleg használatára utalni és figyelmeztetni; szegényházak, szegényi gyarmatok, árvaintézetek alapításánál közreműködni, vagy legalább az azok körüli rend és felügyelet életbeléptetésére hatni, drágaság, éhség idejében az alsó néposztályok legelső életszükségletei megszerzését könnyítő intézkedéseket megtenni; a szegények életmódja, szükségai, érdekei felett az államhatalmat felvilágosítani stb.; mindannyi intézkedések, mellyek egyikét képezendik azon legbiztosb és leghathatós módoknak és utaknak, a mellyeken a rendészet a nép ellenszenvét vagy idegenkedését a policziai műszervek irányában, megszüntethetendi, és azon meleg támogatásra és segélyezésre annak részéről tehetend szert, a melly a nehéz s annyi akadályokkal járó rendőri tiszt sikeres viselése és foganatosításához olly igen igen nagy mértékben kívánatos, sőt szükséges²⁾.

¹⁾ V.o. Rotteck: id. m. III. 452. s k. I. Mohl: Pol. Wissenschaft. I. 279-450. Karvasy: Pol. Tud. I. 147. ff. B ehr: Alig. Polizeilehre. I. köt. többhelyütt.

²⁾ Egy újabbkori állambölcsele azt mondja, hogy a rendészet a népnek kedvderítő, életvidámító szórakozást lehetségesítő intézkedések által is iparkodjék élvezet nyújtani, a római „panem et circenses”ben két ép olly nagy mint jogos kíváncsolom lévén kifejezve.

Negyedik Könyv.
Művelési vagy Kulturpolitika.

I. Fejezet.
Vallás-, Egyház- és Erkölcügyi politika.

75. §.
A művelési politika általában.

I. Bármiképp is tekintse valaki az álladalom fogalmát és hivatását, bármily tág vagy szűk hatáskört tűzzünk is annak elébe, azt kétségbevonni nem lehet: hogy a népnek szellemi és erkölcsi műveltsége, a státus egyetemes életmozgalma és fejlődésére, és így szükségkép az állami vezénylet és kormányzatra is, fő fő fontossággal és horderővel bír. E szellem-erkölcsi műveltség, melly egyfelől a valláson és a hitéleten, másfelől a tudományon és értelmi fejlettségen, a helyes nevelés- és oktatáson, valamint az irodalom és művészet virágzásán és előhaladásán alapszik: a politikai élet nemesbítésére, az erkölcsök szelidülésére, a közhaladás előmozdítására, a népben nyugvó mindennemű erők képességek fölbresztése és kifejlesztésére, valamint a legfőbb állam- s polgárérdekek összhangba hozására, döntő befolyást gyakorol; s így mindenesetre azon kiváló jelentőségű tényező is, a melly nélkül igazi államjólét, nemzeti felvirágzás, és fensőbb irányú státusfejlődés és státusszerkezet nem is gondolható.

Az államhatalomnak ezek nyomán, a nép szellem-erkölcsi művelése és előhaladása iránt közönbösséggel viseltetni, attól figyelmét gondoskodását ápolását megvonni nem szabad, nem lehet ¹⁾. – Az országáztat feladatkörének egyik kitűnő momentuma e szerint az leendő: azon általános előfeltételeket életbeléptetni, és azon institúciókat megvalósítani (vagy a népi által megvalósítását előmozdítani) mellyek a szellemi és erkölcsi közművelődés előmozdítására gyámolítására tökélyesbítésére szükségesek- és czélszerűeknek mutatkoznak; az azt gátló és feltartóztató akadályok elhárítására alkalmasak; a polgárokat kultúrjavaik- és érdekeikben biztosítani képesek; és egyáltalában arra is szolgálhatnak, hogy a politikai népeletnek az álta-

lános nép- és társadalomélet minden egyéb nyilvánulási köreivel, céljainak és elemeivel való harmonikus és létszeres egyensúlyja, kapcsolata és viszonyhatása eszközölthetőség és biztosíthatóság. – Az országászat a vallás és egyház-, erkölcsiség és humanitás-, a tudomány s szellemi élet, oktatás és nevelés-, irodalom és művészettől tétlen szenvedőlegességben el nem fordulhat, ha azt nem akarja, hogy a közhatalom vezénylete alatt álló nemzeti közélet és mozgalom, tulajdonképeni mélyebb alapzatait nélkülözze; a polgárzat legfőbb érdekei céljai és javai minden ótalom és védlet nélkül ne maradjanak; a különböző érdekek és törekvések ellentétessége a közületre nézve veszélyes sűrűlódás- vagy koczkodásokra alkalmat ne szolgáltatson; jelesen pedig azon szükséges fensőbb összefüggés és egység a társadalmi rend elemei és hatalmai tekintetében, melly minden ország állami jóllétének és virágzásának egyik főfeltétele, meg ne zavartassék, s ne veszélyeztessék.

Az államhatalom e feladatának és rendeltetésének megfelelőleg kell léteznie az országban bizonyos közhatalósági műszervek és közlönyöknek is, a mellyek a nemzeti élet ezen oldalaira és nyilvánulásaira figyelve: a fentérintett intézkedéseket megtegyék; a társadalom művelési érdekei és ügyei előmozdítására vagy az azt nehezítő akadályok mellőzésére szükséges igazgatási teendőket foganatosítsák; a szellemi és erkölcsi néprédekeket és irányzatokat, az általános politikai élet mozzanataival és érdekeivel kapcsolatba hozzák. Es e hatósági műszervek ép oly formán mint a be- igazgatás egyéb ágai és ügykörei tekintetében, a szerint a mint vagy a legfőbb központi kormányzat és vezényletre hivatvák, és az általános államügyintézési főfokon léteznek; – vagy pedig a közép és alsóbbfokú igazgatással foglalkodnak, s a kerületi vagy tartományi művelési érdekek és ügyek figyelemmeltartása és elintézésére rendeltetvék, egyfelől: a cuit us- és közoktatási minisztérium, vagy ott hol egy külön minisztérium ez ügyre nézve nem létezik²) central-kormányhatóság; – másfelől pedig az annak vezetése alatt álló megyei kerületi és tartományi műszervek és hatósági közlönyök.

II. A művelési ügynek az állam közigazgatási szerkezetébeni önálló helyzete és jelentősége e határozott elismerésénél nem szabad azonban elfelednünk azt, hogy az állami igazgatás és kormányzat jelleme és feladata, az itt szóban forgó ügyág tekintetében, sokban különbözik egyéb igazgatási és kormányzati ügyágak jellemétől és feladatától. – Először ugyanis annyiban, mennyiben az itt érintett ügyek és érdekek irányában, mint a mellyek kiválólag csak az állampolgárok belső életére vonatkoznak: az államhatalomnak, mint lényegileg csak a társadalom külső életnyilvánulataira célzó műszervnek, jog- és befolyásköre sokkal szűkebb és korlátozottabb; és így egyrészt minden intézkedése és működése inkább csak közvetett és indirekt; másrészt pedig tulajdonképeni főuralmi

joga és hatósága tetemesen megszorított szokott lenni ³⁾. – Másodszor azért, mivel a művelési társadalomügy terén, az államhatalom igazgatási és intézkedési tevékenysége főleg csak az egyéni és társasági erők és törekvések elégtelensége esetében mutatkozik közvetlenül szükségesnek; egyébként pedig csak a legfőbb állami felügyeletre, közvédtetre és ápolásra szorítkozhatik ⁴⁾; a mi például sem a jogszolgáltatás vagy rendészet, sera a pénz- vagy hadügy felől nem mondható, mert itt, ez utóbbiakban mindenütt az államhatalom közvetlen rendező, intéző, szervező és igazgató eljárása szükséges. –

Mindez egyébiránt korántsem zárja ki szükségét, sőt nélkülözhetlenségét a kormány műveléspolitikai tevékenységének; a kulturai érdekek és ügyek igazgatására célzó, s az állami közérdeket szemmel tartó legfelsőbb központi vezényletnek; a mint már a fentebbiekből is eléggép kitetszik, s még azon körülményben is találja igazolását, hogy az államhatalom ez iránybani eljárása és intézkedései nélkül, a társadalom legfontosb érdekei igen könnyen a vak esetlégnek és a ziláltságnak esnének áldozatul; az országos közügyek rendezésével és intézésével foglalkodó nemzettanács gondoskodási és tárgyalási körében képviselőre és kifejezésre nera találnának; sőt mi több, válságos időkben, rendküli társadalmi mozgalmak korában, még az önzés a vak szenvedély a roszelelkűség játékszerévé is aljasodhatnának, bensejökben megmérgeztethetnének ⁵⁾.

Tekintve különösen az állam műveléspolitikai eljárását és intézkedéseit, ez mindenkor és minden nemzetnél vagy országban nem leend egészen egyforma és azonos; hanem változó és eltérő, a fennforgó nép-jellem, történeti és műveltségi viszonyok, nemzeti és társadalmi sajátságok, erőelemek és fejlődési tényezők különfélesége szerint. így jelesül sok tekintetben lényegesen eltérő léssen a művelés-politikai rendszer egy magas fejlettségű előrehaladt vállalkozó szellemű tetterős öntudalmas nemzetnél, azon rendszertől melly egy alacsony műveltségű, értelmiség, szellemi és anyagi javakban szegény, közönbös, tétlen jellemű nép tekintetében helyesnek és alkalmasnak fog mutatkozni. – Bármilyen legyen egyébiránt ez államigazgatási rendszer, a főelv, a mellyre alapítandó, mindenkor az legyen: hogy a népben szunnyadó erőket és tehetségeket fölébressze és kifejlésökben gyámolítsa; a szellemi és erkölcsi tökélyesedés és haladás minden rugóinak és emeltyűjinek szabad működését lehetségesítse; a kormánynak és hatósági közlőnyeinek minden felesleges beavatkozását és gyámkodását távoltartsa; a nemzeti vállalkozáskészséget és szellemet el ne fojtsa, hanem inkább ápolja és támogassa; s mindazon közintézmények életbeléptésére és megvalósítására irányuljon, a mellyek a megoszlott egyéni erők és eszközökkel nem létesíthetők, de a nemzeti közjó virágzás és haladás érdekében múlhatlanul szükségeltetnek; tehát a nemzeti erők és közegek egyesítését és a központi államhatóság általi összefoglalását is követelik.

III. Azon része a különös közigazgatási politikának, mely a mondotak nyomain, az államkormány azon tevékenységkörére vonatkozó országászati elveket tárgyalja, a mely tevékenységkör a társadalmi kulturális ügyeire irányul: művelési vagy kulturpolitikának nevezetik. A kulturpolitika ezek szerint egyfelől ugyan alkateleme és kiegészítő szakasza az általános országászattannak, és jelesül a közigazgatási politikai elméletnek, de másfelől bizonyos önállóságnak és függetlenségnek is örvendő isméig, a mennyiben észszerűleg sem az általános közigazgatási politikába, sem a policziába vagy rendészettanba bele nem olvasztható; s ez utóbbi-tól teljesen önálló, különböző jellemű, s eltérő feladattal bíró politikai tanszakot képez⁶⁾-⁷⁾. A kulturpolitikának összeolvasztása és összevegyítése a poli ez íával már csak annál fogva is nagyon félszeg és egyoldalú eljárás, mert ez által a rendészettan hatásköre és szerepe (egészen ellentétben az élettel és az eszményi igényletekkel) módfelett kiterjesztetik; olly ügyekben beavatkozása, a melyek sokkal fensőbb nemesb jelleműek, előidéztek vagy igazolják; az államnak a társadalom műveltségi viszonyai és törekvései iránti magatartása és feladata nagyon is hiányos módon méltányolják; s a népelet e fenső javaitól és ügyeitől azon valóban nemesb politikai jelentőség, jellem, becs és nyomaték megtagadatik, a melyre olly igenis jogos igényt tarthatnak. – Mi a jelen fejtegetésekben a műveléspolitika főbb feladványait a következő sorban veendjük tárgyalás alá: 1. szöllum az egyházzól és annak az államhozi viszonyáról meg az onnan eredő és arra czélzó intézkedésekről, 2. szöllum a státuszról a közoktatás és a növelési ügy terén teendőiről; és 3. végre az államhatalomnak a nemzeti tudományosság irodalom és művészet tekintetébeni feladatairól és hivatásáról.

⁶⁾ L. Rob. Mohl: Polizeivissenschaft. I. 451-455. és ez egész §-ra nézve azt, a mit a jelen mű első §§-ban az állam fogalma és feladatairól felhozunk; valamint alantabb a közigazgatás szerkezete és a centralisáció meg önkormányzati elmélet tekintetében az 54. 55. 56. §§-ban tüzetesen kifejtettünk.

⁷⁾ Tehát ott, a hol például (mint kicsiny státuszokban) a közoktatási ügyek a belügyminisztérium ügykörébe adatnak; mint most jelesen Ausztriában, s némelly kisebb német államban is tapasztalható.

⁸⁾ A kormány például nem határozhatja vagy parancsolhatja meg azt, mit higyen, vagy mit tanuljon valaki; hogyan műveltessek ez vagy amaz az isméig; mikép üzettesenek a művészetek stb. Feladata csak az általános külföltételek megvalósítása; a tanulás lehetségesítése, a tanulmányi rendszer külformáinak és legfőbb vezérelveinek megállapítása stb.; valamint azon jogszabályok felállítása, a melyek szerint például az egyház és a tudományi intézetek külfviszonya a státusz irányában rendezendő és elintézendő. V. ö. fentebb a 12 – 15. I. mondotakat.

⁹⁾ Az államkormány például ott a hol magántársulatok stb. tegyük fel önereikből elégséges iskolákat és képzőintézeteket állítanak fel, illynemű intézetek megalapításáról legalább sok esetben nem lesz kénytelen gondoskodni. Gondoljunk csak az Angol egye-

temek, meg a legújabbban keletkezett osztrákbirodalombani kereskedelmi akadémiákra, melyek jobbára magántársulatok, testületi alapítványok stb.-ből állítottak fel.

⁵⁾ Alkalmazva a fentebb (§. 55. 56.) mondottakat, itt is azon elv állítható fel: hogy a valóban országos és nemzeti közérdekű ügyek tekintetében az állam; – helyi, testület-érdekű ügyekben pedig a vidék, a municipium intézkedjék. Így például főiskolákat a közpénztárból, közép s alrendű iskolákat pedig a kerületek vagy községek pénztárából kell felállítani, s az utóbbiak csak annyiban vehessék igénybe a státus segélyezést, mennyiben egyáltalában képtelenek volnának a szükséges áldozatok hozására.

⁶⁾ Mindekkoráig a cultúrpolitika mint önálló országászati tanszak tudunkra tüzetesen senkitől sem tárgyaltatott, mert valamennyi szakírók a rendészettanba olvasztva bele, ez utóbbiban fejtegették. Elvileg egyébiránt elismerte a cultúrpolitika önállóságát már Schmitthenner: *Zwölf Bücher vom Staate* cz. m. I. 30-33. Henfner: „*Introd. in Oeconomiamnationalem.*” (1830.) 45. és 55. lap. Rinne: *Encyclop. der Staatswissenschaft.* (1846⁷.) 7. s. k. 1.

⁷⁾ Annyiban jelesül tágabb körű tudomány is mint a policzia, a mennyiben az államhatalom egyetemes tevékenységét és művelésügyi igazgató s kormányzó eljárását elemezi; a művelési policzia pedig csak azon háborgatók és zavartatók eltávolítása és akadályozására szolgál, melyek által a művelési ügykör külső rendje veszélyeztethetnék; tehát például az istentisztelet háborítóinak meggátlása; az iskolai fegyelmet és rendet felbontótörekvések akadályozása; az egyházi és vallási tanokat kigúnyolóknak rendreutasítása; az erkölcsiséget veszélyeztető nyilvános kéjházak bordélyok ellenőrzése vagy keletkezésének akadályozása stb.

76. §.

Az állam viszonya a valláshoz, a vallás és lélekismeret szabadság; és a státusreligió¹⁾.

I. A műveléspolitikai feladatai között első helyen a vallási ügygyei, s jelesen azon kérdéssel találkozunk: „mint viselje magát a közhatalom a vallás és egyház irányában egyáltalában; – hogyan állapítandó meg országászati szempontból a státusnak viszonya az egyének (polgárainak) hitéletéhez; – létezhet-e és milly értelemben státusreligió; mint tekintendő és rendezendő az államnak helyzete és magatartása vallási közületek, s különböző hitfelekezetek iránt; és végül melly intézkedések mutatkoznak az államkormány részéről (különös tekintettel korunkra) a népvallás erkölcsi művelésének előmozdítására nézve czélszerűeknek és ajánlatosoknak?!” – Ezen kérdésekre egyenként megfelelni, a következőkben kísértjük meg. És ugyan

A mi először az állam eljárását és szerepét a vallási ügy irányában egyáltalában illeti, erre nézve a következők tartandók szem előtt. A vallás mint az egyén lelkének Istennel, teremtetőjével láthatlan összefüggése és kapcsolata (ellentétben az egyházzal, a melly istentiszteleti közület, s a hitélet nemesbítése ápolása és künyilvánulására irányuló látható egyesület, illetőleg intézmény)²⁾: az ember benső szellem- és kedélyéletének szüleményét és nyilatkozatát képezi. Innen következik hogy: a vallás,

mint nem productuma az álladalomnak, s mintáz egyén halhatatlan szellemének istenneli viszonylata: egyfelől már magánál földöntúli irányzatánál fogva is, lényegében a státustól független, annak mint az ember és népélet földi közületének uralma és kormányzata alá nem tartozó; másfelől az, hogy nem emberi jogviszonyt képezvén, a közönséges társadalmi jogszabályok és jogintézmények által bensőleg nem is rendeztethetik; kivéven azon esetet, a hol több egyénekből látható istentiszteleti egyesület alakú, és az egyik vagy másik vallás pozitív hitágazataira támaszkodó, vallási intézmény, az az Egyházban mintegy külső nyilvánulásra és kifejezésre is talál. – A mondottakból természetyszerűleg az foly, hogy az államhatalom észszerűleg semmiféle uralást és főhatalmat sem gyakorolhat az emberek (illetőleg polgárainak) vallási érzülete felett a meddig csak e vallás szelleme az az benső vidéke terjed; s külnyilatkozásában valami államilag megállapított jogszabályba nem ütközik; a fenálló törvényes rend és politikai alkotmány stb. ellen, ellenséges irányokkal és törekvéssel fölnekkel.

II. Az első és főfő folyománya a vallás ez önálló független lényének és jellemének a státus irányában az, hogy ez utóbbi a vallás és lélekismeretszabadságot mint valódi emberi alapjogot³⁾ (Glaubens-, Bekenntnis- und Gewissensfreiheit) elismerni és tiszteletben tartani, sőt erőhatalmi befolyás ellen megóvni is köteles. „A státus, mond egy jeles állam-bölcselő, a szabadságot, melyet isten maga oltott az emberi lélekbe, s raelly mint láthatatlan minden erőhatalom ellen istentől magától megóvatik, s e szerint nem a földi státushoz, hanem az örök istenországhoz tartozik: uralma által nem korlátozhatja, hanem inkább külsőleg is biztosítani vagyon hivatva⁴⁾⁻⁵⁾.” Innen folynak a következők: a) hogy az államhatalom semmiféle kényszerít vagy erőszakot nem gyakorolhat, hogy az egyén olly hitvallomásra bírassék, melly egyéni vallásával ellentétben áll; – olly elv, a melly ellen a keresztény középkor, sőt szégyenünkre még az újkor több felvilágosult műveltségi állama is (daczára a kereszténység isteni alapítója határozottan ellenkező irányának) vétkezett, midőn tüzzel és vassal majd az egyik majd a másik vallást látjuk a győztes által a legyőzöttre kényszeríteni, b) Hogy a státus ollyas törvényt nem hozhat, a melly által büntetésseli fenytés mellett meghagyatnék, hogy a polgárok bizonyos vallást szükségkép kövessenek, egyházakat látogassanak, bizonyos vallási ceremóniakon megjelenjenek, c) Hogy az államnak nem szabad túrnia azt, hogy az egyház külső erőszakot használjon, hogy valakit tanai vallására vagy bizonyos istentiszteleti cselekvényeknél megjelenésre kényszerítsen. Mint szellemi erkölcsi intézménynek az egyháznak hivatása ugyanis az, hogy követőit és tagjait szellemi erkölcsi eszközökkel igazgassa, és nem külső anyagi kényszereszközökkel és büntetésekkel. E nagyfentosságú és annyi zavart és szenvedést eltávolítandó elv azonban sem

a középkorban, a hol a häretikusok halállal is fenyítettek ⁶⁾, sem az újkorban, a hol Spanyolország és Frankhon a nem katolikusokat, Holland és Anglia pedig a katolikusokat üldözte és sanyargatta századokon át, tiszteletben nem tartatott; s csak a legújabb idők emeltek e tekintetben is némileg eraberiebb és helyesebb elveket érvényre, d) Hogy az állam olly egyéneket a kik vallásukat elhagyják, és más vallásra térnek, meg nem fenyítheti, vagy polgári jogainak élvezetében nem korlátozhatja ⁷⁾ – ⁸⁾. e) Hogy senkisé akadályoztathatik ház tűzhelye körébeni istentiszteletében, akár a tömegek akár az államhatalom által.

Nem következik egyébiránt mindezekből az, hogy a vallásszabadság teljesen abszolútnak nyilvánítsék és semmiféle megszorítások és politikai korlátoknak alávetett ne legyen. Mint minden szabadság úgy a hit- és lélekismeretbeli is, csak akkor válik igazán termékenynyé és áldásossá, hogyha a társadalmi külnend és közszabály követeléseibe nem ütközik; és a gyakorlati viszonyokban rejló természetes korlátokkal és irányzatokkal ellentétben nincsen. A föltétlen vallásszabadság kérdése egyike korunk égető s legnagyobb horderejű feladványainak; a mellynek megoldása azért jár olly rendkívüli nehézségekkel, mivel a pártok szövívői azt mindég csak a dogmatikus és nem a politikai (vagy az itt egyedül döntő) momentum szempontjából tárgyalják és feszegetik. Nézetünk szerint tagadó értelemben oldandó meg, a mint a következőkből is kitétszik. Mindenek előtt tagadhatlan ugyanis, hogy az egyéni vallásszabadság elvéből még szükségkép nem következik az, hogy a nyilvános és társaságban istentisztelet, a melly niár a socialis közéletrend terére lép ki, szinte abszolú korlátozatlanságnak örvendjen. Mint olly életnyilvánulási ügy, melly a nép külső életére is a legnagyobb befolyást gyakorolja, a nyilvános vallástársulat egyáltalában nem tagadhatja meg azon jogot az államtól, melly szerint ez (mindenkor jogpolitikai szempontból, természetesen) megvizsgálhatja, milly hatást gyakorol azon vallástársulat a közpolgári viszonyokra, a társalmi összérdekre és a nemzetjöllétre; nem áll-e ellentétben az állami biztonság, a népmoral, a közrend és béke igényleteivel. – Az állam teljesen felvan jogosítva arra, hogy a hitvallás olly formáját, melly a közboldogságot csökkenteni, s a státusrendet veszélyeztetni képes, megtiltsa, sőt a nyakas ellentállókat mégis fenyítse. Lemondva e jogról, az államhatalom önmagát tagadná meg, önmaga tekintélyét ásná alá. Jól mondja a szellemdús Bluntschli: „ha az állam megvédi a philosophot, ki észleteiben egész az istentagadásig jut, atheistikus eszmesorozatának tudományos fejtegetésében: még nem köteles túrni azt, hogy valami atheista a fórumon a népet maga körül egybegyűjtse és uszítsa; vagy olly sajtóbeli agitációt, a melly által az állami és erkölcsi rend nyilvánosan sárba rántatik, a kedélyek összezavartatnak, és a tömegekben nyugvó gonosz szenvedélyek fölköltetnek ⁹⁾.” – Ép így kétségtelen az, hogy ha mindenkinek szabadságában

áll alanyiilag egyéni hitvallomását szabadon tenni, még nem következik az, hogy nyilvánkozásában egy olyan módot és formát használhat, mely által az államtól elismert egyházak vagy vallásfelekezetek kigúnyoltatnak, vagy létezésükben veszélyeztetnének. A státusnak feladata itt egyfelől az egyén vallásszabadságának biztosítása, de egyszersmind azon kötelelemnek teljesítése is, a mely szerint az elismert egyházat küllétében védeni, tekintélye fentartásában támogatni hivatva vagon ¹⁰⁾. Tény egyébiránt az, hogy nem igen könnyű illy esetekben az engedett polémia meg a fenytésre méltó megsértés között a választó határvonalat biztosan vonni. Sok függ természetesen itten is a körülményektől. Így jelesen egy tudományos munkabani nyilatkozat, ép azért, mert az indokoló összefüggésben az a sértő elemből némileg kivetkeztetik, nem fog büntetésre méltónak ismerettni; ámbár ez elem vagy momentum önmagában tekintve, s egy keresztény-érzelmű nép közé vetve, igenis mély sértés gyanánt vétethetnék. – Bár-milly nagy terjedelemben ismertessék is el az elv, hogy a vallás nem az emberi és politikai, hanem az erkölcsi és isteni világrend körébe tartozik, azt kétségbe vonni szinte nem lehet, hogy annyiban, mennyiben azon vallásszabadságnak jogi jelleme és lényege is vagon, jogilag, (az az külsőleg) némi megszorításoknak is vettethetik alája; a hol azután ép a státusnak mint az általános, a közérdeket szemraeltartó és biztosító műszervnek áll feladatában föllépni, és fenytőleg vagy akadályzólag közben-járni ¹¹⁾).

III. A művelési politikának egy további felette nagy horderejű kérdése az egyház és valláserkölcsi ügy tekintetében az: „vajjon legyen-e az államnak úgynevezett státusreligiója, és ha igen, milly értelemben ¹²⁾?!” Ezen kérdésre a következőkkel felelhetünk. Mindenek előtt különbség teendő státus religio és státusegyház között. Lehet ugyanis valamelly álladalomnak meghatározott religiója, például a keresztény; de még nem szükséges, hogy már ennél fogva egyik vagy másik keresztény hitpártnak vagy egyháznak kizáró előjogos állást, áll a m egyházi állást is adjon. E tekintetben maguk a legszabadabb szellemű állambölcselek például egy Locke és Milton, egy Voltaire és Turgot, Story és Rousseau is megegyeznek, a mennyiben (különösen az utolsó) egyenesen kijelentik, hogy egy teljesen vallásközönbös atheistikus státus sohase kívánatos, sőt inkább szükséges, hogy minden államban, már magának a társadalomrendnek érdekében is, bizonyos hitelvek és vallási igazságok ismertessenek el és követtessenek a polgárok által ¹³⁾. – A mi a történetet illeti, köztudomású dolog, hogy a vallás a legrégebb időktől fogva egész a legújabb korig mindenütt és mindenkor szoros kapcsolatban jelenkezett az állammal, s hogy alig mutathatni fel csak egy némileg műveltebb népet vagy országot, a melyben a vallásnak jelentősége állami tekintetben is el nem ismertett, nem méltányoltott volna. Az első államokról tudjuk, hogy jobbára theo-

crataiai jelleműek voltak; Romáról tudjuk, hogy lakói állami isteneiket a legnagyobb buzgósággal tisztelék, legyőzött elleneiket hasonló tisztelésre kényszeríték, s azokat a kik megvetek, mint a státusfennség megsértőit, néha még halállal is fenyegették¹⁴). Ép így ismeretes az, hogy a vallási elem állami fontossága az egész középkoron által is majdnem mindenütt (keleten ép úgy mint nyugaton, éjszakon ép úgy mint délszakon) teljes méltányolásra talált; s hogy a hitreformációtól fogva egész a francia forradalomig, és emettől egészen le a mi korunkig, a vallás mindenkor egyike volt azon nagyszerű cultúrelemeknek, a mellyek nem csak a közerkölcsiség fejlődésére és a közpolgárosulás előmozdítására, hanem magára a státus-élet alakulása és belső szervezetére is kihatott, s mint egyike a legnagyobb horderejű műveltségi tényezőknek jelentkezett.

És valóban, ha elfogulatlanul és teljes méltánylatával a népek élete és szükségeinek, tekintjük e kérdést, alig léssen nehéz e tüneményt magunknak megfejteni, s a világtörténelemben nyilvánuló ezen hitet a vallásnak a státus szempontjából szükségeségében, – tudományosan és elméletileg is megalapítani és kimutatni. Igen szépen mondja erre vonatkozólag a kitűnő státusférfiú és államphilosóf kit már oly sokszor idéztünk, Bluntschli: „a ki a történetet és a népek életét csak némileg is ismeri, lehetlen azon meggyőződésre nem jutnia, hogy, habár a vallás közvetlenül csak egy az egyént istennel összefűző kötelék, az mégis mintegy ellenállhatlan erővel ragadja egy és azon irányban az éyének milliőit és milliőit, sőt egész népköröket is, s hogy ép akkor, midőn kedéljüket és lelküket oly hittel tölti el, melly isten, embertársaik, és a világ iránti viszonyukat is meghatározza, egyszersmind döntő befolyást is gyakorol azok egyetemes felfogása és világnézetére, a melljtől általános magatartásuk, életiránjzatuk, és így szükségkép állami lételők és szereplésök is fog föltételezteni¹⁵).” – E mellett tagadhatatlan az, hogy a vallási érzületek és elvek köre az egyeseknek és az összeségnek társadalmi s politikai magatartására is kihat. Egy oly nép, melly az isteni igazságosságban (például) hiszen, érzendi ugyan sokszor a földi igazságszolgáltatás hiánjosságát és tökélytelenségét, de mégis tisztelni fogja ez utóbbiban amannak képmását; míg egy oly nép, melly ama hitet elvesztette, az állam törvén jszékeiben tán a kén juralom és a szolgaság szüleménjeit, vagy a vak esetlégnek játékát fogya gondolni megismerhetni. Egy oly nép melly Istent rablélekkel és szolgálai önelvetéssel, mint vad s kérlelhetlen szigorral eljáró urat tiszteli, államfőnökének despotismusa előtt is buta eltompultsággal fog fejet hajtani; míg az, melly istenében az emberi nem atyját ismeri és szereti, és gyermeki ragaszkodása érzetében erkölcsi szabadságra emelkedik, politikai szabadságra is érettebb és azt szükségglőbb is léssen. Szépen mondja maga a szabadelvű Pfizer is: „az összes jog- és társadalomrend azon vallásos hiten alapszik, melly keblünkben az erkölcsi világrénd létele iránt

lakik; s bizonyos vallásos alap a jogra nézve ép olyan szükséges és nélkülözhetetlen, mint magának az embernek erkölcsi rendeltetésére nézve, a melyből a jogtörvény származik; – és jog és hit, erkölcs és vallás egy és ugyanazon egésznek elemei és tagjai. És azután, valljuk meg, hogyan gondolható törvény és jog iránti tisztelet; haza és nemzet iránt hűség és ragaszkodás; a felsőbbséghez szeretet és engedelmesség, s ez utóbbinál viszont tisztelet és hajlam az alattvalók iránt; továbbá hit és bizalom a becsületességben, és az önzéstelenségben; áldozatkész közremunkálás a társadalom, a közjó előmozdítása tekintetében; erély állhatatosság és kitartás a sorscsapások és szenvedésekben: hogyha az Istenben s annak világkormányzó hatalmában hit az emberek kebléből kiszakasztott; a szív legszentebb s legnemesb érzülete kihalt; s minden körülöttünk csak úgy jelenkezik, mint kába játéka és megvetésreméltó üzlete az istentől elfordult önzésnek, s lelketlen anyagnak!?

Mindezek folytán a politikai közület a vallás iránt közönyösséggel egyáltalában nem viseltethetik; s bármily hangosan szöjljanak is azok, a kik legújabbán az államnak a vallástól teljes elszakasztását hozák indítványba¹⁶⁾, azon sarkalatos igazság semmikép sem rendi thetik meg: a) hogy az atheistikus állam, mely a nép vallásosságával mitsem gondol, önlétének és boldogságának alapjait ássa alá; b) hogy az állam mint organikus-erkölcsi lény s politikai személy, már erkölcsi és személyi természeténél fogva a morális világrend végkútfeje és az összes teremtés legfő kormányzója iránt már bizonyos viszonylatban áll, s az e viszonylatból eredő tartozások és kötelességek alól magát önvészélyeztetése nélkül ki nem vonhatja¹⁷⁾; c) hogy az isteni világruralom igazsága, a mely a világtörténelemben nyilvánul, az álladalomban is azon megismerést költi, hogy sorsa, jó vagy bal szerencsében, virágzása vagy hanyatlása, emelkedése vagy bukása, Isten kezében van, s a fejlődés rejtélyes útjai a gondviselés ujjai által jelöltetnek ki¹⁸⁾. Szépen mondta e tekintetben már az új világ-
nak, Amerikának legnagyobb embere Washington: „Nem mulaszthatom el lelkem legmélyebb mélyjéből fohászomat Istenhez, a mindenek urához fölemelni, hogy új honunkat és kormányunkat áldásával és malasztjával eláraszsa!” És másutt: „Vallás és morál a két nélkülözhetetlen alapzata és oszlopja a státusboldogságnak. Nincs abban honszeretet a ki e két oszlopot feldönteni akarná; mert a státusembernek azt ép úgy kell tisztelni és szentül tartani mint a vallásemberének. Egy egész könyv se volna elégséges mindazon viszonyok kifejtésére, a melyek a hitnek igazságai és az egyének és az államok élete közt léteznek. Mi lenne a vagyonból, a jónévből, a becsületből, a családból, sőt a polgárok életéből magából, ha a vallás a rősz tényektől, az eskü megszegésétől, a haszonlesés fortélyjaitól stb. vissza nem tartóztatna? Nem tudjuk-e, hogy a moral maga nemzetekre nézve gyakran tehetlen és elégtelen, s hogy a melegítő és lelkesítő vallásnak kell

hozzája csatlakoznia, hogy igazán áldásos és gyümölcsözővé lehessen ¹⁹)!?” A kérdés ezek után már most csak az: „mellyik legyen azon vallás mellyhez az állam csatlakozzék!?” – Erre vonatkozólag egyszerűen evvel válaszolhatunk. Az állam hivatása leend azon valláshoz csatlakozni, a raelly az igazság a jog és törvényesség uralmát leginkább biztosítja; a nép szellemi erkölcsi és társadalmi haladását tökélyesbedését leginkább előmozdítja; a humanitás a műveltség a politikai rend és állami biztonság megszilárdítását eszközölni leginkább képes. A civilizatió és a művelődés eddigi története, a fenálló jog, valamint maga valóban humánus jelleme és benső igazsága a keresztényhitnek ezek szerint, az újkori államokra nézve okvetlenül a keresztény vallást tünteti fel mint olyant, a mellyhez az egytetemes államrendszer legbiztosabban ragaszkodhatik, s raellyre támaszkodva, rendeltetésének teljesen megfelelhet! Nem létezik s nem létezett ugyanis semmiféle vallás a világon melly az embernek istenhezi viszonyát olly nemesen fogja fel, mint a keresztény vallás; egyik sem olly teljes igazi benső erkölcsösség és tisztaságban; egyik sem olly vigasztalásnyujtó a szenvedésben; egyik sem olly gyógyító a társadalom hiányai és bajai tekintetében. A keresztényhit az, melly az alattvalót a rend és felsőbbség tisztelésére, de egyszersmind a felsőbbséget a nép boldogítására is kötelezi, s az ebbeli mulasztást szigorú erkölcsi felelősségteherrel sújtja. Egyik sem emeli annyira a gyengét és ártatlant, a szenvedőt és nélkülözöt, emberi létének méltósága öntudalmára, de egy sem is sújtja úgy a gonoszt és bűnöst, a ki szentségtelen kezekkel a közjöt és közérdeket sértegeti. Csak a keresztényvallás az, a melly minden emberies humánus államszerkezettel teljesen megfér; az ember köz- és magánélete minden jogos érdekeivel és szükségéivel összhangban áll; s azon valódi szilárd alap, mellyen a modern állam épülete és alkotmánya biztosan nyugodhatik.

Mіндеz természetesen nem csak hogy nem hozza magával valamelly vallásnak kizáró értelemben államvallássá változtatását, söt ép azon elvre vezet vissza, hogy a státus mint illyen, minden politikai szükségleteit teljesen kielégítheti, ha azon a lap igazságo kat fogadja el s illetoleg követi, a mellyek valamennyi keresztény hitfelekezeteknek közösek; és sem spécifíée vagy ép exclusive katolikus, sem protestáns stb. államot nem képez ²⁰). – Az állam illy értelembeni (keresztény) vallási színezete és jellemének a gyakorlati közélet tekintetében bizonyos folyamányai vannak; mellyek a következőkben nyilvánulnak: a) a vallási ünnepélyekben, melyekkel kiváló fontosságú események vagy cselekvények a státuséletben bevezettetnek vagy új intézmények szentesítetnek, koronázás, új alkotmány kihirdetés, nemzeti hálanylvánítás stb. alkalmával; b) az alkotott törvényeknek a (keresztény) vallás szelleméhez és követeléseihöz illesztésében; c) azoknak kik a hatalmat gyakorolják, azon kötelesség-elismerésében, hogy keresztény szellemenben fognak eljárni és intézkedni; d) bizo-

nyos állami rendelkezésekben a (keresztény) vallási érzületek szilárdítása terjesztése és előmozdítására nézve; e) a vallás kigúnyolására stb. czélzó cselekvények megakadályozása és fenytésében; f) az eskünek intézményében stb. ²¹⁾).

^{b)} V. ö. e nagyfontosságú és sokoldalú elméleti és gyakorlati életbeni vitákra alkalmaszolgáltató kérdésekre nézve V i n e t: Essai sur la manifestation des convictions religieuses. (1842.) Lange: Neugestaltung des Verhältnisses zwischen Staat und Kirche. (1841.) C a s t e l n a u: La question religieuse. (1861.) D u p a n l o u p: La liberté de l'Eglise. (1861. 2. Vol.) Gladstone: „The state in its relations to church” és „Church principles considered, in its results.” (1839.) Laurent: L'église et l'état. (1858-1860.) Guizot: L'église et la société chrétienne. (1861.) Herrmann: Die Stellung der Religionsgemeinschaften im Staate. (1849.) Warnkönig: Die staatsr. Stellung der katholischen Kirche. (1855.) Rotteck- Welcker és Bluntschli státuslexikonjaiban: Kirche, Kirchengewalt, Kirchenrecht, Bekenntnisfreiheit stb. cz. cikkeket. Walter, Richter, Pachmann és Phillips egyházjogi műveit, jelesen pedig Fr ö b e l: Theorie der Politik. I. 44-52. J ó s i a h B u n s e n: Die Kirche der Zukunft. (1854.) P f i z e r: Gedanken über Recht, Staat und Kirche. (1842.) Bluntschli: Allgemeines Staatsrecht. 510-564. lap. és R o b e r t M o h l: Staatsrecht, Völkerrecht und Politik. II. köt. (1861.) 171-292. l. classikus értekezéseket.

²⁾ E messzehorderejü tény, hogy t. i. a religio és az egyház két lényegileg különböző eszme, korunkban már minden elfogulatlan államtudóstól elismertetik. Némileg túlozta 'azonban ez elvet legújabbban V a e h e r t: La démocratie, cz. m. 66. s. k. lapjain.

³⁾ Vagyis a szabadság hitbéli meggyözödését szabadon kinyilvánítani, ezt vagy amazt a vallást szabadon követni.

⁴⁾ Luther e tek. nézete ismeretes! – Ugyan illykép nyilatkozik egyebek közt a »szellemdús Röder és A h r e n s természetjogi munkájában; L i e b e r: t. id. m. 79-82. l. és Bluntschli: St.-R. 514-515. l., sőt maga M o n t a l e m b e r t is: L'avenir de l'Angleterre, pag. 217. – V i n e t (id. m. pag. 190.) az mondja: „la franche manifestation des convictions relig. est un droit, puisqu'elle est un devoir;” ép így T e r t u l l i á n maga is. L B ö h r i n g e r: Die Kirche Christi. I. 286.

⁵⁾ A vallásszabadság mint egyike a legsarkalatosabb szabadsági emberj o g o k n a k s mint folyománya a gondolkozás- és vélemény szabadságnak napjainkban már a műveltebb státusok alkotmányai által elismertetik. Így a p o r o s z b a n (1847. Marz. 30. torv.), b a j o r b a n (Rel. Edikt. §. 2.), f r a n c z i á b a n (1814. Charta 5. §.), b e l g i u m i b a n (§. 15.), h o l l a n d i b a n (§. 164.), a u s z t r i a i b a n (1849. §. 1.). – Nem ismertetik ellenben elvilágosan P o r t u g a l l i á b a n, S p a n y o l h o n b a n, O l a s z o r s z á g b a n s t b.

⁶⁾ V. o. N a g y - C o n s t a n t i n t ö r v é n y é t 326. K. U. sz. ut. I. e. I. e. de haereticis; – valamint a száz s t ü k ö r II. 13. 4. 7., sőt még az 1507-ki bambergi büntetőtörvény (130. Art.) is. – x.

⁷⁾ Azt mondja Blunt s c h i: „hogy az által, hogy az állam, önjölte érdekében, a politikai jogokat bizonyos hitvallástól föltételezi, a vallásszabadsági elv nem szorítatik meg.” Hogy azonban ezen nézet nem egészen helyes kitetszik az itt következőkből.

⁸⁾ Hogy az államnak nincs joga a (theoretikus) atheistát kérdőre vonni, vagy ép megbüntetni, a mondottakból önként foly, s egyebek közt szellemdúsán mutattatik Bluntschli által ki id. m. pag. 524.

⁹⁾ Jól mondják E ö t v ö s és H e l l o: Hogy a vallásszabadságnak is bizonyos tek. a

közös országos fölség alatt kell állania. I. Korunk eszméi. I. 289-290. és Du régime Constitutionen. III. szak.

¹⁰⁾ Az állam például nem bünteti a zsidót ki Krisztusban a megváltót nem ismeri el; a skeptikust, ki a vallási hitágazatokat semmibeveszi; a divatos bölcselet, ki a világot-logikai észkombinációi szüleményének tartja; vagy a vad materialistát, ki az anyag vakbuzgó imáadásába elmerülve, a teremtés szellemi és erkölcsi jellemére és alkotmányaira semmi figyelemmel sincsen. – De igenis büntető karával fogja sújtani a zsidót, ki köz-helyen Krisztust rágalmazza, vagy a skeptikust és sophistát ki a nép vallásos érzelmeit nyilvános helyen kifüggesztett torzképekkel stb. kigúnyolja; a vallást az ostobaság és vak-ság szüleményének hirdeti.

¹¹⁾ A történelmi momentumot illetőleg a vallásszabadság tek. egyszerűen elég arra utalni, hogy sem az ő sem a középkor e nagy horderejű elvet nem ismeré; ámbár tény az, hogy még maguk a legnagyobb egyházatyák (p. o. Lactantius, Tertullian, Athanasius, Salvian, sőt még Sz. Zógonst is [legalább egy ideig] a lélekismeret szabadsága mellett emeltek szót). A újbabkor elején az olaszspanyol inquisitio ép úgy mint az (1559. óta érvényre jutott) angol episcopalium eljárása eléggé ismeretes, sem hogy bővebb ecsetelés szükséglen. Schvédhon 1593. Upsalai országgyűlésén a lutheránus egyházat egyedül uralkodóvá tette; s csak az 1648-ki vestpháliai békevalósította meg először a keresztény hitfelekezetek közötti paritás elvét Németországban; a melly utóbbinak legnagyobb fejedelem nagy Frigyes a vallásszabadság elvét teljesen elismerte, s felvilágosult századának szellemében a következőket írta: „maintenir le gouvernement civil avec vigueur et laisser à chacun la liberté de conscience, être toujours roi, et jamais faire le prêtre, est le sur moyen de preserver l'état des tempêtes” etc., es, „le souverain n'a aucun droit sur la façon de penser des citoyens” stb. (V. ö. Antimacchiavelljét és az államalkotmányról szóló értekezését). A teljes vallás szabadság azonban csak az éj a m e r i k a i uni óban jutott érvényre, a mellynek 1787. alkot., az nyilván ki is mondatott, míg Anglia csak 1829-ben törölte el azon törvényt, melly a catholikusokat polgári s politikai jogélvezetében olly sokoldalulag korlátozta.

¹²⁾ Vinet (id. műv.) elveti a vallásnak állam általi védelmét is, mert (mint mondja) ez az üldözéssel szokott karöltve járni.

¹³⁾ L. „Contrat Socialja” utolsó fejezetét. – Igen szépen nyilatkozik e tek. leg-újabbban Fröbel (Theorie der Politik. I. 43. ff.) midőn arra utal milly szükséges pszichikai összefüggésben áll a vallás az ember lelkében egész benső lényegével. – Vac he rot (Démocratie, pag. 84.) ellenben azt iparkodik megmutatni, hogy a vallást nem sokára a tudomány fogya egészen nélkülözhetővé tenni.

¹⁴⁾ V. ö. Cicero: De legibus. II. 8. ff. De divin. I. 16. §. 28. Valérius Maximus. II. 1. §. I. Rubino: Untersuchungen über die römische Staatsverfassung. (1839.) I. 44. ff.

¹⁵⁾ Ugyan illykép nyilatkozik a nagy államférfiú Burke is (Reflections on the french revolution) a ki arra utal, hogy a státusnak vallás általi nemesbitése azért is kívánatos, hogy a hatalom birtoklók mindenkor megemlékezessenek arra, hogy egy magasb bírónak is felelősek eljárásukért!

¹⁶⁾ Ezt némellyek (jelesen a lánglelkű Vinet) olly czélből tevék, hogy az egyházat a státus minden veszélyes befolyásától fölmentsék; – mások meg azért, hogy annak egészen szolgájává aljasítsák. I. Bluntschli: St.-Recht. 528-530.

¹⁷⁾ Ezt főérvkép emeli ki különösen az angol nagy státusférfiú Gladstone: id. m. State of the Church stb. 2. fej. – Már Plutarch is monda: „inkább hiszem lehetségesnek egy város alapítását talap nélkül, mint álladalmét vallás nélkül.” Ép így szóll az egykor atheistairányú Fröbel (id. műv. 51.1.) „Wir sind zu dem Ergebnisse gelangt, dass edem politischen System ein Moralsystem, und jedem Moralsystem ein Religionssystem

zu Grunde liegen muss.” V. ö. még Story: Commentaries III. köt. pag. 265. Haller: Restauration der St.-Wissenschaft. I. 427.

¹⁸⁾ Ez irányban mi Magyarok is határozottan azt mondhatjuk, hogy vallásos államfejlődéssel bírunk.

¹⁹⁾ Guizotnak ismeretes szava: „l'Etat est laïque” csak annyit jelent, hogy a modern állam theocratikus színezetű már egyáltalában nem lehet.

²⁰⁾ Jelenlegre tek. a következő viszonyokkal találkozunk: a) Több európai álladalom még egy bizonyos formáját a kereszténységnek ismeri el mintegy uralkodónak. így Oroszország (l. Fölix Révue étrang. III. 706. és Orosz Codex. I. §.40.) még Görögország a n. e. görögvallást, Spanyol, Olasz és Portugallország a katolikust, Schwéd-Norvég-hon az ágostai evang.; Anglia a refor. anglik. vallást; b) a paritátiakai rendszer létezik ellenben: Ejjamerikában, Poroszországban, némileg Ausztriában, Frankhonban (1830 óta), Hollandban, Belgiomban s Schweitzban.

²¹⁾ Hogy a modern államban a fejedelemtől joggal megkívántathatik, hogy keresztény legyen, kétséget nem szenvedhet. – Azon elvnek gyakori, alkalmazása azonban, hogy a közhivatalok és a kormány vezetői csak olyanok közül vétessenek, kik keresztények, föltétlenül nem helyeselhető; mert természetellenes és igazságtalan eljárás volna ekkép a lakosságna talán egy nagy részét a közügyekre befolyásból egészen kirekeszteni.

77. §.

Az álladalom viszonya az egyházhoz különösen ¹⁾.

I. Hogy az emberek vallási élete, és az azon alapuló egyház szerkezete és állása a státus irányában bizonyos megalapított rendet szükségeli: felesleges tüzetesen bizonyítgatni. Ép olly bizonyos azonban az is, hogy e rendnek és viszonyoknak minősége az Összes köz- és társadalmi életre, szellemi erkölcsi és politikai fejlődésre kiváló befolyást gyakorol; s hogy alig vagyunk képesek felmutatni az emberiség történetében valami nagy változást, vagy világhisztóriai eseményt, a melly az állam- és egyház egymásköztti viszonylatára és az ennek rendezésével kapcsolatban álló tüneeményekre, befolyást nem gyakorolt volna. – E feladvány megoldása egyébként már századok, mondhatni évezredek óta foglalkodtatja a gyakorlati államférfiakat és országászokat épúgy mint az elméleti státusbölcseket, a nélkül hogy mind e napig megnyugtató eredményre, vagy csak határozott megállapodásra is juthattunk volna. Oka e jelenségnek pedig egyrészt az, hogy mind az államnak mind az egyháznak tulajdonképeni hivatása és rendeltetése egész a legújabb korig világosan meg nem ismertetett, s nem méltányoltatott; másrészt meg az, hogy majd a hatalomvágyó egyház, majd a mindenbe avatkozni akaró államkormány és státusönként akadályozá a békés megoldást és eredményre jutást, a mennyiben például amaz, kitűnőleg szellemi morális és benső hatalma és hivatása félreismerésében a népek külső élete, a státus feletti uralmat kereste; emez pedig, megtagadva tulajdonképeni jogi és politikai jellemét és szerepét, olly ügyek és dolgok feletti határozás- és intézkedésjogot követelt, a melly tulajdonképeni lét- és hivatáskörén túlesik; s a melly ügyek tekintetében az álla-

dalomnak tekintélye és főurasága egyáltalában el nem ismertethetik. - Innen vagyon, hogy a státus és egyház egymáshozí viszonya és jogpolitikai helyzete tekintetében a népek történelmében a legkülönbözőbb rendszerekkel találkozunk; jelesen pedig majd az egyházat látjuk a státus által, majd a státust az egyház által elnyeletve és leigázva, majd a vallási majd a politikai elemet a túlnyomósságban.

Lássuk e viszonyokat történeti fejlődésükben különösen. - A mi jelesül az ókort illeti, ebben kivált a mi az őskeletet illeti, az embereknek a természethatalmak s istentőli függősége olly nagy volt, hogy a vallás úgy szóllván az egész magán- és államéletet elnyelé, s a státus valódi theocratiává vált, mellyben az egyház és a hit elem minden többi elemeket és hatalmakat uralma alá hajtott. - A görög-római népkörben e viszony megváltozott ugyan, de a religio lényegileg státus religio maradt, melly a politikai elemnek alárendeltetek és az által, hogy az utóbbira rendküli befolyást gyakorolt, tulajdonképeni hivatásával ellenkező szerepre és működési köre vala utalva. - Csak az Üdvözítő, Jézus Krisztus hozott ez irányban is egészen új elvet és irányt a világba, a mennyiben jelesül az általa hirdetett vallás nem vala állami vallás, nem vala politikailag parancsolt vallás, vagyis ollyan, melly mint az eddigi római, görög stb. vallások, a státus meghagyásából és rendeletéből tanitatott volna. Jól mondja Odilon-Barrot ²⁾: hogy az üdvözítő a legmélyebbható politikai forradalmat is vitte keresztül akkor, a midőn azimondván: „az én országom nem földi ország; adjátok meg Istennek a mi Istenné, és a császárnak azt ami császáré;” a vallást az államtól elválasztotta, és így magának az egyházi hatalomnak a politikaitóli elkülönülését elvileg kijelentette és érvényre emelni tanítá ³⁾!” - A keresztény vallás isteni alapítójának e czélzatai azonban a tanait foganatosító emberek, meg a történeti események folyamában fölmerült sajtószertű viszonyok által eredeti kiindulásponjtuktól elütettek, a mennyiben jelesül a sokáig üldözött vallás egyszerre állami elismeretetésre jutott, s a római-görög császárságban tulajdonképeni státusvallássá, s hierarchikus és istentiszteleti szervezetében státusegyházzá vált⁴⁾. Ez új állásával az egyháznak az vala kapcsolatban, hogy a császár, mint korlátlan állam fej delem, egyszerismind az egyház feletti uralmat is kezében tartá, s ennek nem csak külső védelmét előmozdítását stb., hanem még cultus- és dogmaügyi viszonyainak rendezését és vezetését is foganatosítá; - habár tagadhatlan is az, hogy a császár legfőbb egyházuralma mellett és alatt, az egyház benső mozgalmában, rendezetében, hierarchiájában elég szabadságnak is örvendett, s már annál fogva is, mivel ifjú és erőteljes, a státus meg elaggott hanyatló alkotmány volt, az utóbbi felett bizonyos szellemi s erkölcsi hatalmat is gyakorlott. - A mi a középkort illeti, ennek folyamában, mint tudva lévő dolog, az egyház és a státus (a frank monarchia időszakának kivételével) két egymástól egészen elváló sőt sok

tekintetben egymással ellenségesen szemközt is álló hatalmat képezett. Az egyház jelesen, birtokában a lehető legnagyobb egységi szerkezetnek, támogattatva a vallásnak ép ezen korszakban még kiváló tekintélye által, s szövetségesül bírván az egyházi személyzet által művelt és képviselt tudományt és szellemhatalmat: azon elvet állítá fel, hogy ötet mint a fensőbb szellemi hatalmat: a testi vagyis politikai és külső hatalom feletti uralkodásjog illeti ⁵⁾-⁶⁾); a melly elvnek védelmére és támogatására azután a tudomány és vallástanok minden írásbeli és hagyományi forrásait idézgeté.

– E messzenyúló tervei az egyházhatalomnak azonban a 14 és 15 században uralomra jutott újabb eszmék és elvek által lényegileg meghusítottak; a mennyiben az utóbbiak befolyása, a szellem szabadabb mozgalma, az ipari és anyagi érdekek előtérbenyomulása, s egyáltalában bizonyos világiásb nézletirány elterjedése következtében: az államhatalma, a politikai elem tekintélye felülkerekedett, és az államrend a vallási és hierarchiai befolyás alól mindinkább felszabadult. Ez időtől fogva, a melly különösen a reformatio elterjedését is hozá meg, Európa műveltségi államaiban lassanként elismertetésre jutott azon elv, hogy az egyháznak a státus fölé helyezése mind magával az egyháznak mind magával a státusnak természete és rendeltetésével ellentétben áll; a mi kivált az utóbbira (melly szellemi fensősége s erkölcsi jelleme érzületében megerősödött) nézve tűrhetetlen, az egyházra magára nézve pedig ép oly tarthatatlan mint ártalmas és veszélyes. – A reformációval e tekintetben is egy egészen új fejlődési szak veszi kezdetét; annyiban is jelesen, mennyiben az egyik főelvként azt hirdeté, hogy az egyház küldetése nem a külső, hanem a belső, vagyis hitvilág művelése és megújítása, s hogy nem külhatalom a cél mellyre törekedjék; mert ép a világi irány és a világi hatalom az, a melly elfajulását, enyészetét és hanyatlását okozá ⁷⁾. – Idővel a reformátorok által megalapított ezen irány arra vezetett, hogy igen sok álladalomban a protestáns egyház, ép oly formán mint az orthodox görög ⁸⁾, egészen az ókor módjára, az állam uralma alá jutott ⁹⁾; – s egyáltalában az egész modern államfejlődésnek egyik jellemző alapvonása abban nyilvánul, hogy a státus, emelkedett erőinek öntudatában, buzdítva az összes újkori racionalistikus és iparelvies szellemirány által, s részben indítatva mindenbe elegyedő centralisáló hajlamaitól: a középkori tusát az egyházzal megújítja, és ép oly formán mint akkor az egyház az állam fölé törekedett emelkedni, viszont az egyházat egészen uralma alá hajtani erőlködött. – A feladvány megoldásától még a legújabb kor is távol van ugyan, de félreismerhetlen azon elvnek mégis mindinkább érvényreemelkedése, hogy az állam bizonyos határig az egyháznak függetlenségét szabadságát elismerni tiszteletbentartani köteles, s hogy az egyháznak a státus általi leigázása, ép oly tűrhetetlen, mint magára az államra nézve kártokozó és vesztes következményekre vezethető viszonynyá válik.

II. Kitészik az eddigiekből, hogy az államnak és az egyháznak egymáshoz viszonyítva tekintetében többféle rendszerek léteztek és léteznek tényleg jelenben is. E rendszerek mindegyike bizonyos fő elv vagy eszmére építetik, és a szerint a mint vagy az államnak az egyház felett, vagy az egyháznak az állam felett szerez vagy követel túlsúlyt, megannyi sajátlagos intézmények- és külső rendszabályokban nyilvánul. – E rendszerek pedig jelesül a következők¹⁰⁾. a) A szoros egységi rendszer, a melyben tudni illik a státus és az egyház úgyszólván egészen egymásba folyva jelenkeznek; mint azt például az őskeleti theocratikákban, meg a görögórámai republikákban találjuk; amott jelesül a vallásnak, emitt pedig a státusnak mindent absorbeáló állása alapján. E rendszerhez közelít némileg az, a mely oly államegyházat állapít meg, a melyben az uralkodó fejedelem egyszersmind az államegyháznak a feje is, mint azt Oroszországban látjuk még jelenleg is¹¹⁾. b) Az egyensúlyi rendszer, a hol t. i. a státus és az egyház egymástól elkülönülve létezik, egymástól bizonyos függetlenségi állásban jelenkezik. – Ennek a rendszernek azonban a gyakorlati s adott viszonyokat tekintve különböző alakulatai vannak. így jelesen c) vagy dualisztikus jellemű midőn egyház és státus teljesen elválasztva jelenkezik mint azt például Belgiomban vagy Poroszországban látjuk; vagy d) olyan, hogy az egyiknek mégis némi túlsúlya van a másik felett, mint azt például a Frankhoni Gallikanizmusban vagy az ezelőtti Ausztriai Josephinizmusban tapasztaljuk; vagy végtére e) olyan, hogy az egyházak az állam által egészen úgy tekintetnek mint priváttestületek, magántársulatok, teljes privátjogi szabadságnak örvendenek, de semmiféle közjogi és nyilván-politikai szerepet nem viselhetnek, mint azt az éjszakamerikai Unióban szemléljük.

Ez eltérő rendszereknek (melyeket egyszerűen még theocratikus, politikus, dualisztikus és magánjogiaknak nevezhetni) tüzetesb méltányolása e helyütt feladatunkban nem állhat ugyan, de a fölveket, s a minden egyes rendszer fény- vagy árnyoldalait képző momentumokat a kérdés megoldása tekintetéből megérinteni, mégis tanácsosnak látszik. Es ugyan, a mi az első (vagyis a betű alatti) rendszert illeti, ennek azon előnye van ugyan, hogy itt minden egységesen, egyenlően, könnyen rendeztetetik, és káros súrlódások vagy összekoczczanások a két hatalomkör között elő nem fordulhatnak. Ellenben azon árnyoldala van, hogy illy államban minden köz- és nyilvánélet tespedésbe esik, a vallás elvilágiasul, a polgárok nagyrésze örökös szellemi rabszolgaságra jut. Az egyháznak és státusnak illyszerű egyesülése és összeolvadása, a hol jelesen a fejedelem mint két hivatásilag és természetileg különböző testnek a közös feje jelenkezik, felette visszás benyomást okoz, s még mindenkor a kényuraságra, a szellem lenyűgözésére vezetett. „Az egyháznak és államnak illyféle gépies egyéforradása következtében (mint egy jeles államtudós megjegyzi), az

egyénektől és népektől elrabortatik azon vigasztalás, hogy a státus általi sanyargattatás elől az egyháznak, vagy az egyház általi nyomás elől a státusnak kebelébe menekedhetnek és védelmet kereshetnek. Illy álladalomban a politikai szolgaság a vallás és egyház tekintélye által szentesítést nyer, s a lélekismeret-szabadságnak egyház általi megszorítása, az állam kényhatalma által vas bilincsekkel még inkább fokoztatik.” – A mi a második rendszert illeti vagyis a dualistikait, ez már sokkal észszerűbb és a dolog természetének is megfelelőbb, mert itt már több vallásfelekezetek egymás mellett békésen ellehetnek; mindegyik hatalom sajátkörében függetlenül intézkedhetik; s az egyház különösen belügyei tekintetében teljes szabadságnak örvendvén, egykönnyen a státus centralisálási hajlamának és törekvéseinek áldozatul nem fog esni. Megvannak azonban ennek a rendszernek is hiányai. így például az, hogy a két külön hatalmi körnek tüzetes hatásköre és tevékenységi vidéke mindég felette nehezen jelölhető ki tökélyesen; a mi annál bajosabb mennél inkább tudjuk azt, hogy az egyházak tisztán dogmai és cultusintézményeiken kívül, különmemű ceremoniális és erkölcsi, továbbá birtokjogi, hivatalszemélyi ügyekben is intézkednek, s illetőleg hatnak a kül társadalmi s polgári életre (házasság; halálozás; születéseknél stb.) sőt talán még teljes függetlenséget is igénylenek a státus törvénykezési hatóságai, közhivatalai stb.-től. E mellett elkerülhetlenek a két külön álló hatalom között viták és súrlódások, mellyek semmi fensőbb tekintély által ki nem egyenlithetnek; elkerülhetlenek hol az egyiknek, hol a másiknak erőlködése a felsőbb hatalom és túlsúly megszerzésére; a minnek szükséges következménye azután vagy a nemzet szellemi és erkölcsi, vagy pedig polgári és politikai érdekeinek veszélyeztetése. – A mi végre az utolsó vagyis az amerikai magánjogi rendszert illeti, ez némelylek véleménye szerint (kikhez a nagyhírű Robert Mohl¹²⁾ és Paul Pfizer is tartoznak), korunk élet- és státusfelfogásmódjának legmegfelelőbb, mivel az egyház teljes szabadsága benne biztosítatik; a különböző hitpártok közötti minden irigység és súrlódás eltávolítatik; s egyáltalában a státus a vallási és egyházi ügyekkel bajlódástól egészen megszabadul; maga a vallási türelem nagy világelve pedig a legszélesb alapon léphet valósulatba¹³⁾. – Mindennek bizonyos pontig igazságát kétségbevonni nem lehet; de másfelől meg szem előtt kell tartanunk azt is, a) hogy e rendszernek meghonosítása, kivált Európában, a hol az egyház valódi hisztóriai hatalom, s hol a vallás- s egyházügyek évezredek óta az üsszes potitikai és államélettel egészen összenöttek, nem csak felette nehéz, hanem a legnagyobb felforgatásokkal járó intézkedés volna, mellynek mind írkölcsi mind társadalmi tekintetben veszélyes következései lehetnének. E mellett b) azon árnyékoldala is megvan ezen rendszernek, hogy a legridegebb tiitbeli szakadárságra (Sektirerei) vezet, mellynek folytán sok szellemi és anyagi erő elvész s elpazaroltatik; c) hogy így a státus a vallás irányá-

ban egészen közönbős passivitásban jelenkező, a vallás (s korunkban) a kereszténység polgárosító humanizáló s magasztos igazságai elől elzárkózik, s igen könnyen olly tévútra tántorul, melyeken sem erkölcsi sem politikai feladatainak illően meg nem felelhet; maguk a különböző egyházfelekezetek pedig vallási ügyeik szemléletében minden fensőbb irányok és célok semmibevételére juthatnak ¹⁴).

¹) V. ö. az előbbeni §. első jegyzetében megérintett műveket; jelesül pedig Bluntschli és Mohl ugyanott idézett dolgozatait, s történeti tekintet, a nemrég megjelent jeles művet: „De finium inter ecclesiam et civitatem regundorum iudicio” Friedbergtől. (1861.) és L a u r e n t e k : L'Eglise et l'Etat cz. munkáját.

²) „De la Centralisation et de ses effets” cz. munk. 37. l.

³) Hogy az Üdvözítő ezen, mint a rómaiak és zsidók nevezek „felségsértő, istenkáromló” tanokért a keresztalált kényszerült szenvedni, köztudomású dolog.

⁴) Azt mondja Odilon-Barrot id. m. (pag. 39.): „après la chute de l'empire, la hiérarchie catholique seule puissance organisée et intelligente restée encore debout au milieu des ruines du monde civilisé, fit invasion, à son tour dans le domaine du pouvoir temporel; les barbares avaient conquis l'Empire sur Rome, l'Église catholique reprit l'Empire aux barbares!”

⁵) Leghatározottabban nyilvánította ez eszmét VII. Gergely meg III. Innocenzus pápa; az utóbbi jelesen 1190. „De majoritate et obedientia” (I. 33.) Gergelyről lásd Pe r t z e t : Monumenta Germ. Leg. III. pag. 48.; és F r i e d b e r g művét különösen pag. 237-245. ff.

⁶) M a c h i a v e l l i (Livius. I. c. 12.) azt veti szemére a pápaságnak, hogy uralomvágya által Italiát vallásától és egysége meg erejétől fosztá meg. – Hogy a Jézusrendbeliek III. Innocenz pápa eszméjét ujjalag életbe léptetni akarták, említi R a n k e : Geschichte der Pábste. II. 179. ff.

⁷) L. L u t h e r : Augsburg. Conf. 28. Art. Z v v i n g l i e k műveit (I. §. 346.) C a l v i n n a k : Instit. relig. christ. IV. 20. §. 4. H u n d e s h a g e n : Der deutsche Protestantismus. 481. l. és G e r v i n u s : Einleitung in die Geschichte des 19. Jahrhunderts, p. 39-78.

⁸) Az orosz törvénycodex (I. §. 42.) azt mondja: „a császár legfőbb védője és biztosítója a státusegyház dogmáinak. Ő ügyel fel az orthodox hittétel, és az egyház szolgálati fegyelem fenntartására stb.

⁹) Angliában például VIII. Henrik korában.

¹⁰) E rendszerekről legkimerítőbben s legyobbán szól M o h l : Staatsrecht, Völkerrecht und Politik. II. köt. 178-185.

¹¹) Hogy Napoleon azon elvet, hogy némelyek unszolására egy újonnan alapítandó francia Nemzeti Egyház élére álljon, elvetette, mutatja Thiers : Histoire du Consulat. III. p. 165.

¹²) Mohl: id. m. II. 183. P f i z e r : Gedanken etc. II. 57. stb.

¹³) Az éjam. unió (Story: Commentaries. III. 44. §. 265.) 1791 azon határozatot illetőleg alaptörvényt hozá, „hogy a nemzetgyűlés soha sem adhat ki olly rendeletet vagy alkothat törvényt, melly által valamely vallás uralkodónak nyilvánítatnék, vagy egy más vallás szabad gyakorlata megakadályoztatnék.

¹⁴) V. ö. Pfizer: id. m. 62-64.

78. §. Folytatás.

III. Kitetszik az eddig felhozatakból az, hogy az érintett rendszerek egyike sem felel meg teljesen azon igényeknek, a mellyeket korunkban az egyház és a státus szempontjából, a kérdéses feladvány valóban megnyugtató megoldására nézve, érvényesíteni kell. – De egyáltalában, mennél figyelmesebben szemléljük ez ügyet annál inkább kell azon megismerésre is jutnunk, hogy egy minden tekintetben megnyugtató s abszolút, vagyis minden népek és álladalmakra egyaránt alkalmazható megoldásáról e kérdésnek szó nem is lehet¹). A practikus élet és a hisztóriai viszonyok közelebbi méltányolása, azon meggyőződést fogja minden elfogulatlan gondolkodóban költeni, hogy ez ügy csak némileg is eredményre vezető elintézése mindenkor föltételezve léssen egyfelől a népnek általános erkölcsi és vallási fejlődésfokától, meg azon állástól melyet valamely az országban fenálló egyház hisztóriai fénye, tekintélye, befolyására nézve tapasztalunk; másfelől meg azon polgári és politikai műveltségpolcztól, mellyen valamely nemzet létezik; s mellynek az egyház állami szervezetének illy vagy amely elv szerinti foganatosítására mindenkor lényeges kihatása vagyon. – Egy második momentum, a melly e nagyfontosságú feladvány tekintetében szem előtt tartandó az, hogy mint mindenütt úgy e téren is mindég igen sok azon szellemtől és érzülettől fog függeni, a melly államot és egyházat, hit és státusközlönyeket áthat és magatartásukban vezérel; mert e nélkül a legelméssébben kigondolt és megvalósított intézmények is örökké hatálytalanok fognak maradni; a két külön irányú hatalomkör pedig szünetlen surlódás- és küzdelemben fog találtatni.

Ezeket előrebocsájtva, a következőkben megkísértjük néhány fő elvet kifejteni, a melly tekintettel korunkra, kiválólag pedig egy némileg műveltebb, s alkotmányos politikai szerkezetnek örvendő és több keresztény hitfelekezetet keblében rejtő nemzetre, az állam és egyház egymás iránti viszonyának rendezésénél, nézetünk szerint leginkább szem előtt volna tartandó. Es ugyan a) a mi az egyházat, (vagy a több egyházakat) illeti ezekre nézve azon általános elv állíthatatik fel, hogy azoknak az állam politikai vezényletére tekintélyes vagy közvetlen befolyás nem adható. És pedig egyfelől azért, mivel a modern állam eszméjével ez egyáltalában ellenkezik, s mivel az igazi jog- és culturállam feladata abban áll, az összes állami és polgári külső élet legfőbb vezényletét kezében tartani, az egyházat vagy egyházakat pedig a népi összlet közös rendjébe behelyezni és abban megtartani; másfelől pedig azért, mivel ellenkező eljárásnál az államban létező többféle hitfelekezetek közt a legkeserűbb tusakodások idéztetnének elő, s végre is az egyiknek vagy másiknak uralma fejlődnék ki, ami megint csak az állam gyöngítésére szolgálna, b) A

jog- és kultúrállamban az egyház és státus közötti egység teljesen kiviher tétlen és' félszeg intézmény, a mi a fentebb elősorolt okoknál fogva eléggé világos, s bővebb bizonyítgatást nem szükségesei, c) Ép illy akadályokkal fog jární egy illy államban mint a raillyent felvettünk, a dualisztikus rendszernek teljes fogantatavétele; egyrészt a már felhozott okokból, másrészt azért, mivel, mint Lange jól megjegyzi²⁾, az államnak s egyháznak egymástóli elválasztása, rideg elválás, egymástóli végképeni elszakadásra és elidegenülésre vezethet, d) Legczélszerűbb és az igazság és állami eszély követeléseinek legmegfelelőbb tehát az a rendszer léssen, a hol az egyház és az állam viszonyosán, egymás kizáró azaz egyedül őt illető jog- és hatalomkörét készségesen elismeri; az egyháznak, vagy egyházaknak önkítűzött feladatai felállítása és czélbavétele, dogma és cultus tekintetében teljes önállósága biztosítatik; minden jogpolitikai vagy nemzeti közérdeki ügyekben pedig, vagy az egyházaknak maguk közötti collisiójánál: az államhatalomnak befolyása, közbenjárási, intézkedési joga, elismertetik. Ezen vezérelv fogantatavételére a következők tartandók szem előtt. Legelőször ugyanis az, hogy az állam jogi állása határozottan kitűzettesék, hogy mind a felett a mit követelhet, s a mit tennie kötelességében áll, semmi kétség se legyen. Ki kell tehát mondatni, hogy a státushatalom, a törvényi formák szigorú megtartása mellett, jogpolitikai feladataira czélzó intézkedéseiben semmiféle egyháztól sem korlátoltathatik vagy akadályoztathatik; s hogy felvan jogosítva minden ollynemű egyházi követelést visszautasítani, melly valami államtörvényileg fenálló jogi s politikai intézménnyel (p. o. a biztosított lélekisraeretszabadsággal, vagy valami közérdektleg mulasztatlan intézkedéssel) összeütközik. Ezen az elven nyugszik az álladalmi egyházfennség (staatliche Kirchenhoheit), melly ép olly távol áll az egyházügyekbei hivatlan beavatkozástól, mint erőtlen közveszélyű szenvedőlegességtől, vagy létszertelen szakadás és idegenkedéstől állam és egyház között. – Másodszor: a biztosított vallásszabadság elvénél fogva, minden polgár szabadon és megszorítás nélkül fordulhasson bármelly egyházhoz, de az egyes vallástársulatok és keletkező egyházakra nézve, az államtól azon jogot elnemtagadhatni, mellyszerint ő elhatározhatta azt, mellyek azok a vallástársulatok a mellyek a státus létele és céljaival ellentétben nem állanak³⁾. E jog is az előbberalített állami egyházfennségnek folyamánya, s nem ellenkezik, sem a vallás, sem az egyházi szabadság elvével. – Harmadszor: elvül szolgáljon mindenkor az, hogy az egyszer elismert egyháznak függetlensége és önállósága az összes vallási körben (tehát dogma, cultus, hierarchia, s fegyelemben) határozottan elismertessék. Ennek folytán adja meg a státus az egyháznak azon köz polgári jogokat, a mellyeket létezéséhez okvetlenül megkíván; jelesül pedig birtok- és vagyonjogot; míg ellenben minden egyéb, például hivatalfennségi jogok, államügyekrei befolyásjog, méltóságok stb. a státus szabad

akaratótól (illetőleg a hisztóriai viszonyok méltányos tekintetbevételétől) függyenek. – Végre negyedszer, paritátikus államban gondoskodni kell arról, hogy a két országos egyház egyenjogúsága megne csökkentessék s ne veszélyeztessék, s hogy a béke a jó egyetértés és a harmónia közöttük minden kitelhető módon előmozdítassék. Ezen elvnek következtében az állam az egyháznak tanai terjesztését és védelmezését teljesen szabadságára hagyandja; de annál szigorúbban és határozottabban fog ott föllépni és az ollyféle eljárás ellen tiltakozni, a melly által az egyik vallásfél a másikat megvetéssel és gyűlölettel illeti; szabad és jogos működésében gátolja; vagy izgatás és uszítás által egyenetlenkedésre és surlódásokra ad alkalmat.

IV. Kapcsolatban mindezekkel az államnak az egyház feletti felügyelésjoga, és az országos egyházak irányábani védletjoga jelenkezik. Az utóbbi jelesül abban nyilvánul, hogy a státus az országosan elismert egyházakat mint nyilvános testületeket tekinti, s legtöbbször bizonyos nyilvánjogokkal is feldíszíti, például: a nemzet gyűlésben követeinek, hierarchiai tekintélyeinek helyet ad; az egyházi méltóságok viselőinek bizonyos államügyekbeni részvételt, befolyást engedélyez stb.; vagy legalább vallási ünnepélyeiket stb. mindennemű rendőri és polgári intézkedések által tiszteletben tartatni megrendeli ⁴⁾. – A mi pedig a fő felügyéleti államjogot illeti, ez az államhatalomnak azon jog- s illetőleg feladatkörét képezi, a mellynél fogva az országban létező egyházaknak, mint látható és külsőleg is föllépő közületeknek működésére legfőbb folyamatban ügyelhet, s annak magatartását a nemzeti közérdek szempontjából őrszemmel kísérheti. E jognak természetes folyományát egyebek közt a királyi tetsvényben (placetum regium) szemléljük, melly azon jogát az államhatalomnak, illetőleg az azt képviselő fejedelemnek képezi, mellynél fogva ez utóbbi, minden ollyneraü egyházi új intézmények, határozatok, és rendeletek tekintetében, mellyek kötelező jelleműek: az egyház általi előleges közöltetést kívánhat, s azoknak, ha általok a státusrend megsértetnék vagy veszélyeztetnék, foganatbavételöket akadályozhatja. A placetum regium ellen, kivált újabbkorban, több tekintélyes szakember sőt törvényhozás, is emelt szót, s mint ollyas intézményt támadta meg, melly az egyház benső szabadsága és függetlenségével meg nem fér; a vallásügyekbei állambeavatkozást honosítja meg; s oly dolgok fölött ad hatalmat a státusnak, a mellyben az egyáltalában illetékesnek el nem ismerhető ⁵⁾. Erre azonban mások, s nemkevesbbé tekintélyes szakemberek stb. a következőkkel válszolnak ⁶⁾. Habár igaz és tagadhatatlan is az, hogy már maga e szó „tetsvény” is nem a legszerencsésebben megválasztott kifejezés; hogy a placetum nem positiv joga az álladalomnak az egyházhatalom határozatai vallási igazsága, és dogmaszerűsége felett ítélni, hanem csak negatív jog netáni visszaélések megakadályozására; s habár igaz az, hogy igensokszor tényleg

nagyon is messze kiterjesztett e jog az autokratikus és összpontosító állam által, s hogy sok esetben az egyszerű non displicet sokkal célszerűbb volna: mindazáltal másfelől az sera vonható kétségbe, hogy a) az állam, mint képviselője, öre, és legfőbb kormányzója az egésznek, a tetszvényjog (illő) gyakorlatára teljes igényt emelhet, már csak annál fogva is, hogy a közrend és béke meg ne zavartassák, a hitfelekezetek súrlódása az egészre lankasztólag ne hasson, s mindaz eltávolíttassék, a mi az állam általános jogi és politikai érdekeit és feladatait veszélyeztethetné; b) hogy magára az egyházra is bizonyosan jobb, hogyha előleg intézkedései a közhatalomtól helyesekéinek, mintha később (azaz, midőn már közzététettek) megakadályoztatnának, s visszavonásuk megparancsoltatnék; c) hogy a tetszvény nélkül, az egyháznak, mint tisztán erkölcsi vallási hatalomnak olly politikai ügyismeret és tapintat tulajdonítatik, a mellyel egyáltalában nem bír, és nem is bírhat; d) nem kell ép azt hinni mintha a placetum a világi elemeknek a hierarchiai elemekiránti bizalmatlanságát mutatná, miután egészen más, tisztán politikai tekintetek azok, a mellyeknek itt döntő jelentőségük vagyon ⁷⁾-⁸⁾.

Az állami főfelügyeletjog ezeken kül még a következőkben is nyilvánul: a) hogy a státustól függ vajjon az egyházünnepeknek polgáréletbeni jelentőségét bizonyos rendelmények által elismeri vagy pedig nem (munkaszünet, vásári forgalom-megszorítás stb. által); b) kolostor és szerzetrendek alapításánái ügyelhet arra, hogy azok olly elveket ne tűzzenek maguk elé, mellyek a köznyugalmat, a hitfelekezetek közötti jó megférést és harmóniát felzavarják, lehetlenítik; c) nem tagadhatja ellenben meg a státus az egyháztól a jogot, raelly szerint ez hivatalnokait, szolgálait és közlegeit szabadon választhatja; d) a mi a jogszolgáltatást illeti, ezt a státus, mint kiválólag állatni funkciót, kezéből ki nem adhatja, s legfőlebb a vallásügyi fegyelemjogot hagyhatja meg az egyháznak ⁹⁾; e) az állam az egyházi tanügyi és oktatás elősegítésére szinte tehet intézkedéseket, jelesül az egyház tanodáinak istápolása által; i) az állam szabadon engedti az egyházat törvényesen szerzett vagyona felett rendelkezni, de folytonos ügyellettal arra is, hogy avval semmiféle visszaélés ne történjék; a mi g) végül az egyháznak az állami oktatásügybeni részvételét vagy az arrai befolyást illeti, arról alantabb, tüzetesen szóllunk még s azért e helyütt mellőzhetőnek tartjuk ¹⁰⁾.

¹⁾ Erre legújabbán Mohl R ó b e r t is tüzetesen utalt; id. m. II. 189-190. lap.

²⁾ V. ö. „Über die Neugestaltung des Verhältnisses zwischen Staat und Kirche.” I. s k. I. – Kitészik mindezekből félszedsége is a nagyhírű Laurent azon állításának (L'église et l'état. I. pag. 12.), „la Liberté de l'Eglise est la servitude de l'Etat!”

³⁾ Az illykép elismert egyházat országosnak (nem státus-egyháznak) nevezhetni (Landeskirche). Mellette lehetnek azután Dissidens-egyházak, mellyek jelesül olly kevés

tagot számlálnak, hogy magasb jelentőségű állást nekik adni, – czélszerűnek nem látszik. Lehetnek végre bizonyok secták, a melyekre azután a törés elve alkalmaztatik.

⁴⁾ Főfontosságú itten a nyilvános istentisztelet megengedése. – Ezt például mint általános szabályelvet már kimondotta a belgiomi (Art. 14.), a francia (1848. §. 7.), a porosz (§. 12), és (tekintettel a törv. elismert egyházakra nézve) az ausztriai (1848. Grundrecht, §. 1-2.) államalkotmányi törvény, melyek egyenesen kimondják, „hogy a vallási istentisztelet szabadon gyakorolható!”

⁵⁾ A placetum most nem létezik Belgiumban, Hollandiában, (bizonyos megszorításokkal) Poroszországban, Ausztriában, míg ellenben Frankhonban, Spanyolhonban s egyebütt fennáll.

⁶⁾ Ezek közé tartozik a két catholikus államtudós Bluntschli (Staatsrecht 555-557.) és Rob. Mohl (Staatsrecht und Politik. II. 275. s k. 1.). Laurent (L'Église et l'état, és „Van Espen” cz. műveiben).

⁷⁾ Némelyek e controvers kérdést akkép akarják megoldani, hogy azt ajánlják, hogy az egyház minden tisztán vallási dologban tetszévény nélkül intézkedhessek, s csak olyformán, mint a szabadsajtórendszernél, utólag tétessék felelőssé elkövetett visszaélés miatt. -

⁸⁾ Visszaélések esetére legczélszerűbbnek nevezi Mohl a státustanács ítéletozását mint azt egy 1802-ki (§. 6.) törvény Franciaországban tetteg el is rendelte. I. Fölix: Revue étrangère et franc. V. -pag. 249. ff.

⁹⁾ Egyh. hivatalnokok és közlegek kihágásai és vétségei nem büntetendők valami különös egyházi büntető-törvénykönyv szerint. Elismeri ez elvet a belgial tkönyv (1859. §. 290-300.), a francia (201-206.), a spanyol (1850. 304-306.), a portug. (1852. 136-140.), a sardiniiai (1859. 193. 268-270.), a württenb. (1839. 447-449.), a badeni (1860. Oktob. 9-én kelt törvényb.):

¹⁰⁾ A „jus reformandi” s egyéb idetartozó kérdésekből I. még Bluntschli: id. m. 560. ff. és R. Mohl: id. m. 193. ff.

II. Fejezet

Tudomány-, Művészet- és Közoktatásügyi politika.

79. §.

Az állam viszonya a szellemi műveltséghez¹⁾.

I. A nép szellemi műveltsége, értelmi fejlettsége, az állam összes létszere és alakulása tekintetéből főfő fontossággal bír: mennyiben innen meríti a közület valódi erőforrásait és leghathatós rugóit, s a mennyiben csak egy értelmileg és szellemileg kifejelett érettkorú nép képes az alkotmányi polgárjogokat méltán élvezni, a szabadsági intézményekkel és jogokkal illően élni, és egyáltalában azon szilárdságot és szellemerkölcsi alapot az államépületnek megadni, mely nélkül tartós jóllét, felvirágzás, haladás nem is tételezhető fel. – Alig szükség eszerint különösen figyelmessé tenni arra, hogy az államhatalom, kivált korunkban, hol a művelődés közegei és útai olly bonyolultakká, az élet követelményei olly nagyokká váltak, a nép szellemi értelmi művelődése, jelesül tehát az oktatási, a nő-

velési, a tudományi ügy irányában tétlen közönyösségben nem maradhat, sőt inkább gondoskodásainak egyik ágát, annak minden tőle kitelhető utakon módokon és eszközökkel elősegítése-ápolására fordítsa²⁾. – A mi különösen a tudományt, az értelmi népműveltség ez egyik alapzatát és kifolyását illeti, nem lehet kétség a felett, hogy a modern állam részben a középkori bilincsekből kiszabadult s szabadon mozgó tudománynak köszöni azon emelkedett öntudatot sőt erélyt és hatalmat, a melyet benne tapasztalunk, s hogy mindazon nagy eszmék és elvek, mellyeken az újkor társadalom alapszik és fejlődik, az emberiség mélyenható tudományi szellemmunkájának, és erőfeszítésének a folyományai, szüleményei. Ha mindjárt a nagy tömegek kevesebbé is vesznek részt a tudományi munkálatban és küzdelemben, s nem is annyira fogékonyak annak gyümölcsei tekintetében: azért a művelt osztályok és rendek, mellyek a státus vezetésében és irányzatában mégis részt vesznek, a tudományi mozgalmak által mégis fölemeltetnek s megragadtatnak; sőt a tömeg is befolyása alatt áll e mozgalomnak, a mennyiben az közvetten életmódjára, gyakorlati tevékenységére, minden pillanatban a legérezhetőbb befolyást gyakorolja. – A státusnak tehát sürgető kötelme és hivatása a tudományt méltányolni, haladását és fejlődését támogatni, felvirágzását, gyümölcöző hatását előmozdítani. Az ó k o r b a n igaz ez ügyagra a közhatalom különös tekintettel nem volt, mert a szellem politikai hatalma és hordereje még eléggé fölnemismertetéek. A középkor³⁾ szakadatlan viharai és népmozgalmaival szinte nem igen volt kedvező a tudományok felvirágzására; ámbár köztudomású dolog az, hogy az egyház nem csekély gondot és figyelmet fordított az ismevilág művelésére, s nem kis mértékben járult bűvárlatok és nyomozások, alapítványok és iskolák szervezése által a tudományos műveltség előmozdításához. Egyébiránt sok tekintetben maga az egyház is volt oka annak, hogy a tudományos műveltség gyorsabban nem fejlődhetett, a mennyiben ép az egyház volt az, melly a tudományi vizsgálódás szabadságát akadályozá; a tudományok szabad országát csak a pusztta vallási és hierarchiai érdekek és elvek szempontjából tekinté; s minden kísérletnek ellenségesen lépett elébe, a melly az igazságnak más pályán, más módoni felkeresésére irányzott. – Mindez gyökeresen megváltozott az újkor kezdetén, a hol a szellem szabad mozgalmának, a reformatio elterjedésének, a humanisztikai természettani bölcseleti és közgazdászati ismeágaknak tüzetesb figyelembevételé következtében, a tudomány nagy birodalmának hódítmányai és gyümölcsei mindinkább közös javává váltak az emberiségnek; és különösen a státus ez irányban tanúsított figyelme által a tudomány gyakorlati eredményeiben és vívmányaiiban magára az államra nézve is alakító és termékenyítő befolyásúvá változott. Ez időtől fogva az egyháznak a tudományokra gyakorlott behatása az állami behatás által háttérbe szoritatott; és azon elv jutott elismertetésre, hogy mindenekelőtt

magát a státust illeti a jog s kötelesség: a tudományosságot, a szellemi műveltséget előmozdítani, ápolni, támogatni. Korunké kitűnőleg az érdem, hogy mindinkább jobban és jobban kezdetik elismertetni azon nagy (s fájdalom soká nem méltányolt) igazság, hogy a politikai, és társadalmi szabadság és közrend legbiztosabban és leghathatósbban a szellem műveltség és a humanitás alapzatán emelkedhetik fel és szilárdulhat meg⁴); s hogy a szellem valódi hatalom, melly ahhoz fordul, a ki őt megérti és tiszteli; és attól elfordul, a ki megveti; s hogy a tudomány erős hű szövetséges ép úgy lehet mint veszedelmes ellenség, kivel szembeszállani mindenkör nehéz, mellynek szüleményei mindenütt új erőket életet és elevenséget teremtenek l

II. Midőn az államhatalomnak e hivatását illy határozottan elismerjük, nem akarjuk azt állítani, mintha a státusnak jogában vagy erejében állana a tudományt, s szellemi művelést önzékeny lete és igazgatása alá venni; annak mozgását és belső ügyfolyamát külső erővel és eszközökkel kormányozni; a tudomány országát állampolicziai rendszabályok által mintegy gyámság alatt tartani. A kényszer és a külső korlát egyenes ellentétben áll a tudomány természetével, és semmikép sem hozható le a státus jog- vagy feladatköréből, s nagyon is igaza volt G e n t z n e k midőn azt monda: „Von allem was Fesseln scheut, kann nichts so wenig sie ertragen, als der Gedanke des Menschen.” A tudomány, mellyet, úgy mint az Chinában történik, az állam szolgájává törpít, képes lészen tán bizonyos külső ügyességet, fortélyismeretet, és tetszetes finomságot előidézni, de nem fog fölemelkedni soha sem a bölcsélet igazi magaslataihoz, sem a szellemi láterő azon fokához, melly egyedül képes termékenynyé tenni a históriát és a politikát, a természeti és a társadalmi, az erkölcsi és a realiztikai tudományokat. Az ember szelleme, melly az igazság fensőbb megismeréséhez eljutni akar, okvetlenül egyéni szabadságot szükségei, mert csak ez kölcsönzi neki rúgeregjét, csak ebben találja fel igazi biztosítékát. – Az államnak a tudomány, a közművelődés irányábani közönbössége föltétlenül rosszalandó és csak baleredményekre vezető magatartásnak nevezendő. De még veszélyesebb és kárhóztathatóbb az a rendszer, a melly félreismervén azon igazságot, hogy a tudomány nem az állam munkája- s tevékenységének szüleménye, hanem az egyéni szellem s halhatatlan lélek erőfeszítése és búvárlatainak gyümölcse: a státusnak e téren is az uralmat és kizáró fennséget tulajdonítja. – Az államnak valóban sem hatalma és joga, sem illetékessége és ereje nincsen, a tudomány tartalmát meghatározni, vagy azon különbféle és változatos utakat, a mellyeken az egyéni szellem, az igazságot fölkeresi, és ahhoz közeledhetni vél, kijelölni. A melly állam ezt tenné, az ember legszentebb, legnemesb jogaiba rontana be; megsemmisítené a tudomány egyéni szabadságát és életforrását; géppé torzítaná magát az egész társadalom oktatási, szellemképződési rendsze-

rét; s végre is önmagának lételét és tökélyesbedését veszélyeztetné⁵). III. Tekintve már most tüzetesen az államnak feladatát és gondoskodását a nép szellemi művelődése, értelmi, növelési oktatásügyi és tudományi fejlődésének előmozdítására nézve: egyáltalában azt mondhatjuk, hogy e gondoskodás különféle eszközök és intézkedésekben, és mind pozitív előmozdító, mind negatív-korlátozó irányban nyilvánulhat. A főmomentumok a következőkben tekinthetők át. a) Mindenekelőtt jótékonyan hathat a tudomány s szellemi művelődésre a státushatalom az által, hogyha a tudományos *mozgalmat* éber figyelemmel kíséri; a tett hódítmányoknak gyakorlati érvényesülhetését elősegíti; fontosabb s a közérdek tekintetéből is figyelemre méltó búvárlatokat, nyomozásokat szellemileg és anyagilag támogat; főleg pedig a tudományos érdemnek az illő tiszteletet megadja, s a szellemi műveltség legkitűnőbb képviselőit politikai és állami díszállásban részesíti b). h) Feladatában áll az államnak a nép szellemi növelése, oktatására célzó intézeteket, iskolákat felállítani, életbeléptetni!; vagy azoknak felállítását minden tőle kitelhető módon előmozdítani, könnyebbíteni, c) A tudomány haladása nagy anyagi áldozatokkal járván, az állam hivatása ott a hol ez anyagi erők és források a magán pénzerők és egyesek vagy testületeket által elő nem állíthatnak, a közpénztárból a szükséglett összegeket utalványozni; nyilvános gyűjtemények, taneszközök, helyiségek stb. megszerzése és felszerelése által egyik vagy másik irányban a mutatkozó hiányokat pótolni, d) Az államnak hivatása kormányzati organismusában több olyanmű hatóság i műszerveket és közlegeteket felállítani, a mellyek a szellemi művelődés, s különösen az olly nagy fontosságú növelés- és oktatásügy vezetése vagy felügyeletére legyenek utalva, s mindazt tevékenységük körébe vonhatják, a mi ép a szellemi érdekeknek a státus általi előmozdításával, támogatásával kapcsolatban áll. e) Az államnak oda kell törekednie, hogy a nemzet szellemművelésének előmozdítására irányzott kormányzati tevékenysége meghatározott alapelveken nyugvó rendszeres és összefüggő egészet képezzen, s minden intézkedéseit, törvényeit, egy és ugyanazon szellem és eszme hassa át. i) A mi különösen a művészetet illeti, ennek közvetlen jelentősége és fontossága a státusra nézve nem ollyan nagy és szembeötlő ugyan, de azért mégis mindenesetre olly ága a népelet nyilvánulásainak, hogy ápolását ettől sem vonhatja meg, mert a művészet az, melly az állam létét szépíti és nemesíti; az erkölcsök és érzületek szelidítése képzésére jótékonyan behat; s százszorosan képes visszaszolgáltatni a státusnak azt, a mit az a művészetek ápolására és tökélyesbítésére áldoz⁷). g) Mindezt kétségbe vonni vagy félreismerni nem lehet; de másfelől az is tagadhatatlan, hogy a státusnak megkell adni a jogot, olly esetekben, a midőn a tévútra jutott szellemmozgalom az egésznek ártalmára vagy veszélyeztetésére vezethetne: korlátozó, megszorító hatalmával élni, s egyeseknek visszaélései, tévedései,

és izgatásai ellenében a társadalmat egész ereje és hatalma teljével megvédeni.

¹⁾ V. ö. Dahlmann: Politik, pag. 280-340. Bluntschli: Staatsrecht. 564-590. J. Grimm: Über Schule, Akademie, Universität. (1840.) Rotteck: Staatswissenschaften. III. 310-324.

²⁾ Már a multszázadban New-Hampshire alkotmányában (az éjam. unióban) kimondatott ez tüzetesen; s azon hozzáadással, hogy a tudományok és az ismeretek terjesztésénél alig gondolható hathatós eszköz a szabad állalkotmány fenntartására.

³⁾ V. ö. Dahlmann: Politik, pag. 307. s k. lapokon.

⁴⁾ „Wo der Geist einer Nation einen höheren Schwung nimmt, da allein ist Öffentliche Meinung, ununterbrochen und mehr aus der Tiefe wirkend, als alle politischen Institutionen!” mond Dahlmann.

⁵⁾ V. ö. Eötvös: Korunk Esméi. II. 221. ff. az oktatásügy központosításáról mondottakat.

⁹⁾ Erről volt szó már fentebb a nemzetképviselői rendszer tárgyalásánál.

⁸⁾ Az ókori görög színház, mint tudjuk valódi vallás-politikai intézet volt, míg az újkori jobbjára csak magán kedvtöltés és mulatsági intézet.

80. §.

Az állam feladata és helyzete a növelés és az elemi oktatásügy tekintetében különösen ¹⁾.

I. Az állampolgárok értelmi és szellemi műveltsége egyfelől a növelés, másfelől az oktatás és tanítástól függvén: a státus gondjainak és feladatainak egyikét a növelési, de különösen az oktatási ügy czélszerű elrendezése és szabályozása képezi. Azért mondjuk: oktatási, mert a növelés szorosab s tulajdonképeni értelemben kiválólag a magán- s jelesül ház- és családköri képzést foglalja magában, a mellyre az államnak jogát, s közvetlen befolyását kiterjeszteni, sem az igazi polgárszabadság, sem az egyéni s családi függetlenség tekinteteiben nem lehet. – A növelés, mint magánélet benső létköréhez tartozó, s a közületi nyilvánléttel legalább direct kapcsolatban nem álló momentum, a státus egyenes beavatkozását sem szükségesnek, sem czélszerűnek nem mutatja; hacsak nem akarunk az ókori állameszme szempontjából kiindulni, s a spártaiak és cretaiak módjára, az államnak olly hatáskört illetőleg feladatot elébe tűzni, melly szerint az polgárainak gyermekeit egyáltalában egy közös státus-növelési terv szerint ²⁾ már első ifjúságoktól fogva, pusztá közegek-ként önnön számára képeztetni tartozik. Bármennyire ismerjük ugyan is el azt, hogy a gyermekek növelése és első korában nyert benyomásai összes kedély-, érzület- és jellemminőségére határozó befolyásúak, s hogy ép ez okból a státusnak igenis érdekében állhat, hogy olly érzületű és jellemű polgárokat nyerjen, a kik a fenálló státusszervezetnek és állam- elvnek méltó támaszait képezhessék: másfelől azt sem szabad elfelednünk,

hogya a növelésnek magához-ragadása által az állam egyfelől egyáltalában egy igenis nehéz, erőit és tehetségeit óriásilag felülmúló vállalatba kapna; s hogy polgárainak ép egyik legszentebb, legsérthetlenebb jogát, az emberi s családi élet szabadságát és önállóságát rontaná le; másfelől azt: hogy a gyermekek, kiket isten és természet a szülőknek adott és a szülőkre bízott, s a mellyek a vérvközösség és a kegyelet és szeretet erős kötelékei által fűzetnek szülőkhez, s válnak azoktól függővé, semmiféle állami intézetben és idomító képezdében sem lelhetik fel azt, a mit nekik a család, a gyöngéd családi életkör nyújthat; hogy a státusintézet soha sem lehetne annyi tekintettel az egyéni tehetségek, erők, hajlamok méltányolása, kifejlesztésére; s hogy igen könnyen fajulna az illyféle köznevelési rendszer lelketlen gépezetté, melly a helyett, hogy a társadalomnak javára szolgálna, inkább annak elsatnyulását, elfajulását idézné elő. – A növelésügy terén a mondottak szerint az államnak közvetlen hatásköre és teendői felette csekélyek, s jelesül csak annyiban jelentékenyek, a mennyiben az általános oktatás és iskolaügygyel a növelés kapcsolatban áll, és a mennyiben fordulhatnak elő esetek, a hol a státus, mintegy legfőbb felügyeleti jogánál fogva, egyeseket, családi kötelmeik rút elhanyagolása és szem elől tévesztése miatt, a károsodó gyermekek és a közület érdekében, tartozásai teljesítésére szoríthatja, vagy azoknak egészen helyébe léphet.

II. Miután a családi és házi növelés a fiatal nemzedék illő kiképzésére elégtelen, s a növelésnek (tág ért. véve ezt) feladásai a nyilvános életre és az államra, az egyházra és az emberiségre, a hivatásszerű előkészület és szakműveltségre is irányulnak: önként következik az, hogy az a mit a család (péld. anyagi erő-források hiányánál fogva) maga nyújtani képtelen, a mi a jellem s kedélykiképzés kiegészítéséhez okvetlenül szükséges, a mi a fiatal nemzedéket a gyakorlati életterén illő megállhatásra képessé teszi, t. i. az ismeretek, és azok rendszeres terjesztése vagyis az oktatás és tanítás: az e célra rendelt közös nyilván intézetekben fogatosítassék és eszközöltessék. Es ez intézetek, mellyek a családi növelésnek egyrészt bevezetői másrészt folytatói az iskolák. Az iskolák, vagy nyilvános tanintézetek nagy fontossága egyáltalában elvagyon ismerve. Az iskola közvetíti (kivált a férfi nemzedékre nézve) az átmenetet a családi életből a községi és a közületi nyilvánéletbe; a miért is egyfelől képmása a családnak, de másfelől előképe is a népközületnek. Az iskolai fegy és rend által a családi fegy és rend szilárdítatik, és a jövő állampolgár kötelmei s polgári tartozásai tiszteletbentartására előkészítetik. Az iskolai oktatás az, a melly által az ifjú nemzedék fokokként belátás és tapintat, ügyesség és műveltségre vezettetik; az emberi élet, öncéljai és rendeltetése feletti öntudalomra juttatják; a mélyebb vallási igazságok megismerése és méltányolására utaltatik, s egyfelől szabad önelhatározás, s másfelől szakbéli önkiképződésre képesítetik; – eltekintve attól, hogy a

jólszervezett tanodák megannyi nagybecsű csatornákat képeznek, a melyeken át a nép minden rétegeibe és osztályaiba műveltség s jog és igazság-érzet, értelmiség és erkölcszelidülés hozáuk; a tudománynak és művészetnek fensőbb nemesb országa pedig mindég új meg új erőforrásokkal és hódítmányokkal gazdagítatik. – Minket e helyütt kitűnőleg csak az elemi vagy népiskolaügy, azután a középtanodai és szakiskolai oktatás, végre az egyetemi tanügy érdekel, a miért is azonnal ennek fejtegetésére, s illetőleg az állam igazgatási hivatásköréveil viszonylatára térünk által.

III. A mi jelesül a népoktatást vagy elemi tanügyet illeti, ennek feladása kiválólag abban áll: a serdületlen ifjú nemzedéknek az országban, azon mértékét az általános emberi, nemzeti és vallási műveltségnek illetőleg ismereteknek, megszerezni, melly nem mint egyes családok adománya, sem mint bizonyos egyes osztályok külön java, hanem mint mindnyájoknak közös szükséglete mindnyájuk számára biztosítandó és eszközöndő. Az elemi iskola, melly az írás, olvasás, számolás, nyelv és vallás tan ismeretébe vezet be, egyfelől a családi növelésnek folytatása és kiegészítése, másfelől meg előkészítő képezde azon iskolákra, hol már az egyes ismeretek rendszeresen s bizonyos összefüggésben tárgy altatnak. – Az elemi iskola teljesen csak akkor felel meg hivatásának, hogyha az ifjú nemzedéknek keblében a hit és erény csiráit kifejleszti, s a vallásos, erkölcsös élet alapjait megveti. E tekintetben főfontosságú szerepet visel benne az egyház is, melly ez ügyre mindenkor kitűnő gondot fordított, s nagy anyagi és szellemi áldozatokkal iparkodott azt előmozdítani. Az egyházat a népiskolárai befolyásból kizárni sem czélszerű sem igazságos. Valamint a házi növelésben atya és anya, úgy a nyilvánosan állam és egyház békésen és egymást támogatva osztozkodják. Az egyház távoltartását a népiskolától követelők olyasmit vesznek célba, a mi sem az egyéni, sem az állami élet szempontjából nem helyeselhető, mert így természettől összetartozó erőszakosan elválaszthatnák, s az ifjúság fogékony keblétől elvonatnák a vallás azon melegítő és termékenyítő heve,¹ melly et később talán semmivel sem lehetne már pótolni³). – Nem következik innen egyébiránt az, hogy a népiskola kizárólag az egyháznak szolgáltatassék kezeibe vagy állítassék kizáró befolyása alá. Az állam mint e téren egyedül érdekelt jogos és illetékes főhatalom e tekintetben hatalmát az egyházzal meg nem oszthatja, sőt inkább arra köteles ügyelni, hogy egyházi túlbuzgókodás által az iskola ne korlátoltassék, s különösen minden confessionális zivakodás és surlódás mellőztessék⁴).

A mi a népiskolák felállítását illeti, ez közvetlenül és egyenesen az illető községek feladását képezi, mint a melyek az iránt leginkább érdekelvők; s az államnak anyagi erőforrásai szükvolta amúgy is lehetetlenné teszi, hogy az ország valamennyi népiskolai a státuspénzalapból láttassanak el⁵). De ép ezért nem is lehet a községet az általa alapított iskolárai

befolyásból kizárni, sőt inkább alkalom nyújtandó annak hogy gondoskodását érdekelttségét szakadatlanul tényleg is tanúsíthassa, például az iskolák berendezése, a tanítók kinevezése⁶⁾, stb. által. Ki nem lévén természetesen zárva soha az állam oktatásügyi főhatóságainak ez ügyre célzó felügyeleti s ellenőrzési joga, melly kivált ott, a hol kicsinyes önzés, magánérdekből ellenszenv vagy anyagi erőhiány, vagy összekoczkodás által, az ügy veszélyeztethetnék, mindenkor fölléphet és közvetítőleg intézkedhetik. – Egy másik kiváló jelentőséggel bíró kérdés az, vajjon az állam az iskolalátogatási-kényszer elvét kövesse e vagy pedig nem!? Erre egyszerűen azt felelhetni, hogy bár kétségbevonhatatlan is, hogy a státus ezen kényszerelv (Schulzwang) által a szülék egyéni szabadságát és anyagi erőforrásaival szabad rendelkezésjogát némileg megszorítja: másfelől bizonyos az is, hogy az államnak mint a tanodák felállításáról közvetlenül vagy közvetetten gondoskodni tartozó műszervnek, nem vonhatni kétségbe azon jogát, miszerint mind a közérdek szempontjából, mind maguknak a serdülő honpolgároknak érdekében oda törekedhetik, hogy ezeknek az általános emberi és vallási alapműveltség okvetlenül megszereztessek, hogy értelmes és jó hazafiak és országpolgárokká válhassanak; s hogy a különböző vagy könnyelmű szülőket e szent kötelesség teljesítésére öngyermekeik és a haza érdekében kényszeríthesse is⁷⁾. De ép ezen elvnek egyik folyománya azután az is, hogy a népiskolai oktatás egyáltalában ingyenes legyen, s szülei a gyermekeknek a tanoda-látogatásáért valami tehernek alá ne vettessenek, melly kivált a munkás és alsó néposztályt felette kellemetlenül sújtaná, s még az oktatás ellen is felindítaná, ellenséges magatartásra készíthetné⁸⁾. Hivatásában állandó végre a státushatalomnak a néptanítók állásának célszerűbb, s a kor és feladatuk igényleteivel összhangzóbb rendezése, jelesen az által, ha egyfelől gondoskodik arról, hogy csak illő képzettséggel bíró egyének alkalmazzanak, s másfelől, ha szellemileg és anyagilag olyképp javítja azok helyzetét, hogy magasztos hivatásuk illő betöltésére minden tekintetben képesebbekké válhatnak; s egyzersmind az erkölcsi tekintély és önállóság azon fokára szert tehetnek, melly nélkül e téren igazán áldásos működés nem várható⁹⁾.

⁶⁾ V.ö. Schmitthenner: Über Cultur- und Schulbildung. (1839.) Dahlmann: Politik. 246-307. ff.

⁷⁾ Mint azt Spartában, vagy Plato eszményi államutópiáiban, és újabb időkben Michel Lepelletier tervében történik, ki 1793. ezt Robespierrenak különös dicsérete mellett közzétette.

⁸⁾ L. Bluntschi: Staatsrecht. 571-573.

⁹⁾ Azon kérdésre: „vajjon általános, vagy pedig confessionalis népiskolák állítanak-e fel?” – a következőkkel válaszolhatni. Elméletileg és általában a modern állam- és cultúrfejltségnek azon rendszer felel meg inkább a hol a confessionalismus elve tüzetes kifejezésre nem talál; mert itt az iskola tőkélyesbben szerveztethetik, a vallás-

beli türelmetlenségnek már a gyermekkorban ellene lehet működni; az iskolának az egyháztéli mértékfeletti függősége elkerülte; s a tanítás az egyházi befolyástól szabadabban fogantatható. Tekintve azonban a dolgot gyakorlatilag s adott esetekben, e rendszer kivitele sok nehézségekre akadhat, és pedig egyfelől az itt tekintetbe jövő különböző érdekek és tényezők elágazó irányai, másfelől a miatt, mivel ez ügy elintézése legtöbb állandalomban csak bizonyos hisztériái előzmények és fenlévő viszonyok figyelembevételével történhetik, a mely viszonyok ép a nem-confessionális rendszernek sok akadályokat gördítenek elébe. 1. Eötvös ez iránybani intézkedéseit és terveit Csengerynél: Státusférfiak, pag. 220.

⁵⁾ Mintaiskolákat, tanítóképezdét, tanársemináriumokat mindenesetre az állam feladata leszen felállítani.

⁶⁾ De csak olly egyénekre terjeszkedhessek e kinevezésjog ki, a kik képességöket bizonyos államilag meghatározott vizsgatét által kimutatták.

⁷⁾ A kényszerrendszer el van fogadva némileg az éjam. Unióban, a német államokban, az ausztriai birodalomban, Belgiomban stb. – míg Frankhonban, Angliában stb. nem ismertetik; – Oroszországban s némelly Olasz státusban pedig még nem sokkal ezelőtt egyenesen megvolt tiltva a tanulás (kivált felsőbb tanodákban) olyanoknak, kik bizonyos vagyont és jövedelmet nem voltak képesek kimutatni. – A nép minden osztályai és minden rétegei közt a népoktatás által elterjesztett értelmiség és műveltség szükségessége és jótékony hatása felől, szóll Kolb: a Rotteckfele Staatslexikonban. Art.: Schulwesen alatt. -

⁸⁾ Elvként mondta ki ezt tüzetesen az 1848-ki frankfurti nemzetgyűlés – és a porosz alkotm. 25. §-ja.

⁹⁾ A népoktatás az ókorban kevés figyelemre méltattatván, csak a kereszténység elterjedésével és a vallási művelődés meghonosulásával emelkedhetett nagyobb jelentőségre. Sokat tön annak felvirágoztatására a középkori egyház mely anyagi és szellemi áldozatokkal járult az oktatási ügy terjesztéséhez, s szerzett magának tagadhatatlan érdemeket. A 14-16. században egyfelől Hollandiában, másfelől a reformatio következtében Németországban történt ez irányban sok, a minek messzeható fontossága volt; ámbár szániasak voltak mindenkor az akadályok és nehézségek, mellyek legyözendők valának. Újabbkorban kivált a 18. század második felében vett az elemi tanításügy új lendületet, a minek követk. azután századunkban tényleg magasb virágzási polezra is jutott az, úgyannyira hogy jelenleg már legalább a fő igényleteknek e téren legtöbb culturállamban elég van téve. Legyobb karban létezik a népoktatásügy kétségkívül Németországban, hol (kivált 1816 óta), Poroszthon halad legelői; azután Hollandiában, S chweitzban, Dániában és Schwédhonban; Angliában és Frankhonban (csak 1830 óta) történtek e téren lényeges reformok; Ausztria és Magyarország szinte dicséretes előmenetelt mutat fel; - míg ellenben a többi román álladalmakban, valamint Or oszországban még igen sok kívánni valót hagy hátra az elemi oktatásügy.

81. §.

A középtanodák, jelesen a gymnásiumok és a reáliskolák ¹⁾.

I. Az állam összes polgárait egyaránt szemmeltartó elemi oktatás által megvetett alapon: az általános műveltségközvetítő és ismeretterjesztő tanintézetek, jelesül pedig az úgynevezett középtanodák sarkallanak. A középtanodák (Mittelschulen) rendeltetése egyáltalában vagy a fensőbb

szellemműveltség és humanistikus cultura; vagy a szakképzettség, s reálirányú ismeretkör és avatottság megszerzése. – Míg a népiskola úgy szóllván egyetemes, az összes ifjúságot átkaroló, s egyformán oktató: addig a középtanodákban, mellyek már csak bizonyos osztályok, néprétegek szükségletének szentelvek: a tankényszer (Schulzwang) már nem létezik, és a tanulmányok is a szerint különbözők, a mint valaki magának vagy a fensőbb humanisztikai műveltséget, – vagy a gyakorlati életre irányuló különös szakképzettséget kívánja megszerezni, tulajdonává tenni. Es ezen elv szerint látjuk tényleg a középtanodai oktatásügyet két egymástól eltérő irányban nyilvánulni t. i. egyfelől a gymnasiumokban, mellyeket még tudós, de helyesebben humanisztikus iskoláknak neveznek; másfelől a reáltanodákban (vagy mint még neveztetetnek: ipariskolákban).

A gymnasiumoknak czélja: az általános, fensőbb, eszményibb humanisztikus szellemműveltség, a mellyet egyfelől a classikai nyelvek és irodalmak művelése²⁾⁻³⁾, másfelől a történelemnek és segédtanainak tüzetes tárgyalása alapján van hivatva eszközölni. A gymnasium, mellynek közvetett feladata még az is, a legfelsőbb tudományos tanintézetekre, jelesül a főiskolák és egyetemekre előkészíteni: rendeltetésének akkor fog legyobban megfelelni, ha polgárosulásunk és műveltségünk alapjaival és forrásaival megismertet; a classikus hajdan szellemét irodalmi kincseivel és intézményeivel előttünk feltárja; az emberiség historiai viszontagságainak és küzdelmeinek hű rajza által azon fejlődési polcznak, mellyen jelenleg állunk, alapos méltányolására, valamint az innen származó emberiségi feladványok és czélok tisztább felfogására vezérel; végre a kereszténység történetének s hitelveinek, a nemzeti irodalomnak, és a természettudomány ok meg a bölcselettan általános fő elveinek tárgyalása által, az erkölcsi és anyagi, a társadalmi és nemzeti élet azon igazságai és tüneményeire utal, a mellyek nélkül, kivált korunkban, magasb műveltségű, fensőbb értelmiségű és emberi méltósága teljes öntudalmára jutott honpolgár nem is igen gondolható⁴⁾.

A mi magát a gymnasiumi tanrendszert illeti, erre nézve még mind-ekkoráig felette elágazók a nézetek. A következők egyébiránt nem lesznek szem elől tévesztendőek. Legelőször: ugyanis az, hogy a tantárgyi rendszernek vezérelve és jelleme nem abban áll, hogy a fősúly a classikai tanulmányokra, vagy a történelemre fektetessék, hanem ép abban, hogy valamennyi gymnasiumi tantárgyak szoros viszonyosság a s egységes összefüggése valósítandó meg; mert csak ebben rejlik egyedül az általános szellemműveltségnek, a mint az czélba vétetik, valódi biztosítéka és föltétele. Másodsor az: hogy a classikai nyelvek tanulmányozásánál a főczél a classikus irodalomban és időkorban uralkodott szellemnek felfogása, nem pedig a philologiai meddő szörszálhasogatás, melly a lélek eltompulá-

sara és a tudománytöli elidegenülésre inkább vezet, mint igazi magas szellememelkedésre. Harmadszor az: hogy a tantárgyak módfeletti összehalraozása és kiterjesztése által igen könnyen eltévesztetik a cél, s az ifjúság közönbössé, szórakozottá válik, vagy a mi még veszélyesb, undorral és ellenszennvel töltetik el a tudományok iránt, mert túlterhelve, szellemeivel a roppant anyaghalmazon uralkodni nem bír. Negyedszer: a mi a tanszabadság elvét illeti, ez még a gymnasiumban, hol az ifjúság érettségi foka még csekélyebb, s a tanszakok összesége bizonyos szükségyszerű viszonyban áll egymással, foganatba nem vehető, és sem tanítóra sem tanítványokra nézve igazán gyümölcsözőnek nem nevezhető. – Végre sokoldalúlag megvitatott kérdés a gymnasiumi tanrendszer tekintetében az: vajjon a szak- vagy az osztály rendszer fogadtassék-e el a tanárookra nézve!? Erre nézve azt mondhatni: a szaktanítói rendszernek mindenestre azon előnye vagyon, hogy egy-ugyanazon tanszak valamennyi osztályban (vagy legalább a legtöbbben) egy és ugyanazon tanár által képviseltetvén, bizonyosan tökéletesbben, az ifjúság felfogásához alkalmazottabban, és természetesen alaposabban is fog tárgyalathatni, mint az osztálytanítói rendszernél, hol minden iskolai folyamban más tanár, valamennyi szakok előadásával vagyon megbízva, s ép azért rendküli sükert és eredményeket alig leend képes felmutatni; habár tagadhatatlan is, hogy kivált a legalsó osztályokban ez utóbbi rendszert azon körülmény mutatja némileg ajánlatosbnak, hogy az e fokon még igen jótékony és szükséges növelési befolyása a tanítónak a szakrendszernél lehetlenné válik, az osztályrendszer alapján ellenben könnyebben eszközölhető.

II. A középtanodák másik körét a Reáliskolák képezik; mellyeknek feladata és célja: kiváló tekintettel a matematikai és természettani israeszakokra, és ezeknek alapján: a közpolgári ipar- és üzletéletben szükséglett gyakorlati ismereteket nyújtani; és így vagy a practikus szakműveltségnek előcsarnokaiba bevezetni, vagy a technikai szakfőiskolák, például a műegyetemek, kereskedelmi akadémiák, erdész- s bányászfőtanodákra stb. előkészíteni. A reáliskolák eszméje már Baconnál feltalálható, s vaiósulatba különösen azon idő óta lépett, a midőn a kifejlődő ipar- s forgalomélet, üzlet s kereskedés, technika és gazdaszat, a szakérdeklett polgárok alaposb elméleti kiképzettségének szükségessége felismerésére vezetett. A reáltanodának rendszerében a főszű egyfelől a matematikára és physikára, másfelől a gazdaszattanra és az újabb nyelvekre (azonban itt is mindenkori ügyelettel mind e tanszakok összefüggése és benső viszonyosságára) helyezendő; míg magának a tudományok tárgyalásának folytonosan a practikus hasznosság momentumra kell irányzottnak lennie, ellentétben a gymnasiummal, hol a főszű a humanisztikai momentumra helyezendő⁵⁾. – A belszerkezetre nézve lényegileg itt is ugyanazon elvek tarthatók szem előtt, a mellyeket fentebb a gymnasiumok tekintetében ki-

emeltünk; melyly többi intézetekkel a reáliskola még azon tekintetben is mutat némi hasonlatosságot, a mennyiben ép úgy képezi az előcsarnokot a technikai s kereskedelmi főiskolákra, vagy műegyetemekre nézve, mint a gymnasiumok a tulajdonképeni universitásokra nézve viselnek mintegy előkészítő szerepet⁶⁾.

A középtanodai tanulmányrendszer egyik kiegészítő és főfontosságú momentumját az egyetemes tanfolyam végén a tanulók által leteendő érettségi vizsga képezi. Ennek közvetlen és főcélja az, az ifjúnak összes középiskolai pályáján szerzett ismeretei kimutatására a végből alkalmat nyújtani, hogy egyfelől az általános elért képzettségi fokot meglehessen ítélni, másfelől pedig, hogy a főiskolábai átlépéshez okvetlenül megkívántatott alpműveltségét tanúsíthassa, mint a melyly nélkül az egyetemre, a polytechnikumra, az akadémiára való fölmenés, igazán sikeresen és illő előhaladásra kilátást nyitó módon, nem történhetik. – Az érettségi vizsgának egyebiránt nem kell szörszálhasogató részletekbe bocsájtkozónak, faggatónak, vagy ép a tudománytól elijesztő módon foganasítotttnak lennie, miután itt nem a részleges ismeretbőség és mellékanyag, hanem csak a legfőbb általános alpműveltség kimutatása a tulajdonképeni cél, a melyly folytonosan szem előtt tartandó.

A mi a középtanodák felállítást és fenntartást illeti, ez okvetlenül a megye vagy kerület, okvetetlen pedig a státus feladatához tartozik; a melyly jelesül akkor köteles ez ügyben cselekvőleg eljárni, hogyha az illető kerület vagy tartomány anyagi erőforrásai és közegei elégteleneknek tapasztaltatnának. – A mi a tanítók kinevezését illeti, ezen jogban legczélszerűbb az államnak és a megyének egyenlő részbeni osztozkodása, jelesen olly módon, hogy az álladalom csak azok sorából nevezhessen tanárokat, a kik az állam által szervezett ez irány báni közvizsgálóbizottság előtt illő képességüket kimutatták, és mint tanítójelöltek az illető megyehatóság által, a helyi viszonyok tüzetes figyelembevételé alapján, fölterjesztettek; – ekként ugyanis egyfelől elégséges biztosíték nyújtatik a felől, hogy a tanári állomásba helyezett egyének az illő tudományos képzettséggel és készütséggel bírnak; másfelől arra nézve, hogy csak olly egyéniségek fognak kijelöltetni, a kik a helykörülmények által szükséglett követeléseknek is eleget tesznek, s a megyeközönség bizalmának és tiszteletének örvendenek. – A mi az egyháznak befolyását a középtanodákra végre illeti, ez annyiban, a mennyiben e tanintézetekben is a vallástudomány a tantárgyak egyikét képezi, és a mennyiben mind a humanisztikai mind a realistikai műveltség csak akkor fektettetik biztos alapokra, ha a hit és erkölcsan elveinek tüzetes szemmeltartására czéloz, mindenesetre jogosult és szükséges lehet. E befolyásnak azonban uralkodássá, kizáró intézkedhetéssé válnia nem szabad, mert ez a tudomány és szellem-képződés itt czélbavett megalapításával ellentétben áll, és igen

könnyen félszeg eredményekre, vagy ép káros súrlódásokra is vezet-
hetne⁷⁾.

⁂) V.o. Thiersch: Über gelehrte Schulen. (1826. ff.) Deinhardt: Der Gymnasialunterricht. (1837.) Köchly: Das Princip des Gymnasialunterrichts. (1845.) Greverus: Revision des gesamten Unterrichtswesens. (1836.) Mayer: Einrichtung und Unterrichtsplan eines Bürgergymnasiums. (1845.) Hohegger: Die Unterrichtsfrage. (1861.) sRotteck-Welcker: Staatslexikona. Art.: Schulwesen. XII. kötb. és Dahlmann még Bluntschli többször említett munkáikat.

⁃) Szépen mondja erről Bluntschli: „An der Hand der Griechen und Römer sind die neueren Völker in geistigen Dingen ähnlich wie durch das Christenthum in religiöser Beziehung erzogen worden. In den classischen Studien ist ein gewisser Duft, ein Glanz, ein Adel, die zu voller und schöner Entfaltung des wissenschaftlichen Geistes unentbehrlich sind. Sie spannen und üben die Kräfte des jugendlichen Geistes aufs höchste und doch dem Alter gemäss; wecken seinen Sinn für Schönes, Grosses und Edles, und stärken seine Schwungkraft.”

⁄) A klassikai tanulmányok jelentősége és szükségéről, melyet némelyek újabban elég félszegül kétségbevonni kezdtek, mások meg túlbuzgó vallási zelotismusból még veszedelmesnek is nyilvánítottak, nagy elismeréssel és melegen szölli egyebek közt Hegel a nagy philosoph: „Über die classischen Studien und ihren Werth für die Gymnasialbildung” cz. rectori beszédében; a nagyhírű amer. jogtudós Story: „Discourse pronounced before” etc. (1826.) Herder, Savigny, Wurm, Thiersch, és az ér. Rotteckféle Staatslexikoni cikkben Baumstark.

⁅) Egy jólszervezett gymnasiumnak, mely a benne tárgyalt ismeszakok nagy száma és terjedelme miatt rendesen 8 osztály vagyis évfolyamból fog állani, a mondottak szerint a következők a tantárgyak: hittan, latin és görög nyelv meg irodalom, történelem, (egyetemes, nemzeti, egyházi és műveltségi) földrajz, természetrajz, physika és matematika elemei, számtan, hazai és legalább egy idegen cultúrnyelv, logika, tap. lélektan és ethika elemei; – mellyekazutáncélszerű felosztással a gymnasium két főszakában, alsó és felső gymnasiumban tárgyalandók.

⁆) A tantárgyak a reáliskolában ezek szerint: hittan, matematika, physika, chemia, természetrajz, rajz, építészet és gépészet alapvonalai, modern nyelvek, gazdaszattan elemei, váltó- s kereskedési törvények, s a világhisztória meg földrajz főbb vonásai.

⁇) Napjainkban merült fel az eszme, hogy nem volna-e célszerűbb a gymnasiumokat a reáliskolákkal egyéforrasztani, vagy némi kapcsolatba hozni. E tekintetben két út és mód létezik; a) vagy ugyanis az eddigi gymnasium megtartva a klassikai szakokat, annyi reáltanelemeket s modern nyelveket vehet fel, hogy a gyakorlati ipar élet igényleteinek megfelelhessen; b) vagy pedig minden fensőbb műveltségre törekvő ifjak számára egy közös elő készítő tanoda volna alakítandó, a mellyből azután az általmenet a tudományos tanzakokra gymnasiumon, a fensőbb technikaiakra pedig a reáliskolán át volna foganosítandó, illetőleg szétágaztatandó. – E két út közöl azonban az első még csak meg sem kíséretett komolyan, mert csak hamar átlátatott, hogy egyáltalában lehetlen egy intézetben mind két rendbeli s annyira elágazó igényeknek és követeléseknek elegettenni. A mi azonban a második utat illeti, ez nagy elismertetésre talált, s alkalmazásba is vétetek jelesül Belgiomban, Frankhonban, Angliában, s itt ott Németországban. I. mindezekről valamint az egyes külsországok középtanodai rendszereiről. Hohegger illy cz jeles művét: „Die Unterrichtsfrage, von einem Schulmann aus Tyrol.” pag. 57-62.

⁷⁾ A középtanodaügy legnagyobb virágzásnak Poroszországban, Belgiomban, Hollandban, s Franciaország meg Angliában örvend. Ausztria csak a legújabbban tett e téren lényegesebb előmenetelt, és haladási lépéseket.

82. §.

Főiskolák és egyetemek; művészeti főtanodák, és tudományos akadémiák¹⁾.

I. A nemzeti oktatás- és tanügy legfelsőbb fokát a szakfőiskolák, meg a tudomány-egyetemek (Universitások) képezik. A szakbeli főtanodáknak, millyenek például jogakadémiák, mezőgazdasági, bányászati főiskolák, polytechnikumok vagy műegyetemek, (teljes szerkezetű) kereskedési meg művészeti akadémiák, az a célja, a gyakorlati életre tekintettel, a tanulóknak, az illető szakképzettséget fensőbb tudoraányos alapokon megszerezni; azoknak a mindenirányú rendszeres és összefüggő tudományos önkiművelést lehetségésíteni. A szakfőiskolák, kivált korunkban hol a gyakorlatikus ipar- és forgalomélet, a művészet és a technikai ügyág, a közhivatali igényiélkor meg az üzletviszonyok, olly sokféle irányban kifejlettek, felette jelentékeny helyet foglalnak el a nemzeti oktatásrendszerben, s egyikét képezik azon ügyeknek, a mellyek gondos figyelembevételre és szemmel-tartása a társadalomnak ép úgy mint az állam kormányának főfő feladatai közé tartozik. Ez intézeteknek életbeléptetése és illő fölszerelése tehát napjainkban egyeseknek épen úgy mint az összeségnek közvetlen érdekében áll, sőt valódi visszautasíthatlan kulturai korszakvetelmény. – E főtanodák sokban hasonlítanak a tulajdonképeni tudományegyetemekhez, az az universitásokhoz. Egyfelől jelesül, a mennyiben minden illynemű intézetbe fölvetél csak bizonyos a tanuló által már előbb megszerzett alapos előismeretek kimutatása folytán történhetik meg, a melly előismeretek ugyanis az intézetben tárgyalt tanszakok illő felfogására okvetlenül szükségesek; másrészt annyiban, hogy e főiskolákon az illető tudományok nem csak tulajdonképeni fensőbb tudományos szempontból tárgyalandók, hanem egyszersmind egész terjedelmökben és létszeres kapcsolatukban fejtegetendők; a minek szükséges folyamánya az, hogy az ez intézeteket látogató tanulók kiképeztetésében nem a mindennapi életszükségletre célzó idomítás és gépies előkészítés, hanem az a tulajdonképeni feladat: a növendéket mindenoldalú alapos és rendszeres szakműveltséggel feldíszíteni, s neki azon szellemerőt és képességet megadni, a mellynek alapján az életben s annak különböző viszonyaiiban szabadon mozoghat, magát biztosan feltalálhatja, s önállólag az elmélet és gyakorlat továbbfejlesztésében is közreműködhetik²⁾. – Kiváló figyelmet érdemelnek e szakbeli főtanodák körében pedig a polytechnikumok vagy műegyetemek, a mellyek arra vannak hivatva: hogy a gyakorlati ipar- és üzletvilágban, technikai közhivatalokban, s gazdasági és forgalmi ügyágokban,

megkívántató szakképzettséget és tudományos műveltséget közvetítsék. Ezek az intézetek, ha a fentérintett szellemben és irányban szervezvék, a technikai szakokra nézve valódi egyetemeknek nevezethetnek, a mint tényleg ugyanazon állást foglalják el a reájok előkészítő iparisiskolák és reáltanodák irányában mint az universitások inkább humanisztikai irányban a szinte előcsarnokaikat képző gymnasiumok irányában. A polytechnikumokban tárgyalt alapvető tudományok között egyfelől a matematikai és természeti tanszakok másfelől az általános gazdaságtan³⁾ foglalnak el főhelyet mint a mellyeken minden többiek sarkallanak. Ezeken az alapokon oszlik meg azután egy teljes szerkezetű műegyetem több ágakra vagy osztályokra, mint például egy vegyészetire; egy gépészet- és erőműtanira; egy mérnökre; egy építészetire, egy kereskedelmire stb.; a mellyek mindegyike két vagy több évi tanfolyamot képez, s folytonos kapcsolatban gyakorlati kísérletekkel és vizsgálatokkal, meg támogatva mindenemű eszközök segédzerek gépek és készülétek által, vagyon hivatva az illető tanulót a megkívántott szakismeretek rendszerébe bevezetni. – Az említett tanszakokon kívül egy teljes szerkezetű polytechnikumban mulhatlanul megkívántatik még, más olly tantárgyak előadása is, a mellyek a technikus általános felső műveltségének lényeges kiegészítését képezik, sőt tulajdonképeni közvetlen szaktanulmányainak könnyebb értékesítése és hasznosítására is vezethetnek. Legyen elég e tanszakok sorából csak a műveltség- és műtörténelemre, az ipari és forgalmi földrajzra és statistikára, az aesthetika- és fogalmazvány tanra, a tételes jog- és törvényisméi szakra, a modern nyelvekre stb. utalnunk⁴⁾. – E szakbeli főtanodák benső szerkezete és tanrendszere sok tekintetben hasonlítván egy egyetemi tudománykar szerkezete és rendszeréhez, e helyütt általunk tüzetesen nem tárgyalatik, s áttérünk azonnal a tulajdonképeni s szorosb értelemben úgynevezett főiskolákra vagyis a tudomány-egyetemekre.

II. Az egyetemek (Universitások), a tudományos tanintézetek legfelsőbb fokát képezik, és azon rendeltetéssel bírnak, hogy rajtok a tudományok egész körzete rendszeresen kimerítően és benső kapcsolata és összefüggésére! tekintettel tudományosan tárgyalassék. Az egyetem tulajdonképeni lényege és jelleme az, a felső szellemműveltséget és igazi tudományos s rendszeres kiképzést egész terjedelmében és minden irányban eszközölni; s az egyetemi pályára lépett ifjúságot azon karba helyezni, hogy magának akár a humanisztikai akár a realiztikai irányban, az alapos és tudományos elméleti általános képzettséget tulajdonává tehesse. Az egyetem tulajdonképeni jelleme továbbá az, hogy már nevének magának is megfelelőleg, a tudományok egyetemét s egy főcélra egyesülését (uni-versus) képezze; a honnan kitetszik, hogy ép olly félszeg mint az egyetem jellemét és rendeltetését szem elől tévesztő intézkedés

volna az, hogyha az egyetem megannyi különálló s egymástól elszakadt tanintézetekre oszthatnák; egyes karokban megannyi szakiskolákká törpítetnék⁵⁾; vagy ép azon feladat tüzetnek elébe, hogy erre vagy amarra a célra (péld. közhivatalokra) gyakorlatilag időmítő (dressirozó) intézetkép működjenek. – Az egyetemek tudományos főiskolák jelesül annyiban, a mennyiben rajtok a tudományok összes köre részint önmagáért, részint tekintettel a nép- és államélet legfőbb érdekeire tárgyaltatik; a mennyiben az egyetemre felmenő ifjaktól szigorú elővizsgálatban a tudományos előadások méltó hallgatására szükséglett alapismeretek kimutatása követeltetik⁶⁾; s egyáltalában a léleknek az észnek és jellemnek már bizonyos fensőbb fejlettségi és érettségi foka, a szellem önállóbb működése föltéleztetik; a mennyiben az egyetemi előadások nem ép arra czéloznak, hogy a hallgatókat az ismeretek nagy halmazával megtömjék, hanem hogy bennök az igazi tudományos szellem és tudányszomj fölébresztessék és kifejlesztessék; végre annyiban a mennyiben az egyetemen minden tudányszak a nemzet legkitünőbb szakbeli tekintélyei által képviseltetik, a tanzakok mindegyike mindenkor a tudomány legújabb álláspontja szerint tárgyal tátik, a tanárok pedig mint a tudományos respublika legkiválóbb tagjai mint szakaik igazi mesterei jelenkeznek. – Kitészik ezekből egyszer smind az is, hogy a tudományegyetemek úgy mint az alsóbb fokú és a középtanodák, már nem növelő intézetek is egyszer smind; mert a növelés munkájának az egyetempályárai lépésnél már be kell végezve lennie; s mivel itt már nem az erkölcs- és a kedély kiképzés, hanem a fensőbb szellem-kiművelés, a tudánnyosság, az eszi erők minden iránybani kifejlesztése és értékesítése a feladat, a mellynek megoldására kell törekedni. Nem szükség végre utalnunk azon nagyhorderejű szerepre és jelentőségre, mellyet az egyetemek a népek nemzeti kulturái és politikai életében tanúsítanak. Legyen azért elég csak kiemelnünk azt, hogy a czélszerűen szervezett s feladatuknak igazán megfelelő egyetemek, a népek összes szellemfejlődésének és haladásának leghatalmasb tényezői; világosságot és igazságot terjesztő szövétneknek, mellyek a köz- és magánélet minden ágaira és minden köreiben a megismerés a művelődés jó tété m enyeit árasztják; s egyáltalában épen úgy mint az egyház a hit- és vallás-elveknek az ápolója és foglalata, épen úgy a tudánnyos igazságok, az emberi nem szellemhódítmanyainak hű őrei, sáfárai és biztosítékai⁷⁾.

III. A tudánnyos egyetemek csak a középkor utolsó századainak meg az újabbkornak szüleményei⁸⁾. Az őskori keleti papfőtanodák, az athenei bölcsészeti főiskolák, meg a későbbi római és alexandriai időszakban fenállott egyetemesb irányú tanintézetek ugyanis egyetemeknek nem nevezethetnek, mert ez utóbbiak jellemét csak akkor kezdték a művelt európai népek főtanodái magukra ölneni, midőn Olaszországban (Bologna) és Frankhonban (Paris) a középkori testületalkotási szellem befolyása

alatt meg a szabadabb szellemmozgalom elterjedése folytán: a tudományos nyomozások és azoknak államtól és egyháztól függetlenebb gyakorlása és értékesítése, a műveltebb népek által szükségesnek elismertetek; s egyúttal bizonyos önálló, a tudományok rendszeres tárgyalását lehetővé tevő, központi főiskolák felállítása és szervezése, valódi korkövetelménykép kezdett méltányoltatni. Ettől az időtől fogva, és különösen a nyomda feltalálása, a classikai tanulmányok föléledése, a reformatio meg az újabbkori szellemi politikai és ipari haladás és művelődés mintegy természetes folyományaként, látjuk különösen nyugat és közép Európa államaiban az egyetemeket mindinkább nagyobb virágzásnak eléjemeni; Angliában úgy mint Olaszországban, Frankhonban ép úgy mint Hollandban, de főleg Németországban ⁹⁾ mind belső szervezet és tudományos irány, mind külső fény s tekintélyre nézve folytonosan emelkedni; s egyáltalában azon állást elfoglalni, a mellynek alapján a fentebbérített jótékony és gyümölcsöző befolyást az összes culturai és társadalmi életre gyakorolni képesekké váltak. – Egyik kiváló és jellemző vonása a tudományos egyetemek fejlődése és belső szervezettnek (mint még tüzetesen láthatjuk) a testületi szellem és formák, a legfőbb tudományos méltóság, akadémiai tudori rang kioszthatási kiváltsága, az önkormányzati jog, a képviseltetésjog stb., melly többékevésbé valamennyi államban egész a legújabb korig érvényben állott, s némileg kilyfolyását és biztosítékát képezte és képezi azon szabadságnak s szabad mozoghatási jognak, a mellyre éppen egy tudomány-egyetemnek, inkább mint bármily egyéb organismusnak vagy testületnek szüksége van.

Ez utóbbi momentumokkal áll kapcsolatban az egyetemnek az állam és egyház irányábani állását és viszonyát illető kérdés. Erre nézve elv-ként a következő tartandó szem előtt. Az egyetemeknek mindenekelőtt és mindenekfelett tudományi függetlenségre és szellemi szabadságra lévén szüksége: azoknak egyáltalában senkinek, semmiféle külhatalomnak uralma és kényszerítő befolyása alatt sem szabad állania; és így jelesül az állam meg az egyházé alatt sem. Az egyházé alatt nem, mert az egyetem tudományos, s nem növelési vagy vallási feladatokat maga elébe tűző tanintézet; s mivel az egyházi hitágazatok és felekezetiességek sűrűlódásait és uralmát a tudományos nyomozások és vitatkozások teremébe bevinni magával az egyház tulajdon érdeke és javával áll ellentétben; végre azért nem, mert mindazon esetekben a midőn valamely rendküli körülmény alkalmával ¹⁰⁾, valami külső hatalomnak vagy műszervnek befolyása szükségessé válik, e műszerv csak és egyedül a státuskormány, mint az egésznek jogos képviselője s a sűrűlódások egyedül hivatott kiegyeztetője, lehet, mint a melly az élet egyéb köreiben is a modern állameszme értelmében, a legfelsőbb felügyeleti, védői szerepben az egyházat felváltotta; s jellemével amúgyis össze nem férő szerepétől felmentette. Nem következik

egyébiránt innen az, hogy az egyház az egyetemtól teljesen, mintegy ellenséges zárvonaltól által, eltávolítassék és elszigeteltessék; vagy hogy a tudományok művelése és tárgyalása közben, a minden emberi ismerendszerre és tudományos igazságkörre fényes világot árasztó, azt jótékony meleggel keresztülható hit- és valláserkölcsei elvekre figyelem ne fordítassék; vagy az egyetemi tanulósnak erkölcsi vallási iránybani működése, magatartása, valamint a theologiai karnak¹⁾ taneljárása és iránya semmiféle egyházi felügyelet alatt ne álljon. – Az államhatalom befolyását illetőleg²⁾, ennek is csak felette szűk körre kell szorítottnak lennie, s jelesül mindattól távolmaradnia, a mi kizárólag a belső tanügyet sth. illeti, és a tudományos mozgalom és szellemszabadság korlátolása vagy kívülről jövő kényszer alá helyezésére vezethetne. A tudomány élete olly finomszerkezetű és gyöngéded, hogy az államhatalomnak rendesen igenis rideg kézilletése alatt könnyen ellankadhat, s megtörhetik. Az egyetem e szerint, az államhatalomnak, mint az országban létező valamennyi nyilvános testületek jogos főfelügyeleti műszervének³⁾, csak azon ügyekben lehet alárendelve, a mellyek a külső ügyvezetést, a közérvényileg megállapítandó általános szervezési határozatokat, a legfőbb kormányzatot, a tanrendszernek az államéletre közvetlenül kiható módozatait illetik; vagy (mint még alantabb látandjuk) egyáltalában a fensőbb nemzeti és státuserdek tekintetéből az államhatalom tettleges föllépését és beavatkozását szükségessé teszik. – A mi végre az egyetemek felállítást és fenntartást illeti, ez a modern állameszme szerint, (főleg ott is a hol a már fenálló egyetemek anyagi forrásai és alapítványai elégtelenek) mindenesetre a státusnak a feladata; a mi azonban nem zárja ki azt, hogy magános testületektől, magán erőkkal, tudományos főiskolák fel ne állíthatassanak⁴⁾, az igazság és államérdek egyedül azt hozván magával, hogy az illy magánegyetemek, azoknak az igényeknek, a mellyek a statuses közélet által illy tanintézetek irányában emeltetnek, szinte teljesen eleget-fenni és megfelelni képesek legyenek.⁵⁾

¹⁾ Az egyetemekre s főtanodákra nézve I. Scheidler: Die Idee der Universität (1838.) Savigny: Wesen und Werth der deutschen Universitäten. (Ranke folyóiratában. Bd. I.) Meiners: Geschichte der Hochschulen. (1802. ff.) Thiersch: Über gelehrte Schulen. (Bd. II. 87. ff. es 386. fg.) Schletter: Akademische Monatschrift. (1850-1854.) Huber: Die englischen Universitäten. (1840. 2. köt.) Cousin: Rapport sur l'état de l'instruction en Allemagne. (1834. 2. köt.) Jakob Grimm: Über Schule, Universität und Akademie. (1846.) Koch: Die preussischen Universitäten. (1839. fg. 2. köt.) Dahmann: Politik. 307-328. Bluntschli: Staatsrecht. 580. fg. Robert M o hl: Polizeiwissenschaft. I. 511 – 523. és Pauler jeles beszédjét az 186V₃-ki tanév rectorméltósági állásának elfoglalása alkalmával.

²⁾ Illynemű szakfőiskolák nagy számmal és kítő szerkezettel találtak Frankhonban és Németországban, mellyekhez újabb időkben tagadhatatlanul Ausztria is kezdett közelíteni.

³⁾ E momentumról valamint a műegyetemokről egyáltalában szerző a magyar tudós társaság által kiadott „statistikai közleményekben” 1861. évfolyam 2. kötetében bővebben értekezett.

⁴⁾ Legyelesb polytechnikumok Európában a túlnyomólag katonai szervezetű párisi „école polytechnique” meg az ugyanott létező fensőbb ipar- és technikai iskolák, – Németországban a Karlsruhei, a Braunschweigi, a Hannoverai, Berlini és Müncheni; Schweizban az újonnan alapított (s jelenleg tán legteljesb) Zürichi; Ausztriában a Bécsi és Prágai, Magyarországon a Budai.

⁵⁾ Mint az némelly tekintetben az Éjamerikai Unióban meg Frankhonban történik, a hol ezen szó „Universitás” a fensőbb tanintézetek összeségét jelenti, s az egyes tudomány-szakok, megannyi megoszlott s egymással kapcsolatban sem álló fakultásokon és karokon tanítatnak. így létezik 8 theologiai, 9 jogi, 3 orvosi stb. kar; mellyekhez sorakozik még a többrendbeli „facultés des sciences” vagyis természettudományi intézet, meg a „facultés des lettres” vagy philosophiai facultas. Valamennyi fakultások csak Parisban vannak együtt. Éjamerikában vagyon 150 úgyn. Colleges, 43 theologiai, 16 jogi és 37 orvosi szakfőtanoda.

⁶⁾ Csak az, ki a középtanodákban szigorú gondolkodás és tanulmányhoz hozzászokott, fog ugyanis az egyetemen méltólag megállhatni, s annak rendeltetése elérését lehetségessé tenni. – Ne legyen egyébiránt senkinek tiltva magát mint rendküli tanítványt vagy hallgatót az egyetemen bejegyeztetni.

⁷⁾ V. Ö. Paulernek beszédjét és Savigny hasonló nyilatkozatát: „Die Universitäten sind als ein edles Erbstück auf uns aus früheren Zeiten gekommen, und es ist für uns eine Ehrensache, ihren Besitz den kommenden Geschlechtern zu überliefern” stb.

⁸⁾ Dahlmann az első egyetemnek Pythagoras iskoláját meg Aristoteles össz tudományi előadásait nevezi.

⁹⁾ Azért mondjuk főleg Németországban, mert tagadhatlanul itt vétetett az universitás eszméje először s legteljesb alakban igazán fogantatva, a mennyiben itt fejlettek ki az egyetemek valódi organikus, és az egyetemes fensőbb tudományosságot felölelő tanodákká.

¹⁰⁾ Milylen például az, hogyha a tanárok valamelyike oly lázító és izgató modorban kezdene a valódi tudományossági érdekek s feladatok szem elől tévesztésével működni s állam és vallás ellen kikelni, a mit a státus a fensőbb közérdek szempontjából sem tűrhetne.

¹¹⁾ A melly t. i. az egyházat legközelebről érdeklí, és így annak befolyása illetőleg felügyelete alól egészen föl nem mentethetik.

¹²⁾ A modern állameszme tekintetében jól jegyzi meg egy jeles szakember: „az újkor annyiban is különbözik a középkortól, hogy ez utóbbi a corporatiót majdnem souveránitássaljoggal felruházta; a modern állam pedig legfőbb felügyeleti jogát mindenre kiterjeszti, a minek csak a közéletre nézve valami jelentősége és hordereje vagyon.” Még magán az angol egyetemeken is tapasztalható az államhatalom e föllépése legújabb időkben, holott sehohsem tudta magát a testület középkori jogaiban oly soká és állhatatosan fenntartani mint ép Angliában.

¹³⁾ Melly még azonfelül a legfőbb folyamatbani ápolásra, t á mogatásra is van hivatva.

¹⁴⁾ Legújabb időben Brüsselben és Londonban állítottak magán-egyetemek.

¹⁵⁾ Vajjon az egyetemek fővárosokban vagy azoktól távol csendesb és nyugalmasb helyeken állítassanak-e fel, R. Mohl: Polizeiwissenschaft. I. 521. és Dahlmann: Politikája 326. lapján érinti meg.

83. §. Folytatás.

IV. A mi az egyetemek belső szervezetét illeti, erre vonatkozólag egyfelől azok karok szerinti tagolata és testületi jogai, másfelől a tanrendszer, s illetőleg tanítás- és tanulmányi szabadság, bír kiváló jelentőséggel. – A mi mindenekelőtt az egyetemi tankörök tagolatát illeti, e tekintetben azt mondhatjuk, hogy a szokásos négy-karrai felosztás, vagyis a bölcséleti, jogpolitikai, hittani és orvosira, a tudományos érdekek és szükségleteknek a legmegfelelőbb. A bölcséleti karhoz, melyet némileg az alapvetőnek nevezhetni, tartoznak egyfelől az elméleti s gyakorlati philosophia s műbölcsészet, azután a történelem s kulturhistória összes körzete, meg a fensőbb nyelvészet; másfelől a mathemaiikai és a természeti tudományok; – mellyek együttvéve a fensőbb szellemműveltség s általános tudományos képzettség szükséges alapföltételeit képezik. A theologiai karnak közelebbi viszonya vagyon az egyházhoz, meg azon feladata, hogy a hit- és vallástudományi szakokat olyképp tárgyalja, hogy a papságot egyházi küldetése alapos felfogására, meg azon szellemi fegyverek illő használatára képesítse, a melly fegyverekkel az egyházat tudományosan is megvédhesse és tekintélyjében fenntarthassa. – A jogpolitikai kar a törvénykezés és az államigazgatás, a tételes és a bölcséleti jog, a politika és nemzetgazdaság, az államisme és az államtörténelem fejtegetésével foglalkozik; és kiválólág a fensőbb politikai és bíraskodási államhivatalnokok, ügyvédek és képviselők, törvénytudók és státusférfiak kiképzésére irányul. Végre az orvosi kar, a melly a körtünemények és betegségek alapos megismerése és eltávolítására célzó tanelveket tárgyalja; s épúgy mint a többi karok tudományos s fensőbb műveltségű szakembereket, tanárokat stb. szolgáltatnak a társadalomnak. -

A mi az egyetemi tanrendszert különösen illeti¹⁾, ez egyikét képezi azon feladványoknak, a mellyek kivált legújabb időkben megint a közfigyelmet magukra vonták, és sok iránybani megvitatásra szolgáltak tárgyul. – Egyáltalában kétféle rendszer gondolható az oktatásügy szervezése tekintetében. Egyik az, a melly a tankényszerűség (Lehr- und Lernzwang) a másik meg az a melly a tanszabadság (Lehr- und Studienfreiheit) elvéből indul ki; amannak lénye és jelleme abban állván, hogy tanár és tanítvány bizonyos előleg megállapított tanrend tansorozat és irányhoz köteles alkalmazkodni; a tanító előadásainak szelleme tekintetében, a tanítvány tanszakainak megválasztásában, bizonyos külmegszorításoknak alávétve jelenkezik; tanár és tanuló bizonyos tudományi érdekeken kívül álló fegyelmi szabályok alatt áll; s évenkint vagy félévenkint köteleességszerű vizsgálatok tartandók, mellyektől a tanulóknak más tanostályba vagy folyambai fölmenetele föltételeztetik; – emezé vagyis a

szabad tanulmányi rendszeré ellenben abban: hogy a tanító benső meggyőződésével s tudományos nyomozásainak eredményeivel összhangzólag, az általa képviselt tanszakot szabadon, saját eszme- és elvrendszere nyomán, az az minden külhatalom rendeleteitől függetlenül taníthatja; a hallgatók tanítóiknak, valamint tanszakaiknak megválasztásában meghatározott rendszabályokhoz nem kötvék, hanem a tárgyat bár m ellj (az egyetemen azon szakot előadó) tanítónál (tehát az u. n. privatdocensnél is) és azon rendben hallgathatják a melly egyéni hajlamaik és szükségleteiknek legmegfelelőbb, s a tudományos kiképzésbeni haladás igényleteivel legmegegyezőbb; továbbá abban: hogy kényszer-vizsgálatok az egyes folyamok végén nem tartatnak, hanem az egyetemi tanulmányoknak kitűzött, három vagy négy éves tanfolyam bevégezése után, (vagy annak folyamában is) választott életpályájukra²⁾ átlépés előtt, a végzett tanulók, egy több szakemberekből és tanárokból álló vegyes bizottság³⁾ előtti próbatételre bocsájtatnak; végre abban, hogy a tanárok és docensek, hallgatóiktól, a hallgatott leczkék mérve (például heti előadási óraszára), szerint meghatározott tandíjt (didactrumot, collegiompénzt) nyernek, a melly utóbbi egyrészt arra szolgál, hogy a közállamalapból illő fizetvény nyel el nem látható⁴⁾ rendes és rendküli tanár tudományos szolgálataiért, és a nemzet szellemi tőkénének szaporításáért méltólag (s a kifejtett buzgalom s tanítási képesség szerint, kisebb nagyobb mértékben) jutalmaztassék; másfelől arra, hogy a magándocensi intézmény, a melly a tanszabadsági rendszernél az egyetlen út és mód tanárjelölteket képezni s kitűnő tehetségeket a nemes de annyi nehézségekkel járó tudományi és tanítói pályára megnyerni: a hallgatóság általi díjaztatás folytán, lehetőségessé váljék, miután egyébként a privatdocentura semmikép sem honosulhatna meg, vagy pedig csak állami alapbóli fizetvényezés nyomán lenne fenntartható, a minék ép ez intézmény szellemével, és az összes tanszabadsági rendszer irányzatával! össze nem férhetőségére alig szükség különösen figyelmeztetni⁵⁾).

„Mellyike e két rendszernek érdemel már most elsőséget, s mellyik felel meg inkább a tudomány, az élet, és a szellemi haladás és művelődés érdekeinek?” – azt elhatározni nem igen leszen nehéz. A tudomány méltósága, a szellemi fejlődés föltételeinek jelleme, a fensőbb irányú oktatás és tanulás természete, szóval a tudományegyetemek tulajdonképeni és valódi célja: okvetlenül a tanszabadsági rendszert követeli, csak a tanszabadsági elv józan foganatosítása által valósítható meg, teljesen és egész terjedelmében. – Csak a tanszabadság teszi ugyanis a tanítót és tanulót egyaránt azon helyzetbe a hol szelleme irányának, tudományos céljainak, kitűzött feladatainak, megfelelőleg, illő szabadsággal (megkülönböztetendő szabadosságtól) lélek- és jellemerővel eljárhat és működhetik. Az egyetemi tanító, a ki szakában rendesen valami kitűnőség, s a ki erejét kiválólag egy szak tüzetes művelésének szentelte és áldozza, s a

kiről felkeli tennünk, hogy ép oly jellemtisza és higgadt-lelkű egyén mint tudós, csak akkor fog nemes tisztjének igazán megfelelni, termékenyítőleg és teremtőleg hathatni, hogyha a lankasztó állami gyámság, rendőri kémlelgetés, és gépies ellenőrzet vagy bizalmatlankodás nyomasztó nyüge alól fölmentetik; és előadásában ez vagy amaz a, hatóságilag elébeszabott (s mintegy államilag canonizált) tankönyvhez szolgai ragaszkodásra nem kényszerítetik; főleg pedig a tanulmányi érdekekkel oly homlok-egyenest összeütköző fegyelmi s iskolamesteri szerepétől, a mely a tankényszerűségi rendszerrel szükséges kapcsolatban áll, felszabadítatik ⁶⁾. – A tanszabadság a tanárrai tekintetben egyébiránt nem áll abban, hogy a tanár kénye kedve szerint ezt vagy amazt tárgyalhassa; hallgatóit szellemtompító utániratással vagy üres declamatiókkal kínozhassa; előadásában az ifjúságot izgató agitatorius modorban feltüzelhesse; szóval a tudományosság s tanulmányi célok szemelől tévesztésével, tanítási szabadságával felelőtlenül vissza is élhessen. Ez az egyetemi tanárság méltóságának legfelszegebb, legveszélyesb félreismerése volna, s mind a tanári kar s egyetemi testületi hatóság, mind az államhatalom, mind maga a hallgatóság józan része által határozott kárhoztatás- és roszalásra találta, sőt egy illy feladatát csúfosan szem elől tévesztő tanítónak tanszékétől elraozdíttatását is szükségesíténé ⁷⁾. – Az egyetemi tanítónak mindenekfelett azon hivatása vagy on, egy bizonyos reáruházott tanszakot a l a p o s a n, rendszeresen, a tudományi vívmányok folytonos tekintetbevételével, s a mennyire ezt csak teheti s a tanszak természete megengedi s z a b a d o n előadni; a tudományt mindenkort állása szerint mintegy magában megtestesítve, a hallgatóságnak nyújtani ⁸⁾; s összhangban a tudományosság és az intézet érdekeivel és céljaival, még akkor is, midőn fenálló intézményeket tán bírálnia, visszaéléseket és hiányokat dorgálnia kell, mindenkor a higgadt mérséklet és ildomos tartózkodás azon hangyán beszélni, a mely a közhatalmat önkényszerű vagy jogos föllépésre nem készíti, vagy az erkölcs, a vallás, a rend és biztonság nevébeni közbejárásra alkalmat és ürügyet nem szolgáltat ⁹⁾, szóval minden izgatástól, sértegetéstől, személyeskedés és epéskedéstől távol marad. A hallgatóság tekintetében a szabad tanulmányi rendszernek (a mely korántsem azonos nemtanulási, vagy előadásokat-nemlátogatási szabadossággal), azon eredménye vagy on, hogy a különböző talentumokat teljesen kifejleszti; vninden egyéniségnek a maga jogát és mozgási körét megadja; a tudomány méltósága nemes volta iránt a gondolkodó ifjában annál nagyobb tiszteletet gerjeszt; s az egyedüli út és mód, hogy a tudányszomjas ifjában mint Pauler és Bluntschli oly szépen megjegyzi, a komoly szellemunkához megkívántatott kedv és erő ébresztessék; a tanuló a kulcsot a megkötött szellem előtt örökké zárva maradó szellemkincsek megszerzésére, tulajdonába hozhassa; egyéni hajlamait életpályája kívánalmaival összhangzásba helyezhesse; a

tanulandó tárgyak mértékét tehetségeihez arányíthassa; s a merev tanfegyelmi fesz alól ép úgy felszabadítható, mint a tudományos források minden iránybani használatára és élvezésére képesíthető. – A tanulóknak az előadások látogatásában közönye vagy ép hanyagsága a tanszabadságnak nem folyománya, hanem félszeg s v i s s z a é l é s b ől eredő jelensége, a melly ellen a belső egyetemi fegyelem czélszerű rendezése útján ép úgy lehet és szükséges orvosszert alkalmazni, mint a hogy nincs ellentétben a szabad rendszerrel az, hogy a tanulmány elintézésére (a tantárgyak látogatási sorozatára stb. nézve) koronkint meghatározott methodologiai és hodegetikai előadások tartassanak; az évi vagy félévi vizsgálatok pedig gyakrabban tartott (de az ifjak szabad akaratától függővé tett) tudományos colloquiumok és vitakozások által pótolassanak. Mindennek azonban szinte csak úgy kell történnie, hogy rideg gépiességgé ne fajuljon, és a fiatal emberben a becs- és önérzetet, a szabadon mozgó erőt és tehetséget szerfelett megne szorítsa, mert nem szabad felednünk soha, hogy az egyetemi egyes tanulót igazgatni, felügyelet alatt tartani nem az államnak és a tanárnak, hanem szüleiknek, családi vezetőiknek a kötelessége; – s hogy iskolás jellemű szabályok s kicsinyes fegyelmi rendeletek (p. o. tanulás előadáslátogatás stb. tek.) az egyetem rendeltetése és méltóságával ellenkeznek, s csak iskolás-gyermeki szellemet és érületet teremtenek a tanulóknak. – Kétségbevonhatlanul jótékony folyománya végre a tanszabadságnak az, hogy a tanítók közt az olly nagy fontosságú versenyzést és vetélyt leheiségisíti; a korosb tanárt a fiatalabb erők által a lankadás vagy hátramaradástól visszarententi; az egyetemet a valódi tudományos haladás és küzdelem egyik gyüpontjává változtatja; egyes tudományi szakok, vagy mellékágak részleges és egész terjelemben műveltetését a több tanítók általi képviseltetés nyomán leheiségisíti; végre a szabadság- és becsület-érzetet, a jellemzilárdságot és igazi tudományos törekvést, az egyetemi élet e főfő alapjait és tényezőit, a tankényszerűségi rendszernél ezerszeresen nagyobb mérvben kifejti és biztosítja ¹⁰).

És ezekkel egyszersmind megvolnának közvetten azon ellenérvek is czáfolva, a mellyeket egyesek és többektől, laikusok és szakértőktől, vagy magukat szakértőknek tartóktól, de leginkább a szellemi sötétséget kedvelő, magánérdekeiket a közérdek fölé helyző vagy az egyetemi tanárok valamivel kedvezőbb anyagi helyzetét irigy szemekkel tekintő egyénektől, a tanszabadság ellen felhozatni tapasztalunk. Mint minden emberi intézménynek és műnek úgy kétségen kívül a tanszabadsági rendszernek is megvannak hiányai, árnyoldalai, s az elfogulatlan vizsgáló igenis elismerendi, hogy például a tanár és tanuló közötti sokkal lazább kapcsolat, melly e rendszerrel karöltve jár ¹¹); továbbá a tanulás valamivel költségesebb volta ¹²); a tandíjaknak a tanárok közt néha egyenlőtlen megoszlása; a magára hagyott jellemgyöngye ifjú könnyű elvetemedése:

olly árnyoldaluk a mellyek komoly megfontolást igénylenek¹³). De ép úgy el kell ismernie azt is, hogy legtöbbje ezen árnyoldaloknak és hiányoknak nem szükséges és eltávolíthatlan, hanem nehézség nélkül orvosolható; hogy a tanszabadság ép úgy mint minden szabadság egyáltalában illő élvezése és gyümölcsöző hatására bizonyos műveltséget és -eretséget szükségesei; hogy azon szellem a mellyben kezeltetik és foganatosítatik a rendszer felette nagy jelentőségű momentum; végre azt, hogy még eddigi tapasztalásaink Európa művelt országaiban határozottan ezen rendszer mellett szóllanak; s hogy ép úgy mint a gondolkozás és lélekismeretszabadság, sajtó és vallásszabadság, ipari és forgalmi, üzleti és művészeti szabadság, a tanszabadság is a modern emberiség és cultura egyik követelménye, a nemzeti alapjogok és alapjavak egyik legnemesbbike, legszentebbike¹⁴)! A mi végre az egyetemek jogai, belkormányzati és testületi szervezőket illeti, ez a következőkben foglalható össze. Az egyetemnek mindenek előtt mint önálló tudományi testületnek önkormányzatjoggal kell felruházva lennie, s így minden (jelesül belügyeit illető dolgokban) állami vagy egyházi igazgatás uraság és gyámság alól felszabadított intézetnek. Az önkormányzatnak természetes folyománya a) a vagyonnak és jövedelemnek független birtoklása kezelése és alkalmazása, melly az egyetemnek külső fényét és méltóságát is emelheti, s a státus mindúntalani segélyezésével és támogatásával járó beavatkozástól igen nagy mérvben megóvjá, b) Tulajdon fegyelmi törvénykezési jog; a melly azonban kiválólag csak az egyetem belviszonyaira irányul, s épen úgy mint a vagyonkezelés és alkalmazás, bizonyos állami felügyeletet egészen kinemzár. c) A tisztelet és méltóság, a mellyre az állam politikai organismusában igényt tarthat, s abban nyilvánul, hogy a tudományos szellemfenségi tisztelet neki megadatik; valamint az akadémiai rang-, vagyis tudor -méltóság kiszolgáltatása, a tudorszigorlatokat jó sikerrel kiállott egyéneknek, jogköréhez tartozónak nyilvánítatik; d) végre önigazgatási joga, a melly t. i. abban áll, hogy az egyetemi tanártestület karok szerint időről időre magának elnökül s ügyvezetőül dékánokat, karelnököket, az egész egyetem kormányzására pedig évenként rectort vagy kormány n okot (önkoréból) szabadon választhat, a melly utóbbi azután, az egyes karok dékánjaiból alakuló úgynevezett egyetemi tanácsot (Senatust) képezi, és az összes bel- és külügyi igazgatást és vezényletet foganatosítja. – Egy másik nem kevesbbé jelentékeny joga az egyetemeknek az, hogy a nemzetgyűlésbe képviselőt és követet küldhetnek, a melly tekintetben legczélszerűbbnek látszik az, hogy a rectoron kívül még egy vagy két a tanártestület által szabadon választott tanár foglalhasson széket el a hongyűlésen. E mellett sokat tenne a tudomány és egyetem tekintélyének emelésére az, hogyha a legfőbb államtörvényszék meg az államtanács tagjainak sorában az egyetem jogpolitikai-kari celebritásainak egyike vagy másika is helyet

nyerne. – A mi végre a tanári állomásokat és azok be töl t tését illeti, erre vonatkozólag a következők tartandók szem előtt. Az egyetemi tanító állásának mindenek felett tiszteltnek, függetlennek, s anyagilag megnyugtatónak kell lennie; mert a kitűnő tanár egy egyetem legnagyobb kincse, s mivel valóban nagy tehetségek csak akkor fordúlandnak a tanári pályához, ha azon fárada lmaik és működésök illendő szelle mi és anyagi jutalmával és elismerésével találko zandnak. – A kinevezést illetőleg, ez mindenkor a fejedelem által, a közoktatási minis ter vagy a legfelsőbb központi oktatásügyi hatóság fölterjesztése folytán, foganatosítássék; de rendesen csak olly egyének nevez tessenek ki, a kik a tudori rangot elnyerték, és vagy hosszabb kitűnő tanári működés, vagy süke res irodalmi szakbeli munkásság alapján képességüket teljesen be bizonyították, és az egyetemi tanártestület által ajánlólag a minisztériumnak elébe terjesztettek¹⁵⁾. A privatdocensek mint nem állami hivatalminőségben működő tanítók, az előadási jogosítványt (venia legendi) az illető kar előtt kimutatott képesség s készűlt ség vagy alapos irodalmi dolgozatok alapján¹⁶⁾, szinte a közoktatási minisztériumtól nyerjék; s illő tiszteletben és ápoltatásban részesí tessenek, mert csak így remélhető, hogy e fontos és a tanszabadsággal szoros összefűggésben álló intézmény céljának valóban megfelelhetend, s avvá a minnek hivatva vagyon, t. i. hogy fiatal tanárerők képe zdejét és iskoláját képe zze, tettleg válhassék is¹⁷⁾.

V. Hátra van még szó llanunk a nemzeti cultúra- és szelle mélet egyik fő fő tényezője- és intéze téről, tudni illik a tudományos akadé miákról, vagy tudós társaságokról. A státus legfelsőbb képe zőinté zete az egyetem, de legfelsőbb tudományinté zete a tudós akadé mia. A tudós akadé miák, a nemzet legkitűnőbb szak tudósai és irodalmi jelességeiből álló testületek, mellyeknek célja: a tudományok egyesített erő kkel, műve lése és továbbfeje lésztése, tudós vállalatok és kísérletek támogatásai meg az állammal karól tve, a nemzet szelle mi és irodalmi irányainak feladatainak előmozdítása. Az akadé miáknak e magasztos, e nagyhorderejű tisztje és hivatása teljesen méltányolható, ha tekintetbe vesszük azt, hogy railly jótékonyan hathat egy illy tekintélyes tudományi testület az által, ha a tudományos munkálatok és törekvéseket benső összefűggésökben a központról áttekinti; azok kapcsolatát a köz- és magánélettel szakadatlanul szem előtt tartja és méltányolja; s a mennyire az államnak ezen irányban is bizonyos kötelmei, s felügyeleti jogai megvannak, ez utóbbit közvetíti és a helyes útra vezet. – Korunk műveltségi fejlempolcza, a tudományi haladás és tekintély igényletei, az államnak igazi cultúráló lási hivatása múlhatlanul megkívánja azt, hogy az országban egy illy magas irányú, minden párt-, hit- és érdekefelekezetességen felül álló központi tudományos műszerv létezzék, melly a tudományos világmozgalmat a nemzeti szelle mmozgalommal kapcsolatba hozni, az állam-

hatalom termékenyítő és hathatós befolyását a tudományosság előmozdítására irányzani; a státuskormányt tudományos kitüntetések, tanszéketöltéseknél javaslataival támogatni; és azon anarchikus uralmat korlátozni törekszik, a melyet még mind ekkoráig a tudományosság és irodalom terén olly nagy befolyású véletlen és esetleg gyakorol. Egy illy szellemben szervezett, a tudományos mozgalmat áttekintő, segílyt szükségüket támogató, szellemi kincseket és anyagokat gyűjtő, az egész tudós világgal folytonos érintkezést fenntartó központi akadémia azután körülbelül az volna a közoktatási minisztérium számára, a mi a státustanács a politika és törvényhozásra nézve. Így szervezve és működve a tudós akadémia azután valóban avvá válnék, a mivé hivatásánál fogva válnia kellene, t. i. a nemzeti tudományélet kalauzává, a szellemi és tudományi haladás leghathatós emeltyűje, istápjá és rugójává! –

¹⁾ L. Rob. Mohl: Polizeiwissenschaft. I. 514. ff. Bluntschli: St.-Recht. 583-586. és Staatslexikonában. Art. Lehrfreiheit. Rotteck féle: Staatslexikon. Art. Universität. Thiersch és Meiners: id. in.

²⁾ Orvosi, ügyvédi, közhivatalnoki stb. pályára:

³⁾ Állam vizsgálati bizottság; – melynek azonban teljesen képes, és illő készülségű szakemberekből (gyakorlati szakemberek, tanárok, privátocensok) kell alakítatnia.

⁴⁾ Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy egy olly férfiú, a ki egy egyetemi tanszékre méltónak találtatott, e kitünőségre nem csak rendküli természetes tehetségek, hanem hosszas tudományos munkásság, irodalmi tevékenység stb. által tett szert; – a mi, miután nem ép mindennapi jelenség, egykét ezer forintnyi államfizetvénnyel meg valami fényes címmel illőleg nincsen megjutalmazva, ha főleg még azt is tek. vesszük, mennyi szellemi és anyagi áldozattal, mekkora önmegtagadással, sőt életet és egészséget kockáztató fáradsággal van e pálya összekötve.

⁵⁾ A fizetett privátocens ugyanis sokkal függőbb az államtól, a mely fizeti, mint az kívánatos a tudományos szellemfüggetlenség érdekében.

⁶⁾ A mennyiben jelesül az egyetemen kívüli magatartásáért és cselekvényeiért a tanulósnak számot adni nem tartozik, s az ebbeli felügyelet s fegyelmi eljárás a rendszetet s közhatóságokat illeti.

⁷⁾ Mit a kinevező hatóság szokott tenni.

⁸⁾ Szépen fejtegeti ezt Saugny: Wesen der Univ. Ranke folyóiratában. I. p. 571. ff.

⁹⁾ A tanári tiszt nyilvános nemzeti tiszt, a mely mindenkor azon tekintetek által korlátoztatik, a mely tekintetek a közrend béke és közerkölcsiség igényleteiből folyományoznak. – Csak hogy itt se legyen az állam befolyása akkora, hogy önkényesen, talán pusztá denunciáció és kárvágyó feladás folytán, az illető tanár ellen eljárhasson. Az egyetemi tanártestület itt mindenkor a főfő műszerv, a melynek nézete meghallgatandó és figyelembe veendő. E mellett minden esetre néhányszoros megintésnek kell megelőzni az állami föllépést, hogy az illető magát mihez alkalmazhassa, s ha tévedését elismeri, azt kerülhesse.

¹⁰⁾ Elismerik a tanszabadsági rendszer elvét korunkban már valamennyi felvilágosult s elfogulatlan szakemberek; kiknek köréből legyen e helyütt elég a híres német Thiersch,

Savigny, Zachariae, Mohl, Scheidler, Meiners, Michaelis, Dahlmann és Bluntschli; Franciaországban Guizot, Villemain, Cousin, Talleyrand, Dupétiouxa, honunkban Eötvös, Vallas és Paulerra hivatkoznak. – L. egyebek közt Talleyrand Perigord: „Rapport sur l'instruction publique fait à l'assemblée nationale.” 1791. es Scheidler: Jenaische Blätter. 1859. Januarb. füzetb. közölt s számos tekintélyektől istápolat tapasztalatait.

¹¹⁾ A mennyiben jelesen a tanár hallgatóinak előmenetele stb. felől magának tüzetesen ítéletet nem képezhet; azok felfogási tehetségét meg nem bírálhatja stb.

¹²⁾ Nincs azonban félszegebb eszme mint az, hogy a legfelsőbb tanításnak ingyenesnek kell szükségképp lennie. – E mellett elfelejtik e rendszer ostromlói azt, hogy minden szegény és szorgalmas tanuló a tanpénztől fölmentetik, s hogy átlagosan a hallgatóknak egynegyede tényleg ingyen hallgatja e szerint az előadásokat.

¹³⁾ Azon³érv, hogy a tanszabadsági rendszernél a tanító hallgatóinak kedvét kényszerül hajhászni, csak hogy anyagi érdekét jobban biztosíthassa, s így sok visszaélés e ln é z é s é r e is fog készíthetni: nem nevezhető másnak mint aljas és nemtelen rágalomnak, mely a tanári jellemet s méltóságot támadja meg, s csak oly pénz- és haszonvágyó tanítóra alkalmaztathatik, a ki tudományát pusztá árucikknek tekintené, s a szellem-, a tudomány- és önállása méltóságát semmibevenné, megtagadná; – a mi bizonyosan mindég nagy ritkaság, kivételes jelenség leend! -

¹⁴⁾ EJ van fogadva e rendszer kiválóJag Németországban, azután Hollandban, némileg Dánia, Schwédhon, Norvégia, Belgium, Schweitz és Franciaországokban; – valamint (legalább ekkorig több lényeges megszorításokkal) Ausztriában is. Hogy Magyarországon ez elv az egyetem szervezetében nem ép egészen új, kitetszik a múlt századnak, az 1806-ki tanulmányrendnek, meg az 1827-ben kiküldött orsz. bizottmány munkálatainak 161. §-ból, sőt hogy az 1848-ki törvények 19. törv. cz. egyenesen fejedelmi szentesítéssel is ellátva jelenkezik, szinte kétségbevonhatatlan. V. ö. P a u l e r rectori beszédjét.

¹⁵⁾ A tudori fokot azért követeljük, először: mert egy egyetemi tanárban az alapos szakképzettségen kívül teljes joggal bizonyos egyetem es b kartudományköri műveltség is kívánthatik; – másodsor pedig azért: mert nem helyeslehető az, hogy valaki mást tudori rangra emeljen a ki maga nem tudor. – A mi a kinevezést tüzetesen illeti, ez vagy meghívás, vagy pályázati próbatét és dolgozat alapján történhetik. Miután azonban ez utóbbi módnak azon nagy hiánya és árnyoldala van, hogy a véletlennek egy illy fontos ügyben igenis tág uralmat enged; a tekintélyes szaktudóst ki híret egy könnyen veszélyeztetni nem akarja visszatartóztatja; sokszor az igazi versenyzést lehetleníti is stb., – azt nem igen ajánlhatni; és pedig annál kevésbbé, mivel a meghívásnál úgyis mindég csak oly egyéniségek jöhetnek szóba, a kik mint jeles tanárok, és szakakban mint valódi kitűnőségek elvannak ismerve. – Véleményezésre a minisztérium a tudós akadémiát is főlsozólíthatja, kivált oly esetekben, a midőn joggal lehetne attól tartani, hogy a tanártestület czéh szellem vagy különérdekek, vagy melléktekintetek (Nebenrücksichten) folytán a kijelölésben nem egészen oly magatartást tanúsított, mely a tudomány és az intézet érdekeinek megfelelő.

¹⁶⁾ Leginkább van ez intézmény Németországban meghonosulva, hol a legnagyobb tanári celebritások valódi előiskolája és képzőintézetének bizonyult.

¹⁷⁾ Az angol egyetemeknek még igenis középkori jellemével függ azon sajtászerűségek is össze, hogy a continentális fensőbb tudományi egyetem-rendszer ott meg nem honosulhat. A fensőbb szaktudományok rendesen csak akkor tanulatnak midőn az egyetemet már elhagyják, mely utóbbiban a klassikusok, természeti tudományok, és valami csekély bölcsészettan az egyedüli rendes tantárgyak. Az előadások egyes collegiomokban mintegy privátantitási módon történnek, és a befejezéskor a hallgatók vizsgálatnak vettettek alája.

– A scóthoni egyetemek már czélszerűbb szerkezetnek örvendenek és közelítenek e tekintetben a német egyetemekhez. – A mi Spanyol, Portugall és Oroszországot illeti eddig nagyon is iskolás alakú szervezettel bírtak, de legújabbban itt is lényeges reformok kezdetnek fogantatba vétetni; ép úgy mint az Olasz államban, hol a legújabb események a tudományos tanügy rendszer átalakítására is kihatottak. – Egyetemek most már minden tekintélyes államban léteznek. Így 1827 óta már Buenos-Airesben (délamerikában), 1852 óta Neusüdvalesben, sőt Constantinápolyban és Algierban is.

Függelék.

Egyéb Közigazgatási Ügy ágak általában.

84. §.

A közigazgatás többi ágai.

A kormányzati politika az eddig említett főügyágakon kívül még több egyéb, sok tekintetben nem kisebb fontosságú és jelentőségű ügyágakat is foglal magában. így jelesül a közigazgatási és pénzügyi viszonyokra vonatkozó kormányzati és igazgatási tevékenységkör; a had- és katonai dolgokat; végre a külügyek vezetése és intézése irányuló államigazgatást; a mely ügyszakokra vonatkozó elvek annyiban a mennyiben az áll am ez eléréséhez lényegileg szükséges státustevékenységi körre vonatkoznak, minden esetre az országászati tudomány kiegészítő alkatrészeinek nevezendők, s ép azért tüzetes tárgyalásra teljesen méltók is. -

Mint hogy azonban e politikai tudományágak, jelesen tehát a közgazdaság- és pénzügyi politika, a had- és katonai-, meg a diplomáciai vagy külügyi politika: egyrészt olyan tudományok, a melyek sok tekintetben eltérő különszerű jellemzők, más tanszakokkal szükséges kapcsolatuk, meg különleges irányuknál fogva, egyszersmind megannyi önálló szaktudományt is képeznek, és így alapos megértésük tekintetéből sokkal terjedelmesebb tárgyalatást igényelnek¹⁾, másfelől meg a jelen munkának második része amúgyis a „Nemzetgazdaság- és Pénzügytan” tüzetesen tárgyalja²⁾, a többi politikai tudományágakra pedig, a gyakorlati közéletre meg tudomány-egye te mi használatra célzó rendelkezésénél fogva³⁾, célszerűen ki nem terjeszkedhetnék: szerző e helyütt a közgazdasági és pénzügyi politikát egészen mellőzhetőnek tartotta⁴⁾, – a had- és külügyi politikát illetőleg pedig csak azon általános főbb pontok kiemelésére vélt szorítkozhatni, a melyek az ez irányban tájékozásul, meg az eddigiekben felhozottak (néhány tekintetben) tüzetesebb méltányolásul célszerűeknek mutatkoznak.

¹⁾ A mennyiben például a pénzügy tudományt az általános nemzetgazdaságtan nélkül, a hadpolitikát a katonai s hadászati elmélete nélkül, a külügyi politikát pedig a nemzetközi jog ismerete nélkül megalapítani és kifejteni, alig lehetséges.

²⁾ A mely második rész egyébiránt mint teljesen önálló munka is tekintethetik.

³⁾ A melyben tudni illik sem a hadpolitika sem a külügyi politika annyira nem képes tüzetes tanulmányi tárgyat, mint a többi politikai szakok.

⁴⁾ Erre nézve v. ö. a miket e munka 44-45. lapján mondottunk.

85. §.

A hadügyi politika főbb pontjai¹⁾.

I. Az álladalomnak czéljai közt nem utolsó helyet foglalja el: a státusnak kültámadások elleni biztosítása, az állam politikai és nemzetközi önállóságának anyagi erő, jelesen meghatározott hadszerkezet általi fenntartása. – Idegen megtámadások és zaklatások ellenébeni önbiztosítás a státusokra nézve még hihetőleg jó soká szükségesnek fog mutatkozni, s bármennyire haladtunk legyen is műveltségben és humanitásban, iparban és kereskedésben: az örök béke nemes eszméjének megvalósulásától még igen is távol állunk; úgy hogy minden szabadság- s függetlenségszerető népre nézve a fegyveres erő- s hadügyi szerkezet kiképzése korunkban még mindig a legkevésbbé elmulasztható valódi nemzeti kötelemelek közé tartozik.

A hadszerkezet valamely országban, e szerint, mindenkor egyik lényeges alkateleme és kiegészítő tagja az általános státusszerkezetnek; sőt mint Rüstow és Hörmann megjegyzik, annyiban a mennyiben valamennyi társadalmi elemek és erőkkel is a legbensőbb viszonylatban áll, valódi hű tükre és kinyomata a nemzet benső élete, polgári és politikai állapotai; társalmi és ipari műveltsége, erkölcsi nézetei és jellemének! – De másfelől szem előtt is kell mindenkor tartani azt, hogy a státus katonai vagy hadhatalma bizonyos tekintetben minden hatalmak közt a legnagyobb nyomatókú, a mennyiben az államnak mintegy egységesen szervezett és tagolt anyagi erőösszegét képezi; s kiválólag az állam külső hatalmának nyilvánítására rendeltetve, e célznak megfelelő organisatióval is dicsekszik. – A katonai hatalom, hogy feladatának teljesen megfelelhessen, s mind a kültámadások visszatörlesztésére, mind a belzavaroknak (ha szükséges) fékezésére, mind egyáltalában hadviselési céljai elérésére alkalmas legyen: a legszigorúbb fegyelmet, az alantabbaknak a felsőbbek irányábani föltétlen hódolatát, és mindenkor kész engedelmességet föltételezi; mert e téren az egyéni akaratok szabadsága, az eszközök és erők elágaztatása és megoszlása, a hadsereg szükséges egységét lerontaná, s azt egy erőtlén és hatálytalan gépelylyé törpítené. – A katonahatalom a státusban, a státusnak physikai ereje, sa hadszolgálat és katonai tiszt, magában véve nem csak nem illetlen vagy megvetendő, hanem inkább nemes és díszteljes, a mennyiben a munkamegosztás nagy világelve nyomán a nemzeti és állami foglalkozásnemek egyik legyelembikét, leg-szükségesebbikét képviseli. -

II. A hadügyi politika egyik kiváló fontosságú feladványa az: „hogyan

alakítandó az országban a fegyveres erő?” – Erre a következőkkel válaszolhatni. A hadsereg alakítása egyáltalában kétféle módon történhetik; vagy ugyanis egyetemes nép fel fegyverzése (allg. Volksbewaffnung); vagy álló hadsereg szervezése által. Az egyetemes népfelfegyverzésnek több formái lehetnek, a mellyekben tényleg valósulatra léphet; így jelesül a nép fölkelés (Landsturm), a nemzetőrség, meg a honvédelmi szervezet (Landwehr). A tulajdonképeni hadászati érdekek és igényeknek azonban e formák egyike sem felel meg. Az egyetemes nép felfegyverzése ugyanis azon az elven alapulván, hogy háború esetében az ellenség a nagy tömegek súlya által elnyomassák; továbbá hogy az öntűzhelyeik s családjaik védelmére kelő polgárokból a hadbuzgalom s kitartás valószínűleg a legnagyobb lesz; végre azon, hogy az illy hadszerkezet legkevesebbe kerül béke idejében: ez irányban némi előnyököt látszik ugyan mutatni; de másfelől azon igen igen nagy árnyoldallal bír, hogy egy illy hadsereget igazán rendben tartani, egységesen szervezni és vezényelni lehetetlen; hogy valódi hadi kiképzés és ügyesség illy szerkezetnél soha el nem érhető; az elágazó érdekek törekvések és erők összpontosítása kivihetetlen; s hogy az egész hadrendezési mód olly nagy mértékben csökkentése és veszélyeztetésével jár a magán polgári szabadságnak s olly éles ellentétben áll a nemzeti ipar közgazdaság s forgalom kifejlődése és felvirágozásával, hogy kivált az újabb korban a fegyveres erő illy módon és úton szervezése, már egyáltalában elégtelennek és hiányosnak nyilvánítandó²⁾.

Sokkal czélszerűbb és mind a politikai és nemzetgazdászati mind a tulajdonképeni hadászati érdekeknek megfelelőbb ezek szerint az álló hadseregek szervezete (stehende Heere), a mint az tényleg a 17 század óta Európa valamennyi műveltebb államaiban kifejlett, s általánosan meghonosult. Az álló hadsereg a munkamegosztás nagy elvének fogantatásán alapszik; a nagyobb s tökélyesb hadkiképzést s szakműveltséget egyedül lehetségesítő fegyveres erő szerkezetű formá, valamint az egyetlen út és mód arra nézve is, hogy a hadászat igazi mesterséggé, emberiebb humánusabb elvekre fektetett hadviselési művészetté váljék; a polgári magán- és nemzetgazdászati érdekek megkíméltesse; valódi egységes hatályos összpontosítása és vezénylete a seregnek lehetségesítésék, és e mellett a katonaságnak (béke idejében) még más nagy fontosságú országos munkálatokrai alkalmazása és történhesség.

Az álló hadsereg képzése módját illetőleg ez háromféle lehet. Vagy ugyanis idegen zsoldosok felfogadása; vagy toborzás, jelesül szabad ajánlkozás; vagy pedig kényszerítő ujonczozás azaz conscriptio. Lássuk ezeket egyenként. Az idegen zsoldosok rendszerének az az előnye vagy, hogy teljesen megkíméltetnek a belhoni állampolgárok az olly terhes katonai szolgálattól, s hogy azon esetben, midőn talán egy dicsszomjas fejedelem szerencsétlen harcokban ezrek meg ezrek vérért hiába ontatná,

a nemzet polgárai e csapástól megóvatnak. Számptalanok azonban és nagyon is szembeszökők a zsoldoshadsereg-szerkezet árnyoldalai. Így jelesül az, hogy egy illy seregbe a nemzet valóban és bátran soha sem támaszkodhatik; hogy felette drága és költséges hadszerkezetet föltételez; hogy hűségre türelme és bátorsága az illy seregeknek könnyen megtántorítható; hogy a zsarnokságnak és kényuralomnak mindég egyik legveszélyesebb támasza; - s hogy e szerint teljesen jogozottnak mondható egy nagy államtudós azon állítása: „hogy olly álladalmak mellyek csak zsoldos-hadseregre támaszkodhatnak, rendesen betegek és önfentartásukra elégtelenek³⁾.”

A mi a második formát, a kényszerítő ujonezozást vagyis *conscriptio*-rendszert illeti⁴⁾, ez már sokkal helyesebb elven alapszik, s a hadászati céloknak megfelelőbb is, jelesül annyiban, a mennyiben illykép a hadsereget az ország szükségeihez képest igen nagyra lehet emelni; a nemzet virágát, a polgárok legerőteljesb részét foglalja az magában, az értelmiség és ügyesség tekintetébeni érdekek így leginkább biztosítvák; az alkotmány s közszabadság illykép szerkezeteit hadsereg által olly könnyen veszélyeztetni nem fog, s egyáltalában olly könnyen pusztá eszközzé vagy géppé illy hadsereg nem fajul egy dicsvágyó vagy autokratikus irányú fejedelem kezében. Megvannak azonban ennek a rendszernek is hiányai és árnyoldai, a mellyeknek közelebbi méltányolása azon főnyomatékkal bíró kérdés szemügyrevételére vezet: „vajjon köteles-e tényleg és szükségszerű leg minden honpolgár hazájának katonaminőségben szolgálatot tenni; nevezhető-e a katonakötelezettség általánosnak, minden honlakosra egyaránt kiterjedőnek!?” – Erre a következőkkel válaszolhatunk: a honvédelmezési kötelesség egyáltalában és kivétel nélkül minden arra alkalmas s bizonyos korba lépett férfi államtagra kiterjedő valódi hazafiúi tartozás, a melly alól magát senki, semmiféle ürügy vagy szín alatt kivonni feljogosultnak nem nyilvánítható. E kötelesség illetőleg hazafiúi tartozás azonban még nem foglalja magában azt, hogy minden polgár az állandó hadseregben tényleg s minden szükség nélkül is belépni kényszeríthetessék. Minden jólszervezett államban ugyanis kétféle fegyveres erő szükséges. Egyik az állandó hadsereg; – és ebbe csak szabad toborzás útján történjék a belépés; – és a másik a honvédelmi erő (a Landwehr) és erre nézve álljon az általános hadszolgálati kötelezettség. Evvel a felosztással illetőleg megkülönböztetéssel egyez meg maga az álló hadsereg természete és szerkezete is, a mennyiben t. i. ebben a katonai szolgálat tulajdonképeni élethivatáskép tűnik fel; és így azon egyéneknél, a kik magukat a katonáskodásra szánják, különös hajlamot képességet és vonalmat föltételez; s így irányukban nagyobb követelésekkel is lép fel mint minden többi polgárok irányában.

Következik innen a kényszersertoborzás, s a *conscriptio* útjání ujonczozás rendszerének elvleges hiányossága, s közjogilag is félszeg alapzata. A

conscriptió rendszere (melly közvetlen szüleménye a francia rémuralom és terrorizmus korszakának) ugyanis látszólag a legnagyobb jogegyenlőségi elven alapszik, holott a legnagyobb egyenlőtleniségre és aránytalanságra vezethet. – A conscriptió ugyanis egyenlőtlenül sújtja a gazdagot és a szegényt, a mennyiben az utóbbinak a gyermeke megváltását lehetleníti, amannak megkönnyebbiti; – aránytalanul sújtja a fiukat nemző szülőt, a mennyiben a például hat figyermek et az apától elragadja, azt pedig a ki nőgyermekkel bír ez óriási polgári tehertől egészen fölmenti; aránytalanul és egyenlőtlenül sújtja végre a tudományos és művelt polgárt a tudatlan és műveletlen irányában, a mennyiben amannak besorozásával ezernyi meg ezernyi növelésre adott tőkék semmisítetnek meg; a legbecsesb tehetségek és erők veszélyeztetnek, és még annyiban is megsértetik az osztó közigazság elve, a mennyiben (bármi is hozzattassék fel ez ellen) az anyagilag és erkölcsileg más irányban növelt, más életmód és szokások szerint felserdült, műveltebb polgárt, az alsóbb rendű és edzettebb testalkatú s többet elbíró polgárral ugyanazon kötelmek sanyarúságok és terheknek veti alája. A conscriptió rendszere, kivált ott a hol egész rideg-ségében és keménységében foganatosítatik, rideg belenyúlás az ember egyéni és polgári szabadságába, a mely egészen az ókori állampantheismus és státus-mindenhatóság elveire vezet vissza, s az álladalomnak magának szükségé által a legritkább esetben igazoltatik!

Az országásattan elmélete ezek szerint a szabad toborzás rendszerének adja az elsőseget; és a conscriptió vagy kényszerűjonczozáshozó áttérést csak nagyobb szükségű esetekben, és akkor helyeselendi, a midőn a szabad toborzás elégséges erőket a hadsereg számára nem képes szerezni és biztosítani. – A mi a jelenleg fenálló státusokat illeti, ezek közöl Anglia, Holland meg az Éjamerikai Unió (tehát azon államok mellyekben az egyéni szabadság s polgári személyfüggetlenség leginkább méltányoltatik) az itt ajánlatba hozott rendszert ismerik el; míg a többi államokban többkevesebbé mindenütt az álló hadsereg nézve is az általános katonaszolgálati kötelezettség van törvényileg kimondva és foganatba véve⁸).

III. A mi az álló hadsereg nagyságát, és az ország lakosságáhozó számviszonyát illeti: ez rendesen a státusnak szomszédjaihozó állása és helyzete, valamint azon hatalomsúlytól függ, a mellynek az állam a fenálló státusrendszerben örvend. Alkotmányos repräsentativ államokban egyáltalán nagy ellenszenvvel találkoznak az álló hadsereg szerfeletti szaporítása iránt, mert egyfelől illykép a veszély mindég nagyobb, hogy autokratikus célzatok és hajlamok abban istápra és támasztékra találnak; másfelől azért, mivel a nagy álló hadseregek, mint köztudomású dolog, az államterhek legnagyobbikát képezik, s költséges voltuknál fogva a statuskiadások és adósságok legbővebb forrásává és rugójává szoknak válni. A végtelentbeni döntő momentum egyébiránt mégis az államnak jóllete, és

függetlensége biztosításának szüksége képezi, miután, legalább az eddig fenálló állami rendszer s hadszerkezetnél fogva, minden állam igen könnyen juthat oly helyzetbe, hogy magát s önállóságát, szomszéd harcziás vagy hódító szellemű népek ellenében fegyveres erővel kényszerül megvédeni, és megőltalmazni. – Nagy befolyású körülmények lesznek egyébbíránt a fegyveres erő számaránya tekintetében valamely országban: a falvi és a városi lakosság száráviszonya; a katona-képes és képtelen egyének aránya; az uralkodó foglalkozásmód; a nemzet hadias vagy békés szelleme; a hadszerek és eszközök mennyiségi aránya stb. – A jelenleg fenálló státusokban átlagosan 2 százaléka az összes államnépességnek képezi az activ hadsereget ⁶⁾.

A rai a honvédelmi sereget (Landwehr) különösen illeti, ez az activ és álló hadseregnek mintegy kiegészítő s szükségben támogató eleme; de tulajdonképeni rendeltetése az országnak és a közbékének védelmezése és biztosítása; nem pedig az ország határjain kívüli tényleges hadviselés ⁷⁾. Egy terjedelmes, jólszervezett s célszerűen begyakorlott honvédelmi sereg a nemzetnek férfias szellemét ébren tartja, a státusnak anyagi erejét aránylag csekély költségekkel emeli és kifejlesztzi, s még azon fényoldallal is bír, hogy, magából a népből eredvén, s abban gyökeredzvén, a rendnek és szabadságnak azon egy időben leghathatós b támazsa és bástyája; fejedelmi autocratikus visszaéléseknek ép úgy mint demagogikus anarchiái féktelenségnek természetes akadályá és ellensúlyozója.

Végezetül futólagosan utalunk még egyszer ⁸⁾ a hadseregnek politikai állására az államalkotmányban, valamint azon közjogi viszonyra, a melyben a különböző államokban a főhatalma-gyakorló személy a fegyveres erő feletti rendelkezés tekintetében jelenkezik. Es ugyan, a mi az első momentumot illeti, erre nézve, elvül szolgáljon mindenkor az, hogy a hadseregnek sohasem szabad magának a célta meghatározni, a mely miatt a fegyverhez nyúl; vagyis, hogy a katonai test közvetlenül a politikai viszonyokba sohasem elegendhetik. E határozási jog illetőleg hatalom egyedül a státus fejedelmé, a ki a hadsereget mozgásba helyezi, s neki az irányt és a lendületet az activ működésre kitűzi. Jelentéktelenebb viszonyokban és esetekben, a midőn a köznyugalom fenntartása forog kérdésben a fegyveres erő egyes osztályai vagy alkatelemei a polgári hatóságoktól is segélyre felhivattnak; de itten is mindenkor elvként tartandó szem előtt, hogy a felhívott haderőosztály csak a ddig és ott lépjen tettleg fel, a meddig és a hol a polgári hatóság azt szükségesnek tartja, s hogy minden önkényszerű eljárástól gondosan tartózkodjék! – A második pontra vonatkozólag, elvként áll az: hogy a béke és had feletti jog egyedül és kizárólag a souverännek joga, tehát egyeduralmakban a monarcháé, a demokratikus köztársaságokban a nemzetösszeségé; aristocratiákban. az uralkodó főrendüeké. Bonyolultabb e viszony azonban az

alkotmányos képviseleti monarchiákban; a hol a fejedelem a felelős minisztérium, ez pedig a nemzetgyűlés által korlátoltatik. Igazán alkotmányos státusokban azért a minisztérium, a nemzetgyűléstől bizonyos eshetőségekre már előre bizonyos utasításokat és instrukciókat fog kérni, magatartása meghatározására nézve. A nemzetgyűlés ellenben mindenkor elég tapintattal és bizalommal fog eljárni az illy kényes ügy tekintetében, s lehetőleg tág mozoghatási kört fog biztosítani a minisztériumnak, hogy ez utóbbi állását még különösen meg ne nehezítse; s a fennforgó egyezkedések alkudozások és intézkedésekben annak kezeit módfelett meg ne kösse, a minek az egész nemzetre sokszor a legveszélyesb következményei lehetnének.

¹⁾ V.o. Decker: Das Verhältniss des Kriegsstandes zu dem Zwecke des Staates. (1800.) Werklein: Erfahrung im Gebiete der Kriegs- und Staatskunst. (1840.) Xylander: Das Heerwesen unserer Zeit. (1831.) Rogniart: Considération sur l'art de guerre. (1816.) Rüstow: Der Krieg und seine Mittel. (1856.) Különösen az első könyvben mely a hadpolitikát tárgyalja. Schulz-Bodmer: Die Rettung der Gesellschaft aus der Militärherrschaft. (1859.) Bluntschli: Staatswörterbuch. Art. Heerwesen és Kriegsverfassung Hörmanntól. Rotteck: Staatswissenschaften. IV. köt. 417-442. és Ugyanaz: Über Nationalmiliz und stehende Heere. (Kleinere Schriften. II. köt.) Can er in: Militärökonomie. (1820-1823. III. köt.) Proudhon: La Paix et la Guerre. (1860. II. köt.)

²⁾ A népfölkelés (Landsturm) valódi végszükségi intézkedés, s magában foglalja mindazon fegyverfogható polgárokat, a kik sem a rendes sem a honvédelmi seregben nincsenek. E hadseregeképzési mód leginkább csak vad nomád s vadásznépeknél fog helyén lenni, de műveltebb államokban s szervezett hadsereg ellen nagyon keveset ér; s legfelebb az ellenség nyugtalanítására, vagy erős szorosok védelmezésére leszen alkalmazható.

³⁾ A zsoldos és nemzeti hadsereg közötti különbséget már Macchiavelli is fejtegette „Principe”-je 12-13. feje. Nagy Friderik pedig egyenesen kimondá: „a legyobb sereg mellyre egy állam szert tehet, a nemzeti.”

⁴⁾ A conscriptio – mivel minden fegyverfogható állampolgár összeíratatik, s azután korosztályok szerint (p. o. 19. vagy 20. évtől fogva) az újonczozásnál sorshúzásnak vettek alája; s a ki a besorozási osztályba esett, bizonyos éveken (például 6-10 éven át) szolgálni köteles.

⁵⁾ A conscriptio-rendszer ellen kikel Rotteck: id. m. 430-432. és Schulz-Bodmer: eml. munkájában; némileg Bluntschli is: St.-Recht. 452-453.1.

⁶⁾ A hadseregek jelen szervezetére nézve v. ö. Hirt en féld: Allgem. Militärisches Handbuch. (1854.) és Hörmann: Art. „Kriegsverfassung” a Bluntschliféle Staatslexikonban. VI. kötetben.

⁷⁾ Némelly értelemben a Nemzetország el ugyanaz.

⁸⁾ Az első részben ugyanis volt erről már itt ott említés téve.

86. §.

A külügyi Politika főbb pontjai.

I. Mióta a földkerekségen elterjedt polgárosulás, műveltség, ipari és forgalmi érintkezés, a fenálló státusrendszer minden tagjai között bizonyos bensőbb érdek-együttességet és kapcsolatot idézett elő: szükségképp fejlődtek az egyes álladalmak közötti viszonyok is ki, a mellyeknek tüzetes

szemmel tartása figyelemmel követése és fenntartása, az államok céljai közé sorolandó, s ép ezért a kormányzati politika egyik Önálló s főbb jelentőségű ágai vagy ügyszakai körébe helyezendő. – Valamint az egyes ember, életcéljai elérésében majdnem valamennyi embertársai közremunkálódását és támogatását szükségeli, ép úgy országok és álladalmak is, minden nagy és jelentékenyebb cél vagy hódítmány eszközlésében: egymásra, kölcsönös segélyezés és támogatásra utalvák; s mintegy magától a gondviseléstől is békés összeköttetés forgalom és közlekedésre rendeltetvék.

E kapcsolat és közlekedés eszközlése illetőleg fenntartása a külügyi politikának a feladata, a melly, a fentebbiekben adott értelmezés szerint: „nem egyéb, mint foganatosítása azon eszélyességi elvek és intézkedéseknek, a mellyek szerint a státus céljai a külföld irányában és a külfölddeli érintkezésben legsükekeresebben megvalósíthatók.”

II. A külügyi politika legszorosb kapcsolatban állván a gyakorlati nemzetközi joggal s egyébként is már természeténél fogva olly jellemmel bírván, a melly a többi politikai s kormányzati ügyszakokétól eltér: e helyütt általunk tüzetesen nem tárgyalatik, s csak a következők kiemelésére szorítkozunk. A külügyi politikának első és fő célja mindenkor az: a nemzetnek érdekeit a külföld irányában hatályosan képviselni, elismertetésre emelni és biztosítani. Az állam külügyi kormánya e szerint mitsem mulaszthat el, a mi akár anyagi, akár társalmi, akár szellemi, vagy fensőbb politikai tekintetben a státusnak javára és előnyére válhatik, gondoskodása körébe vonni; s a mennyire a rendelkezése alatt álló erők és eszközök azt lehetségesítik, – foganatba is vétetni. Kereskedési szerződésés közös törvények tekintetében egyezkedések, közlekedési és hajózatkönnyítési alkudozások, hitelműveletek és kölcsönös segélyezések, frigykötések közös ellenség legyőzésére, és nagy békeművek kivitelére célzó szerződések stb. e szerint azok az ügyszakok, a mellyek tekintetében az állam külügyi vezényletére meghívott hatóságok, diplomati ai műszervek, követéségek stb. eljárni hivatvak, s a mellyeknek szerencsés elintézése illetőleg foganatosításától a népek belső jólléte s boldogsága is föltételeztetik.

Egyik legnemesb s legnagyobb horderejű feladata pedig a külügyi kormányoknak az, a békés nemzetközi érintkezést biztosítani; a kölcsönös súrlódások s összekoczanásokra alkalmat szolgáltató eshetőségeket eltávolítani; a vérengző és a művelt emberiség minden magasb érdekeivel egyenes ellentétben álló háborúk kitörését akadályozni, illetőleg elhárítani s szóval azon állapotot, legalább a műveltebb világrészekre nézve megvalósítani, a melly az örök béke magasztos eszményéhez legalább közelebb vinni, és a polgárosult emberiséget, az emberi szellemhaladás nagyszerű vívmányainak békés élvezése és értékesítésére, képesíteni, – alkalmasnak mutatkozik.

Vége.

Pótlékok.

Az „Előszóban” V. lap, 5. sorban megemlítendő még Bluntschli és Welcker. Az egész „Bevezetéshez” hasszonnal olvasható J. Held: Staat und Gesellschaft, cz. 1861, megjelent munk. I. kötete egészen.

A 30. lapon az I. Jegyzetben, a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag még megemlítendő munkák: Ferrari: De la raison d'état. (1860.) Fauvety: Princip de Nationalité. (1860.) Mohl: Politik. (1861.) Held: Staat und Gesellschaft. I. köt. és Deutsche Vierteljahrschrift 1861. évfolyam.

A 89. lapon a német államtudósok közt megemlítendő még a nagyírú nemzetgazda Roscher Vilmos is.

A 170. lapon a sajtószabadságra nézve, említendő még R. Mohl: Polizeiwissenschaft. III. 126. ff.

A 181. lapon az I. Jegyzetben említendő még Lasaulx: Philosophie der Geschichte. (1857.) 103-106.1.

A 477. lapon az I. Jegyzetbe még helyezendők a következő munkák: Broglie: L'église et l'empire. (1858.) Flotard: Etudes sur la théocratie. (1861.) Janssen: Kirche und Staat. (1857.) Larroque: Examen des doctrines de la religion chrétienne. (1860.) Ventura de Raulica: Le pouvoir politique chrétien. (1859.) és Held: Staat und Gesellschaft. I. kötet, 350-502.

Több itt tárgyalt feladvány bővebb felvilágosítására szolgálанд végre e munka szerzőjének sajtó alatt lévő, s a tud. akadémia „értésítőjében” megjelenendő nagyobb értekezése „Az állameszme világtörténeti fejlődésében” cz. alatt.